

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 52 том 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

Збірник включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України зі спеціальності 035 «Філологія» на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 1471 від 26.11.2020 р. (додаток 3).

Видання включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
протокол 5 від 29.12.2021 р.

Видавнича рада:

С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті**, акад. НАН України; **О.М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **М.З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **Г.П. Пекліна**, д. мед. наук, проф.; **О.В. Токарєв**, Засл. діяч мистецтв України.

Головні редактори серії: доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов професійного спілкування **В.Я. Мізецька**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики **М.В. Мамич**.

Редакційна колегія серії «Філологія»:

С.В. Голик, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; **І.І. Дмитрів**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка; **М.І. Зубов**, доктор філологічних наук, професор кафедри германських та східних мов, Міжнародний гуманітарний університет; **А.А. Кісельова**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Національний університет «Одеська юридична академія»; **А.П. Ладиненко**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **Г.В. Савчук**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та мовознавства, Міжнародний гуманітарний університет; **Ю.О. Томчаковська**, кандидат філологічних наук, доцент, в.о. зав. кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.В. Шевченко-Бігенська**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов № 1, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.К. Гадамський**, доктор філологічних наук, доктор габлітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень, Інститут славістики, Опольський університет (Ополе, Польща).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 10.06.2010

Адреса редакції:

Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

Серія: «Філологія», 2021

© Міжнародний гуманітарний університет, 2021

МОВОЗНАЧСТВО

*Томчаковська Ю. О.,**кандидат філологічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри іноземних мов**Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЛІНГВАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ АСТРОЛОГІЧНИХ ПРОГНОЗІВ

Анотація. Стаття присвячена висвітленню лінгвальних (структурних, семантичних і прагматичних) особливостей англомовного астрологічного дискурсу як різновиду окультного дискурсу. Матеріалом дослідження слугували тематичні вебсторінки, представлені у мережі Інтернет. Астрологічний дискурс є невід'ємною частиною сучасного мас-медійного простору. Його зростаюча популярність зумовлює актуальність подібних досліджень, націлених на виявлення особливостей цього типу дискурсу. Термін «дискурс» розуміємо як спілкування людей із позицій їх належності до тієї чи іншої соціальної групи або стосовно тієї чи іншої типової мовленнєвої ситуації. Англомовний окультний дискурс містить такі основні жанрові різновиди, як астрологічний, магічний, алхімічний. Зазначені дискурсивні утворення при всій своїй різноманітності та відмінності можуть бути об'єднані таким типом ментальної установки, як ірраціональність. Зараз існує велика різноманітність текстів, які мають астрологічний характер у культурному англомовному просторі. Їх значну частку становлять тексти, що містять різноманітні гороскопи. Вивчення типології текстів гороскопів англійською мовою, їх структурної, змістовної, прагматичної та ін. характеристик, очевидно, є важливим етапом вивчення астрологічного дискурсу загалом. Основною функцією гороскопу є передбачення (опис майбутнього). Типовий астрологічний гороскоп, розміщений у медіапросторі, декларує знання про вплив небесних тіл на долю людей та їхні земні події, згідно з якими їх можна передбачити за взаємним розташуванням небесних тіл. Основними характерними рисами гороскопів є їхнє лексичне наповнення, композиційна структура та прагматичне навантаження. Проведене дослідження лінгвальних особливостей астрологічних прогнозів дозволило виділити основні функції, які виконують гороскопи в медійному просторі: інформативна, апелятивна, персуазивна та емотивна. Астрологічний прогноз є полікодовим текстом, який містить вербальні та невербальні знаки. До останніх відносяться іконічні знаки та набірні засоби. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в дослідженні лінгвальних особливостей інших жанрів англомовного астрологічного дискурсу.

Ключові слова: астрологія, дискурс, композиційна структура, окультизм, прагматика.

Постановка проблеми. Дослідження виконано в рамках сучасної дискурсології, серед актуальних завдань якої слід відзначити дослідження соціальної, текстуальної та психологічної контекстуалізації дискурсу, його зразків і жанрів із певним набором змінних (соціальних норм, ролей, статусів комунікантів, їхніх конвенцій, стратегій, показників інтерактивності й ефективності спілкування); вивчення закономірностей досягнення комунікантами комунікативної кооперації або чинників

породження комунікативного конфлікту, способів реалізації комунікативного суперництва; опис інституційних форм і типів дискурсів тощо. Ключовими проблемами аналізу дискурсу залишаються структура та стратифікація дискурсу, встановлення його ознак, одиниць, категорій, типів; з'ясування способів організації різних дискурсивних інваріантів, вироблення методів і процедур аналізу й опису дискурсів тощо [1, с. 627].

Отже, астрологічний дискурс, представлений, зокрема, гороскопами, є невід'ємною частиною сучасного мас-медійного простору. Їх всезростаюча популярність зумовлює актуальність подібних досліджень, націлених на виявлення особливостей цього типу дискурсу [2, с. 159]. Крім цього, в гороскопах знаходить своє відображення соціальна диференціація суспільства, оскільки вони можуть бути складені для молоді, для жіночої аудиторії, що підкреслює актуальність соціолінгвістичного аспекту дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гороскопи вивчаються переважно з психологічної, соціологічної, антропологічної та культурологічної точки зору. Гороскоп був розроблений як медіажанр, що сприяло його статусу однієї з визначальних рис сучасної масової культури [3; 4; 5]. Погоджуємося з думкою про те, що астрологія сьогодні є значущим для більшості членів суспільства явищем, особливою системою знань, заснованою на уявленні про наявність необхідного зв'язку між рухом небесних тіл і процесами, що відбуваються на землі. Проведений дослідниками аналіз мовного матеріалу підтверджує, що тексти гороскопів дійсно мають свої специфічні дискурсивні особливості. Будучи прагматично спрямованим, астрологічний дискурс, крім пізнавальної (астрологами з давніх-давен були люди, які займалися пошуком істини, поясненням детерміністичних законів світобудови), може виконувати також соціально-політичну (маніпулятивну) та психотерапевтичну функції [2, с. 161].

Із лінгвокогнітивної точки зору певні особливості астрологічного дискурсу можна представити за допомогою динамічного концепту – сценарію, а з точки зору семіотики цей тип дискурсу відповідає поведінковому тексту. Семантична багатоплановість, багаторівневість та характерна структурна організація астрологічних текстів, що являють собою опис і тлумачення життя людини, робить їх привабливим об'єктом дослідження для лінгвістів та семіотиків [6, с. 21].

Г.Т. Крижанівська досліджує тексти англомовних гороскопів відповідно до жанрово-функціональної моделі. Дослідниця стверджує, що жанрова структура астрологічного прогнозу є досить жорсткою та включає декілька кроків. «Перший крок у жанровій моделі гороскопу передбачає загальну інформацію про ймовірний розвиток подій у зазначений період май-

бутнього, на що вказує прислівник *overall*. Функціонування іменників *relationship, affairs, family, partner* та прикметника *married* дає змогу ідентифікувати наступний, другий крок у моделі жанру – розвиток взаємовідносин. Лексичними маркерами третього кроку є іменники *money, business, cash, funds, expenditures* та дієслово *invest*, семантика яких вказує, що його комунікативна спрямованість – повідомити про можливий розвиток фінансових справ. <...> Семантика лексичних одиниць кожного кроку експліцитно відображає його комунікативну спрямованість» [7, с. 260].

Мета статті полягає в аналізі лінгвальних особливостей англomовних астрологічних прогнозів. Матеріалом дослідження слугували тематичні вебсторінки у мережі Інтернет.

Виклад основного матеріалу. У сучасному мовознавстві дискурс трактується як спілкування людей з позицій їх належності до тієї чи іншої соціальної групи або стосовно тієї чи іншої типової мовленнєвої ситуації. Численні дослідження фокусуєть свою увагу на таких різновидах дискурсивної діяльності людини як члена соціуму: політичний, адміністративний, юридичний, військовий, педагогічний, релігійний, містичний, медичний, діловий, рекламний, спортивний, науковий, сценічний та масово-інформаційний види інституційного дискурсу. Слід відзначити, що інституційний дискурс історично мінливий [8, с. 21].

На наш погляд, у вищезазначеному переліку різновидів інституційного дискурсу недиференційованим є термін «містичний» дискурс. Звернімося до визначення прикметника «містичний»: «від *містика* – релігійно-ідеалістичні погляди, що визнають існування надприродних сил і можливість спілкування з ними людини» [9]. Тобто містичний дискурс перетинається з релігійним та протиставляється науковому за своєю суттю. Дефініція англomовного відповідника «*mystical – having a spiritual meaning or reality that is neither apparent to the senses nor obvious to the intelligence*» [10] не має семи «релігійний, пов'язаний із віруваннями», але також підкреслює неочевидність, незрозумілість того, що ми вважаємо містичним.

З огляду на вищевказане видається логічним використання терміна «*окультний дискурс*» на позначення загального напрямку дискурсології, який вивчає особливості комунікації в різних містичних практиках, магії, астрології тощо, тобто всіх напрямів інституційної діяльності, які виходять за рамки науки та офіційної релігії.

Проведене дослідження лінгвальних особливостей астрологічних прогнозів дозволило виділити основні функції, які виконують гороскопи в медійному просторі: інформативна, апелятивна, персуазивна та емотивна.

Типовий астрологічний гороскоп, розміщений у медіапросторі, декларує знання про вплив небесних тіл на долю людей та їхні земні події, згідно з якими їх можна передбачити за взаємним розташуванням небесних тіл. Таким чином, езотеричною метою гороскопу є повідомлення та фіксація впливу розташування зірок на кожен знак зодіаку, тобто на представників того чи іншого знаку, і у зв'язку із цим читачам надаються рекомендації для поведінки в певному відрізку часу.

Однак, на думку деяких дослідників, комунікативна, прагматична мета гороскопу в мас-медійному просторі дещо інша – розважальна. Масова культура розставила інші акценти, змінила природу цього жанру. Багато дослідників відносять астрологічний прогноз до жанрів масової літератури, розрахованої на читача-споживача [11; 12].

Інформативна функція є однією із провідних комунікативно-прагматичних функцій гороскопів, оскільки спрямована на активізацію читачького мислення через пробудження інтересу до інформації, що повідомляється:

“A major aspect this year is your tenth house and fourth house being influenced by the current nodal transits as well as the lunar eclipses. The moon’s north node of fate transits through Gemini and sits high in your zone of career development” [13].

Головним призначенням апелятивної функції є спонукання адресата до дії:

“Happy and painful memories of childhood could come to mind today, bringing new understanding of how your early experiences affect your present situation. Unexpected insights could bring a new perspective on the present and future. You could realize that a personal or professional course isn’t right for you. Don’t let fear overwhelm your need for transition” [13].

Персуазивна функція бере участь у формуванні емоційного впливу на читача та тісно пов'язана з емотивною функцією, яка втілює прагнення відправника впливати безпосередньо на емоційну сферу психіки адресата:

“However, on December 19, a major cycle for you begins when Venus turns retrograde in your zodiac sign. In the weeks ahead, you might review how you’ve approached love, relationships, beauty, and money over the past eight years. This is a karmic cycle that might make you especially nostalgic, perhaps even crossing paths with exes, old flames, or other people from your past. Reflect and decide how you’d like to proceed” [13].

Як бачимо з наведених прикладів, однією з основних характерних мовних рис гороскопів є їхнє лексичне наповнення. Характер номінативних рядів у них визначається комунікативно-прагматичними інтенціями автора та тематичною спрямованістю гороскопа, яку можна визначити як предмет розмови, предмет комунікації. Як правило, можна виокремити такі теми, як здоров'я, кар'єра, нові знайомства, любов, сімейні відносини, фінанси тощо, тобто все те, що лежить у сфері так званих особистих інтересів людини [14]. Англomовні астрологічні веб-сайти містять такі підрозділи: *daily, love, career, money, health, birth chart* тощо. Композиційно-мовленнєва побудова тексту гороскопа відповідає цілям даного жанру. Так, із точки зору композиційної побудови тексту гороскопів поділяються на дві частини: перша – це інтерпретація впливу становища зірок на долю людей та події; друга – це рекомендації, пов'язані з поведінкою людей. Для першої частини прогнозів характерний майбутній час і особлива модальність можливості, яка оформляється за допомогою відповідних модальних дієслів.

Короткість, ясність риторичних прийомів робить очевидним, доступним зміст гороскопа, який не вимагає від адресата інтелектуальних зусиль, проте створює певний психологічний комфорт, що виходить із загальної компліментарності тексту і спрямованості змісту тексту на особистість читача, що, зрештою, сприяє реалізації у цьому типі текстів розважальної функції. Астрологічний прогноз, реалізуючи фактор адресата, зазвичай має вікову (*horoscopes for teens*), соціальну (*horoscopes for singles*) чи гендерну (*horoscopes for her/him*) адресованість.

Для досягнення поставленої в гороскопі мети використовується передусім ряд паралінгвістичних засобів. На рівні письмового тексту їх доцільно поділити на дві групи: основні та допоміжні засоби. Основні засоби паралінгвістики є самостійними джерелами інформації, оскільки вони розкривають зміст тексту. До них відносяться малюнки, таблиці, фотографії тощо. Факультативні паралінгвіс-

тичні засоби, у свою чергу, вносять додаткові семантичні відтінки у змістовий текст. До них можна віднести використання деяких розділових знаків і кольору для вираження емоцій, підкреслення, шрифту та ін. [15].

У текстах проаналізованих астрологічних прогнозів основними паралінгвістичними засобами, які стосуються провідних ознак їх комунікативно-прагматичних особливостей, є малюнки, що зображують знаки зодіаку. Крім того, в гороскопах використовуються таблиці, в яких міститься інформація про рівень успішності людини у тій чи іншій сфері життя залежно від дати народження. Подібні паралінгвістичні засоби відносяться до іконічних або образотворчих елементів організації архітектури тексту.

Ми погоджуємось із М.В. Богодеровою, що паралінгвістичні засоби, які використовуються в гороскопах, мають різне функціональне навантаження. Так, основна функція шрифтів та курсиву полягає в акцентуванні тих чи інших думок укладача астрологічного прогнозу. У контексті сучасної антропоцентричної парадигми актуальним є також звернення до проблеми кольору та позначень кольору. Зокрема, за допомогою червоного кольору в гороскопах виділяється рубрика «любов», синім кольором – «кар'єра та гроші», зеленим кольором позначається рубрика «здоров'я». Крім того, в гороскопах різні кольори використовуються для позначення того чи іншого щасливого кольору в певну дату місяця. Отже, астрологічний прогноз є полікодовим текстом, який містить вербальні та невербальні знаки. До останніх відносяться іконічні знаки та набірні засоби.

Висновки. Астрологічний прогноз є частиною астрологічного дискурсу, який виступає різновидом окультичного дискурсу. Типовий астрологічний гороскоп, розміщений у медіапросторі, декларує знання про вплив небесних тіл на долю людей та їхні земні події, згідно з якими їх можна передбачити за взаємним розташуванням небесних тіл. Основними характерними рисами гороскопів є їхнє лексичне наповнення, композиційна структура та прагматичне навантаження. Проведене дослідження лінгвальних особливостей астрологічних прогнозів дозволило виділити основні функції, які виконують гороскопи в медійному просторі: інформативна, апелятивна, персуазивна та емотивна. Астрологічний прогноз є полікодовим текстом, який містить вербальні та невербальні знаки. До останніх відносяться іконічні знаки та набірні засоби.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в дослідженні лінгвальних особливостей інших жанрів англомовного астрологічного дискурсу.

Література:

1. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
2. Кулова Л.З. Особенности речевого воздействия в астрологическом типе дискурса. *Ученые записки Орловского государственного университета*. 2015. № 1(64). С. 159–161.
3. Evans W. Divining the Social Order: Class, Gender and Magazine Astrology Columns. *Journalism and Mass Communication Quarterly*. 1996. 73(2). P. 389–400.
4. Tandoc E. C., Ferrucci P. So Says the Stars: A Textual Analysis of Glamour, Essence and Teen Vogue Horoscopes. *Women's Studies International Forum*. 2014. 45. P. 34–41.
5. Blackmore S., Seebold M. The Effect of Horoscopes on Women's Relationships. *Correlation*. 2001.19(2). P. 17–32.
6. Азвачеева Е.Н. Астрологический дискурс: семиотический и когнитивный аспекты. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2011. № 33(248). Филология. Искусствоведение. Вып. 60. С. 19–21.

7. Крижанівська Г.Т. Гороскоп у сучасних англомовних жіночих журналах: жанровий підхід. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 1(69), ч. 1, березень. С. 229–231.
8. Карасик В.И. Дискурсология как направление коммуникативной лингвистики. *Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики*. № 1(21). 2016. С. 17–34.
9. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 10.12.2021).
10. Merriam Webster Online Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary> (дата звернення: 10.12.2021).
11. Бабаева Е.В. Тексты гороскопов как отражение социальных ценностей и норм. *Массовая культура на рубеже XX–XXI веков: человек и его дискурс* / под ред. Ю.А. Сорокина, М.Р. Желтухиной ; РАН, Ин-т языкознания. Москва : Азбуковник, 2003. С. 212–220.
12. Карпова О.В. Астрологический прогноз как жанр массовой литературы: образ читателя-потребителя. *Филология в системе современного университетского образования*: матер. науч. конф. Вып. 7. Москва : Ун-т рос. акад. образ., Филол. ф-т, 2004. С. 352–254.
13. Free horoscopes. URL: <https://www.horoscope.com/us/index.aspx> (дата звернення: 10.12.2021).
14. Новоженова З.Л. Жанры эзотерического дискурса в массмедийном пространстве. *Медиалингвистика*. 2016. № 4(14). С. 90–100. URL: <https://medialing.ru/zhanry-ehzotericheskogo-diskursa-v-massmedijnom-prostranstve/> (дата звернення: 08.12.2021).
15. Богодерова М.В. Современный гороскоп как массмедийный вид текста: на материале немецкого языка. URL: https://static.freereferats.ru/_avtoreferats/01004725226.pdf (дата звернення: 08.12.2021).

Tomchakovska Yu. Lingual peculiarities of English astrological predictions

Summary. The given article is devoted to the coverage of lingual (structural, semantic and pragmatic) features of English astrological discourse as a kind of occult discourse. The study was based on the material of English horoscopes presented on the Internet. Astrological discourse is an integral part of the modern media space. Its growing popularity determines the relevance of such studies aimed at identifying the features of this type of discourse. The term *discourse* is understood as the communication of people from the standpoint of their belonging to a particular social group or in relation to a typical speech situation. The English occult discourse contains such basic genre varieties as astrological, magical, and alchemical. These discursive formations, for all their diversity and differences, can be combined with such type of mental attitude as irrationality. There is now a great variety of texts that have an astrological character in the cultural English-speaking space. A significant proportion of them are texts containing various horoscopes. Study of the typology of horoscope texts in English, their structural, pragmatic, etc. characteristics, obviously, is an important stage in the study of astrological discourse in general. The main function of the horoscope is prediction (description of the future). A typical astrological horoscope, placed in the media space, declares knowledge about the influence of celestial bodies on the fate of people and their earthly events, according to which they can be predicted by the relative position of celestial bodies. The main characteristics of horoscopes are their lexical content, compositional structure and pragmatics. The study of the linguistic features of astrological predictions allowed us to identify the main functions performed by horoscopes in the media space: informative, appealing, persuasive and emotional. A horoscope is a polycode text that contains verbal and nonverbal signs. The latter include iconic signs and typesetting means. We see the prospect of further research in the study of the linguistic features of other genres of English astrological discourse.

Key words: astrology, discourse, compositional structure, occultism, pragmatics.

Філь Г. О.кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Патен І. М.

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри мовної та міжкультурної комунікації

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ФРАЗЕОЛОГЕМА-ФАУНОНІМ У СТРУКТУРІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ ТА БІЛОРУСЬКОЇ МОВ: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті обстежено фразеологічні одиниці української та білоруської мов з фразеологемами-фаунонімами; з'ясовано, що в українському та білоруському фразеологічному просторі функціонує чимало усталених виразів з найменуванням диких тварин (фаунонімів) – *ведмедя, вовка, зайця, лиса/лисиці, білки, бобра, верблюда, байбака, їжака, слона*; підкреслено, що зіставлення людей з дикими тваринами побудоване за природною подібністю; показано, що тваринний світ у фразеологічних одиницях досліджуваних мов характеризується як універсальністю, так і національно-специфічними особливостями світосприйняття тим чи тим народом; зазначено, що найчастотнішими в досліджуваних фразеосистемах є такі фразеологеми, як *ведмідь, вовк, засць, лис/лисиця*.

Мета статті – обстежити фразеологічні одиниці з назвами диких тварин, відібраних з українського фразеологічного словника В. Білоноженка та білоруського І. Лепешау; виокремити в них фразеологеми-фауноніми, природа значень яких пов'язана з культурно-історичними традиціями того чи того народу.

Результати проведеного дослідження у міжмовному аспекті дають змогу констатувати, що усталені вирази української та білоруської мов з фразеологемою-фаунонімом є одиницями мови, в яких відображено багатовікову соціальну практику народу, характерні особливості його культури та побуту, народні звичаї; зазначено, що універсальні та унікальні національно-специфічні риси у структурі фразеологічних одиниць зумовлені схожістю та відмінністю матеріальної та духовної культури етносу, його рослинного та тваринного світу; доведено, що фразеологізми наділені культурно-національним потенціалом, виражають дух і своєрідність нації; зроблено висновок про необхідність подальшого комплексного дослідження усталених виразів з фразеологемою-фаунонімом в українській та білоруській мовах у міжмовному аспекті.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, фразеологема, фразеологічний простір, фразеосистема, порівняльно-зіставний аспект, фаунонім, структурний компонент.

Постановка проблеми. Фразеологізми «відображають своєрідність світоуявлення крізь призму мови й національної культури» [1, с. 330]. Як у жодній іншій мовній одиниці, у фразеологізмах яскраво виявляються «особливості образного

народного мислення, власне національне сприйняття мовної картини світу, віддзеркалюються характерні особливості культури й побуту, народних звичаїв» [2, с. 325], багатовікова соціальна практика народу, політичний та економічний устрій, рослинний та тваринний світ.

Фразеологічний фонд мови має яскраві ознаки національної культури, з-поміж них широко представлені усталені вирази, що у своєму складі містять зооніми – найменування тварин [3, с. 24].

Дослідники О. Селіванова [4] та В. Маслова [5] відзначали, що зіставлення людей зі звірами побудоване за природною подібністю з урахуванням внутрішніх і зовнішніх якостей, притаманних тваринам. «Людина є всетварина, – писав відомий філософ С. Булгаков, – і у собі містить мовби всю програму творіння. У ній можна знайти і риси орла, і лева, й інші душевні якості, що утворюють основу тваринного світу, цього спектра, на який може бути розкладеним білий цвіт людства» [6, с. 249].

Тваринний світ, підкреслює А. Гребенюк, завжди був близьким і загадковим для людини, він збагачував спектр найменувань власних ознак, якостей, дій, станів за рахунок знакових ресурсів тваринного світу з огляду на свої уявлення, його оцінки, стереотипи [7, с. 130].

У фразеологічному фонді як української, так і білоруської мов знаходимо різні думки про ту чи ту тварину, адже одні й ті ж тварини відігравали «неоднакову роль у житті різних етносів і оцінювалися ними по-різному» [8, с. 100].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фразеологічні одиниці з найменуванням представників тваринного світу становлять великий прошарок лексики, часто вживаються мовцями й неодноразово ставали об'єктом вивчення в українській та білоруській мовах. Так, наприклад, в українській мові зазначену нами проблему досліджували А. Гребенюк, В. Жайворонко, Г. Онуфрійчук, В. Руснак, О. Савченко, О. Селіванова, Д. Ужченко та ін., у білоруській – І. Лепешау, В. Маслова та ін. Однак увагу вчених привертала лише окремі питання цієї проблеми, поза увагою залишилося комплексне обстеження фразеологічних одиниць з назвами диких тварин з погляду особливостей їх семантики та національно-культурного змісту у міжмовному аспекті.

Мета статті – обстежити фразеологічні одиниці з назвами диких тварин, відібраних з українського фразеологічного словника В. Білоноженка та білоруського І. Лепешау; виокремити в них фразеологеми-фауноніми, природа значень яких пов'язана з культурно-історичними традиціями того чи того народу.

Виклад основного матеріалу. Назви тварин, як номінативні одиниці мови, «прямо або опосередковано своїми культурними конотаціями пов'язані з духовною та матеріальною культурою народу» [2, с. 213].

Порівняння людини з твариною у сучасних мовах ґрунтується «як на об'єктивному досвіді спостереження і контактів з тваринами, так і на інтерпретованих культурою уявленнях, найдавніші з яких є відлунням тотемного вірування в перехід якостей тварини до людини внаслідок взаємодії» [9, с. 7].

Образи диких тварин, зазначає В. Кононенко, стали фіксованими носіями певної людської риси (переважно негативної): вовк – кровожерливість, лисиця – хитрощі, заєць – блягузтва, ведмідь – сили, неповороткості [10, с. 194].

У досліджуваних нами мовах усталені вирази з фразеологеми-фаунонімом посідають чільне місце. В інтерпретації Л. Савченко фразеологема – це «найменша інваріантна мінімальна одиниця» у структурі стійких сполук [11, с. 77].

Так, лексико-семантична група «дикі тварини» в українській та білоруській мовах репрезентована такими фразеологемами, як *ведмідь*, *вовк*, *заєць*, *лис/лисиця*, *білка*, *бобер*, *верблюд*, *байбак*, *їжак*, *слон*. Окремі фразеологеми є факультативними, позаяк спостерігаємо поодинокі їх уживання в українській та білоруській мовах.

Фразеологема *ведмідь* у стійких виразах української та білоруської мов. Ведмідь – великий хижий ссавець з масивним тілом. Як і вовк, лисиця, заєць, куниця, соболь, належить до тварин «середнього царства», з-поміж хижаків, як і вовк, посідає центральне місце [12, с. 67].

В. Жайворонок, зокрема, зазначає, що ведмідь уособлює такі людські пороки, як невдоволення, злість, грубість, жадність, незграбність, відлюдкуватість, ненажерливість, лінивість, сонливість, ласість [12, с. 68].

На основі символічних характеристик в українському фразеологічному просторі виникли стійкі сполуки з лексемою *ведмідь*, що вербалізують концепт ВІДЛЮДКУВАТИСТЬ: *живе як ведмідь у барлозі*; НЕВДОВОЛЕННЯ: *бурчить як ведмідь*; ЛЕДАЧИСТЬ: *лінивий як ведмідь*; НЕЗГРАБНІСТЬ: *неповороткий як ведмідь*; ЛАСІСТЬ: *ласий як ведмідь до меду*.

Людину, яка не має музичного слуху, здібностей до музики в обох обстежуваних мовах характеризує усталений вираз *ведмідь на вухо наступив* // *мядзведзь на вуха наступіў*: *Уміння прочитати лібрето не замінить голосу, ну а виявилось, мені ведмідь наступив на вухо (П. Панч) // Мне мядзведзь на вуха наступіў... Ды і што яна мне, шаўцу, музыка гэтая (І. Новікаў)*.

У контексті нашого дослідження варті уваги стійкі вирази *ділити шкуру небитого ведмедя* // *дзяліць шкуру незабітага мядзведзя (падзел скуры незабітага мядзведзя)*, що функціонують в обох мовах зі значенням «планувати, заздалегідь розподіляючи те, чого ще немає; розпоряджатися чимсь ще не досягнутим».

Специфічною в українській мові є фразеологічна одиниця *зробив ведмежу послугу (прислугу)*, тобто «прислужився невміло, лише завдавши прикрощів».

Фразеологема *вовк* у стійких виразах української та білоруської мов. Вовк – хижка ненажерлива тварина, швидка і стрімка, бере активну участь у житті людини. Його асоціюють із нечистою силою чи чортом. Це зумовлено тим, зазначає Г. Онуфрійчук, що вовк полює у темряві, є підступним та ще й у Повний місяць завиває [13, с. 102].

Основними конотативними рисами в образі вовка є підступність, неприязнь, кровожерливість, ворожість, злість: *дивитися/глянути вовком* (дивитися озлоблено, з-під лоба, проявляти неприязнь, вороже ставлення до кого-небудь) // *ваўком надшыты (-ая, -ае, -ыя)*. Цей образ, зазначає М. Петришин, символізує знищення, страх, дикість, брехливість, агресію, хитрість [14, с. 164].

Разом із тим фразеологема *вовк* у стійких виразах української мови є символом негнатовного голоду: *вовка голод з лісу гонить, накинута на обід як вовки голодні, вовчий апетит, голодний як вовк*, а також невдячності: *скільки вовка не годуй, він усе в ліс дивиться*. Це значення послаблюється або трансформується в інші, не втрачаючи при цьому стрижневого поняття «жорстокість», «ворожість»: *впіймати вовка за хвоста* «виявити спритність», *про вовка промовка, а вовк у хату* «пришов той, про кого говорили» тощо. Оцінка, підкреслює В. Кононенко, в основному різко негативна. Цей же образ у запозичених фразеологічних одиницях може здобувати додаткові ознаки: пор.: *вовк в овечій шкурі* – символ лицемірства, де, однак, зберігається уявлення про вовка як носія рис жорстокості, кровожерливість [15, с. 36]. Фразеологічна одиниця *воўк у авечай шкуры (скуры)* характерна і для білоруської мови.

Для вираження безвихідного, скрутного становища, великого відчаю, досади через неможливість що-небудь змінити вживається фразеологічна одиниця *хоч вовком виї*; *вити вовком* // *ваўком (воўкам) выць*; *воўкам (воўком) завыць*; *хоць воўкам (ваўком) выї (завыї)*.

Зі спільним значенням «абсолютно однаково, байдуже» в досліджуваних мовах функціонує усталений вираз *хоч вовк траву їж* // *хоць воўк траву еш*.

Фразеологічна одиниця української мови з лексемою *вовк* вербалізує фрейм [жадібність]: *вовчим оком, як (мов, ніби) [Голодні] вовки на вівцю*.

За нашими спостереженнями, специфічними для української мови є також усталені вирази *вовк кишки догризає* «хто-небудь дуже хоче їсти»; *і вовки ситі, і кози цілі* «ніхто не зазнав шкоди, збитків, неприємностей»; *очей у вовка позичати, позичити* «втратити почуття сорому, власної гідності»; *вовчий білет* «документ із записом про неблагодійність його власника»; *впіймати (піймати, спіймати, вхопити) вовка за вухо (за вуха)* «виявити сміливість, кмітливість, спритність; уміти використати що-небудь з користю для себе».

Досліджуючи стійкі сполуки із фразеологемою *вовк* в обох мовах у зіставно-порівняльному аспекті, ми виявили окремі з них, властиві тільки білоруській мові: *лаві бягучага ваўка (воўка) след* «про безнадійні пошуки, справу»; *хоць ваўкоў ганяй* «дуже холодно в приміщенні»; *хоць (ты) на воўка (ваўка) узлець (уссядзь, узбіся)* «зовсім нічого не бачити через темряву».

У символіці вовка спостерігається ряд традиційних епітетів, які яскраво підкреслюють зазначені ознаки: ситий, голодний, лихий, страшний, старий, недобрий, смалений, сердитий, сірий. Лексема *вовк* сприяє творенню епітетів, які теж передають ознаки людини: *вовчий слід, вовчий рот, вовчий погляд*,

вовчі сльози, вовчкуватий погляд, вовчкуватий вигляд, вовком вити, вовком дивитися [13, с. 103].

Однак у результаті міжмовного зіставлення стійких виразів з фразеологемою *вовк* в обох мовах виявлено чимало фразеологічних одиниць, ужитих у переносному значенні, які уособлюють позитивні риси й мають конотацію «досвідченість, практичність, кмітливість»: *старий вовк // старі воўк, морський вовк // марські воўк*. З аналогічним значенням функціонують в українській мові фразеологічні одиниці з істи *вовка, старий вовк не лізе до ями*, в білоруській – *стрэляны воўк, біты воўк*.

Фразеологема *заєць* у стійких виразах української та білоруської мов. Як й інші представники тваринного світу, заєць має двозначну репутацію. З одного боку, зазначає Г. Онуфрійчук, він втілює спритність, швидкість, пильність, плодючість і навіть магічну силу, але, з іншого боку, зайцю приписують хитрість, брехливість, боягузтво [13, с. 104]. Тому не випадково в українців та білорусів *заєць* замальовується як боязка та несмілива тварина. Фразеологічна одиниця *заяча душа // заячая (заєчая) душа* в обох досліджуваних мовах характеризує людину, яка чогось дуже сильно боїться, тремтить від страху. В українській мові стійкий вираз *заяча душа* уживається також і для вираження незадоволення, роздратування з приводу чого-небудь.

Зазвичай усталені вирази з фразеологемою *заєць* реалізують латентну сему «полохливий»: *лякливий як заєць, дрижить як заєць, тікає як заєць, спить як заєць, спить як полохливий заєць, виглядає як заєць у ступі, боязкий як солоний заєць, положаний заєць, полохливий заєць і пенька боїться* [16, с. 57–58]. Натомість, зазначає Г. Онкович, «у багатьох народів Африки *заєць* є символом мудрості й проворності» [17, с. 12].

Для вираження повного заперечення змісту зазначеного слова функціонує фразеологічна одиниця в обох досліджуваних мовах як *(мов, ніби) зайцеві бубон // патрэбны, трэба як зайцу стоп-сигнал*.

Як в українській, так і в білоруській мовах асоціативні зв'язки цієї тварини з людиною спричинили появу стійкого виразу *на заячий скік // на заячы (заєчы, зайцаў) скок* (дуже мало). Специфічною для української мови є фразеологічна одиниця з тим же значенням *із (з) заячий хвіст*.

Людину, яка намагається одночасно виконати дві різні справи, одночасно здобути успіх у двох різних починаннях характеризують усталені вирази *убивати/убити двох зайців (два зайці) // адным стрэлам забіваць двух зайцаў (зайцоў)*.

Аналізуючи структуру стійких виразів з фразеологемою *заєць*, ми виявили окремі з них, що властиві тільки українській мові: *не з заячого пуху* (про неботязку, хоробрю, сміливу людину): – *Ну, от що. Ти мене не лякай. Я не заячого пуху* (Гр. Тютюнник); *далеко куцою до зайця* зі значенням «велика різниця між ким-небудь, хто-небудь зовсім не рівня комусь, не схожий на когось»: *Здатні [економи] й дітей вчити в гімназії. А нам далеко тепер до гімназії, як куцою до зайця* (І. Нечуй-Левицький).

Білоруська ж фразеологія репрезентує специфічні усталені вирази з базовою фразеологемою *заєць*: *зайцы поле гнояць* (про тих, хто недбайливо веде господарство), *зайца кінуць* у значенні «перегородити дорогу молодим на весіллі з метою отримати викуп, звичайно горілкою»: *Увечары стол адышоў, падаравалі нявесту, пагулялі – і павязлі Вусцінку. Камароўскія хлопцы зайца каля Міхасевых закінули. Дзве пляшкі далі ім пярэкуп* (М. Гарэцкі).

Фразеологема *лис/лисиця* у стійких виразах української та білоруської мов. Лис/лисиця – хижий ссавець родини собак з цінним рудим або сріблястим хвостом і з довгим пухнастим хвостом [12, с. 334]. Для носіїв української та білоруської мов *лис/лисиця* асоціюється із підступністю, злодійкуватістю, лицемірством, улесливістю. Тому лукаву, нещирю людину зазвичай називають *старим лисом, старою лисицею, підштитим лисом* (укр. мова) // *падшыты лісіцаў* (білор. мова).

В українській мові бувалу, досвідчену людину, а також літнього чоловіка, який залицяється до дівчат і молодих жінок, спокусника теж називають *старим лисом*.

На основі спостереження за поведінкою лиса виникла в українській мові фразеологічна одиниця *витися (звиватися, крутитися, викручуватися) лисом* зі значенням «проявляти свою хитру, підступну вдачу».

Специфічними для української мови є стійкі вирази, у яких лис уособлює позитивні риси – досвідченість, мудрість (освіченість), передбачливість (обережність), цілеспрямованість (завзятість) [13, с. 187]: *старого лиса не виведеш (вманиши з лісу), тяжко старого лиса ловити, старого лиса не ошукаєш, мудрий як лис*.

Фразеологема *білка* у стійких виразах української та білоруської мов. Білка – енергійний лісовий гризун, уміло запасасться їжею на холодні зимові місяці, тому і символізує господарність та ощадливість. У результаті дослідження виявлено, що фразеологема *білка // вавёрка* у свідомості українців та білорусів має позитивну конотацію і уживається для того, щоб підкреслити, що «хтось багато клопочеться, метушиться, дуже зайнятий»: *крутиться як білка в колесі // круціця як (што) вавёрка ў коле*. Поведінка гризуна, як бачимо, «перенесена на стиль життя людини» [12, с. 38–39].

В українській фразеосистемі ця тварина уособлює гарну, веселу, роботящу дівчину: *дівча як вівёрка*.

Фразеологема *бобер* у стійких виразах української та білоруської мов. В українському мовному ареалі функціонує стійкий вираз *як бобер у салі*. Фразеологема *бобер* вербалізує фрейм безтурботності.

У білоруській мові хитру людину, яка вміє завжди викрутитися, називають *дабры бабры / дабер бабёр*. Крім цієї фразеологічної одиниці, уживається стійкий вираз *плакаць, расплакацца як бабёр* зі значенням «довго і жалісно».

Фразеологема *верблюд* у стійких виразах української та білоруської мов. Поведінка верблюда у народному світобаченні символізує такі негативні риси, як жадібність (злодійкуватість), невихованість: *ти не верблюд (не злодій), плює як верблюд*.

Для білоруської мови специфічною є фразеологічна одиниця *доказваць, доводзіць, што не вярблюд* зі значенням «зовсім не винний у тому, у чому звинувачують».

Фразеологема *байбак* у стійких виразах української мови. Основною конотативною рисою в образі байбака є самотність, самотність, що, зокрема, засвідчено в усталеному виразі української мови *як байбак у норі*.

Фразеологема *їжак* у стійких виразах української мови. Образ їжака в українському фразеологічному просторі символізує негативну людську рису – недовірливість, повільність, сварливість, боягузтво, агресивність: *щетиниться як їжак, повзе як їжак, колючий як їжак*. Стійкий вираз *їжаком усе* також виражає негативну конотацію – «недовірко, підозріло, вороже ставитися до когось-небудь; виражати недовіру до когось».

Фразеологема слон у стійких виразах української мови.

Слон в українській фразеологічній системі є знаком чогось надзвичайно великого, важкого і значного: *зробити з мухи слона, товстий як слон*.

Висновки. Результати проведеного дослідження з позицій лінгвокультурологічних студій дають змогу констатувати, що усталені вирази із фразеологемою-фаунонімом в українській та білоруській мовах являють собою національно-специфічні одиниці, які вирізняють одну мову з-поміж іншої. Незважаючи на те, що більшість фразеологічних одиниць з компонентом-фаунонімом мають подібну семантику в обох обстежуваних мовах, у кожній з них виявлено лінгвокультурну своєрідність стійких виразів, що містять ціннісні надбання кожної окремої національної культури.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розширенні корпусу досліджуваних усталених виразів з фразеологемою-фаунонімом в українській та білоруській мовах, міжмовному зіставленні їхньої структури та семантики, розкритті особливостей їх функціонування з позицій реалізації ними лінгвокультурних концептів і кодів тієї чи тієї культури.

Література:

1. Руснак В.І. Зоосемічні фразеологічні одиниці як носії національно маркованої вторинної номінації. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Випуск 19. Ужгород, 2011. С. 329–336.
2. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвистический аспекты. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1996. 288 с.
3. Болотнікова А., Лотош М. Особливості фразеологічних одиниць із зоонімами «домашні тварини» у сучасній польській мові. *Молодий вчений*. 2020. № 7.1 (83.1). С. 24–27.
4. Селиванова Е.О. Когнитивная ономазиология : монографія. Киев : Фитосоциосентр, 2000. 248 с.
5. Маслова В.А. Лингвокультурология : учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Москва : Академия, 2001. 208 с.
6. Булгаков С.М. Свет невечерний: Созерцание и умозрение. Москва : Республика, 1994. 416 с.
7. Гребенок А.В. Типологія фразеологізмів з компонентом-фаунонімом. *Філологічні студії*. Випуск 6. 2011. С. 128–133.
8. Бутчкіна Є.К., Григошкіна Я.В. Зооморфні фразеологізми в англійській та українській мовах. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2017. Вип. 2. № 8. С. 98–102.
9. Кривенко Г.Л. Зоосемізи в англійській та українській мовах : семантико-когнітивний і функціонально-прагматичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство». Київ, 2006. 20 с.
10. Кононенко В. Українська лінгвокультурологія. Київ : Вища школа, 2008. 327 с.
11. Савченко Л. Зооморфний код фразеологізмів із фразеологемою-орнітонімом на тлі етнокультури. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. Ужгород, 2011. Вип. 25. С. 77–80.
12. Жайворонок В. Знаки української етнокультури. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
13. Онуфрійчук Г. Лінгвокультурологічний потенціал української етнофразеології : асоціативне поле «ЛЮДИНА В КОЛІ ІНШИХ

ІСТОТ» : дис. канд. філол. наук. Національна академія наук України, Інститут мовознавства імені О.О. Потебні, Київ, 2016. 261 с.

14. Петришин М. Фразеологізми з компонентом-зоонімом у латинській мові. *Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія*. 2014. Вип. 692–693. С. 161–165.
15. Кононенко В.І. Словесні символи в семантичній структурі фрази. *Мовознавство*. 1991. № 6. С. 30–36.
16. Юрченко О.С., Івченко А.О. Словник стійких народних порівнянь. Харків : Основа, 1993. 176 с.
17. Онкович Г. Фразеологізми як національно-культурний компонент українознавства. *Дивослово*. 1994. № 9. С. 12–16.

Лексикографічні джерела:

1. Білоноженко В.М. та ін. Фразеологічний словник української мови. Т. 2. Київ : Наукова думка, 2013. 990 с.
2. Білоноженко В.М. та ін. Фразеологічний словник української мови. Т. 1. Київ : Наукова думка, 2013. 528 с.
3. Лепешаў І. Слоўнік фразеалагізмаў. У 2 т. Т. 1. Мінськ : Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі. 672 с.
4. Лепешаў І. Слоўнік фразеалагізмаў. У 2 т. Т. 2. Мінськ : Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі. 704 с.

Fil H., Paten I. Phraseologum-faunonym in the structure of phraseological units of Ukrainian and Belarusian languages: linguo-cultural aspect

Summary. The article considers the phraseological units of Ukrainian and Belarusian with phraseologisms-faunonyms; there are many well-established expressions with the names of wild animals (faunonyms) – *bear, wolf, hare, fox, squirrel, beaver, camel, gopher, hedgehog, elephant* has been clarified in the Ukrainian and Belarusian phraseological space; it has been emphasized that the comparison of people with wild animals is based on natural similarity; it has been shown that the animal world in the phraseological units of the studied languages is characterized by both universality and national-specific features of the world perception of one or another people; it has been noted that the most frequent phraseological units are bear, wolf, hare, fox.

The purpose of the article is to examine phraseological units with the names of wild animals selected from the Ukrainian phraseological dictionary by V. Belonozhenko and Belarusian I. Lepeshev; to identify in them phraseological phrases-faunonyms, the nature of the meanings of which is associated with the cultural and historical traditions of a particular people.

The results of the study in the interlingual aspect allow us to state that the stable expressions of Ukrainian and Belarusian with the phraseology-faunonym are units of the language, which reflect the centuries-old social practice of the people, the characteristic features of their culture and life, folk customs; it has been cleared up that the universal and unique national-specific features in the structure of phraseological units are due to the similarity and difference in the material and spiritual culture of the ethnos, its flora and fauna; it has been proved that phraseological units are endowed with cultural and national potential, express the spirit and originality of the nation; the conclusion is made about the need for further comprehensive research of established expressions with phraseology-faunonym in Ukrainian and Belarusian in the interlingual aspect.

Key words: phraseological units, phraseology, phraseological space, phrase system, comparative aspect, faunonym, structural component.

*Хабарова Н. А.**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри романської філології**Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ТА АРГУМЕНТУВАННЯ В СУДОВОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. У статті досліджено головні мовні засоби впливу та аргументування в судовому дискурсі. Об'єктом даного дослідження виступає юридичний дискурс, а саме промови адвокатів. Предметом статті є характеристики стратегій та тактик мовленнєвого впливу, що реалізуються в судовій практиці. Мета статті полягає в тому, щоб виявити та охарактеризувати стратегії та тактики франкомовних адвокатів, а також описати мовні засоби, що використовують для їх реалізації. Було актуалізовано те, що комунікативний аспект мовного спілкування нерозривно пов'язаний із прагматичним. Це характерно не лише для персонального дискурсу, але й інституціонального. Нами було розглянуто судовий дискурс, який являє собою особливий різновид юридичного дискурсу, цілі та установки якого безпосередньо реалізуються в залі судового засідання. Висвітлено той факт, що адвокатський дискурс є одним із типів судового дискурсу та включає такі жанри, як захисні, вступні та заключні промови адвокатів. Дані види промови є видами ораторського мистецтва та передбачають вплив прямий, непрямий або прихований на присяжних засідателів. Комунікативний вплив на суддю або колегію присяжних засідателів є головною метою захисної промови адвоката. Було з'ясовано, що мовленнєвий вплив в судовій комунікації може відбуватися завдяки апеляції до емоцій негативних та позитивних, до об'єктивного стану речей, до розуму, до знання. Було досліджено, що в процесі переконання не всі складні ситуації можливо вирішити за допомогою логічних апеляцій. Часто необхідна опора на цінності, на істини, моральні норми, оскільки всі явища повсякденного життя оцінюються через призму своїх переконань та цінностей. Цінності є критерієм встановлення того, що вважається допустимим або недопустимим в очах суду присяжних.

Було досліджено, що цінності судового дискурсу максимально наближені до цінностей інших типів дискурсу й зводяться до визнання закону та закріплення соціальних традицій, зафіксованих у систематизованому знанні законів суспільства. Як висновок можемо зазначити, що в дослідженому виді дискурсу експліцитно виражені моральні цінності суспільства, які призводять до головного концепту – триумфу справедливості, що відображається у специфічних нормах судової етики.

Ключові слова: юридичний дискурс, судовий дискурс, промова адвоката, комунікативний вплив, аргументування, апеляція.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Публічні суперечки щодо права з давніх часів були однією з найбільш вагомих галузей суспільної мовленнєвої практики. Професія юриста розпочиналась саме з суддів, які використовували право як спосіб спілкування, інструмент при-

мирнення та засіб втримати людей разом. Як наслідок, одне із загально прийнятих міжнародних вимог до справедливого правосуддя постає в тому, щоб всі учасники судочинства розуміли мову, яку використовують та вміли нею спілкуватися. Актуальність дослідження пояснюється тим, що висока соціальна значущість функціонування мови у правовій галузі визначає соціальний заказ на подібного роду дослідження. **Мета** нашого дослідження полягає в дослідженні стратегій та тактик мовленнєвого впливу та засобів їх реалізації в судовому дискурсі.

Для досягнення мети необхідно вирішити такі **завдання**: 1. Виявити специфіку та структуру судового дискурсу як різновиду інституціонального дискурсу. 2. Охарактеризувати головні стратегії та тактики в судовій комунікації з метою впливу та апеляції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою роботи послугували дослідження, присвячені вивченню комунікативно-прагматичного боку усного юридичного дискурсу, а також стратегій та тактик комунікативного впливу таких лінгвістів, як Н.О. Абрамова (2009), Н.Д. Арутюнова (1999), О.С. Іссерс (2009), Н.М. Івакіна (2002), В.І. Карасик (2002).

Виклад основного матеріалу дослідження. Дискурс як комунікативний феномен передбачає багато вимірів та підходів до його вивчення. У нашій статті ми розглядаємо його з позиції культурно-ситуативного розуміння. Дискурс – це «зв'язний текст», мовлення, занурене в життя» [1, с. 895]. Дискурс неможливо уявити без урахування його екстралінгвістичних складових частин (прагматичні, соціокультурні, психологічні фактори), він передбачає деяке цілеспрямоване соціальне дійство. Важливими характеристиками дискурсу визнані форма зв'язного тексту, обумовленість екстралінгвістичними факторами, насиченість подіями та цілеспрямованість соціального дійства [2; 3].

Розрізняють два види дискурсу – інституціональний та персональний [1]. Інституціональний дискурс, на відміну від персонального, – це спеціалізований клішований різновид спілкування між людьми, які зобов'язані дотримуватися деяких норм, встановлених у даному соціумі / інституті. Судовий дискурс є різновидом юридичного дискурсу та розуміється нами як діалогічне спілкування в ситуації судового засідання. Судовий дискурс є особливим видом мовленнєвої діяльності, який має інституціональну природу та ритуальний характер.

Інституціональність судового дискурсу визначається його обов'язковою співвіднесеністю з поняттям соціального інституту – суду, який визначає його лінгвістичний простір. Судовий дискурс – це інституціональна форма спілкування, організована в межах визначеного соціального інституту (суду), має визначену ціль (встановити істину) та визначається

статусно-рольовими характеристиками учасників спілкування (професійними агентами – суд присяжних, прокурор, адвокат, та непрофесійними клієнтами – підсудний, свідок).

Судовий дискурс багатьма дослідниками розуміється як вербально-знаковий вираз процесу комунікації під час судового процесу, який розглядається в соціально-історичному, національно-культурному, конкретному ситуативному контексті з урахуванням характеристик та намірів комунікантів. Поряд із цим кінцевою метою процесу є розв'язання правового конфлікту та зміна правової ситуації. Судовий дискурс може виступати як поняття, яке об'єднує в собі кількість дискурсів. На основі аналізу цих дискурсів можна визначити типові характеристики та загальні закономірності побудови судової комунікації. У межах судового дискурсу виділяють його найбільші часткові різновиди: дискурс адвоката та захисту, дискурс звинувачування, дискурс судді, усне мовлення в установах. Судовим дискурсом можна також вважати окремі судові процеси та їх відрізки.

Дискурсивна взаємодія під час судового засідання привертає увагу лінгвістів, які працюють в галузі мовленнєвої прагматики, тому що, по-перше, під час доволі жорстокої регламентації судового процесу мовець має вирішити цілий ряд завдань, пов'язаних із вибором стратегії мовленнєвої поведінки, що в умовах змагальності на процесі надає особливих рис мовленнєвій взаємодії. По-друге, саме мовленнєва взаємодія, враховуючи юридичні функції суду, здійснює вирішальний вплив на характер прийнятих судом рішень, що вимагає від суб'єктів судового процесу особливого роду комунікативної компетенції. До неї як базові елементи входять прагматичні пресупозиції, пов'язані зі знанням та встановленням правил судового дискурсу. По-третє, змагальність мовленнєвої дії, екстремальність у значенні зіткнення інтересів вимагає від комунікантів вміння як стратегічного планування, так і навиків оперативної оцінки ситуації та прийняття рішення. По-четверте, особливим явищем у судовому дискурсі можна назвати комунікативний зрив, коли комунікативна невдача одного суб'єкта у змагальному спілкуванні може стати вдачею для іншого учасника процесу.

Техніка ведення справи в судді – це сукупність засобів, які використовуються під час розробки змісту та структури представлених у суді документів (скарги, клопотання, доказів справи та ін.) Одним із важливих засобів є освоєння техніки аргументування, адекватний вибір мовних засобів, знання правил ведення критичної дискусії та оперування ними на всіх рівнях розглядання справи. Тактика ведення справи в судді – це чітко сформований у своїй послідовності спосіб поведінки в судовому дискурсі, орієнтований на досягнення конкретних задач, які є ланцюжками реалізації єдиної стратегічної мети (виграти процес, не програти процес на даному етапі та т.д.)

У рамках судового дискурсу виділяють більш приватні його різновиди, такі як дискурс звинувачування, дискурс адвоката, усне мовлення в інституті права та ін. [4]. Юридичний дискурс є суворо аргументованим. Юрист має обґрунтувати свою точку зору в суді, аргументувати судові рішення, переконливість своєї позиції щодо обговорюваного питання в науковому колі. Аргументування в юридичному дискурсі диференційоване залежно від типів дискурсу: судовий дискурс (представлений звинувачувальною, суспільно-захисною, суспільно-звинувачувальною та самозахисною промовами), науковий юридичний дискурс (зразками якого є наукові статті, правові документи,

тексти тлумачення закону та ін.). Судовий дискурс є зразком статусно-орієнтованого спілкування (термін В.І. Карасіка), в якому ролі чітко розподілені та за кожним учасником закріплено функції, визначені нормами інституту правосуддя. До цього ж спілкуванню притаманна нерівність сторін.

Статусне положення учасників судового дискурсу, в тому числі й судді, знаходить свій вираз в їхній мовленнєвій поведінці. Термін «мовленнєва поведінка» використовується в розумінні Н.А. Абрамової як сукупність мовленнєвих дій, «із внутрішнього мовного боку визначається закономірностями вживання мови в мовленні, та із зовнішнього мовного – соціально-психологічними умовами здійснення мовної діяльності» [2, с. 96]. У такому розумінні мовленнєва поведінка пов'язує в одне ціле конкретні мовні засоби, соціальні умови та психологічні характеристики мовця. Використання терміна «поведінка» відповідає завданням дослідження, оскільки в ньому відбивається здатність мовця щодо поведінки адаптуватися до змінної ситуації судового процесу.

Антропоцентричність, багатоаспектність та багаторівність опису комунікативної взаємодії проявляється у виділенні комунікативних стратегій, серед яких дискурсивні, компенсаційні, риторичні, семантичні, стилістичні, граматичні, соціокультурні, лінгвокультурні.

За визначенням Т.В. Дубровської, стратегія – це планування процесу мовленнєвої комунікації залежно від конкретних умов спілкування та реалізації цього плану [5]. У плані мовленнєвого впливу вона скерована на перебудову індивідуальної свідомості та картини світу суб'єкта. Комунікативна стратегія відрізняється гнучкістю та динамікою, оскільки під час спілкування вона підлягає постійному коректуванню, безпосередньо залежить від мовленнєвих дій опонента та постійно змінного контексту дискурсу. Одна з головних ознак стратегії – це динаміка співвідношення здійсненого наразі ходу з попереднім, а також їх вплив на наступне. У цьому проявляються трансакціональні характеристики стратегії.

Під мовленнєвою тактикою розуміємо програмування подальших мовленнєвих дій, скерованих на досягнення головної мети та виконаних комунікантами в тій або іншій послідовності. Аналіз судового дискурсу передбачає аналіз прямих, непрямих та прихованих тактик мовленнєвого впливу. Ефективність тактик полягає у відборі адресантом мовних засобів, які реферують до мовної ситуації. Кожна тактика скерована на вираз окремого комунікативного наміру адресанта. Зміст застосування кожної тактики полягає в тому, щоб змінити конфігурацію конкретних параметрів контексту в необхідному напрямку, модифікувати оцінки та ін. Дослідники виділяють п'ять основних комунікативних стратегій, використаних учасниками досліджуваного дискурсу відповідно до їх статусно-рольових характеристик та інтенцій: комунікативна стратегія самозахисту, звинувачування, захисту, нападу та психологічного впливу.

Найбільш репрезентативними у плані реалізації впливу та аргументування в юридичному дискурсі є судовий дискурс в найбільш яскравій його частині – виступ адвоката в суді. Погодимося з Івакіною Н.М., що «виступ відомих адвокатів вважається головним видом аргументативного дискурсу, а аргументація в суді – зразком аргументації» [6, с. 455]. Адвокат використовує всі засоби для захисту свого підопічного, у зв'язку із цим його мовлення є доволі показовим. Мовлення адвоката вільніше, полемічне, на відміну від мовлення звинувачування.

Мовленнєва поведінка адвоката, який представляє мовленнєві інтереси підсудного, а також свідка захисту втілюється у використанні комунікативної стратегії захисту. Її ми визначаємо як сукупність мовленнєвих дій адвоката, або іншого учасника судового засідання, скерованих на спростування звинувачування та / або пом'якшення відповідальності підсудного. Стратегія психологічного впливу універсальна, вона використовується практично всіма учасниками дискурсу. Ця стратегія визначає переважно мовленнєву поведінку суду присяжних як головного агента дискурсу судового засідання та орієнтована на схвалення або осуд діяльності людини як із позиції закону, так і з позиції моралі. Емоційний стан агентів та клієнтів судового дискурсу, так само як їх прагнення ефективно впливати один на одного, провокує використання стратегії психологічного впливу. Адвокатське мовлення складає єдина, цільна система аргументування, під час компонування якого є принцип сполучення раціонально-логічного, емоційно-риторичного та аксіологічного аргументування. Це зумовлює набір засобів впливу на аудиторію. Переконавання досягається, по-перше, змістом логічних доказів, завдяки апеляції до розуму, інтелекту, по-друге, емоційним впливом на аудиторію, вмінням викликати в неї відповідно до умов емоцій та настрою – апеляції до емоцій, по-третє, актуалізуються ціннісні настанови аудиторії – апеляції до цінностей.

Одна з головних задач аргументування адвоката – настанова, визначення та оцінка фактів, з якими має погодитися адресат. Як зазначає І.М. Васил'янова, для згоди та приєднання аудиторії до позиції оратора необхідно, щоб він дотримувався раціоналістичного канону ясності, чіткості, повноти, логічної послідовності мовлення [4]. Переконливість мовлення залежить від обґрунтування, надійності та вірогідності або правдоподібності аргументів. Цьому сприяють інтелектуальні апеляції (апеляції до розуму), з якими суд присяжних має погодитися та прийняти в силу їх логічності та раціональності.

Вплив на інтелектуальну сферу адресата в адвокатському дискурсі здійснюється завдяки лексичним засобам, які реалізують апеляцію до об'єктивного положення речей, до ситуативних характеристик явища, до очевидного, логіки, до істинності, до здорового сенсу. На думку О.С. Іссерс, об'єктивізація мовленнєвого повідомлення оратора забезпечується шляхом апеляції до об'єктивного положення речей, яка реалізується завдяки використанню імен, чисел, подробиць, посилань на закон [7].

Створенню вірогідності сприяють імена власні, числівники. Ефект точності досягається тим, що всі слова в інтелектуальних апеляціях використовуються відповідно до їх прямих призначень. Точність сприяє частоті використання книжкової лексики, юридичних термінів, які частіше за все позначають процесуальні дії: експертиза, слідство. Вони кваліфікують дію особи, яка має відношення до справи: *le meurtre, corrompre*; найменування документів: *l'affaire, la feuille d'affaire*; найменування осіб щодо професії: *expert, magistrat instructeur, le salarié ministère public*. Створенню точності сприяє також більша кількість мовних засобів, які втілюють юридичні поняття – юридичні кліше, мотиви вбивства, розгляд справи, та загальноприйняті, відомі будь-якій аудиторії, суспільно закріплені формули: *l'usage d'alcool, l'imprudence propre, l'attitude hostile*. Описуючи сцену злочину або обставин, які трапились раніше, судові оратори намагаються створити найбільш виразну для звинувачуваного картину. Цьому сприяє апеляція до ситуатив-

них характеристик явищ, які локалізуються в межах макроаргументу «оповідання». Аргументативне навантаження під час реалізації даної інтелектуальної апеляції виконує, передусім, конкретна лексика, яка вказує на предмети, що реально існують, та виконані дії. Завдяки цій лексиці висловлювання виступає як знання щодо конкретних предметів, явищ. Це, наприклад, іменники, які називають предмети дійсності: *le couteau, la porte*; частини тіла: *le visage, le poing*; дієслова руху: *courir, s'approcher*. Конкретна лексика сприяє виникненню в адресата відчуття натуральності, видимості сцени злочину, появи наочних образів у свідомості адресата. Так адвокат описує дії, які відбулися до, або під час злочину: *Le fils a commencé à frapper à la porte de la chambre avec le poing, il a voulu enfoncer la porte. Il a réussi à ouvrir la porte et glisser la main à travers la fente. L'épaule et la partie du bras s'est glissé dans la chambre (la plaidoirie)*. Найбільше комунікативне навантаження в рамках макроаргументу оповідання мають дієслова, які представляють опорні крапки та передають основну інформацію, створюють уявлення динамічності та виразності, тим самим надають натуралізм оповіданню.

Аргументативну скерованість в адвокатському дискурсі має лексика, яка вербалізує апеляцію до істинності. Це переважно прикметники: *correct, incorrect, vrai, faux, erroné*. Данні лексеми використовуються в значенні «не / відповідний фактам», що підвищує істинний потенціал аргументу, оскільки дане значення виконує зміщення суб'єктивної думки оратора в бік об'єктивного значення.

Для просування аргументу за шкалою істинності в адвокатському дискурсі використовується апеляція до знань, представлена дієсловами, які експлікують модус знань: *se rappeler, voir, entendre, savoir*. У семантиці даних дієслів посилено епістемічний компонент. Сприйняття є головним джерелом знання. Звертаючись до знання адресата, оратор начебто забезпечує його згоду зі своїми аргументами. Найбільш частим засобом виразу ментальної сфери знання в адвокатському дискурсі є дієслово *se rappeler*, який виконує функцію акцентування найбільш важливої для аргументації оратора думки, важливого факту, наприклад: *Rappelez-vous, le cour d'assises, l'estimation de telle conduite de l'accusé du côté de monsieur Yves? (la plaidoirie)*.

Головною функцією сенсорних дієслів *voir, entendre* в адвокатському дискурсі є акцентування визначеної думки, наявність існування будь-якого явища. Сенсорна лексика є аргументативно орієнтованою, тому що перемикається в когнітивний план, означає сприйняття об'єктів, що реально існують. Вплив таких суджень базується на принципі «я бачив, значить, існує». Потерпілий, як ми бачимо, висловлює своє нерозуміння та навіть висловлює своє незадоволення. В адвокатському дискурсі лексичну основу аргументу, який містить апеляцію до негативних емоцій, складає дескриптивна лексика з перцептивним значенням, якими означається все, що може стати об'єктом сенсорного сприйняття. Із дескриптивною, перцептивною лексикою пов'язане чітке, яскраве уявлення, з її допомогою картина подій малюється як послідовність стоп-кадрів, на яких адресат може добре «розглянути» та відчути те, що відбувається. Дескриптивні слова зображувальні, стимулюють зорові враження, тому Н.Д. Арутюнова називає їх словами з «портретним значенням» [1, с. 253]. Для введення адресата у стан хвилювання перед насиллям, фізичною смертю адвокати використовують перцептивну лексику, яка фіксує зорові, аку-

тичні та дотикові «малюнки». Наприклад, l'ouïe: *les doigts ont commencé à craquer, crier dans le visage; le toucher: le couteau pesait, la lame de couteau étranglait; la vue: aller, tendre la main*. Дана лексика допомагає увійти у сферу хвилювання та уявлень іншої особи, відтворити перцептивну картину разом із ним. Під час творення негативного образу оратори використовують прикметники якості із семою «*impitoyable*», які вказують на емоційно сприймані ознаки: *agressif, dur, cruel, sans pitié*.

Розглянемо аргументативний потенціал апеляцій до групи позитивних емоцій. Власне позитивна емоція *l'estime* у французькій мові, яка актуалізується в адвокатському дискурсі, мотивує індивіда до здійснення допомоги, що доволі важливо для мови адвокатів. Дана апеляція характерна лише для аргументів, які звертаються до особистості підсудного.

Апеляція до емоції *l'estime* в адвокатському дискурсі будуватиметься на лексичі, яка вказує на дії. Вони отримують схвалення суспільства, тобто суспільно значущі дії. Ця лексика стосується культурних категорій-цінностей, серед яких найбільш важливі для французів та представляють особливу цінність: *le travail, la famille*. Поряд із цим апеляція до поваги базується переважно на дієсловах фізичної дії. Це можна пояснити тим, що уявлення щодо дотримання / недотримання людиною даних цінностей у свідомості особистості пов'язані, передусім, із виконанням ним визначених дій. У дієсловах діяльності, наприклад, *travaillait, gagnait*, присутня конотація схвалення (підкреслюється працелюбність, старанність, відповідальність за виконану роботу та родину). Ти самими дієсловами створюють стійке позитивне відношення адресата.

Маркером апеляції до емоції *l'estime* є раціональний прикметник та оцінні етичні прикметники. Ораторами акцентується постійна наявність у підсудного морально-етичних якостей, які схвалюються в суспільстві, для чого використовуються прикметники етичної оцінки: *honnête, bon*; та якостей, які позитивно характеризують підсудного як професіонала (використовуються загальнооцінні прикметники та прикметники інтелектуальної оцінки): *respectueux des lois, homme d'affaire, compétent*. Як ми бачимо, емоційне аргументування в адвокатському дискурсі орієнтовано на втілення у свідомості адресата мікросвіту підсудного для того, щоб він (адресат) прожив фрагмент життя звинувачуваного.

Під час звернення до ціннісних домінант аргументативний заряд містять «ударні», «лозунгові» слова – ключові конотативно навантажені лексичні одиниці. Вони апелюють до цінностей: *le travail, la loi, la vie*. Ці слова є емоційно-експресивними «маяками», які надають «комунікативну» настанову на позитивне або негативне відношення до змісту всього аргументу, до описуваної людини. Найбільш розповсюдженими цінностями в адвокатському дискурсі є *la famille, la santé et la vie*. Із них найчастіше використовуваною є апеляція до цінностей родини. Ключовими словами, які вербалізують дану апеляцію, є *la famille, parental*, назви членів родини: *la mère, les enfants, les parents*. Такі слова використовуються в комбінації з емоційно-оцінними лексемами, частіше за все негативною оцінкою: *le chagrin (pour la famille), la souffrance, le malheur, l'épreuve*, які акцентують страждання та біль близьких людей у випадку засудження звинувачуваного.

Висновки та перспективи досліджень у цьому напрямі. Таким чином, розглянуті типи апеляцій сприяють здійсненню аргументативного впливу на професійне, особисте та соціальне «я» аудиторії. Данні типи апеляцій у захисному дискурсі націлені

на моделювання до бажаної дії. Важливість даних апеляцій під час здійснення переконливого впливу полягає в тому, що вони забезпечують створення ситуації когнітивного комфорту. При цьому інформація, яка поступає, отримує високий статус істинності.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. Москва, 1999. 895 с.
2. Абрамов Н.А. Судебная речь : учебное пособие. Москва : МГУ, 2009. 174 с.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Москва : Перемена, 2002. 477 с.
4. Васильянова И.М. Особенности аргументации в судебном дискурсе : автореф. дис. на получение канд. филол. наук : 10.02.19. Тверь, 2007. 17 с.
5. Дубровская Т.В. Судебный дискурс: речевое поведение судьи : автореф. дис. на получение науч. ст. д-ра. филол. наук : 10.02.19. Саратов, 2010. 40 с.
6. Ивакина Н.Н. Основы адвокатского красноречия. Москва : Юрист, 2002. 455 с.
7. Иссерс О.С. Речевое воздействие : учеб. пособие для студентов, обучающихся по специальности «Связи с общественностью». Москва : Флинта: Наука, 2009. 224 с.

Khabarova N. The peculiarities of the influence and of the argumentation in judicial discourse

Summary. The article examines the main linguistic means of influence and argumentation in judicial discourse. The object of this study is legal discourse, namely the speeches of lawyers. Its subject is the characteristics of strategies and tactics of speech influence, which are implemented in judicial practice. The object of the article allow you to use the strategic and tactics of French lawyers, as well as describe them to verify their implementation.

It was emphasized that the communicative aspect of language communication is inextricably linked with the pragmatic. This is characteristic not only of personal discourse, but also of institutional discourse. We have considered judicial discourse, which is a special kind of legal discourse, the goals and attitudes of which are directly implemented in the courtroom. The fact that the lawyer's discourse is one of the types of judicial discourse and includes such genres as defense, introductory and closing speeches of lawyers is highlighted. These types of speech are types of public speaking and involve direct, indirect or hidden influence on the jury. Communicative influence on a judge or jury is the main purpose of a lawyer's defense speech. It was found that the speech influence in judicial communication could occur due to the appeal to the emotions of negative and positive, to the objective state of affairs, to the mind, to knowledge. It was investigated that in the process of persuasion not all difficult situations can be solved by logical appeals.

It is often necessary to rely on values, truths, moral norms, because all the phenomena of everyday life are evaluated through the prism of their beliefs and values. Values are the criterion for establishing what is considered admissible or inadmissible in the eyes of a jury.

It was investigated that the values of judicial discourse are as close as possible to the values of other types of discourse and are reduced to the recognition of the law and the consolidation of social traditions enshrined in the systematic knowledge of the laws of society. In conclusion, we can say that in this type of discourse explicitly expressed the moral values of society, which lead to the main concept the triumph of justice, which is reflected in the specific rules of judicial ethics.

Key words: judicial discourse, legal discourse, advocacy discourse, communicative influence, arguments, appeals.

Ципердюк О. Д.,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

КОДИФІКАЦІЯ РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ В НОВІЙ РЕДАКЦІЇ «УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ» (2019)

Анотація. У статті розглянуто впровадження релігійної лексики в новій редакції «Українського правопису» 2019 року. Виявлено такі позитивні тенденції: нова редакція зберегла ті релігійні назви, які були в попередній; доповнила ілюстративний матеріал у багатьох параграфах словами релігійного змісту; додала примітки, які стосуються правопису суто релігійних номінацій; представила в окремому параграфі вживання великої літери в назвах, пов'язаних із релігією, суттєво доповнивши, деталізувавши, краще систематизувавши правила, що полегшує користування працею; використала для ілюстрації орфографічних і пунктуаційних норм речення із текстів релігійного стилю. З'ясовано, що укладачі нової редакції «Українського правопису» певною мірою врахували рекомендації фахівців щодо правопису релігійної лексики, демонструють прогрес у її кодифікації. Стверджується, що це зумовлено розвитком і вивченням релігійного стилю сучасної української мови, активною діяльністю релігійних видавництв та інтернет-ресурсів, загалом зростанням ролі релігії, церкви в житті суспільства та запитом на впровадження такої лексики.

Простежено зміни, запропоновані в новій редакції, що торкнулися написання аналізованої групи лексики. Зауважено, що згідно з порадами фахівців і церковною практикою потрібно було також змінити правопис інших релігійних найменувань – переважно богословських термінів іншомовного походження та вживання великої букви в офіційних назвах церков.

Водночас висловлено побажання доповнити прикладами релігійних номінацій низку параграфів, додати кілька правил до правопису власних релігійних назв; більшою мірою представити різножанрові релігійні тексти. Звернено увагу на ті номінації з релігійним змістом, які не відповідають нормам сучасної української мови або йдуть у розрив із рекомендаціями фахівців.

Ключові слова: український правопис, орфографія, мовна норма, сучасна українська літературна мова, релігійний стиль, релігійна лексика, кодифікація.

Постановка проблеми. Релігійний стиль сучасної української мови активно вивчають науковці, у тому числі й лінгвісти, звертаючи особливу увагу на різні аспекти стилістично маркованої лексики цього функційного різновиду мови. Відбуваються наукові конференції, присвячені зазначеній проблематиці: «Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій» (Львів, 1998), «Християнство й українська мова» (Київ, 2000), «Українська мова і сфера сакрального» (Чернівці, 2010, 2013, 2016, 2019) та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовознавці разом із теологами, перекладачами, редакторами релігійних видань ще з кінця ХХ ст. обговорюють проблемні питання

функціонування української релігійної лексики: співвідношення церковнослов'янських і питомої лексики, варіантність у вживанні богословських термінів, розбіжність правописної практики щодо запозичень тощо. У цьому контексті вагомими є слова В. Німчука: «Мова сакральних текстів повинна бути зразково літературною, <...> бути знаряддям закріплення в народі літературних норм» [1, с. 8]. Науковець підкреслив важливість проблем, порушених у доповідях «Духовні номінації та їх правопис» О. Федик [2] та «До проблеми варіантності у структурі богословської лексики» О. Захарків [3], виголошених на згаданій конференції 1998 р. та опублікованих згодом у 4-му розділі матеріалів [4], і рекомендував поради авторів урахувати «в новій редакції *Українського правопису*» [1, с. 9].

Оскільки тривалий час український правопис фіксував орфографію небагатьох релігійних назв, Інститут богословської термінології та перекладів Львівської богословської академії, кафедри української мови та журналістики Львівського держуніверситету ім. І. Франка, кафедра української мови держуніверситету «Львівська політехніка», Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України звернулися до Правописної комісії НАН України: «Український правопис» треба доповнити прикладами релігійної лексики. Це важливо ще й тому, що українська літературна мова щораз більше обслуговує і духовну сферу нашого життя. Правописні норми допоможуть упорядкувати правильне написання сакральних номінацій, які на сьогодні не є уніфікованими» [5, с. 31]. Науковці вважають, що в тих випадках, коли правопис релігійних назв потребує окремих пояснень, потрібно подати нові примітки та підпункти.

Водночас у церковній практиці усталилися певні норми, які в багатьох випадках навіть ішли врозрив із офіційним правописом. Таким зібранням правил став «Термінологічно-правописний порадник для богословів та редакторів богословських текстів для видань Українського Католицького Університету» [6], у підготовці якого брали участь і мовознавці. Порадник став популярним, оскільки його упорядники детально обґрунтовують свої рекомендації, покликаючись на праці авторитетних учених та практику різних конфесій, і він доступний в електронній формі. До речі, його радять і тепер в інтернеті редактори (таке покликання, напр., було свого часу на сайті Асоціації українських редакторів), хоча вже маємо з 2019 р. нову редакцію «Українського правопису».

Оскільки кодифікацію релігійних назв у новій редакції «Українського правопису» ніхто з лінгвістів не розглядав, вона стала об'єктом нашого аналізу.

Мета статті – дослідити впровадження релігійної лексики в новій редакції «Українського правопису» 2019 р [7],

порівнявши з попереднім варіантом [8]. Основні завдання – з'ясувати, які доповнення та зміни щодо написання релігійної лексики пропонує нова редакція, якою мірою враховано рекомендації фахівців, звернути увагу на дискусійні питання кодифікації релігійних номінацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розв'язати проблеми правопису релігійної лексики в українській мові намагалися ще на початку ХХ ст. Так, І. Огієнко подав орфографічні рекомендації щодо передавання іншомовних термінів українською мовою (див., напр.: [9]). Зрозуміло, що з погляду сучасних літературних норм і розвитку мови деякі з цих порад застаріли, але загалом до них треба дослухатися, оскільки науковець орієнтувався, як свідчить його переклад Біблії, на українськомовні джерела, зазначаючи: «Мусимо дати такий переклад цілої Біблії, щоби він став найкращим зразком сучасної літературної мови» [9, с. 23]. Вдалі спроби впорядкування богословської термінології маємо в пізніших працях, зокрема О. Горбача [11].

Однак більшість правописних проблем релігійної лексики залишаються не розв'язаними й наприкінці ХХ ст., оскільки вони мають історичне підґрунтя та пов'язані з умовами функціонування відповідного стилю, що пояснює Н. Бабич: «Богословський стиль в Україні 90-их рр. ХХ ст. віддзеркалює становище в конфесіях, в яких немає гармонії і досконалості духу та моралі» [11, с. 161]. Лінгвістка подає низку конкретних рекомендацій для впорядкування богословських термінів, уважаючи, що термінотворення вимагає дотримання сучасних вимог та практики інших галузей, урахування не лише новочасних тенденцій, але й наукових традицій [11, с. 165]. Подібні пропозиції висловлює лінгвістка О. Захарків: «У мові релігійних текстів віддзеркалюються всі проблеми, які відчуває нині українська мова загалом. Фахівці <...> давно чекають створення в столиці нашої держави спеціального координаційного центру для регулювання стихійних мовних і мовленнєвих процесів» [3, с. 302].

Про потребу нової редакції правопису говорить редакторка Львівської богословської академії Н. Рибак, вважаючи, що потрібно дотримуватися певних правописних норм, аби подолати хаос у правописній практиці: «<...> у розвиненій літературній мові на кожен момент історичного розвитку повинен існувати свій усталений правопис» [12, с. 316].

Мовознавці беруть активну участь в обговоренні дискусійних питань написання релігійної термінології, на високому фаховому рівні обґрунтовують, чому пропонують той чи той варіант. Прикладом слугує праця О. Захарків та З. Кунь, надрукована в наближеному до церкви виданні, що свідчить про її авторитетність і схвалення з боку теологів, перекладачів. Подаємо виважений висновок дослідниць: «Отже, з усієї розмаїтості варіантів ми рекомендуємо обрати форму *катехизм* для окреслення всіх значень, оскільки вона є найменш суперечливою з погляду правописного і водночас гармонійно функціонує за фонетико-морфологічними законами української мови» [13, с. 70].

Така співпраця лінгвістів і теологів тривала майже тридцятиріччя, є вже певні напрацювання, рекомендації, до яких закономірно мали б дослухатися укладачі нової редакції «Українського правопису» 2019 р.

Далі детально простежимо представлення релігійної лексики в новому варіанті правописного кодексу, звернувши увагу на позитивні та негативні тенденції в її кодифікації, розглянувши запропоновані зміни та доповнення.

Добре, що нова редакція «Українського правопису» залишила приклади, подані в попередній редакції: у § 5 – іншомовне слово *Євангеліє* [7, с. 12] з літерою г, у пункті 3 § 31, який стосується правопису префіксів, – старослов'янськими *предподобний*, *преосвященний*, *престол* [7, с. 38]. Однак, на наш погляд, пункт 2 у § 31 можна було доповнити прикладами релігійних назв, хоча би лексею *предтеча* з маловживаним префіксом *пред-*. Натомість упорядники вилучили навіть те єдине слово, яке було, – *представник* [8, с. 28].

Також спостерігаємо поповнення ілюстративного матеріалу в різних параграфах. У пункті 1 § 2 до прикладів слів із буквою і на початку слова додано *ідол*, *ікона*, у пункті 2 § 2 подано варіантне написання лексеми релігійного походження *ірод* і *ірод* ('дуже жорстока людина'), чого не було раніше [7, с. 11]. Суттєво доповнено в пункті 3 § 29 релігійними найменуваннями підпункт 2), який стосується подвоєння букв «у суфіксах *-енн(-ий)*, *-яни(-ий)* прикметників старослов'янського походження: *блаженний*, *блаженний*, *огненний*, *окаянний*, *священний*, *спасений* і в суфіксі прикметника *божественний*, а також у суфіксах похідних від них іменників і прислівників: *блаженно*, *священник* та ін., *божественно*» [7, с. 35]. Крім того, *священник* тепер пишемо з двома літерами *н*. Така зміна цілком закономірна, про неї вже давно говорили лінгвісти: «Щодо слова *священник* я свято переконана, що там має бути два *н*» [3, с. 304].

У § 31 з'явилася в 4-му пункті примітка: «У назвах церковних звань, титулів і чинів можна вживати префікси *архи-* та *архі-*: *архимандрит* і *архімандрит*, *архисрей* і *архісрей*, *архистратиг* і *архістратиг* та ін.» [7, с. 38]. Такі зміни надають легітимності правописній церковній практиці, за якої уживають префікс *архи-* відповідно до змін, пропонованих ще проектом найновішої редакції «Українського правопису» 1999 р. за редакції В. Німчука: «Слова з релігійної сфери (давні запозичення з грецької мови) з “правилом дев'ятки” не пов'язуються, у них між будь-якими приголосними можна писати *-и-*: *євангелист*, *архипіскоп*, *алилуя*, *Вифлєс*, *кивот*, *прокимен* та ін.» [6, с. 127]. Хоча не всі подані в проекті 1999 р. приклади увійшли до редакції 2019 р., пощастило лексеми *Вифлєс*, представленій разом із топонімом *Єрусалим* [7, с. 161] серед географічних назв, де *и* пишемо за традицією. Щодо інших запозичених слів церковного вжитку, у яких традиційно пишемо *и*, – *диякон*, *єпископ*, *єпитимія*, *єпитрахиль*, *миро*, *митра*, *митрополит*, *християнство* (§ 129) [7, с. 160], – то їх, за винятком лексеми *миро*, подавала в окремій примітці (ще й зі словом *камилавка*) також попередня редакція [8, с. 121]. На наш погляд, потрібно було все-таки додати лексеми *кивот*, *євангелист*, *алилуя*. Поки що ж дві останні, попри рекомендації фахівців і церковну практику, і далі пишуться з літерою *і*.

У § 32, який унормовує правопис іменникових суфіксів, додано релігійні назви *колядник*, *дияконеса* [7, с. 39, 40]. Однак немає дискусійної щодо правопису лексеми *євангелист*, яку в проекті 1999 р. пропонували писати із суфіксом *-ист*.

Серед прикладів складних слів зі сполучними *о*, *е* з'явився онім *Водохрестя* [7, с. 46], складноскорочених слів – лексема *багатвечір* [7, с. 48]. Водночас збережено в ілюстраціях аббревіатуру *Святвечір* [7, с. 48], яку пишемо разом. Доповнивши правила правописом складних слів із частинами *іно-* (*інако-*, *іншо-*), *лже-*, упорядники подали й релігійні лексеми *іновірець*, *іншівірець*, *лжепророк*, а також у межах слів із першою іншо-

мовною частиною – номінацію *архидиякон* [7, с. 49]. У новій редакції маємо вже також приклади складних вигуків, зокрема й релігійного походження – *йй-богу* [7, с. 51]; у § 37, де йдеться про прикладку, – словосполуку *Йордан-річка* [7, с. 54]; а до часток, які пишемо через дефіс, додано компонент **бозна-** [7, с. 56]. Збережено приклад *по-християнському* [7, с. 64] у межах прислівників, що пишуться з дефісом.

Стосовно правил уживання великої букви в релігійних найменуваннях, то зразу впадає у вічі, що нова редакція подає їх окремо – «§ 53. Назви, пов'язані з релігією» [7, с. 81–83], який містить 8 пунктів. Своєю чергою, є ще примітки: по одній – у 1-му та 6-му пунктах, три – у 2-му. Та й загалом норми, що стосуються правопису власних назв, у новій редакції суттєво доповнено, деталізовано, краще систематизовано, що полегшує користування працею. У § 53 звернено увагу на правопис імен богів у різних народів, засновників релігій, християнських апостолів, святих, пророків; окремо унормовано вживання великої літери в найменуваннях осіб Святої Трійці, інших назв Бога, Богородиці та похідних від них присвійних прикметників; назвах релігійних свят, постів; культових книг; офіційних повних назвах найвищих посадових церковних осіб; номінаціях церков, монастирів, ікон, церковних служб та їхніх частин.

Багато рекомендацій, висловлених науковцями щодо написання великої літери в релігійних назвах [5], ураховано. Водночас залишилися поза увагою поради подати в правописі назви молитов на зразок «*Вірую*», які пишуться в лапках, оскільки збігаються з початком тексту; офіційні назви церков, як-от *Українська Греко-Католицька Церква*, де всі слова – з великої букви [5, с. 32, 33].

Зрозуміло, що нова редакція не повинна містити настільки скрупульозних правил уживання великої букви в релігійних найменуваннях, як термінологічно-правописний порадник [6], але правопис деяких часто вживаних назв усе-таки можна було подати або сформулювати коректніше. На наш погляд, у § 53 необхідно було: більш детально подати правопис книг Святого Письма та доповнити пункт «4. З великої букви і без лапок пишемо назви культових книг: *Біблія, Євангеліє, Новий Завіт (Заповіт), Псалтир, Святе Письмо, Старий Завіт (Заповіт), Коран, Тора*» [7, с. 82] власними назвами на зразок *Послання апостола Павла, Перша книга Хронік, Книга Ісаїя*; унормувати в окремому пункті написання найменувань християнських таїнств, рекомендації щодо яких у пораднику породжують багато запитань, оскільки пропонується з великої літери писати назви лише одного таїнства: «*таїнство Причастя, таїнство Євхаристії, пресвята Євхаристія, святе Причастя, Причастя, Святі Тайни, Тіло і Кров Христова*» [6, с. 78–79]. Певною мірою йдуть урозріз із рекомендаціями фахівців правила щодо малої літери у стійких зворотах, пор.: «В усталених словосполученнях, які передають емоційну оцінку розмовного спілкування на зразок: *бог зна коли* (невідомо коли), *господь з тобою (вами)* (здивування, заперечення, докір) <...> слова *Боже, Господь* пишемо з малої букви, крім випадків, коли слова *Боже, Господь* є звертанням до Бога» [7, с. 82]; «В усталених виразах слова *Бог, Господь* пишемо з великої літери: *Боже помози; дай Боже здоров'я; дякувати Богові; Господи помилуй*, але: *бог Мамона облутав*» [6, с. 78]. Пор. ще: «У церковних і релігійних текстах з великої букви пишемо займенники, вжиті замість слів *Бог, Божий*» [7, с. 82]; «В науковій літературі та в перекладах Святого Письма і творів святих Отців особові,

вказівні та зворотні займенники всіх відмінків, які вживаються по відношенню до Бога та Богородиці, пишемо з малої літери» [6, с. 78]. На наш погляд, укладачам нової редакції необхідно було більшою мірою вивчити думку фахівців (богословів і мовознавців). І ще одне зауваження: у пункті 6 наведено власну назву *Святіший Патріарх Київський і всієї Руси-України*, перший компонент якої не відповідає духові української мови (краще писати *Святіший*, як радять учені: [6, с. 75]).

На лексеми релігійного змісту (у прямому чи переносному значенні) натрапляємо і в інших параграфах, що регулюють уживання великої літери: *Ісус Христос, Брахма, Будда, Магомет; ангел, архангел, демон* [7, с. 75], *Рафаєлева «Мадонна»* [7, с. 76], *юдині срібняки* [7, с. 77] – у § 49, *затока Святого Лаврентія, острови Святої Трійці* [7, с. 77], *Сан-Франциско, Санкт-Петербург, Санта-Барбара, Сен-Ло, Сент-Джонс* – у § 50, *Андріївська церква, Ісаакійський собор, Почаївська лавра, Сикстинська капела, собор Сан-Марко, собор Святого Петра, храм Василія Блаженного* [7, с. 86], *Реймське Євангеліє* [7, с. 87] – у § 55, *Хрест Івана Мазени* [7, с. 88] – у § 57.

Водночас необхідно було ще, як нам видається, доповнити § 49 (пункт 1) або § 145 (пункт 3) прикладом складного імені *Іван-Павло*, яке пишуть по-різному (то через дефіс, як ми, то окремо); § 54 назвами церковних органів: найвищих на зразок *Ватиканський Собор, Вселенський Собор*, у яких усі слова рекомендують писати з великої літери, та інших – на зразок *Берестейський собор, Синод єпископів*, у яких лише перше слово з великою буквою (дет. див.: [6, с. 84]).

У § 62 знаходимо графічні скорочення релігійного змісту, яких узагалі не було в попередній редакції: *бібл.* – *біблійний*, *дияк.* – *диякон*, *єп.* – *єпископ*, *ігум.* – *ігумен*, *митр.* – *митрополит*, *патр.* – *патріарх*, *пресвіт.* – *пресвітер*, *Р. Х.* – *Різдво Христове*, *св.* – *святий*, *церк.* – *церковний* [7, с. 91–92]. Однак можна було подати також скорочення книг Святого Письма. § 63 зберігає абрєвіатуру *УАПЦ*, а § 65 серед неповних омонімів – лексему «*образі* (ікони)» [7, с. 94, 95].

Частина II, що регламентує правопис закінчень відмінюваних слів, теж доповнено аналізовано лексикою: словами *християнство, Лазар – Лазаря* [7, с. 99], *душа* (парадигма) [7, с. 101], *Господь* (парадигму цього іменника в однині подано під окремим заголовком) [7, с. 105], а в примітці зауважено, що «іменник *Господь* форм множини не має» [7, с. 125], *священника* [7, с. 113]; *іконостаса, амвона, вівтаря; іконостасика* (представлено в окремому підпункті) [7, с. 114], «*духа і Духа* (у значенні *Святого Духа* (третя іпостась єдиного Бога)», «*ордену* (чернеча громада)» [7, с. 115], *Ватикану* [7, с. 116–117], *Рима* (місто) і *Риму* (країна), «*дзвона* (інструмент) – *дзвону* (звук), *Духа / духа* (безплотна надприродна істота; безсмертна, нематеріальна основа істоти) – *духу* (здібність, властивість, стан, зміст і напрям; процес)» [7, с. 117], *Боже* [7, с. 123], *Господи; Христе і Христє, Христосе* (в окремії примітці 6) [7, с. 124], *нагірний* [7, с. 133].

У частині III, де йдеться про правопис слів іншомовного походження, серед прикладів з'явилися такі релігійні лексеми: *синагога* (§ 122, пункт 1) [7, с. 155], *брахман, джихад, Аллах, Мухаммед* (§ 122, пункт 4), *католицький, ортодокс, анафема і анатема, Марфа і Марта* (§ 123) [7, с. 156]. Вважаємо, що треба було подати більше слів на зразок *Голгофа і Голгота*. Інші параграфи також містять релігійні назви: § 126 – *Ісаїя*, у якій звукосполучення [ja] передаємо буквою **я**, § 128 – *абат* без подвоєння букв на позначення приголосних та *булла*,

мулла, мадонна, Аллах з подвоєнням [7, с. 157], § 129 – аудієнція, тамплієр [7, с. 159], воістину [7, с. 160], § 130 – євхаристія, єпископ, єпитимія, єпитрахиль, єресь; Євангеліє з початковою є [7, с. 161], § 131 – лавра, аудієнція і авдієнція [7, с. 162], § 137 – Авраам з подвоєнням голосних [7, с. 163]. Слів *Ісаїя, абат, Аллах, тамплієр, воістину, євхаристія, лавра, Авраам* не було в попередній редакції.

Прикро, що з правопису вилучили лексеми іншомовного походження *ієрарх, ієрархія, ієрей, єзуїт* [8, с. 120], унормування яких украї необхідне. Фахівці цілком логічно пропонують уніфікувати правопис релігійних назв, які в грецькій мали початкову йоту, та писати *єрарх, єрархія, єрей, єродиякон, єромонах* замість *ієрарх, ієрархія, ієрей, ієродиякон, ієромонах* [6, с. 60], а також «узаконити початковий ю- у словах *Юда, Юдея, юдаїзм, юдей*, відкинувши написання *Іуда, Іудея, іудаїзм, іудей* і под. навіть як паралельні» [6, с. 59].

Водночас добре, що в § 163 (частина V) для ілюстрації круглих дужок наведено як один із прикладів сполучення слів *Митрополит Іларіон* [7, с. 243]. Релігійні назви (зокрема в переносному значенні) є також у реченнях, узятих з інших стилів: *Таке життя другому б рай...* (Л. Глібов) (§ 161) [7, с. 231]. У новій редакції процитовано навіть релігійні тексти, зазвичай тоді, коли норма чи примітка стосується саме правопису релігійної лексеми або вислову, як-от у примітці 1 до § 23: «*Во здоровіє, во спасеніє, многая літа* (здравиця); *Во ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа. Амінь* (молитва)» [7, с. 27]. Зрозуміло, що ні такої примітки, ні таких прикладів у попередній редакції правопису не було.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, в «Українському правописі» 2019 р. збережено релігійні найменування з попередньої редакції, суттєво доповнено приклади релігійною лексикою. Додано примітки, у яких унормовано правопис суто релігійних назв, та окремий параграф, що кодифікує уживання великої букви в релігійних номінаціях, деталізуючи та систематизуючи правила (це полегшує користування працею); використано фрагменти релігійних текстів. Таку позитивну тенденцію вважаємо закономірною, оскільки релігійний стиль української мови розвивається, його вивчають та відповідно є запит на кодифікацію аналізованої лексики у зв'язку з активізацією релігійних видавництв та інтернет-ресурсів, впливом релігії та церковних інституцій на суспільне життя, на що не могли не зважати укладачі нової редакції «Українського правопису».

Однак редакція «Українського правопису» 2019 р. не завжди враховує поради фахівців; подає ті номінації, які не відповідають духові сучасної української мови; не розв'язує багатьох дискусійних питань правопису релігійних назв. Вважаємо, що потрібно було внести в правопис релігійних найменувань низку змін, які відповідають рекомендаціям науковців і церковній практиці. Вони стосуються здебільшого запозичених релігійних термінів та написання великої літери в офіційних назвах церков. Також необхідно було доповнити релігійною лексикою ілюстративний матеріал низки параграфів, додати окремі правила правопису релігійних онімів; більшою мірою використати релігійні тексти різних жанрів. Нормування аналізованої лексики триває і вимагає вивчення та врахування думки не лише мовознавців, але й теологів, перекладачів, редакторів релігійних текстів.

Перспективним вважаємо дослідження кодифікації релігійних назв у лексикографічних працях на рівні як синхронії, так і діахронії.

Література:

1. Лесів М., Німчук В., Бабич Н., Содомора А., Гаваньо І., о. Презентація збірника матеріалів Всеукраїнської наукової конференції «Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій». *Єдиними устами : бюлетень Інституту богословської термінології та перекладів при Львівській богословській академії*. 1999. № 3. С. 3–18.
2. Федик О. Духовні номінації та їх правопис. *Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій* : матеріали Всеукр. наук. конф., Львів, 13-15 травня 1998 р. Львів : Вид-во Львів. Богосл. Академ., 1998. С. 287–293.
3. Захарків О. До проблеми варіантності у структурі богословської лексики. *Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій* : матеріали Всеукр. наук. конф., Львів, 13–15 травня 1998 р. Львів : Вид-во Львів. Богосл. Академ., 1998. С. 294–304.
4. Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій : матеріали Всеукр. наук. конф., Львів, 13–15 травня 1998 р. Львів : Вид-во Львів. Богосл. Академ., 1998. 351 с.
5. До Правописної комісії НАН України. Рекомендації для наступної редакції «Українського правопису» щодо написання великої букви в релігійних назвах. *Єдиними устами*. 1999. № 3. С. 30–33.
6. Термінологічно-правописний порадник для богословів та редакторів богословських текстів для видань Українського Католицького Університету / О. Антонів, Г. Дидик, Г. Наконечна, Л. Петрович, М. Прихода, К. Свідзинська; голов. ред. М. Петрович. Львів : Інститут богословської термінології та перекладів Українського Католицького Університету, 2005. 130 с. URL: <https://nz-theology.ucu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/01/poradnyk.2005.08.pdf> (дата звернення: 16.10.2021).
7. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. Київ : Наук. думка, 2019. 392 с.
8. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. Київ : Наук. думка, 2008. 288 с.
9. Огієнко І. Методологія перекладу Святого Письма та богослужбових книг на українську мову. *Єдиними вустами*. 2000. № 4. С. 2–41.
10. Горбач О. Українська народня релігійно-християнська термінологія й лексика. *Наукові Записки Українського Вільного Університету*. Ч. 13. Філософ.-т. 36-к мовознавчої комісії Наукового Конгресу в 1000-ліття Хрещення Руси-України. Мюнхен, 1988. С. 99–146.
11. Бабич Н. Проблеми терміновживання і термінотворення в сучасному конфесійному стилі. *Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій* : матеріали Всеукр. наук. конф., Львів, 13–15 травня 1998 р. Львів : Вид-во Львів. Богосл. Академ., 1998. С. 161–168.
12. Рибак Н. До проблеми вживання іншомовних слів і правопису власних назв у сучасній українській богословській термінології і популярній релігійній літературі. *Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій* : матеріали Всеукр. наук. конф., Львів, 13–15 травня 1998 р. Львів : Вид-во Львів. Богосл. Академ., 1998. С. 313–316.
13. Захарків О., Куньч З. Як правильно: *КАТЕХИЗМ, КАТИХИЗМ, КАТЕХИЗІС, КАТЕХИЗА?* *Єдиними вустами*. 2000. № 4. С. 63–71.

Tsyperdiuk O. Codification of theological vocabulary in the new edition of “Ukrainian orthography” (2019)

Summary. The article considers the regulation of theological vocabulary in the new edition of “Ukrainian orthography” in 2019. The following positive tendencies were

revealed: the new edition kept the theological terms that were in the previous one; supplemented the illustrative material in many paragraphs with words of theological content; added notes regarding the spelling of purely theological titles; presented in a separate paragraph the use of the capital letter in titles related to religion, significantly supplementing, detailing and better systematizing the rules that facilitate the use of the new edition; used the sentences from religious texts to illustrate orthographic and punctuation rules. It was found that the authors of the new edition of "Ukrainian orthography" to some extent took into account the recommendations of experts on the writing of theological vocabulary, demonstrating progress in its codification. It is due to the development and study of the theological style of the modern Ukrainian language, the active work of theological publishers and Internet resources, the overall growing role of religion, the church in society, and the demand for regulation of such vocabulary.

The changes proposed in the new edition regarding the writing of the analyzed vocabulary group are traced. It was noted that according to the advice of experts and church practice, it was also necessary to change the orthography of other religious titles – mainly theological terms of foreign origin and the use of the capital letter in the official names of churches.

At the same time, a desire was expressed to supplement a number of paragraphs with examples of religious titles, to add some rules to the orthography of theological proper names; to present more theological texts of various genres. The titles with theological content that do not meet the standards of the modern Ukrainian language or contradict the recommendations of experts were highlighted.

Key words: Ukrainian orthography, orthography, language norm, modern Ukrainian literary language, theological style, theological vocabulary, codification.

*Швелідзе Л. Д.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри англійської філології та перекладу
Державного університету «Одеська політехніка»*

СТРАТЕГІЯ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ В КОМУНІКАТИВНІЙ ПОВЕДІНЦІ УКРАЇНСЬКОМОВНИХ ТА АНГЛОМОВНИХ КОРИСТУВАЧІВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Анотація. Статтю присвячено аналізу однієї з комунікативних стратегій спілкування в дискурсі соціальних мереж, що має антропоцентричну спрямованість, – стратегії самопрезентації. Увагу зосереджено на комунікативній поведінці носіїв української та англійської мов у соціальних мережах Facebook і Twitter і розглянуто дописи і коментарі, представлені в мережевому дискурсі за 2017–2021 роки. Основними авторами проаналізованих текстових одиниць є відомі публічні особи України, США та Великобританії – політики, культурні діячі, письменники – і пересічні користувачі соцмереж. Загалом проаналізовано 640 дописів і коментарів.

Обґрунтовано поняття комунікативної стратегії і комунікативної тактики в аспекті лінгвопрагматичного вивчення мережевого дискурсу. Стратегію потрактовано як загальний вектор комунікативної взаємодії, вибір якого залежить від мовця та зумовлений його комунікативною інтенцією. Тактику визначено як конкретний засіб, прийом реалізації стратегії на певному етапі комунікативної взаємодії. На підставі розмежування кооперативного і конфліктного типів комунікативної взаємодії виявлено самопрезентацію як вияв кооперації, що сприяє досягненню комунікантами спільного комунікативного завдання.

Доведено, що стратегія самопрезентації переважно характерна для англомовних користувачів соцмереж. Стратегія самопрезентації характеризується представленням адресантно визначеної інформації про мовця: актуалізовано позитивні характеристики та досягнення адресанта. Переважно стратегія самопрезентації представлена в мовленні американських та українських політиків. Мовними засобами вираження стратегії самопрезентації є граматичні форми 1-ої особи однини, особові і присвійні займенники, позитивно оцінна лексика. Переважають лексичні засоби, що характеризують мовця з позитивного боку. В українськомовному мережевому дискурсі представлена 284 текстовими фрагментами, в англомовному – 355 від загальної кількості проаналізованих одиниць. Стратегія самопрезентації представлена тактиками самооцінювання, гіперболізації та ідеалізації.

Ключові слова: соціальна мережа, інтернет-дискурс, мережевий дискурс, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, інтенція.

Постановка проблеми. Стратегічні параметри комунікативної взаємодії належать до сфери зацікавлень лінгвістичної прагматики, що насамперед скерована на вивчення інтерактивної взаємодії учасників спілкування. Найбільшою мірою інтерактивність реалізована у спонтанній комунікації, що переважно передбачає усну форму реалізації. Проте сучасні тех-

нічні засоби й активний розвиток інтернет-комунікації дають змогу простежити особливості спонтанного спілкування, представленого в інтернет-просторі. Насамперед ідеться про соціальні мережі, що виконують між іншими і комунікативну функцію та демонструють мовленнєву поведінку користувачів, які вибирають різні стратегії і тактики для досягнення мети. Розмежовуючи конфліктне та кооперативне спілкування, що мають місце у соцмережах, зосередимо увагу на останньому, одним з виявів якого є самопрезентація співрозмовників. Мережеве спілкування має ознаки, подібні до спонтанної усної комунікативної взаємодії, тому чільне місце в ньому належить самопрезентації комунікантів. Кожен з учасників мовленнєвої взаємодії намагається представити себе співрозмовникові, актуалізуючи ті риси, що вважає релевантними для конкретної комунікативної ситуації. Така стратегічна поведінка є самопрезентацією та охоплює низку тактик і прийомів, що потребує ґрунтовного вивчення та визначає мету нашого дослідження. Ми зосредили увагу на зіставному аналізі українськомовного та англомовного сегментів мережевого дискурсу, що уможливило розгляд проблеми у зіставному вимірі.

Матеріалом для аналізу слугували дописи та коментарі українськомовних і англомовних користувачів двох соціальних мереж – Facebook і Twitter – загальною кількістю 640 контекстів різної жанрової природи за 2017–2021 роки.

Ступінь дослідження проблеми. Дослідження інтернет-дискурсу представлено науковими розвідками в царині інтернет-лінгвістики в зарубіжному (Н. Кобрін, О. Лутовинова, Л. Щипіцина та ін.) та українському (О. Горошко, М. Карпенко, Л. Компанцева, О. Тищенко, Н. Шкворченко та ін.) мовознавстві. У центрі уваги лінгвістів постають різні вияви інтернет-комунікації, зокрема, і мережевої, що зумовило вивчення мережевого дискурсу (О. Дзюбіна, М. Навальна, С. Нерян, Т. Полякова та ін.). Виокремлення лінгвопрагматичного підходу до аналізу мережевого дискурсу спричинило використання поняття комунікативної стратегії як підґрунтя дослідження спілкування у соціальних мережах. Питання стратегій і тактик було запропоновано у працях Т. ван Дейка [1], а згодом знайшло поглиблення в наукових розвідках А. Загнітка, О. Іссерс, Л. Славової, О. Селіванової, С. Шабат-Савки та ін. Більшість учених спільні в тому, що комунікативна стратегія (далі – КС) складається з тактик, а вибір стратегії визначається комунікативною метою.

Виклад основного дослідження. У дискурсі соцмереж учасники самостійно вибирають вектор самовизначення і самопредставлення, вони коригують власну мовленнєву поведінку, створюючи такий образ, що повинен бути прива-

блним або, навпаки, епатажним. На думку дослідників, специфіка мережевого дискурсу дає можливість представити себе ким завгодно, навіть створити повністю новий образ, з цього погляду Інтернет вважають «середовищем самоідентифікації, у якому індивід повинен пройти процес самопрезентації» [2]. З огляду на це комуніканти вибирають стратегію самопрезентації та конкретні способи її реалізації.

Ми будемо послуговуватися дефініціями КС, які запропонував А. Загнітко, потрактовуючи КС як «інтенційно спрямований комплекс мовленнєвих дій, що ґрунтуються на когнітивних процесах узагальнення минулого комунікативного досвіду для планування дискурсу у сукупності з реалізацією цього плану [3, с. 25] та як «визначальну лінію мовленнєвої поведінки у вимірах конкретної комунікативної події, встановлювану загальною метою спілкування, ситуативно-подійним контекстом, уявою про адресата, сукупністю відповідних пресупозицій; правила й послідовності комунікативних дій, яких дотримується адресант для досягнення певної комунікативної мети; сукупність теоретичних ходів спілкування, завчасно спланованих, які реалізуються в комунікативному акті для досягнення конкретної мети» [4, Т. 3, с. 394]. Комунікативна тактика (далі – КТ), на противагу стратегії, визначена як сукупність практичних ходів у реальному процесі мовної взаємодії. Жодна успішна комунікація не може обійтися без звернення до спеціальних комунікативних тактик, під якими розуміється покрокове планування досягнення мети з плануванням ресурсів для кожного кроку стратегії. Мовленнєві дії, що подібні за своїм комунікативним задумом, а отже, і смисловим наповненням, об'єднуються в тактики, що є сукупністю «практичних мовних дій реалізації комунікативного наміру в реальному процесі мовленнєвої взаємодії» [5, с. 58]. Визначаючи КС самопрезентації як одну із засадничих у мережевому дискурсі, розглянемо конкретні вияви її реалізації.

Стратегія самопрезентації характеризується поданням інформації про мовця як користувача соцмережі та його найважливіші характеристики: «інтернет-користувач створює певний віртуальний образ, з яким комунікують інші користувачі» [6, с. 28]. В українськомовному мережевому дискурсі представлена 285 текстовими фрагментами, в англійськомовному – 355 від загальної кількості проаналізованих одиниць. Такі незначні відмінності не є принциповими для аналізу КС самопрезентації, оскільки вказують на однакову частотність використання стратегії серед користувачів соцмереж.

О. Лутовінова вважає, що «під час аналізу особливостей самопрезентації тієї чи іншої особи у віртуальній комунікації особливу увагу потрібно приділити особливостям мовленнєвої поведінки і невербальним компонентам комунікативної поведінки» [7, с. 58–59]. До особливості мовленнєвої поведінки уналежнено специфічні формули спілкування, прецедентні феномени і мовну гру; до невербальних – використання емотиконів, картинок, а також мультимедійних засобів. На перший план у такому разі мовець висуває власні досягнення, визначні події в житті, що його позитивно характеризують і повинні вразити адресатів, напр.: *In celebration of Open Access Week, my doctoral thesis, Properties of Expanding Universes, written in 1966, is now available to the public. Anyone, anywhere in the world should have free, unhindered access to not just my research, but to the research of every great and enquiring mind across the spectrum of human understanding. I hope my work will*

inspire someone to pursue their own research, to seek the answer to one of the universe's many unanswered questions, as the works of Isaac Newton, James Clerk Maxwell, and Albert Einstein once inspired me. After so many requests over time from people wanting to read this thesis, I also hope it doesn't disappoint. If it does, please address any questions or complaints to my younger self. You will only have to invent time travel to do so. – *SH* (Facebook, С. Хокінг, 23.10.2017). Мовними засобами вираження стратегії самопрезентації насамперед є граматичні форми 1-ої особи однини та особові і присвійні займенники, а на семантичному рівні – позитивно оцінна лексика, вжита для характеристики дій мовця. Важливо відзначити, що позитивна оцінка надається мовцем його власним діям, рисам характеру з виокремленням таких характеристик, що вигідно відрізняють його від інших людей. Таке вираження егоцентричної мовленнєвої поведінки є, на нашу думку, порушенням максими скромності, і відповідно, принципу ввічливості.

Зважаючи на це, КС самопрезентації характерна насамперед для дописів політиків, напр.: *Мене називають соціальним Прем'єром – бо для мене було важливо, щоб через економічне зростання зростає добробут людей. Цей тренд треба продовжити, але не за рахунок нароцування боргів, а через зростання економіки* (Twitter, В. Гройсман, 18.09.2020); *Finished off the year with the highest Stock Market in history. Setting records with your 401k's, just like I said you would. Congratulations to all!* (Facebook, Д. Трамп, 1.01.2021); *Немає у світі щасливчиків, для кого б #COVID19 не становив загрози. Попри усі карантинні заходи, я теж отримав + результат. В мене 37,5, а всім бажаю 36,6! Втім почуваюся добре. Обіцяю ізолюватися і продовжую працювати. Більшість долає COVID19. І я теж це пройду. Все буде добре!* (Facebook, В. Зеленський, 9.11.2020). Мовці-політики абсолютизують власні досягнення, визначаючи їх як позитивні дії, та дають неаргументовані позитивні оцінки власним діям, зокрема в минулому.

Відзначимо у дописах різних користувачів зловживання граматичними формами 1-ої особи однини: мовець повторює багаторазово ці форми, наголошуючи на своїй ролі в описаних подіях, напр.: *Music has always played an important role in my life – and that was especially true during my presidency. In honor of my book hitting shelves tomorrow, I put together this playlist featuring some memorable songs from my administration. Hope you enjoy it* (Facebook, Б. Обама, 16.11.2020); *I see now why democracy never works* (Twitter, 28.12.2020). Фіксуємо багаторазове повторення особових і присвійних займенників на позначення 1-ої особи однини разом з вживанням позитивно-оцінної лексики, напр.: *Помітила, що з віком все більше тяжію до простих речей. Мій нині девіз – не ускладнювати і так без того складне життя. Простий одяг, проста їжа, незамудрені рецепти, прості слова про найголовніше... Це та проста, що осяє зсередини не від примітивного світогляду, а від великого досвіду пережитих труднощів. Люблю ці зміни в собі* (Facebook, Т. Єщенко, 23.12.2020).

Наявність позитивних оцінок власної діяльності та особистості вважаємо визначальною рисою стратегії самопрезентації. Зважаючи на це, домінуючими мовними засобами реалізації цієї стратегії є особові займенники 1-ої особи, відповідні присвійні займенники і дієслівні форми, напр.: *Якось вранці я подумав: Бог спеціально придумав COVID-19, аби я на карантині написав цю книгу. Секс, Смерть, Любов і Гроші – ось теми, які понад усе*

цікавлять людство. А оскільки я є його яскравим представником, то *втїлив* у життя давній задум – виклав *власну біографію* у формі коротких, часом смішно-грішних історій, що мали місце в *моєму житті* (Facebook, А. Мухарський, 21.09.2020). Нашарування особових і присвійних займенників актуалізує егоцентричність мовлення, що й увиразнює стратегію самопрезентації. Звернемо увагу і на вживання лексем позитивно оцінної семантики, що характеризують особистість мовця. Крім того, стратегія самопрезентації скерована на комплексне висвітлення подій життя мовця, його особистості, зокрема досягнень і перемог. Самопрезентація передбачає самовихваляння та самооцінювання, напр.: *If I do not sound like a typical Washington politician, it's because I'm NOT a politician. If I do not always play by the rules of the Washington Establishment, it's because I was elected to fight for YOU, harder than anyone ever has before!* (Twitter, Д. Трамп, 22.10.2020). Наведений приклад демонструє презентацію життєвого кредо, пояснення власних вчинків, позиціонування себе як видатної особистості. Здебільшого самопрезентація стає основною стратегією мовленнєвої поведінки мовців-політиків у мережевому дискурсі, тобто вони використовують соцмережі для самопрезентації.

КС самопрезентації представлена тактиками самооцінювання, гіперболізації та ідеалізації.

Тактика самооцінювання полягає у наданні мовцем позитивних характеристик власній діяльності або своїй особі, напр.: *More than anyone else, I wrote my book for young people – as an invitation to once again remake the world, and to bring about, through hard work, determination, and a big dose of imagination, an America that finally aligns with all that is best in us* (Twitter, Обама, 12.11.2020); *Я була стипендіаткою фонду Фулбрайта з біології, повернулася, але те, звичайно, був короткостроковий заїзд, на пірроку. Скрізь є свої нюанси, але поки що намагаюся розвивати науку в Україні. Зі змінним успіхом, на жаль* (Facebook, Victoria Rodinkova, 8.09.2020). Дослідники називають цю КТ тактикою популяризації, що «скерована на поширення позитивної інформації про себе, висвітлення своїх сильних сторін, заслуг і досягнень» [8, с. 53], напр.: *Гляньте, панство, я знову зробив цілу обкладинку і цього разу щиро пишаюся нею* (Facebook, В. Сорд, 5.03.2021); *Ви не уявляєте, як мені приємно, що ми створили партію, яка стала справжнім соціальним ліфтом для талановитих українців. Я завжди мріяв зробити так, щоб кожен в Україні міг добитися всього у житті, незалежно від блату і волохатої руки. І я наймовірніше щасливий, що мені це вдалося* (Facebook, О. Ляшко, 11.12.2020). Вербальними показниками тактики позитивного самооцінювання є лексика із семантикою позитивної оцінки, вжита на позначення мовця та його дій (*правильний, добрий, гарний, найкращий* тощо). КТ самооцінювання становить 140 одиниць та 184 одиниці в українськомовному та англомовному сегментах мережевого дискурсу відповідно.

Тактика гіперболізації полягає у перебільшенні власних досягнень мовцем і хизування ними перед читачами, напр.: *Distribution of both vaccines is going very smoothly. Amazing how many people are being vaccinated, record numbers. Our Country, and indeed the World, will soon see the great miracle of what the Trump Administration has accomplished. They said it couldn't be done!!!* (Facebook, Д. Трамп, 22.12.2020); *Міст у Запоріжжі. Будуємо цілодобово! Хтось обіцяв багато років, а ми робимо!* (Facebook, В. Зеленський, 19.08.2020). У такому разі мовець

приписує собі успіх одноосібно, декларує спільні перемоги і досягнення як власні, використовуючи при цьому лексику найвищої оцінки і порушуючи максимум скромності. КТ представлена в українському мережевому дискурсі 65 контекстами і в англомовному – 78 контекстами.

Тактика ідеалізації характеризується абсолютизацією ролі мовця та наголошенні на його унікальній ролі у суспільстві, напр.: *America, I'm honored that you have chosen me to lead our great country. The work ahead of us will be hard, but I promise you this: I will be a President for all Americans – whether you voted for me or not. I will keep the faith that you have placed in me* (Twitter, Дж. Байден, 7.11.2020). У цьому разі йдеться про визнання мовцем своєї унікальності та її декларативне проголошення. На мовному рівні це реалізовано за допомогою вибраної лексики її мовленнєвих актів. КТ ідеалізації має певний ступінь маніпулятивності, оскільки надані позитивні оцінки не лише є перебільшеними, а й нічим не аргументованими, напр.: *Americans deserve leaders that will be there for everyone in times of crisis – doesn't matter whether you're a Democrat or Republican. That's the kind of leadership President-elect @JoeBiden and I will provide* (Twitter, К. Гарріс, 21.11.2020). Тут самопрезентація здійснена не власне мовцем, а членом його політичної команди. Тактика ідеалізації здебільшого характерна для політичного мовлення, напр.: *Під час ефіру 13-річна дівчинка Віка написала мені, що мріє поїхати з країни. Її батько – інвалід, мама – кухар, доходи сім'ї мізерні, родина ледь виживає. Бідна дитина в такому юному віці мала б думати про іграшки, а її хвилюють зовсім недитячі питання. Я зроблю все, щоб наші діти мріяли жити і працювати в Україні. І були впевнені: держава подбає про них, дасть роботу, соціальний захист і перспективу* (Facebook, О. Ляшко, 15.2.2021). За таких умов КТ ідеалізації передбачає й висловлення нездійснених обіцянок, абсолютизацію власних можливостей і досягнень та становить в українськомовному мережевому дискурсі 79 контекстів та англомовному 93 контексти.

Висновки і перспективи дослідження. КС самопрезентації характерна переважно для англомовних користувачів соцмереж. Стратегія самопрезентації характеризується представленням адресантно визначеної інформації про мовця: актуалізовано позитивні характеристики та досягнення адресанта. Мовними засобами вираження стратегії самопрезентації є граматичні форми 1-ої особи однини, особові і присвійні займенники, позитивно оцінна лексика. В українськомовному мережевому дискурсі представлена 284 текстовими фрагментами, в англомовному – 355 від загальної кількості проаналізованих одиниць. КС самопрезентації представлена тактиками самооцінювання, гіперболізації та ідеалізації.

Література:

1. Dijk T. A. van, W. Kintsch. Strategies of Discourse Comprehension. New York : Academic Press, 1983. 418 p.
2. Жичкина А.Е., Белинская Е.П. Стратегии самопрезентации и их связь с реальной идентичностью. 1999. Флогистон: Психология из первых рук. URL: <http://flogiston.ru/articles/netpsy/strategy>.
3. Загнітко А.П. Основи дискурсології. Донецьк : ДонНУ, 2008. 194 с.
4. Загнітко А.П. Словник сучасної лінгвістики: Поняття і терміни: У 4-х томах. Донецьк : ДонНУ, 2012. Т. 1–4.
5. Матвеева Г.Г., Самарина И.В., Селиверстова Л.Н. Два направления в современной прагматике. Вестник Санкт-Петербургского университета. 2009. Серия 12. Вып. 1. Ч. II. С. 50–61.

6. Быкова О.А. Кооперативные и некооперативные стратегии участников интернет-полилога. *Вестник Московского государственного лингвистического университета. Гуманитарные науки*. 2016. № 12 (751). С. 26–35.
7. Лутовинова О.В. Лингвокультурологические характеристики виртуального дискурса. Волгоград : Перемена, 2009. 477 с.
8. Сергеева Д.С. Языковые стратегии самопрезентации в виртуальном пространстве (на материале анализа твитов Хилари Клинтон). *Верхневолжский филологический вестник*. 2017. № 3. С. 52–56. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/yazykovye-modeli-strategii-samoprezentatsii-v-virtualnom-prostranstve-na-materiale-analiza-tvitov-hilari-klinton>.

Shvelidze L. Strategy of self-presentation in communicative behavior of Ukrainian and English-speaking users of social networks

Summary. The article is devoted to the analysis of one of the communicative strategies of communication in the discourse of social networks. It has an anthropocentric orientation – the strategy of self-presentation. Attention is focused on the communicative behavior of Ukrainian and English speakers on Facebook and Twitter social networks. Posts and comments given in the network discourse for 2017–2021 period are presented. The main authors of the analyzed text units are well-known public figures of Ukraine, the USA and Great Britain – politicians, cultural figures, writers and ordinary users of social networks. About 640 posts and comments were analyzed.

The notion of communicative strategy and communicative tactics is substantiated in the aspect of linguopragmatic study

of network discourse. The strategy is interpreted as a general vector of communicative interaction, the choice of which depends on the speaker and is determined by his communicative intention.

Tactic is defined as a specific tool, a technique of implementing the strategy at a certain stage of communicative interaction. Based on the distinction between cooperative and conflict types of communicative interaction, self-presentation was revealed as a manifestation of cooperation that help communicators achieve a common communicative task.

It is proved that the strategy of self-presentation is typical mainly for English-speaking users of social networks. The strategy of self-presentation is characterized by the presentation of addressee-defined information about the speaker: the positive characteristics and achievements of the addressee are actualized. The strategy of self-presentation is mainly presented in the speech of American and Ukrainian politicians. Linguistic means of expressing self-presentation strategy are grammatical forms of the 1st person singular, personal and possessive pronouns, positively evaluative vocabulary. Lexical means characterizing the speaker from the positive side dominate. In the Ukrainian-language network discourse it is represented by 284 text fragments, in the English-language – 355 of the total number of the analyzed units. The strategy of self-presentation is represented by tactics of self-evaluation, hyperbolization and idealization.

Key words: social network, Internet discourse, network discourse, communicative strategy, communicative tactic, intention.

Швидка Н. В.,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та літератури
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

АСОЦІАТИВНА ОБРАЗНІСТЬ СИМВОЛУ ВОДА В УКРАЇНСЬКОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Анотація. Статтю присвячено етнолінгвістичному аналізу архетипного символу *вода* як маркера світоглядних уявлень українців. У науковій розвідці репрезентовано мовні одиниці, що кодують елементи світоглядних уявлень про символічну сутність води. З'ясовано знакову функційність цього символу у віруваннях українців, а саме у лікувальній магії, в обрядодіях.

Виокремлено семантичні різновиди фразеологічних одиниць з лексемою *вода*. Окреслено образно-асоціативний потенціал таких мовних одиниць. Символ *вода* є джерелом формування фразеологічного значення і зумовлює процес визначення основних кодів генотипу культури й вияву ціннісних орієнтирів етноспільноти. Змістову парадигму аналізованої асоціативної образності формує сукупність маркерів життєдіяльності українців, серед яких виокремлюємо такі: мовні одиниці на позначення сімейних стосунків; декларатори власне етнологічних понять; фразеологізми, що увиразнюють побажання щастя, здоров'я й добробуту; номінації із семантикою кількості, якості, способу дії; репрезентанти стану людини; маніфестанти поняттєвого поля «риси характеру людини»; експлікатори семантичної площини «швидкоплинність людського життя». З'ясовано, що лексема *вода* формує неоднозначні фразеологічні змістові відношення, які хоч і не потребують широких контекстів завдяки традиції вживання, проте її розгалужена варіативність потребує лексикографічної обізнаності. Семантико-граматична характеристика цієї групи фразеологізмів неоднорідна, вони співвідносні з різними частинами мови, переважно з дієсловами, прикметниками, прислівниками. Номінація *вода* хоч і є стрижневою у структурі фразеологізма, але не вона мотивує численні значення таких мовних одиниць, а інші її компоненти, які реалізують цілісну семантику сполучення слів. Хоча прозорість внутрішньої форми фразеологічних номінацій забезпечує саме образ-символ *вода*.

Ключові слова: асоціативна образність, символ *вода*, світоглядні уявлення українців, обряди й вірування, змістова парадигма, асоціативний маркер, фразеологічна одиниця.

Постановка проблеми. Символьне світосприймання марковане системою мовних одиниць і способами моделювання світу, що є передумовою формування мовного архетипу. Лише архетипні символи зберігають однакове значення в ритуалах, обрядах, фольклорі, фразеології, релігії, мистецтві тощо. Символи-архетипи формувалися на тому етапі мислення, коли людина оперувала магічною образністю і символікою. Архетип, міфологема, символ є історично сформованою сукупністю взаємопов'язаних мотивів, образів, значень, які здатні розгорнутися у сюжет й об'єктивувати зміст. Інтерпретація мовного дискурсу з позиції етнолінгвістики, виявлення стереотипних,

символьних й асоціативних значень потребує системного аналізу для з'ясування образу-символу *вода* у світоглядних уявленнях українців, його відбиття в мовній картині світу. Дослідження таких реалій уможливує пізнання предковичних традицій, вияв світоглядних засад традиційної народної культури українців. Вивчення обрядодій, з'ясування їхньої генези і семантики посприє кращому усвідомленню історичного минулого народу, його духовних і мовних цінностей, дасть змогу з'ясувати механізм їхнього впливу на менталітет українців. У цьому й вбачаємо актуальність порушеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню звичаїв, обрядів і вірувань, зумовлених ритуальним застосуванням води у лікувальній, любовній, сімейній і господарській магії, присвячені наукові студії І. Вагилевича, Я. Головацького, Й. Лозинського, В. Козарищука, А. Кралицького, І. Франка, В. Хиляка, В. Шухевича та ін. Народні уявлення про воду та її знакову функційність вивчали З. Болтарович, Н. Здоровега, О. Остапик, Є. Сявко, І. Красовський та ін. Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. було оприлюднено низку наукових розвідок, присвячених вивченню обрядодій з водою в різних галузях традиційної культури, де дослідники (О. Боряк, Н. Гаврилюк, В. Жайворонок, О. Порицька, С. Швидкий та ін.) виокремили певні аспекти зазначеної проблематики. Аналізу взаємозв'язку мови й культури, способів кодування й декодування важливої для етнолінгвістики інформації у фразеологічній площині присвячені дослідження Н. Бабич, М. Ковшової, Г. Кузь, О. Левченка, О. Майбороди, П. Мацькова, Л. Савченко, О. Селиванової, М. Скаб, Л. Скрипник, В. Телії, В. Ужченка та ін. Аналітичне спрямування новітніх розвідок засвідчує значний поступ у дослідженні пропонованої теми, проте парадигма вербалізаторів образу-символу *вода* й особливостей їх репрезентації в етнолінгвістичному вимірі є не досить дослідженим об'єктом в українській лінгвокультурі. Звичаєво-ритуальні реалії притаманні обрядовості й звичаям, вони зафіксовані у фольклорному та фразеологічному прошарках мови.

Метою статті є етнолінгвістичний аналіз образу-символу *вода* як маркера світоглядних уявлень українців. Зазначена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) репрезентувати мовні одиниці, що кодують елементи світоглядних уявлень українців про символічну сутність *води*; 2) з'ясувати знакову функційність цього символу у віруваннях українців; 3) виокремити семантичні різновиди фразеологізмів з лексемою *вода*, окреслити образно-асоціативний потенціал таких мовних одиниць.

Вклад основного матеріалу. Архетип і символ – це сукупність взаємопов'язаних образів, значень, мотивів, яка здатна розгорнутися у сюжет. На думку Ю. Лотмана, окремий символ є ізолюваним текстом, що вільно функціонує в хроно-

логічній площині культури й корелює з її синхронними сферами [1, с. 146]. У межах тексту архетипи зі структур свідомості трансформуються в образи-знаки, кваліфікація яких залежить від сформованого ним контекстуального змісту. Серед значень образно-ідейної сукупності символ виокремлює його позачасову ідею, на відміну від архетипу, який кондесує історичну пам'ять нації. Архетипні символи мають однакове чи схоже значення для значної частини людства. Таким архетипом і є *вода* як елемент першобуття, йому притаманні різні поняття: *вода* символізує життя, здоров'я, очищення, зцілення, відновлення, пророкування, символічно маркує смерть тощо. Досліджуючи символіку *води*, М. Еліаде зазначав: «Вода символізує всесвітню сукупність віртуальностей: вона – *fons et origo*, резервуар усіх можливостей існування; вона передує будь-якій формі й підтримує будь-яке творіння. Натомість занурення під воду символізує падіння в доформальне, повернення в не проявлену модальність добуття. Занурення повторює космогонічний акт проявлення форми; занурення рівнозначне розпаду форм. Із цієї причини символіка *води* передбачає як смерть, так і відродження. Контакт з водою завжди дає можливість відродитися: за розпадом іде «нове народження», а занурення запліднює та збільшує потенціал життя» [2, с. 69].

Вода у світоглядних уявленнях українців – це життєдайна підвалина світотворення, її вважають Праматір'ю Світу. У дохристиянський період наші предки поклонялися богині *води*, дощу, матері русалок – Мокоші (Цариці *Води*, *Водяниці*) – покровительці породіль і будь-якого рукоділля. В українській народній творчості *вода* є межею між світами і станами людського буття, водночас символізує силу та енергію дівчини й жінки, їхню красу й жіночі чари. Свою *воду* – дівочу незайманість – дівчата пильно охороняли, бо коли хлопець передчасно «*нап'ється води чи розіб'ється посудина, у якій зберігається та чарівна рідина*», буде дівчині лихо. «*Напоїти коня*» у народних піснях – усе одно, що дати напитися хлопцеві, тобто подарувати своє кохання [3]. Як зазначав О. Потебня, *вода* формує асоціативну парадигму в пісенній творчості: дівоча краса, про красивих, здорових дівчат кажуть: *Гожа, як чиста вода; Така гарна, хоч з лиця води напитися (з лиця воду пий); Здорова, як вода; Глянь у воду на свою вроду*; *вода чиста – дівка мила, вода нечиста – дівка невірна; вода каламутна – дівка баламутна; хотіти пити – жадати кохання; напитися води – задовольнити любовну спрагу; давати пити іншому – зраджувати чоловікові; воду розливати – символ розлуки тощо* [4, с. 457].

Асоціативна образність символу *вода* притаманна багатьом ритуалам сімейної обрядовості, зокрема, *вода* у весільній обрядовості символізує межу, яку перетинають молоді, змінюючи свій соціальний статус. Для нареченої як лімінальної істоти перехід до нового роду рівнозначний ініціальному поняттю смерті, де *вода* уособлює шлях в «*інший світ*», що символізує поєднання двох родів, які живуть ніби на різних берегах річки. Умовну річку-рубіж утворювали *переливанням дороги*, якою йшли молоді. Магічна функція *води* полягає в очищенні від усього лихого, що було в попередньому житті. Із таким знаком-символом щастя молоді вступають у подружнє життя. Обряд *умивання молодих* полягав у тому, що їх вели до річки (криниці). У давні часи шлюби брали біля водойм, це символізувало парування, запліднення, розмноження. Оберегова функція *води* вербалізована словосполученням *обливання водою* – магічний обряд насилання щастя-долі молодим. Водною

скроплювали й наречених, і весільні атрибути, насамперед їхні барвінкові вінки.

В обряді *пологів проливання води* символізує розкриття джерел. У родильній обрядовості визначальним для подальшої долі немовляти була його перша купіль: *баба з води обливає, зливає водою й ім'я дає*. Повитуха під час купання могла вдосконалити фізичні якості дитини, здійснити перше пророкування майбутньої долі народженого. Нагріваючи *воду*, пильнували, аби вона не закипіла, щоб дитина *не стала запальною, злою та сердитою*. В українців відомим є прислів'я *У гарячій воді купаний* [5, с. 151]. Традиційним було купання немовляти в *нечистій воді (щоб голій не був купель)*, на відміну від *чистої води* (без будь-яких добавок), якою обмивали покійного. У першу купіль передусім додавали зілля, кидали гроші (*щоб дитина була багата*), лили свячену *воду*, сипали пшоно (*щоб не напала жовтуха*), кидали березову тріску (*бо береза родюча*), для дівчаток кидали корали й додавали невелику кількість молока (*щоб була красивою й хлопці любили*) [5, с. 157].

Усталені конструкції *мертва вода, чиста вода, вода для душі* притаманні поховальній обрядовості. У селах ще пам'ятають звичай обмивання покійного. Вірили, тому, хто допомагає обмивати небіжчика, *його рядити, гріхи прощаються*. Таку *воду* називають *мертвою*, локусом її утилізації вибирають місце, де ніхто не ходить, або таке місце, яке під час дощу змивалося б водою. Атрибутом прощання з небіжчиком є *вода для душі*, яку зазвичай виставляють на вікні. Вербальна формула мотивації наявності такого атрибута є традиційною: *душа виходить, треба їй води напитися*. Особливий статус *води для душі* зумовлений високим рівнем небезпеки: *як перекинеться вода – хутко покійник буде* [6, с. 34]. Отже, *вода* є постійним супутником людини від народження аж до смерті. Українці поклонялися воді, вірили в її надзвичайну силу, у її магічність.

Вода здавна посідала неабияке місце і в народній медицині, основним її призначенням було очищення й лікування людини чи худоби, напр.: *«Помагаєш ти, вода явлена, очищаєш ти, вода явлена, і луги, берега і середину! Очищай ти, вода явлена, народженого від призору продуманого, погаданого, зустрічного, водяного, вітряного, жіноцького, парубоцького, дівочього!»* [3, с. 56]. Особливою вважали *воду*, освячену в церкві, зокрема стрітенська *вода* була найкращим засобом від пристріту; з вербового кілка, умоченого в Йорданську *воду*, пасічники робили хрести для паски [7, с. 143]; як лікувальний засіб її давали тваринам. Благовіщенська *вода* відганяла лихоманку; «*юревіською*» змашували худобу, коли вперше весною виганяли на пасовище [8, с. 515] тощо.

Атрибутне обрамлення модифікує архетипний символ *вода* як маркер зцілення, оберегу, плодючості. *Воду*, що залишили на ніч під зоряним небом, українці називають *зоряною*. За повір'ям, така *вода* набувала лікувальних й оберегових властивостей, зокрема її давали коровам для збільшення кількості молока. *Йорданська вода* – річкову, набрану на свято Водохреща, вважали особливо цілющою, бо в ній хрестили Ісуса. Цей ритуал ще називають *Водосвяття* (велике освячення *води* на Святе Богоявлення), а *воду* – *богоявленська*. Набрана в цей день з річки вона здатна виликувати найтяжчу хворобу, нею окроплювали все обійстя, аби захистити від нечистої сили. *Живу воду* – джерельну, набрану з трьох чи семи криниць, пили, окроплювалися нею, купалися в ній, щоб набути великої сили. «*Юрівською*», «*Юр'євою росою*» (за церковним календарем,

23 квітня/6 травня відбувався масовий вигін худоби) пастуха й худобу обливали водою, у яку додавали росу, що сприяло її плідності й молочності, здоров'ю. Обряд першого вигону худоби пояснюють народні перекази: «Святий Юрій відмикає весною небо й пускає росу на землю» [9, с. 108] тощо.

Особливого значення надавали проточній воді (вона захищає хворобу разом з кинутими в неї предметами) і «непочатій воді». Другу набирала знахарка, яка вдягалася як на свято, і вночі йшла у супроводі кого-небудь брати воду з трьох криниць. Перед кожною криницею робила три земні поклони й говорила: «Господи Ісусе Христе, Сине Божий, помилуй нас, аминь. Здоров, земля Тетяно, а вода Оляна! Благослови мене, Господи, водиці набрати рабу Божому (ім'я)» [10, с. 181]. Надзвичайно ефективно вважали воду чи росу, зібрану на великі релігійні свята. У кожній родині зберігали освячену стрігеньську, великодню, благовіщенську воду.

Образність, що формує лексико-асоціативне поле символу *вода*, набуває у світоглядних уявленнях українців особливого семантичного навантаження, маніфестує змістову багатогранність цього архетипу й насамперед має таке функційне навантаження: очищення (як фізичне, так і духовне), зцілення, насилання щастя-долі, парування, запліднення, пророкування майбутньої долі тощо. Зазначений символ моделює парадигму вербалізаторів, які охоплюють і периферійні відгалуження номінацій, співвіднесених з водою денотатів (*річка, криниця, дощ, роса, купання, обмивання, умивання* тощо). Символічні співвідношення образності *води* в обрядових репрезентовані різноманітними модифікаторами, зокрема *зоряна вода, непопата вода, освячена вода, йорданська (божоявленська) вода, благовіщенська вода, великодня вода, «юрійка», жива вода, мертва вода, переливання дороги, обливання водою молодих, проливання води, перша купіль, вода для душі* тощо.

Суб'єктивна категоризація явищ, конвенція (домовленість, традиції) і повторюваність, без якої взаємопорозуміння було б неможливе, сприяють формуванню стереотипу, потрібного складника спільної мови й коду культури. А стереотипізація зумовлює символізацію. Українці по-своєму дають визначення, які залежать як від морального, так і від фізичного стану людини, стосунків у соціумі, його ціннісних критеріїв, від здатності мовців узагальнювати спостереження над власною життєдіяльністю. У мові закладено глибинні прошарки культури, засвідчено рівень національної свідомості, сформовано підвалини життя українців. Імплікація образу-символу *вода* у фразеологічній площині є розгалуженою й багатогранною. Народні афоризми сформувалися на підвалинах повір'їв і звичаїв українського народу. Це є свідченням того, що людина не лише називає окремі реалії, а й втілює їх сутність у номінації, унаслідок чого на лексему *вода* нашаровуються різноманітні поняття.

Усі зафіксовані фразеологізми з лексемою *вода* (77 номінацій) у «Фразеологічному словнику української мови» [11] мають антропоцентричне спрямування. Їх змістову парадигму формує сукупність маркерів життєдіяльності соціуму, серед яких виокремлюємо такі:

1. Репрезентантами стану людини є такі фразеологізми: *Вертітися (крутитися) як муха в окропі* – бути постійно зайнятим, заклопотаним; *Хоч у воду* – перебувати в безвихідному становищі; *Як холодною (зимною) водою облитий (обдати)* – викликати у кого-небудь стан сильного хвилювання, збенте-

ження, переляку, бути враженим, розгубленим, пригніченим, приголомшеним; *Мов у воду опущений* – дуже похмурий, сумний; *Пройти крізь вогонь і воду* – виявитися дуже спиритним, мужнім, витривалим; *Як риба у воді* – почуватися вільно, невимушено, добре; *Підняти бурю у скляниці води* – хвилюватися з незначного приводу; *Дути на воду, обпалившись на молоці* – бути обережним, пам'ятаючи про сумний досвід. *Вилами по воді писано* – невпевненість у здійсненні запланованого тощо.

2. Фразеологічні одиниці, що виражають дію: *Набрати шоломом води* – здобути перемогу; *Виводити на чисту воду* – викривати чию-небудь непорядність, нечесність; відкрито звинувачувати кого-небудь; *Замутити воду* – навмисне заплутати яку-небудь справу, зробити щось неясним, незрозумілим; *Лізти у воду, не знаючи броду* – робити що-небудь без попереднього обміркування, зважування; *Товкти воду у ступі* – займатися чим-небудь непотрібним, марно гаяти час; *Ховати кінці у воду* – не залишати ніяких ознак злочинної діяльності; *Лити воду* – говорити або писати некоректно, нецікаво, поверхово висвітлювати якусь тему; *Як у воду дивитися (глянути)* – заздалегідь передбачати тощо.

3. Номінації, що окреслюють семантику кількості, якості, способу дії: *Як воду тити* – у великій кількості або легко; *Як води напиться* – дуже швидко, дуже просто; *Як з води* – зовсім несподівано, раптово; дуже легко, добре, вдало; *Хоч з лиця води напиться* – уживається для вираження вищої міри якості; дуже вродливий, красивий тощо.

4. Маніфестанти поняттєвого поля «риси характеру»: *І вложці води не стіймати* – хто-небудь дуже хитрий, спиритний; *Води не замутить* – лагідний, скромний, сумирний; *Тихіший води, нижчий трави* – дуже скромний, покірний, непомітний; *Варити воду з когось* – знущатися з кого-небудь, показуючи свої примхи, вередуючи перед ким-небудь чи прискіпуючись до когось; *Виходити сухим з води* – знаходити вихід зі скрутного становища; будучи винним, залишатися непокараним або незаплямованим; *Як з гуски вода* – хто-небудь не реагує на щось, ніщо не впливає, не діє на когось; *Ні за холодною водою* – нічого не робити, нічим не займатися (ледачий); *З глибокої криниці студена вода* – від розумної людини завжди корисна порада тощо.

5. Фразеологізми на позначення сімейних стосунків: *Десята (сьома) вода на киселі* – дуже далека рідня; *Як риба з водою*; *І водою не розлити* – жити дружно, мирно, у злагоді, не розлучити, не роз'єднати кого-небудь тощо.

6. Мовні одиниці, що символізують лікувальні властивості: *Виливати переполох* – лікувати перелякану людину або знервовану людину знахарським способом; *І вода освятиться* – хто-небудь помре, буде вбитий; *Як чорт свяченої води* – боятися, сахатися.

7. Фразеологізми, що увиразнюють побажання щастя, здоров'я й добробуту: *З роси та з води*; *Будь здорова, як вода*, *Будь багата, як земля*, *А гожа, як цвіт-рожа!*; *З роси та води вам!*; *Нехай пливе за водою* – побажання забути що-небудь, не повертатися до чогось тощо.

8. Вода символізує рух: *Багато (чимало) води утекло* – минуло багато часу; *Піти (збігти) за водою* – минути без вороття (про час) або зникнути, пропасти; *Як вода зміла* – хтось зник швидко й безслідно. *Як у воду канули* – зникнути надовго.

9. Експлікатори семантичної площини «швидкоплинність людського життя, незворотність чогось»: *Літа плывуть (спливають) за водою*; *Збігли літа, як вода*; *Вчораїшої води не*

доженеш; Прийшло з води, пішло з водою; Пролиту воду назад не збереш; Ще до того багато води втече – якась подія буде нескоро; З того часу багато води втекло – про подію, яка відбулася давно; Спливло за водою, Як лист за водою – про те, що втрачене й не повернеться; Двічі в одну воду не вступиш – неможливість повторити те, що було колись, бо умови вже змінилися тощо.

Отже, лексема *вода* формує неоднозначні фразеологічні змістові відношення, які хоч і не потребують широких контекстів завдяки традиції вживання, проте її розгалужена варіативність потребує лексикографічної обізнаності. Зазначена номінація хоч і є стрижневою у структурі фразеологізму, але не власне вона мотивує численні значення таких мовних одиниць, а інші її компоненти, які реалізують цілісну семантику сполучення слів. Хоча прозорість внутрішньої форми фразеологічних номінацій забезпечує саме образ-символ *вода*.

Висновки й перспективи подальших розвідок. Аналіз сталих мовних сполук потребує не лише оперування певними мовними процесами, а й застосування відповідних знань з історії, культури, фольклору. Образність і символіка таких одиниць є надбанням народної філософії, етики й естетики. Вербалізуючись у мовному дискурсі, образ-символ *вода* експлікує лексичну взаємодію архетипних, символічних, асоціативних, стереотипних уявлень українського етносу. Вважаємо перспективним системний етнолінгвістичний аналіз образів-символів, що сприятиме відтворенню цілісної українськомовної картини світу.

Література:

1. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров. Человек – Текст – Семиосфера –История. Москва : Языки русской культуры, 1996. 464 с.
2. Еліаде М. Мефістофель і андрогін / пер. з французької Г. Кьорян. Київ : Основи, 2001. С. 305–467.
3. Українські чари / упоряд. О.М. Таланчук. Київ : Либідь, 1994. 96 с.
4. Потебня А. Объяснения малорусских и средных народных песен. Колядки и щедровки. Варшава : Типографія М. Зишкевича, 1987. Т. 29. 809 с.
5. Боряк О. Баба-повитуха в культурно-історичній традиції українців: між профанним і сакральним. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України. Київ, 2009. 279 с.
6. Гаврилюк Н.К. Київськопопільський варіант традиційної сімейної обрядовості на фоні суміжних територій. *Київське Поліся. Етнолінгвістичне дослідження* / відп. ред. І. Железняк. Київ : Наукова думка, 1989. С. 24–40.
7. Максимович М. Дні та місяці українського селянина / упоряд., пер. з рос. В. Гнатюка. Київ : Обереги, 2002. 189 с.

8. Василькевич Г. Свято Юрія: контамінація і синтез у календарній обрядовості. *Народознавчі зошити*. 2001. № 3. С. 512–516.
9. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Видавництво «Довіра», 2006. 703 с.
10. Швидкий С.М. Етнокультурна спадщина населення Слобідської України XIX – початку XXI ст. у системі сучасних знань та світоглядних уявлень : монографія. Слов'янськ : Вид-во Б.І. Маторіна, 2016. 409 с.
11. Фразеологічний словник української мови: у 2 кн. Київ : Наукова думка, 1993. Кн. 1. 528 с., Кн. 2. 984 с.

Shvydka N. Associative imagery of the symbol of water in the Ukrainian-language picture of the world

Summary. The article is devoted to the ethnolinguistic analysis of the archetypal symbol of *water* as a marker of worldviews of Ukrainians. The author represents linguistic units that encode elements of worldview about the symbolic essence of *water*. The symbolic functionality of this symbol in the beliefs of Ukrainians (namely: healing magic, in the rituals of Ukrainians) is also analyzed.

The semantic varieties of phraseological units with the lexical item *water* are distinguished. The image-associative potential of such language units is outlined. The symbol of water is a source of formation of phraseological meaning and determines the process of regulating the basic codes of the genotype of culture and identifying the values of the ethnic community. The semantic paradigm of the analyzed associative imagery is formed by a set of markers of life of Ukrainians, among which the following is singled out: language units to denote family relations; declarants of proper ethnological concepts; phraseologisms that express wishes of happiness, health and well-being; nominations with semantics of quantity, quality, mode of action; representatives of the human condition; demonstrators of the conceptual field “human character traits”; explicators of the semantic plane “transience of human life”. It has been found that the lexical item *water* forms ambiguous semantic relations. The lexical item *water* forms ambiguous phraseological semantic relations, which although they do not require broad contexts due to the tradition of use, but its branched variability requires lexicographic awareness. Semantic and grammatical characteristics of this group of phraseology are heterogeneous, they are correlated with different parts of speech, mainly with verbs, adjectives, and adverbs. Although the nomination *water* is a core in the structure of phraseologism, it is not actually it that motivates the numerous meanings of such linguistic units, but its other components that implement the integral semantics of word combinations. Although the transparency of the internal form of phraseological nominations is provided by the image-symbol of *water*.

Key words: associative imagery, water symbol, worldviews of Ukrainians, rites and beliefs, semantic paradigm, associative marker, phraseological unit.

Юмрукуз А. А.,

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри західних і східних мов та методики їх навчання

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Петрушко О. О.,

студентка магістратури 2-го року навчання

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ДИСКУРСИВНІ СТРАТЕГІЇ КРИТИКИ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ ПЕРЕДВИБОРЧИХ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ТЕЛЕДЕБАТІВ

Анотація. Статтю присвячено аналізу дискурсивних стратегій і тактик критики в англомовному дискурсі передвибірчих президентських теледебатів. Зазначено, що провідною ознакою дискурсу передвибірчих теледебатів є комунікативне суперництво, або агональність, – такий модус інтеракції, у разі якого кожен із комунікантів намагається досягти переваги над опонентом шляхом переконання електорату у власній перевазі. На матеріалі текстів передвибірчих президентських теледебатів, а саме трьох раундів дебатів Д. Трамп та Х. Клінтон (2016 р.) та 1 раунду дебатів Д. Трамп та Дж. Байдена (2020 р.) розглянуто деструктивні та конструктивні стратегії політичної критики, що реалізуються завдяки певним тактикам. Зокрема, у межах деструктивної стратегії критики були виділені такі тактики, як тактика докору, тактика звинувачення та тактика критики-приниження. Тактика докору вживається тоді, коли співрозмовник не лише вказує на неправильні, на його погляд, дії опонента, а й додає інтенції, що їх не слід було вчиняти. Тактика звинувачення застосовується мовцем для засудження певних дій опонента, конкретних фактів, з частковим переносом фокусу уваги на особистість мовця; при цьому мовець послуговується конкретною інформацією (правдивою чи фальсифікованою, але такою, що видається за правдиву). Тактика критики-приниження допомагає реалізувати деструктивну стратегію критики шляхом звернення до дискредитації опонента, причому така критика спрямована завжди на самого мовця і не містить посилення на певні конкретні факти, а дає, як правило, не підкріплену фактами інформацію про опонента загального характеру, що дає оцінку не його діям, а його особистості. До тактик конструктивної стратегії критики було віднесено тактику критичного огляду та критичних рекомендацій. Тактика критичного огляду спрямована на критичний аналіз вчинків опонента, проте її мета – не засудити, а розібрати і знайти істину; часто така критика стосується або певних власних вчинків, або вчинків третьої сторони, або ж рідше – опонента. Тактика критики-рекомендації завжди спрямована на майбутнє, її мета – надати пораду щодо найкращої, з точки зору мовця, моделі поведінки, здійснення певних дій зараз або у майбутньому. Проведений аналіз також виявив переважання у такому дискурсі висловлювань, що реалізують деструктивну критику над тими, у яких актуалізується конструктивна критика.

Ключові слова: дискурсивні стратегії, критика, тактики, дискурс передвибірчих президентських теледебатів.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Дискурс передвибірчих президентських теледебатів як жанр електорального дискурсу є агональним за своєю сутністю, тому критика є логічною мікроінтенцією, що функціонує у його площині. При цьому розумним видається припущення про те, що стратегії і тактики критики у цьому виді дискурсу мають, з огляду на його макромету – переконання електорату у власних перевагах, специфічний характер та відповідні засоби реалізації, що потребує окремого детального аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з такої теми. Проблеми різних функціонально-структурних аспектів дискурсу передвибірчих президентських теледебатів, а ба більше електорального дискурсу, до субжанрів якого він належить, уже довгий час привертають увагу вчених-філологів. Зокрема, було визначено комунікативні особливості політичного дискурсу (Д.М. Каліщук, О.М. Паршина, В.Л. Романюк, Т.В. Чрділелі та ін.), описано його функції (О.О. Кобзева, А.Ю. Суворова, І.Є. Фролова та ін.), визначено його жанри (О.В. Атьман, Г.Н. Галієва, Н.В. Кондратенко, О.В. Спиридовський та ін.). Власне електоральний дискурс досліджувався в контексті його конститутивних ознак (О.В. Атьман, М.Л. Ільченко, О.О. Кобзева та ін.), розглядалися дискурсивні стратегії, що реалізуються у його межах (О.В. Атьман, О.В. Гайкова, О.В. Даньшина, І.Є. Фролова, А.Б. Халатян та ін.), вивчалися лінгвопрагматичні особливості (О.В. Атьман, А.А. Юмрукуз та ін.). Різні аспекти критики загалом та політичної критики зокрема порушувалися у працях О.Л. Балацької, О.О. Варецької, О.О. Гридюшко, Т.Г. Каменської та інших. Проте, незважаючи на численні доробки у галузі вивчення політичного дискурсу, критики та дискурсивних стратегій критики загалом, реалізація дискурсивних стратегій критики на матеріалі англомовного електорального дискурсу ще не ставала предметом фундаментальних лінгвістичних досліджень, що зумовлює актуальність проведення наукової розвідки у цьому напрямі.

Формування мети статті. Метою цієї роботи було дослідження специфіки реалізації дискурсивних стратегій і тактик критики в англомовному дискурсі передвибірчих президентських теледебатів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загалом передвибірчі теледебати розглядаються як жанр електорального дискурсу, що «являє собою чітко структурований і орга-

нізований формат публічної комунікативної взаємодії між, як правило, двома (рідше – трьома або більше) комунікантами, що є особами або представляють осіб, які балотуються на певну виборчу посаду (сенатора, президента тощо)» [1, с. 34].

Головною ознакою дискурсу передвиборчих теледебатів є комунікативне суперництво, або агональність, тобто такий модус інтеракції, за якого кожен із комунікантів намагається досягти переваги над опонентом шляхом переконання електорату у власній ідеальності [2, с. 121; 3, с. 145–148].

У процесі передвиборчих президентських теледебатів використовується як позитивна, так і негативна оцінки, при цьому представники правлячої еліти, як правило, схильні до застосування позитивної, а опозиція – негативної оцінки. Таким чином, на перетині і внаслідок неузгодження двох видів оцінок і виникає критика [4, с. 44]. Розрізняють види критики за змістом (обговорення, розбір, аналіз; така критика має конструктивний характер, а також зауваження, звинувачення, невдоволення, претензії, заперечення, протесту; такі види критики мають деструктивний характер) і формою (пряма, розгорнута, загального плану, відкрита, підтримуюча, деструктивна, мотивуюча) [4; 5; 6].

Експериментальні дослідження, проведені на матеріалі українськомовних та німецькомовних дискурсів, виявили, що основними дискурсивними стратегіями критики, що актуалізуються у цьому дискурсі, є конструктивні та деструктивні стратегії [4; 5]. Метою конструктивної стратегії є налагодження кооперації між сторонами, знаходження компромісу політичними опонентами. Мета деструктивної стратегії у такому дискурсі полягає у дискредитації опонента шляхом звинувачення його в порушенні правил, базових людських та громадянських цінностей, некомпетентності та нечесності [5].

Матеріалом цього дослідження слугували тексти передвиборчих президентських теледебатів, а саме трьох раундів дебатів Д. Трампа та Х. Клінтон (2016 р.) та 1 раунду дебатів Д. Трампа та Дж. Байдена (2020 р.). Усього корпус дослідження становив 345 дискурсивних (201 з дебатів Д. Трампа та Х. Клінтон і 144 з дебатів Д. Трампа і Дж. Байдена) фрагментів.

Проведений аналіз виявив, що, зважаючи на агональність дискурсу передвиборчих президентських теледебатів, критика учасників обговорення мала досить різкий та жорсткий характер. Це пояснює значну перевагу деструктивних дискурсивних стратегій критики над конструктивними (див. рис. 1). При цьому слід звернути увагу на те, що у відсотковому співвідношенні кількість деструктивних стратегій критики у дебатах Д. Трампа і Дж. Байдена значно перевищувала аналогічний відсоток таких стратегій у дискурсі Д. Трампа і Х. Клінтон; це може бути пояснене гендерним фактором – промова Х. Клінтон загалом є більш м'якою, гнучкою, спікер вживає менше обценної лексики, ніж її співрозмовник.

У межах деструктивної стратегії критики нами виділено тактику докору, звинувачення та критики-приниження. Всі три тактики дуже схожі між собою, проте між ними все ж є певні відмінності. Так, тактика докору вживається тоді, коли співрозмовник не лише вказує на неправильні, на його погляд, дії опонента, а й додає інтенції, що їх не слід було вчиняти. Наприклад:

I'm going with Favored Nations, which no President has the courage to do because you're going against big pharma. Drug prices will be coming down 80 or 90%. You could have done it during your 47 year period in government, but you didn't do it. Nobody's done it. So, we're cutting healthcare (D. Trump) [7].

У цьому фрагменті Д. Трамп не лише звинувачує віце-президента Дж. Байдена у певних некоректних діях у минулому, а радше дорікає йому за те, чого він не зробив під час власної каденції.

Ще в одному прикладі –

Take a look at Libya. Take a look at Iraq. She gave us ISIS because her and Obama created this small vacuum. A small group came out of that huge vacuum. We should have never been in Iraq. But once we were there, we never should have got out the way they wanted to get out. She gave us ISIS as sure as you are sitting there (D. Trump) [8].

Президент Д. Трамп висловлює критику дій попереднього уряду і докоряє у некоректності таких вчинків, проте не переносить таку критику на особистості, фокусуючись, в основному, на діях, що є ознакою тактики докору, на відміну від тактики критики-приниження. Характерною граматичною ознакою цієї тактики є використання граматичної конструкції *should have + Participle II*.

Тактика звинувачення передбачає відповідне покладання провини на опонента на основі певних фактів (або того, що видається за факт). Різниця між тактикою докору та звинувачення полягає у тому, що у разі докору мовець піддає критиці саме конкретні дії опонента, тоді як у разі звинувачення критиці часто піддається сам опонент. Наприклад:

And I'll tell you what, we're in very serious trouble because we have a country with tremendous numbers of nuclear warheads, 1.800, by the way, where they expanded and we didn't – 1800 nuclear warheads, and she's playing chicken (D. Trump) [9].

У цьому випадку Д. Трамп звинувачує тодішнього секретаря Х. Клінтон у конкретних неправомірних діях, при цьому його інтенція – лише звинуватити її загалом, а не вказати на певну некоректну дію.

У прикладі нижче –

Donald knows a lot about this; he used undocumented labor to build Trump Tower. He underpaid undocumented workers, and when they complained he said what a lot of [people] do, you complain I'll get you deported (H. Clinton) [10].

Секретар Х. Клінтон звинувачує Дональда Трампа у неправомірності та нелегальності працевлаштування працівників без відповідного податкового оформлення. Тут реалізується саме тактика звинувачення, адже Х. Клінтон не просто дорікає президентові за неправильні вчинки (відсутні відповідні граматичні конструкції), а переносить критику на його особистість.

Тактика приниження аналогічно до тактики звинувачення завжди є орієнтованою на співрозмовника – спікер критикує саме його, а не його дії. Відмінність між тактикою звинувачення та тактикою приниження полягає у тому, що у разі звинувачення мовець, як правило, наводить певні факти, засуджуючи таким чином опонента за певні дії. У разі звернення ж до тактики приниження спікер лише ображає опонента, критикуючи його за щось конкретне і переносячи це на особистість загалом. Наприклад:

Well, you didn't do very well in Swine Flu. H1-N1, you were a disaster. Your own Chief of Staff said you were a disaster (D. Trump) [8].

Із цього фрагмента видно, що президент Д. Трамп не лише звинувачує Дж. Байдена у некомпетентних діях, він надалі переходить до ображення його як особистості вже без опори на певні факти.

У ще одному фрагменті –
Well, it's hard to get any word in with this clown. Excuse me, this person (Joe Biden) [8].

Тактика критики-приниження реалізується шляхом вживання метафори *this clown*, а мета всього висловлювання – принизити опонента без будь-яких конкретних звинувачень.

Інколи з метою приниження мовці вдаються до певного демагогічного перебільшення провини опонента, наприклад, перебільшення для висловлення приниження використано Д. Трампом стосовно Х. Клінтон, коли він зауважує, що вона *ніколи нічого не доводить до кінця* –

Now, she never gets anything done (D. Trump) [7].

Конструктивна стратегія критики спрямована на виправлення ситуації. Вона також містить посилення на певні неправильні, з точки зору мовця, дії, але, на відміну від деструктивної стратегії, вона орієнтована на майбутнє, на корекцію певних помилок. У межах цієї стратегії виділяємо тактику розбору та тактику рекомендації. Зважаючи на те, що мета передвиборчих президентських теледебатів – довести свою правоту і створити негативний імідж опонента, спікери не занадто орієнтовані на досягнення взаємопорозуміння заради спільного блага, а радше на приниження один іншого, тому такі тактики критик не дуже часті у досліджуваному дискурсі.

Тактика критичного огляду вживається мовцем тоді, коли він аналізує певний факт дії у минулому чи теперішньому: *During that period of time, during that period of time, we have an opening. I'm not elected for three years. I'm elected for four years. Joe, the hundred million people is totally wrong. I don't know where you got that number (D. Trump)* [8].

У цьому уривку президент Д. Трамп критикує віце-президента Дж. Байдена за наведену ним інформацію. Його мета – лише спростувати таку інформацію, яку він вважає неправильною, намагаючись таким чином дійти істини.

Спікери звертаються до тактики критики-рекомендації тоді, коли шляхом критичного аналізу певних дій опонента вони дають можливі поради щодо їхнього виправлення. Наприклад:

Well, just take a look at what is the analysis done by Wall Street firms, points out that my economic plan would create 7 million

more jobs than his in four years, number one. And number two, it would create an additional \$1 trillion in economic growth, because it would be about buying American. The federal government spends \$600 billion a year on everything from ships, to steel, to buildings and the like. And under my proposal, we're going to make sure that every penny of that has to be made by a company (Joe Biden) [8]

У цьому уривку міністр Дж. Байден критикує план бюджету опонента і пропонує натомість свої поправки до цього плану.

Таким чином, як показав аналіз, деструктивна стратегія реалізується у дискурсі передвиборчих президентських теледебатів більшою кількістю тактик, що пояснюється провідною інтенцією такого дискурсу – дискредитацією опонента та демонстрацією власної переваги.

Порівняльний аналіз кількості різних тактик критики у дебатах Дж. Байдена – Д. Трампа та Д. Трампа – Х. Клінтон виявив таке (див. рис. 1).

Як видно з рис. 1., у дебатах Д. Трампа і Дж. Байдена деструктивні стратегії критики домінують; окрім того, як візуалізовано на діаграмі, спостерігається також суттєвий кількісний розрив щодо частоти використання певних тактик у промовах Д. Трампа і Дж. Байдена порівняно з Д. Трампом і Х. Клінтон. Зокрема, значний розрив простежується у частоті звернення до тактики критики-приниження (відсоток частоти вживання значно вищий у дебатах Д. Трампа і Дж. Байдена) та критики-рекомендації (відсоток частоти вживання суттєво вищий у дебатах Д. Трампа і Х. Клінтон).

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків. Таким чином, проведений аналіз довів, що дискурс передвиборчих президентських теледебатів, що є агональним за своєю природою, можна вважати певною мірою критичним, адже політична критика допомагає дискредитувати опонента перед електоратом. Агональність цього дискурсу позначається і на зверненні до переважно деструктивних стратегій критики, що реалізуються певним набором відповідних тактик. Перспективним напрямом дослідження вважаємо вивчення ролі гендерного чинника у реалізації дискурсивних стратегій критики, а також власне лінгвістичних засобів актуалізації дискурсивних тактик критики в електоральному дискурсі.

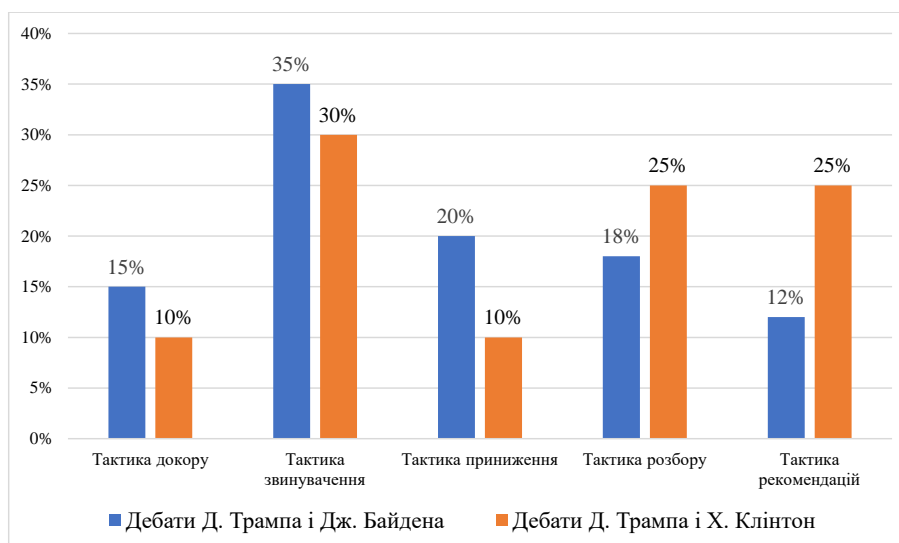

Рис. 1. Розподіл тактик критики у передвиборчих президентських теледебатах

Література:

1. Ільченко М.Л. Тактики ініціації говоріння в англomовному електоральному дискурсі (на матеріалі передвиборчих теледебатів). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Харків : Константа, 2012. № 1003. С. 34–40.
2. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. Москва : ИТДГК «Гнозис», 2004. 326 с.
3. Шейгал Е.И. Агональность в коммуникации: структура понятия. *Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение*. 2009. Вып. 36, № 34 (172). С. 145–148.
4. Варецька О.О. Стратегії і тактики критики в політичному дискурсі Німеччини й України (інструментально-фонетичне дослідження) : дис. ... доктора філософії. Одеса, 2021. 276 с.
5. Гаврилова Н.В. Лингвокультурный концепт «КРИТИКА» и его функционирование в педагогическом дискурсе : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Волгоград, 2007. 263 с.
6. Гридюшко О.О. Дискурсивні стратегії критики в електоральному дискурсі Німеччини й України (контрастивний аспект). *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. праць / гол. ред. Т.Ю. Ковалевська. Вип. 26. У 2-х томах. Т. 2. Одеса : «Поли-Принт», 2019. С. 285–295.
7. First 2016 presidential debate. URL: <https://www.politico.com/story/2016/09/full-transcript-first-2016-presidential-debate-228761>.
8. Donald Trump & Joe Biden 1st Presidential Debate Transcript 2020. URL: <https://www.rev.com/blog/transcripts/donald-trump-joe-biden-1st-presidential-debate-transcript-2020>.
9. Third 2016 presidential debate. URL: <https://www.politico.com/story/2016/10/full-transcript-third-2016-presidential-debate-230063>.
10. The second debate. D. Trump and H. Clinton. URL: <https://www.nytimes.com/2016/10/10/us/politics/transcript-second-debate.html>.

Yumrukuz A., Petrushko O. Discourse strategies of criticism in the English discourse of pre-election presidential TV debates

Summary. The paper is devoted to the analysis of discourse strategies and tactics of criticism in the English discourse of pre-election presidential TV debates. It is noted that the leading feature of the electoral discourse is communicative rivalry, or agonality – a mode of interaction in which each

communicator tries to gain an advantage over the opponent by convincing the electorate of his own superiority. Based on the texts of the pre-election presidential teledebates, namely the three rounds of the debates of D. Trump and H. Clinton (2016) and the 1st round of the debates of D. Trump and J. Biden (2020), the destructive and constructive strategies of political criticism and tactics of their implementation were analyzed. In particular, within the framework of the destructive strategy of criticism, such tactics as the tactic of reproach, the tactic of accusation and the tactic of criticism-humiliation were singled out. The tactic of reproach is used when the interlocutor not only points out to the wrong, in his opinion, actions of the opponent, but also adds sense that these actions should not have been done. The accusation tactics are used by the speaker to condemn certain actions of the opponent, specific facts, with a partial shift of focus to the personality of the speaker; in this case, the speaker uses specific information (true or falsified, but such that it appears to be true). Tactics of criticism-humiliation helps to implement a destructive strategy of criticism by discrediting the opponent, and such criticism is always aimed at the speaker and does not contain references to any specific facts, but rather provides unsubstantiated information about the opponent of a general nature; the speaker evaluates not opponent's actions, but his personality. The tactics of constructive criticism strategy included the tactics of critical review and critical recommendations. The tactics of critical review are aimed at critically analyzing the actions of the opponent, but its purpose is not to condemn, but to analyze and find the truth; such criticism often concerns either certain actions of one's own, or the actions of a third party, or, less frequently, the actions of an opponent. Criticism-recommendation tactics are always aimed at the future, their purpose is to provide advice on the best, from the point of view of the speaker, model of behavior, the implementation of certain actions now or in the future. The analysis also revealed the predominance of statements that implement destructive criticism in this discourse over those in which implement constructive criticism.

Key words: discourse strategies, criticism, tactics, discourse of pre-election presidential TV debates.

*Яремко М. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри німецької філології
Львівського національного університету імені Івана Франка*

МОВЛЕННЄВА ОРГАНІЗАЦІЯ НАРАЦІЇ У РОМАНІ Р. ВАЛЬЗЕРА «РОДИНА ТАННЕР»

Анотація. У статті досліджено наративну та персонажну мовленнєву мікроструктуру роману Роберта Вальзера «Родина Таннер». На основі комплексного філологічного аналізу тексту визначено, що самотність головного героя Сімона, зображення в романі відчужених стосунків між рідними Таннер і соціального становища персонажів, змалювання їхніх прогулянок чи мандрів зумовлюють незначну кількість фрагментів діалогічного мовлення та надають роману монологічної форми. Встановлено такі типи монологічного мовлення у романі, як: внутрішній монолог як засіб вербалізації внутрішнього мовлення персонажа, невласне-пряме мовлення як внутрішній монолог персонажа, монолог у діалозі та розповідь у розповіді як форма монологу. Характерною стилістичною ознакою внутрішніх монологів Сімона є нагнітання лексико-синтаксичних засобів, які передають спонтанний перебіг його внутрішнього мовлення, суперечливий характер думок та невпевненість у власних судженнях. Лексично розгалужені синтаксичні структури складного речення та багатоконпонентність періоду репрезентують двоплановість висловлювання у невласне-прямому мовленні та відтворюють емоційний хід думок головного героя. З'ясовано монологічну побудову діалогів у романі, яка виникає внаслідок перформативності мовлення мовця та мовчаного слухання адресата. Присутність мовчаного слухача спричинює надмірну мовленнєву активність його співрозмовника. У центрі уваги псеводіалогів – не інформативність мовлення, а сам його процес. До позасюжетних елементів роману належать листи, спогади, розповіді, сновидіння чи фантазування персонажів, які інтегровані в текст як окремі вставні епізоди, що відводять від головної сюжетної лінії та уповільнюють сюжетний час. Переважання монологу в тексті роману призводить до використання розповідного принципу «поетичної балаканини» як індивідуально-стилістичної манери авторського письма, який полягає у нагромадженні різнорівневих мовних одиниць у мовленнєвій тканині тексту. Монологічність мовлення сприяє реалізації мовчання як стратегії розповідання та актуалізації його семантики в тексті.

Ключові слова: внутрішнє мовлення, монолог, невласне-пряме мовлення, інтровертний діалог, позасюжетні елементи.

Постановка проблеми. Аналіз мовленнєвої структури художнього тексту, для якої характерне поєднання наративного та персонажного мовлення, сприяє вивченню індивідуального стилю автора та виявленню мовних засобів його реалізації (Л. Бабенко, М. Брандес, Є. Гончарова, В. Кухаренко, І. Щирова). Актуальність теми цього дослідження зумовлена необхідністю розкрити специфіку творчої манери швейцарського письменника Роберта Вальзера (Robert Walser,

1878–1956), художня проза якого ще не отримала детального наукового розгляду в українській германістиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У німецькомовних літературознавчих працях дослідники берлінського періоду творчості Р. Вальзера (1905–1913) відзначають модерністську поетику письма автора (Т. Evans, К.-Р. Hong), фрагментарність структури тексту романів (D. Grenz, J. Greven), використання розповідного принципу «поетичної балаканини» (S. Andres, J. Strelis) та надмірну монологічність мовлення (F.K. Strebel, N. Naguib).

Щоб визначити індивідуально-стильову манеру Р. Вальзера, розглянемо наративну структуру, композицію та архітектоніко-мовленнєві форми тексту на матеріалі роману «Родина Таннер» («Geschwister Tanner», 1907), застосовуючи комплексний філологічний аналіз тексту (Л. Бабенко, Н. Болотнова, А. Науменко, Н. Ніколіна) із залученням методів лінгвістичного, стилістичного й літературознавчого аналізу.

Мета статті – з'ясувати головні принципи організації мовлення у структурно-композиційній побудові тексту роману «Родина Таннер» з огляду на ідіостиль Р. Вальзера.

Виклад основного матеріалу. «Родина Таннер» – перший роман берлінського періоду творчості Р. Вальзера, сюжет якого складається із численних роздумів, спогадів та фантазій головного героя Сімона, який мандрує з одного місця в інше у пошуках заробітку. На думку Ф.К. Штребеля, велика кількість відтворених у романі в різній формі монологів спричинює недостатню фікційність тексту. Розповідь зосереджується на одній особі, що надає нарації суб'єктивного характеру та призводить до зникнення фіктивної постаті розповідача [1, с. 96–97].

Ефект відсутності епічної інстанції в тексті виникає внаслідок перспективи персонального розповідача, функція якого зводиться до наратора-хроніста, та зміни її на аукторіального наратора, якому бракує його всезнання. Ведення мовлення в романі відбувається інтуїтивно, тобто не існує концепту розповіді, як і немає поінформованого розповідача, який, на відміну від персонажів, володіє ситуацією і знає, як розвиватимуться події.

У дію роману інтегровано листи, сни або фантазування головного героя і другорядних персонажів, що з'являються в тексті у формі внутрішнього монологу чи невласне-прямої мови та спричинюють виникнення «невеликих романів у романі», внаслідок чого мовлення в тексті набуває монологічної форми [2, с. 58]. Окрім того, ця монологічність посилюється із використанням діалогу в персонажному мовленні. Зображення відчужених відносин між рідними Таннер, небажання героїв конфліктувати або відверто спілкуватися, а також

соціальний статус співрозмовників призводять до репрезентації мовчання у діалогічних фрагментах тексту. Контекст мовчання виникає також на тлі мандрів і прогулянок персонажів, що дає змогу відтворити внутрішній світ героїв. Таким чином, реалізація мовчання на тематичному рівні тексту визначає монологічну структуру роману та надає мовленню персонажів внутрішньої форми вираження.

На основі структурно-композиційного аналізу тексту з'ясовано такі типи монологічного мовлення в романі: 1) внутрішній монолог як засіб вербалізації внутрішнього мовлення персонажа; 2) невластне-пряме мовлення як внутрішній монолог персонажа; 3) монолог у діалозі; 4) розповідь у розповіді як форма монологу.

Вербалізація мислення та невисловленого мовлення персонажів здійснюється за допомогою **«цитованого внутрішнього монологу»** [3, с. 60], який передається прямою мовою і вводиться в текст шляхом *verba dicendi* із зазначенням самоспрямованості (*“etw. zu sich sagen”, “sich sagen”, “etw. für sich sagen”, “etw. still vor sich sagen”, “etw. zu sich sprechen”*), *verba credendi* (*“denken”, “über etw. nachdenken”, “etw. von j-m denken”, “etw. über j-n denken”*), *verba credendi* із зазначенням самоспрямованості (*“etw. bei sich denken”, “etw. für sich denken”*); *verba sentiendi* (*“fühlen”*). Така побудова монологу слугує безпосередньому зображенню внутрішнього світу героя:

“Als er [Simon – М.Я.] nach Hause kam, sah er den Brief seines Bruders auf dem Tisch liegen, er las ihn und dachte dann bei sich: *“Er ist ein guter Mensch, aber ich werde ihm nicht schreiben. Ich verstehe es nicht, meine Lage zu schildern, sie ist auch gar nicht des Beschreibens wert. Zu Klagen habe ich keinen Anlaß, zu Freudesprüngen ebensowenig, zu schweigen allen Grund. Es ist wahr, was er schreibt, aber eben deshalb will ich es bei der Wahrheit bewenden lassen. Daß er unglücklich ist, hat er mit sich selbst abzumachen, aber ich glaube gar nicht, daß er so sehr unglücklich ist. Das klingt in Briefen so. Man wird während des Schreibens einfach fortgerissen zu unvorsichtigen Äußerungen. In den Briefen will die Seele immer zu Wort kommen und sie blamiert sich in der Regel. Ich schreibe also lieber nicht”* – Damit war die Sache abgetan” [4, с. 18].

У наведеному прикладі Сімон вирішує не відповідати на листа своєму старшому брату Клаусу, оскільки вважає, що мовчання є кращим способом для комунікації, ніж, наприклад, виливання душі на аркуші паперу.

Загалом роман налічує 59 одиниць цитованого внутрішнього монологу, з яких 20% становлять малі вкраплення внутрішнього мовлення, які передають у формі прямої мови поодинокі думки персонажа:

“Auf der Treppe, als er hinunterstieg, begegnete Simon einer dunklen, fliegenden Gestalt: *«Das wird wohl dieser Artur sein»*, dachte er und ging seines Weges weiter. Es war Nacht geworden. <...>” [4, с. 299].

“Kaspar ging schweigend. Er war ein prachtvoller Kerl geworden. *«Wie er daherschreitet»*, dachte Simon. Endlich kamen sie vor ihrem Hause an” [4, с. 39].

“Der Wärter erzählte allen Menschen, die neben ihn zu sitzen kamen, er sei im Grunde genommen zu schlecht und wieder, wenn er es recht bedenke, zu gut für seine Heimat. Simon dachte: *«Wie dumm!»*” [4, с. 261].

Малі вкраплення внутрішнього мовлення реалізуються за допомогою простих речень чи синтаксично нечленованих комунікативних одиниць, до яких, зокрема, належать емоцій-

но-оцінні слова речення. Так, в останньому прикладі невисловлена вголос думка Сімона передана у формі емоційно-оцінного вигуківого слова-речення: *“Wie dumm!”* та свідчить про його обурливе ставлення до почутого. Такі вкраплення внутрішньої реакції в наратив сюжету додають йому динамічності та емоційного забарвлення, а також акцентують увагу на основному. Більшість одиниць внутрішнього монологу (80%) слугує розлогому зображенню в романі внутрішнього мовлення персонажів і призводить до ретардації сюжетного часу. Хоч внутрішній монолог і репрезентує розмову персонажа із собою, але його головною функцією є звернення до читача з метою діалогічної взаємодії. Саме перед реципієнтом розкривається внутрішній світ і вербалізуються невисловлені думки, почуття та переживання героїв художнього тексту.

Використання персональної наративної ситуації у романі зумовлює відтворення персонажного мовомислення за допомогою **невластне-прямого мовлення**, у якому поєднуються перспективи персонажа та розповідача:

“Simon kam es ganz wunderbar vor, in dieser stillen Küche, mitten in einer großen Stadt, zu handwerken. Wer hätte das je gedacht. Nein, der Mensch kam doch nie dazu, sich eine Zukunft zu malen. *Er, der früher frei über die Bergweiden streifte, wie ein Jäger unter dem offenen Himmel schlief und die Luft zu eng fand, wenn er Ausblicke genoß, die die vor ihm liegende Erde auseinandebreitete und dehnte, der die Sonne heißer, den Wind stürmischer, die Nacht dunkler und die Kälte grimmiger wünschte, wenn er draußen, zu jeder Jahreszeit und bei jeder Witterung, suchend, händereibend und atempustend herumlieft, er steckte jetzt in einer kleinen Küche und trocknete einen tropfenden Teller warm ab.* Er war froh” [4, с. 201].

Багатокомпонентна синтаксична конструкція у четвертому реченні цитованого прикладу надає емоційного характеру мовленню, сприяє стилізації розмовної мови та передає синхронно хід думок героя [5, с. 314]. Окрім того, структурно-інтонаційна особливість цієї синтаксичної конструкції дає змогу говорити про використання періоду, побудованого на паралелізмі із вираженням антитези. За допомогою періоду відтворено не лише динамізм, але й манеру мовлення Сімона. В останньому реченні: *“Er war froh”* спостерігаємо зміну перспектив та перехід від експресивного мовлення персонажа до дистанційного тону розповідача.

У романі «Родина Таннер» розповідач уникає конкретизації мовлення та надає перевагу безпредметному веденню розмови. Щоб втекти від змістовності, персонажі вдаються в діалозі до безкінечної балаканини, а репліка одного героя під час розмови розтягується в один довгий монолог, що призводить до пасивного слухання його іншим співрозмовником. Такі **монологи в діалозі** дають підстави дослідникам вальзерівського стилю говорити про «недіалогічну структуру діалогів» [6, с. 49] або ж називати таку організацію мовлення в романі «псевдодіалогом» [7, с. 49]. Для персонажів роману Вальзера характерними ознаками є *перформативність мовлення мовця* та *мовчазне слухання адресата*:

“Dann ging er [Simon – М.Я.] zu Rosa, in die Vorstadt hinaus, und sagte zu ihr: “Ich werde nun vielleicht bald eine Anstellung in einer kleinen Landstadt bekommen, was für mich jetzt das Schönste wäre, was es geben könnte. Eine kleine Stadt ist doch etwas Entzückendes. Man hat da sein altes, behagliches Zimmer, das man für merkwürdig wenig Geld bekommt. Vom Geschäft ins Zimmer zu gelangen, wäre

mit ein paar Schritten leicht abgetan. Alle Leute grüßen einen in der Gasse und denken sich, wer der junge Herr wohl sein könne. Diejenigen Weiber, die Töchter haben, geben einem schon im Geiste eine ihrer Töchter zur Frau. Das wird die jüngste Tochter sein mit den Ringellocken an den kleinen Ohren. Im Geschäft würde man sich langsam unentbehrlich machen, und der Chef wäre glücklich, eine solche Erwerbung wie mich gemacht zu haben. <...> *Was sagen Sie dazu?* Ich träume jetzt immer so viel, aber Sie müssen wenigstens zugeben, daß ich mit einer gewissen Aufrichtigkeit und mit dem Verlangen träume, ein besserer Mensch zu werden, als ich jetzt bin”.

Rosa lächelte. Sie schwieg eine Weile, indem sie Simon aufmerksam betrachtete, und fragte dann: *“Was macht Ihr Herr Bruder, der Maler?”*

“Er will nächstens nach Paris gehen”.

Rosa erblaßte, schloß die Augen und atmete schwer. Simon dachte: Also auch sie liebt ihn.

“Sie lieben ihn”, sagte er leise” [4, с. 124–128].

Діалог із Розою розпочинається із репліки Сімона та перетворюється на довгий монолог, у якому він розповідає про своє нове місце праці в невеликому містечку та про переваги тамтешнього життя. Сімон так захоплюється, що розмова переходить у фантазування і розтягується на п'ять сторінок. Жодного разу наратором у тексті не периривається реалізація мовцем акту говоріння для зображення зворотного зв'язку слухача. Мовчання Рози стає своєрідним обрамленням монологу Сімона. Зрештою, на ініціальний мовленнєвий хід, виражений запитанням *“Was sagen sie dazu”*, Роза, посміхаючись, також реагує мовчанням, а тоді запитує Сімона про його брата Каспара. Відповідь Сімона знову залишається без словесної реакції співрозмовниці, але з невербальної поведінки та мовчання Рози Сімону стає зрозуміло, що вона закохана в Каспара, про що він їй наостанок і говорить. У наведеному епізоді виразно простежується домінуюча роль мовця. Коли розпочата розмова перетворюється на суцільний монолог однієї людини і розтягується на декілька сторінок без демонстрації зворотного зв'язку, то в результаті цього слухач на деякий час опиняється за межами комунікативного середовища. Із монологічністю мовлення зникає залежність між двома співрозмовниками, а на фоні багатослівного мовця адресат стає пасивним об'єктом інтеракції. Завдяки обміну репліками наприкінці наведеного прикладу мовленнєва взаємодія між учасниками комунікації все-таки відбувається.

Монологічні діалоги в «Родині Таннер» відносимо до «інтровертних», оскільки вони передають лише мовлення мовця без урахування інтересів слухача [8, с. 92]. Окрім того, у цих інтровертних діалогах помітні елементи автодіалогу, коли мовець у присутності слухача сам собі ставить запитання та відповідає на них або висуває якісь твердження, щоб потім їх самому ж спростувати.

Монолог у діалозі репрезентує надмірну мовленнєву активність мовця. Метою такої мовної експансії є прагнення віднайти самого себе, а для цього мовець у романі потребує присутності іншого співрозмовника, мовчазне слухання якого дає йому змогу уникнути самотності та відчуття внутрішньої ізоляції. Таким чином, монологічний діалог слугує самоствердженню мовця на тлі пасивного адресата, але надмірна мовленнєва активність одного із співрозмовників водночас руйнує зв'язок із дійсністю та нівелює сенс його висловлювань. У центрі уваги не інформативність мовлення, а сам його процес, що в кінцевому результаті робить його важливішим за розвиток дії роману.

Інтегровані в нарративний план позасюжетні елементи (листи, спогади, сновидіння чи фантазування персонажів) утворюють *розповідь у розповіді* та репрезентують семантику невисловленого в тексті. Наприклад, зображення в романі процесу написання листа є засобом творення фіктивної комунікації, де адресант не лише виражає власні переживання, але й апелює до мовчазного адресата, про вербальну реакцію якого можна довідатися з відповіді. Проте наведення в тексті листів-відповідей відсутнє.

У «Родині Таннер» наведено чотири тексти листів, а саме: лист Клауса до Сімона [4, с. 12–15], два листи Сімона до Каспара [4, с. 30–33; с. 208–212] та лист Клари до Гедвіг [4, с. 89–92].

Наприклад, відвертий лист Клари до Гедвіг, з якою вона тільки познайомилася і ледь її знає, спричинений внутрішньою необхідністю Клари поділитися своїми тривожними думками:

“Noch in derselben Nacht schrieb Klara, die keinen Schlaf fand, an Hedwig:

Sie, liebes Mädchen, Schwester meines Kaspars, ich muß Ihnen schreiben. Ich kann nicht schlafen, finde keine Ruhe. Ich sitze hier, halb ausgezogen, vor meinem Schreibtisch, und bin gezwungen, so hin und her zu träumen. <...>” [4, с. 88–89].

У листі Клара створює собі фіктивний образ Гедвіг і зізнається їй у тому, що закохана в Каспара. Висловивши емоції, Клара не потребує реакції Гедвіг на своє одкровення, оскільки вербалізація власних переживань дає їй можливість заспокоїтися. За допомогою листа наратора вдається розкрити картину внутрішнього світу Клари та надати словесного вираження її прихованим переживанням.

Окрему розповідь у сьомому розділі роману становлять також спогади Сімона про дитинство, які він просто так записує на маленьких клаптиках паперу, щоб одного зимового вечора хоч якось скоротати час:

“Es wurde Winter. Simon, der sich selber überlassen war, saß in einem kleinen Zimmer, mit einem Mantel bekleidet, am Tische und schrieb. Er wußte nicht, was er mit der Zeit beginnen sollte, und weil er von seinem Beruf her zu schreiben gewöhnt war, so schrieb er jetzt ganz wie absichtslos von selber und zwar auf kleine Papierstreifen, die er sich mit der Schere zurechtgeschnitten hatte. [...] Er dachte zurück an seine Kindheit, die noch gar nicht so weit rückwärts entfernt war, und die doch so fern lag wie ein Traum, und schrieb: «Ich will mich an die Kindheit zurückerinnern, da dies, in meinem jetzigen Falle, eine spannende und belehrende Aufgabe ist. <...>” [4, с. 115].

Дитячі спогади перетворюються на репрезентацію внутрішнього мовлення Сімона та займають десять із дев'ятнадцяти сторінок розділу, а їхнє занотовування закінчується тим, що герой нищить усе написане.

Переважання у романі монологічної форми над діалогічною, перформативність мовлення мовця в діалозі та побудова мовленнєвого портрета головного героя Сімона на основі його балакучості призводять до того, що багатослів'я становить домінуючу мовностилістичну якість словесної картини тексту [5, с. 397] та сприяє реалізації характерного для індивідуальної манери Р. Вальзера розповідного принципу «поетичної балаканини» [9, с. 14; 10, с. 8], який виникає внаслідок нагнітання різнорівневих мовних одиниць у текстовому фрагменті.

Висновки. У результаті аналізу мовленнєвої структури тексту роману «Родина Таннер» з'ясовано, що розгортання подій, розвиток характерів та їх взаємин є другорядним у романі, а тому його сюжету бракує динамічності. Епізоди, що становлять предмет зображення в тексті, слугують засобом для створення ситуа-

цій, в яких персонажі мають нагоду загубитися в довгих, багатослівних розмовах, власних монологів чи спогадах. Розгортання дії не відбувається у всій її повноті, а події, які б мали сприяти розвитку сюжетної лінії, залишаються на фікціональному рівні невисловленими. Натомість перед адресатом постає текст монологічного характеру, мовлення якого поступово перетворюється на балаканину. У перспективі подальших досліджень – засоби актуалізації семантики мовчання як індивідуально-авторської стратегії розповідання у художній прозі Р. Вальзера.

Література:

1. Strebel F.K. Das Ironische in Robert Walsers Prosa. Eine typologische Untersuchung stilistischer und struktureller Aspekte und Tendenzen. Zürich, 1971. 133 S.
2. Groddeck W. Robert Walser und das Fantasieren. Zur Niederschrift der "Geschwister Tanner" Robert Walser. Text+Kritik / hrsg. v. H.L. Arnold. München, 2004. S. 55–68.
3. Martinez M., Scheffel M. Einführung in die Erzähltheorie. München, 1999. 198 S.
4. Walser R. Geschwister Tanner : Roman. Zürich [u. a.], 1986. 380 S.
5. Брандес М.П. Стилистика текста. Теоретический курс. Москва, 2004. 416 с.
6. Grenz D. Die Romane Robert Walsers: Weltbezug und Wirklichkeitsdarstellung. München, 1974. 232 S.
7. Naguib N. Robert Walser: Entwurf einer Bewußtseinsstruktur. München, 1970. 214 S.
8. Єщенко Т.А. Лінгвістичний аналіз тексту. Київ, 2009. 264 с.
9. Strelis J. Die verschwiegene Dichtung: Reden, Schweigen, Verstummen im Werk Robert Walsers. Frankfurt a. M. [u.a.], 1991. 163 S.
10. Andres S. Robert Walsers arabeskes Schreiben. Göttingen, 1997. 182 S.

Yaremko M. Speech organization of narration in R. Walser's novel "The Tanners"

Summary. The article explores narrative and characters speech microstructures in the novel "The Tanners"

by Robert Walser. Based on a complex philological analysis of the text, it has been established that the loneliness of protagonist Simon, representation of alienated relationship between the Tanners and social status of characters in the novel, description of their walks or travels cause a small number of dialogues and give a monologue form to the novel. The following monologue speech types have been established in the novel: inner monologue as a means of verbalization of the character's inner speech, free indirect speech as the character's inner monologue, monologue within a dialogue, and narration within narration as a form of monologue. The distinguished feature of Simon's inner monologues is cramming lexical and syntactic means which render a spontaneous flow of his speech, controversial nature of his thoughts and a lack of confidence in his own judgements. Lexically branched syntactic structures of the complex sentence and multicomponentiality of the clause represent the duality of the utterance in the reported speech and render the emotional flow of protagonist's thoughts. The monologic structure of dialogues has been detected in the novel which arises from the speaker's speech performativity and silent listening by the listener. The presence of the silent listener causes the excessive speaking activity of his interlocutor. Informative speech is not the center of attention in the pseudo-dialogues, it is the process itself that is the focus. Off-plot elements of the novel include letters, memories, narrations, dreams and fantasies of the characters integrated into the text as the separate parenthetical episodes which lead away from the main story line and slow down the plot time. Predominance of monologue in the novel text leads to usage of narrative principle of "poetic chatting" as an individual stylistic manner of the author's writing which consists in accumulating language units of different levels in the language of text. Monologue speech promotes application of keeping silent as a strategy of narration and actualization of its semantics in the text.

Key words: inner speech, monologue, free indirect speech, introverted dialogue, off-plot elements.

Яремчук І. М.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри німецької мови
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ОСНОВИ СТИЛІСТИЧНОГО СИНТАКСИСУ (В РАМКАХ КУРСУ «ПОРІВНЯЛЬНА СТИЛІСТИКА НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ»)

Анотація. У статті проаналізовано основи стилістичного синтаксису німецької та української мов у порівняльному аспекті із врахуванням лінгвостилістичних характеристик. Особлива увага звертається на типи речень німецької та української мов. Встановлено, що кожен тип речення визначається певними прагматичними функціями у стилях мовлення. Використання різних типів речень полегшує сприйняття змісту й опосередковано чинить вплив на адресата (реалізується прагматична функція впливу). Наведено та проаналізовано приклади.

Встановлено, що використання речень у стилістиці є стилістично-мотивованим. Звернено увагу на те, що стилістичний напрям використання риторичних запитань полягає у створенні образності, експресивності, в розкритті стилістично значущих аспектів змісту, на функціональній доцільності використання речень у стилістиці. Досліджено, що у синтаксисі практично всі елементи мають виразне навантаження, вони всі володіють формальною виразністю, виразністю самої структури, тому основу стилістичного значення становлять виразні можливості структурами. Синтаксичні виразні засоби є нормативними структурами, виразність яких визначається контекстом, а також синтаксичними структурами, що володіють певним, хоча і досить абстрактним, характером виразності.

Зазначено, що зміна синтаксичної структури, будови речень сприяє виразності тексту. Відповідно до такої зміни текст характеризується як експресивно насичений. Проаналізовано синтаксичні засоби: анафору, епіфору, апозіопезис, граматичний паралелізм, обрив думки, які є стилістично мотивованими. Наведено та проаналізовано приклади з української та німецької мов.

Зроблено висновок, що для німецької та української мов характерне використання таких стилістичних синтаксичних засобів, як: епіфоричний повтор, анафора, граматичний паралелізм, апозіопезис, обрив думки. Наведені приклади підкріплюють такий висновок. Усі досліджені синтаксичні засоби мають виразне навантаження та створюють експресивність мови, тому основу стилістичного значення становлять виразні можливості структури.

Ключові слова: аспект, виразність, експресивність, образність, порівняльна стилістика, синтаксис, текст.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку науки посилюється тенденція до вивчення тексту у різних аспектах. Відповідно, відбувається зміна методології наукового пізнання, структури знання, що невід'ємно пов'язано з трансформацією досліджуваного об'єкта. Це спричинило появу нових напрямів досліджень у сучасному мовознавстві, зокрема у таких галузях лінгвістики, як комунікативна, когнітивна та зіставна лінгвістика.

Порівняльно-стилістичні проблематики дослідження є нині досить актуальними у сучасній лінгвістиці. Термін «порівняльна (зіставна) стилістика» не є новим у лінгвістиці, проте трактування вважаємо досить неоднозначним. Мало вивченими є напрями дослідження порівняльної стилістики німецької та української мов. Робіт, у яких розглядався б стилістичний синтаксис у порівняльному аспекті, вкрай мало.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порівняльна (зіставна, контрастивна, конфронтативна) стилістика як лінгвістична дисципліна є відносно сучасною дисципліною і сформувалася у середині ХХ століття. Початки порівняльної стилістики французької та німецької мов спостерігаємо у працях швейцарського лінгвіста Ш. Баллі [1]. Елементи порівняльної стилістики наявні у фундаментальних працях інших учених: В. Гака, О. Єфимова, Л. Шпітцера, К. Фосслера, А. Мальбланка, М. Сулайманова.

Порівняльно-стилістичні проблеми мовних одиниць ґрунтовно досліджуються в напрацюваннях сучасної лінгвістичної науки, зокрема у працях таких учених, як І. Білодід, О. Дубенко, Л. Бублейник, В. Кононенко, М. Кочерган, В. Манакін, А. Левицький, С. Тимченко. Огляд праць висвітлює сучасний стан студій зіставної лінгвістики і свідчить про недостатню дослідженість основ стилістичного синтаксису у порівняльному аспекті.

У німецькій філології є чимало досліджень, присвячених порівняльній стилістиці: М. Doherty [2], М. Hennig [3], В. Sowinski [4], С. Nord [5], В. Spillner [6; 7]. У цих працях розглядалися частково основи стилістичного синтаксису.

Мета статті. Метою статті є дослідження основ стилістичного синтаксису німецької та української мов у порівняльному аспекті із врахуванням лінгвостилістичних характеристик.

Виклад основного матеріалу дослідження. Синтаксис (від грецьк. Syntaxis – побудова, порядок) – це основна частина, серце граматики будь-якої мови. «Саме у сфері синтаксису постає момент повідомлення і комунікації» (за О. Реформатським). Сфері синтаксису належать ті мовні одиниці, що безпосередньо виступають для спілкування людей, – речення і висловлення [8, с. 11]. Дослідження синтаксису з погляду стилістики має досить усталені традиції (В. Виноградов, С. Єрмоленко, А. Загнітко, О. Іванчикова, В. Жеребков, М. Брандес, Р. Гроссе, Д. Фаульзайт).

Натепер мовознавці розглядають широке коло питань цього напрямку дослідження, зокрема використання стилістичних фігур у художньому тексті (І. Завальнюк, Ю. Старовойт), функціонування окремих синтаксичних одиниць (О. Волобуєва О. Луценко), форми оповідності (С. Бирик, Р. Савчук, О. Скля-

ренко), синтаксичний план вираження ідіостилу письменника (Г. Звягіна, Л. Козловська, Н. Ладиняк, М. Лук'яненко), специфіку синтаксису прози певного літературного напрямку (І. Дегтярєва, Н. Кондратенко, І. Руміга) та ін. [9].

У германістиці також досліджуються стилістично-релевантні аспекти синтаксису: стилістичні типи і моделювання речень, порядок слів як стилістичний засіб, стилістично-мотивоване завершення предикативних рамок речення, сполучниковий та безсполучниковий зв'язок у реченні та ін. (Є. Тимченко, О. Новотни, Б. Зовінські, Г. Кюгн, Р. Гроссе).

Кожен тип речення визначається певними прагматичними функціями у стилях мовлення. Використання різних типів речень полегшує сприйняття змісту і опосередковано здійснює вплив на адресата (реалізується прагматична функція впливу). Під поняттям «прагматична функція» розуміємо прагматичне призначення в реальному, посвяченному житті [10, с. 14].

За метою висловлення речення поділяються на розповідні, питальні, вигуківі і спонукальні [11, с. 157]. Розповідні речення притаманні всім мовленнєвим ситуаціям, стилям і характеризують об'єктивно-констатуючу силу вираження: *Народженого до добра неважко навчити добру, – навчити, чи принатурити, чи привичаїти. Навчений, принатурений, привичаєний – се одне і теж* (Г. Сковорода). *Die Chinesische Mauer ist an ihrer nördlichsten Stelle beendet worden. Von Südosten und Südwesten wurde der Bau herangeführt und hier vereinigt* (Ф. Кафка).

Використання питальних речень у стилістиці є стилістично мотивованим. Питальні речення містять у собі питання, які спонукають співбесідника до відповіді. Залежно від характеру запитання розрізняють: власне-питальні речення, що передбачають обов'язкову відповідь (*Bist du schon fertig mit der Arbeit? – Ja*); невластне-питальні речення (риторичні), яким притаманне абсолютне стилістичне значення (*Willst du jetzt ruhig sein? Tu ne можеш помовчати?*).

Стилістичний напрям використання риторичних запитань полягає у створенні образності, експресивності, в розкритті стилістично значущих аспектів змісту, у функціональній доцільності його використання [12; 13].

У риторичних запитаннях проявляється емоційна експресивність. Наприклад, діалог між автором та читачем у притчі Є. Рота експлікований авторським прямим мовленням:

Bange Frage

Ein Mensch ungläubig und verrückt, / Dummdreist das Ewige verflucht. / Was aber wird ihm wohl begegnen, / muß er das Zeitliche einst segnen? [14].

У цій притчі діалог автора із читачем експліковано прямим мовленням автора у формі риторичного питання: *Was aber wird ihm wohl begegnen, / muß er das Zeitliche einst segnen?* Автор дає змогу читачеві замислитися над тим, чи зможе невіруюча і зла людина благословити Тимчасове (Земне), якщо вона проклинає Вічне.

В українській мові риторичні питання також є емоційно забарвленими та створюють непряму діалогічність автора і читача для вираження імпліцитного смислу тексту:

*Шопена вальс... Ну хто не грав його
І хто не слухав? На чийх устах
Не виникала усмішка примхлива,
В чийх очах не заблищала іскра
Напівкохання чи напівжурби
Від звуків тих кокетно-своєвольних,
Сумних, як вечір золотого дня,
Жагучих, як нескінчений цілунок?* (М. Рильський)

Спонукальні речення німецької та української мов можуть виражати різні волевиявлення: наказ, вимогу, заклик, побажання, пораду, дозвіл, заборону. До засобів вираження спонукальних речень належать: а) наказавий спосіб дієслова: *Mach mit bleib fit! Моя любове! Я перед тобою. Бери мене в свої блаженні сні. Лиш не зроби слухняною рабою, не ошукай і крил не обітни!*; б) неозначена форма дієслова: *Austehen! Rasieren! Стояти струнко! Мовчати!*; в) форми умовного способу, які виражають значення спонукування: *Dürfte ich Sie bitten...? Чи не могли б ви...?*

Розповідні, питальні і спонукальні речення можуть мати різний ступінь емоційного забарвлення. Одні з них вимовляються зі звичайною інтонацією й належать до емоційно нейтральних; інші – з підсиленою, напруженою й називаються окличними [15]: *Wie herrlich leuchtet Mir die Natur! Wie lacht die Flur! Якби ж я тільки знала!*

Часто трапляються у мові еліптичні (неповні) окличні речення: *Sicher! Pamyjme! Допоможіть!* Еліптичні речення є емоційно насиченими та експресивно забарвленими. Використання еліптичних конструкцій у мові пришвидшує темп мовлення та дає можливість читачеві домислити зміст.

У синтаксисі практично всі елементи мають виразне навантаження, вони всі володіють формальною виразністю, виразністю самої структури, тому основу стилістичного значення становлять виразні можливості структури. Синтаксичні виразні засоби є нормативними структурами, виразність яких визначається контекстом, а також синтаксичними структурами, що володіють певним, хоча і досить абстрактним, характером виразності [16, с. 97].

Зміна синтаксичної структури, будови речень сприяє виразності тексту. Відповідно до такої зміни текст характеризується як експресивно насичений. Наприклад, повтор слів у кінці речення (епіфору) виявляємо у притчі „Der Kleine König und die Sonne” Е. Гоернле:

„Aber ein kleines Kind begann zu lachen. Eine Rotte kleiner Kinder lachte. Die ganze Schar der kleinen Kinder lachte. Da lachten auch die Mütter, da lachten die Väter, da lachten die Greise, die Jungfrauen, die Burschen, die ältesten Großmütter. Alle lachten. Die Bäume lachten, die Tiere lachten, die kleinsten Gräser lachten”.

У наведеному прикладі епіфоричний повтор реалізується у повторенні кінцевого дієслова „lachte” у висловленнях. Використання повтору в цій притчі створює ефект експресивності. За рахунок епіфоричного повтору «створюється урочиста тональність і на основі цього епіфоричний повтор виступає як засіб гумору та сатири» [16, с. 104].

В українській мові часто автори використовують епіфору у текстах художньої літератури:

«...Вернітєся!» – «Не вернутєся!» –

Заграло, сказало

Синє море. – Не вернутєся,

Навіки пропали!» (Тарас Шевченко «До Основ'яненка»)

Повтор слів, словосполучень на початку речень (анафору) автори також використовують для експресивності тексту: *Wir gedenken* heute in Trauer aller Toten des Krieges und der Gewaltherrschaft. *Wir gedenken* insbesondere der sechs Millionen Juden. *Wir gedenken* aller Völker, die im Krieg gelitten haben.

Тільки тобою білий святиться світ,
тільки тобою повняться брості вів,
запарувала духом твоїм рілля,
тільки тобою тішиться немовля.

Стилістично маркованим є граматичний паралелізм, що полягає в незмінному повторенні структури речення і/або граматичних форм слів. Наприклад: *Der Sohn konnte sich wieder auf keine Weise entscheiden; er meinte: sie scheine ihm gar zu glänzend, sie möge der Pracht zu sehr ergeben sein, sie möge viel verschwenden....* Автор використовує граматичний паралелізм з метою посилення у читача враження від прочитаного, щоб допомогти йому зрозуміти, на що хоче автор у тексті звернути увагу.

Прийом паралелізму найчастіше можна спостерегти у творах усної народної творчості:

Єсть же люди, що і мойї

Завидують долі,

Чи щаслива та билинка,

Що росте на полі?

Що на полі, що на пісках,

Без роси, на сонці?

Тяжко жити без милого

І в своїй сторони!

У синтаксисі важливе місце посідає апозіопезис, що характеризується раптовим обривом думки у середині висловлення або не доведення її до кінця [16, с. 100]. У тексті притчі Г.Е. Лессінга „Das Geheimnis” виявляємо апозіопезис. Причиною використання цього синтаксичного засобу у притчі є зображення хвилювання юнака, коли його охоплюють почуття і заважають концентрації думки: *„Ach Herr, mit Seinem scharfen Fragen... / ich wüßte wohl noch was” / „Nu? Nur heraus!” Ja das, / Herr Pater, kann ich Ihm bei meiner Treu nicht sagen. Za ваш став я пробував сперечатись, але...*

Обрив думки слугує для акцентування неочікуваної зміни стану. Автор притчі спрямовує увагу читача на важливість описаних подій, але водночас змушує його поміркувати над питанням.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямі. Отже, для німецької та української мов характерним є використання таких стилістичних синтаксичних засобів, як: епіфоричний повтор, анафора, граматичний паралелізм, апозіопезис (обрив думки). Наведені приклади підкріплюють такий висновок. Усі досліджені синтаксичні засоби мають виразне навантаження та створюють експресивність мови, тому основу стилістичного значення становлять виразні можливості структури.

Література:

1. Балли Ш. Французская лингвистика. Москва : Изд-во иностр. лит-ры, 1961. 394 с.
2. Doherty M. Prinzipien und Parameter als Grundlagen einer allgemeinen Theorie der vergleichenden Stilistik. Stilfragen. Berlin, 1995. S. 181–197.
3. Hennig M. Tempus und Temporalität im Textsortenvergleich. Anregungen für Lehrbuchautoren der Mittelstufe. InfoDaf 2000, H. 27/1. S.41–46.
4. Sowinski B. Stilistik. Stiltheorien und Stilanalysen. 2. Aufl. Stuttgart, Weimar, 1999. 248 s.
5. Nord C. Textanalyse und Übersetzen : theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse. 3. A. Heidelberg : Gross, 1995. 284 s.
6. Spillner B. Kontrastive Linguistik und Landeskunde : in Herbert Christ/Hans-Eberhard Piepho. Limburg, 1977 S. 325–327.
7. Spillner B. Zur kontrastiven Analyse von Fachtexten am Beispiel der Syntax von Wetterberichten in Fachsprache und Fachliteratur. *Lili. Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik.* 1983, Vol. 13, Num 51–52, S. 110–123.

8. Загнітко А.П. Теорія сучасного синтаксису : монографія. Вид. 2-е, виправл. і доп. Донецьк : ДонНУ, 2007. 294 с.
9. Калашник Ю.І. Особливості стилістичного синтаксису повісті Миколи Вінграновського «У глибині дощів». URL: <file:///C:/Users/Asus/Downloads/5613%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-11588-1-10%20160421.pdf>.
10. Померанцева Е.В. О русском фольклоре. Москва, 1977. 120 с.
11. Riesel E. Deutsche Stilisti : учебник для студентов институтов и факультетов иностранных языков. Москва : Высшая школа, 1975. 315 с.
12. Пархоменко А.Ф. Коммуникативно-стилистические аспекты риторического вопроса. *Вестник Киевского университета.* 1987. Вып. 21. С. 40–42.
13. Gresillon A. Zum linguistischen Status rhetorischer Fragen. *Zeitschrift für germanistische Linguistik.* 1980. Heft 8. S. 273–289.
14. Roth E. Sämtliche Menschen. Ein Mensch. Mensch und Unmensch. Der letzte Mensch. Carl Hanser Verlag, 2001. S. 173.
15. Типи речень. URL: https://pidru4niki.com/1880041340571/dokumentoznavstvo/tipi_rechen (дата звернення: 20.12.2021).
16. Брандес М.П. Стилистика немецкого языка (для институтов и факультетов иностранных языков) : учебник. Москва : Высшая школа, 1983. 272 с.

Yaremchuk I. Fundamentals of stylistic syntax (within the course “Comparative stylistics of German and Ukrainian languages”)

Summary. The article analyzes the basics of stylistic syntax of German and Ukrainian languages in a comparative aspect, taking into account their linguistic and stylistic characteristics. Particular attention is paid to the types of sentences in German and Ukrainian. It is established that each type of sentence is determined by certain pragmatic functions in speech styles. The use of different types of sentences facilitates the perception of the content and indirectly affects the recipient (the pragmatic function of influence is realized). Examples are given and analyzed. It is established that the use of sentences in stylistics is stylistically motivated. Attention is drawn to the fact that the stylistic intent of rhetorical questions is to create imagery, expressiveness, to reveal stylistically significant aspects of content, the functional feasibility of using sentences in stylistics. It is established that in syntax almost all elements have a distinct load, they all have a formal expressiveness, the expressiveness of the structure itself, so the basis of stylistic meaning lies in the expressive possibilities of the structure. Syntactic expressive means are normative structures whose expressiveness is determined by the context, as well as syntactic structures that have a certain, albeit rather abstract, nature of expressiveness.

It is noted that the change of syntactic structure and type of sentence contributes to the expressiveness of the text. According to this change, the text is characterized by expressive saturation. Syntactic means are analyzed, namely: anaphora, epiphora, apyopesis, grammatical parallelism and narrative interruption, which are stylistically motivated. Examples from Ukrainian and German are given and analyzed.

It is concluded that the German and Ukrainian languages are characterized by the use of the following stylistic syntactic means: epiphoric repetition, anaphora, grammatical parallelism, apyopesis, and narrative interruption. The following examples support this conclusion. All researched syntactic means have a distinct load and create expressiveness of language, so the basis of stylistic meaning are expressive possibilities of structure.

Key words: aspect, expression, expressiveness, imagery, comparative stylistics, syntax, text.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

*Бойчук Н. В.,**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри практики англійської мови**Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка**Рудевич М. Р.,**магістр кафедри практики англійської мови**Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАРЕНТЕТИЧНИХ ВНЕСЕНЬ У КОРОТКОМУ ОПОВІДАННІ РОБЛІ ВІЛСОНА «ЗЛОДИЙ»

Анотація. У статті проаналізовано особливості функціонування парентетичних текстових внесень у коротких англійських оповіданнях. Проведене дослідження дозволяє нам стверджувати, що парентетичні конструкції доповнюють семантику основного повідомлення, пояснюючи, уточнюючи та розширюючи його зміст, а також репрезентують авторську модальність та особливості лінгвостилю автора. Парентетичні текстові внесень розширюють семантичне навантаження думки, розкриваючи приховану інформацію, яка є важливою для комплексної інтерпретації художнього тексту загалом та коротких оповідань зокрема. Виходячи з прагматичної спрямованості текстових внесень, тобто орієнтації парентетичних внесень на читача, висловлено припущення, що ці текстові елементи виконують у художньому тексті регулятивну функцію та вказують на присутність читача у ньому.

У процесі дослідження з'ясовано, що у коротких оповіданнях Р. Вілсона переважають парентетичні конструкції, виражені простими реченнями, які вставлені всередину основного речення і на письмі виділяються тире, дужками або комами. Також автор активно використовує текстові вставлення прямої мови у формі питальних та розповідних речень. Дане дослідження засвідчило певну розбіжність між сферою локалізації та сферою функціонування різних парентетичних конструкцій у коротких англійських оповіданнях. Загалом парентетичні текстові внесень логічно структурують зміст висловлювання, пов'язують думки головного героя у структурно-семантичне ціле, допомагають розкрити психологічний стан героїв твору, пояснити мотивацію їхніх вчинків та охарактеризувати їхнє ставлення до себе та оточення, формуючи таким чином індивідуальний стиль автора. Аналіз особливостей вживання парентетичних конструкцій у коротких оповіданнях значно розширює загальнотеоретичні уявлення про явище парентез, оскільки у художньому літературному дискурсі парентетичні конструкції постають як специфічні, дещо ізольовані текстові елементи та несуть певне експресивно-емоційне навантаження.

Ключові слова: парентетична конструкція, коротке оповідання, текстові внесень, текстотворення, літературний дискурс.

Постановка проблеми та новизна дослідження. На даному етапі лінгвістичних досліджень тексту зростає інтерес до його прагматичного аспекту, що втілює орієнтацію художнього тексту на гіпотетичного адресата. Аналіз парентетичних елементів як

функціонально цінних текстових одиниць є доцільним, оскільки вони створюють певні умови для успішного діалогу між автором та читачем за допомогою тексту та допомагають читачеві обрати певну спрямованість у тлумаченні тексту. **Новизна** дослідження полягає у тому, що воно виконане на сучасному мовному матеріалі, який раніше не вивчався з точки зору текстової цінності парентез, а також функціональних та текстових кореляцій парентез при описі механізму текстотворення в цілому. Зокрема, з розвитком текстового підходу було виявлено розбіжність між сферою локалізації, тобто власне матрицею, та сферою функціонування парентетичних внесень у коротких англійських оповіданнях. Ці зміни вплинули на статус текстових парентез, які є важливими елементами комплексного аналізу та інтерпретації художнього тексту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Семантико-стилістичні та структурні особливості парентетичних елементів традиційно привертала увагу багатьох мовознавців, серед яких І. Волощук, П. Дудик, А. Загнітко, Л. Кадомцева, І. Завальнюк, А. Мецлер [1; 2]. Раніше парентеза в основному досліджувалася з точки зору синтаксичного підходу. Підтвердження цього знаходимо у працях Н. Головаченко, І. Вихованець, Н. Гуйванюк, котрі досліджували парентетичні елементи як граматичне явище, обмежене реченням (структурно-семантичний підхід) або як один зі способів експресивного синтаксису (функціонально-стилістичний підхід) [3; 4]. У процесі розвитку лінгвістики тексту виробилася нова тенденція до вивчення парентетичних конструкцій, а саме текстовий підхід. Відповідно до нього парентези були проаналізовані у ширшому контексті як одиниці текстової структури (О. Бунь, І. Іноземцева та інші) [5; 6]. Незважаючи на значну кількість досліджень особливостей парентетичних внесень, їхнє функціонування у коротких англійських оповіданнях є недостатньо вивченим.

Метою статті є аналіз функціонування парентетичних конструкцій у сучасних англійських коротких оповіданнях.

Виклад основного матеріалу. Вивчення прагматичних особливостей текстових вставок, що функціонують у коротких оповіданнях, сприяв зміщенню акценту у напрямі прагматичного аспекту функціонування мови. Отже, як наслідок, відправною точкою аналізу стала реакція адресата та вплив на нього. Художній текст аналізується у процесі його інтерпретації у свідомості читача. Саме тому дослідження текстових внесень як особливого типу функціональних елементів є важливим для

розуміння механізмів формування, сприйняття та інтерпретації тексту. Парентетичні конструкції трактуються нами як текстові внесення, які є формально не пов'язаними з жодним із членів речення, характеризуються певною інтонацією, особливостями вживання (виділення дужками, тире тощо на письмі) та певними семантичними ознаками та використовуються з метою активізації уваги адресата. Варто зауважити, що вітчизняні дослідники, на відміну від зарубіжних, розрізняють терміни «вставні» та «вставлені» конструкції. У визначенні К. Шульжук простежується чітке розмежування цих двох понять: «На відміну від вставних слів, словосполучень і речень, що виражають суб'єктивне ставлення того, хто говорить, до висловленої ним думки, вставлені слова, словосполучення й речення виражають такі додаткові повідомлення чи побіжні асоціативні зауваження, які доповнюють, уточнюють, розвивають зміст висловлення, вказуючи на якісь деталі чи нові факти, що не були передбачені в перший момент формулювання думки» [7, с. 169].

Лінгвістичні особливості текстових внесень у художньому тексті визначають поняття матриці. У сучасних дослідженнях матриця трактується як «рамка» парентези або головне висловлювання, що містить парентетичну конструкцію. Матриця речення є «найменшою комунікативною одиницею, закінченою інтонаційно та за змістом, та характеризується своєю граматичною та смисловою структурою» [8, с. 90]. За О. Бондарко, це стосується парентетичної вставки з точки зору її локалізації та функціонування [9, с. 14]. Сфера локалізації мовних одиниць є контекстним обмеженням, завдяки якому та у взаємодії з яким досліджувані одиниці можуть актуалізуватися та реалізувати свої функції. З точки зору текстового підходу поняття матриці включає не лише речення, але й будь-який контекст, що включає парентетичне внесення. У процесі дослідження ми спостерігали спостерігати певну розбіжність між сферою локалізації та сферою функціонування різних парентетичних конструкцій. У парентезі речень сфера локалізації збігається зі сферою функціонування. Але цього не можна сказати про текстову парентезу. У випадку з парентезою тексту сфера локалізації не завжди обмежується межами речень, тобто мікроконтекстом. Вона може бути розширена до макроконтексту (абзацу або кількох абзаців). Але навіть у тому разі, коли парентези локалізовані в реченні, вони вважаються текстовими елементами. Отже, сферою функціонування парентези є текст загалом [5, с. 17-19].

Оскільки сфера локалізації текстових елементів не є сталою, а сфера функціонування є відносно ширшою, ми можемо стверджувати, що не лише парентези можуть бути текстовими внесеннями, які є дещо ширшим поняттям. До текстових внесень належать: а) власне парентетичні елементи та конструкції; б) будь-який інший елемент, який бере участь у створенні додаткового рівня змісту і який виділяється в межах речення чи абзацу. Беручи до уваги той факт, що розповідь автора в художньому тексті може бути перервана прикладами прямої мови без лапок чи непрямой прямої мови персонажів, що створює додатковий рівень змісту, ми також розглядаємо ці елементи як текстові внесення. Критерії ідентифікації текстових внесень у художньому тексті базуються на встановленні певної кореляції між формою та змістом. Коли ми переходимо від форми до змісту художнього тексту, ізолюючи внесення тексту, виникають два запитання: чи можна трактувати цей текстовий елемент як парентезу в реченні, абзаці чи комплексі абзаців і чи бере цей текстовий елемент участь у створенні додатко-

вого змісту в художньому тексті. Якщо текстовий елемент формально є парентезою і створює додатковий рівень змісту в тексті, тоді він вважається текстовим внесенням. В іншому разі, коли ми переходимо від змісту до форми художнього тексту, ізолюючи текстове внесення, процедура зворотна: спочатку ми повинні проаналізувати, чи створює цей текстовий елемент додаткове семантичне навантаження, а потім ми аналізуємо ознаку (формальна або семантична) ізоляції цього текстового елемента в контексті. Якщо всі умови, котрі зазначені вище, збережені, тоді цей текстовий елемент вважається текстовим внесенням [5, с. 20].

Ми проаналізували особливості функціонування парентетичних текстових внесень на прикладі короткого оповідання «Злодій» Роблі Вілсона («Thief» by Robley Wilson). У ньому розповідається про молодого чоловіка, обдуреного спокусливою темноволосою жінкою. Вона вкрала у нього гаманець, і, коли їй наказали повернути крадене, жінка підкинула йому чужий гаманець. Ми простежуємо використання автором низки здебільшого формально ізольованих парентетичних текстових елементів, які виходять за межі усталених синтаксичних зв'язків. На відміну від основного змісту, де є виклад послідовності подій (зустріч в аеропорту, знайомство в барі, розмова в залі аеропорту, зустріч із поліцією), додатковий рівень змісту (захоплення красивою темноволосою жінкою, зникнення гаманця, викриття злодія, переслідування вродливої брюнетки тощо) стосується уточнюючих, оцінно-емоційних пояснень, за допомогою яких автор апелює до комунікативних інтенцій адресата.

Текстові внесення у коротких оповіданнях Роблі Вілсона переважно знаходяться всередині речень, адже вони є їхньою своєрідною надбудовою.

The man gives up looking at the woman - he thinks she may be about twenty five - and buys a round-trip, coach class ticket to an eastern city [10, с.34].

But in the meantime he will have to do something about the lost cards - call home, have his wife get numbers of the top desk drawer, phone the card companies - so difficult a process, the whole thing suffocating [10, с.34].

Створюючи додатковий рівень змісту, ці текстові внесення допомагають, ніби випадково, змалювати образ героїні, надають додаткову інформацію про її зовнішній вигляд та окреслюють ймовірні шляхи виходу із ситуації, що виникла. Наприклад, згадана вище парентеза речення (*he thinks twenty-five*) (*він вважає, що їй двадцять п'ять*) розкриває послідовний опис подій в аеропорту (розмова героя з клерком) передає думки героя про вік жінки, яка привабила його увагу. В іншому випадку парентетична конструкція *call home,.... companies* (*зателефонувати додому, компаніям*), яка є формально відокремленою у реченні, семантично розширює сферу своєї локалізації, оскільки ця парентеза дає можливу відповідь на питання, з якого починається абзац *What is he to do?* (*Що йому робити?*), але одночасно співвідноситься з риторичним запитанням, яке закінчує абзац *What is he to do?*

Також знаходимо приклади парентетичних конструкцій в абзацах:

He is trying to decide if he should save time by talking to a guard < > (Ebony-Tressed Thief, the newspaper will say) - She seems engrossed in book < > A seat beside her is empty, and the man occupies it [10, с.34]. Парентетичне внесення (*Ebony-Tressed .. say*) імітує заголовок газети і з'являється, коли історія наближа-

ється до завершення: герой уже з'ясував, хто вчинив крадіжку. Ця парентеза має на меті привернути увагу читача до зовнішності героїні, змальованої на початку розповіді, та вказує на її участь у злочині.

Вставлені парентетичні конструкції, як правило, виражені простими реченнями і приєднуються за допомогою сполучникового чи безсполучникового зв'язку:

And her blush was not shyness but the anxiety of being caught that was just disturbing of all [10, с.34].

Текстове внесення надає читачеві додаткову інформацію про суперечливі почуття героя після того, коли він з'ясував, хто злодій. Відчай обдуреного чоловіка важливий не лише для цієї окремої ситуації, а й для зображення психологічної картини історії (обдурений чоловік повністю відмовився від надії на ближче знайомство з привабливою темноволосою злочинницею);

The man is at the counter with his magazine, but when he reaches into his back pocket for his wallet the pocket is empty. <...> Where could I have lost it? - he thinks, his mind begins enumerating <...> The girl who was so near to me he thinks - and all at once he understood that she has picked his pocket [10, с.36].

Пунктуаційно текстове внесення відокремлюються тире чи дужками, але у будь-якому разі вони доповнюють зміст основного речення. Текстові елементи *Where could I have lost it?* та *The girl who was so near to me* є прикладом прямої мови героя і розширюють емоційний діапазон думок головного героя. Він розмірковує, де міг втратити гаманець *Where could I have lost it?*, потім йому приходиться у голову, що хтось міг його вкрасти, і нарешті він пригадує, хто був близько біля нього. Серед цих людей постає фігура жінки, яка йому так сподобалася *The girl who was so near to me*. У своїх міркуваннях герой доходить висновку, що це вона вкрала його гаманець. Такий кінець важливий не лише для цього певного абзацу (сфера локалізації згаданого текстového елемента), але й для історії загалом. *It occurs to the man he cannot even prove his own identity to the policeman* [10, с. 37]. Це текстове внесення увінчує неприємний випадок пограбування, забезпечуючи детективне забарвлення історії до самого кінця. У мікроабзаці міститься парадоксальний висновок, до якого обдурений герой приходиться у своїх роздумах. Залишений із чужим гаманцем, який спокуслива жінка підкинула йому, він не може довести, що не був причетний до злочину.

First: Find a policeman, tell what has happened <...> Damned deceitful creatures, He will spare the policeman the details - just tell what she has done, what is in the wallet <...> He will probably never see his wallet again [10, с. 36].

Локалізуючись у фінальній частині параграфа, цей текстовий елемент допомагає створити додатковий рівень змісту, що окреслює вірогідний розвиток подій у перспективі, і пов'язаний із правопорушенням (а саме фактом, що герой ніколи не побачить свого гаманця). На відміну від оптимістичного викладу подій у матриці *Find a policeman, tell what has happened*, наведене парентетичне внесення відображає песимістичне ставлення оповідача до виходу з неприємної ситуації. Це спричиняє зміну настрою історії з оптимістичного на песимістичний та посилює внутрішньотекстову напругу між основним та додатковим рівнями змісту. Усі наведені вище приклади вказують на те, що парентетичні конструкції роблять текст більш живим та цікавішим для сприйняття.

Висновки. Парентетичні внесення доповнюють інформацію оповідання, переадресовуючи читача до раніше відомих

подій, і таким чином реалізуються функції зв'язування тексту та когнітивна функція [11, с. 161]. За допомогою парентетичних конструкцій автор комунікує з адресатом, активізує його увагу, інтегрує структурні компоненти речення, і завдяки цьому проявляється оригінальність авторського стилю письменника. Використання сучасного мовного матеріалу, інтерпретаційних та контекстуальних методів із деякими елементами лінгво-стилістичного аналізу дозволили розширити наявні знання про функціонування парентетичних текстових внесень та визначити критерії їх ідентифікації.

Література:

1. Волошук В. І. Стильові функції синтаксису в оповіданнях З. Ленца. *Новітня філологія*. Миколаїв : МДГУ ім. Петра Могили, 2006. С. 236-242. URL: <https://zntu.edu.ua/?q=node/4858> (дата звернення: 27.10.2021).
2. Головенко Н. І. Теоретико-методологічні засади вивчення художнього тексту з урахуванням стилю. *Інформація і право*. 2012. № 1(4).
3. Мецлер А.А. Структурные связи в тексте (Парентезные конструкции) / отв. ред. А. Л. Ленца. Кишенев : Штица, 1987. 144 с.
4. Алексеева О. П., Осикова Л.Н., Белозерцева Н. В. Парентетические вставки в тексте английской литературной сказки как лингвистическое средство выражения экспрессивности и эмотивности. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2018. № 7(85). Ч. 2. С.285-290. URL: https://www.gramota.net/articles/issn_1997-2911_2018_7-2_15.pdf (дата звернення: 27.10.2021).
5. Бунь О.А. Лінгво-когнітивний аспект функціонування текстових внесень в сучасній англійській прозі : дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1997. 242 с.
6. Иноземцева И.А. Лингвистический статус, семантика и функции авторских парентетических вставок в тексте : автореф. дисс. д-ра филол. наук. Київ, 1992. 48 с.
7. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник. 2-ге вид., доп. Київ : ВЦ Академія, 2010. С. 408.
8. Аверкина Л.А. Особенности парентетически осложненного высказывания в текстах газетно-публицистической статьи : дисс. ... канд. филол. наук. Москва, 1990. 187 с.
9. Бондарко А.В. О структуре грамматических категорий (отношения оппозиции и неопозитивные различия). *Вопросы языкознания*. 1981. № 6. С. 17-28.
10. Wilson Robley. *Dancing for Men: Short Stories* Kindle Edition: (Blue Garage Co., 2017. 141 p.
11. Шишкина И. С., Миронина А. Ю. Структурно-семантические особенности парентетических конструкций (на материале современной английской художественной литературы). *Научный диалог*. 2019. № 9. С. 159-172.

Boychuk N., Rudevych M. Functional Peculiarities of Parenthetical Insertions in Robley Wilson's short story "Thief"

Summary. The article analyzes the features of parenthetical text insertions functioning in English short stories. The study allows us to conclude that parenthetical constructions enlarge the semantics of the main message, explaining, clarifying and expanding the meaning of the sentence, as well as represent the author's modality and peculiarities of his linguistic style. Text insertions also create an additional content level and reveal the hidden information required for an adequate interpretation of a literary text in general and short stories in particular. Based on the pragmatic aspect of text insertions and reader-oriented approach, parenthetical constructions are supposed to perform a regulatory function in the liter-

ary text and indicate the reader's presence in it. The results of the research have proved that in English short stories written by R. Wilson parenthetical constructions are mainly expressed by simple sentences, which are inserted inside the main sentence and separated by dashes, brackets or commas in writing. The author also actively uses parenthetical text insertions of the direct speech in the form of interrogative and declarative statements. The research has revealed some discrepancies between the sphere of localization and the sphere of functioning of different parenthetical structures in English short stories. Parenthetical text insertions logically arrange the content of the utterance; organize the main character's thoughts into

a structural and semantic unit, help to reveal the psychological state of the main characters; explain their motivation and characterize their attitude toward themselves and the others. Thus, parenthetical text insertions are shaping the individual style of the author. The analysis of applying parenthetical constructions in short stories significantly broadens the general theoretical knowledge about parenthetic insertions in general as they are treated as specific, somehow isolated textual elements and have some emotional and expressive impact in the literary discourse.

Key words: parenthetical construction, short story, text insertion, text-building, literary discourse.

Гурдуз А. І.,

кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри української та зарубіжної літератури і порівняльного літературознавства Бердянського державного педагогічного університету

ДУХОВНО-ЕТИЧНІ ДОМІНАНТИ В РОМАННИХ ЦИКЛАХ АНДЖЕЯ САПКОВСЬКОГО «ВІДЬМАК» І МАРІЇ СЕМЕНОВОЇ «ВОВКОДАВ»

Анотація. Помітними у світовому фентезі кінця ХХ – початку ХХІ ст. є виразно етнічно марковані, категоріально порівнювані й недостатньо вивчені цикли романів Анджея Сапковського «Відьмак» і Марії Семенової «Вовкодав». Ці романні цикли водночас виражають ряд фентезійних тенденцій цього періоду, і насамперед – системну актуалізацію язичницької культури в її сучасному і різнонаціональному розумінні. У результаті вперше здійснюваного зіставлення циклів «Відьмак» А. Сапковського і «Вовкодав» М. Семенової визначаємо специфіку в них духовно-етичних домінант як маркерів національного коду. У зв'язку з указаною метою ключовими в розвідці є простеження відображення в указаних польському й російському романних циклах світових фентезійних тенденцій кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст., а також їх гендерної інтенційності.

Простежувана Я. Корольковою в «Вовкодаві» сюжетна цикліка «вихід героя з «рідного» простору – перебування в «чужому» просторі – повернення» є орієнтованою на міфологічну модель схемою й також актуалізована у фентезі вказаного періоду. Пригоди героїв тривають у співвідносних фентезійних світах – близьких до середньовічного рівня європейської цивілізації, язичницьких. Для фентезі ХХІ ст. характерне порушення гендерних питань, зокрема про духовний потенціал жінки і чоловіка. У світі «Вовкодава» М. Семенової в духовному сенсі жінкам дано більше, так само позиціонована жінка в романістиці Д. Корній, С. Грін, Х. Векер та ін. Важлива роль у циклі М. Семенової концептів свободи і пам'яті, котрі актуалізовані й у світовому сучасному фентезі. Визначальною є воля і для Відьмака, однак з огляду на його посилені егоїстичні мотиви концепт свободи в польському циклі функціонує з іншим семантичним відтінком.

Здійснений аналіз романних циклів дозволяє говорити про духовно-етичні домінанти в них як маркери національного коду. Ключовими й наскрізними, хоча такими, що функціонують часом у відмінних семантичних площинах, концептами творів стають любов і співчуття до ближнього, обов'язок як місія, (виправданий) героїзм, пам'ять і свобода (особистості, зокрема жінки), язичництво й віра загалом. При цьому польський і російський цикли органічні ряду світових фентезійних тенденцій межі ХХ – початку ХХІ ст., з-поміж яких найважливіші тут – моделювання постаті власне героя як переосмисленого традиційного антигероя та виражена гендерна інтенційність.

Викладені положення можуть бути розвинені і включені до масштабного дослідження еволюції слов'янського фентезі в системі світового.

Ключові слова: фентезі, гендер, інтертекст, міф, тенденція, інтерпретація.

Постановка проблеми. Інтенсивний розвиток фентезі в жанровій, проблемно-тематичній і міфопоетичній площинах помітно змінює характер літературного процесу перших десятиліть ХХІ ст. і демонструє неспроможність для вивчення цього метажанру некомпаративних студій. Робота дослідника в цій сфері так чи інакше торкається проявів національного й інонаціонального в художньому тексті. Актуалізація в сучасному літературознавстві питань національної ідентичності, шляхів інтеграції, рецепції й трансформації мистецького досвіду в іншому культурному середовищі виводить на перший план потребу визначення сутності духовно-етичних домінант національного фентезі на тлі глобальних стратегій розвитку метажанру.

Помітними у світовому фентезі межі ХХ–ХХІ ст. є виразно етнічно марковані, категоріально порівнювані й недостатньо вивчені окталогія Анджея Сапковського «Відьмак» («Wiedźmin», 1990–2013) і гексалогія Марії Семенової «Вовкодав» («Волкодав», 1995–2014), комплексне зіставне висвітлення яких, виходячи зі сказаного, є доцільним. Оригінальні приклади авторської міфології, ці романні цикли водночас виражають ряд загальнофентезійних тенденцій кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст., і насамперед – системну актуалізацію язичницької культури в її сучасному і різнонаціональному розумінні. Актуальна проблема вираження в них духовно-етичних домінант як показових відзнак відповідних національних кодів об'єктивно може бути висвітлена саме у форматі компаративного дослідження. Йому сприяє й той факт, що безпосередньо під час написання «Відьмака» польський прозаїк звертався до досвіду російського фентезі [1, с. 215].

Доведення в російських дослідженнях останніх років ідеологічних, націотворчих функцій слов'янського фентезі, підкреслення його здатності «транслявати й формувати перевищення національної ідентичності» [2, с. 4] варто розуміти не як унікальність цього художнього корпусу, але як супровідні параметри відповідного етапу розвитку світового корпусу фентезі. Адже аналогічні тенденції виявляємо в англійському («Джонатан Стрендж і містер Норрелл» С. Кларк, «Напівжиття» С. Грін), американському («Дім дивних дітей» Р. Рігза, «Голем і джин» Х. Векер) та інших національних письменствах. Актуалізація названих функцій мотивована схожими, що й у випадку з появою й розквітом альтернативної історії, факторами: невдоволеністю особистістю сучасними умовами життя й віднайденням у минулому (як правило, стилізованому і переосмисленому) підґрунтя національної гордості та/або допущених помилок, через які нинішній день є таким.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Заявлені твори польського й російського авторів раніше комплексно не зіставлялися й загалом не ставали об'єктами системних компаративних досліджень (одиночні спроби порівняння роману «Відьмак» із творами інших митців можуть бути схарактеризовані швидше як описові (напр., М. Демчик [3]). Ступінь внутрішньонаціональної літературознавчої уваги при цьому вищий у випадку з російською письменницею. Серед студій (в абсолютній більшості російських дослідників, хоча твір отримав міжнародне визнання) про аспекти проблематики, поетики й жанрової приналежності окремих творів М. Семенової найбільш вартісними є хронологічно останні праці в силу комплексного бачення в них циклу як концептуального явища в російській літературі й більшої відповідності актуальній літературознавчій методології: дана оцінка засад фентезійного світу «Вовкодава» як моделі (Я. Королькова [4]) і згодом фундаментально досліджена жанрова типологія романів цього циклу в системі прози авторки загалом (В. Толкачова [5]). Водночас у зв'язку з переважно автономним вивченням у межах національної літератури художні параметри «Вовкодава» не показані у світових фентезійних координатах, через що висновки наявних праць специфічно звужені (наприклад, у дисертації Я. Королькової про циклічну організацію сюжету [4, с. 17]); суперечать логіці міфологічної свідомості та розвитку сюжету окремі положення В. Толкачової, про що пишемо нижче.

Науково більш вартісними розвідки про співвідносні аспекти циклу А. Сапковського також опубліковані порівняно нещодавно. Основна увага дослідників частіше звернена на основні складники проблемно-тематичного комплексу циклу (Й. Щешняк [6], С. Півень [7]), інтерпретацію А. Сапковським національних і світових легендарно-міфологічних образів (Р. Войтонь [8], Н. Развадовська [9]), власне простеження в циклі етнознак (С. Легеза [10, с. 34]), специфіки перекладу «Відьмака» іншими мовами (К. Зелінська, А. Михед, І. Чемоданов та ін.). Прикметна відмінність розуміння психології головного героя національно різними вченими, що знову ж таки свідчить про можливу суб'єктивність у подібних оцінках: якщо Й. Щешняк аналізує образ Відьмака як власне героя в його мандрах [6, с. 207–208], то Р. Войтонь зосереджена на аспектах дегероїзації героя та зниженні іміджу жінки [8, с. 87].

Очевидна неповнота вивчення російського й польського романних циклів виявляється і в тому, що присвячені їм розвідки часто в силу часу виконання не охоплюють останні частини «Вовкодава» і «Відьмака», тобто концепції творів у такому випадку дослідники трактують, спираючись далеко не на відповідні художні тексти (тоді як зрозуміло, що, оскільки перед нами саме *цикли* романів, завершальні їхні частини мають особливе значення для розуміння авторської концепції).

Мета статті – у результаті вперше здійснюваного зіставлення циклів «Відьмак» А. Сапковського і «Вовкодав» М. Семенової визначити своєрідність у них духовно-етичних домінант як маркерів національного коду. У зв'язку з указаною метою ключовими в розвідці є простеження а) відображення в указаних польському й російському романних циклах світових фентезійних тенденцій кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст., а також б) їх гендерної інтенційності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Візитівка сучасного польського фентезі, «Відьмак» параметрально співвідносний із «Вовкодавом» – першим російським «слов'ян-

ським фентезі» [11, с. 410] й найвищим творчим злетом М. Семенової, яка в національній літературі, на переконання сучасної дослідниці, «...єдина... створює особливі типи слов'янських романів-фентезі» [5, с. 175]. Обидва романні цикли, поряд із художньою оригінальністю, містять прикмети часової практики світового літературного й кінофентезі. Те, що на захист слабших тут стають відповідно «мутант» [1, с. 71; 12, с. 108] Відьмак і перевертень [11, с. 406; 13, с. 284] Вовкодав, суголосно тенденції метажанру кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст., коли формується нове покоління героїв із традиційних антигероїв: це персонажі демонічного походження Хеллбой із кінотрилогії (2004–2019) реж. Г. дель Торо і Н. Маршалла та Деймон із серіалу «Хеллстром» (2020) П. Збишевські; горгулії в «Я, Франкенштейні» (2014) реж. С. Бітті та ін.

Простежувана Я. Корольковою в «Вовкодаві» сюжетна цикліка «вихід героя з «рідного» простору – перебування в «чужому» просторі – повернення» [4, с. 17] є орієнтованою на міфологічну модель схемою й також актуалізована у фентезі вказаного періоду, що концептуальне звертання до неї фіксуємо в «Гаррі Поттері» Дж. К. Ролінг (1997–2007), «Домі дивних дітей» (2011–2021) Р. Рігза, «Безсмертних» (2012–2016) Д. Корній тощо.

Компаративний ракурс рельєфно виявляє спільність і своєрідність художніх світів Відьмака і Вовкодава. Як і Відьмак, Вовкодав («Ні людина, ні собака...» [14, с. 211]) має надприродні здібності, зокрема, здатний уповільнювати час [13, с. 218]. Пригоди героїв тривають у співвідносних фентезійних світах – близьких до середньовічного рівня європейської цивілізації, язичницьких, де з людьми співіснують різні надприродні істоти. На відміну від частішої у фентезі вертикальної моделі світів, у «Вовкодаві» вона горизонтальна: світи розміщені на землі й відділені один від одного річками, («усі знають, що річками первісно відділені один від одного світи» [14, с. 9]).

Герой М. Семенової наділений мудрістю, але значно менш освічений (дорослим навчитися читати) і загалом говорить мало, чому його роздуми, стримані емоційні й душевні порухи письменника, як правило, передає від третьої особи [напр., див.: 11, с. 160, 204, 228], у внутрішніх монологах [11, с. 162]. Відьмак же має знання, що вможливають інтелектуальні діалоги з ним. А. Сапковський порушує актуальні проблеми сучасності (расизму [12, с. 24], екології [12, с. 175], онкології [12, с. 66], спекуляції в трансгуманістичній сфері [1, с. 154–155]), безпосереднє артикулювання яких у його тексті лунає як анахронізм (порівняймо з часовою логічністю порушення проблем расизму й рабства в «Карті днів» (2019) Р. Рігза). При цьому проблеми толерантності порушені і в польському, і в російському циклах.

На відміну від Вовкодава, котрий безвідносно до свого фізичного стану стає на захист слабких і ображених та часом віддає для них останнє, Відьмак підкреслює, що рятує тих, хто його наймає, оскільки «...недостатньо шляхетний. І недостатньо мужній. Я не придатний для солдата чи героя. [...] Я убиваю потвор. За гроші. Захищаю дітей, якщо батьки мені заплатять» [12, с. 108]. Відьмак при цьому також любить ближнього і співчуває йому, але наголошує, що життєвий шлях нищителя монстрів було вибрано за нього [12, с. 108], й обирає свій маршрут, виходячи з міркувань заробітку. Так само керуючись моральними принципами, герой російського циклу, однак, багато в чому прислухається до своєї язичницької віри: його мандри (після здійснення кровної помсти в першому томі

циклу) зумовлені «божественним проводом» [11, с. 241] – відповіддю й наказом верховного божества [13, с. 77], проводом «Господарки Доль» [11, с. 204]. Не раз міркує герой російської письменниці й про свою гріховність [11, с. 161; 13, с. 550, 552], усвідомлюючи правоту ненасильних методів протистояння злу і свою фізичну неможливість їх дотримуватися, що такого фактору польський герой позбавлений.

Специфічною рисою фентезі М. Семенової, зокрема «Вовкодава», В. Толкачова вважає те, що «...її герої не рятують світ від неочікуваної небезпеки, що насунулася на нього, а здійснюють Квест для досягнення власної мети» [5, с. 34]. Текстуальний аналіз циклу про Вовкодава спростовує це твердження: після здійсненої помсти в першому томі головний герой уже не тільки багато в чому живе заради набутої «сім'ї» – врятованих ним Тілорна й Ніліт, виявляючи взірць самопожертви [13, с. 551], але й, повернувшись у місяця колишнього ув'язнення не з егоїстичних інтересів, стає переможцем (соціального) зла, втіленого в Самоцвітних горах із заснованим у них на рабській праці видобутку коштовного каміння. При цьому місія звільнення тисяч рабів передбачена для Вовкодава долею: не дарма один із томів циклу названий «Знамення шляху», герой вислуховує пророцтво про майбутню подорож [14, с. 77], і в результаті підкреслено, що герой стає «справедливістю Богів» [11, с. 387].

Змушені внести корективи у твердження російської дослідниці, що для мешканців світу «Вовкодава» М. Семенової «...фантастика не має раціонального обґрунтування...» [5, с. 34]. Оскільки світ цього художнього циклу язичницький [13, с. 32], з усіма відповідними атрибутами (пантеон божеств, системні ритуали в побуті навіть не жерців культів із супровідним фольклорним «оздобленням» тощо), то для його персонажів належним поясненням надприродних явищ і подій є язичницькі закони. Так, Вовкодав дякує ручаю, з якого п'є воду [13, с. 39], вдячний за добрий сон і відчуває, що його вдячність «прийнята» [11, с. 146]; приносить символічний дарунок озеру перед купанням там Ніліт [13, с. 63], вважає живими дерева [13, с. 30]; вірить у своїх богів і знає їхні бажання (бога Вогню [13, с. 38]) чи пов'язані з ними обмеження (з Матір'ю Землею [13, с. 75]), закликає ім'ям божеств [13, с. 44], розуміє принцип світобудови [11, с. 219], причини переслідування нижчих надприродних сутностей і способи їх уникнення [13, с. 43], згідно з тотемізмом пояснює спадкоємність [11, с. 67]; народ веннів дотримується правил співіснування з надприродними істотами [14, с. 8–9] тощо.

Вовкодав [13, с. 370] (і деякі інші персонажі відповідного циклу [14, с. 401]) підкреслено толерантний до чужих богів і захищає своїх («Око Богів... пресвітле Сонце. Нехай Близняки мирно правлять тими, хто їм поклоняється. Але для чого ця людина говорить мені, начебто Тебе – немає?..» [13, с. 124]), тоді як Відьмак заперечує змальовуваний у циклі культ, у який не вірить, хоча по-своєму також є толерантним. На тлі язичницького оточення герой А. Сапковського резонує переконаннями, «...що нами править Природа й прихована в ній Міць. ... що боги... лише персоніфікації тієї сили...» [15, с. 38]). Вовкодав же, як язичник, є натурою більш чуттєвою до природи, згідно з шануванням давніми слов'янами лісів російському герою в лісі «...якось сама собою приходила думка помолитись Богам» [13, с. 365].

У силу розмитих переконань польського героя в площині віри стає можливим звертання А. Сапковського в «Сезоні гроз»

до роботи Ф. Ніцше «По той бік добра і зла» [1, с. 6], що до імморалізму цієї праці філософа звертаються й інші фентезійники перших десятиліть XXI ст. (скажімо, М. і С. Дяченки в «Темному світі. Рівновазі»). Виходячи з релігійних поглядів Вовкодава, очевидно, що для нього межа між добром і злом є чіткою. Водночас текст М. Семенової відсилає до іншої тенденції сучасного метажанру – обігрування притчі про природу темряви, а значить, добра і зла [14, с. 213]. Аналогічні роздуми знаходимо в «Гонимарнику» (2010) Д. Корній, «Жрилах кольору хмар» (2014) Д. Корній і Т. Владмирової, «Волковицях» (2016) М. Смагіної.

Аналіз інтертекстуального поля «Вовкодава» виявляє зв'язок циклу з Україною в її історичній перспективі. Тут не тільки фігурують промовисті в цьому сенсі імена персонажів (Межамир [11, с. 12], Зоралік [14, с. 35] і под.), гривня як грошова одиниця [13, с. 455]; асоційовані читачем зі святом Івана-Купала «в середині весни... ярильні ночі» [14, с. 197] («Люди танцюють і стрибають через вогнища...» [14, с. 197]), в образі верховного бога героя недвозначно вгадується давньослов'янський Перун, котрий у християнській адаптації стає св. Іллею («Господь мій, Володар Грози...» [13, с. 77]), але й фіксуємо вужчі національні натяки: окання й акання у романі ключових племен асоціюється з вимовою українців і росіян тощо. Описи в романах «Вовкодава» етнічних і фольклорних особливостей низки зображуваних племен, з якими стикається герой (наприклад, сегванів), служать контрастним тлом для підкреслення особливостей морально-духовних канонів його народу. Прикметна особлива увага авторки до мов цих племен як засобу їхньої ідентифікації, до етимології окремих слів [14, с. 406–407] як різновиду народної пам'яті.

Циклу ж про Відьмака властива специфічна «польськість» [10, с. 34].

У зв'язку з виразно еротичними акцентами в циклі А. Сапковського, натуралістичними коментарями аспектів жіночої фізіології й сексуальності [12, с. 63, 73], порушенням сучасних питань абортів, критикою зниженого соціального статусу жінок [1, с. 16] образ жінки як такої відчутно заземлений порівняно з шануванням її в реальності Вовкодава. Якщо для героя російського циклу «жінки святі!» [13, с. 75] й у зв'язку з культом «Матері Землі» [13, с. 286] панівною в роду є жіноча лінія [13, с. 285–286], то польський Відьмак в окремих сценах у повну силу б'є карикатурно змальованих стражниць [1, с. 37].

Доречно пригадати тут репліку А. Сапковського: ««Дамське» фентезі – це відображення войовничого фемінізму...» [16].

Різна риторика «жіночого» питання в циклах романів А. Сапковського і М. Семенової певно відображає національні картини світу. Особливий статус жінки в суспільстві Вовкодава підкреслено її виключним правом вирішувати власну долю [13, с. 262].

Водночас у зіткненні в «Сезоні гроз» двох протилежних поглядів на права жінок логіка на боці другого, хоча панує в суспільстві перший: із точки зору місцевого короля Белогуна (патріархальна позиція), «Жінка... має право очікувати від чоловіка лише двох подарунків: на літо вагітності, на зиму – лаптів із тонкого лика. Як перший, так і другий подарунок має завдання своїм закорити жінку в домі» [1, с. 15]; з погляду ж чародійки Литти Нейд, яка допомагає в романі жінкам із небажаною вагітністю (демократична позиція), «...жінка має право народжувати, коли хоче, і не народжувати, коли не хоче...» [1, с. 16] (у постаті чарівниці як такої в циклі Р. Войтонь убачає

образ феміністки [8, с. 87]). У зв'язку з пізнішими в творі негативними опусами стосовно жінки (тезою Любистка: «Такими, якими вони видаються, речі є рідко. А жінки – ніколи» [1, с. 46]; панівною певний час серед чародіїв мізогенією [1, с. 153]) її узагальнений образ вібрує.

На цьому тлі виразним є об'єктивно (з погляду фізичних можливостей у давні часи) зумовлений і рівноправний розподіл сфер жінки і чоловіка в циклі М. Семенової: «... жінка і кішка хазяйнують у хаті, чоловік і собака – надворі» [13, с. 266], де «жінки мудріші за чоловіків...» [13, с. 320].

Промовисті присвячені тілесному аспекту епізоди російського і польського текстів: це фрагментарні еротичні описи жіночого тіла (у «Володарці Озера» [17, с. 44, 106–108], «Сезоні гроз» [1, с. 67–68]) й підкреслення потреби сексуальних стосунків як Відьмаком, так і жінкою [17, с. 22, 47; 12, с. 63]. Вовкодав же при вигляді оголеного жіночого тіла закоханої в нього кнесинки опановує себе, захищаючи тим самим жіночу честь і підносячи цінність дівочої цноти: «Важно дивитися в очі чоловіку, який зумів забезпечити твою цноту краще тебе самої» [13, с. 456]. Вивищенню образу жінки сприяє й уникання М. Семеновою описів тіла.

Додамо, що для фентезі XXI ст. характерне порушення гендерних питань, зокрема про духовний потенціал жінки і чоловіка. Як видно, у світі «Вовкодава» М. Семенової в духовному сенсі «... жінкам дано більше...» [13, с. 191], так само позиціонована жінка в романістці Д. Корній, С. Грін, Х. Вежер та ін. Необхідність зберегти й відстояти в майбутньому свої традиції зумовлює важливу роль у циклі М. Семенової концептів свободи [11, с. 320] і пам'яті, котрі актуалізовані й у світовому сучасному фентезі. Вовкодав знає шестисотлітню історію свого роду від першопредка Пса [11, с. 218; 13, с. 293] і розуміє необхідність дотримання в народі традицій і давнього ладу: «Це для того, щоб не здичавіти. Не позабути, хто такі» [11, с. 144]. Важлива воля і для Відьмака, однак з огляду на його посилені егоїстичні мотиви концепт свободи в польському циклі функціонує з іншим семантичним відтінком.

Об'єктивне трактування ідейних настанов і духовно-етичних доміант зіставлених романних циклів, природно, є принциповим, і компаративний аналіз дозволяє уникнути некоректних оцінок у їх кваліфікації (як, наприклад, у В. Смирнова [18]).

Висновки. Здійснений аналіз романних циклів «Відьмак» А. Сапковського і «Вовкодав» М. Семенової дозволяє говорити про духовно-етичні доміанти в них як маркери національного коду. Ключовими й наскрізними, хоча такими, що функціонують часом у відмінних семантичних площинах, концептами творів стають любов і співчуття до ближнього, обов'язок як місія, (виправданий) героїзм, пам'ять і свобода (особистості, зокрема жінки), язичництво й віра загалом, толерантність. При цьому польський і російський цикли органічні ряду світових фентезійних тенденцій межі ХХ–ХХІ ст., з-поміж яких найважливіші тут – моделювання постаті власне героя як переосмисленого традиційного антигероя, системна актуалізація язичницької культури в її сучасному і різнонаціональному розумінні, а також виражена гендерна інтенційність.

Викладені положення можуть бути розвинені і включені до масштабного дослідження еволюції слов'янського фентезі в системі світового, що дозволить глибше визначити роль національних первнів у загальній інтеграції художнього досвіду метажанру.

Література:

1. Сапковський А. Відьмак. Сезон гроз: роман / пер. з пол. С. Легези; комент. С. Легези, О. Стужук. 3-тє вид. Харків : Кн. клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2020. 352 с.
2. Крилицька О. П. Славянские фэнтези в современном литературном процессе: поэтика, трансформация, рецепция : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.01.01. Пермь, 2011. 23 с.
3. Демчик М. Своєрідність жанру фентезі у романах Марини та Сергія Дяченків «Ритуал» і Анджея Сапковського «Відьмак». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Філологія»*. Ужгород, 2016. Вип. 2 (36). С. 102–106.
4. Королькова Я. В. Две модели фэнтези в современной русской литературе: (романы М. В. Семёновой о Волкодаве, М. Г. Успенского о Жихаре) : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.01.01. Томск, 2012. 26 с.
5. Толкачева В. С. Типология романов М. В. Семёновой : дис. ... канд. филол. наук: 10.01.01. Ульяновск, 2015. 199 с. URL: <http://www.psu.ru/files/docs/science/dissertatsionnye-sovety/Tolkacheva/Tolkacheva.pdf> (дата звернення: 10.11.2021).
6. Szczesniak J. Fantasy – nowe zjawisko w literaturze końca XX wieku. *Literatura dla dzieci i młodzieży (po roku 1980)* / pod red. K. Heskiej-Kwaśniewicz. Katowice: Wydaw. Uniw. Śląskiego, 2008. S. 195–212.
7. Півень С. В. Жанрові межі фентезі (на матеріалі «Саги про відьмака» Анджея Сапковського). *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. Київ, 2013. Вип. 21. С. 302–310.
8. Войтонь Р. Славянская мифология. Современные литературные инспирации: ведьмак, ведьмы и вампиры... (Анджей Сапковский: сага о Ведьмаке). *Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2012. № 3. С. 85–88.
9. Развадовская Н. А. Фэнтези А. Сапковского: синтез мировой и национальной культур. *Универсальное и национальное в культуре* : сб. науч. ст. / редкол.: Э. А. Усовская (отв. ред.) и др. Минск : Изд. центр БГУ, 2012. С. 200–210.
10. Легеза С. Фентезі як гра з національним: випадок Польщі. *Національна своєрідність літератури фентезі: європейська палітра* : зб. матеріалів наук. семінарів Центру з Дослідження Літератури Фентезі при Ін-ті літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України (22 лист. 2018, 19 квіт. 2019) / ред. Рязанцева Т. М., Канчура Є. О. Київ, 2020. С. 30–38. URL: <http://www.ilnan.gov.ua/media/k2/attachments/zbitnyk1.pdf> (дата звернення: 10.11.2021).
11. Семёнова М. Волкодав. Самоцветные горы: роман. Москва : АСТ; Санкт-Петербург : Азбука, 2007. 409 с.
12. Сапковський А. Відьмак. Кров Ельфів: роман / пер. з пол. С. Легези; комент. С. Легези, О. Стужук. Харків : Кн. клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2021. 318 с.
13. Семёнова М. Волкодав: роман. 2-е изд., испр. Москва : АСТ; Санкт-Петербург : Азбука, 2007. 571 с.
14. Семёнова М. Волкодав. Знамение пути: роман. Москва : АСТ; Санкт-Петербург : Азбука, 2007. 412 с.
15. Сапковський А. Відьмак. Останнє бажання: роман / пер. з пол. С. Легези; комент. С. Легези, О. Стужук. Харків : Кн. клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2021. 286 с.
16. Sapkowski A. Pirog albo Nie ma złota w Szarych Górach. *Nowa Fantastyka*. 1993. № 5 (128). URL: <https://sapkowskipl.wordpress.com/2017/03/17/pirog-albo-nie-ma-zlota-w-szarych-gorach/#respond> (дата звернення: 10.11.2021).
17. Сапковський А. Відьмак. Володарка Озера: роман / пер. з пол. С. Легези; комент. С. Легези, Н. Середина, О. Стужук. Харків : Кн. клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2021. 574 с.
18. Смирнов В. Н. Национальные коды в цикле «Ведьмак» А. Сапковского. *Парадигмы культурной памяти и константы национальной идентичности* : коллективная монография. Нижний Новгород : Изд-во ННГУ им. Н. И. Лобачевского, 2020. С. 681–686.

Gurduz A. Spiritual and ethical dominants in the novel cycles by Andrzej Sapkowski “The Witcher” and by Maria Semenova “Wolfhound”

Summary. Series of novels by Andrzej Sapkowski “The Witcher” and Maria Semenova “Wolfhound” are notable in the world fantasy of the end of the XX – the beginning of the XXI centuries. They are clearly ethnically marked, categorically comparable and insufficiently studied. At the same time, these novel cycles express a number of fantasy tendencies of this period and, first of all, the systemic actualization of pagan culture in its modern and multinational sense. As a result of the first comparison of the cycles “The Witcher” by A. Sapkovsky and “Wolfhound” by M. Semenova, we determine the specifics of their spiritual and ethical dominants as markers of the national code. In connection with this goal, our key tasks are to trace the reflection in these Polish and Russian novel cycles of the world fantasy trends of the end of the the XX – the first decades of the XXI century, as well as their gender intentions.

Y. Korolkova traces in “Wolfhound” plot cycle a mythological oriented scheme (“the exit of the hero from “native” space – stay in “a foreign” space – return”), that is also actualized in the fantasy of this period. The adventures of the heroes continue in the relative fantasy worlds – close to the medieval level of European civilization, pagan. For the fantasy of the XXI century to raise of gender issues is characteristic,

in particular about the spiritual potential of women and men. In the artistic world M. Semenova’s “Wolfhound”, women are more given in the spiritual sense, as we can see that in the prose by D. Korniy, S. Green, H. Wecker, and others. An important role in the cycle by M. Semenova concepts of freedom and memory, which are relevant in the world of modern fantasy. Will is also decisive for the Witcher, but given his heightened selfish motives, the concept of freedom in the Polish cycle operates with a different semantic connotation.

The analysis of novel cycles allows us to talk about the spiritual and ethical dominants in them as markers of the national code. The key and pervasive, although sometimes functioning in different semantic planes, the concepts of this artistic works are love and compassion for others, duty as a mission, (justified) heroism, memory and freedom (individuals, in particular women), paganism and faith in general. At the same time, the Polish and Russian novel cycles are organic to a number of world fantasy tendencies of the end of the XX – the beginning of the XXI century, the most important of which are modeling the figure of the hero as a reinterpreted traditional antihero and a gender intentionality.

Our provisions can be expanded and included in a large-scale study of the evolution of Slavic fantasy in the world fantasy system.

Key words: fantasy, gender, intertext, myth, tendency, interpretation.

Гуцало О. В.,

аспірантка кафедри української та зарубіжної літератури

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ДЕТАЛІ-АНТИПОДИ В ОПОВІДАННІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА «ЧУДНИЙ ЕПІЗОД»

Анотація. У статті предметно окреслено характерні риси модернізму – одного із напрямів у літературі та мистецтві кінця XIX – початку XX століття. Одним із найважливіших гасел модернізму була ідея служіння красі та відмова від суспільно-політичної ангажованості.

Визначено, що одним із найяскравіших представників української літератури цього періоду, справжнім живописцем слова був Володимир Винниченко. Новаторство його творчості виявляється у поєднанні діаметрально протилежних категорій: об'єктивного і суб'єктивного, символічного і конкретного.

Творчий доробок письменника високо поцінований та залишається об'єктом детального дослідження літературознавців, мистецтвознавців, психологів, філософів.

У статті розкрито дефініцію поняття «антипод» як художнього образу, який своїм змістом, поглядами, рисами характеру, моральними якостями контрастний і протилежний іншому. Зроблено спробу дослідити наявність деталей-антиподів у малій прозі Володимира Винниченка на основі оповідання «Чудний епізод» та виокремлено їх як окремі психологічний стан (особливе почуття), що є для персонажів джерелом щастя і критерієм розуміння прекрасного. Проаналізовано пари таких художніх образів, як сум-радість, потворність-краса.

Виокремлення автором цих філософських категорій та емоцій є не випадковим. Вони виникають за певних умов і дарують вразливим особистостям невідому раніше насолоду одкровення, осягнення нових істин, усвідомлення нових відчуттів. Сум в інтерпретації Володимира Винниченка теж красивий, вишуканий, наповнений філософськими роздумами про буття і сенс життя.

Окреслено межі моральних критеріїв, які задовольняють тільки героя-митця як людину, незвичайну за своєю суттю.

Унаслідок прискіпливого аналізу ми з'ясували, що в оповіданні «Чудний епізод» Володимир Винниченко змалював персонажів, життя яких підпорядковано певним правилам, критеріям, вимогам.

Ключові слова: мала проза, деталі-антиподи, нові форми оповіді, художні образи, емоція суму.

Постановка проблеми. Наприкінці XIX – на початку XX століття в українській літературі відбувся злам старих мистецьких традицій реалізму, зосереджених на зображенні рис і вчинків героїв залежно від соціальних проблем. Натомість з'являється новий потужний напрям – модернізм, який, орієнтуючись на кращі здобутки європейської літератури, прагне служити «мистецтву для мистецтва». Письменники випробовують нові форми оповіді, глибоко занурюючись у внутрішній світ персонажа та намагаючись абстрагуватися від реальності.

Одним із найяскравіших представників української літератури початку XX століття, справді модерним письменником,

новатором і живописцем слова можна з упевненістю назвати персону Володимира Винниченка. Оригінальність його творів – у поєднанні об'єктивного і суб'єктивного, символічного і конкретного. Поєднуючи у своїй творчості ці абсолютно різні категорії, Володимир Винниченко застосовує принцип дуальності людського існування. Творчий доробок письменника постійно був у колі інтересів як читачів, так і критиків, літературознавців. Серед найвідоміших є студія Івана Франка, який досить емоційно охарактеризував творчий темперамент прозаїка: «щось таке дуже рішуче, мускулисте і повне темпераменту, щось таке, що не лізе у кишеню за словом, а сипле його потоками, що не сіє крізь сито, а валить валом» [1, с. 180].

Опрацювавши листування Сергія Єфремова та Володимира Винниченка [2], відгуки Миколи Зерова, ми можемо зазначити, що весь доробок митця (мала проза, драматичні твори, масштабні прозові твори, художні полотна) був предметом вивчення і критичної оцінки сучасників: «підтвердження цьому знайдемо у письмових свідченнях сучасників та авторських мемуарних текстах: щоденниках, епістолярії» [3, с. 182].

Якщо говорити про сучасних літературознавців, ми можемо зазначити, що дослідженню особливостей драматургії були присвячені праці Сергія Михиди («Конфлікт у драмах В. Винниченка: змістові доміанти і поетика») [4] і Тетяни Свірської «Особливості конфлікту драм В. Винниченка» [5]. Крім того, творчому доробку митця присвятили свої студії Віктор Гуменюк, Людмила Дем'янівська, Тетяна Маслянчук, Лариса Мороз, Володимир Панченко, Галина Сиваченко, Павло Федченко. Науковці висвітлили результати своїх багатовекторних і різнобічних шукань і продовжують вивчати та аналізувати творчість майстра слова, його мислення і світосприйняття.

Мета і завдання роботи. Попри широкомасштабні дослідження мегатексту геніального письменника українськими літературознавцями, на нашу думку, ще зарано говорити про її вичерпність. У цій статті ми спробуємо окреслити наявність антиподів у малій прозі митця. Оскільки поза межами дослідницьких інтересів донині залишається оповідання Володимира Винниченка «Чудний епізод» (1910), ми ставимо собі за мету виявлення деталей-антиподів у тексті вищезазначеного твору.

Виклад основного матеріалу. Триумфальний прихід Володимира Винниченка в українську літературу відбувся «після виходу першого ж оповідання «Краса і сила». Його творчість була помічена і відзначена Іваном Франком та Лесею Українкою. Іван Франко писав, що серед млявої, малосилої, ординарної генерації сучасних українських письменників «раптом виринуло щось таке дуже рішуче, мускулисте і повне темпераменту». А Леся Українка відгукувалася так: «Тільки талант може створити ці живі фігури, ці природні діалоги й, особливо, цю широку яскраву картину ярмарку, на тлі якого відбуваються дії героїв» [6].

Своєрідним маркером творчого стилю Володимира Винниченка є зображення антиподів у художніх творах. Ми зупинимося на аналізі лише деяких із цих художніх образів: сум – радість, потворність – краса.

У літературознавчому словнику-довіднику знайдемо зміст зазначеного поняття: «антипод (грец. antipodes – протилежний) – це художній образ, який своїм змістом, поглядами, рисами характеру, моральними якостями є контрастним, протилежним іншому» [7, с. 45].

Оповідання Володимира Винниченка «Чудний епізод» вперше опубліковано у журналі «Літературно-науковий вісник» у 1910 році. Аналізуючи листування письменника з українським істориком, громадським і політичним діячем Михайлом Грушевським від 5 листопада 1909 року, ми знаходимо свідчення про те, що у зазначеного оповідання могла бути інша назва: «Ваше оповідання («Чудна пригода») може пройти іглинні вуха цензури, отже, піде, хоч і з деякими невеличкими пропусками» [8, с. 471].

На думку Володимира Панченка, «увага Винниченка до «чудних» метаморфоз свідчить, що парадоксальність була фундаментальною рисою цього письменника» [9, с. 234].

В основі сюжету оповідання «Чудний епізод» – випадкове знайомство із жінкою, яке змушує головного героя замислитися над пошуком відповідей на питання, що пригнічують душу: «Чого сумно стискається серце, коли дивишся на красу? Чому хочеться тужно схопити голову в руки і ридати гарячими сльозами? Чому? А чому в тих сльозах і ніжність є, і радість, і журба, і безнадійність?» [10, с. 384].

У цитованих рядках ми помічаємо образи, що передають емоції: сум, радість, журбу, зневіру. Сум, немов ще один герой твору, знайомить оповідача з коханою жінкою: «Мене з Наталею познайомив сум» [10, с. 384]. Психологи стверджують, що емоція суму виникає за відсутності задоволення, нестачі чогось у житті, часто супроводжується відчуттям спустошеності, несприятливості, жалості до себе. Підтвердимо ці факти цитатами із твору. Красуня Наталія не приховує своїх меркантильних інтересів: «Мені надокучили твої дурнуваті мрії. Так, надокучили! О, це я тобі щиро говорю. Я – не свята... К чорту! Давай мені грошей, а не пісень. Грошей! Розумієш?» [10, с. 385].

Краса героїні «веде боротьбу» із буденністю її душі, вимаганням грошей, доказами, що вона не свята. Стосунки героя з повією – це не помста Наталі, це кілька хвилин поруч із постаттю, «від якої у нас жалісно і з гидливим страхом стискувалось серце», доводить той факт, що її «лице цілком відповідало тому, що було мені у грудях» [10, с. 165].

Почувши такі відверті слова, морально виснажений головний герой залишає домівку: «Я їй нічого більше не сказав. Я навіть плащ не взяв із собою і мовчки вийшов з хати» [10, с. 385]. Блукаючи вулицями, він зустрічає огидну повію: «... таке страшне лице, що мені аж ноги ослабли. Якесь надзвичайно бліде, з вимученими очима, підведеними, як звичайно у всіх проститутток, із намальованими губами, але такого рисунку, який може бути тільки в мертвяка» [10, с. 386].

Потворність як одна з естетичних категорій із давніх-давен привертала увагу філософів, митців. Український поет, філософ, педагог Григорій Сковорода розробив вчення про внутрішнє та зовнішнє начала. «Внутрішнім світом у людини є душа, зовнішнім — тіло. Внутрішнє начало Весвіту — це Бог, зовнішнє — видимий світ» [11, с. 201]. Згідно із цією тео-

рією «душа, яка є внутрішньою натурою людини, спонукає робити красиві вчинки і створювати красу відносин. Ця внутрішня краса просвітлює красу тіла, яка без неї не є справжньою» [12, с. 137].

Володимир Винниченко не дає імені цій героїні, оскільки воно б виконувало лише номінативну функцію. Важливішим є те, як називає її оповідач: постать – істота – створіння – привид – вона – мара – жінка – художник. У цій градації ми вбачаємо підвищення значущості незнайомки у житті персонажа.

Жінка запрошує героя-оповідача до свого помешкання. «Жила вона на шостому поверсі, в мансарді, в маленькій кімнаті, в якій одна стіна з вікнами була зрізана до половини, і на ній лежала покрівля. Один куток був запнутий якимсь сірим покривалом, в другому ліжко стояло, широке, спокійне» [10, с. 388].

Багатогранність особистості Володимира Винниченка визначалась у реалізації творчих інтенцій не лише у літературі, але і в живописі та скульптурі. Тому досить часто героями його творів стають митці. Головний герой Винниченкового оповідання «Чудний епізод» – художник, його випадкова знайома – скульптор. Задля заробітку вночі вона стає проституткою.

Ми не можемо говорити про низький рівень її моральності, адже в її кімнаті «на стінах висіло багато гравюр. Це були знімки переважно із класичних речей. Багато роденівських» [10, с. 388]. Автор згадує у творі ім'я французького скульптора Огюста Родена. Кожна його робота була епатажною, оскільки суперечила загальноприйнятим канонам класичної скульптури відтворення краси. Відомо, що фігура «Чоловік зі зламаним носом» стала уособленням фізичної потворності, але її автор прагнув передати індивідуальність через нестандартність.

Випадково зачепивши та зірвавши простирadlo, оповідач бачить перед собою незавершену скульптуру: «Це була надзвичайно огидлива жінка, така огидлива, що не можна було одірвати очей. Це було щось вражаюче, щось несподівано дивно-приваблююче, жакливе й разом з тим повне якоїсь таємної туги, солодкої, смокчучої, якоїсь тихої печалі» [10, с. 390]. Чоловік надзвичайно вражений побаченим і схожістю жакливої скульптури із його красивою коханою: «Мене раптом немов ударило в мозок. Яка схожість з Наталею! Я схопився зі стільця і розгублено став дивитися на ідіотську роботу. Що за дурниця! В чому? Де? Що за нісенітниця?!» [10, с. 391]. Зустріч і спілкування кардинально змінили думки та настрої головного героя, відкривши таємницю: «У кожній людині є краса й огида. У різних формах... Тільки іноді краса так захована, що не видно. Або огида ховається за красою...» [10, с. 392]. Оскільки краса і сила фігурують у багатьох творах письменника, ці явища є ключовими у розумінні щастя окремими персонажами, оскільки «особисте щастя може бути тільки у сильних людей, які розуміють закони життя і гідні самі їх творити» [13, с. 8].

Таким чином, радість, антипод суму, повертається у життя чоловіка: «Я справді тепер розумів, чому навіть у найчистіші хвилини раювання з Наталіною красою моє серце стискувалось невідомим тужним сумом, чого хотілось оплакувати когось чи щось гарячими сльозами і чого в тих сльозах і ніжність була, і радість, і журба, і безнадійність» [10, с. 394]. Ошелешений чоловік порівнює скульптуру з Наталею і, як не сумно це зазначати, зробив він це з великою охотою, але таке порівняння є неминучим: сум виконує ще і розрізнявальну функцію, допомагає ідентифікувати схожих людей. Мисткиня відкриває ще одну таємницю: горе – рід некраси, тому негарні такі нещас-

ліві. Горе Наталі, її нещастя полягає в тому, що вона не може дорівнятися до краси мистецтва, а наближення до моменту викриття таємниці знову пробуджує сум.

Висновки. Отже, з огляду на вищезазначене, ми можемо зробити висновок, що герої оповідання Володимира Винниченка «Чудний епізод» вимагають особливих умов життя, і саме життя має відповідати встановленим правилам, критеріям, вимогам.

Предметно опрацювавши текст твору, можна зазначити авторське виокремлення суму і краси як особливого психологічного стану – це почуття незрозумілої, непояснювальної туги, печалі, ритуал суму-катарсису. Такий стан дарує вразливим особистостям не відому/не знану раніше насолоду одкровення, осягнення нових істин, усвідомлення нових відчуттів. Сум як стан не з'являється випадково, йому потрібні відповідні умови, які є індивідуальними і можуть задовольнити тільки героя-митця, людину, незвичайну за своєю суттю. Крім того, Винниченковий герой усвідомлює, що переживає ці почуття тільки один раз.

Але не тільки потворність може викликати сум, але і краса: сум в інтерпретації письменника теж красивий, вишуканий, він наповнений філософськими роздумами про буття, сенс життя.

На нашу думку, оповідання «Чудний епізод» є благодатним підґрунтям для дослідників творчості Володимира Винниченка.

Література:

1. Франко І. Я. Мозаїка: із творів, що не ввійшли до зібрання творів у 50 томах. Ред. Д. І. Сапіга. Львів : Каменяр, 2002. 432 с.
2. ЦДАВО України. Ф. 1823. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 267–267зв.
3. Михіда С. П. «Психосоматичні маркери поезики (на матеріалі мегатексту В. Винниченка). *Наукові записки*. Серія: Філол. науки (літературознавство, мовознавство). 2010. № 92. С. 181–188.
4. Михіда С. П. Конфлікт у драмах В. Винниченка: змістові домінанти і поезика : дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1995. 187 с.
5. Свірська Ю. А. Особливості конфлікту драм В. Винниченка. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2020. Т. 1, № 12. С. 146–149.
6. Місце творчості В. Винниченка в українському літературному процесі. URL: <https://ukr.school-essay.ru/misce-tvorchosti-v-vinnichenka-v-ukrayinskomu-literaturnomu-procesi/> (дата звернення: 21.11.2021).
7. Літературознавчий словник-довідник. Ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка. Київ : Акад., 2007. 752 с.
8. Миронець Н. І. Листування Володимира Винниченка з Михайлом Грушевським (1908–1928). *Український археографічний щорічник*. 2013. № 18. С. 449–513.
9. Панченко В. Будинок з химерами. Творчість Володимира Винниченка 1900–1920 р.р. в європейському літературному контексті. Кіровоград, 1998. 272 с.

10. Винниченко В. Щось більше за нас. Мала проза. 1909–1929. Упоряд. С. Гальченко. Харків : Фоліо, 2020. 635 с.
11. Хамітов Н. В., Гармаш Л. Н., Крилова С. А. Історія філософії: проблема людини : Навч. посіб. зі слов. Ред. Н. В. Хамітов. Київ : КНТ, 2016. 396 с.
12. Крилова С. А. Краса людини в життєвих практиках культури. Досвід соціальної та культурної метаантропології і андрогін-аналізу : монографія. Київ : КНТ, 2019. 563 с.
13. Свенцицький І. С. Винниченко: спроба літературної характеристики. Львів, 1920. 44 с.

Gutsalo O. Details-antipodes in Volodymyr Vynnychenko's story «The wonderful episode»

Summary. The article outlines the characteristic features of modernism, which is one of the trends in literature and art of the late nineteenth – early twentieth century. One of the most important mottoes of modernism was the idea of serving beauty and the rejection of socio-political commitment.

It is determined that one of the brightest representatives of Ukrainian literature of this period and a true painter of the word was Volodymyr Vynnychenko. The innovation of his work is manifested in a combination of diametrically opposed categories: objective and subjective, symbolic and concrete.

The creative work of the writer is highly valued and remains the subject of detailed research by literary critics, art critics, psychologists and philosophers.

The article reveals the definition of the concept of antipodes as an artistic image, which in its content, views, character traits, moral qualities is contrasting, opposite to others. An attempt is made to investigate the presence of antipodes in the short prose of Volodymyr Vynnychenko based on the story «The wonderful episode» and singled them out as a separate psychological state (special feeling), which is a source of happiness and criteria for understanding the beautiful. Pairs of such artistic images as sadness-joy, ugliness-beauty are analyzed.

The author's separation of these philosophical categories and emotions is not accidental. They arise under certain conditions and give the previously unknown pleasure of revelation, comprehension of new truths, awareness of new sensations to the vulnerable individuals. Sadness in Volodymyr Vynnychenko's interpretation is also beautiful, refined, it is filled with philosophical reflections on life, the meaning of life.

The borders of moral criteria are outlined, which satisfy only the hero-artist as a person who is unusual in nature.

As a result of meticulous analysis, we found out that in the story «The wonderful episode» Volodymyr Vynnychenko portrayed characters whose life's is subordinated to certain rules, criteria, requirements.

Key words: short prose, details-antipodes, new forms of narrative, artistic images, emotion sadness.

*Довганич М. В.,**викладач кафедри іноземних мов**Ужгородського національного університету*

ОБРАЗ ГЕРОЯ-НАРАТОРА У РОМАНІ КАДЗУО ІШІГУРО «ЗАЛИШОК ДНЯ»

Анотація. У статті досліджено особливості образу героя-наратора у романі Кадзуо Ішігуро «Залишок дня». Розглянуто сутність поняття «наратор» та його основні типи; проаналізовано специфіку «ненадійних оповідачів»; виявлено понятійні характеристики типажу «англійський дворецький»; досліджено особливості поєднання англійських та японських компонентів в образі протагоніста. Встановлено, що роман від початку до кінця – це внутрішній монолог старого англійського дворецького, який вирушив у невелику подорож країною. Дворецький присвячує весь свій час переосмисленню життя. У нього нарешті є можливість переоцінити вчинки, зроблений вибір в особистій і професійній діяльності, втрачені можливості. В образі головного героя переплітаються риси англійської та східної культури, тому його можна назвати крос-культурним персонажем. У характері та поведінці дворецького спостерігаються риси, властиві самураям. Японський благородний воїн, довіряючи господареві в усьому, повинен відмовитися від власного «Я» та приносити свою майстерність в ім'я тих цілей, які бачить господар. Справді, все своє життя Стівенс служив у Дарлінгтон-холі, не знаючи жодних захоплень, не маючи хобі, уподобань, власних поглядів, надій і мрій. Він керувався лише одним поняттям – «гідність», якому він намагається підібрати якомога точніше визначення протягом усього роману. На основі цієї «гідності» (вона зводилася до знання своєї справи і місця у суспільстві), будується «Кодекс дворецького», якому прагне відповідати Стівенс. Він пишається професією, якій віддано все життя, присвячує багато слів описанню своїх знаменитих колег – дворецьких, які керували великими маєтками протягом довгого часу і здобули добру славу. Проте дворецький стає у романі предметом авторської іронії через демонстрацію протиріччя між декларованими (справедливість, гідність) та реалізованими (особисті симпатії, «підігрування») моделями поведінки.

Ключові слова: англійськість, «Залишок дня», Кадзуо Ішігуро, наратор, ненадійний оповідач, образ дворецького, синтоїзм.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень.

Аналіз образу наратора у художньому тексті – актуальний предмет сучасного літературознавчого дослідження. Саме зі слів наратора читач дізнається про події, що відбуваються у творі. Творчість Кадзуо Ішігуро в Україні стала особливо відомою після присудження письменнику Нобелівської премії у 2017 році, хоча перший переклад українською з'явився ще у 2016 році. Наукові дослідження, присвячені творам цього автора, здійснювали такі літературознавці, як Л. Гармаш, Д. Дроздовський, Т. Кушнірова, Я. Опрісник. Роман «Залишок дня» (The Remains of the Day, 1989) також неодноразово був предметом обговорення як серед зарубіжних, так і серед

вітчизняних науковців. Проте вичерпного дослідження образу героя-наратора у творах К. Ішігуро в українському літературознавстві досі не було. **Мета цієї роботи** – аналіз особливостей образу героя-наратора у романі «Залишок дня».

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Сьогодні літературознавчі дослідження характеризуються виразним зацікавленням питаннями наратології, особливо образом наратора. Розповідачем або наратором (франц. *raconteur*), за визначенням «Словника літературознавчих термінів», називають літературний суб'єкт, вигадану письменником особу, від імені якої в епічному творі ведеться оповідь про певний випадок або про осіб, завдяки яким в уяві моделюється авторське сприйняття дійсності [1]. Сучасні наратологи вважають, що наратор є поняттям особливо формального характеру і протиставляють його «конкретному», «реальному» автору. На думку Р. Барта, «наратори та герої за своєю природою – «паперові істоти»; автора оповіді (матеріальної) жодним чином не можна переплутати із розповідачем цієї історії» [2, с. 19].

Наратологи Великобританії та Німеччини розмежовують поняття «особистої» (від 1-ої особи безіменного оповідача або кого-небудь із героїв) та «безособової» (анонімна оповідь від 3-ої особи) оповіді [3, с. 190]. В. Шмід дає таке визначення наратора: це адресант фіктивної наративної комунікації. Цей термін досить поширений та ототожнюється із розповідачем. В. Шмідом визначено найбільш значущі характеристики оповідача: він всезнаючий і всюдисущий, здатний проникати навіть у найпотаємніший куточок свідомості героїв; має власний погляд на певну подію чи ситуацію [4, с. 64].

Вітчизняні літературознавці розрізняють і поняття «оповідач» та «розповідач». О. Галич оповідачем іменує персонажа, від особи якого ведеться оповідь і який у художньому тексті виступає як уявний автор. А розповідач – це дійова особа, що відіграє роль як суб'єкта, так і об'єкта оповіді, тобто персонажа – учасника подій, про які йдеться у творі, або ж він має пряме відношення до них [5, с. 148]. Ж. Женетт виокремлює чотири типи нараторів:

1) гетеродієгетичні наратори в екстрадієгетичних ситуаціях, вони розповідають історію, в якій не виконують функції героя твору;

2) гетеродієгетичні наратори в інтрадієгетичних ситуаціях – це оповідачі другого ступеня, що розповідають історію, в яких вони самі переважно відсутні;

3) гомодієгетичні наратори в екстрадієгетичних ситуаціях, вони розповідають власну історію, в якій вони фігурують як герої твору;

4) гомодієгетичні наратори в інтрадієгетичних ситуаціях – оповідачі другого ступеня, котрі розповідають власну життєву історію [6, с. 421].

Роман Кадзуо Ішігуро «Залишок дня» отримав Букерівську премію та завоював любов публіки в усьому світі. У досліджуваному художньому творі дія відбувається у двадцяти-тридцяти роки минулого століття. К. Ішігуро описує атмосферу епохи, що минає, і на зміну якій приходить час розважливого бізнесу, іншого менталітету та іншої культури спілкування. Протагоніст роману – зразковий англійський дворецький Містер Стівенс, який прослужив понад тридцять років у маєтку знатної особи. Образ слуги і дворецького – знаковий концепт англійського національного світосприйняття, проте він поступово зазнавав різноманітних змін під впливом етнокультурного розвитку, політичних та економічних реформ, філософсько-світоглядних орієнтацій. Серед основних цінностей цього образу варто відмітити відданість своїй справі, професіоналізм, чесність, повагу, гідність.

Твір К. Ішігуро можна віднести до сповідально-філософських романів, які отримали широке поширення в англійській літературі другої половини ХХ століття. Подорож Містера Стівенса можна розглядати у двох аспектах: фактична поїздка із Дарлінгтон-холу у Літл Комптон і ментальна подорож закутками пам'яті з метою самопізнання. Містер Стівенс, занурюючись у спогади про минуле, певною мірою намагається віднайти відповіді на вічні запитання щодо призначення людини: «What is the point of worrying oneself too much about what one could or could not have done to control the course one's life took? Surely it is enough that the likes of you and I at least try to make our small contribution count for something true and worthy. And if some of us are prepared to sacrifice much in life in order to pursue such aspirations, surely that in itself, whatever the outcome, cause for pride and contentment» [7, с. 118].

За своєю побудовою розповідь нагадує особистий щоденник, в якому висвітлені та структуровані у довільній формі найяскравіші враження, сконцентровані у свідомості протагоніста. Стівенс веде свого роду подорожні записки під час мандрівки із маєтку Дарлінгтон-хол у Літл Комптон, де мешкає його колишня колега міс Кентон. Періодично у записках з'являються роздуми про його минуле та про історичне значення Дарлінгтон-холу. Саме через роздуми протагоніста письменник прагне розкрити реципієнту психологію особи, яка потрапляє у ситуації невластивого вибору.

Американський письменник Джеймс Фрей у книзі «Як написати геніальний роман» зауважує, що коли автор вибирає тип оповідача, він наче «укладає договір» із читачем. Реципієнт за умовчанням погоджується з тим, що слова наратора є правдивими. Такого оповідача називають «надійним». Хоча автор може укласти й інший договір – коли читач не віритиме тому, що говорить оповідач [8]. Із погляду сучасної психології, «ненадійність» оповіди прямо пов'язана з особливостями людської пам'яті (причому неминуче) і, серед іншого, є характеристикою особистості: те, що саме людина запам'ятовує, не тільки дає уявлення про її характер, але і визначає подальший її розвиток. Однак сам термін (уведений у 1961 році Вейном Бутом і такий, що спочатку позначав оповідача, котрий спотворює дійсну суть речей) має досить широкий спектр значень і може містити безліч різновидів розповіді. Відповідно до структурно-нарративних теорій «ненадійний оповідач» у тексті – фігура проміжна між імпліцитним автором і власне нарративом; він з'являється, коли розповідь оповідача відрізняється від того, що відомо автору [9, с. 156; 10, с. 233].

«Ненадійний оповідач» вважається дослідниками основним оповідним прийомом у Кадзуо Ішігуро. До того ж сам Ішігуро не заперечує думки дослідників, уточнюючи лише: «Для ненадійного оповідача необхідний видимий зазор між реальністю та вигадкою, а мої книги показують ту реальність, у реалістичності якої ви зовсім не впевнені ... Думаю, всі ми в якомусь сенсі живемо у тумані» [11].

Наратор Стівенс визначається дослідниками як «ненадійний оповідач». У читача виникає внутрішнє відчуття невідповідності між тим, що декларує розповідач, та авторським «посланням» реципієнту. Наприклад, це проявляється у постійних розмірковуваннях наратора над «філософськими» (велич і гідність) та побутовими (способи чищення столового срібла) питаннями.

Протагоніст роману «Залишок дня» походить із родини дворецьких: його батько був справжнім уособленням «гідності» видатного дворецького та користувався неабиякою повагою серед колег. Містер Стівенс безмежно відданий своєму господареві та вважає, що справжній дворецький повинен віддавати роботі всього себе без залишку. Він дуже відповідально ставиться до виконання обов'язків та очікує від своїх підлеглих того самого. Містер Стівенс має власне уявлення про те, яким має бути «великий» дворецький. Він вірить у те, що людство має жити за певними правилами, що все на землі має сенс і є впорядкованим. Однак такий «внутрішній кодекс» Містера Стівенса стає причиною його замкнутості та консервативності. Він не може дозволити собі розкіш сказати що-небудь недбало, діяти дещо розслаблено чи вільно висловлювати свої почуття оточуючим. Керуючись поняттями «служіння», «борг» і «гідність», дворецький Стівенс протягом усієї розповіді доводить, що великим дворецьким може бути той, хто реалізував свої здібності у прислугуванні «великій» людині: «A «great» butler can only be, surely, one who can point to his years of service and say that he has applied his talents to serving a great gentleman – and through the latter, to serving humanity» [7, с. 129]. Відстоюючи правильність політичної поведінки свого господаря лорда Дарлінгтона, дворецький Стівенс із запалом переконує читача в тому, що служив людині з бездоганною репутацією.

Культура британського співіснування господаря із дворецьким маркована насамперед поважним і довірливим ставленням багатих аристократів до своєї прислуги. Такі відносини склалися історично, оскільки одні залежали від інших: часто покидаючи свої маєтки, аристократи були змушені залишати все господарство на свого дворецького, тому ним стати міг далеко не кожен. Окрім того, можна виділити такі репрезентативні характеристики архетипу «дворецького» у романі К. Ішігуро: тактовність, ненав'язливість, бездоганне знання традицій та етикету; увага до дрібниць, любов до порядку (герой точно знає місце кожної речі у домі); відданість [12, с. 99]. Прагнення зробити життя в домі господаря максимально комфортним, навіть якщо доводиться приносити у жертву свою людяність, має бути властивим дворецькому, так само як і вміння зберігати таємниці: господар та його оточення не повинні постраждати через балакучість чи необережність дворецького [13]. Ніколи, навіть за спиною він не дозволяє собі оцінювати вчинки свого господаря, ніколи не скаржиться. Мові Стівенса притаманний особливий стриманий стиль із повною відсутністю виявлення почуттів та емоцій, лише кивок і посмішка як допустимі прояви ввічливості. Герою К. Ішігуро не властиве розуміння гумору.

Жарти нового господаря Дарлінгтон Холла – американця Фарадея дещо спантеличують Стівенса, «ставлять у глухий кут».

У романі споконвічно «англійська» тема дворянського та мотив служіння водночас актуалізують важливу для японської культури схему «сюзерен – самурай» (господар – слуга), закріплену у кодексі бусидо. Поєднання образів дворянського Стівенса та воїна-самурая створює у романі іронічний ефект, що підкріплюється паралелями, пов'язаними із культурами двох різних частин світу. Майже нав'язливе бажання Стівенса милуватися пейзажами цілком співвідноситься з «англійськістю» його характеру, але це ж бажання побути віч-на-віч із природою також укладається і в синтоїстський канон. Стівенс пишається «начищенням до немислимого блиску сріблом», наче справжній самурай своїм мечем, що вважається символом його доблесті та шляхетності, а також визначає статус і соціальне становище воїна у суспільстві. Самурай повинен бездоганно володіти мечем, тоді як Стівенс прагне досягти досконалості у чищенні срібла, перевершивши всіх колег. Подібно до того, як воїни продумовують тактику військових дій на полі битви, дворянський розробляє методи ефективного управління домом і прислугою. Навіть сам Стівенс називає процес розподілу обов'язків між своїми підлеглими «бойовим інструктажем» [14, с. 150].

У синтоїстському ключі варто розглядати і стосунки Стівенса із батьком. У східній культурі, на відміну від західної, відданість сюзерену і турбота про батьків розглядаються зазвичай у сукупності: підкреслюється значущість шанування предків, але першорядність шанування все-таки віддається сюзерену. Закріплена у бусидо необхідність роздумів про правила поведінки самурая також є однією із головних особливостей Стівенса, який постійно розмірковує про якості «великого» дворянського [15]. У цьому контексті поведінка Стівенса під час обіду була найвищим проявом гідності: не залишаючи турботи про свого батька (лікар був запрошений), він не відходить від свого вищого служіння, демонструючи тим самим остаточну відданість принципам, переданим йому батьком. Невипадково сам дворянський упевнений, що якби вчинив інакше, підвів би батька. Добровільна відмова від будь-яких поблажок, а також нескінченні міркування про «гідність» і «велич» якнайкраще відповідають вірності цінностям самурая. Всі стосунки із людьми у його житті носять лише службовий характер; це стосується навіть батька, який згадується лише у контексті його минулої величчя та нинішніх промахів, та міс Кентон.

Любовна лінія Містера Стівенса і колишньої економки посідає у романі К. Ішігуро особливе місце. Перед реципієнтом розгортається драма нерішучої, надмірно стриманої людини, нездатної зізнатись у своїх почуттях навіть собі. У цьому випадку традиційна для англійського характеру нездатність висловлювати свої почуття призводить до втрати кохання всього життя. Хоча така ситуація нерідко зустрічається в англійській літературі, значущість приватного життя зазвичай не ігнорується, навіть дворянський може мати приватне життя і власні інтереси. Самозречення Стівенса призводить до того, що він свідомо зводить спілкування з міс Кентон тільки до ділового. Дворянський безмовно відпускає кохання свого життя; змовчить він і вдруге, коли вони вже побачаться у старості, так і не висловивши свого жалю про те, що вони не разом. На відміну від Стівенса, лорд Дарлінгтон йде йому назустріч в особистих питаннях, приймаючи батька на роботу. Отже, цілковита

самовідданість протагоніста – його особиста ініціатива, продиктована кодексом честі дворянського, який він собі обрав.

У романі Ішігуро свідомість героя повністю ізольована від «загальної» національної свідомості, причому не лише від культурного, але і від історичного контексту. Це частково можна пояснити його приналежністю до «нижчого класу», але тут виникає протиріччя із його бажанням стати частиною «величної» історії та бути ближчим до тих, хто керує світом [16, с. 134]. Відсутність літературного та історичного контексту доповнюється відсутністю будь-якого натяку на релігійні погляди Стівенса, що також суперечить традиції англійської літератури і не може спричинюватися його походженням. Ураховуючи «англійськість» і «традиційність» Стівенса, виникає відчуття невідповідності. Навіть відвідуючи собор у Солсбері, Стівенс розглядає його не більше, ніж «визначну пам'ятку», значущість якої зумовлена її згадкою у довіднику міс Сімон, яку дворянський надзвичайно поважає. Це кричуще ігнорування значущості одного із найбільш історично, культурно та релігійно важливих місць Британії (Стівенс відразу ж переходить до міркувань про велич англійської природи) не може не змусити реципієнта засумніватися в «англійськість» цього героя [17]. С. Цокур слушно зауважує: «Цікава релігійна тема романів, вірніше сказати, її повна відсутність. У текстах немає не тільки згадки про Бога, Христа чи християн, але і жодної християнської (як і взагалі релігійної) лексики. Якщо розглядати цю білу пляму на рівні символу, то можна зробити висновок: у світі Ішігуро порятунок неможливий» [18]. Навіть назва роману «Залишок дня» набуває метафоричного сенсу: це завершальна частина продуктивного життя людини.

Містер Стівенс є людиною, яка знаходиться «на роздоріжжі»: «The rest of my life stretches out an emptiness before me» [7, с. 215]. Проаналізувавши і переосмисливши своє життя і вчинки, містер Стівенс приймає єдине, на його думку, вірне рішення: він і надалі продовжуватиме докладати всіх зусиль, щоб бути якомога кращим дворянським для нового господаря.

У романі піддаються іронічному переосмисленню ідеали «служіння», відображені автором. Це проявляється в тому, що, декларуючи певні цінності, Стівенс, опинившись в іншому середовищі, відразу ж порушує прості правила людської порядності, зрікаючись лорда Дарлінгтона чи видаючи себе за джентльмена. Виникає запитання: чи досяг протагоніст бажаної цілі – стати великим дворянським, або ж, виконуючи примхи господаря, мимоволі перетворився на «лакея». Іронія відчувається і у невідповідності між соціальними статусами двох образів, адже самурай – воїн, що посідає у суспільстві високу позицію та викликає повагу, а дворянський – хоч і вищий чин серед прислуги, але все ж таки тільки слуга.

Дослідник О. Джумайло зазначає, що у романі деякі риси «англійськість» подано у гіперболізованій формі з метою зміцнити уявлення про велику колоніальну Британію, про справжнього джентльмена із його англійськими манерами: «На відміну від своїх літературних попередників, Стівенс постає міфологічною фігурою у ситуації, коли втратила сенс сама віра у великий англійський міф. Втративши свою «велику місію», Англія, а разом із нею і... дворянський, стають лише сурогатом того, що колись було таким значущим» [19, с. 20].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, Стівенс – своєрідний крос-культурний персонаж: у ньому переплітаються риси англійської та японської культури. Якщо маска

англійського дворецького діє на тлі англійського «антуражу», то мотивування вчинків цієї маски розкривається у контексті східного світогляду, що викладається героєм-наратором. Протагоніст жодного разу в монолозі не розкриває своєї сутності, читачеві доступна тільки поверхня маски-професії, а вчинки і спонукання героя обумовлені тільки цією маскою. Насамперед Стівенс бачить себе ідеальним слугою, обов'язок якого полягає у беззавітній відданості своєму господареві. Відповідно, всі взаємовідносини з іншими (переважно із лордом і міс Кентон) відбуваються у контексті подібного самовизначення.

Перспективи своїх подальших досліджень ми вбачаємо у глибшому розкритті образної системи роману «Залишок дня», у дослідженні провідних мотивів твору, а також стильових стратегій, зумовлених нарративною структурою.

Література:

1. Наратор. Словник літературознавчих термінів. URL: <http://www.ukrlit.vn.ua/info/dict/5z6m0.html> (дата звернення: 20.12.2021)
2. Барт Р. Введение в структурный анализ повествовательных текстов. Москва: МГУБ, 1987. 139 с.
3. Новікова Є.С. Теоретичні підвалини дослідження нарративу в сучасній лінгвістичній парадигмі. *Вісник ХНУ*. 2010. №9. С. 186–191.
4. Шмид В. Нарратология. Москва: Языки славян. культ., 2003. 312 с.
5. Галич О., Назарець В., Васильев С. Теорія літератури. Київ : Либідь, 2006. 488 с.
6. Женетт Ж. Фигуры. Москва: Изд-во им. Сабашниковых, 1998. 944 с.
7. Ishiguro K. *The Remains of the Day*. L.: Faber and Faber, 1982. 258 p.
8. Джеймс Н.Ф. Как написать гениальный детектив. Москва, 2005. 320 с.
9. Белова Е.Н. «Ненадежный повествователь» с разных точек зрения. *Вестник ВолГУ*. 2013. №12. С. 155–158.
10. Chatman S. *Story and Discourse. Narrative Structure of Fiction and Film*. N.Y.: Ithaca, 1978. 288 p.
11. Mudge A. Interview with K. Ishiguro. Mode of access: http://bookpage.com/0009bp/kazuo_ishiguro.html (accessed 20.12. 2021)
12. Коршунова Е.С. «Типичный англичанин» как литературный образ. *Омский научный вестник*. 2011. Вып. № 3 (98). С. 98–101.
13. Стовба А.С. Образ дворецкого в романе Кадзуо Исигуро «Остаток дня»: кросс-культурный аспект. *Мировая литература на перекрестке культур и цивилизаций*. 2012. Вып. № 6. С. 219–229.
14. Нестеренко Ю.С. Кодекс самурая в романе Кадзуо Исигуро «Остаток дня». *Вестник Вятского государственного университета*. 2010. С. 149–152.
15. Нитобе И. Бусидо. Душа Японии. Киев: Арий, 2015. 192 с.
16. Хабибуллина Л.Ф. «Японский» контекст романа К. Исигуро «Остаток дня». *Филология и культура*, 2012. С. 130–135.
17. Зыкова Ю.В. Архетип «дворецкий» в романе К. Исигуро «Остаток дня». *Магнитогорский государственный технический университет им. Г.И. Носова*. 2018. № 1. С. 135–139.
18. Цокур Е. Искусственные люди: романы Кадзуо Исигуро. URL: <http://www.hrono.ru/proekty/parus/ckr0411.php> (дата обращения: 21.12.2021)
19. Джумайло О.А. За границами игры: английский постмодернистский роман. 1980-2000. *Вопросы литературы*. 2007. № 5. С. 7–45.

Dovhanych M. The image of the hero/narrator in Kazuo Ishiguro's «The Remains of the Day»

Summary. The peculiarities of the image of the hero/narrator in Kazuo Ishiguro's novel «The Remains of the Day» have been examined in the article. The essence of the concept of «narrator» and its main types have been considered; the specifics of «the unreliable narrator» have been analyzed; conceptual characteristics of the image of «English butlers» have been revealed; the peculiarities of the combination of English and Japanese components in the image of the protagonist have been studied. It has been established that the novel from beginning to end is an internal monologue of an elderly English butler who decided to go on a short trip around the country. Butler devotes all his time to rethinking life. He finally has the opportunity to re-evaluate the actions taken, the choice made in personal and professional activities and lost opportunities. The features of English and Oriental cultures are intertwined in the image of the protagonist, so he can be called a cross-cultural character. The characteristics of the samurai way of life may be noticed in the character and behavior of the butler. A noble Japanese warrior, trusting his master in everything, has to renounce himself and bring his skills in the name of the goals that the master considers important. In fact, Stevens devoted all his life to serving in Darlington Hall, not having any hobbies, preferences, views, hopes or dreams. He was guided by only one concept – «dignity», of which he tried to find the most accurate definition throughout the novel. Stevens is proud of his lifelong profession and devotes many words to describing his famous colleagues – butlers who managed large estates for a long time and gained good fame. However, the butler becomes in the novel the subject of authorial irony through the demonstration of the contradiction between the declared (justice, dignity) and implemented (personal sympathies, «mockery») patterns of behavior.

Key words: Englishness, «The Remains of the Day», Kazuo Ishiguro, narrator, unreliable narrator, butler's image, Shintoism.

*Жижченко Л. Б.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української мови та літератури
Донбаського державного педагогічного університету*

ХУДОЖНЄ ОСМИСЛЕННЯ АКСІОЛОГІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ ЩАСТЯ У ЗАКАРПАТСЬКІЙ НАРОДНІЙ КАЗЦІ «ПРО ЩАСТЯ»

Анотація. Статтю присвячено аналізу філософсько-аксіологічної категорії щастя у контексті української народної казки. Метою дослідження є аналіз поглядів на природу, сутність та побутово-буденний і сакральний-ідеальний виміри існування щастя з позиції носіїв фольклорної свідомості (на матеріалі закарпатської народної казки «Про щастя»). У тексті розглянуто категорію «щастя» у світлі фольклорної традиції світосприйняття і досліджено зв'язок поглядів на щастя українського народу із філософською концепцією Г. Сковороди. У контексті аксіологічних уявлень проаналізовано поетику закарпатської народної казки «Про щастя». Згідно із класифікацією Л. Дунаєвської казку «Про щастя» можна вважати дидактично-побутовою. На підставі результатів дослідження у статті доведено, що жанрове визначення не вичерпує художньо-змістового потенціалу твору. Тут спостерігаються виражені ознаки жанрової дифузії, коли традиційний побутовий сюжет наповнюється чарівно-фантастичними мотивами. Казка «Про щастя», подібно до німецької «Пані Хурделиці», є побутово-фантастичною. У світлі концепції щастя Г. Сковороди побутово-фантастична казка «Про щастя» розглядається у світлі пошуків людиною сенсу свого існування, який би зробив її життя гармонійним і цілісним. Зазначено, що важливу роль у казці «Про щастя» відіграють цінності вищого порядку, які не обмежуються тільки особистими інтересами людини. Комунікабельність, толерантність, дипломатичність, миролюбність як визначальні чинники існування соціуму у масштабі держави відіграють важливу роль у розвитку етнічної аксіології. Унаслідок дослідження фольклорного матеріалу з'ясовано, що в українській народній казці обов'язковою умовою щастя є рівновага інтересів людини і соціуму, гармонійне буття людини у державі, що розвивається на засадах миру і мудрого світового порядку.

Ключові слова: фольклор, категорія щастя, аксіологія, казка, сюжет, композиція, хронотоп, розповідь, текст.

Постановка проблеми. Однією із форм утілення поглядів на ідеальне буття людини є філософсько-аксіологічна категорія щастя. Саме щастя виступає головним критерієм значущості подій у розгортанні життєвої долі індивіда та оцінкою результатів діяльності людей із позицій досконалості, гармонії та наближення до ідеалу. Сучасна вітчизняна фольклористика приділяє значну увагу аксіологічній проблематиці фольклорних творів (М. Демедюк, Д. Завгородня, Н. Лісняк, Л. Мушкетик, Г. Разумцева, Л. Халюк та інші). У деяких дослідженнях науковці апелюють до категорії щастя. Зокрема, М. Демедюк підкреслює важливу роль аксіологічних настанов фольклорних текстів. Аналізуючи неказкові фольклорні наративи, дослідниця зазначає, що з позиції носіїв фольклорної свідомості «щастя полягає не у матеріальному збагаченні, адже воно швидкоплинне, якщо нечесне, то обов'язково отримаєш покарання. Істинне щастя у здоровій родині, яка живе на своїй землі, у своїй хаті» [1,24]. На рівні засобів поетичної репрезентації образ щастя у лемківських піснях досліджує Н. Лісняк. На аксіологічний потенціал у монографії «Персонажі української народної казки» вказує Л. Мушкетик. Науковець акцентує увагу на тому, що щасливий фінал казки є одним із важливих творчих принципів жанру: «Герой знаходить щастя, сили добра перемагають сили зла, а слухач, який переживав всі ці пригоди, знаходить заспокоєння» [2,11]. Проте проблема змістового наповнення і художньо-образного втілення ідеї щастя в українських народних казках донині залишається не досить висвітленою. Ця тема особливо актуальна в наш час, коли звернення до духовних першоджерел є одним із важливих чинників зміцнення духовного здоров'я нації та розвитку національної самосвідомості. Отже, досліджувані у статті питання є актуальними для вивчення української культури і фольклору.

Мета роботи – аналіз поглядів на природу, сутність і побутово-буденний та сакральний-ідеальний виміри існування щастя з позиції носіїв фольклорної свідомості (на матеріалі закарпатської народної казки «Про щастя»).

Завданнями дослідження є: 1) розглянути категорію «щастя» з позицій фольклорної свідомості; 2) дослідити зв'язок фольклорних уявлень про щастя з філософською концепцією Г. Сковороди; 3) проаналізувати поетику казки «Про щастя» у контексті аксіологічних уявлень українського народу.

Виклад основного матеріалу. Що таке щасливе життя та як його досягти? Це одвічна проблема філософських роздумів і дискусій. Демокрит, Сократ, Платон, Аристотель, Аврелій Августин, Паскаль, Епікур, Декарт, Спіноза, Лейбніц, Кант, Гегель та інші видатні представники філософської думки Нового і Новітнього часу приділяли увагу проблемі щастя як властивості індивідуально-особистого життя людини, так і явища соціального буття. Вагомий внесок у філософсько-етичне вчення про щастя зробив видатний вітчизняний мислитель, просвітитель-гуманіст і поет Г.С. Сковорода. Він зазначав: «Щастіє наше єсть мир душевний, но сей мир к кое-лико веществу не причитається; он ни золото, ни серебро, ни древо, ни огонь, ни вода, ни звезды, ни планеты» [3, 361]. На думку філософа, задоволення миттєвих забаганок, бажань і сумнівних прагнень тільки збільшує відстань між людиною та її істинним щастям, еквівалентом якого є не матеріалізовані реалії, а особливий внутрішній стан індивіда. Трансформацію ідей видатного українського мудреця можна виявити і на рівні фольклорних текстів.

Щодо цього показовою є українська народна казка «Про щастя». Назва допомагає швидко визначитись із типологіч-

Щодо цього показовою є українська народна казка «Про щастя». Назва допомагає швидко визначитись із типологіч-

ною характеристикою твору. Традиційно казки, де фігурують антропоморфні істоти (Правда, Кривда, Доля, Лінь, Розум тощо) класифікують як побутові. Це пояснюється можливістю висвітлення та осмислення доволі широкого кола значущих для людини життєвих проблем доступними казковими засобами, за допомогою яких духовно-абстрактні поняття набувають конкретно-чуттєвого зрозумілого змістового наповнення.

Згідно із класифікацією Л. Дунаєвської казку «Про щастя» можна вважати дидактично-побутовою [4]. На нашу думку, це жанрове визначення не вичерпує художньо-змістового потенціалу твору. Тут спостерігаються виражені ознаки жанрової дифузії, коли традиційний, на перший погляд, побутовий сюжет наповнюється чарівно-фантастичними мотивами. Казка «Про щастя», подібно до німецької «Пані Хурделиці», є побутово-фантастичною.

Казка має класичну композицію, властиву епічному твору (новелі або роману) з динамічним розвитком сюжету. Вона містить експозицію, зав'язку, окреслений розвиток дії, кульмінацію і розв'язку. Початок є традиційним для казкової прози побутового змісту: «Жили два брати. Один був багатим, а другий – бідним, таким бідним, що нічого було їсти. Багач був бездітним, а бідний мав двох синів. Багатий жив так, як би у Кушниці, а бідний – так, як би у Керетьках. Бідний ходив до багатого брата і просив якоїсь їжі» [5].

Із перших рядків тексту (або слова розповідача в усному виконанні) стає зрозумілим, що колізія буде пов'язана з міжособистісними стосунками близьких родичів. Застосування прийому паралелізму робить казку інформативною і дозволяє чітко окреслити бінарну опозицію, що буде рушійною силою сюжету. Майнова нерівність («бідний – багатий») та сімейний статус («бездітність – батьківство») виступають чинниками порушення тієї рівноваги, яка забезпечує буттєву повноту і цілісність. Подальший розвиток сюжету казки є розповіддю про шлях до встановлення втраченої гармонії.

Треба зазначити, що перебіг подій у казці «Про щастя» відзначається насиченою динамікою переміщення героїв із одного пункту до іншого. Хронотоп твору є доволі специфічним. Спочатку відповідно до принципів поетики побутової казки розповідь зорієнтована на достовірність викладу історії: Керетьки і Кушниці – реальні села Закарпатської області. Щоправда, абсолютної впевненості, що саме в цих населених пунктах мешкали герої казки, немає («Багатий жив так, як би у Кушниці, а бідний – так, як би у Керетьках»). Казкова розповідь містить порівняльну конструкцію «далеко, як звідси до Москви» [5], що характеризує довжину шляху, який бідному брату і його родині доведеться пройти, щоб зустрітись із власним щастям, а також згадку про Індію вже у фантастично-чарівному контексті (незвичайні, з чарівними лікувальними властивостями «яблука родяться лише в Індії, і вартує їх велет» [5]). Поступово фабула втрачає класифікаційні ознаки побутової казки, топонімічна конкретика зникає, твір набуває часової та просторової невизначеності («своя держава» – «сусідня держава»), притаманній чарівній казці.

Зав'язку казкового сюжету має тільки побутовий характер: бідний брат переходить жити до багатого, оскільки той не хоче безкорисливо допомагати родині неможливого родича і наполягає, щоб брат із дружиною і синами перебрався до нього: «Мусили йти у робітники до багатого брата. Пішли на нього газдувати, аби ще більшим газдою був» [5]. Така зміна локусів не

містить нічого надзвичайного, надприродного, чарівного. Тільки тут треба зазначити, що соціально-побутовий конфлікт не прописаний, гучно не заявлений, проте окреслений із легкою іронією («Пішли на нього газдувати, аби ще більшим газдою був»). Отже, до цього моменту зміст казки не виходить за межі традиційних родинно-побутових і соціально-побутових проблем.

Перебуваючи у багатія, бідний брат завдяки спостережливості та ініціативності дружини дізнався, що його родич має серенчу (угор. щастя), якій в окремій кімнаті, де ніхто не мешкав, завжди ставили їжу як для члена родини: «Спрятався бідний чоловік під постіль і чекає. Жона занесла їдіння і поставила на стіл. Коли жона вийшла, з'явився дід. Сів за стіл і їсть. Чоловік виліз з-під постелі і зазвідав:

– Що ти за душа?

– Я братова серенча.

– Ой прошу вас, дідку, чи не скажете, де моя серенча?

– Є у тебе серенча, – сказав дід і виписав на папері адресу [5]».

Потім починається наполегливий пошук героями власного щастя – вони вирушають у подорож за вказаною адресою. Мотив дороги, на якому базується сюжет казки «Про щастя», набув поширення у чарівних казках (наприклад, «Царівна-жаба»). Герой вирушає в путь за власним бажанням і має на меті відшукати щось конкретне відповідно до певного горизонту очікувань. Його подорож – це шлях до знаходження чогось нового і цінного для себе і своїх близьких. «А то було так далеко, як звідси до Москви. І зібрався чоловік із жоною і дітьми шукати свою серенчу. Пішли пішо. Давно машин не було. Шість місяців йшли із села в село, звідаючи дорогу. Прийшли у те місто, яке написав дідик – багатого брата серенча» [5].

Фрагмент розповіді про шлях героїв казки «Про щастя» до зустрічі із власною серенчею містить цікавий момент: чоловік зі своєю родиною на пошуки щастя «пішли пішо і шість місяців йшли із села в село, звідаючи дорогу». Саме такий спосіб пересування є традиційним для релігійного паломництва. Це було зумовлено не тільки обмеженими можливостями у використанні транспортних засобів, але і необхідністю зосередитися на власних роздумах і переживаннях, налаштуватися на молитовний лад. Виходом зі звичної «зони комфорту» уставленого способу життя паломник приносив Богові хоча б малу жертву зі сподіванням на відчуття благодаті у святому місці. Отже, цілеспрямованість і самообмеження, подолання труднощів і перешкод, докладання зусиль до зміни власного способу життя були важливою запорукою успішного паломництва. Так само і подібно до паломників герої казки «Про щастя» йдуть до своєї мети, щоб кардинально змінити життя.

Тут треба згадати погляди Г. Сковороди на роль щастя у житті кожної людини і на способи його досягнення: «Правда, ми родились к істинному щастію и путешествуем к нему, а жизнь наша есть путь, как река текучий» [3, 324]. Це висловлювання свідчить про те, що щастя може здобути кожна людина, але так звана подорож до нього (за словами Г. Сковороди) – не споглядально-розважальна мандрівка, а пошук людиною самої себе, усвідомлення свого дійсного, природного ества, визначення свого істинного призначення.

Безжурна, наполеглива і тверда у своїх намірах родина бідного брата із казки «Про щастя» також свій шлях до щастя могла б охарактеризувати сковородинівською цитатою: «мы ... путешествуем к нему...». Людина тривалий час проходить довгий шлях до самої себе. Казковий текст завжди треба

розглядати у світлі метафори, навіть якщо у ньому відсутні чарівно-фантастичні елементи та ускладнення мовної канви тропами і стилістичними фігурами. Казка «Про щастя» теж присвячена пошукам людиною сенсу свого існування, який би зробив її життя гармонійним і цілісним.

Перш ніж зустрітись із власним щастям, людина мусить попрацювати. У казці «Про щастя» герої мусять не тільки знайти потрібну адресу, але і влаштуватися в «магазин, який залізом торгує» [5]. Там «перебрали все залізо, доки під якоюсь скворідкою не знайшли щось маленьке, чорне, як піч» [5]. Серенча бідного брата символізує те саме непізнане ество людини, яке, крім неї самої, ніхто збагнути не може. Саме тому бідняцьке щастя постало нечітко окресленим, нерозвиненим, таким, що не набуло антропоморфних рис. Примітно те, що в українській народній казці щастя не приходиться знещадно – людина сама має виявити ініціативу щодо зустрічі з ним і докласти зусиль для плідного діалогу. Цікавою деталлю казкової розповіді є опис підходу до «спілкування» із власним щастям. Герої не вимагають виконання забаганок і здійснення бажань, а питають про те, що ж їм серенча порадить робити.

Далі починається розгортання сюжету за ознаками чарівної казки: виконання порад серенчі, купівля курки з діамантом усередині та витрата частини виручених із продажу каменя коштів (сто тисяч) на придбання чарівної книжки. Важливо відзначити, що гроші за діамант родинна серенча рекомендувала розділити на три частини: одну роздати бідним, на другу придбати господарство, третю через рік витратити на купівлю книги, «у котрій є про все на світі» [5]. Виходить, що у системі цінностей українського народу важливе місце посідають щедрість, співчуття, милосердя, безкорисливість, на яких базується благодійність. Роздавання грошей жебракам – звична дія християнина, який у такий спосіб виражає любов до людей і прагне наблизитися до Бога. Отже, зі змісту казки постає, що без християнського милосердя щастя неможливе.

Другим важливим моментом є вказівка серенчі на те, яке саме господарство повинен був придбати «бідний брат»: «купи собі хижку, коней, корову...» [5]. Герой казки був селянином, тому його серенча не наказала йому освоювати ремісництво, торгівлю або надавати якісь послуги. На відміну від казкових персонажів, які вимагали від чарівних помічників шалене багатство і зміну соціального статусу до рівня можновладців, герої казки «Про щастя» були задоволені та охоче виконали вказівки серенчі. Тут спадає на думку теорія «сродної праці» Г. Сквороди. За концепцією визначного українського філософа, людина тільки тоді зможе бути щасливою, коли працюватиме за усвідомленим призначенням відповідно до здібностей, талантів і внутрішнього поклику. Селянське подружжя працює на своїй землі, діти навчаються у школі, тому світовий порядок не порушено, кожний живе у гармонії із собою – це і є істинне щастя.

Казка «Про щастя» цікава тим, що апелює до двох планів осмислення феномена щастя – індивідуально-особистого і суспільного, вселюдського. Казковий текст можна умовно поділити на дві частини: перша присвячена долі батьків, а друга – долі дітей (синів колишнього бідного брата та його дружини). Їхня історія виходить за межі приватного життя і розгортається на тлі казкових подій державного масштабу.

Брати вирости, завершили навчання у школі, а поки навчалися – читали чарівну книгу, в якій можна було знайти відповіді на будь-які питання. Якщо говорити про казкові пророц-

тва у сфері науково-технічного прогресу, то чарівну книгу із казки «Про щастя» можна вважати оригінальним прообразом сучасного Інтернету. Коли із газетного оголошення, яке дав цар їхньої держави, хлопці дізналися, що його дочка не може прокинутися, то знайшли у книзі відповідь на запитання, що треба зробити для лікування дівчини. Виявилось, що для пробудження царівни потрібні «пахнучі яблука», які можна знайти тільки в Індії. Щоб зірвати чарівні фрукти, треба приспати пильність велета, який їх вартує. Знову у казці фігурує мотив дороги: брати пішки вирушають до Індії (загадкової країни для європейців). Вони знаходять сад із чарівними яблуками і досягають мети у дипломатичний спосіб: один брат розважає велета новинами, а другий – рве яблука. Звичайно, за законами казкового жанру хлопці рятують царівну, старший брат бере з нею шлюб, а молодший стає головним міністром, але це не є розв'язкою твору. З'ясувалося, що царя сусідньої держави забули покликати на весілля, він обурився та оголосив війну. Знову у пригоді стала чарівна книга: «А там написано: «Цар з царем у мирі живуть, коли вони – родичі» [5]. Надалі молодший брат вирішує засилати сватів до сусіда, одружується із царською старшою донькою, а коли тесть пропонує йти війною на сусіднього царя, відповідає: «Та хіба можна воювати з рідним братом?» [5]. Щаслива розв'язка умістилася в одному реченні, але містить значуще узагальнення всього змісту: «Зробили мир між державами і почали мудро царювати, як учила братів чарівна книжка» [5]. У зазначеному фрагменті казки йдеться про цінності вищого порядку, що не обмежуються тільки особистими інтересами людини. Комунікабельність, толерантність, дипломатичність, миролюбність як визначальні чинники існування соціуму у масштабі держави відіграють важливу роль у розвитку етнічної аксіології.

Отже, тексти українського фольклору засвідчують, що обов'язковою умовою щастя є рівновага інтересів людини і соціуму, гармонійне буття людини у державі, яка розвивається на засадах миру і мудрого світового порядку. На початку казки було заявлено про конфлікт позицій двох братів на підставі індивідуальних майнових інтересів. Фінал казки – демонстрація безконфліктної позиції у стосунках людей за принципами гуманізму, гармонії і любові як ідеальної моделі щасливого життя родини, країни і людства загалом.

Література:

1. Демедюк М. Аксіологічні орієнтири у фольклорних наративах про національно-визвольну боротьбу 40-60-х років ХХ століття (за польовими матеріалами з Волинського Полісся). *Народознавчі зошити*. 2021. № 1 (157). С. 19 – 27.
2. Мушкетик Л. Персонажі української народної казки. Монографія. Київ, 2014. 360 с.
3. Скворода Г. Повне зібрання творів. У 2-х т. Київ, 1973. Т.1. 532 с.
4. Дунаєвська Л. Українська народна казка. Київ, 1987. 128 с.
5. Сенька І.М., Лінгур В.В. Зачаровані казкою: Українські народні казки Закарпаття в записках П. В. Лінгура. Ужгород, 1984. 528 с. Режим доступу: <https://proridne.org>

Zhzhcenco L. Artistic comprehension of the axiological category of happiness in the Transcarpathian folk tale "About happiness"

Summary. The article is assigned to the analysis of the philosophical and axiological category of happiness in the context of the Ukrainian national cossack. By the meta of a sense of hap-

piness and analysis of looking at nature, the daytime of the daytime and sacred-ideal vision of happiness from the position of the nose in folklore (on the material of the Transcarpathian folklore). In the text, the category "Happiness" is displayed along with the folklore perception and the sound of glances at the Happiness of the Ukrainian people with the philosophical concept of G. Skovorody. In the context of axiological phenomena, the poetics of the Transcarpathian national kazka "About Happiness" is analyzed. From the classic L. Dunaevskaya "Pro Happiness" can be done in a didactic way. At the presentation of the results, it was reported in the statistic that the genre of value is not due to the artistic potential of the creator. Here, the twists and turns of genre diffusion are spontaneous, if the traditional beat-by-beat plot is reminiscent of charming and fantastic motives. Kazka "About Happiness", akin to the Nimetsky

"Pani Khurdelitsi", e by the beat-fantastical. The light of the concept of Happiness by G. Skovoroda is a bit-fantastical fairy tale "About Happiness". It is assigned that the role of the Kaztsi "Pro Happiness" is important to bring the values of the general order, as not to be surrounded only by the special interests of the people. Communicability, tolerance, diplomacy, peacefulness, as the primary officials, in their awareness of society on the scale of the state, play an important role in the development of ethnic axiology. The results of the preliminaries of folklore material have been stated, that in the Ukrainian People's Cossacks about the common mind of happiness, the rational interest of the people and the society, the harmony of the people in the state to think about how to develop the world.

Key words: folklore, category of happiness, axiology, fairy tale, plot, composition, chronotope, story, text.

*Laurenchuk M. V.,
English lecturer,
Department of Foreign Languages
Lviv Polytechnic National University*

METHODOLOGICAL ISSUES OF RESEARCH OF THE ENGLISH FICTIONAL FAIRY TALES

Summary. This article provides the source of information about discourse which is a text, oral or written, in our case – fiction. The diversity of texts in functional and genre relation shows that investigation of a discourse is not just investigation of text and its structure. Various linguistic approaches are applied to a text, as an object of linguistic analysis. Special attention is paid to anthropocentric and ethnocentric. The main point of the first one is linguistic identity, which creates and accepts texts, lives in the world of texts and forms under the influence of texts. The centre of second approach is the idea of interconnection of culture and text. Text is seen as a culture unit, perception and awareness of text is connected with its interpretation as a fact of a culture. Fairy tales have got incompleteness of the form and content (subject and structure), which plays an important role in its artistic dynamics, because the reader always has to invent something, forming its aesthetic integrity. The problem of content is also considered in an exclusively semiotic light, where the fiction as an artistic message is actively involved in sign activities, namely, it serves to convey a certain veiled (encoded) content. The word text is used in linguistics to refer to any passage, spoken or written, of whatever length, that does form a unified whole, and as a general rule, whatever any specimen of our own language constitutes a text or not. It is stated that a text is a unit of language in use, not grammatical unit. Text is a semantic unit that is a unit not of form but of meaning. Thus, it is related to a clause or sentence not by size but by realization. Moreover, a text does not consist of sentences, but it is realized by sentences, and a set of related sentences is the embodiment or realization of a text. Hence, the expression of the semantic unity of the text lies in the cohesion among the sentences of which it is composed. Cohesion is viewed as the most important text category because it provides coherence of a literary text.

Key words: paradigm, fairy tales, anthropocentrism, linguistics, pragmatics, fiction.

Formulation of the scientific problem. Fairy tales have got incompleteness of the form and content (subject and structure), which plays an important role in its artistic dynamics, because the reader always has to invent something, forming its aesthetic integrity. The problem of content is also considered in an exclusively semiotic light, where the fiction as an artistic message is actively involved in sign activities, namely, it serves to convey a certain veiled (encoded) content.

Analysis of the latest investigations of the question. The scientific paradigm of linguistic researches of the XXI century has acquired anthropocentric orientation, and the human factor in the language has steadily moved to the forefront of linguistic research. Language is examined as a “representative form of human

consciousness, a means of cognition and intellectual construction of the world, the product of the creative language personality” [1, p. 273]. The human personality gradually takes the central position of any humanities research. The man says, thinks, feels and is the main actor in the world and the language, and therefore more attention is paid to manifestations of human personality in the use of language. Anthropocentrism is predetermined by the material and spiritual life of the human world. Based on the opposition of the type “person – person”, “person – society”, “man – culture”, “man – thinking” involves a comprehension of place and role of man in society, in culture and in speech. In correlation with the human factor – the factor of addresser and addressee, this category is determined by linguocultural, linguocognitive, communicative, functional and other factors. Anthropocentrism in linguistics is a special way of knowing and understanding the humanitarian sphere whose center is a person in its various appearances. Anthropocentrism is considered to be one of the main paradigmatic vectors of linguistics of the XX–XXI centuries. The main principles of this approach are as follows:

- people actively influence the environment and each other according to their goals and interests;
- perception of people like themselves has mutual character, so in the communication process it is not only a researcher who generates an idea about individuals it observes, but he himself becomes the object of perception;
- people’s behavior is adaptive, it can react to the attempt by the observation that significantly increases the heuristic role of constructing and interpreting “self-image” as a researcher and a source of information;
- the adaptability of human behavior in communicative processes determines the dynamics of the manifestation of their qualities can change over time depending on many external and internal factors;
- relevant socio-psychological qualities of people usually cannot be observed directly because they are “on the surface” [2, p. 21–22].

Setting objectives. To deal with methodological issues of research of the English fictional fairy tales. The fairy tales narrations should be analysed from the viewpoint of anthropocentric approach in reference to their functionally-narrative patterns and structurally-pragmatic models.

Presentation of the basic material. The main direction of modern linguistic studies – anthropocentrism – acquires a new meaning: any speaker plays the role of an active creator of meaning and personal understanding of language as a verbal representation of ready-made knowledge, which is

the instrument of communication. The exchange of information is replaced by the interpretation of language as an instrument of regulation of human behavior that is symbolic in nature [3, p. 1]. Anthropocentric paradigm signals a reorientation of the interests of researchers from the objects of knowledge onto the subject, that is people in language and language in people is analyzed. From the standpoint of anthropocentric paradigm, a person perceives the world through the knowledge of themselves, of their theoretical and substantive work in it [4, p. 5]. That is a general trend of integrated and interdisciplinary study of language, with regard to aspects of cultural studies, cognitive science, literary studies etc., that determines the vector of linguistic research in recent decades. Anthropocentrism was introduced by ancient philosophers, who viewed man as the measure of all things. During the Middle Ages and almost till the beginning of the nineteenth century anthropocentrism was ignored as a science. Special attention was paid to this linguistic theory by W. von Humboldt. The researcher combined the individual and collective anthropocentrism on the basis of mutual understanding of speakers of one language, which was then diluted to different linguistic schools, and by the mid-twentieth century linguists almost paid no attention to anthropocentrism. Humboldt's understanding of anthropocentrism coexisted with the provision on the reverse impact of language onto human perception of the world.

According to W. von Humboldt's understanding, a person coexists with the objects provided by any language, and each language describes around the people, to which they belongs, a circle from where the person can go out only as far as he/she enters into the circle of another language [5, p. 34].

According to Yu. Karaulov, anthropocentrism was rejected because of "inhumanity" in the scientific structuralist paradigm in the first half and the middle of the twentieth century and canonized as "the general tendency of modern linguistic knowledge that is carried out by movement from the sphere of systems to their centre, that is, to a person" [6, p. 105].

So, at the beginning of the new millennium there is a change in the relationship of a linguistic community to the relationship of a scientific paradigm: if the history of XX century was characterized as the history, according to some scholars, of a permanent methodological uprising in the form of successive theoretical revolutions, XXI century can become a time of tolerance to different linguistic styles of thinking and the combination of their best achievements.

Today the principles of multidisciplinary studies increasingly penetrate into the linguistic studies, which postulates the view of a language as a supersystem, nonlinear, determined from the inside and from the outside, which is in a state of transition from chaos to order and beyond – to a new order – through the interaction of destructive tendencies and parameters of self-organization of this supersystem. Self-organization is carried out by a joint operation of the components and subsystems which cooperate to save the system. This view is a qualitatively new level of system analysis of the object of science which aims to provide language, linguistic products in the mutual determination of various supersystems (life, culture, society etc.) [5, p. 494].

The writer's appeal to the mind of the addressee, the reader in general, can perform various artistic tasks, subordinated to the ultimate goal – to create the preconditions for the formation and enrichment in the process of perception of the type of reader's

awareness – an experience closest to the pragmatic attitude to the writer's ideological position. The widespread means of nominating the recipient or recipients of the message are numerous in the texts of fairy tales and should be decoded by in-depth methods of linguistic analysis aimed at recipient oriented anthropocentric analysis of the text.

Nowadays the development of linguistics is marked by the change of scientific paradigm vectors that finds its reflection in the analysis and investigation of language units and text formations. It is explained by the fact that a structural approach concentrated on the study of inner organization of various language levels is being substituted by a functional approach that presupposes the study of the language system in action, i.e. the study of the process of communication.

XX century is marked by the cooperation of language system with other spheres of knowledge (sociology, psychology, culture, etc.), i.e. a language unit becomes the subject of linguostylistic analysis, the study of semantic, pragmatic, lexical and, of course, extralinguistic aspects (social, national, cultural, etc.) within the sphere of which they exist being its components. However, it did not happen in a flash. After a rather long theoretically-oriented period of development, the distance between language and life became shorter. "Gradually were settled the interconnections between the language and the reality reflected in it. The epoch of semantics enlivened the interests to the notions of pragmatics, i.e. the relations between life and language got mutual re-evaluation" [7, p. 3–7].

The notion of pragmatics as a part of linguistics was introduced by Charles Morris in 30-s of XX century who treated it as a successor of rhetoric [8, p.389].

Pragmatics is a subfield of linguistics which studies the ways in which context contributes to meaning. Pragmatics encompasses speech act theory, conversational implicature and other approaches to language behaviour in philosophy, sociology, linguistics and anthropology [9, p. 65]. Pragmatics studies how the transmission of meaning depends not only on structural and linguistic knowledge (e.g. grammar, lexicon, etc.) of the speaker and listener, but also on the context of the utterance, any pre-existing knowledge about those involved, the inferred intent of the speaker, and other factors [10, p. 75].

Pragmatics gave a new impulse to the development of linguistics and defined new spheres for the linguistic investigation. It was a crossing from theory to practice, to the complex study of language, speech, language and text units taken together with the extralinguistic aspects that caused their appearance and in the sphere of which linguistics lives. As a result, the realisation of these objectives and intentions is primarily verbalized by various language means which get their expression in text formations where the detailed selection of extralinguistic and linguistic material takes place.

The fact that the fairy tales under analysis are written for children and adults determines the level of their pragmatic and aesthetic influence on the addressee as the aims and intentions pursued by any participant of communication are always subordinated to some definite pragmatic aim which, as a result, defines the vector of pragmatic focus of the message. "Pragmatic focus is a kind of inducement for the reader's reaction revealed via the organization of all text elements which directs the reader towards the author, convinces him of the correctness of the author's concept" [11, p. 75].

The vector of fairy tales pragmatic orientation is determined their author via the intention in one or other way to make the reader analyze and reconsider his/her life attitude. It may be stated that the fairy tales both for children and adults are united by the common

pragmatic background assumption which, as A.M. Kovalenko states analyzing the newspaper headlines, is defined by such factors as “autocentricity (realization of author’s intentions, author’s worldview arrangement) and anthropocentricity (orientation towards an addressee, i.e. satisfaction of his/her informational, aesthetic and spiritual needs) that change them into a powerful means of pragmatic influence” [12, p. 13].

Conclusions. The source of information about discourse is a text, oral or written, in our case – fiction. The diversity of texts in functional and genre relation shows that investigation of a discourse is not just investigation of text and its structure. Various linguistic approaches are applied to a text, as an object of linguistic analysis. Special attention is paid to anthropocentric and ethnocentric. The main point of the first one is linguistic identity, which creates and accepts texts, lives in the world of texts and forms under the influence of texts. The centre of second approach is the idea of interconnection of culture and text. Text is seen as a culture unit, perception and awareness of text is connected with its interpretation as a fact of a culture.

In our investigation the text of a fairy tale is analyzed from the viewpoint of multimodality. Multimodal analysis includes the analysis of communication in all its forms, but is particularly concerned with texts which contain the interaction and integration of two or more semiotic resources – or “modes” of communication – in order to achieve the communicative functions of the text.

References:

1. Fraser B. An Approach to Discourse Markers. *Journal of Pragmatics*. 1990. No. 14. 488 p.
2. Селіванова О.О. Світ свідомості в мові («Мир сознания в языке»): Монографічне видання. Черкаси, 2012.– 488 с.
3. Балашова Е.Ю. Концепты любовь и ненависть в русском и американском языковых сознаниях : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Саратов, 2004. 179 с.
4. Мартинюк А.П. Концепт із позиції інтегративної теорії мови. *Філологічні трактати*. № 2. Том 1. Суми, 2009. С. 101–107.
5. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2011. 844 с.
6. Тураева З.Я. Лингвистика текста и категория модальности. *Вопросы языкознания*. 1994. № 3. С. 105–114.
7. Арутюнова Н.Д. Введение. *Логический анализ языка. Ментальные действия*. Москва : Наука, 1993. С. 3–7.
8. Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В.Н. Ярцевой / Институт языкознания Академии наук Союза Советских Социалистических Республик. Москва : Советская энциклопедия, 1990. 682 с.
9. Austin J.L. How to Do Things With Words. Oxford University Press, 1962. 192 p.
10. Jacob L.M. Pragmatics: an introduction. Oxford : Wiley-Blackwell, 2001. 481 p.
11. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. Москва : Просвещение, 1988. 192 с.
12. Коваленко А.М. Заголовок англomовного журнального мікротексту-повідомлення: структура, семантика, прагматика (на матеріалі тижневика Newsweek 2002 року) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 ; Київський національний лінгвістичний університет. Київ, 2002. 19 с.

Лавренчук М. Методологічні проблеми досліджень художніх казок в англійській мові

Анотація. У статті наведено джерело інформації про дискурс, який є текстом, усним чи письмовим, у нашому випадку – художньою літературою. Різноманітність текстів у функціональному й жанровому відношенні свідчить про те, що дослідження дискурсу – це не лише дослідження тексту та його структури. До тексту як до об’єкта лінгвістичного аналізу застосовуються різні лінгвістичні підходи. Особлива увага приділяється антропоцентричним та етноцентричним підходам. Основний момент першого – мовна ідентичність, яка створює та сприймає тексти, живе у світі текстів і формується під впливом текстів. Центром другого підходу є ідея взаємозв’язку культури й тексту. Текст розглядається як культурна одиниця, сприйняття та усвідомлення тексту пов’язане з його інтерпретацією як факту культури. Казка має незавершеність форми й змісту (предмету й структури), що відіграє важливу роль в її художній динаміці, оскільки читачеві завжди доводиться щось вигадувати, формуючи її естетичну цілісність. Проблема змісту також розглядається у виключно семіотичному світлі, де художня література як художнє повідомлення активно залучається до знакової діяльності, а саме служить для передачі певного завуальованого (закодованого) змісту. Слово «текст» використовується в лінгвістиці для позначення будь-якого уривка, усного чи письмового, будь-якої довжини, який справді утворює єдине ціле, і за загальним правилом будь-який зразок нашої власної мови становить текст. Зазначається, що текст – це мовна одиниця, яка використовується, а не граматична одиниця. Текст — це смислова одиниця, яка є одиницею не форми, а значення. Таким чином, він пов’язаний із реченням не розміром, а реалізацією. Причому текст не складається з речень, а реалізується реченнями, а сукупність споріднених речень є втіленням чи реалізацією тексту. Отже, вираження смислової єдності тексту полягає в згуртованості серед речень, з яких він складається. Згуртованість розглядається як найважливіша текстова категорія, оскільки вона забезпечує зв’язність художнього тексту.

Ключові слова: парадигма, казки, антропоцентризм, лінгвістика, прагматика, художня література.

*Ленська С. В.,
доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри української літератури
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*

САТИРИЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ЯРМАРОК» У НАРИСІ ОЛЕНИ ЗВИЧАЙНОЇ «МИРГОРОДСЬКИЙ ЯРМАРОК»

Анотація. У статті досліджено сатиричну трансформацію концепту «ярмарок» у нарисі «Миргородський ярмарок» талановитої письменниці з діаспори Олени Звичайної. Визначено, що головною темою твору є викриття антигуманної сутності сталінської тоталітарної держави, зокрема розкрито тему Голодомору 1932–1933 років.

Проаналізовано специфіку авторської концепції художнього діалогу з Гоголем та його повістю «Сорочинський ярмарок». О. Звичайна використала прийом сатири, який став домінуючим в будові сюжету, образної системи, в авторських відступах, виявився на мовленнєвому рівні твору. Прийом сатири підсилений прийомом іронії, що реалізований в епіграфі до 1 розділу.

Виявлено, що гармонійний світ гоголівської повісті контрастує з жахливою дійсністю, зображеною в нарисі О. Звичайної. Тоталітарна держава заснована на страхові. Зміни, які відбулися за сто років, свідчать, що барвистий і прекрасний світ українського селянства зруйнований.

Проаналізовано художню реалізацію концепту «ярмарок» через протиставлення двох груп образів – продавців і покупців. Прикладами з тексту підтверджено, що продавцями на ярмарку є майже мертві від голоду селяни, а покупцями – найновіша більшовицька еліта, ті, хто відпочиває на курорті в Миргороді. Розкрито, що концепт «ярмарок» реалізований через субконцепти «ярмарок як скупчення», «ярмарок як галас».

Проаналізовано образ головного героя Михайла Самодина, який втілює збірний образ українського селянства. Йому притаманні найкращі людські риси – працелюбство, доброта, турбота про рідних. Він гине від голоду й не врятував дружину й онучок.

Розглянуто образи «курортників» – новітньої радянської номенклатури – і членів їх сімей, яким байдуже до смерті тисяч селян.

Здійснено порівняння: у «Вечорах на хуторі біля Диканьки» М. Гоголя Сорочинський ярмарок є втіленням живої народної стихії, символом гармонії, буянності життєвих сил, а в нарисі О. Звичайної навпаки, він є символом свідомого нищення українського народу. Елементи памфлету, сатири, пафос в авторських відступах у нарисі «Миргородський ярмарок» моделюють антитоталітарний дискурс.

Ключові слова: концепт «ярмарок», авторський відступ, Голодомор, нарис, інтертекстуальні зв'язки, сатира, іронія.

Постановка проблеми. Концептосфера літератури української діаспори в сучасному літературознавстві відрефлексована недостатньо, проте вона є важливим складником формування цілісної та науково обґрунтованої картини розвитку вітчизняного літературного процесу. Персональний, жанрово-тема-

тичний і стильовий виміри еміграційної літератури вивчені неповно, оскільки надто широке поле дослідження унеможливило виснажливість наукового пізнання всіх аспектів повною мірою в межах однієї або навіть кількох фундаментальних праць. Художній світ Олени Звичайної (1902–1985 роки життя) частково привертав увагу літературознавців, однак під кутом зору концептосфери ще не розглядався.

Олена Звичайна – це псевдонім Олени Джуль (Дельгівської), інтелігентки, вчительки, однієї із сотень тисяч жертв сталінських репресій 1930-х років, якій поталанило вижити в «несамовиту добу» (М. Хвильовий). Разом із чоловіком Михайлом Джулем, колишнім вояком Української Народної Республіки, а потім в'язнем сталінських концтаборів, наприкінці Другої світової війни емігрувала в Німеччину, а пізніше – в США, де долучилася до творення художнього метатексту української діаспори. Поставивши за мету відкрити світові моторошну правду про життя українців за умов більшовицького режиму, О. Звичайна (псевдонім вказує на типовість сповненої страждань і втрат долі жінки в радянській державі) одна за одною друкує повісті «Золотий потічок з голодного Харкова» (1947 рік), «Селянська санаторія» (1952 рік), «Ти» (1982 рік), нарис «Миргородський ярмарок» (1953 рік), збірку малої прози «Оглянувшись назад» (1954 рік), двотомний роман «Страх» (1957–1958 роки), двотомний роман «Ворог народу» (1966 рік) (обидва у співавторстві із чоловіком, який взяв псевдонім Михайло Млаковий).

Аналіз останніх досліджень. Увага до творчого доробку О. Звичайної розпочалася зі статті В. Мацька в «Енциклопедії Сучасної України» [1]. У монографії С. Ленської проаналізовано тематику й художні особливості новелістики письменниці [2]. Проблема зіставлення нарису «Миргородський ярмарок» О. Звичайної з гоголівським «Сорочинським ярмарком» розкривається в статтях М. Кушнерьової та С. Ленської [3; 4; 5]. У розвідці С. Журби йдеться про художнє осмислення трагедії Голодомору в діаспорній прозі [6]. Проте переосмислення концепту ярмарковості для розкриття авторської ідеї в нарисі О. Звичайної досі не ставало предметом спеціальних досліджень, що зумовлює актуальність роботи. У розвідці застосована методика С. Бибик [7].

Мета статті – визначення основних семантичних ознак концепту *ярмарку* й аналіз специфіки його художньої реалізації відповідно до авторської ідеї в нарисі О. Звичайної.

Виклад основного матеріалу. Нарис О. Звичайної «Миргородський ярмарок» був надрукований 1953 року відразу у двох видавництвах – у Канаді й у Німеччині. Те, що авторка надіслала рукопис відразу у два видавництва, свідчить про її глибоку зацікавленість у появі твору. Нарис має присвяту –

жертвам Голодомору 1932–33 років. Позичуючи свою місію стати голосом загиблих від штучного голоду мільйонів українців, О. Звичайна поемічно розкриває антигуманність більшовицької системи через зображення описаного Гоголем у «Вечорах на хуторі біля Диканьки» Сорочинського ярмарку.

Письменниця прямо вказує на твір геніального попередника як на прототекст, контрастно зіставляючи два ярмарки: гоголівський, що відбувався століття тому, і сучасний їй, тобто 1933 року. Головний художній прийом у нарисі О. Звичайної – антитеза. Вона реалізується на всіх рівнях структурної організації тексту – в сюжетобудуванні, в образній системі, в концепції та настроєвій спрямованості, в позасюжетних елементах (пейзажних замальовках та авторських відступах), на рівні мовленнєвої організації тексту.

Описуючи відвертий грабунок партійною номенклатурою знесилених від голоду селян, О. Звичайна вдається до прийому іронії, взявши за епіграф до першого розділу вислів із другої гоголівської збірки: «У Миргороді нема ні злочинства, ні шахрайства» [8, с. 9]. Так насправді було в тихій і мальовничій українській провінції за часів Гоголя, але радянська влада, заснована на обмані, подвійних стандартах, облудності, зруйнувала цей провінційний рай.

Як відомо, ярмарок є місцем купівлі-продажу товарів побутового призначення, що відбувається постійно або принаймні повторюється. Велика торговиця у Великих Сорочинцях поблизу Миргорода після появи дебютної збірки М. Гоголя стала відомою на теренах усїєї Російської імперії. Ось уже понад два століття функціонує Сорочинський ярмарок. І нині щороку на нього збирається кілька мільйонів відвідувачів.

Сучасна вчена С. Бирик, досліджуючи концепт ярмарковості, слушно зазначила, що «крім утилітарного призначення ярмарок віддавна виконував і функцію розважальну, адже був місцем скупчення, великого пожвавлення люду, галасу» [7, с. 88].

Як і належить, процес торгівлі містить дві групи образів – покупців і продавців. Серед продавців у «Миргородському ярмарку» вирізняється Михайло Семенович Самодін, який у творі Гоголя віз на продаж величезну хуру, навантажену лантухами з добірною пшеницею. О. Звичайна свідомо вибудовує інтертекстуальні зв'язки з попередньою традицією, вводячи у свій текст гоголівського персонажа. На торговицю 1933 року Михайло Самодін несе продавати єдину цінну річ, що зберігалася та передавалася з покоління в покоління як родинна реліквія – неймовірної краси плахту своєї дружини, що дісталася їй від баби в придане. Плахта часів Гоголя йде в обмін на хлібину, якою селянин прагне врятувати від смерті знесилену дружину й двох онучок-сиріт, котрі залишились після голодної смерті сина з невісткою. Головному героєві вдається здійснити такий обмін, але він теж гине, не дійшовши кілька кроків до рідного двору. У підтексті читач здогадується, що хлібина в торбі селянина не потрапить у руки його родини, тож порятунку їм немає.

Самодін не є винятком серед продавців. Портретуючи українських хліборобів, О. Звичайна в численних публіцистичних авторських відступах апелює до Гоголя, наголошуючи, що століття тому ярмарок не міг вмістити силу-силенну людей, котрі привезли на продаж неймовірну кількість різноманітного краму – від домашньої птиці й виробів ремісників до витворів народного мистецтва. Століття потому читач спостерігає протилежну картину: «Селяни похмуро-мовчазні, повільні,

мляві, ба навіть зовсім нерухомі; курортники балакучі, гомінкі й заклопотано-метушливі. Селяни стоять, сидять і напівлежать на землі довгими рядами, утворюючи живі коридори майже нерухомих і на диво повних людей, а курортники барвистим, галасливим потоком метушливо хлопчуться в стислих берегах тих коридорів, переливаючись туди й сюди, неначе живе срібло» [8, с. 12]. Контрастно зображено одяг обох категорій учасників торговиці: «Селяни – в рештках колишнього одягу, не бракує й зовсім обідраних. Курортники – в чистих літніх костюмах і сукнях, у піжамах, майках і різнокольорових модних «сарафанах»; не бракує й пишно вдягнених...» [8, с. 12]. Отже, субконцепт «ярмарок як скупчення» художньо реалізується через протиставлення продавців і покупців – знесилених від голоду селян і завзятих, веселих «курортників».

У нарисі О. Звичайної наявний опис товарів, який продають «живі мумії»: рушники, скатертини, весільні сорочки неймовірної краси, плахти, оскільки «в Москві й у Ленінграді мода на українське» [8, с. 35].

Атмосфера ярмарковості чимось подібна до середньовічних карнавалів – на короткий час немовби стираються соціальні кордони, нівелюються протиріччя, кожна людина може одягнути або скинути соціальну маску. Віддавна ярмарок був святом, особливим дійством, тому до нього ретельно готувалися, одягалися в найкраще, там нерідко заводили знайомства, а іноді навіть знаходили кохання, як-от Грицька й Параска в «Сорочинському ярмарку» М. Гоголя.

Як слушно зазначає С. Бирик, ярмарок – це місце не лише для торгівлі, але й для обміну «інформацією, психоемоційними станами» [7, с. 89]. «В українській ярмарковій сміховій культурі на асоціативно-семантичному рівні можна визначити кілька субконцептів: ярмарок як скупчення; ярмарок як галас; ярмарок як живомовна стихія; ярмарок і «низова» словесність; ярмарок як розвага» [7, с. 89].

Зміна соціальних або гендерних ролей, що подеколи пов'язувалася з передодяганням, зазвичай супроводжувалася сміхом і веселощами. Народна демонологія виявлялася не страшною та не зловорожою, як, наприклад, описана у «Вечорах...» *червона свитка*.

Субконцепт «ярмарок як галас» вповні розкривається в класичній літературі, зокрема у творчості Г. Квітки-Основ'яненка, М. Гоголя, І. Нечуя-Левицького й інших. У нарисі О. Звичайної прикметною ознакою торжища є *відсутність багатоголосся*: «Той гомін – дивний, незвичайний! Він – виключно людський... <...> Не чути сполоханого кудкудакання вивезених на продаж курей, обуреного крякання закутих у мотуз'яні кайдани качок, гоноровитого готання чванькуватих гусей, загонистого ржання розпряжених і вже підготованих коней, зворушливо-довірливого мукання рогатої худоби й верескливого протесту підсвинків...» [8, с. 11]. У такій безмовності захована лекуча інвектива, спрямована проти антигуманної тоталітарної системи, що висловлена в репліці наймишки Ганни, «опудала з Хомутця», як називала її господиня Ревекка Миронівна.

Проста неграмотна селянка говорить про голод, на що господиня різко заперечує та промовляє текст газетних передовиць про «труднощі росту». На що Ганна втрачає на мить самоконтроль і страх перед арештом і кидає у вічі гірку правду: «– Так ото від тих труднощів росту в кожному селі тепер так багато мертвих, що їх без труни, без священника... десятками в одну яму, як собак, закопують?! Так ото від росту люди...

людей їдять?! Цікаво! А я й не знала досі, від чого воно таке сталося! Тепер, спасибі вам, знагиму!» [8, с. 41–42].

А в кінці твору О. Звичайна вдається до розлогого авторського відступу: «О, якби я була малярем-митцем, <...> я б намалювала невеличку, провінціального типу залізничну станцію з написом «Миргород», заспаного чергового з ліхтарем у руці, і... довгий-довгий вантажний потяг, який зі стоголо-сим металевим грюкотом обминає ту станцію, не спиняючись: щонайдужче мчить він до західних кордонів ССРСР, цупко тримаючи у своїм череві пшеницю, борошно, цукор, м'ясо, інші харчі, що їх «віддала» багата, родюча Україна й зокрема Миргородщина, і що їх буде продано за кордоном за безцінь. Брутальним дисонансом порушивши казкову симфонію ночі, потяг із харчами чорною метушливою гусінню сполохано тікає геть, неначе з украденим, – тоне в західній мряці, як у глибокім колодзі...» [8, с. 45–46].

Отже, у знесилених від голоду Великих Сорочинцях не чути ні співів, ні валування собак, ні цвірінкання горобців – усе, що можна спожити, давно з'їдено. Письменниця вживає антитезу, щоб показати, як змінилося оспіване автором «Вечорів на хуторі біля Диканьки» українське село, використовує прийоми іронії (у глузливих висловах людей в юрбі), сатирично включає гоголівський інтертекст, згадуючи інші твори М. Гоголя, зокрема «Як посварилися Іван Іванович з Іваном Никифоровичем» і «Мертві душі»: «Тепер Чічіков у советській Україні за один лише рік міг би мати понад сім мільйонів мертвих душ тих селян, що впали жертвами запровадження нової советської кріпаччини способом штучного голоду...» [8, с. 27].

У нарисі О. Звичайної також наявне зовсім інше семантичне наповнення образу торговіці – це демонстрація майнового стану, посад, можливостей, тобто такий собі різновид ярмарку марнотратства, як у «Невському проспекті» М. Гоголя або в романі В. Текерея. Таким чином, з'являється ще один субконцепт ярмарку – ярмарок як хизування. «Курортники» під пером О. Звичайної переважно розмовляють російською, одягаються «в українському стилі», бо це в моді, але водночас це ціла галерея негідників і пристосуванців, які не мають тіні співчуття до голодних дітей, котрі просять «хоч крихітку хліба!» [8, с. 14].

Ревекка Миронівна, одна з «курортниць», яка за хлібину придбала «плахту-красуню часів Гоголя», зовні подібна до романтичної героїні, насправді ж це бездушна хижачка, котра наживається на чужій біді. Дізнавшись, що її наймичка Ганна злила залишки какао й заховала шматочок сухого окрайця для голодної сестри, вилила напій у помийницю, суворо попередивши нещасну жінку про звільнення. О. Звичайна не протиставляє «курортників» за національною чи географічною ознакою – це новітня радянська буржуазія, «відповідальні працівники» різних радянських установ та організацій, котрі тільки й прагнуть, аби похизуватися один перед одним багатством і зв'язками.

Історія трагічної загибелі селянина Михайла Самодина підноситься до загальнолюдської трагедії. Письменниця з боєм описує руйнацію роботящої та талановитої родини.

Висновки. Якщо в гоголівських «Вечорах на хуторі біля Диканьки» Сорочинський ярмарок є втіленням живої народної стихії, символом гармонії, буяння життєвих сил, то в нарисі О. Звичайної навпаки – він є символом свідомого нищення українського народу. Краса рукотворних шедеврів,

які продаються напівмертвими від голоду селянами, різко контрастує з розкішними описами ярмаркових подій у творах Г. Квітки-Основ'яненка, М. Гоголя та інших. Діаспорна письменниця вибухає гнівним протестом проти визиску, який чинить більшовицька влада щодо українських селян, прирі-каючи мільйони людей на голодну загибель. Опис торгового дійства в нарисі «Миргородський ярмарок» прямо протилежний гоголівському барвистому й багатоголосому образу веселощів і свята. У творі О. Звичайної відзначаємо повну відсутність сміхового начала, оскільки моральна стихія заповнила весь простір.

Образ Сорочинського ярмарку під пером письменниці узагальнено піднесений до загальнодержавного рівня визиску, знущань і свідомого нищення української нації. Тоталітарна держава заснована на обмані й грабунку, тому тримається на страхові. Люди мовчазні й залякані. Кинуте в юрбі слово «голод» призводить до негайної реакції міліції – жінку, котра його промовила, арештовують.

О. Звичайна створює образ велетенської торговіці, докорінно змінюючи семантичні акценти попередньої традиції. Її концепт ярмарку реалізований у субконцептах «скупчення людей», «галас», «народна стихія» та доповнений субконцептом марнославства. Завдяки памфлетно-пристрасним авторським відступам у нарисі «Миргородський ярмарок» моделюється анти тоталітарний дискурс. Письменниця майстерно послуговується прийомами іронії, інвективи, встановлює анти-тетичні інтертекстуальні зв'язки з попередньою романтичною традицією.

У романтичній традиції перемагало добро, як у «Сорочинському ярмарку» М. Гоголя, а в нарисі О. Звичайної реалістично зображено перемогу зла й хаосу. Таким чином, ярмарок – одна із традицій і форм суспільної комунікації – розкритий та оригінально трансформований у творі діаспорної письменниці. Відбулося сатиричне переосмислення семантики й поетики художнього втілення ярмаркового дійства, що було зумовлене трагічною історією ХХ століття.

Література:

1. Мацько В.П. Олена Звичайна. *Енциклопедія сучасної України*. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=16643 (дата звернення: 30.11.2021).
2. Ленська С.В. Українська мала проза 1920–1960-х рр.: на перетині жанру і стилю : монографія. Полтава : ПолтНТУ, 2014. 656 с.
3. Кушнерьова М.О. Гоголівський текст у творчій рецепції Олени Звичайної (на матеріалі нарису «Миргородський ярмарок»). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. Одеса, 2014. № 8. Т. 2. С. 32–34.
4. Ленська С.В. Анти тоталітарний дискурс у малій прозі Олени Звичайної. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Філологія»*. 2015. Вип. 13. С. 37–45.
5. Ленська С.В. Рецепція гоголівських мотивів у «Миргородському ярмарку» Олени Звичайної. *Філологічні науки*. 2019. Вип. 30. С. 20–25.
6. Журба С.С. Трагедія українського селянства під час голодомору у прозі діаспори (на матеріалі творів Олени Звичайної та Івanni Чорнобривець). *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2017. Вип. 10. С. 102–113.
7. Бирик С.П. Концепт «ярмарок» в українській сміховій культурі. *Культура слова*. 2019. Вип. 91. С. 87–103.
8. Звичайна О. *Миргородський ярмарок* : нарис. Мюнхен : Накладом Ліги українських політичних в'язнів, 1953. 46 с.

Lenska S. Satirical transformation of the fair concept in the essay by Olena Zvychnayna “The Myrhorod Fair”

Summary. The article examines the satirical transformation of the concept of “fair” in the essay “The Myrhorod Fair” by the talented writer from the diaspora Olena Zvychnayna. It is determined that the main theme of the work is exposing the inhumane essence of Stalin’s totalitarian state, in particular, the theme of the Holodomor of 1932–1933 is revealed.

The specifics of the author’s concept of creative dialogue with Gogol and his novel “Sorochynsky Fair” are analyzed. O. Zvychnayna used the method of satire, which became dominant in the structure of the plot, image system, in the author’s digressions, was at the speech level of the story. The method of satire is enhanced by the method of irony, which is realized in the epigraph to chapter 1.

It was found that the harmonious world of Gogol’s story contrasts with the horrible reality depicted in O. Zvychnayna’s essay. A totalitarian state is based on insurance. The changes that have taken place over a hundred years show that the the colorful and beautiful world has been destroyed.

The creative realization of the concept of “fair” through the opposition of two groups of images – sellers and buyers is analyzed. Examples from the text confirm that the sellers

at the fair are almost starving peasants, and the buyers are the newest Bolshevik elite, those who rest at the resort in Myrhorod. It is revealed that the concept of “fair” is realized through the subconcepts “fair as a crowd”, “fair as clamor”.

The image of the main character Mykhailo Samodyn, who embodies the collective image of the Ukrainian peasantry, is analyzed. He has the best human traits – diligence, kindness, care for relatives. He died of starvation and did not save his wife and two granddaughters.

Images of “holidaymakers” – the latest Soviet nomenklatura and members of their families who are indifferent to the death of thousands of peasants – are considered.

A comparison is made: in M. Gogol’s “Evenings on the farm near Dykanka” the Sorochyn Fair is the embodiment of a living folk element, a symbol of harmony, exuberance of vital forces, and in O. Zvychnayna’s essay on the contrary – it is a symbol of conscious destruction of the Ukrainian people. Elements of a pamphlet, satire, and pathos in the author’s digressions in the essay “Myrhorod Fair” simulate anti-totalitarian discourse.

Key words: fair concept, author’s digression, Holodomor, essay, intertextual connections, satire, irony.

*Міронова Н. М.,
магістрантка кафедри української літератури
Запорізького національного університету*

*Бакаленко І. М.,
кандидат педагогічних наук,
доцентка кафедри української літератури
Запорізького національного університету*

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДНИК ПОЕТИКИ РОМАНІВ ІРЕН РОЗДОБУДЬКО

Анотація. Статтю присвячено опису інтертекстуально-го складника поетики романів яскравої представниці сучасної української літератури – письменниці Ірен Роздобудько. Проаналізовано її твори, зокрема ті, що були написані на початку XXI століття, тому що саме вони вирізняються наявністю численних алюзій, цитат, епіграфів, ремінісценцій. У романах «Амулет Паскаля», «Ранковий прибиральник», «Дванадцять, або виховання жінки в умовах, не придатних до життя» та «Шості двері» виявлено численні інтертекстуальні зв'язки із відомими творами зарубіжних авторів. Розглянуто автоінтертекстуальні перегуки між романами авторки, а також між її художніми та документальними творами. Зазначено, що інтертекстуальні вкраплення у структуру художнього тексту є важливим прийомом ідіостилу письменниці; вони характеризують її тексти як відкриті і породжують нові смисли. Простежено, що прецедентними текстами, до яких зверталася Ірен Роздобудько, стали твори таких авторів, як Х.Л. Борхес, Х. Кортасар, А. Дюма, Дж. Лондон, Дж. Фаулз, М. Кундера, К.С. Льюїс, О. Грін, Е. Єлінек, О. Купрін, В. Набоков, Г. Маркес, Е.М. Ремарк та інші. Наголошено, що асиміляція її власних романів відбулася цілком гармонійно як між собою, так і з такими творами категорії non-fiction, як «Переформулювання», «Одного разу» та «Мандрівки без сенсу і моралі», і є цікавим і вдалим рішенням авторки. Акцентовано, що інтертекстуальність є однією з центральних категорій літературознавства, і зроблено висновок, що інтелектуальна белетристика потребує від читача певної підготовки та неквапливого глибокого прочитання, а інтерпретація художнього тексту реципієнтом може бути більше або менше вдалою, повною, але цілковито вичерпною вона, звісно, не буде. Припущено, що найбільш вдалою буде така інтерпретація, яка здатна досягнути неповторну поетику художніх творів певного автора.

Ключові слова: інтертекст, інтертекстуальність, інтертекстуальні зв'язки, чуже слово, прецедентні тексти.

Постановка проблеми. У визначення поняття інтертексту зробили значний внесок наукові праці французьких філософів Ролана Барта і Юлії Крістєвої. Барт формулює поняття «інтертекстуальність» таким чином: «Кожен текст – це інтертекст: інші тексти присутні в ньому на різних рівнях у більш чи менш упізнаваних формах – тексти попередньої культури і тексти культури, що оточує. Кожен текст являє собою нове полотно, що зіткане із старих цитат. Обривки культурних кодів, формул, ритмічних структур, фрагменти соціальних ідіом і таке інше – усі

вони поглинуті текстом і перемішані в ньому, оскільки завжди до тексту і навколо нього існує мова» [1, с. 428].

Крістєва, яка, власне, і запропонувала термін, дала йому таке визначення: «Кожний текст являє собою перmutацію других текстів, інтертекстуальність; у просторі того чи іншого тексту перехрещуються і нейтралізують одне одного декілька висловлювань, узятих із інших текстів» [2, с. 135].

Одним із витоків теорії інтертекстуальності в літературознавстві XX століття стали праці М. Бахтіна. Він писав, що «гуманітарна думка народжується як думка про чужі думки, волевиявлення, маніфестації...» [3, с. 297]. Бахтін називав текст монадою, що «відображує в собі всі тексти цієї смислової сфери...» [3, с. 299].

У сучасному літературознавстві можна послуговатися визначенням І. Арнольд: «Під інтертекстуальністю ми будемо розуміти включення в текст цілих інших текстів або їхніх фрагментів у вигляді цитат, ремінісценцій і алюзій» [4, с. 71].

Але ще й до сьогодні вважається, що в сучасній науці все одно немає чіткого визначення інтертекстуальності. Його можна розглядати як у широкому сенсі – у контексті світової культури, так і в більш вузькому – як позицію конкретного автора.

Романи Ірен Роздобудько, написані на початку XXI століття (2004–2007), є вдалим прикладом інтертекстуальних вкраплень у структуру художнього тексту. Використання елементів «чужого слова» – алюзій, цитат, ремінісценцій та інших форм інтертексту (епіграфи, стилізація) – ще досі залишається таким, що повністю не розкрито.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість Ірен Роздобудько активно досліджується вже протягом двох десятиліть. Не обходять увагою науковці й інтертекстуальність у її романах. Зокрема, варто згадати статтю Ю. Соколовської «Інтертекстуальні особливості прози Ірен Роздобудько» [5]. Дослідниця розглядала одразу кілька художніх творів письменниці, тому поверхнево торкалася найбільш видимих інтертекстуальних включень у них. У своїй дисертації «Творчість Ірен Роздобудько у контексті української масової літератури» Ю. Соколовська розглядає комплексно творчий доробок письменниці, зокрема проблематику, психологізм, жанрово-стильові та наративні особливості тощо, але питання про інтертекстуальність у цій праці не розглядається.

Існує чимало праць, де дослідники виявляють інтертекстуальні зв'язки у творах одразу багатьох українських письмен-

ників, тому про форми інтертексту у романах Ірен Роздобудько в їхніх дослідженнях теж йдеться без особливого заглиблення у пошуки інтертекстуальних перегуків саме в її творах.

Метою статті є спроба більш повного й поглибленого аналізу інтертекстуальних зв'язків у романах Ірен Роздобудько «Амулет Паскаля», «Дванадцять, або виховання жінки в умовах, непридатних до життя», «Ранковий прибиральник», «Шості двері».

Виклад основного матеріалу. Реципієнт декодує сучасні романи, спираючись на власну асоціативну пам'ять і обізнаність у творах художньої літератури. Звісно, чим більше людина читає, тим краще вона орієнтується в літературному просторі, тим ширші її можливості у пошуках взаємодії текстів. Це своєрідний пароль, що допомагає авторові встановити контакт із читачем.

У романі Ірен Роздобудько «Амулет Паскаля» інтертекстуальність починається з назви твору. На перший погляд, це ремінісценція, адже, якщо пригадати, що слово у перекладі з латинської означає «спогад», можна зрозуміти, що авторка свідомо згадує відомого вченого. Але «підготовлений» читач, у цьому разі такий, що знайомий із творчістю Хорхе Луїса Борхеса, помітить у назві алюзію до цього відомого аргентинського письменника. До речі, саме він створив своєрідний символ інтертекстуальності – Вавилонську бібліотеку. Борхес писав «мініатюри», яких у нього величезна кількість. Серед них є есеї, присвячені Блезу Паскалю, і один із них має назву «Сфера Паскаля». Амулет у романі Ірен Роздобудько має форму сфери – це скляна кулька.

Існує багато інтерпретацій праць Блеза Паскаля. Сучасні дослідники порівнювали його з К'єркегором і Гайдеггером і зауважували, що він випереджав свій час і передбачував екзистенційну філософію. Нариси Борхеса про погляди вченого вирізняються дохідливим і цікавим викладом. «Куля являє собою ідеальну форму і підходить для божества. Бог є сферичним для Ксенофана і для поета Парменіда. За свідченням деяких істориків, Емпедокл і Мелісс вважали його нескінченною сферою» [6, с. 413]. А от інтерпретувати його можна по-різному. Наприклад, можна припустити, що, якщо люди створені за образом бога, то вони теж сферичні, тобто сферичним є їх внутрішній світ, що може означати щось на зразок замкнутості у власній кульці.

Мсьє Паскаль у Ірен Роздобудько «грає в бога», дозволяючи щасливому володарю амулету «знайти себе» і почати нове життя. Саме так – «Гра в бога» – мав називатися спочатку роман «Маг» («Волхв») Джона Фаулза. Інтертекстуальний відгук письменниці на світову літературу не обмежується лише Борхесом, і у чоловікові з бородою, який запросив пані Голку на танець у старенькій кав'ярні, неважко впізнати англійського письменника. У романі багато алюзій на його відомий твір ХХ століття «Маг».

У «Амулеті Паскаля» Джон працює у школі – так само, як герой «Мага» Ніколас Ерфе. Голка проходить цілу низку ініціацій, як і він – через болючий досвід пізнання людина, за екзистенційною теорією, знаходить себе. А поведінка мсьє Паскаля нагадує дії Моріса Кончіса. У ньому так само екзистенційна філософія домінує над логікою. «Маг» сповнений спогадів про жажливі події Другої світової війни, і в «Амулеті Паскаля» брязкіт у підвалі нагадав героїні про катування партизанів. Роздумуючи про насолоду життя, Голка однією з радо-

стей називає читання «товстої довгої книги, яка написана гарним розлогим стилем», що є ще однією ремінісценцією. Читач, знайомий із надто об'ємною «візитівкою» Фаулза – романом «Маг», – одразу зрозуміє натяк авторки. Пошук людиною своєї сутності є головною темою обох романів. Спільними є також і мотив містичності, і дивні персонажі.

Інтертекстуальність не завжди є впізнаваною читачем, тому письменники частіше за все намагаються використовувати загальновідомі зразки культури. Гала, одна з гостей мсьє Паскаля, пригадує зустріч із першим чоловіком. У той час молода жінка знаходилася у санаторії для хворих на сухоти. «Кохання напередодні смерті. Що може бути романтичнішим?..» [7, с. 111] – її риторичне питання відсилає читача до історії кохання Патріції і Роберта з роману Ремарка «Три товариші». А роздумуючи про завершення кохання, жінка говорить, що воно «спочатку відчайдушно стрибає, як Гаврош під кулями, і співає свою останню пісеньку» [7, с. 111]. І порівняння з відсилкою до одного з найкращих зразків романтизму – роману «Знедолені» Віктора Гюго, швидше за все, вдячно буде сприйняте реципієнтом.

Та й сама Гала, й інші гості мсьє Паскаля теж є інтертекстуальним відгуком Ірен Роздобудько на біографії відомих людей, адже на останніх сторінках роману письменниця дякує «несподіваним помічникам у написанні цього тексту» і просить вибачити її.

Не менш яскраво вираженою є у письменниці й автоінтертекстуальність. Асиміляція двох художніх текстів – «Амулет Паскаля» і «Дванадцять, або виховання жінки в умовах, не придатних до життя» – є цікавим літературним прийомом, своєрідною грою авторки з читачем. У зеленому блокноті пані Голки, героїні «Амулету Паскаля», є такий запис: «Я виходжу в імлістий морозний ранок – немов пірнаю в огидну каламутну й холодну воду. Вмикаю автопілот. Просто намагаюся досить чітко переставляти ноги. Аби йти. Повз будинок. Алеся вимерзлих дерев. До зупинки. Я вставляю у вуха навушники й одягаю на носа сонцезахисні окуляри, хоча сонця немає вже тижнів зо два. Просто мені не хочеться дивитися на світ. Сподіваюсь, я йому також небайдужа. І тому він часом перевертається і виливає на мене весь свій бруд» [7, с. 121].

Саме цими словами починається роман «Дванадцять, або виховання жінки в умовах, не придатних до життя». Тобто це означає, що його написала пані Голка. Головною героїнею в ньому є Хелена, яка, у свою чергу, написала «Амулет Паскаля»! Вся справа тут у метапрозі, яка підриває літературні умовності. Сучасна художня література є моделлю для створення реальності, а не її (реальності) відображенням. Metafiction є інструментом, що допомагає дослідити, як люди конструюють світосприйняття.

Вперше про Паскаля у цьому творі згадує один із пацієнтів «жовтого будинку», де зіркова письменниця Хелена починає працювати психоспікером, перебуваючи у стані екзистенційної кризи. «Тільки незбагненне має право на вічність, – говорить В'ячеслав Петрович. – У літературі – Шекспір, у музиці – Моцарт, у малярстві – Леонардо, у науці – Паскаль...» [8, с. 106]. Вдруге його згадує лікар у розмові з паном Вітольдом (до речі, досить неординарний герой, можливо, це ще одна ремінісценція – згадка про дивовижного письменника ХХ ст. Вітольда Гомбровича), пригадуючи відомих мислителів, які мали певні ознаки аутизму. Напевне, мається на увазі не аутизм, який

дійсно є вродженим, а аутистичне мислення за швейцарським психологом Е. Блейлером. «Певні ознаки цієї хвороби були у Ньютона, Ейнштейна... Гадаю, що на це страждав і Паскаль» [8, с. 151]. Почувши це ім'я, Вітольд занурюється в спогади... Він розповідає лікарю про першу зустріч із Хеленою, коли вона була ще школяркою років десяти, про те, як почав знайомити її з наукою, викладаючи факти про відкриття Паскаля, про його ставлення до Бога... «Я так яскраво змалював ніч із понеділка на вівторок 23 листопада 1654 року в житті вченого... Так захопився розповіддю, що навіть знайшов у шафі свій старий щоденник, у якому дослівно за моїм старим викладачем математики записав той текст, який отримав назву «Амулет Паскаля»...» [8, с. 164].

Як відомо, в ту ніч французький вчений відчув якесь містичне осяяння. Свої думки в ті години він записав на смужці пергаменту і зашив його у свій камзол. Виявили його вже після смерті Блез Паскаля. Одні біографи називали його «меморіалом», інші – «амулетом». Йшлося в ньому про глибоке протиріччя теології і філософії. Ірен Роздобудько назвала цей стан наверненням – кожен із пацієнтів у романі пережив його. Ці люди насправді здорові – вони просто так само, як і їхня психологиня Хелена, пробудилися душею, тобто відчули «під собою землю, за собою націю чи хоча би спільноту однодумців, а над собою – Бога...» [8, с. 188]. «Книгу пані Хелени «Амулет Паскаля» я сам перечитав разів п'ять, – відреагував лікар на розповідь Вітольда. – Цікаво було почути, як усе починалося» [8, с. 165].

Сучасних письменників формує не лише рідна культура – вони часто звертаються до культур інших країн і епох. Зважаючи на такі контакти, роман «Дванадцять, або виховання жінки в умовах, не придатних до життя», який тісно пов'язаний з романом «Амулет Паскаля», можна назвати інтертекстуальним і транскультурним. У романі є два алюзивних епіграфи, які відсилають до «Нестерпної легкості буття» Мілана Кундери. Також можна помітити, що юній Хелені книга Паскаля «Думки» слугувала своєрідною перепусткою у квартиру Вітольда, як і книга «Анна Кареніна» слугувала Терезі «паролем» на вхід до Томаша у романі Кундери. «Вона сама подзвонила в мої двері за кілька тижнів. У руках тримала книжку...» [8, с. 161]. Дівчинка з монологу одного з пацієнтів – Технолога – носить важкі карафи з водою, що нагадує важку працю юної Терези у барі, де вона працювала до зустрічі з Томашем і змушена була носити відвідувачам по кілька важких келихів із пивом у кожній руці. Алюзивною є ситуація з помираючою пташкою – в «Амулеті Паскаля» Голка також, як і Тереза в «Нестерпній легкості буття», намагається допомогти маленькому створінню. Але, незважаючи на епіграфи – цитати з роману Кундери, у романі також є ще велика кількість й інших інтертекстуальних зв'язків з різними творами. Тут теж «грають в бога», як і у Фаулза – наприклад, американський дід одного з пацієнтів прагнув «бути богом», ставлячи своїй родині якісь неймовірні умови задля отримання спадку. Пан Вітольд обожноє робити подарунки, адже це дає йому змогу «відчути себе творцем світу». «Подобалося бути богом» йому і для Хелени – адже він за кілька років підготував її до вступу в університет на іноземній мові зовсім безкоштовно. І на почуття дівчини, яка вже стала цілком дорослою, він не відповів, адже він «не Гумберт Гумберт! І збочинських нахилів за собою не помічав...» [8, с. 155] – алюзія на «Лоліту» В. Набокова.

Інтертекстуальні перегуки відбуваються не лише між століттями. «Перегукуватися» можуть і твори, що написані у XXI столітті майже в один рік. Неможливо не згадати один інтертекстуальний відгук Ірен Роздобудько на твір, за який 2004 року його авторка отримала Нобелівську премію. У Парижі Хелена бачить, що «у великій книжковій крамниці на вітрині за склом, немов близнюки, стоять сорок вісім її «Амулетів Паскаля» [8, с. 216]. Вона заходить до кав'ярні і зустрічає там відомого письменника, у якому можна впізнати її улюбленого Мілана Кундери. Він упізнав письменницю – читав про неї у газеті «Le Figaro». Вони довго розмовляють про літературу. Відбувається цікава ремінісценція. Хелена говорить, що «після прочитання нової книжки однієї австрійської письменниці... батьківщина Моцарта здалася їй унітазом у студентській «общазі», в якій зіпсовано зливний бачок, і всі нечистоти плавають на поверхні...» [8, с. 216]. Ім'я не називається, але його легко вгадати. Звичайно, йдеться про книгу Е. Єлінек «Піаністка», яка, безумовно, написана талановито, але шокувала багатьох.

Стосовно свого перекладеного «Амулету Паскаля» Хелена зауважує, що деякі абзаци там були написані «для себе». Наприклад, про те, як Блез Паскаль потрапив на світську вечірку і там «був лише диваком...». Сидячи на підлозі серед купи книжок, Хелена читає таке: «Поблажливо поплескати генія по плечу – от єдина розрада «сильних світу цього». Вони плескають – геній сором'язливо і вдячно всміхається. Йому м'яко вказують, що все, чим він займається, все, на що покладено життя, – дурниці. О, він може кивнути у відповідь. Але це буде механічний жест. Геній чекає навернення...» [8, с. 196]. Епізод, на якому зупинила свою увагу героїня, нагадує певні моменти з життя самої Ірен Роздобудько. У передмові до її «Переформулювання» (2007) письменниця Л. Воронина розповідає таке: «Суворі літературні метри поблажливо усміхалися до неї, плескали по плечу й бурмотіли: «Так-так, я переглядав (переглядала) твій детективчик. Ну що ж – цілком пристойно...» [9, с. 3]. За детективи, з яких починала, письменниці зовсім не соромно – усі вони мають підтекст. А отримавши своє справжнє навернення, почала «виламуватися з цієї детективної ніші й писати нестримно» [9, с. 3].

У романі «Амулет Паскаля» згадується ще один видатний учений. «Уяви, як було тяжко Галілею доводити натовпу невігласів те, що він знав, що довів математично і на що поклав життя! Уяви, з якою енергетикою він вигукнув свої останні слова про те, що «вона обертається!» [7, с. 97] – у запалі говорить Голка Джону, і вони ще деякий час розмірковують щодо недосконалості людини в цьому світі.

У зеленому блокноті пані Голки є запис про французького художника і скульптора Поля Гогена. Вона розуміє його прагнення жити на острові, де відсутня цивілізація, заради злиття з природою та «первісних кольорів і жінок із довгим кінським волоссям» [7, с. 124]. Про острів мріє також і Хелена з «Дванадцяти...» і врешті отримує можливість узяти дванадцять квитків туди: собі та Вітольду, а також десятьом послідовникам – людям із «жовтого будинку», з якими вона спілкувалася, і які назвали її «своєю», тобто такою, яка відчула навернення, як і вони. З розумінням пані Голка ставить і до героя фільму А. Тарковського «Ностальгія», який «зачинився в хаті з усією родинною на вісім років», адже «світ малий». А «щоби зрозуміти світ, достатньо одного Маркеса... Навіть достатньо одного роману «Сто років самотності»...» [7, с. 97]. Героїня вважає,

що цілісності немає, можна задовільнитися частиною і відчути гармонію.

У романі «Ранковий прибиральник» переінтерпретовано історію «Трьох товаришів» Е.М. Ремарка. Дружба молодих киян Михайла, Дмитра та Сергія була не менш міцною і щирою, ніж дружба німців Роберта, Готтфріда і Отто. «Три товариші... Я, Дмитрик і Серж...» [10, с. 31]. Дмитрик, на жаль, загинув – як і Готтфрід у Ремарка. Програміст Серж з родиною мешкає в Едмонтоні. Михайло, який тепер Майкл (він теж жив у США), з великим сумом пригадує минуле, випадково побачивши в одному з номерів, які він прибирає, книгу, видану 1964 року – таку саму, як була колись в нього вдома. «Я не можу втриматись і заглядаю в неї... Принаймні можна з'ясувати, якої національності новий гість, вірніше – гостя... Оце так! Я навіть присідаю на красоч ліжка... Ну хіба не жах! – я зовсім одвик від рідної кирилиці» [10, с. 30].

Тут знову ми бачимо цікавий зразок автоінтертекстуальності. Роман Ірен Роздобудько «Ранковий прибиральник» вже наступного року після виходу асимілювався з її романом «Шості двері». Нині вони видаються як окремо, так і однією книгою під назвою «Він: Ранковий прибиральник. Вона: Шості двері». Завдяки роману «Шості двері» читачі змогли дізнатися, хто ж вона – незнайомка, яка любила «барбариски», користувалася духами «Бузок», передавлювала зубну пасту посередині, як і Майкл, носила «якесь пташине пір'ячко» (так прибиральник готелю назвав її одяг, зазирнувши до шафи) і перечитувала «Трьох товаришів».

Жінка з незвичним ім'ям Анна-Марія «зробила себе сама», але за її успіхом у бізнесі, розумом і вродою стоїть самотня скривджена дівчинка, що так і залишилася жити в її душі, яка любить читати і дуже сумує за тими, кого любила і втратила. У час, коли стає нестерпно, вона малює двері і потрапляє в інші виміри. У дитинстві вона зустрічалася там з казковими персонажами, у дорослому віці – з близькими та друзями, яких вже немає.

Одного з її друзів звали Каліостро. Алюзивне ім'я літнього чоловіка, артиста цирку, відповідало його здібностям: він, як і справжній граф Каліостро (він же – Жозеф Бальзамо, герой роману А. Дюма), був чарівником, читав Нострадамуса і передбачив долю дівчинки. А його вірного друга – білосніжного папочка з рожевим хвостиком – звали Альфонсіно, можливо, на честь юного (вступив на престол у три роки) короля Кастилії XII століття, тобто маленький, але розумний. «Старий Каліостро, незважаючи на те, що кожного вечора був напідпитку, виявився інтелектуалом... Анна-Марія часом із подивом думала, звідки старий міг знати стільки дивних і заборонених для загального знання речей. Він міг годинами розмірковувати про романи Булгакова, декламувати вірші Рівери, як старих приятелів згадувати Пікассо чи Модільяні. А книжки... були видрукувані іноземними мовами. Анні-Марії здавалося, що сивий дивак – справжній Каліостро, який проживає на землі своє стонадцятье життя...» [11, с. 183].

Автоінтертекст дає змогу допитливому читачеві з'єднати епізоди з романів «Ранковий прибиральник» і «Шості двері» й отримати цілісну картину подій на Мальті. Ось як вони розгорталися у мальтійському готелі. У першу добу свого перебування в містечку Сент-Джуліанс Анна-Марія майже нічого не робила, а просто поринула у роздуми та спогади. «Це перша ніч у незнайомій країні. Анна-Марія ще не знає, що вона нази-

вається ПОВЕРНЕННЯ» [11, с. 252]. Майклові майже не було чого прибирати в її номері. «Ліжко, на мій великий подив, застелене. На спинках стільців нічого зайвого не висить. Біла дзеркала акуратно розставлена косметика. Нормально. Тут досить лише пройтися пилотягом...» [10, с. 30].

Наступного вечора прилетів Ларіон, син її подруги Ади – меланхолійний юнак, до безтями закоханий у Анну-Марію. Його чисте кохання нагадує таке ж щире платонічне почуття Желткова до Віри з роману О. Купріна «Гранатовий браслет». Прикраса для запл'ястку фігурує і в І. Роздобудько: Ларик віддає Анні-Марії коробку з її речами, які вона могла забувати в них удома протягом років – серед них і браслет. Звичайно, парубок оселився окремо, і друга ніч у молодій жінки теж пройшла у розмірковуванні над життям. «Вона нарешті зрозуміла, чому приїхала сюди: щоб не повернутися. Ні, вона, звичайно ж, повернеться назад, але – не повернеться. І це варто обміркувати» [11, с. 260]. І наступного ранку у її номері теж знов було чисто. Майкл навіть жартома удається до зухвалості. «Ба, тут узагалі не було чого прибирати... Я швидко застелив ліжко, не надто дбаючи про ідеально гладеньку поверхню ковдри (для громадянки колишнього Союзу – зійде!)» [10, с. 38].

Третьої доби все помінялося. Зателефонувала Ада і повідомила, що Ларика не стало через передозування наркотичних препаратів (на Мальті він провів менш ніж добу). Анна-Марія вшосте у житті намалювала помадою двері, через які потрапила у іншу реальність, ніби в «Хроніках Нарнії» К. Льюїса. Вранці вона прокинулася на підлозі з розсіченою губою і довго не могла прийти до тями. Прибираючи, Майкл побачив на тумбочці аспірин. «Напевно, застудилася... Я почав прибирати і витрусив із кошика порожню пляшку з-під вермуту «Чінзано»...» [10, с. 82]. Того ж дня він відкрив книгу Ремарка і підкреслив нігтем фразу: «він уже не знає, що робити з власним життям...»

Четвертої доби Анна-Марія вирішує нарешті втілити свою давню мрію: створити власну «маленьку країну», якій придумала назву «Коперна» (алюзія до «Пурпурових вітрил» Гріна – художнього твору, який Ірен Роздобудько перечитала колись безліч разів і знає напам'ять), адже її «справжня Коперна... пішла під воду часу, як Атлантида...» [11, с. 292]. Справжньою, звісно, була маленька країна дитинства. Там вона ще могла малювати двері від радості, а не у відчай, прикрашаючи їх, як «у книжці «Кіт у чоботях». Там завжди «перед сном бабуся читала «Вінні-Пуха». А коли подорослішала і виїхала до столиці, де життя закрутилося, як «чарівна парасолька в руках Оле-Лукойє», де вийшла заміж, і чоловік читав «улюбленого Камю», називаючи її снобкою, поступово дійшла до «синдрому Мартіна Ідена» (синдром досягнення цілі), і чарівні двері їй тепер були потрібні, щоб не збожеволіти. Молода жінка врешті вирішує, що «не все у світі – любов, є ще спокій», розлучається з чоловіком і, так само, як і пані Голка з «Амулету Паскаля», бачить Всесвіт у вигляді колекції матрьошок. «Спогади ховаються один в інший, як ляльки матрьошки» [11, с. 243]. Вона є такою ж «втікачкою», як і Голка: «їй треба було втекти, щоб не думати». Анна-Марія починає вести бізнесові справи, пов'язані із майбутнім пансіоном на березі Середземного моря, у якому спочатку «будуть відпочивати товстосуми, ... аби ще два-три сезони в ньому жили діти і самотні старі» [11, с. 278].

Того ранку прибиральник Майкл відчув заштрик ревностів – гостя з 713-го номеру не ночувала в готелі. А Анна-Марія

до нього не дійшла – так довго метушилася у пошуках перекладача для допомоги в укладанні угоди, що потім просто просиділа втомлена в маленькій кав'ярні, де, окрім неї, не було відвідувачів. А потім загадкова незнайомка взагалі з готелю виїхала. Анна-Марія раптом вирішила побувати у рідному місті. Там, де «як і колись – сто років тому! – лежали відбитки освітлених вікон. Гра в класики!» [11, с. 288] (алюзія до Хуліо Кортасара). Анна-Марія вже піднялася, «дострибала» до «верхніх класів» свого життя, але їй поки що не радісно від цього. Можливо, все попереду. І, на щастя, вона залишила свою книгу «Три товариші», де на останній сторінці написала номер свого міського київського телефону. Майкл пригадує: «Це – Оболонь!» [10, с. 155]. І збирається повертатися. Він ще не знає, що потім вони зможуть прилітати на Мальту коли завгодно. Адже Анна-Марія купила тут ділянку під забудову. Така діалогічність художніх текстів сприяє відчуттю цілісності, додає цікавості до творчого доробку письменниці.

Апеляція до власних творів, що написані раніше, поглиблює певні моменти й виконує інформативну функцію. У травелозі «Мандрівки без сенсу і моралі» Ірен Роздобудько використовує цікавий літературний прийом: пише листа до свого героя – Майкла з роману «Ранковий прибиральник». «Дорогий Майкле! ... Пишу тобі з Сент-Джуліанса, з того самого готелю і, можливо, з того самого номера, який ти прибирав... Тут, у цьому респектабельному готелі, як ти і розповідав, ... не зустрінеш ... жодного прибиральника... З'являтися на очі мешканців їм категорично заборонено. Тому тепер ясніше уявляю всі твої службові «злочини», які ти чинив у номері своєї загадкової незнайомки...» [12, с. 170].

У «листуванні» із власноруч створеним героєм письменниці торкається важливих питань. «Ти повернувся на нашу батьківщину і ставиш купу запитань... Нещодавно ти писав мені, що тебе вражають різного гатунку рейтинги, що друкуються у ... виданнях: ... «сто мільонерів» і таке інше. ... В багатьох цивілізованих країнах соромно хизуватися своїм багатством. ... А ще ти питав, чому, маючи статки, вони ніколи не розкошеляться на благо власної країни. ... Вони, як той лихвар, котрий, маючи «в панчосі» тисячу, ніколи не їсть досхочу» [12, с. 178].

Цей лист досить великий – письменниця ділиться багатьма враженнями про Мальту зі своїм героєм. У використанні постмодерністських прийомів Ірен Роздобудько «зайшла далі», ніж свого часу один з її улюблених авторів – Джон Фаулз. Англійський письменник лише «іхав поруч» зі своїм героєм у вагоні поїзда і «стояв під вікном» героїні (у романі «Жінка французького лейтенанта»), але не «спілкувався» з ними безпосередньо. Наприкінці листа письменниця просить героя вибачити її і ставить особисте питання: «Чи знайшов ти ту жінку з 713-го номера?» [12, с. 187].

Взагалі завдяки есеям і подорожнім нотаткам Ірен Роздобудько можна багато чого дізнатися про її світосприйняття і зрозуміти, чому те чи інше рішення вона прийняла у процесі створення своїх художніх творів. Тут виявляється цілком доречним її висловлювання «Коли сприймаєш світ у деталях, тоді і велике стає більш зрозумілим» [12, с. 7]. Зіставляючи «деталі», тобто погляди письменниці, її думки стосовно різних питань, можна скласти цілісну інтерпретацію її того чи іншого роману.

Наприклад, за допомогою «неправильної книги» Ірен Роздобудько «Одного разу» можна дізнатися, що мсьє Паскаль

є кимось на зразок особистого мага письменниці (звичайно, уявного), і свої злети й успіхи вона пов'язує з ним. Стосовно здійснення своєї давньої дитячої мрії про кіно вона пише: «... якимось дивом мені вдалося попрацювати сценаристом... Як і чому це сталося – відомо лише мсьє Паскалю – тобто тій чарівній і особисто моїй субстанції, до якої звертаюся у думках...» [13, с. 51]. Таким чином, чарівник Паскаль надає «путівку» у здійснення мрій не лише героям роману «Амулет Паскаля», а й усім, хто дійсно дуже прагне чогось. Адже, за П. Коельо, «коли чогось дуже хочеш – весь Всесвіт сприяє тому, щоб твоє бажання здійснилося».

Дві підряд мандрівки у далекі країни і стан астенії після такого виснаження й нескінченних безсонних ночей, як у пані Голки, були й у письменниці, що створила цю героїню. «... Дев'ять готелів за місяць і три-чотири зустрічі на день (у навушниках, з балаканиною) – це вже занадто для моєї астенії...». Роман «Амулет Паскаля» взагалі... наснився пані Ірен, у чому вона зізнавалася в інтерв'ю 2006 року, і відбулося це у новорічну ніч. «Все минається і нічого не має значення, крім друзів...» – співали музики в старій кав'ярні (епізод з роману «Амулет Паскаля»), і в своїх есеях Ірен Віталіївна неодноразово наголошує на цінності щирої дружби.

Без сумніву, Ірен Роздобудько є талановитою людиною, але якщо у основі роману лежить ще й власний досвід – такі сюжети пишуться з особливою щирістю й зворушливістю. Тремтливо й пронизливо, з тихою радістю і світлим сумом виписане перебування Анни-Марії у цирку, до якого вона потрапила восени 1982 року і одразу відчула себе на іншій планеті, а також її візит туди через роки і зустріч з улюбленим Каліостро у іншому вимірі, бо в реальному світі старого артиста вже не було. Виявляється, восени того ж року у донецькій квартирі Ірен Роздобудько пролунав телефонний дзвінок, і її запросили працювати шпехталмейстером, тобто оголошувати номери циркової програми. Всі привітні люди, які «віталися й підморгували, ніби подаючи сигнали своєї приналежності до іншої цивілізації...» [13, с. 48], з якими Ірен Роздобудько деякий час працювала, потім стали героями її роману «Шості двері».

Висновки. «Перегуків» fiction і non-fiction у письменниці багато, та обсяг статті не дає наразі змоги висвітлити всі важливі моменти.

Той факт, що інтертекстуальність є однією з найбільш яскравих рис поезики Ірен Роздобудько, говорить про високу культуру й неабиякі інтелектуальні здібності цієї авторки, а також про її «пошуки» обізнаного й ерудованого читача, який, окрім цікавого сюжету, помічав би і дещо приховане, тобто здатного «розкодувати» її майстерно створений подвійний код.

Перспективи подальших досліджень. Варто було б дослідити «творчий діалог» Ірен Роздобудько зі всесвітньо відомими філософами, адже письменниця на сторінках своїх творів неодноразово звертається до філософських ідей Ф. Ніцше, Ж.-П. Сартра, А. Шопенгауера та інших.

Література:

1. Барт Р. Избранные работы : Семиотика. Поэтика. Москва : Прогресс, 1989. 616 с.
2. Кристева Ю. Избранные труды : разрушение поэтики. Москва : РОССПЭН, 2004. 656 с.
3. Бахтин М. Эстетика словесного творчества. Москва : Искусство, 1986. 445 с.

4. Арнольд И. Стилистика. Современный английский язык : учебник для вузов. Москва : Флинта, 2002. 384 с.
5. Соколовська Ю. Інтертекстуальні особливості прози Ірен Роздобудько. URL : <http://psl.onu.edu.ua/article/view/129475>
6. Борхес Х. Л. Собрание сочинений. Т. 2. СПб : Амфора, 2011. 847 с.
7. Роздобудько І. Амулет Паскаля. Харків : Фоліо, 2007. 189 с.
8. Роздобудько І. Дванадцять, або Виховання жінки в умовах, не придатних до життя. Київ : Нора-Друк, 2015. 223 с.
9. Роздобудько І. Переформулювання. Київ : Нора-Друк, 2007. 240 с.
10. Роздобудько І. Ранковий прибиральник. Київ : Нора-Друк, 2015. 158 с.
11. Роздобудько І. Він: Ранковий прибиральник. Вона: Шості двері. Київ : Нора-Друк, 2005. 312 с.
12. Роздобудько І. Мандрівки без сенсу і моралі. Київ : Нора-Друк, 2011. 192 с.
13. Роздобудько І. Одного разу. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2014. 220 с.

Mironova N. Bakalenko I. Intertextuality as an integral part of the poetics of novels by Iren Rozdobudko

Summary. The article has been devoted to the description of the intertextual component of the poetics of the novels of the bright representative of modern Ukrainian literature - the writer Irene Rozdobudko. Her works are analyzed, in particular, those that were written at the beginning of the XXI century, because they are distinguished by the presence of numerous allusions, quotations, epigraphs, reminiscences. The novels

"Pascal's Amulet", "Morning Cleaner", "Twelve, or Raising a Woman in Unusable Conditions" and "The Sixth Door" revealed numerous intertextual connections with well-known works by foreign authors. Autointertextual echoes between the author's novels, as well as between her works of art and documentaries are considered. It is noted that intertextual inclusions in the structure of the literary text are an important technique of the writer's idiosyncrasy; they characterize her texts as open and generate new meanings. It can be seen that the precedent texts referred to by Irene Rozdobudko were the works of such authors as H.L. Borges, H. Cortázar, A. Dumas, J. London, J. Fowles, M. Kundera, C.C. Lewis, O. Green, E. Jelinek, O. Kuprin, V. Nabokov, G. Marquez, EM Remarque and others. It is emphasized that the assimilation of her own novels took place in harmony with each other and with such non-fiction works as "Reformulation", "Once" and "Journeys without Meaning and Morality", and is an interesting and successful decision of the author. It is emphasized that intertextuality is one of the central categories of literary criticism and it is concluded that intellectual fiction requires some preparation and leisurely deep reading, and the recipient's interpretation of the literary text may be more or less successful, complete, but not exhaustive. It is assumed that the most successful interpretation will be one that can comprehend the unique poetics of works of art by a particular author.

Key words: intertext, intertextuality, intertextual connections, foreign word, precedent texts.

*Нестерук С. М.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри міжкультурної комунікації, теорії, історії та методики викладання зарубіжної літератури**Рівненського державного гуманітарного університету*

ДИСКУРС ЗАРОБІТЧАНСТВА У РОМАНІ БАРБАРИ КОСМОВСЬКОЇ «УКРАЇНКА»

Анотація. Статтю присвячено розгляду та репрезентації дискурсу заробітчанства у романі Барбари Космовської «Українка». Авторка пропонує подивитися на українців-заробітчан, застосовуючи принцип «пізнання заробітчанина через повсякденну ситуацію». З'ясовано, що контраверсійність пояснень заробітчанського дискурсу зосереджена довкола двох емігрантських груп: тих, хто живе «великою ілюзією» успіху чи одержимий ідеєю «великих» заробітків, та тих, хто належить до менш мрійливого покоління і спирається на природу власного гіркого досвіду.

Авторкою показано, що уявна та реальна «інстанція» у моделі «заробітчанства» базуються на парадному баченні світу і проєктують трансгресійний зріз життєвих цінностей індивідів роману. Помітно, що тілесний і предметно-речовий світ «нового» заробітчанського життя постають як сугестія, яка чуттєво пізнається та локусно регламентується.

Доведено, що польська авторка зосереджується довкола ознак «текучої ідентичності» одного з героїв твору – Миколи. Компонентами «нової ідентичності» персонажа виступають: демонстрація його «успішності», «гра на пониження», примітивізація діяльності. Свою роль на батьківщині Микола обмінює на маргінальний статус, що дарує свободу від соціальних конструкцій.

У процесі дослідження встановлено, що заробітчанство для Іванки – це лише тимчасовий сценарій нарративної свідомості. Бо нове життя формується як конструкт, що є результатом проспективних наративів «інших». Прояви модусу страху, безпомічності, туги народжуються навіть у облаштованому Миколою польському просторі.

У романі Барбари Космовської прочитується теза, що нарративні події заробітчанської мандрівки розгортаються як прискорення еволюції нарративної ідентичності або як руйнування особистісної ідентичності.

Доведено, що індикаторами трудового заробітчанського дискурсу у романі Барбари Космовської виступають кризові переживання емоційної слабкості, неспроможність до асимілювання, неможливість поєднання двох ідентичностей, психологічні тенденції байдужості, які притаманні нерідному суспільству.

Ключові слова: заробітчанський дискурс, ідентичність, маргінальний статус, проперспективний наратив, трансгресійний зріз.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Людина ХХ–ХХІ століття постійно перебуває в русі, а тому міграційні процеси є неминучим «компонентом для сучасного жителя кожної країни чи регіону» [1, с. 125]. Міграційна тематика активно увійшла в новітню масову культуру, сфор-

мувавши в національних літературах свій потужний струмінь, та привернула увагу як вітчизняного, так і зарубіжного науково-критичного товариства. Серед досліджень виділяються праці С. Павличко, В. Агеєвої, П. Будіна, Г. Грабовича, Т. Гундорової, О. Вознюк, Н. Зборовської, Ф. Погребенника, М. Рєвакович, Л. Рудницького, М. Сороки, Л. Оляндера, Г. Скуртул, що артикулюють різні аспекти життя і творчості в еміграції, репрезентують еміграційний дискурс материкових авторів, а також привертають увагу до проблематики ідентичності людини в чужокультурному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Наукова історіографія на тему так званого «заробітчанства» сприяє суспільному й особистому переосмисленню місця та позиції «заробітчанина» в різних суспільствах. Зокрема, окремі аспекти заявленої тематики у фольклористичній традиції досліджувала О. Гінда на матеріалі фольклорного архіву кафедри української фольклористики імені академіка Філарета Колесси Львівського національного університету імені Івана Франка [2]. Вона здійснила зіставний аналіз заробітчанських пісень і поезій українських трудових мігрантів в Італії та дійшла висновку, що така тематика відображає жанрові й тематичні «зсуви», що відбулися завдяки «четвертій хвилі» трудової еміграції.

Наукова праця О. Годованської «Новітня українська діаспора: трудові мігранти в Італії, Іспанії та Португалії» [3] розширює вже наявні межі трактування міграції в економічній та політико-правовій площині; показує обізнаність авторки з особливостями міграційних потоків у східному та західному напрямках, що детермінують всебічне розкриття причин і передумов цього явища. У монографії вчена обґрунтувала основні національні маркери, збрала та ввела в науковий обіг новий етнологічний матеріал, простежила видозміну і перелом у свідомості соціуму до явища міграції, розповіла про шляхи вирішення проблем у сфері трудового балансу.

У розвідках на заробітчанську тему – «Інший світ або Етнічність у дії: канадська українськість кінця двадцятого століття», «Трудова міграція та літературна творчість: до питання визначення феномена «заробітчанської» літератури» – Н. Ханенко-Фрізен зосередила увагу на пошуку та класифікації повноформатних публікацій, тобто «книг, виданих як друком, так і самодруком, як творів одного автора, так і збірників-альманахів» [4], результатах статистичного аналізу розподілу літератури за регіонами.

Стаття М. Рябенко «Художнє осмислення заробітчанства в сучасній українській прозі» аналізує твори сучасної прози, які

торкаються проблеми заробітчанства. У результаті дослідниці доходить висновку, що задекларована авторами тема глибоко не осмислюється, позаяк увага письменників зосереджується на загальнопсихологічних чи особистісних проблемах певного покоління.

У публікації О. Гудзенко «Сучасна польська література про Україну та українців: ключ до уникнення стереотипізації» [5] досліджено новочасну польську літературу крізь призму впливу на формування у читача образу українця та України. Критиком відзначено, що міжнародний діалог реалізується на основі імагологічних образів, які притаманні кожній нації, та наголошується на покликанні літератури нової доби перемогти стереотипізацію у сприйнятті образу іншого.

Метою статті є розгляд та репрезентація уявлення про заробітчанський дискурс українців у романі Барбари Космовської.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Барбара Космовська – популярна польська письменниця, лауреатка численних літературних конкурсів, вчителька польської мови, що намагається бути максимально широкою і не боїться говорити на дражливі теми. Серед таких «зон мовчання» авторка виокремлює проблему еміграції, що у XXI столітті актуалізувалася як потужний дискурс про заробітчанство.

Своїми філософськими спостереженнями письменниця поділилася у численних виступах, бесідах, розмовах та публікаціях. У одному з таких інтерв'ю газеті «День» Барбара Космовська констатує, що «міграція задля заробітку завжди свідчить про величезну сміливість тих, хто покидає знайомий, зручний, захищений світ. Зазвичай люди роблять це зі шляхетною метою, думаючи не лише про себе, а й про найближчих. Проте таке моє ставлення поділяють далеко не всі. Я усвідомила це, коли з місцевості, де мешкаю, чимало поляків виїхало працювати до Німеччини: розповідям про приниження, скаргам, болісним переживанням не було кінця. Мені здавалося, що, набувши такого досвіду, Польща виявиться мудрішою й цінуватиме чужу працю. Проте цього не сталося. І хоча я знаю багатьох моїх співвітчизників, які чудово живуть і знаходять спільну мову з українцями, які в них працюють, доводиться чути й інші коментарі і шкодувати, що ми так скоро забули наші особисті негаразди і кривду» [6].

Авторка зазначає, що верифікація власного досвіду вимагає «зазирнути до польських шаф», актуалізує українсько-польські реалії, провокує дискусію про стереотипні уявлення сусідніх народів. «Будь-який стереотип породжується якимось прикритим випадком, непорозумінням і звичайною недалекоістю й нерозважливістю, які заважають вникнути в суть проблеми, натомість спричиняються до банального повторювання беззмістовних фраз» [6].

Ситуативні модули еміграції, заробітчанська проблематика та свідомий відхід від дуалізації світу накреслюють предмет дискусії, корельований з ідеєю роману польської романістки Барбари Космовської «Українка» (роман вийшов у перекладі Оксани Теслюк у Тернополі у 2017 році). Цей твір є унікальним із погляду осмислення українсько-польських стосунків, естетико-ідеологічного їх переакцентування в контексті міжкультурних взаємин та у плані співвіднесеності соціокультурних історій двох держав.

У численних літературно-критичних виступах Барбара Космовська зауважує, що минуле формує непросту парадигму

україно-польських міждержавних і міжлюдських стосунків, а за сучасних умов міграційні процеси у країнах демонструють інтенцію до деформації символічного універсуму пам'яті, зміни його історичного наративу. Травматичний досвід попереднього століття, афективні переживання, що відчувала Польща у 90-х роках XX століття та Україна у 2014–2020 роках, змінили вектор українсько-польського протистояння, переорієнтували «смысловий відбір» у сферу важливих для народів-сусідів змістів.

Барбара Космовська у новому романі «Українка» пропонує подивитися на українців-заробітчан, застосовуючи принцип «пізнання заробітчанина через повсякденну ситуацію». На нашу думку, такий підхід під час інтерпретації фабульного тексту стане ще одним кроком на шляху паритетного діалогу двох сусідніх народів. Український літературознавець Г. Сиваченко вважав, що еміграція стає «поштовхом до переоцінки цінностей» і почасти «руйнує звичний світ усталених вартостей емігранта, проте також будує нову візію» [7, с. 158]. Така думка створює важливу логіко-теоретичну інтенцію для увиразнення акцентів про висвітлення етико-особистісної спричиненості заробітчанства та його результату.

В основу перформативного конструкту «жінки-заробітчани» покладено приватну історію Іванки Матвієнко з роману Барбари Космовської «Українка». Композиційний центр твору становить перебування дівчини на заробітках у Польщі. Структура оповіді узгоджується із текстовим мнемпростором та прийомом мультиплікації. Попри те, що хронологічна послідовність подій порушена, цілісність тексту збережена. У модуляції теми заробітчанства (ширше еміграції) важливу смислоутворювальну роль відіграє композиція роману.

Численні індикатори образів марковані суспільно-політичною реальністю Польщі та стереотипністю сприйняття «чужинців». Збірний образ українських заробітчан, котрий з'являється на початку роману, цікавий тим, що, базуючись на концепції Ж. Лакана, допомагає показати етапи сприйняття світу трудової еміграції й ментального освоєння власної екзистенції. У постструктуралістській теорії вченого людська психіка складається з таких структуроутворювальних реєстрів (інстанцій, порядків): уявного, символічного, реального [8].

Слід визнати, що всі три лаканівські реєстри на сторінках роману Барбари Космовської перетворюються у складний емоційно-поведінковий комплекс, спричинений обертом чужих розповідей (залізничними баладами про землю обітовану), кольоровими журналами («Тепер, дивлячись на цю юнку, яка втікає від справжнього життя у кольоровий журнал, повний казок, хотіла б від щирого серця поділитися з нею набутих на базарах досвідом. А насамперед донести до її тям, чим закінчуються подорожі з маленькою валізкою» [9, с. 4]) й особистісною вірою/фантазією («Достатньо, що в неї є віра. І фантазія нашптує: майбутнє буде радісним, як це малювання!» [9, с. 7]). І лише окремі її учасники (переважно торговки) не піддаються ейфорійним почуттям та нав'язуванню лекал «успішного» заробітчанства: «На багато погодяться, про що не здогадуються, їдучи туди. Бо їдуть потягом, а повернуться в омані. Їдуть, як принцеси на бал, а повернуться з душевним болем і каяттям. З тією тінню в очах і на зблідлих щоках, що найбільше зістарює жінку. З-під будь-якої помади вилізе» [9, с. 4].

Помітно, що уявна та реальна «інстанції» у моделі «заробітчанства» базуються на парадному баченні світу й проєктують

трансгресійний зріз життєвих цінностей індивідів. Актуальність причинно-наслідкового зв'язку заробітчанства постулюється періодичним звучанням питань: «невже?», «чому?», «де?». «Невже це вона, Іванка?.. Куди поділася та, колишня? Яка на концертах була, у галереях. Грала у шпиталях для хворих дітей? Якій у «Штуці», неначе зірці, аплодували...» [9, с. 87].

Контраверсійність авторських пояснень заробітчанського дискурсу зосереджена довкола двох емігрантських груп: тих, хто живе «великою ілюзією» успіху чи одержимий ідеєю «великих» заробітків, та тих, хто належить до менш мрійливого покоління і спирається на природу власного «гіркого» досвіду. Яскравими репрезантами цієї тези виступають Микола та матір героїні, завдяки яким формується візія «трудова Польщі». Авторка зазначає: «У припущеннях Іванки є принаймні дві Польщі. Одна – Миколина, друга – матирина» [9, с. 9].

Травматичні та хворобливі спогади матері про заробітчанство стають детермінантою, яка перетворюється у «послання дочці»: «Про Польщу матері воліє не згадувати. Це закалець зі спогадів та сліз. У нього є ім'я, котре навіть бабця Леся ніколи не вимовила» [9, с. 9]. Для Миколи ж польський дискурс асоціюється із землею обітваною, що дарує свободу та жадану зміну: «Польські вечори – вже інші... Заповнені концертами в студентських клубах, темних від диму та негритянської музики. Задія джазу покинув минуле» [9, с. 10]. Отже, відштовхування та «тяжіння» до заробітчанства підкреслюють суперечливу та синтетичну природу досвіду найрідніших людей: «Зовсім інша Польща Миколи. Поділяється на дні і ночі. Дні мають набрякли від недосягання повіки, проте на плечах – веселий напис: «Pizza hut по телефону. Безкоштовна доставка» [9, с. 9].

Проте лакуну тематичного репертуару заробітчанської концептосфери час від часу заповнюють клішовані уявлення про життя. Ось яку картину обрисів матеріального благополуччя малює коханий Микола, щоб подолати побоювання Іванки: «Спочатку квартиру купимо, а згодом – будинок. Він буде з палісадником та балконом. І з кімнатою для музикування, – додає, знаючи, що така кімната важлива для неї. – Ми тут тільки проїздом, у гості. Та це добре місце. Нас тут зрозуміють, допоможуть із мріями» [9, с. 28].

Комплекс уявлень Миколи про успішне постзаробітчанське життя втягує Іванку у гру, котра «необхідна індивіду як біологічна функція, і вона необхідна суспільству в силу закладеного в ній смислу, в силу свого значення, своєї виразної цінності, в силу породжених нею духовних і соціальних зв'язків – простіше, необхідна як культурна функція. Гра задовольняє ідеали комунікації» [10].

Розкрити та доповнити елементи гри допомагають ознаки «текучої ідентичності» Миколи. Ще в концепції Дельоза сказано про двох Інших: «конкретного» Іншого та «апріорного» Іншого. Вони не взаємовиключають один одного, бо «апріорний» Інший забезпечує існування можливого світу загалом, тоді як «конкретний» Інший означає реальність і актуалізує структуру умовного світу.

У романі норми, цінності й культурні зразки, що віддзеркалюють уклад життя «двох Микол», проявляються під час трудової еміграції і польської адаптації. Компонентом «нової ідентичності» героя виступає демонстрація його «успішності». Цей «успіх» (прагнення стати будь ким, навіть джаз-музикантом) у певному значенні виправдовує зраду рідного соціуму.

Постуляція цієї тези розгортається завдяки концепції Р. Парка. Науковець, роздумуючи про природу емігранта, пояснював межовий статус маргінальних осіб, апелюючи до двох співтовариств. За вченим, прямуючи на заробітки (чи в еміграцію), людина виходить з-під соціального контролю її рідного соціуму. Щось подібне відбувається і з Миколою.

Ретритизм, котрий проявився у мотивації виїзду на заробітки та адаптаційній практиці, приховує справжні причини втечі – тягар традицій, що акумулюються в системі соціальних зв'язків (пригадаймо, герой не має батька). Виконання своєї соціальної ролі на батьківщині Микола обмінює на маргінальний статус, що дарує свободу від соціальних конструкцій. «Гра на пониження», примітивізація діяльності (кур'єрство у пещері) – маркери відмови від того культурного капіталу, котрий забезпечила батьківщина.

Помітно, що для Іванки тілесний і предметно-речовий світ «нового» заробітчанського життя постають як сугестія, яка чуттєво пізнається та локусно регламентується: «Поїдуть до тісної кімнати в одертій багатоповерхівці, де розмовляти або жити треба пошепки, бо тонка стіна визначає невблаганну межу тимчасової приватності. Відразу за нею починається інше життя» [9, с. 29]. Однак навіть тут культивування особистісного простору «Інших» повсякчас нагадує про становище новоприбулої: «Тут чайник, там чай, ванна кімната – дивись яка простора. І ванна – велика, товстунки вмістяться; зможемо в ній разом, уже спокійно... Я навіть пінку купив, водорості чи щось подібне... Побачиш, як нам буде добре у водоростях. А ця кімната – не наша, Конрадова...» [9, с. 29].

Перманентні прояви модусу страху, безпомічності, туги народжуються навіть у облаштованому Миколою просторі: «Безпомічно роздивляється довкруг і несподівано починає розуміти, що це місце її пригнічує – надто холодне й спартанське, не має нічого спільного з Миколою та їхнім коханням» [9, с. 30]. Варто сказати про те, що кохання героїв не лише сприяє процесу адаптації до нових умов, а й через духовний потенціал закоханих проєктує рівень їх особистісних перспектив.

Виїзд за кордон «на заробітки» головної героїні – це насамперед перебування в просторі іншої світоглядної системи. Змістову перспективу «межової ситуації» Іванки посилюють маркери національної ідентичності. Одним із них стає поняття «руска» («чужа»). Герменевтика Х.Г. Гадамера наголошує, що подолання Інакшості зумовлене пересудами, культурною традицією та горизонтом мовлення [11]. Схематизм досвіду закорінене в мові, яка моделює «об'єктивну ідеальність» [12]. Помітно, що верифікація ідентичності Іванки проходить через поєднання з коханим Миколою і польською культурною стандартизацією. Однак збільшення соціальної дистанції з батьківщиною породжує латентні розчарування і поглиблює внутрішній супротив героїні: «Думають, що я руска. Руска, не руска – немає жодної різниці для юрби. Не своя, тож забирайся геть – у себе прибирати, свої кути вимітати» [9, с. 56].

Заробітчанське («Інше») життя Іванки – це не Своє існування, яке у процесі трудової еміграції не може бути привласнене. Заробітчанство для героїні – це лише тимчасовий сценарій нарративної свідомості. Бо нове життя формується як конструкт, що є результатом проспективних нарративів «інших». Певна центрація на Своєму заважає Іванці вийти із заданої парадигми «очікувань», позаяк локальна територія та казкова нарративізація сильніші від автонаративу героїні. Два життя (до

і після заробітчанства) стають пробудженням самості героїні. Автонарратив Іванки, котрий не збігається з нарративами заробітчанського оточення, вкотре прискорює еволюцію нарративної ідентичності.

У романі Барбари Космовської прочитується теза, що нарративні події заробітчанської мандрівки розгортаються як руйнування особистісної ідентичності. І це припущення доповнюється повсякчасним декларуванням роздвоєності, м'якотілості героїні: «розрихлена, як кількадечний холодець» [9, с. 86], «вона – як оцей напірник, зітканий із гнилих ниток» [9, с. 87], «живе, як той мурмило, замкнута в собі...» [9, с. 87]. Юлія Крістева зазначала, що криза ідентичності, ототожнення себе з чужинцем «починається тоді, коли виникає усвідомлення своєї відмінності, і закінчується тоді, коли ми всі визнаємо себе чужими, бунтуємо проти зв'язків та спільнот» [13, с. 37]. Звідси й випливає, що на відкритий бунт героїня не піде, оскільки особистісна ідентичність базується на конфліктній несумісності ретроспективного та проспективного автонарративів. Авторка вдало виходить з ідентифікаційного колапсу: випадкова загибель героїні у молодому віці, відображена у фабульному плані, трактується письменницею як трагічний наслідок заробітчанського дискурсу.

Кризиві переживання емоційної слабкості, неспроможність до асимілювання, поєднання двох ідентичностей, психологічні тенденції байдужості, які притаманні нерідному для неї суспільству, – ось ті індикатори, що увиразнюють результат трудового заробітчанського дискурсу.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, суспільно-політична проблематика трудової міграції та заробітчанства у романі Барбари Космовської конструє моделі освоєння іншого простору та заробітчанського дискурсу останньої третини ХХ – початку ХХІ століть.

У подальшому вважаємо за необхідне звернутися до розгляду проблематизації двох ідентичностей: національної та соціальної, а також більш детально проаналізувати психотипи героїв.

Література:

1. Кравченко В.Г. Тенденції трудової міграції в Україні // *Часопис Київського університету права*. 2012. №2. С. 125–129.
2. Гінда О. Українознавчий простір в Італії: спроба оглядового дискурсу // *Мандрівець*. 2012. № 2. С. 4–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mandriv_2012_2_10 (дата звернення 21.12.2021).
3. Годованська О. Новітня українська діаспора: трудові мігранти в Італії, Іспанії та Португалії // *Народознавчі зошити*. № 2 (104), 2012. С. 241–248 URL: <https://nz.lviv.ua/archiv/2012-2/8.pdf> (дата звернення 21.12.2021).
4. Ханенко-Фрізен Н. Трудова міграція та літературна творчість: До питання визначення феномена «заробітчанської» літератури // *Українознавчий альманах*. 2014. Вип. 15. С. 230–238. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukralm_2014_15_73 (дата звернення 21.12.2021).
5. Гудзенко О. Сучасна польська література про Україну та українців: ключ до уникнення стереотипізації URL: <http://jrn.nau.edu.ua/index.php/go/article/view/13348/18510> (дата звернення 21.12.2021).
6. Семенченко М. Барбара Космовська: «Я – ворог сліпого дидактизму» // *День*. 2012. 16 березня. (№ 46). URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayinci-chitayte/barbara-kosmovska-ya-vorog-slipogo-didaktizmu/> (дата звернення 21.12.2021).
7. Сиваченко Г.М. Емігрантська творчість Володимира Винниченка: імагологічні інтенції в ідеологізованому дискурсі // *Літературна компаративістика*. Вип. 4: Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми. Ч. 1. Київ, 2011. С. 158.
8. Андрус О. Лакан, політика та постпозитивізм: сучасна соціальна критика URL: <https://commons.com.ua/uk/lakan-politika-ta-postpozitivizm/> (дата звернення 21.12.2021).
9. Космовська Б. Українка: пер. з пол. О.Теслюк. Тернопіль, 2017.
10. Хейзинга Й. Homo Ludens. В тени завтрашнього дня: пер. с нідерландського. М., 2004. 539 с. URL: <https://www.booksite.ru/fulltext/1/001/005/111/001.htm> (дата звернення 21.12.2021).
11. Гадамер Х.Г. Истина и метод. Москва, 1988. 700 с.
12. Гадамер Х.Г. Актуальность прекрасного. Москва, 1991. 368 с.
13. Колосок Т. Культурна ідентичність як сприйняття чужого / Т. Колосок // *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. 2008. № 12. С. 33–38.

Nesteruk S. Migrant workers' discourse in Barbara Kosmovska's novel "Ukrainka"

Summary. The article deals with the reviewing and the representation of the working migrants' discourse in Barbara Kosmovska's novel "Ukrainka". The author proposes to look at Ukrainian migrant labor force by applying the principle of "cognitions of a worker through everyday situations". The controversial explanations of the working migrants' discourse have been found to be centered on two groups: those who live by the "great illusion of success" or are obsessed with the idea of "huge wages", and those who belong to a less dreamy generation and rely on their "bitter" experience.

The author shows that the imaginary and real "instances" in the model of "earnings" are based on the parade vision of the world and project a transgressive cut-off of the life values of individuals in the novel. It is noticeable that the physical and the material world of the "new" migrant-working life appear as a suggestion that is sensually cognizable and locus regulated.

It is proved that the Polish author focuses on the sign of "current identity" of one of the characters of the novel that is Mykola. The components of the "new identity" of the character are: demonstration of his "success", "a game of decline", primitivization of activity. Mykola exchanges his role in his homeland for marginal status, which gives him freedom from social constructions.

The study has found that migrants' employment for Ivanka is only a temporary scenario of the narrative consciousness. This is because new life is created as a construct that is the result of prospective narratives of "the others". Manifestations of the mode of fear, helplessness, longing are born even in the Polish space arranged by Mykola.

Barbara Kosmovska's novel gives the message that the narrative events of the migrant journey unfold as an acceleration of the evolution of the narrative identity or as the destruction of the personal identity.

It is proved that the indicators of the working migrants' discourse in Barbara Kosmovskaya's novel are the crisis experiences of emotional weakness, inability to assimilate, inability to combine two identities, the psychological tendencies of indifference inherent in a non-native society.

Key words: working migrants' discourse, identity, marginal status, prospective narrative, transgressive cut-offs.

*Нечаюк Л. Г.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Київського кооперативного інституту бізнесу і права**Бабенко-Жирнова М. В.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Київського кооперативного інституту бізнесу і права*

ОБРАЗ ГЕРОЯ У РОМАНІ В. МАЛИКА «ГОРИТЬ СВІЧА» ЯК ЧИННИК РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ СВІТОГЛЯДНИХ ЗАСАД ПИСЬМЕННИКА

Анотація. У статті розглянуто роман В. Малика «Горить свіча» як окрему художню систему, зроблено спробу визначити його місце у творчому доробку автора та у контексті сучасної історичної романістики. Києворуська держава в зображенні В. Малика – це країна високої містобудівної культури, доволі складної суспільної структури – своєрідно міфологізованого політичного життя та людей складної ментальності, які, на відміну від цілковито однолінійно вибудованого світовідчуття, притаманного представникам ворожого табору, сповнені рефлексій, пориву до постійного пошуку відповіді на вкрай складні, життєвої ваги, питання. Письменник художньо моделює особливості буття людини, як зовнішнього, тобто її відносин зі світом та іншими людьми, так і внутрішнього, тобто духовного, психологічного буття. У зображенні людини доби Києворуської держави у романі «Горить свіча» В. Малик вдається до її диференціації в суспільному, соціальному, становому (князь, бояри, тисяцькі, тіуни, простий люд), ментальному та емоційному, чуттєвому аспектах. Демократичні засади письменника в зображенні історичних подій доби Києворуської держави XIII ст. зумовлюють зосередженість художньої оповіді на героєві з народу, міра свободи якого стає визначальною для міри свободи, наявної в державі. У романі «Горить свіча» В. Малик вказує на пряму залежність між наявною свободою, що нею володіє людина, обираючи її, і внутрішнім орієнтиром у своїх учинках. Оповідь про своє життя, що її під час першої зустрічі з боярином Дмитром являє присутнім Добриня, репрезентує не лише високий ступінь самостояння людини лицем до лица із суспільними обставинами, але і всю гостроту проблеми залежності людини від тих чинників, що є найбільш важливими для життя держави загалом. Розповідь Добрині про своє існування дає змогу письменникові художніми засобами виявити пряму залежність між такими, на перший погляд, не співмірними величинами, як людина і держава.

Ключові слова: художня історична проза, національна свідомість, історичний роман, жанр, динамічний сюжет, конфлікт, персонаж (образ героя), характер, топос, Києворуська держава, Україна.

Постановка проблеми. На нашу думку, через сприйняття та відображення історичної давнини В. Малик «знайшов найбільш повне втілення своєї творчої індивідуальності» [1, с. 4],

розкривши свій художній потенціал, заявивши водночас і масштабність бачення подій давнини. Відповідно, не буде перебільшенням твердити, що головним героєм роману В. Малика «Горить свіча» постає XIII сторіччя в існуванні Києворуської держави, а сам твір є «результатом словесного моделювання дійсності» [2, с. 286] цієї доби, засвідчуючи тим у спадщині письменника «прагнення до широкої історичної панорами» [3, с. 45]. Переобтяжене війнами, це століття водночас змогло явити і міць народу у протистоянні ворогові, і велич зусиль народу в обстоюванні державності на своїй землі. У романі «Горить свіча» явлено той мистецький феномен, згідно з яким, за Р. Інгарденом, що «більше входить «у подробиці» минулих подій, тим довшим здається проміжок часу, в якому вони відбулися» [4, с. 151].

Аналіз останніх досліджень і публікацій із цієї теми. Твори письменника привертають увагу сучасних критиків та літературознавців, але критичні праці, пристосовані до умов періодики, мають часом звужений чи оглядовий характер. Життєвому і творчому шляху письменника присвячені роботи І. Бокото, К. Волинського, А. Дяченка, Д. Міщенка, В. Карпенка, Н. Хоменко, Б. Чайковського. Досі недослідженим залишається роман «Горить свіча». У короткій статті, присвяченій цьому творі, П. Лубенський розглядає історію його створення та ділиться спогадами про автора.

Головною метою у романі «Горить свіча» є окреслення тих найбільших проблем, що їх акумулювало в собі минуле. Визначення цих проблем є, як впливає зі світоглядної позиції письменника, одним із тих уроків, що їх нащадки мають засвоїти в реалізації власного опору ворогові, адже його зображення історичної давнини, «відновлення минулого не є самоціллю. Коли його відновлення керується сучасним інтересом, то воно здобуває сучасну ціль. Живі в пізнанні минулого життя шукають не тільки задоволення прагнення знати, але й збагачення духу або певний урок» [5, с. 25]. Серед тих уроків найбільш важливими письменник вважає подолання роздробленості сил та здобуття монолітності в боротьбі народу з ворогом, усвідомлення оборонцями рідного краю пріоритетних стратегічних і тактичних завдань, злагодженість дій учасників опору ворогові та психологічна здатність окремо взятої людини і народу до опору нападників.

Викладання основного матеріалу дослідження. Києворуська держава в зображенні В. Малика – це країна високої містобудівної культури, доволі складної суспільної структури – своєрідно «міфологізованого політичного життя» [6, с. 59] та людей складної ментальності, які, на відміну від цілковито однолінійно вибудованого світовідчуття, притаманного представникам ворожого табору, сповнені рефлексій, пориву до постійного пошуку відповіді на вкрай складні, життєвої ваги, питання, «письменник художньо моделює особливості буття людини, як зовнішнього, тобто її відносини зі світом та іншими людьми, так і внутрішнього, тобто духовного, психологічного буття» [7, с. 105].

Інший аспект проблеми: взаємини людей у ворожому стані, як показує письменник, здійснюються лише на правах строгого підпорядкування на основі певного суспільного статусу – чину; натомість відносини між князем та народом у Києворуській державі здійснюються на основі демократичних стосунків, приписів віче, коли народ, висловлюючи свою позицію з певної проблеми, уже самим цим відкритим висловлюванням, проголошеним публічно, спонукає князя до прийняття цієї позиції, як це відбувається в разі прийняття киеворуським князем Михайлом Всеволодовичем рішення про оборону Києва всупереч пропозиції Менгу-хана про «безкровне» прийняття киянами ворога та спонукання «киян здатися без бою» [8, с. 19]. До цієї позиції письменника приєднується й інший аспект: необхідність виявити посутню відмінність у ментальності двох таборів і для структурованості самої романної оповіді. Якщо ми спостерігаємо цілковиту зосередженість автора на центральних постатях командувачів ворожого війська, а інші особи там сприймаються як загальне тло, що володіє мінімальною виразністю, то в зображенні тих людей, які населяють Києворуську державу, бачимо виразну диференціацію на кількох основних рівнях:

- на рівні суспільному, соціальному, становому (князь, бояри, тисяцькі, тіуни, простий люд);
- на рівні ментальному (письменник показує значну залежність цього рівня від попереднього);
- на рівні емоційному, чуттєвому, що виявляє парадигмальні якості людських стосунків.

Це визначає необхідність відповідно систематизувати й образи твору. Належить зауважити, що демократичні засади письменника у зображенні історичних подій доби Києворуської держави XIII ст. визначають зосередженість художньої оповіді на героєві з народу: чільним образом твору постає Добриня, який «з батьком та братами копав болотну руду і витоплював з неї крицю, сиріч залізо, і возив до Києва на продаж... А також орав землю, сів і збирав хліб» [8, с. 11]. Він, як і інші представники простого люду держави XIII сторіччя, виявляється найбільш незахищеним у сутічці з суспільними, політичними і всіма тими чинниками, що визначають у комплексі життя людини тієї епохи.

Центральною постаттю роману є, безперечно, Добриня: він постає своєрідним художнім утіленням тієї літературознавчої тези, що «художній смисл твору набуває загальнолюдського звучання тільки тоді, коли відбувається поглиблене і правдиве осягнення проблематики життя: в такому разі митець намацує константні, а отже, і сутнісні моменти духовного буття людини» [9, с. 220]. Образ цей, на нашу думку, водночас підтверджує, що «лише живучи в образі «героя», автор здатний

повноцінно творити як естетичний суб'єкт» [10, с. 25]. Міра свободи, наявної в державі, стає визначальною для міри свободи окремої людини, тобто «свобода соціуму в кінцевому результаті залежить від рівня свободи кожної окремої особи» [11, с. 67]. І річ тут не лише у тому, що «соціальне, постаючи майже синонімом матеріального, наділяється якістю фундаментальності, первинності стосовно всіх інших маніфестацій людської сутності. Але в подібному контексті індивіду як суб'єкту свободи дістається неодмінно маргінальна роль» [12, с. 29]. Річ у тому, що кожне окреме людське життя не лише постає перед викликом, котрий зумовлює необхідність прийняття рішень, тобто «свобода є не даністю, а рішенням» [12, с. 30], а й водночас визначає за індивідуальним існуванням особи її здатність виявлятися чинником розвитку певних явищ екзистенційного плану або відсутність такої можливості. Цей концепт важливий і тому, що чинник свободи значною мірою взаємопов'язаний з аспектом моралі особи. Принагідно зауважимо, що В. Малик своїм романом «Горить свіча» визначає пряму залежність між наявною свободою, що нею не лише розпоряджається людина (за фактом існування такої свободи), але й має за внутрішній орієнтир для своїх учинків, і тією моральністю, що її особа при цьому здатна репрезентувати.

Письменник формує образ Добрині мовби на підтвердження тієї тези, що людський рід повторює, відтворює себе у особі завдяки здатності останньої жити життям роду. Доля Добрині тому здатна представити не лише людину з народу певної доби; письменник показує, що герой як визначна особа є неначе камертоном свого часу: задаючи тон звучанню суспільства, постійно піднімаючи планку суспільних вчинків і прагнень, вона певним чином перегукується з долею сина тисяцького Дмитра – Іллі, який «потрапив під Батигів погром... Чи загинув, чи в неволі – хто теє знає... Одно ясно: якби був живий і не в полоні, то досі б заявився... Отже, або загинув, або в полоні у нечестивців». Проблема особистісної свободи стає нагальною проблемою для держави загалом; наявність заручників несвободи виявляє міру і заручництва держави від несвободи. Письменник володіє відвагою в художньому плані визначити причину втрат народу в минулому й, увіч явивши цю причину, дати своєрідний урок своєму сучаснику в можливій оцінці ним подій давнини. Незаперечним, однак, є те, що можливу причину поразок у минулому (або, принаймні, одну з таких причин) письменник визначив об'єктивно, цим, гадаємо, наповнивши твір не лише соціальним, але й розмисловим дискурсами. Так само забезпечене у творі стабільністю й те, що письменник виявляє всі можливі здобутки суспільного життя в минулому через активну участь, активну позицію у суспільному житті народу і його кращих представників. Засади письменника у творі простежуються послідовно й одноставно: вершителем історії, найзнаменніших у ній сторінок є народ – і як збірне поняття, і як найбільш достойні його представники. У цьому разі демократичні засади письменника ґрунтовані й на тих уроках, що їх надала історія, зокрема в таких ситуаціях, коли князь Михайло напередодні облоги Менгу-ханом Києва покидає місто, мотивуючи це тим, що «вранці довкола Києва стане Менгу, а в мене дружини – жменька одна. Навіть півтисячі не набереється. Як з нею відстоювати столицю? От я і вирішив поїхати у Володимир та в Галич до князя Данила просити підмоги, а якщо там не знайду, то подамся в Угорщину, до короля Бели. Там мій син Ростислав – сватається до його дочки Анни,

то, гадаю, Бела не відмовить прислати військо на поміч». При цьому за межами думки й вислову князя постає питання: коли ця «поміч» до киян прибуде і чи потребуватимуть цієї допомоги кияни на той час?

Письменник наголошує, що в найбільш напружену історичну мить у державі відбувається перехід від одноосібного управління нею до управління представниками з народу; тисяцький Дмитро наділяється в цій ситуації верховними повноваженнями, стаючи воєводию, тобто верховним оборонцем Києва від нападу татаро-монголів. Відтепер порятунок народу стає справою життя воєводи та життя Добрині. У цих образах письменник, на нашу думку, явив нове бачення героя: «тепер він – активний діяч, творець власної долі та перетворювач світу» [13, с. 85]. Моральним стрижнем героя, внутрішньою силою, що надає – в цьому разі Добрині – стійкість і витривалість у боротьбі з ворогом (у поєдинку з ним безпосередньо і у ворожому полоні), В. Малик вважає любов до того краю, в якому герой роману «Горить свіча» народився; цим тяжінням Добриня керується у своїх вчинках; воно забезпечує йому стійкість у незгодах, благородство поведінки (лицарську настанову для поведінкової своєрідності). Добриня, як переконується читач, бере в руки зброю лише тоді, коли існує крайня необхідність, коли або його життю, або існуванню рідного краю загрожує реальна небезпека, і вже за першої відсутності такої загрози береться до мирної праці. Причому ці переходи здійснюються природно: відповідно до тих вимог ситуації, які визначає героєві дійсність. Як то завжди притаманно позитивному персонажеві, Добриня не прагне випереджати події – його духовні та фізичні зусилля сконцентровані більшим чином на достойних і послідовних вчинках у відповідь на ці події, однак це не означає, що герой твору займає щодо зовнішніх чинників активну позицію; варто наголосити, що втручання Добрині в перебіг подій є завжди слухним для загального, спільного інтересу – користі для народу, що його він представляє (як це бачимо тоді, коли Добриня не просто здійснює свою місію перекладача, покладену на нього Менгу-ханом, а з власної ініціативи, зі своєї волі застерігає киян і київського князя Михайла Всеволодовича про підступ, що таїться у пропозиції командувача орди). Міцності, тривкості позиції Добрині додає те, що він почуває себе завжди з народом, з рідним краєм. Добриня міцний духовно і тому, що чітко ще з юних літ усвідомив своє призначення: виготовляти крицю, вирощувати хліб; крицю – задля безпеки людей, а хліб – заради продовження людського життя.

Усі герої твору «Горить свіча» (як і загалом усі герої письменника) випробовуються тією тотальною загрозою, що постала у вигляді орди хана Батия. І тут, як показує В. Малик, жодна людина – чи киянин, чи житель Калинового Кута – рівною мірою не відчуває себе в безпеці, й усі вони разом і кожен зокрема усвідомлюють спільну потребу і проблему: «Я бачив, – каже Добриня, – скільки їх (ворогів – Л.Н.) полягло під Переяславом та Черніговом, і скажу вам – не мало! Не сто і не двісті, а десять раз по сто і по двісті! І коли б так усюди... Їх так само вражає стріла, меч і спис, як і нас, то чому, справді, не стати в Калиновому Куті на бій з ними, чому хоч трохи не підрізати, не присмалити їм тут крила! Земля наша велика, та шкода – кожен у ній сам по собі! Ех, коли б ми всі зібралися гуртом, у полі, коли б усі наші князі звели свої дружини й одне місце та виставили супроти Батия усю свою силу – що б він тоді сказав?» [8, с. 77–78]. Поступово визріває в людей інша спільна

думка, що її декларує Добриня: «Знаю, Батий хоче завоювати не тільки нас, а й увесь світ – аж до Останнього моря! Та світ великий – у пельку не влізе! Звичайно, якщо самі не всунемо голову, а будемо до смерті битися з ворогом!» [8, с. 78].

Читач дедалі глибше усвідомлює, що становище, в якому опинилися держава і народ, стають дедалі менш упевненими, як і усвідомлює непевність того становища, в яке заганяють себе князі пориванням до влади, надто – на київському столі. Це уповні виявляє межу між цими суспільними полюсами. Цілковитим, повним усвідомленням небезпеки, що нависла над Києворуською державою, володіють, як показує В. Малик, лише такі достойні, зрілі розумом люди, як тисяцький Дмитро, як простий селянин Добриня. Непрості ситуації, в яких герої згідно з обставинами мають діяти спільно, поступово і неухильно дедалі зближують їх: Добрині доводиться виконати низку доручень тисяцького Дмитра (видобуток руди, забезпечення прибуття князя Данила Галицького із подальшим усуненням із княжого київського столу Ростислава Мстиславича, а також почуття між Добринєю і княжою дочкою Янкою) – все це дедалі більше зближує героїв, значною мірою нівелює їх стану приналежність, як і те, що і тисяцький Дмитро, і простолюдин, вільний смерд Добриня перейняті спільною ідеєю: створення безпеки для Києва в добу, коли ситуація в столиці є критичною, місто живе в очікуванні небезпеки, постійної загрози, усвідомлюючи, що «поле ворухиться, гомонить і одного дня рушить на нас. А ми не готові. Лише за півроку змінилося кілька князів» [8, с. 141]. Письменник показує, що його герой як визначна особа є неначе камертоном свого часу, задаючи тон звучанню суспільства, постійно піднімаючи планку суспільних вчинків і прагнень. Фактично майбутньою обороною Києва ще до того, як стане, за рішенням князя Данила, командувачем війська, переймається лише тисяцький Дмитро: він особисто «заготовив сімнадцять тисяч стріл, тисячу луків, стільки ж мечів та списів, завів каміння для метання, смоли, жита, пшениці, проса – в засіки» [8, с. 141–142]. Тверезо оцінює рівень майбутньої небезпеки для Києва і князь Данило: «всі суміжні з Ордою землі завойовані Батием – болгарі, половці, касоги, північна Русь, Чернігівська і Переяславська землі... Залишилися лише ми! Ось куди направить свого коня окаянний Батий! На наші міста і села! І передусім – на Київ!» [8, с. 143]. Повномасштабне усвідомлення рівня небезпеки, що загрожує народу, зокрема у князя Данила, тисяцького Дмитра, простолюдина Добрині, дозволяє їм згодом послідовно реалізувати ідею самостояння Києва перед ворогом. Цим пояснюється переконливість у звертанні князя Данила до київських бояр: «треба нам визнати, що татари сильніші за нас. У них усім воїни кінні, а у нас багато піших – майже всі чорні люди» [8, с. 145]. Сили у протистоянні ворогові й окремі герої, й увесь народ, як вказує письменник, здобувають від імпліцитного усвідомлення того, що «суб'єкт та іносуб'єктність співвіднесені в якості раціонально незбагненої (надраціональної) тотальності» [14, с. 75]. Князь Данило визначає кілька головних, важливих чинників, що потребують особливого напруження від оборонців рідної землі: насамперед це технічний і тактичний: «та й зброя у мунгалів ліпша, особливо луки, з яких стріли летять набагато далі, ніж з наших... А найголовніше – татар завжди більше, ніж нас, і вони всі на конях – отож швидше, ніж ми, можуть вибрати місце для удару, і напасти, і відступити, і обійти». Однак не менш важливим у протистоянні ворогу визначається і моральний чинник:

«у нас один вихід – оборонятися в укріплених містах! За їхніми могутніми валами, за високими заборонами нас не так просто дістати, а з-за них ми можемо завдавати нападникам дошкульних втрат. Це – головне! Русь повинна перемолоти на своїх городищах Батисву силу!» [8, с. 146].

Висновки. Отже, у зображенні людини доби Києворуської держави у романі «Горить свіча» В. Малик вдається до її диференціації в суспільному, соціальному, становому (князь, бояри, тисяцькі, тіуни, простий люд), ментальному та емоційному, чуттєвому аспектах. Демократичні засади письменника в зображенні історичних подій доби Києворуської держави XIII ст. зумовлюють зосередженість художньої оповіді на героєві з народу, міра свободи якого стає визначальною для міри свободи, наявної в державі. У романі «Горить свіча» В. Малик вказує на пряму залежність між наявною свободою, що нею володіє людина, обираючи її і внутрішнім орієнтиром у своїх учинках.

Цілковитим, повним усвідомленням небезпеки, що нависла над Києворуською державою, володіють, як показує В. Малик, лише такі достойні, зрілі розумом люди, як тисяцький, боярин Дмитро та людина, що походить із селян, – Добриня, духовні та фізичні зусилля якого сконцентровані більшим чином на достойних і послідовних вчинках у відповідь на події, ініціатором яких виступає ворог, однак при цьому його втручання в перебіг подій є завжди слухним для загального, спільного інтересу – користі для народу.

Література:

1. Кузьмичев И. Контрасты осязаемого времени. Портреты. Размышления Ленинград: Наука, 1988. 350 с.
2. Єременко О.В. Літературний образ у силовому полі синкретизму (на матеріалі української прози другої половини XIX – початку XX ст.). Київ: Свшан-зілля, 2008. 320 с.
3. Кузнецов М. Пути развития советского романа. Москва: Знание. 1976. 158 с.
4. Ингарден Р. Про пізнання літературного твору. Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / за ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис. 1996. С. 136–163.
5. Арон Р. Философия истории. Философия и общество. 1997. № 1. С. 254–272.
6. Попович М. Міфологія в суспільній свідомості. Дух і літера. 1998. № 3/4. С. 57–68.
7. Приліпко І. Концепція людини у творах Валерія Шевчука. Вісник Київського міжнародного університету: Київ 2009. С. 105–115. (Літературознавчі студії; вип. 10.).
8. Малик В. Горить свіча. Київ. Український письменник. 1992. 431 с.
9. Клочек Г. У світлі вічних критеріїв (Про систему критеріїв оцінки літературного твору). Київ: Дніпро. 1989. 221 с.
10. Басин Е. Психология художественного творчества. Москва: Знание. 1985. 64 с.
11. Иванов В. Мироззренческая культура личности (философские проблемы формирования) / В. Иванов, Е. Быстрицкий, Н. Тарасенко, В. Козловский. Київ: Наук. думка. 1986. 295 с.
12. Мюрберг И. Политика – свобода – мораль: опыт связывания понятий. Вопросы философии. 2007. № 4. С. 24–35.
13. Иванчикова И. К вопросу о проблеме деятельности в философии. Личность в педагогике и психологии. Петропавловск-Камчатский: Изд-во Камчатского гос. пед. ун-та, 2001. С. 81–100.
14. Синицын А. Мироззрение: субъект и иносуъектность (размышление о метафизической структуре мироззрения). Онтология мироззрения: темат. сб. Уфа: Уфим. гос. ун-т. 2000. 162 с.

Nechayuk L., Babenko-Zhyrnova M. The image of the hero in V. Malik's novel "The Candle Burns" as a factor in the representation of the writer's worldview

Summary. The article considers V. Malik's novel "The Candle Burns" as a separate art system, an attempt to determine its place in the creative work of the author and in the context of modern historical novels. The Kyiv-Russian state in V. Malik's image is a country of high urban culture, rather complex social structure - a kind of mythologized political life and people of complex mentality, which, in contrast to the completely linear worldview inherent in the enemy camp, are full of reflections answers to extremely complex, vital, questions, the writer artistically models the features of human existence, both external, ie its relationship with the world and other people, and internal, ie spiritual, psychological existence. In the image of a man of the Kievan Rus state in the novel "The Candle Burns" V. Malik resorted to its differentiation in social, state (prince, boyars, thousands, tiuns, common people), mental and emotional, sensory aspects. Democratic principles of the writer in depicting the historical events of the Kievan Rus state of the thirteenth century determine the focus of the artistic narrative on the hero of the people, the degree of freedom of which becomes decisive for the degree of freedom available in the state. In the novel "The Candle Burns" V. Malik points to the direct relationship between the existing freedom that man possesses, choosing it and the inner guide in their actions. The story of his life, which is present at the first meeting with the boyar Dmytro Dobrynya, represents not only a high degree of human independence face to face with social circumstances, but also the severity of the problem of human dependence on those factors that are most important for state life in general. Dobrynya's story allows the writer to use artistic means to reveal a direct relationship between such, at first glance, incomparable quantities as man and the state.

Key words: artistic historical prose, national consciousness, historical novel, genre, dynamic plot, conflict, character (hero's image), character, topos, Kyiv-Russian state, Ukraine.

*Печерських Л. О.,**кандидат філологічних наук,**докторант кафедри української літератури та журналістики ім. професора Л. Ушкалова
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

ХРОНОТОП «НОСОРОГІВ» Е. ЙОНЕСКУ У РОМАНІ «РАДІО НІЧ» Ю. АНДРУХОВИЧА

Анотація. У статті вперше проводиться дослідження трансформованих образів та послань драми «Носороги» Е. Йонеску на матеріалі роману «Радіо Ніч» Ю. Андруховича. У роботі окреслено сутність поняття «драма абсурду» і наведений перелік найхарактерніших рис цього естетичного явища, коло його найяскравіших представників, названі найпомітніші дослідження драматургії абсурду в українському літературознавстві. У роботі вказано, що українські постмодерністи використовували елементи цього жанру з метою правдивого відображення життя в тоталітарній державі. У процесі порівняльного аналізу роману «Радіо Ніч» Ю. Андруховича і п'єси «Носороги» Е. Йонеску з'ясовується, як код драматичного тексту активується на рівні сюжету роману. Зазначено, що образ носорогів у п'єсі Е. Йонеску символізує процес свідомого підкорення тоталітарній ідеології. Вказується, що як прояв абсурдності дійсності Ю. Андруховичем розглядається проблема людського вибору за умови його фактичної відсутності, а також помічено, що письменник виокремлює явища, що видаються абсурдними, перебуваючи у незаперечній галузі реальності. Зазначається, що роман «Радіо Ніч» містить алюзію на «Алісу в Дивокраї» Л. Керрола, який є одним зі своглядих попередників драми абсурду. Визначено низку збігів у сюжетах та поетиці драми та роману, як-от: обмеженість особистого часу, наявність автокоментарів, епізод загибелі свійських тварин, використання образу радіоприймача, тотальна самотність людини, її беззахисність та безпорадність перед руйнівною силою власних психічних станів та фізичних хвороб. Робиться висновок про трансформацію створених Е. Йонеску образів, послань та елементів сюжету для художнього вираження актуальних реалій, розкриття проблеми вибору у надзвичайних умовах. Стверджується, що, незважаючи на химерність самого існування вибору, Ю. Андрухович підкреслює, що кожен вибір має свою ціну, більшу чи меншу.

Ключові слова: драма абсурду, роман, постмодернізм, трансформований образ, художній код.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Театр, або драма абсурду (за визначенням англійського критика М. Ессліна) як сукупність явищ авангардистської драматургії в європейському театрі виник у середині ХХ століття на основі філософії екзистенціалізму, положень теорій С. К'єркегора, З. Фрейда, М. Гайдеггера. Ж. П. Сартра, А. Камю. Першими постановками в руслі естетичного феномену стали п'єси Е. Йонеску «Голомоза співачка» (1950) та С. Беккета «Чекаючи на Году» (1952).

Е. Йонеску вказував, що йому більше імпонує назва «театр насмішки», оскільки персонажі цього театру ані трагічні, ані

комічні, але смішні, вони не мають трансцендентальних або метафізичних коренів, «вони можуть бути тільки паяцями, позбавленими психології» і «звичайно ж, стануть персонажами-символами, що виражають певну епоху» [1, с. 191].

Для драми абсурду характерними є зображення світу як нелогічного накопичення фактів, вчинків, доль, дифузії і поєднання різних драматичних жанрів, нехтування застарілими нормами, використання мови різних мистецтв, взаємопроникнення фантастики й реальності, підкреслення абсурдності ситуацій, подій, рис людської психології, поведінки героїв, елементи гротеску, нісенітниць, безглуздя, мовних кліше, порушення часової та логічної послідовності дії, мінімалізація подієвості творів, невизначеність місця дії, використання аспектів підсвідомого (снів, марень), підміна драматичного діалогу паралельними репліками та монологіями героїв, гротескно-комічна демонстрація ірраціональності та нелогічності форм буття, в тому числі й мовного, трагічності людського існування, хисткості життєвих цінностей, причому проблема абсурду буття посідає одну з центральних позицій [2, с. 48–49].

В українській літературі ХХ століття елементи драми абсурду реалізовані у п'єсах І. Костецького «Дійство про велику людину», «Спокуси несвятого Антона», «Близнята ще зустрінуться», а також у творах представників нової хвилі: «Короткий курс» і «Двадцять такий-то з'їзд» В. Діброви, «Друже Лі Бо, брате Ду Фу» О. Лишеги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з цієї теми, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Драма абсурду викликала неабияке зацікавлення в пострадянські часи, зокрема п'єса С. Беккета «Чекаючи на Году» була поставлена у Києві С. Проскурнею. Українські письменники-постмодерністи, серед яких представники угруповання «Бу-Ба-Бу» та «Пропала грамота», зверталися до прийомів літератури абсурду із метою правдивого відображення життя в тоталітарній державі, як зазначають Л. Єремєєв та М. Суліма [3]. Дослідженням філософського підґрунтя та аспектів поетики драми абсурду в українському літературознавстві займалися Т. Якимович [4], В. Діброва [5], Т. Конєва [2], Ю. Горідько [6], Є. Волошук [7] та інші.

Поштовхом до написання п'єси «Носороги» Еженом Йонеску були враження французького письменника Д. де Ружмона від масової істерії на демонстрації нацистів у Нюрнберзі під час появи Гітлера 1936 року. Головна ідея твору Е. Йонеску – відсутність чи наявність вибору під час будь-яких форм омаовлення.

Відомий плакат А. Будника «Ежен Йонеску» 2017 р., створений для вистави «Носороги» Київського «Театру на Подолі», на

якому зображені два носороги один навпроти одного з фашистською свастикою та червоною зіркою на боках. У ширшому вимірі носороги символізують процес свідомого підкорення будь-якій тоталітарній ідеології.

Загалом твір Е. Йонеско можна розглядати в проблематиці протистояння людини абсурдності буття, безсилості та беззахисності перед глобальними викликами сьогодення. Треба розуміти, що актуальність абсурду як світогляду реагування людини на дійсність завжди буде на часі, як це зазначив Е. Йонеско: «завжди буде театр абсурду, інакші форми абсурду, їх безліч» [1, с. 195].

Ю. Андрухович у своїй романістиці використовує алюзії на твори світової літератури, використовуючи окремі коди цитованих творів для створення необхідного настрою, хронотопу, декорацій чи подвійного смислу сюжетних ліній власного тексту. У романі «Радіо Ніч» (2021) [8] Ю. Андрухович активізує код п'єси Е. Йонеску у художній трансформації створених драматургом образів та послань. З'ясування того, які аспекти «Носорогів» використані в сучасному постмодерному романі та з якою метою, становить мету нашого дослідження. Подібний аналіз на матеріалі роману «Радіо Ніч» проводиться вперше.

Матеріали, методи і мета. На матеріалі роману Ю. Андруховича «Радіо Ніч» за допомогою наукових методів гіпотези, аналізу, синтезу, порівняльного методу визначаються елементи жанру драми абсурду і мета їхнього застосування у тексті роману.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Топографічне визначення місця перебування головного героя звучить як «Носороги», «місто в околицях одного зі семи десятків географічних центрів Європи дещо східнішого її варіанту» поруч із Карпатами [8, 15]. Назва міста активує код тексту Е. Йонеску, підтверджує його актуальність для Ю. Андруховича характеристика подорожі біографа Й. Ротського як «подорож, окремі відтинки якої виявилися безнадійно абсурдними» [8, с. 15]. Значущим є сюжетний прийом розгортання подій недалекого минулого через сон другорядного героя (як зазначив Е. Йонеско, «справжня щирість йде з самого далеку, з глибин ірраціонального, безсвідомого» [1, с. 193].

Співробітник Міжнародного інтерактивного біографічного комітету сприймає як «єдину містичну пригоду свого життя» реалістичне переживання колишніх подій життя Йозефа, у пошуках інформації про якого він опинився у колишньому помешканні героя свого допису: «Я був не я, а Йосип Ротський. Я лежав на тому ж тапчані в його часі» [8, с. 17]. У 13-й та 14-й частині роману код «Носорогів» розкривається вже на рівні сюжету.

Герої роману «Радіо Ніч» вперше зустрічаються з невідомою твариною, що перебуває у підземеллі, яка нагадує носорога, під час втечі з помешкання Йозефа підземним ходом: «Десь неподалік відчувалася присутність чогось живого й величезного. Воно потужно дихало з тяжким сопінням і посвистом, чвакало по невидимій багнюці і – як би назвати той звук? – напевно, рохкало, тільки не по-свинячому, інакше» [8, 315]. Перше враження не дозволяє визначити вид тварини: «<...> чоловік, жінка та птах – на коротесеньку мить вихопили поглядом якісь фрагменти: масивний забрюханий тулуб, рапавий бік, гігантський, увінчаний волохатим пучком зад. Потвора явно занервувала ще при їхньому наближенні <...>» [8, 315]. У цьому епізоді тварина глибоко під землею в неприродних

для неї умовах може розглядатися як символ штучно стримуваної небезпеки, ворожо налаштованої щодо людей, потенційно здатної завдати шкоди, що викликає фізичне відчуття страху в людини. У 13-й частині роману поки що незрозуміло, яку небезпеку метафорично окреслює автор.

Чотирнадцятий розділ роману, дія в якому хронографічно (1499 рік) й топонімічно перенесена в уявний ізольований часопростір із жанровими ознаками казки, міфу чи містичного реалізму (наприклад, періодичне перетворення героя на песиголовця [8, с. 320], спілкування з лісовими феями й карликовими демонами [8, с. 318], порівняння сну героя зі сном Поліфема [8, с. 321], чарівна колекція баронеси Евеліни [8, с. 333]), в наступному розділі трактується як паралельний сон Ротського та Аніме, хоча реалістичність переживання подій, безпечне місце, куди потрапили герої після переходу, свідчать про справжність подій, що відбувалися, і про інакше жанрове навантаження розділу.

Географічні координати розгортання сюжетної лінії пояснює невелика фоновіа ремарка про воєнні події та їхній наслідок (історичну зумовленість) у сучасності: «Королівства йшли на королівства, володіння на володіння, землі на землі, сусіди на сусідів – особливо тут, у Центральній-Східній Європі, де й донині, щиро кажучи, не все так гладко з історичною спадщиною та її різнобічним трактуванням. А що вже казати про ті вбивчі часи» [8, с. 322]. Автор супроводжує героїв на шляху «між двома воєнними кампаніями, в перерві між тимчасово призупиненими з огляду на сніги і холодригу активними бойовими виправами» [8, с. 322].

Іспит для кандидатів на вступ до Великого Мисливського оркестру передбачає відповіді на філософські запитання, на зразок: «Вибираючи з-поміж батька і друга, кого б ти зрікся раніше?» [8, с. 330]. На наш погляд, автор метафорично окреслює в цьому епізоді проблему вибору, перед якою були поставлені мешканці Донбасу під час розгортання подій на Сході України з 2014 року. О. Бойченко у «Ворохтаріумі» з огляду на необхідність обрання лише одного варіанту говорить про вибір як про одне з найбільших людських проклять, тим часом він застерігає, що не можна судити людей, які не мають вибору [9, с. 130–131].

Але Ю. Андрухович вирішує проблему вибору інакше, у романі це не прокляття, оскільки він ані на що не впливає, або ж вибір робиться сторонніми особами. Герой відповідає на поставлене питання: «Навіть якщо ми заперечимо Бога в самому що не є Його існуванні, він не перестане нас любити <...>. Не можна жадати всього на світі без вибору, відбору та добору» [8, с. 330]. На наш погляд, незважаючи на химерність самого існування вибору, автор підкреслює, що кожен вибір має свою ціну, більшу чи меншу.

Образ носорогів, запозичений Ю. Андруховичем у Е. Йонеску, у процесі трансформації набув у романі зовнішніх ознак: носороги Е. Йонеску, звичайні африканські та азіатські, однорогі та дворогі, у Ю. Андруховича – «доісторичні чи щось таке», «але не волохатий сибірський», «розмірами з нього, але не він – зі шкірою, грубшою за броню» [8, с. 347]. Головний складник образу – небезпечна неконтрольована ірраціональна стихія або сила, спрямована на руйнування. Які реалії закодовано в основі образу – у творі безпосередньо не визначається. Ймовірно, автор покладає розкодування смислу небезпеки на читача.

Під час урагану «Йовіс» розгортаються наступні трагічні події за участі головних героїв епізоду, Першого та Другої: два білих риноцери, налякані чи то спалахами блискавиць, чи то феєрверками, розлючено несуться крізь лісові зарості, «<...> білі чудовиська сунули на двоногу схарапуджену масу. Не одну душу вони вже витоптали з грудей, не одне тіло смертельно зранили рогом. Ніхто не міг їм нічого вдіяти» [8, с. 339]. Порятунком для героїв виявився безкінечний «нулем заокруглений тунель» [8, с. 340], образ якого відсилає до одного зі світоглядних попередників драми абсурду, прози Л. Керролла. В. Діброва вказує, що «генетичним підґрунтям драми абсурду є фольклор, італійська комедія дель-арте, ренесансні й середньовічні п'єси про дурнів, нонсенси Е. Ліра і Л. Керролла, творчість сюрреалістів, а ширше – вся народна сміхова культура» [5, 25]. У романі «Радіо Ніч» зображене падіння безкінечним тунелем, що алюзійно відповідає текстові Л. Керролла «Аліса у Дивокраї» [10]. Прочитання тексту англійського письменника з погляду подій роману висвітлює нові акценти для розуміння сюжету, а також дає матеріал для суто постмодерністського іронізування (Див. : [10, с. 7–8]): «<...> якщо той вертикальний тунель і пронизував би земну кулю наскрізь, то їхні тіла, враховуючи вільне падіння із прискоренням, подолали б його всього за 42 хвилини <...>. Але якщо катапульта метафізична, то й вистрелювати вона здатна цілком непередбачувано, поза межами зрозумілої нам геофізики <...>. Вибір величезний, ба навіть нічим не обмежений. Хоч робити його не вам. Його роблять за вас» [8, с. 345].

Аспект обмеженості часу спільний у текстах «Носорогів» та «Радіо Ніч». «В мене часу нема зовсім», – повідомляє Беранже у «Носорогах» [11, с. 450], Ротський обмежений вбивчим списком учасників революції, який невблаганно скорочується, перемішуючи прізвище Йоса на перші позиції.

Автокоментар у «Носорогах» («Ви хоч знаєте, що таке авангардистський театр, про який зараз стільки говорять? Чи ви бачили п'єси Йонеску?» [11, с. 451]) близький до автоцитувань та автокоментарів Ю. Андруховича, герої якого мандрують із роману в роман.

Епізод загибелі kota в Е. Йонеску [11, с. 453–454] має свій відгомін у сюжеті роману Ю. Андруховича (вбивство ворона Едгара [8, с. 406], трощення організму носорогом уві сні Ротського [8, 347]). Але герої п'єси Е. Йонеску мають силу протистояти насильству, тоді як Йозеф Ротський безсилий протистояти невідомим вбивцям Едгара, це найглибша точка розпачу у романі. «Чи можемо ми допустити, щоб наших котів у нас на очах чавили носороги – одноногі чи то двоногі, хай там азіатські чи африканські? <...> Хіба ми допустимо, щоб наших котів чавили носороги або ще невідомо хто?! <...> Ми цього не дозволимо! [11, с. 461].

Міркування героїв Е. Йонеску щодо причин «носорожіння» нагадують ситуацію із прикро відомим сучасним вірусом: «Залишається гіпотеза про пошесть. Щось ніби грип. А ми вже бачили пошесть. Жодна з них не скидалася на нинішню. А що, як її занесли з колоній? Хотілося б знати, чи я добре імунізований. Хай там як, це не смертельно. Є здорові хвороби. Переконали: коли хочеш, від них одужуєш. Це в них перейде, побачите» [11, с. 489].

Цікавим моментом є використання образу радіоприймача в обох текстах. У Ю. Андруховича це один із ключових образів, символ доби, що йде, цивілізації, що оновлюється, що, в принципі, відповідає призначенню образу радіоприймача в Е. Йонеску: «Увімкнімо радіо, щоб почути новини. Так, треба знати,

яка ситуація, що з нами! З приймача розлягається ревіння. Беранже швидко повертає вимикач. Радіо змовкає. Проте його чути десь іздалеку як відлуння. Це вже справді серйозне. <...> Вони захопили радіостанцію!» [11, с. 505].

1988 року Е. Йонеску написав: «<...> ми знаємо, що ідеології залишилися позаду. На певний час їх замінив чистий спектакль, режисура. З іншого боку, абсурд так заповнив собою реальність <...>, що реальності і реалізми здаються нам настільки ж правдивими, наскільки абсурдними, а абсурд здається реальністю: озирнемося навколо себе» [1, с. 195]. Отже, видатний драматург закликає поглянути на існування сучасної людини в пошуку явищ, що видаються абсурдними, перебуваючи у незаперечній галузі реальності. У березні 2021 року, часі, що приблизно збігається з виданням роману «Радіо Ніч», співзасновник театру «Lookingglass Theatre» (Чикаго, США) Девід Швіммер поширив допис [12] із роликком про абсурдність людського життя сьогодні. Він містить такий текст:

the world has 7,8 Billion people
we have 18 Billion connected devices
we have 12 million virtual meetings a day
we have never been more connected
we zoom weddings and baby showers
we stream birthdays and funerals
we tweet proof of vaccination
we post our lunch
we text I love you
we call rarely
in a world so desperately in need of contact
in a world so desperately in need of participation
in a world so desperately in need of intimacy
we are often remote observers
we are often virtual bystanders
we are often on mute
the more we record
the less we see
the more connected we've become
the less connected we feel
stories bring us together
with our imaginations
with our dreams
with each other
with our community
with our humanity
with ourselves
with the truth
adventure
fantasy
mystery
romance
betrayal
liberation
tragedy
discovery
life
Lookingglass Theatre brings stories to life
Lookingglass Theatre brings life to stories
play a part in our story.

Отже, проголошується, що діяльність театру «Дзеркало» (промовиста назва, особливо у світлі того, що одна з найпо-

пулярніших вистав театру – «Lookingglass Alice», циркове переосмислення «Аліси у Дивокраї» Л. Керолла) «привносить розповідь у життя», а також «життя у розповідь» і, враховуючи попередні твердження допису, постає для сучасної людини самим життям. Е. Йонеско у «Носорогах» висуває схожу тезу про мислення як умову існування: «Любий мій, ви не існуєте, бо у вас немає думок. Думайте – і будете існувати» [11, с. 448].

Обмеженість людського життя в реальності внаслідок обмежень, пов'язаних із пандемією, що спричинили посилення тенденцій редукації живого спілкування, спричиняє перенесення багатьох аспектів людського існування (пригоди, романтика, відкриття та інші, згадані у дописі), самої можливості їхнього переживання у театральний простір, що теж є, по суті, абсурдом.

У цій площині лежить і абсурдність людського існування у романі Ю. Андруховича. Автор звертає увагу на тотальну самотність людини, як жінки, так і чоловіка, беззахисність людини перед обличчям силових структур, представників злочинних та різноманітних тіньових організацій, зрештою, на безпорадність людини перед всеохопністю та руйнівною силою власних психічних переживань, хворобливих станів та фізичних хвороб.

Самотність героя Е. Йонеску також наскрізна й охоплює також рівень фізичного відчуття: «Почуваю себе таким безпритульним у житті, серед людей, і тоді тягнуся до чарки. Це мене заспокоює, зникає напруження, я забуваюсь. <...> Я втомлений, уже здавна я втомлений. Моє власне тіло стало мені тягарем... Щомиті відчуваю своє тіло, ніби воно із свинцю або немов на плечах несуче когось. Я сам до себе не звик. Не знаю, чи я це я. А коли трохи вип'ю, тягар зникає, я впізнаю себе, стаю собою» [11, с. 447].

Герої Е. Йонеску прагнуть порятувати світ («Беранже. Сміливості, зрештою, треба не так уже й багато. І з часом, з терпінням, удвох – ми це зробимо. Дезі. Навіщо? Беранже. Ну, ну, трохи сміливості, ну, зовсім трошечки. Дезі. Я не хочу дітей. Це така морока. Беранже. А як ти тоді порятуєш світ? Дезі. Навіщо його рятувати? Беранже. Ну й питання!.. Зроби це для мене, Дезі. Порятуймо світ» [11, с. 507]. Налаштованість героїв Ю. Андруховича дзеркальна щодо Дейзі та Беранже. Ротський боїться статусу батька, «рятує світ» у романі Аніме, приймаючи майбутнє дитя, даючи тим самим Ротському шанс «зачепитися» за реальність, отримати у світі абсурду бодай одну варту життя невіртуальну прив'язаність.

Висновки з дослідження й перспективи подальших наукових пошуків.

Серед елементів драми абсурду в романі Ю. Андруховича «Радіо Ніч» варто назвати такі: дифузія й поєднання прозового і драматичного жанрів, використання мови різних мистецтв, взаємопроникнення фантастики і реальності, підкреслення абсурдності ситуацій, подій, рис людської психології, елементи нісенітниць, безглуздя, порушення часової послідовності дії, використання аспектів підсвідомого (сни), демонстрація ірраціональності та нелогічності форм буття, трагічності людського існування, хисткості життєвих цінностей тощо.

У романі «Радіо Ніч» (2021) Ю. Андрухович трансформує створені Е. Йонеску образи, послання та елементи сюжету для художнього вираження актуальних реалій.

Як прояви абсурдності дійсності Ю. Андруховичем розглядаються проблема людського вибору за умови його фактичної відсутності, обмеження життя, пов'язані із пандемією,

тотальна самотність людини, її беззахисність перед силовими структурами, представниками злочинних організацій, безпорадність перед всеохопністю та руйнівною силою власних психічних хворобливих станів та фізичних хвороб.

Література:

1. Йонеско Э. Есть ли будущее у театра абсурда? Выступление на коллоквиуме «Конец абсурда?». *Театр абсурда*. Сб. статей и публикаций. Санкт-Петербург., 2005, с. 191–195.
2. Конєва Т. Концепт «Абсурд» у п'єси Е. Йонеско «Носороги». *Філологічні науки*. Збірник наукових праць, 2011. № 1. С. 47–54.
3. Єремєєв Л., Суліма М. Абсурду література. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/> (дата звернення 25.12.2021).
4. Якимович Т. Драматургія і театр сучасної Франції. Київ: Изд-во Киевского ун-та, 1968. 303 с.
5. Діброва В. Шляхи театральної авангарду: Ежен Йонеско (Про творчість французького драматурга). *Всесвіт*. 1988. № 10. С. 122–125.
6. Горідько Ю. Стильовий аналіз як шлях вивчення модерністських творів. На прикладі п'єси Ежена Йонеско «Носороги». *Зарубіжна література в навчальних закладах*. 2002. № 4. С. 3–6.
7. Волощук Є. Ежен Йонеско. *Зарубіжна драма ХХ сторіччя*: посіб. [для 11 кл. загальноосвітніх навчальних закладів]. Київ: Навчальна книга, 2003. С. 222–230.
8. Андрухович Ю. Радіо Ніч. Чернівці: Меридіан Чернівці, 2021. 456 с.
9. Андрухович Ю., Бойченко О., Дрुль О. ВОРОХТА-РІУМ: літературний триалог-діалогі-монологіями. Київ: Пабулум, 2018. 240 с.
10. Керролл Л. Аліса у Дивокраї. А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА. 2018. 145 с.
11. Йонеско Е. Носороги. (Переклад з франц. Петра Тарашука). Французька п'єса ХХ століття: театральний авангард: збірник / упоряд. О. Буценко; ред.: Ю. Косенко, С. Сніжко; [передм. В. Скурятівський]. К.: Основи, 1993. 511 с. С. 437–510.
12. Schwimmer D. Play a part in our story. URL: https://www.instagram.com/tv/CL9XdzggMAB/?utm_medium=copy_link (дата звернення 25.12.2021).

Ptcherskyh L. Chronotope of "The Rhinos" by E. Ionescu in the novel "Radio Night" by Yu. Andrukhovych

Summary. For the first time the article examines the transformed images and messages of the drama “Rhinos” by E. Ionescu on the material of the novel “Radio Night” by Yu. Andrukhovych. The paper outlines the essence of the concept of “drama of absurd” and lists the most characteristic features of this aesthetic phenomenon and the range of the brightest representatives, names the most significant studies of the drama of absurd in Ukrainian literary criticism. The paper points out that Ukrainian postmodernists used elements of this genre in order to truly reflect life in a totalitarian state. In the course of the comparative analysis of the novel “Radio Night” by Yu. Andrukhovych and the play “Rhinos” by E. Ionescu, it becomes clear how the code of the dramatic text is activated at the level of the novel's plot. It is noted that the image of rhinos in the play by E. Ionescu symbolizes the process of conscious submission to totalitarian ideology. It is pointed out that Yu. Andrukhovych considers the problem of human choice in the conditions of its actual absence as manifestations of the absurdity of reality and it is also noticed that the writer singles out phenomena that seem absurd, being in the undeniable realm of reality. It is noted that the novel “Radio Night” contains an allusion to “Alice in Wonderland” by L. Carroll, who is one of the forerunners of the drama of absurd. A number of similarities in the plots

and poetics of the drama and the novel are identified, such as limited personal time, self-commentary, episode of death of domestic animal, use of image of the radio, total heroes' loneliness, insecurity and helplessness before the destructive power of their own mental states and physical illnesses. The conclusion is made about the transformation of the images, messages and elements of the plot created by E. Ionescu

for the artistic expression of current realities, the disclosure of the problem of choice in extraordinary conditions. It is argued that, despite the uncertainty of the very existence of choice, Yu. Andrukhovych emphasizes that every choice has its price, greater or lesser.

Key words: drama of absurd, novel, postmodernism, transformed image, artistic code.

*Пустовіт В. Ю.,**доктор філологічних наук,**професор кафедри української філології та журналістики**Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля**Бондаренко Г. П.,**кандидат педагогічних наук, доцент,**завідувачка кафедри української філології та журналістики**Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

ОБРАЗ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИКО-БІОГРАФІЧНІЙ ПРОЗІ

Анотація. Статтю присвячено всебічному аналізу історико-біографічної прози про Г. Сковороду. Досліджено жанрову специфіку творів, відтворення в них національного характеру письменника. Доведено на фактичному матеріалі, що постать «мандрівного філософа» перебувала в полі зору дослідників-літературознавців, авторів художніх творів ще від початку ХХ століття.

Сучасний етап українського державотворення ознаменований подальшим зростанням національної самоідентифікації народу, демократизації суспільства. Усвідомлення величчя своєї нації неможливе без осягнення ролі перших речників національної ідеї, діяльність яких була спрямована на втілення націєтворення українства. Саме таке розуміння властиве українській історико-біографічній прозі, яка віддзеркалює життєписи знакових постатей України.

Сьогодення засвідчує, що без минулого, яке ми не завжди сприймаємо позитивно, немає майбутнього ні в національно-культурному, історичному аспекті, ні, на жаль, в економічному й політичному. Можливо, цим і пояснюється те, що з кожним роком документалістика посідає вагомий позиції в літературі.

Документалістика, ґрунтована на реальних фактах і документах, у своїй структурі охоплює три найважливіші напрями: мемуаристику, художні біографії, художню публіцистику. З огляду на це, визначаємо як актуальну потребу простежити еволюцію образу Г. Сковороди в мемуаристиці й біографістиці.

До проблем мемуаристики сьогодні прикуто увагу багатьох дослідників, адже точаться суперечки щодо жанрової приналежності творів, виокремлення її як окремої історичної дисципліни тощо. Зважаючи на зацікавленість означеним національним культурно-історичним феноменом, мемуаристика стала об'єктом пошуку представників різних наук: літературознавців, філософів, культурологів, соціологів, політологів, істориків, джерелознавців, психологів, педагогів тощо.

Дослідники зазначають, що твори, у яких презентовано образ Г. Сковороди та його філософсько-природовідповідне сприйняття світу й «сродної праці» чи йдеться про його епістолярну спадщину, відтворюють важливу національну культурно-історичну інформацію про епоху.

Ключові слова: українська історико-біографічна проза, письменник, жанр, образ.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний

етап розвитку національного державотворення позначений зростанням самосвідомості народу. Усвідомлення своєї приналежності до величної нації неможливе без осягнення ролі відомих історичних діячів, письменників, знакових постатей минулого, діяльність яких була спрямована на відродження українства. Цьому сприяє вивчення української історико-біографічної прози, яка сьогодні позначена певним відродженням, адже з'явилися нові художні біографії М. Коцюбинського, О. Кобилянської, А. Тесленка, В. Стефаніка та інших. З огляду на це, нам видається актуальним простежити, як змінювався протягом століття образ Г. Сковороди в історико-біографічній прозі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із теми, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Загальновідомо, що зародження української біографічної прози припадає на кінець Х ст. – початок ХІ ст., однак перші наукові розвідки як зразки художньої літератури з'являються лише в першій половині минулого століття.

Зважаючи на специфіку історико-біографічної прози, визначення жанрової приналежності творів, їх аналіз, зазначимо, що перші класифікації належать дослідникам другої половини ХХ ст. Варто назвати праці перших літературознавців, які долучилися до цієї справи, таких як: І. Булашенко, І. Ходорківський, В. Полтавчук, М. Сиротюк та інші.

Суттєво змінилася ситуація на межі ХХ – ХХІ століть, коли, враховуючи сучасні наукові методики аналізу й опрацювання матеріалу, з'явилися ґрунтовні напрацювання стосовно розвитку біографічної прози. Так, О. Валєвський досліджував теоретичні і методологічні проблеми біографії як типу гуманітарного знання; Б. Мельничук з'ясував закономірності розвитку української біографічної літератури від часів Київської Русі до початку 90-х років ХХ ст. крізь призму проблеми історичної та художньої правди; І. Данильченко досліджувала жанри української біографічної прози, трансформацію в ній життєвої правди в художню; О. Дацюк аналізував специфіку родо-жанрової диференціації біографічної прози; Л. Мороз розкривала співвідношення об'єктивного та суб'єктивного у творах художньої біографії тощо.

Невипадково нами вибрана заявлена тема, бо, на жаль, ґрунтовних наукових досліджень нині немає: ні дисертаційних робіт, ні монографічного осмислення теми. Маємо лише побіжні огляди в журнальних статтях. Так, О. Новик принагідно згадує про залучення образу першого українського філософа Т. Шевченком до сюжету в російськомовній повісті «Близнець» [1]. Більше уваги літературознавці приділили новому

роману Володимира Єшкілєва «Усі кути Трикутника: Апокриф мандрів Григорія Сковороди» [2]. Відзначимо розвідки О. Галича [3, 4, 5], Н. Горбач [6], І. Шаталової [7], Г. Випасняк [8] та інших.

Більшість праць, присвячених різноманітним аспектам творчості мандрівного філософа, належать перу Л. Ушкалова, який є одним із найвизначніших сковородинознавців, до того ж він присвятив цій темі більшу частину свого життя [9, 10, 11, 12]. У 2017 році його книгу «Ловитва невловного птаха: життя Григорія Сковороди» було визнано книгою року в номінації «Біографія» на «Форумі видавців» у Львові.

Окремі аспекти порушеної нами проблеми розглядалися у наукових розвідках М. Наєнка, Б. Мельничука, В. Полтавчука, М. Полтавця, Н. Шудрі, Л. Кононовича, І. Данильченко, Т. Пінчук, Я. Гольца та інших літературознавців.

Формування мети статті. Розкрити ідейно-естетичну та жанрову організацію історико-біографічних творів про Г. Сковороду, розглянути в ретроспекції стильові особливості життєписів про митця.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Постать Григорія Сковороди, здавалося б, канонізована у століттях, досліджена в різноманітних аспектах не лише гуманітаристики, але й інших наук, усе ж привертає увагу як дослідників, так і письменників у жанрі історико-біографічної прози.

Цікавим є факт, що перші спроби художньої інтерпретації життєвого шляху та образу письменника-філософа датуються початком XIX ст. Так, Василь Наріжний у своєму популярному романі «Російський Жільблз» (1814) прототипом образу Івана Особняка обрав саме Григорія Сковороду.

Згодом Ізмаїл Срезневський друкує на сторінках «Московского наблюдателя» біографічну повість про Г. Сковороду «Майоре, майоре!» (1836). Критики по-різному відреагували на цей твір, зауважуючи, що художньому образу притаманні риси, яких не було в самого письменника.

Не оминув залучити до своєї російськомовної прози образ філософа і Тарас Шевченко. Улітку 1855 р., перебуваючи в Новопетровському укріпленні, він написав повість «Близнець». Цінність твору була в тому, що, на відміну від попередників, які брали до уваги лише образ мандрівного філософа, Т. Шевченко вперше звертається до педагогічних ідей Г. Сковороди. Можемо припустити, що Кобзар таким чином переслідував одну мету – просвітницьку, адже Сковорода-педагог як дійова особа твору проголошує свої постулати: ідею сродної праці, гармонійний розвиток особистості тощо. З метою художньої достовірності автор уводить достовірні факти про українського байкаря, такі як: читання античних філософів, відпочинки на пасіці, гра на скрипці.

Наявність лагун у змалюванні образу Г. Сковороди пов'язана з кардинальними змінами в національно-культурному дискурсі доби. Наступні твори писалися вже письменниками XX ст.

Валер'ян Поліщук 1929 року написав ліро-епічну поему «Григорій Сковорода», назвавши свій твір «біографічно-ліричним романом». Роман зітканий із різних життєвих епізодів, ідей та вражень філософа. Але через поспіх автора твір, за оцінками критики, вийшов не зовсім цілісним та довершеним. Проте О. Галич вважає спробу письменника новаторською, зауважуючи на ключових моментах: «Герой постає на фоні своєї епохи. Він органічно усвідомлює щільний зв'язок з рідним народом. Поєднання епічного й ліричного начал в образі Сковороди стало новаторським елементом у художній біографії 20-х років. І все ж

В. Поліщук як першопроходцю в жанрах художньої біографії не вистачило майстерності, щоб повною мірою проникнути в глибину творчої індивідуальності Сковороди. У результаті природа його художньої творчості, філософії та моралі в романі залишається розкритою поверхово, не повністю» [3, с. 52–53].

Василь Шевчук по праву вважається визнаним майстром у створенні художніх біографій саме завдяки роману «Предтеча» (1969), який вийшов до 250-ї річниці від дня народження Г. Сковороди. Книга викликала неабияке зацікавлення з боку критики. Майстерність письменника виявилася в трьох аспектах – митець, суспільство, українство, бо головний герой постає насамперед як особистість, а потім – як філософ. Таким чином, автору вдалося підвести читача до квінтесенції твору – образ Сковороди є предтечею свободи нації. Використовуючи афоризм філософа «Світ ловив мене, але не спіймав», В. Шевчук ще раз надає читачеві можливість зрозуміти підтекст складного образу представника барокової літератури.

Художній життєпис [за власним визначенням автора] Івана Пільгука «Григорій Сковорода» (1972) містить народні легенди та перекази про класика давньої літератури, історичні екскурси, епізоди історії Запорізької Січі, події гайдамаччини й війни з турками. Письменник, залучаючи таку кількість історичного матеріалу, вбачає місію лише в одному – сприйняття подій Сковородою-філософом і гуманістом, тобто людиною енциклопедичних знань XVIII століття. Перед читачем постає традиційний образ філософа-мандрівника, хрестоматійною є і подача художньої біографії.

Невдалою виявилася спроба увічнити образ Г. Сковороди В. Чередниченко в повісті «Молодість Григорія Сковороди». Зважаючи, що твір писався до ювілейної дати, змалювання образу цілком відповідає настановам радянської критики. Таким же слабким є твір І. Ільєнка «Основ'янська повість», де головним героєм є сам Г. Квітка-Основ'яненко, який не вдається до творчого осмислення учення філософії Г. Сковороди.

Г. Вовк працював над романом «Мед із каменю» понад п'ятнадцять років. У центрі оповіді Григорій Сковорода – філософ, просвітител, поет. Критики відзначали історичну достовірність роману. Це була вдала спроба автора розкрити шлях становлення, змужніння і боротьби великого українця.

Значно змінився ракурс відображення образу Г. Сковороди в третьому тисячолітті. Дискусійною виявилася презентація неординарної біографії байкаря, створеної івано-франківським літератором, членом Асоціації українських письменників Володимиром Єшкілєвим «Усі кути Трикутника: Апокриф мандрів Григорія Сковороди». Дивною для пересічного читача, необізнаного з літературознавством, видається вже сама назва, яка підштовхує до роздумів стосовно смислу обраних для неї слів. За літературознавчою енциклопедією, «Апокрифи – текст невідомого походження, призначений для втаємничених» [13, с. 84]. Уже таким уточненням у назві автор дає зрозуміти, що його роман не відображає хронологію життєпису Г. Сковороди, а отже, є квазібіографією, за дефініцією О. Галича, «фальшивого, несправжнього життєпису» [5, с. 156].

Існує припущення, що певну зміну світогляду зумовили європейські подорожі Г. Сковороди протягом трьох років (1750–1753), адже все життя його захоплювали і вабили своєю таємничістю, непізнаністю чужі країни. Хронотоп оповіді міститься у двох часових розрізах – наша сучасність і 50-ті роки XVIII ст. Головний герой сьогодення, Павло Вигиларний, історик з Одеси, вважає справою всього життя довести, що Сковорода причетний до участі у братстві масонських лож.

Історик веде діалог із вигаданим героєм Геннадієм Гречиком – одним із найавторитетніших учених і дослідником літературно-філософського спадку Сковороди.

Другий хронотоп оповіді – сюжетна лінія розвивається навколо самого Григорія Сковороди. З перших сторінок перед нами постає селянський монастир 1780 року. Впадає в око, що у творі не зустрічаються ні докладні описи зовнішності головного героя, ні психологічна характеристика, лише ескізи, як-от: «Констанці також сподобалось витончене обличчя Григорія, на якому природна блідість і червоні ознаки хвилювання виписували самотні знаки чутливої природи» [2, с. 90].

Допитливий читач знайде в романі певну символічність числа, зокрема «худезний павук тричі переставив ноги» [2, с. 7], «працелюбний павук за цей час устиг сплести каркас трикутної павутинки» [2, с. 8], таких фрагментів із числом і трикутником чимало в тексті.

Цікавим видається й сон про блискавку: «Але цей сон про блискавку і згорілого дядька. Вже півстоліття один і той самий сон» [2, с. 7]. Зважаючи, що мандрівний філософ належав до епохи бароко і символ був ключовою категорією часу, то введення до тексту роману В. Єшкілева блискавки стає також своєрідним символом. Відомим є факт, що маленький Григорій побачив тіло свого дядька, уражене блискавкою. З того часу це явище було постійним супутником життя. Григорій часто розмірковував над тим, як і в кого влучає блискавка, коли з'являється:

«Блискавка влучає у ті місця, де люди ховають гріхи і скарби.

Блискавка шукає грішників, знаходить грішників і не чекає на покаєння грішників.

Блискавка ніколи не хибить, і висновки її остаточні» [2, с. 5].

Звичайно, що презентований роман – нова сторінка в українській історико-біографічній прозі, який змушує замислитися над загадковою особистістю філософа, поета, байкаря, богослова з європейським мисленням, чие ім'я і через триста років оповіте містикою. Поділяємо думку Інни Корнелюк у післямові до твору: «Під ретроскопом Єшкілева вимальовується живий і неоднозначний Сковорода, з людськими страхами і грішними думками, самодостатній і самотній персонаж, котрий проживає як гру «життя того, хто присвятив себе пошукам Живого Бога» [14, с. 242].

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у науковому напрямі. Проведений аналіз дає змогу стверджувати, що історія української біографічної прози набуває нового актуального виміру, адже в її змістовному наповненні з'являються твори, героями яких постають відомі особистості минулого.

Зазначимо, що образ Г. Сковороди в кожному з конкретних історико-біографічних творів представлено відповідно до запитів епохи його написання. Зрозуміло, що від перших несміливих описів життєтворчості філософа-письменника, здійснених на початку XIX ст., до останньої квазібіографії сучасності його образ значно еволюціонував. На часі нове прочитання біографії неординарної постаті митця помежів'я століть крізь призму сучасних літературознавчих віянь.

Література

1. Новик О. Художня інтерпретація біографії видатних історичних осіб у повістях Тараса Шевченка. *Studia Methodologica / Volodymyr Hnatyuk National Pedagogic University of Ternopil*; Editorial Board: N. Poplavs'ka, M. Tkachuk, T. Oliynyk. Ternopil: TNPU, 2014. Issue 39. С. 184–191.
2. Єшкілев В. Усі кути Трикутника: Апокриф мандрів Григорія Сковороди. К.: ВЦ «Академія», 2012. 248 с.

3. Галич О. Українська документалістика на зламі століть: специфіка, генеза, перспективи. Луганськ. 2001.
4. Галич О. «Усі кути Трикутника» В. Єшкілева як квазібіографія Г. Сковороди. *Слово і час*. № 7. 2014. С. 59–64.
5. Галич О. Особливості постмодерної квазі-біографії: В. Єшкілев «Усі кути трикутника». *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2012. № 12. С. 153–161.
6. Горбач Н. Альтісторичний світ роману В. Єшкілева «Усі кути Трикутника: Апокриф мандрів Григорія Сковороди». *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. № 4. 2012. С. 38–41.
7. Шаталова І. Специфіка розкриття образу Григорія Сковороди в романі Володимира Єшкілева «Усі кути Трикутника». *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 22 (281). 2013. С. 210–215.
8. Випасняк Г. Елементи кітчу у романі «Усі кути Трикутника: Апокриф мандрів Григорія Сковороди» Володимира Єшкілева. *Літературознавчі обрії. Праці молодих учених*. 2015. Вип. 22. С. 192–196.
9. Ушкалов Л.В., Марченко О.М. Нариси з філософії Григорія Сковороди. Х., 1993.
10. Ушкалов Л.В. Григорій Сковорода і антична культура. Х., 1997.
11. Ушкалов Леонід. Українське барокове богосмислення. Сім етюдів про Григорія Сковороду. Харків: «Акта». 2001. 221 с.
12. Ушкалов Л. Григорій Сковорода: семінарії. Харків: Майдан, 2004. 776 с.
13. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. I / Авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. К.: ВЦ «Академія». 2007. 608 с.
14. Корнелюк І. Гра з історією. Єшкілев В. Усі кути Трикутника: Апокриф мандрів Григорія Сковороди. К.: ВЦ «Академія». 2012. С. 241–244.

Pustovit V., Bondarenko G. The image of Hryhorii Skovoroda in Ukrainian historical and biographical prose

Summary. The article is devoted to a comprehensive analysis of the historical and biographical prose about H. Skovoroda. The paper studies the genre specifics of the works, and the writer's national character. The factual material proved that the writer's figure was in the field of view of researchers, and authors in the early twentieth century.

The current stage of the Ukrainian state formation is marked by the further growth of national self-identification of the people, the democratization of society. Awareness of the greatness of one's nation is impossible without understanding the role of the first spokespersons of the national idea, whose activities are aimed at Ukrainian nation-building. This is the understanding inherent in Ukrainian historical and biographical prose, which reflects the biographies of iconic figures of Ukraine.

The present days prove that without the past, no matter how negatively we sometimes perceive it, there is no future neither in the national-cultural, historical aspect nor, unfortunately, in the economic and political one. Perhaps this explains the fact that every year documentaries take an important place in literature.

The structure of documentaries based on real facts and documents includes three important areas, namely, memoirs, fictionalized biography, and literary journalism. In view of this, we aim to trace the evolution of the image of H. Skovoroda in memoirs and biographies.

The issues of memoirs draw much attention today, as there are disputes over the genre of works, the separation of a particular historical course, etc. Due to the interest of this national cultural and historical phenomenon, memoirs have become the subject of research among scholars of various sciences, such as literary critics, culturologists, sociologists, political scientists, and psychologists.

The researchers conclude that the works containing the image of H. Skovoroda, his epistolary heritage have important national, cultural and historical information about the era.

Key words: Ukrainian historical and biographical prose, writer, genre, image.

*Скорина Л. В.,**доктор філологічних наук,**доцент кафедри української літератури та компаративістики
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*

СЕМАНТИКА ХУДОЖНЬОГО ЧАСУ І ПРОСТОРУ У ЗБІРЦІ ДЗВІНКИ ТОРОХТУШКО «НАГІРНА ВУЛИЦЯ»

Анотація. Стаття присвячена дослідженню семантики художнього часу й простору у збірці Дзвінки Торохтушко «Нагірна вулиця». В аналізованих новелах із різним ступенем деталізації відображені три часові пласти – минуле, теперішнє, майбутнє. В автобіографічних творах актуалізуються дві моделі минулого: фабульне (близьке) минуле, що охоплює кінець 1970 рр., і віддалене минуле – 1940–1950 рр., презентоване через спогади старшого покоління. У творах цієї групи фігурують такі форми часу, як: календарний, історичний, сакральний. Точні часові координати окреслені лише в новелі «Збори до школи» (серпень 1979 р.), в інших творах хрономаркерами є вказівки на день тижня, місяць або пору року. Ключовим топосом новел є мала батьківщина письменниці – місто Кременець. У творах другої групи домінує умовний теперішній час, переплетений зі згадками про минуле (презентоване у формі ретроспекцій, за допомогою прийому уявної подорожі в часі). Визначальні форми часу: добовий, біографічний. Художній простір у цих новелах подвійний: події теперішнього географічно не локалізовані; у ретроспекціях ключовими топосами є Кременець, Тернопіль, принагідно згадані Львів, Київ, Одеса. Інші країни (Італія, Туреччина, Канада, Ангола, Індія, Польща) фігурують у розповідях персонажів-заробітчан. Традиційними у творах цієї групи є локуси вимираючого села, цвинтаря, знівченого саду. Третій темпоральний вимір у збірці «Нагірна вулиця» – майбутнє. Новели «Хрещення» й «Різдво» засвідчують появу в доробку письменниці нового жанрового різновиду – оповідання-антиутопії. В обох творах Дзвінка Торохтушко апелює до сакрального хронотопу, пов'язаного із двома ключовими новозавітними подіями. Майбутнє у вказаних творах також умовне, сконструйоване з елементів минулого (біблійна образність) і теперішнього. Художній простір новел специфічний: у першому творі події розгортаються в селі Борщівка, у другому – на Марсі. Проте і Борщівка, й умовні марсіанські колонії мають виразний український колорит.

Ключові слова: новела, художній час, минуле, теперішнє, майбутнє, антиутопія, художній простір, топос, локус.

Постановка проблеми. Дослідження художнього часу й простору як важливих форм буття «матерії» літературного твору – один із традиційних напрямів літературознавства. Упродовж ХХ – початку ХХІ ст. у цій царині плідно працювали М. Бахтін, Г. Башляр, М. Бланшо, М. Гей, А. Гуревич, Т. Денисова, А. Єсін, Д. Лихачов, Ю. Лотман, М. Кодак, Р. Козлов, Н. Копистянська, Ю. Кузнецов, В. Топоров, Б. Успенський, Ф. Федоров, О. Шупта-В'язовська та інші. Як зазначає Р. Козлов, «вивчення художнього часу та простору літературного

твору ведеться в кількох основних напрямках: психологічне та мистецтвознавче дослідження часово-просторових аспектів існування та впливу творів літератури; аналіз часово-просторової організації творів різних жанрів; вивчення хронотопу твору як виявлення філософсько-світоглядних позицій автора, нації, епохи; комплексний аналіз хронотопу як особливої багатопланової та багатофункціональної структури твору, як засобу чи прийому творення образів» [1, с. 61]. Важливість дослідження цього аспекту художньої образності зумовлена тим, що письменники у своїх творах розкривають «своє розуміння і відчуття Часу (індивідуального і суспільного, почасти загального в цю епоху, у цьому середовищі) і створюють своєрідний художній світ із художнім часом, простором і ритмом його плину. Звернувшись до цього художнього світу, людина має можливість додавати до свого конкретного життєвого, інтелектуального, емоційного досвіду ще пізнання Часу через мистецтво і пізнання кожного разу нового авторського художнього часо-простору» [2, с. 223]. Вказані міркування підтверджують **актуальність** вибраної наукової проблеми.

Різножанрова творчість Дзвінки Торохтушко (поетичні збірки «Молитва», «ОсіньНю», соціально-психологічний роман «Масік», збірки малої прози «Питровна», «Родинне», «Фотограф»), на жаль, поки не здобулася на пильну увагу науковців. Літературознавча рецепція її доробку обмежується кількома рецензіями і статтями. Для прикладу, В. Перцева акцентувала увагу на дослідженні механізмів творення комічного в збірці «Питровна». На її думку, гумористичний ефект у творах Дзвінки Торохтушко «ґрунтується на поєднанні мовної гри, розмовності з яскравою конотацією «спрошення», жаргонізацією, індивідуальними авторськими неологізмами, у яких віддзеркалюється реальна мовна ситуація у сучасній Україні» [3, с. 222]. О. Пасічник досліджувала особливості візуалізації топосу Кременця, моделювання окремих локусів (гора Бона, Сичівка, Бонівка, Ліцейний провулок) у творах Галини Гордасевич і Дзвінки Торохтушко. За висновком дослідниці, обидві авторки цікавляться «проблематикою міського буття в суспільно-історичній, соціальній, культурологічній та екзистенційній площинах», «у їхніх творах знаходимо пейзажні та архітектурні просторові ознаки кременецького топосу» [4, с. 150]. Найновіша книжка Дзвінки Торохтушко «Нагірна вулиця» (2021) поки не здобулася на серйозну наукову рецепцію, це зумовлює певну **наукову новизну** цієї студії. **Мега статті** – дослідити семантику художнього часу й простору у збірці «Нагірна вулиця».

Виклад основного матеріалу. Аналізована книжка Дзвінки Торохтушко складається з 17 новел, у яких із різним ступенем деталізації відображені три часові пласти – минуле,

сьогодення, майбутнє. Така темпоральна формула відрізняє її від попередніх збірок, у яких домінував один часовий пласт – минуле чи теперішнє. До подій **минулого** письменниця повертається у новелах «Страсна субота», «Маковієва борода», «Білий кінь архистратига Михаїла», «Запечені зорі», «Капустелики», «Збори до школи». Ці твори розгортають тему дитинства, започатковану у збірках «Питровна» й «Родинне». Авторка розповідає про пригоди двох невгамовних подруг – Любки й Питровни, про ошадливу й схильну до сварок, але добру бабцю Сяньку, мудрого діда Михалка, матерів Любки й Питровни. Психологічно достовірно, яскраво змальовані у новелах другорядні й епізодичні персонажі: дід Фанасько, баба Верка, вуйко Йван, зоотехнік Мишко, хресна, баба Улита, Миколка, містечковий чоботар дядько Лейбо... Дзвінка Торохтушко не схильна ідеалізувати радянське минуле. У її художньому світі співіснують радість і біль, пригоди й випробування, світле й темне.

У творах цієї групи виявлені дві форми минулого часу: 1) фабульне (близьке) минуле, що охоплює кінець 1970 рр. Визначальна темпоральна форма – добовий час. Авторка описує побутові реалії: дівчатка рятують корову Клавдію («Страсна субота»), переживають, аби лелека не забрав до Ірину бабцю Сяньку («Маковієва борода»), ласують запеченими яблуками («Запечені зорі»), виходжують лоша, яке голова колгоспу наказав убити й закопати в лісозмузі («Білий кінь архистратига Михаїла»); 2) віддалене минуле (1940–1950-ті рр.), презентоване через спогади представників старшого покоління про операцію «Вісла», заслання до Сибіру, репресивну радянську систему.

Принагідно у новелах Дзвінки Торохтушко зринають деталі історичного часу – згадки про телепрограми («Вечірня казка», «Время», «Міжнародна панорама»), нагляд КДБ, суботник перед Великоднем, що дозволяють конкретизувати часові координати творів. Точне датування описаних подій маємо лише у новелі «Збори до школи» («серпень. Року Божого 1979. За старим, новим і совітським стилем», наприкінці – 1 вересня того ж року). В інших творах темпоральні координати обмежуються вказівкою на: 1) день тижня («Страсна субота», «Батьківська субота»); 2) місяць («Маковієва борода»); 3) пору року («Маковієва борода»). Також в аналізованих творах зафіксовані прикмети сакрального часу. Описані події часто прив'язуються до церковних свят: Великодня («Страсна субота»), Маковія («Маковієва борода»), Собору Архистратига Михаїла і всіх Небесних Сил безплотних («Білий кінь Архистратига Михаїла»), Покрови («Запечені зорі»).

Ключовим топосом у творах цієї групи є мала батьківщина письменниці. Улас Самчук опоетизував рідну Волинь, Валерій Шевчук – Житомир, Юрій Винничук – Львів, Сергій Жадан – Луганськ/Ворошиловград, Олександр Ірванець – Рівне, Артем Чех – Черкаси... Дзвінка Торохтушко у своїх новелах творить оригінальний «кременецький текст». Кременець для неї – «місце сили», «сакральне місто. Єрусалим на горах, шеол – в долині. Волинська Швейцарія і містечкове болото» [5]. У рецензії на збірку малої прози «Питровна» Ю. Камасв занотував: «Поприте, що місце дії в оповіді головна героїня називає не інакше, як «наші *бені», цілком упізнається Кременець, зокрема мальовнича околиця міста, район Сичівка. Авторка, здається, умисно не називає міста, щоб не потрапити на полицю до «літератури рідного краю» /.../ Кременець у книжці геть не туристичний, без попсових міфів, Бони і Словацького, а навпаки, навіть

надто реальний, трохи чорнушний, із усіма тогочасними соціальними болячками – бідністю, дефіцитами, питущими чоловіками /.../ Подекуди впізнаються окремі реальні люди (ну хто ж із кременчан не танцював тоді на дискотеці медляка під «Осінь» Шніцеля (Віктора Непомнящого), і навіть з'являється у кадрі двоколірний класик української літератури, якого міцно вчаркували місцеві поети» [6].

У збірці «Нагірна вулиця» топонім «Кременець» згаданий тричі – у новелах «Страсна субота», «Батьківська субота», «Запечені зорі». До ключових кременецьких локусів можна віднести: 1) гори: «На горах, за кременецькою пасхальною традицією, вже палили вогні» [7, с. 37]; 2) цвинтар: на сторінках збірки цей локус фігурує 26 разів, то як географічно неконкретизована згадка про кладовище («Маковієва борода»), то як конкретний топонім («Найліпший санаторій – то Монастирське кладовище, – сказала бабця» [7, с.99]); 3) замок: «Ранковий туман блукав між горами, закриваючи собою замок, дерева, будинки» [7, с. 196]; 4) вулиці, райони, місцевості: Туники, Моргви («Збори до школи»), Дубина («Капустелики»), Чернеччина («Запечені зорі»), Посічі («Запечені зорі»); 5) село Великі Дедеркали. Цей локальний художній простір розширюється згадками про Почаїв («Страсна субота») та Ригу («Запечені зорі»).

У новелах «Пташки», «Батьківська субота», «Нагірна вулиця», «Степчин сад», «Сонічко», «Малина», «Неборослі», «Чужа рідня. Рідня чужина», «Нехорощ» темпоральною домінантою є **теперішній час**, точніше – умовний теперішній час, насичений згадками про минуле. Своєрідним містком між минулим і сьогоденням є новела «Батьківська субота», у якій застосовано прийом подорожі в часі: покійні бабця Сянька й дід Михалко приходять на гостину до оповідачки. Плин часу продемонстрований серією світлин («Йно на одній, де ми та Любка мала. А решта – то вже й наче ми, а наче й ні. Правнуки і пра-правнуки» [7, с. 46]). Сьогодення в збірці «Нагірна вулиця» – це «перевернутий світ» із спотвореною мораллю. У минулому персонажі Дзвінки Торохтушко витримали жорстокі випробування і при тому залишилися людьми, які допомагають одне одному, рятують тварин («Білий кінь архистратига Михаїла», «Степчин сад»). У сьогоденні корозія душі перетворилася на епідемію, страшнішу за ковід; чимало персонажів втратили здатність до співчуття, взаємодопомоги. Доброта сприймається як слабкість («Пташки»). Усюди помітні прикмети занепаду: руйнуються будинки, вулиці, селища, людські долі й душі. В аналізованих новелах можна виокремити такі емоційно забарвлені моделі рецепції різних часових пластів: 1) усе добре залишилося в минулому – теперішнє перетворилося на беззмістовне тривання в очікуванні смерті («Сонічко»); 2) болісне минуле (страждання на заслання) перетікає в похмурі теперішні, отруєне людською захланністю й жорстокістю, підсумок страдницького життя – смерть від тяжкої хвороби («Степчин сад»); 3) складне минуле – порожнє або драматичне сьогодення (Майдан, війна на сході України) – невизначене майбутнє («Нагірна вулиця», «Малина»).

Актуальний фабульний час новели «Нагірна вулиця» – сьогодення: оповідачка потрапляє до вимираючого села, спілкується з восьмирічною Христинкою, мати якої поїхала на заробітки в Італію. Минуле проникає в цей світ через спогади дівчинки про мешканців вулиці, яка колись звалася Нагірною, а нині стала Мертвою. Зв'язок поколінь ще не зруйнований, дитина ще береже пам'ять про минуле. Чи надовго? Зрідка

в цих творах зринають деталі історичного часу («Степчин сад»), однак домінантною формою є приватний (календарний) час, що перемежується з біографічним. У новелі «Пташки» охоплено ширший часовий проміжок – кілька років із життя персонажів. Своєрідним «порталом» у минуле для головної героїні стали речі померлої матері. Час у цій новелі закріплений, події повторюються, дублюються: приїзд до батьківського дому – відрядження до Канади – повернення в Україну – знову відрядження – приїзд до батьківського обійстя – повернення до Києва. Цей побутовий час, як трясовина, затягує героїню, виснажує, відбирає останні сили, які вона намагається відновити в рідному селі. У новелах зберігається зв'язок темпоральних координат із церковним календарем: у новелі «Сонічко» згадана Покрова, у «Пташках» – зимового Миколая-чудотворця, у «Пташках» – Великдень, у новелі «Чужа рідня. Рідна чужина» – Різдво.

У цих творах виявлені дві ключові форми репрезентації художнього простору. Події теперішнього розгортаються в неконкретизованій місцевості. Для прикладу, Нагірна вулиця в однойменній новелі не асоціюється з жодним конкретним містом / містечком / селищем. Це символ вимираючих українських сіл. У новелі «Нехорощ» події розгортаються «усього за кілька зупинок від міста... Колись там було село. Давним-давно було» [7, с. 165]. Натомість у ретроспекціях просторові координати увиразнюються, місцем дії стає: 1) Кременець («Батьківська субота»); 2) Тернопіль («Чужа рідня. Рідна чужина»), цей топос конкретизований через окремі просторові локуси: завод «Ватра», гуртожиток, ЗАГС, швейне ПТУ, Скрут, фабрика, церква. Мала батьківщина у творах Дзвінки Торохтушко змальована колоритно, різногранно, натомість обласний центр згаданий мимохіть, без особливої деталізації. В інтерв'ю письменниця говорить про Тернопіль із нотками іронії, а інколи й сарказму: «Файне місто. Як цукерка у фантику» [5], «токсичне фальшиве містечко з купою «мудрих» людей. Лише недавно тут почала вимальовуватись якась урбаністична культура й культура загалом. Хай пробачають тернополяни, але «файне місто» – це таки сільське болото, прикрите бруківкою, вишиванкою і красивими гаслами» [8]; 3) принагідно в збірці фігурують Львів («Чужа рідня. Рідна чужина»), Київ («Пташки»), Одеса («Нехорощ»). У новелі «Сонічко» згадані події на сході України; 4) в аналізованих новелах фігурує не лише Україна, а й інші країни: Італія («Нагірна вулиця»), Туреччина й Канада («Пташки»), Ангола й Індія («Нехорощ»). У новелі «Малина» головний герой згадує численні поїздки за кордон на заробітки («Будови у Вроцлаві, Кракові, Варшаві, Дюссельдорфі, Лондоні, Осло» [7, с. 141]). Така відкритість художнього світу вирізняє ці новели від творів першої групи. Згадки про інші країни здебільшого фігурують у новелах про заробітчанин. Виняток – новела «Чужа рідня. Рідна чужина», у якій ворожою до головного героя була батьківщина, лише на чужині він зумів знайти свій Дім, своє місце у світі.

До традиційних локусів цієї тематичної групи належать: вимираючі села («Нагірна вулиця»), цвинтар («Нехорощ»). У новелі «Степчин сад» мотив руйнування патріархального українського світу представлений через символічний локус саду: «Своїх дітей баба не мала, бо вся молодість минула в Караганді за те, що повстанські грипси до лісу «хлопцям» передавала, а потім в Україну не пускали, поселили в Андижані на десять років. Щоб остаточно виправилась. Ото ж звідти баба Степка привезла щепки абрикос і персиків, які ростила

спочатку у відрах, а потім вже в садку посадила та трохи сусідам роздала» [7, с. 76]. Однак сусіди виявилися невдячними. Заволодівши бабиним майном, вони знівели сад: «Баба походила між деревами. Абрикос не було і на землі, обнесли повністю. Баба Степка не зрозуміла: навіщо в церкві лякати людей пеклом, коли воно вже тут. *В її саду, в її раю, в її Едемі.* І плоди ж не заборонені – бери, їж донесчочу, баба дозволяє. Так ні ж! Змій – надто людський і задрісний. Забрати все. І все знищити» [7, с. 80].

Третій темпоральний вимір у збірці Дзвінки Торохтушко – **майбутнє**. Новели «Хрещення» й «Різдво» засвідчують появу в доробку письменниці нового жанрового різновиду – іронічного оповідання-антиутопії. Футуристичні проєкції у названих новелах підтверджують висновок Алянди Ассман про те, що майбутнє для сучасників раптом втратило свою привабливість, «ресурси майбутнього вивітрились потоком нових драматичних проблем. /.../ майбутнє вже не може бути якимось Ельдорадо наших надій та бажань, а обіцянки безкінечного прогресу звучать все набридліше» [9]. Андреас Гюйссен в унісон вказує на повільне, але неминуче зменшення майбутнього, що виявляється в загальному зверненні до минулого [10, с. 21].

В обох творах час конкретизований: у новелі «Хрещення» це 2222 рік, у новелі «Різдво» – 24 грудня 2221 року. Однак це датування умовне, письменниця вкотре апелює до сакрального часу, пов'язаного з двома ключовими новозавітними подіями. Майбутнє у творах Дзвінки Торохтушко також «умовне», сконструйоване з елементів минулого й теперішнього. Так, у першій новелі згадка про архієпископа Іродилонія прочитується як алюзія на новозавітну історію про царя Ірода, а ім'я новоохрещеної дитини Еммануїла прямо корелює з історією народження Ісуса Христа у викладі євангелиста Матфея: «Ось, діва матиме в утробі й породить сина, і дадуть йому ім'я Еммануїл, що значить: З нами Бог» (Матф 1:23). Після хрещення отець Лаврін виголошує молитву «Нині відпускаеш...», котра також пов'язана з євангельським текстом. У поведінці священника відзеркалені реалії церковного життя СРСР. Деталі радянського тоталітарного міфу (мрія про людину-автомата, цілковито підпорядковану системі) помітні в репліках персонажів про біороботів, які «мовчать постійно. Тільки їдять і працюють» [7, с. 133]. Паралельно у творі фігурують прикмети сьогодення: дезинфікуючий засіб (знак пандемічної доби), колорадка на сорочці (натяк на реалії російсько-українського протистояння), старий кнопчний телефон і віялові відключення електроенергії (перманентні ознаки українського побуту). Окремі деталі художнього світу запозичені з наукової фантастики: космопортал, амула-наночіп, звичай давати дітям порядкові номери замість імен (людський елемент XS20814BP).

Аналогічна модель художнього світу презентована у новелі «Хрещення». Перший пласт – новозавітні образи й мотиви: характерний хронотоп – 24 грудня (ніч перед Різдвом), народження тринадцятих немовлят («Месії» – Святослава й дванадцятих апостолів – Андрія, Петра, Івана, Хоми, Юди...), з Біблією пов'язані імена ключових персонажів: Тиберій Кравченко, Марися, Йосип – тесля з Назарграду, Понтій Пилат – прокурор Горішніх Єрусалимівців, його дружина Клавдія, перинатальний центр «Вифлеєм», Варава, голова Департаменту демографії пан Ірод Агрипенко. Письменниця відверто епатує читачів, називаючи мемуари Тиберія Кравченка «Євангелієм». Другий пласт – деталі сьогодення (крипто-коронавірус, репліка

«От Ху...ло недобите!»); третій пласт – винаходи, які можуть стати реальними в майбутньому (футурограма, поліструктурна вакцина NODREEMIN проти снів та емоційного інфікування тощо).

Художній простір цих творів умовний. У новелі «Хрещення» події розгортаються в костелі села Борщівка. Населений пункт із такою назвою можна відшукати на карті неподалік Кременця. Проте цей топонім має радше символічно-іронічне навантаження. Конструюючи літературно-художній антропонімії й топоніміку, письменниця апелює до словесної гри (мешканці села – Наталка Помідорчиха, Марічка Квасолька, Ольга Бурячиха, Настя Цибулева, Ірина Сметанна, Вікторія Морквинна, Юлька Часникова та ін. мешкають у Бараболянному провулку й на Кукурудзяній вулиці). Вказані оніми виаскравлюють український колорит змальованого світу. Із цього «гастрономічно-ботанічного ряду» випадають лише отець Лаврін, Оксана й новоохрещена Еммануїла. У новелі «Різдво» події перенесені на Марс. Авторка, вочевидь, надихнулася проєктами колонізації цієї планети й численною фантастичною літературою. Проте і марсіанські колонії своїми назвами (Галич, Самаропіль, Тавридія, Назарград, Говерліада) натякають на українські реалії. Ці новели Дзвінки Торохтушко попереджають сучасників про небезпеку тоталітаризму й неконтрольованого науково-технічного прогресу, проте погляд письменниці на майбутнє стримано оптимістичний. Месія все ж таки не полишить людство напризволяще.

Висновки. У збірці «Нагірна вулиця» фігурують три часові пласти – минуле, теперішнє, майбутнє. В автобіографічних творах актуалізуються дві моделі минулого: фабульне (близьке) минуле – кінець 1970 рр.; віддалене минуле – 1940–1950 рр. У новелах цієї групи фігурують календарний, історичний, сакральний час. Точні часові координати окреслені лише у новелі «Збори до школи», в інших творах хрономаркерами є вказівки на день тижня, місяць або пору року. У творах другої групи домінує умовний теперішній час, переплетений зі згадками про минуле; визначальні форми часу: добовий, біографічний. Третій темпоральний вимір – майбутнє – фігурує у новелах «Різдво» й «Хрещення». Письменниця апелює до сакрального хронотопу, пов'язаного з двома ключовими новозавітними подіями. Майбутнє у цих творах сконструйоване з елементів минулого (біблійна образність) і теперішнього. Ключовим топосом новел Дзвінки Торохтушко є Кременець. У новелах другої групи художній простір подвійний: події теперішнього географічно не локалізовані; у ретроспекціях ключовими топосами є Кременець, Тернопіль, принагідно згадані Львів, Київ, Одеса, інші країни (Італія, Туреччина, Канада, Ангола, Індія, Польща). Традиційними у творах цієї групи є локуси вмираючого села, цвинтаря, знівченого саду. У новелі «Хрещення» події розгортаються в селі Борщівка, у новелі «Різдво» – на Марсі, проте в обох творах ці топоси мають виразний український колорит.

Література:

1. Козлов Р. Художній час та простір у драматургії. *Вісник Запорізького державного університету. Філологічні науки*. №1. Запоріжжя: ЗДУ, 1999. С. 60-63. URL: <https://web.znu.edu.ua/herald/issues/archive/articles/1166.pdf> (дата звернення: 18.11.2021).
2. Копистянська Н. Час / художній час: до питання про історію поняття і терміна. *Вісник Львівського університету. Серія філол.* 2008. Вип. 44. Ч. 1. С. 219–229. URL: https://lingua.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/nonna_articles.pdf (дата звернення: 18.11.2021).

3. Перцева В. Механізми творення комічного в новелах Дзвінки Торохтушко. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70). № 2 Ч. 3. С. 218–223.
4. Пасічник О. Топос Кременця у творах Галини Гордасевич і Дзвінки Торохтушко. *Кременецькі компаративні студії*. 2020. Вип. X. С. 144–151.
5. Письменниця від А до Я. Дзвінка Торохтушко з Тернополя. URL: <https://poglyad.te.ua/podii/strongp-pysmennyk-vid-a-do-ya-dzvinka-torohtushko-z-ternopolyastrong.html>. (дата звернення: 11.11.2021).
6. Камаєв Ю. Це Сичівка, бейбо (Дзвінка Торохтушко. «Питровна»). URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2018/06/21/102207.html> (дата звернення: 10.11.2021).
7. Торохтушко Дзвінка. *Нагірна вулиця*. Київ: Білка, 2021. 248 с.
8. Торохтушко Дзвінка. «У житті потрібно кілька маленьких перемог». *Gazeta.UA*. 2019. 3 лип. URL: https://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_u-zhitti-potribno-kilka-malenkih-osobistih-peremog/910353 (дата звернення: 10.11.2021).
9. Ассман А. Трансформації нового режиму впродовж часу. *Независимое литературное обозрение*. 2012. № 116. URL: <http://magazines.russ.ru/nlo/2012/116/a4.html> (дата звернення: 18.11.2021).
10. Huyssen A. Present Pasts: Media, Politics, Amnesia. *Public Culture*. 2000. Vol. XII. № 1. P. 21–38. URL: https://www.researchgate.net/publication/236722299_Present_Pasts_Media_Politics_Amnesia (дата звернення: 10.11.2021).

Skoryna L. Semantics of art time and space in the collection of works «Uphill Street» by Dzvinka Torokhtushko

Summary. The article is devoted to the study of art time/space semantics in the collection of works "Uphill Street" by Dzvinka Torokhtushko. The analyzed stories reflect three time layers – past, present and future with different levels of detail. Autobiographical works actualize two models of the past: the plot past (recent past), which covers late 1970s, and the distant past: 1940s – 1950s, presented through the memories of the older generation. The following forms of time: calendar, historical and sacral are found in the works of this group. Exact time is outlined only in the novel "Getting Ready for School" (August 1979), in other works pointing the day of the week, month or season serves as chronomarker. Kremenets city, a homeland of the writer, is considered to be the key topos of the novels. The works of the second group are marked by the domination of the conditional present, mingled with memories of the past (presented in the form of retrospection through imaginary time travel). Determinative forms of time: daily and biographical. There is a dual art space in the novels: present events are not geographically localized; in retrospection, the key places are Kremenets, Ternopil, occasionally mentioned Lviv, Kyiv, Odesa. Other countries (Italy, Turkey, Canada, Angola, India, Poland) appear in the stories of the characters-gastarbeiters. Locus of a dying village, cemetery or crippled garden is showed as traditional in the works of this group. Future is the third time dimension in the short stories of "Uphill Street" collection. The novels "Epiphany" and "Christmas" present a new genre in the writer's creative esset – dystopia story. In both works Dzvinka Torokhtushko appeals to the sacred chronotope associated with two key New Testament events. The future in these works is also conditional, constructed from elements of the past (biblical imagery) and the present. The art space of the novels is specific: in the first work the story takes place in the village of Borshchivka, in the second one – on Mars. However, both Borshchivka and the conditional Martian colonies have a strongly pronounced Ukrainian flair.

Key words: short story, art time, past, present, future, dystopia, art space, topos, locus.

*Чернишова С. О.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ДИТИНСТВО В РОМАНАХ ГРЕМА ГРІНА

Анотація. У статті аналізується зображення дитячих років у романах Грема Гріна як один із способів художнього моделювання персонажа. Мета дослідження – з'ясувати особливості мотивів та їхніх функцій у зображенні дитинства персонажів Грема Гріна в контексті теорії травми. Методологією дослідження буде міждисциплінарний підхід, що передбачає залучення досягнень психології та педагогіки до інтерпретації художнього тексту. Спираючись на праці дослідників-біографістів (Шеррі, Скотт), демонструється, як особиста дитяча травма письменника створює мотивну структуру його текстів і як впливає на зображення героїв твору. Ці травми не згадуються як спогади, що лишилося в минулому, а постійно переживаються знову і знову. Повторюваними мотивами, що наповнюють тему дитинства у Грема Гріна, є такі: 1) внутрішній конфлікт з авторитарним батьком та намагання звільнитися від гніту деспотичного батьківського авторитету; 2) зустріч зі смертю, яка стає головною травмою головного персонажа; 3) булінг у школі – мотив, присутній без семантичних змін від першого до останнього роману письменника; 4) почуття без відповіді, що викликають біль та розчарування. Ці мотиви переважно представлені як спогади героя, які постійно присутні у його теперішньому, що вказують на їхній статус травматичного досвіду. Тому в романах Грема Гріна першого періоду творчості багато персонажів з пошкодженою самістю: вони легко підпадають під вплив інших людей чи ідей (і зокрема, релігії). Дитячі травми, зокрема авторитарність батька та цькування в школі, а часом і смерть, мисляться як відповідальні за цю ситуацію. Вони найчастіше представлені як недомовлені, незримо присутні, що свідчить про залучення в них самого письменника. Функціонування цих мотивів у романах не є рівноцінним: перший і третій є частотнішими і значно більше впливають на долю героя, тоді як другий є менш інтенсивним, а четвертий відіграє ще меншу інтенсивність, хоч і все ще відчутно. Також у статті досліджено, що в пізніх романах травматичний досвід постає як пропрацьований, розказаний, осмислений і не здатний впливати на характер титульного персонажа.

Ключові слова: мотиви, травма, дитинство, художнє моделювання персонажа, наратив.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Зображення дитячих років – один із способів художнього моделювання персонажа. Особливої поширеності він набув у XIX ст. під впливом філософії Джона Локка, а згодом у XX – під впливом психоаналізу З.Фрейда. На думку Локка, психіка людини є чистою дошкою, на якій пише досвід. Тож, щоб пояснити вчинки і поведінку персонажа, письменники вдавалися до зображення його попереднього, зокрема дитячого, досвіду. З. Фрейд висунув теорію дитячої сексуальності, за якою люди

набували її не у зрілості, а в дитячі роки, тож поведінку стали узалежнювати від витіснених потягів, неврозів і комплексів, коріння яких шукали в дитинстві. Посилення особистісного начала у творах модернізму також сприяє тому, що митці частіше починають звертатися до зображення епізодів (часто кризових) з дитинства своїх персонажів. Тому з'ясування, яке місце письменник відводить дитинству у моделі персонажа, є важливим етапом дослідження людини в художньому світі. **Мета** пропонованої статті – дослідити особливості мотивів та функцій у зображенні дитинства персонажів Грема Гріна в контексті теорії травми. Методологією дослідження буде міждисциплінарний підхід, що передбачає залучення досягнень психології та педагогіки до інтерпретації художнього тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття.

Дослідниця дитинства С. Лупаренко на підставі аналізу наукової літератури різних галузей дає таке визначення цього поняття: «Дитинство – це період онтогенетичного розвитку людини від народження до підліткового віку (10–11 років), який має біологічну основу, опосередкований соціальнокультурними факторами, вихованням і навчанням, і протягом якого відбувається інтенсивний фізичний і розумовий розвиток особистості, формування її вищих психічних функцій, соціалізація особистості, її підготовка до майбутнього життя. Саме протягом дитинства закладаються основи особистісної активності й особистісні властивості, цінності людини, що визначають якість майбутнього життя» [1, с. 292–293]. Очевидно, що дитинство – історичне явище, і його зміст і тривалість змінювалися упродовж часу відповідно до норм і традицій певного суспільства.

Каролі Д. Скотт вважає, що жоден критик не може оминати тему дитинства у творчості Г. Гріна, бо це саме та одержимість, з якої виростають усі його трагедії [2, с. 232]. Вона поєднує Грінів концепт «втраченого дитинства» (за назвою його есе) і його власний досвід. [2, с. 5]. Дослідники переконані, що багато його романів містять епізоди, які нагадують його власне дитинство, особливо стосунки з матір'ю та тими, хто цькував його у школі [3]. Тому не викликає сумніву, що заглиблення в його дитинство дає важливі ключі до розуміння його творчості. Грін рано зіткнувся зі смертю: вперше – смертю собаки своєї сестри, а потім (у 5 чи 6 років) він став свідком того, як чоловік перерізав собі горло. Попри те, що він ріс у комфорті, він мав страх темних сходів і мороку спальні.

Початком втрати дитинства вважають переїзд з Препараторі Скул до Беркамстер скул, де батько Гріна був директором. Це також був час початку I світової війни, що спричинила кризу ідеалізму Гріна. Однак пізніше він написав: «Жах почався у 13»,

коли він переїхав до інтернату Св. Джона, який він згадує як «жорстоку країну», у якій йому довелося бути «чужинцем» і «істотою для полювання», і відчувати самотність і зраду. Його батько, директор школи, не зважав на цькування сина, тож не захистив його. Але коли Грін спробував утекти зі школи, батько зрозумів глибину його стану і відправив його до психоаналітика, хоч і не адекватно розумів причину. Виїзд зі школи до лондонського психоаналітика і подальший вступ до Оксфорда стабілізувати психіку Гріна, але мотив самотності, зради і дегуманізації, досвід яких він отримав у школі, лишилися у його творчості надовго. Тобто досвід, отриманий Гріном у дитинстві, можна трактувати як травматичний, адже травмою називають результат переживання емоційнозначущих негативних подій, які перебувають за межами нормального людського досвіду і викликають порушення звичного функціонування психіки.

Одним із перших теоретиків травми став З. Фройд, який розрізняв скорботу та меланхолію як основні реакції на негативний досвід. Скорбота – усвідомлення непоправності втрати, перетворення її на частину досвіду, а меланхолія – постійне повернення до події, що травмувала. Ця нездатність забути спричинена переживанням своїх спогадів як реальності, а це заважає зціленню. Ця нездатність забути чи пережити втрату позначається і на мові травмованого. Тому психоаналітик акцентує увагу не на досвіді, а на поверненні до нього у спогадах, повтореннях, асоціаціях тощо. Він виявив, що багато пацієнтів із травматичними невротами нездатні упорядковано викладати своє життя. Для їхніх історій характерними були «провали» в пам'яті, які свідчили про витіснення чи заборону [4]. На думку Фройда, не можучи згадати витіснене, травмований приречений повторювати витіснене переживання як сучасне, замість того, щоб згадувати його як минуле. Тому його оповідь із незв'язаної історії перетворюється на нав'язливе повторення [5]. Оскільки наратив оформлює вибіркові події життя в цілісний образ самоусвідомлення, відображення травми в ньому має важливе значення. Французький психолог П'єр Жане вважає, що «позбавлення травматичного досвіду стосується перетворення травматичної пам'яті в наративну, тобто перетворення пам'яті, що непокоїть і не дає спокою в пам'яті, інтегровану в історію життя. А зробити це завжди складно, адже в травматичній пам'яті переважають емоційні і чуттєві компоненти, які важче інтегрувати до свідомої оповіді, оскільки вони звичайно не вербалізуються. Тільки із часом індивідуум може надати сенсу своєму травматичному досвіду» [6, с. 231].

Сучасний психіатр Бессел Ван дер Колк пояснює механізм труднощів перетворення травматичної пам'яті у наратив: стрес викликає зростання кортикостероїдів, що перешкоджає функціонуванню гіпокампа (сховища свідомої пам'яті про травматичну подію); проте не впливає на імпліцитні спогади, опосередковані амигдалою. Тому вербалізована експліцитна пам'ять не виникає, а інформація про травму зберігається на сенсомоторному рівні нелокалізована у часі і просторі [7].

В. Огієнко, навівши результати дослідження Неймеєрта та Ван дер Колка, робить висновок, що «наратив про травму є фрагментарною оповіддю, позбавленою зв'язності та позначеною розломами. Травматична пам'ять спочатку згадується в якості роз'єднаних мнемонічних образів і емоційних елементів. І лише з часом виникає травматичний наратив як зрозумілий і інтегрований особистий наратив, в якому індивід надає смислу своєму досвіду і розміщує його у минулому» [6, с. 240].

Намагання особи сформувати наратив про травму допомагає дистанціюватися від неї, лишити її в минулому, а крім того, наратив надає подіям сенс (Ю. Крістева). Наратив намагається подолати розриви як в оповіді, так і в життєвій тканині особи, спричинені травмою.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У романістиці Гріна мотиви дитинства представлені як спогади героя, які постійно присутні у його теперішньому. Він не згадує їх як щось, що лишилося в минулому, а постійно переживає знову і знову. Оскільки, як вже йшлося вище, це було пов'язано з особистими переживаннями, то найвідчутнішою співприсутністю дитячої травми у сучасному персонажі є в першому романі – «Людина з середини». У ньому вже містяться усі основні мотиви, з якими пов'язане дитинство у творах Гріна: 1) внутрішній конфлікт з авторитарним батьком; 2) зустріч зі смертю; 3) булінг у школі; 4) почуття без відповіді. Головний герой цього роману перебуває у скрутній ситуації: він виказав контрабандистів і тепер вони його переслідують. Попри те, що він здатний на відчайдушні кроки, наприклад, свідчити в суді про них, він не відчуває себе певним, не самостверджується в боротьбі, його виступ – не кара зла, а помста власним комплексам, бажання буди поміченим.

Головним внутрішнім мотивом дій Ендрюза є намагання звільнитися від гніту батьківського авторитету. Батька головного героя Грін наділяє професією контрабандиста. Вдома він жорстокий і несамовитий, нещадно б'є дружину і сина, останнього – щоб виховати як чоловіка. Але натомість виховує несамостійного хлопця, залежного від чужого схвалення. Недоотримавши уваги від батька і матері (яка намагалася дати йому емоційний зв'язок, але батько перешкодив їй у цьому), Ендрюз постійно її шукає: спершу у Карлеона, потім Елізабет (яку спершу уявляв як стареньку), а згодом – прокурорів. Він схильний до імпульсивних рішень, прагнучи привернути чиюсь увагу, так він реалізує свою значимість. Так, власне, формується головна сюжетна колізія.

Коли батько Ендрюза помирає, він іде зі школи разом з Карлеоном, якого він сприймає як заміну батька. Але команда контрабандистів очікує від Ендрюза, що він замінить батька з часом: буде таким самим хоробрим, мужнім і успішним. Порівняння не на користь Ендрюза і це його гнітить: батько запам'ятався йому жорстоким, самовдоволеним, неосвіченим і грубим, а тому він не мав бажання бути на нього схожим, але хотів виправдовувати очікування оточення. Тож коли команда зневірилася в тому, щоб побачити в ньому батька, Ендрюз виказує їм владі. Ним не керує почуття справедливості, радше бажання помститися і довести, що його не можна ігнорувати й принижувати.

Попри те, що стосунки Ендрюза з матір'ю змальовуються письменником як ідилічні, едипів комплекс все ж не є визначальним для мотивації героя. Видається, що психологічна модель персонажа зазнає більшого впливу А. Адлера, ніж З. Фройда. А. Адлер був переконаний, що людиною керують не універсальні біологічні чинники, а індивідуальний досвід, на який впливають довколишні і суспільні фактори. Рушійною силою поведінки Адлер вважав прагнення першості і успіху. Ті, хто прагне першості, нехтують іншими, не переймаються їхніми інтересами, зосереджені на власній вигоді. Навпаки, ті, хто керується успіхом, роблять це для всіх, не втрачаючи себе. Ендрюз неодноразово нехтує своєю спільнотою (навіть, якщо це контрабандисти), нехтує Елізабет (заради випадкової коханки) для того, щоб отримати тимчасову сатисфакцію.

Мотиви батьківського авторитарного впливу присутні і в інших романах впливу, наприклад «Мене створила Англія» чи «Капітан і Ворог». У першому з них цей вплив амбівалентний: з одного боку, він так само спричинився до виховання інфантильної людини, а з іншого – втілює у собі англійські принципи, які уберігають Тоні від того, що він вважає «капіталістичною аморальністю». Примирення зі спогадом про батька означає для нього набуття ґрунту під ногами і ментальне поєднання із цінностями батьківщини: «Попри те, що Ентоні Фаррант помирає до того, як фізично досягає Англії, він повертається додому духовно, вшановуючи поховані моральні принципи свого батька» [8], зазначає Мері Енн Мелфі. При цьому слід зазначити, що його сестра Кейт не змогла узгодити сприйняття батька як чесної людини і свій спогад, як він бив Ентоні. Тому після смерті брата вона не повертається до Англії, а вирушає у широкий світ. Тож цей роман свідчить про намагання Гріна примиритися зі своїм досвідом, вписати його у свою картину світу, але не свідчить про остаточне примирення, яке можна спостерігати в останньому романі письменника «Капітан і Ворог». У цьому творі батько програє сина в трік-трак авантюристу, який прагне уберегти від самотності кохану жінку. Рідний батько героя в тексті фігурує як Сатана, але це не має на Віктора впливу. Навпаки, у зображенні цього образу виникають навіть комічні ноти, адже хлопець намагається розгледіти хвіст і відчуває до батька повагу, бо ж не в кожній родині є свій сатана. Трактуючи мотиву авторитарного батька у цьому романі свідчить, що Грін подолав свою дитячу травму.

Другий мотив, який часто присутній у темі дитинства у творах Гріна, – це зустріч зі смертю. У «Людині з середині» (як і в «Капітані і Ворогу») герой втрачає матір, лишаючись у такий спосіб самотнім, відчуженим і наодинці з авторитарним батьком. Тобто мотив має характер допоміжного. Але в романі «Найманий убивця» смерть стає головною травмою титульного персонажа. Його першим дитячим спогадом стала матір, що перерізала собі горло кухонним ножом. Ворон (так звали героя) не міг їй вибачити, що вона не замкнула двері, не потурбувалася про те, щоб він цього не побачив. Тому, скоюючи злочини, він завжди виправдовував себе тим, що з її вчинком їх не порівняти. І навіть більше, він чинить злочини, щоб витіснити ці криваві спогади іншими. Цікаво, що надаючи міністру, якого вбив Ворон, таку саму родину, як у вбивці (батько був злодієм, а мати покінчила життя самогубством), Грін ніби посилює значення дитячої травми Ворона: адже він був розумним, отримав освіту і його доля могла б скластися інакше. Характерно, що герой згадує про неї, але не здатен про неї розповісти. Коли він наважується розповісти, то надає цій історії форми сну.

Третім повторюваним мотивом у зображенні Гріном дитинства є цькування у школі. Цей мотив присутній без семантичних змін від першого до останнього роману письменника. У першому романі мотив ще не втілюється в конкретні епізоди, але присутній на рівні означень і асоціацій. Ендрюз згадує про школу як сферу самотності, а наратор порівнює із тюрмою. Ендрюз стверджує, що ненавидить її, але пояснень у цьому романі немає. Цькування замінено в образ гри, у якій гравці мають непомітно торкнутися ведучого, а він має уникнути цього, але Ендрюз згадує про цю гру тоді, коли його переслідують контрабандисти, щоб убити.

У романі «Мене створила Англія» невідоме отримує обрис: кари вчителів, садизм однокласників, власний страх. Тому Тоні

намагається втекти зі школи, і найважливіший урок, який він виносить зі школи: головне – за всяку ціну вижити; так, ніби він був у тюрмі чи на війні. Не менш драматичною є історія іншого колишнього учня – Мінті, який намагався покінчити життя самогубством через нестерпність шкільних умов. Тому він осуджує Тоні, що носить краватку школи Харроу, не вчившись там, але бажаючи увійти у товариство її випускників. Такі привілеї, на думку Мінті, мусять бути вистраждані, куплені ціною великої жертви.

Четвертий повторюваний мотив, що супроводжує зображення дитинства у творчості Г. Гріна – є почуття без відповіді, що викликають розчарування. У першому романі «Людина з середині» присутній лише натяк в образі Гретель, яку герой поцілував, а потім ніколи не міг знайти. У романі «Людський фактор» історія набуває чіткості: у дитинстві герой лишає в дуслі дерева гостинці для дівчинки, яка подобалася, але, коли лишає там записку з освідченням, вона насміхається з нього. Утім, ці скривджені почуття вже давно не хвилюють героя: місце сховку стає тайником для шпигунських повідомлень.

Інтенсивність функціонування цих мотивів у романах не рівноцінна: перший і третій є частотнішими і впливовішими, тоді як другий виявляє меншу інтенсивність, а четвертий – найменшу, хоч і все ще відчутну. Л. Ленджер вважав, що травма пошкоджує самість, і наратив демонструє уникнення понять прояву власної волі: вибору, впевненості у собі, волі тощо [9]. У романах Гріна першого періоду творчості багато персонажів з пошкодженою самістю: вони легко підпадають під вплив інших людей чи ідей (і зокрема, релігії). Дитячі травми, зокрема авторитарність батька та цькування в школі, а часом і смерть, мисляться як відповідальні за цю ситуацію. Вони найчастіше представлені як недовомлені, незримо присутні, що свідчить про залучення в них самого письменника. Натомість у пізніх романах травматичний досвід постає як пропрацьований, розказаний, осмислений і не здатний впливати на характер.

Література:

1. Лупаренко С. Сутність поняття «дитинство» в науковій літературі. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Випуск 44. 2013. С. 286–294.
2. Scott, Carolyn D. „The Witch art ha Corner: Notes on Graham Greene’s Mythology” in Evans, Robert O. (ed.). *Graham Greene: Some Critical Considerations*, University of Kentucky Press, Lexington, 1967.
3. Sherry, Norman. *The Life of Graham Greene, Volume One: 1904–1939*, Jonathan Cape. London, 1989.
4. Freud S. *Dora: An Analysis of a Case of Hysteria*. New York : Collier Books, 1963.
5. Фрейд З. По ту сторону принципа наслаждения. *Фрейд З. Основной инстинкт / сост. П. Гуревич*. Москва : Олимп, 1997. С. 205.
6. Огієнко В. Травматична подія, індивідуальна пам’ять про неї та особистий наратив: між травматичною подією та її репрезентацією. *Національна та історична пам’ять. Збірник наукових праць*. 2011. Вип. 3. С. 227–244.
7. Van der Kolk B. The body keeps the score: Memory and the evolving psychobiology of posttraumatic stress. *Harvard Review of Psychiatry*. 1994. –№ 1. Pp. 258–275.
8. Melfi, Mary Ann, The remembrance of things past: going home in Greene’s England Made Me. In: *Renesance: Essay on Values in Literature*, 2010 URL: <https://www.thefreelibrary.com/The+remembrance+of+things+past%3A+going+home+in+Greene%27s+England+Made...+a0227652182>.
9. Langer L. *Holocaust Testimonies. The Ruins of Memory*. New Haven and London, 1991. 336 p.

Chernyshova S. Childhood in Graham Greene's novels

Summary. The article analyzes the image of childhood in Graham Greene's novels as one of the ways of artistic modeling of the character. The aim of the study is to find out the features of motives and their functions in the depiction of the childhood of Graham Greene's characters in the context of the theory of trauma. The research methodology will be an interdisciplinary approach, which involves the achievements of psychology and pedagogy in the interpretation of literary texts. Based on the work of researchers-biographers (Sherry, Scott), it is demonstrated how the personal childhood trauma of the writer creates the motive structure of his texts and how it affects the image of the heroes of the work.

These traumas are not remembered as memories of the past but are constantly experienced over and over again. Repetitive motives that fill the theme of childhood in Graham Greene are: 1) internal conflict with the authoritarian father and the attempt to break free from the oppression of despotic parental authority; 2) meeting with death, which becomes the main trauma of the main character; 3) bullying at school – the motif is present without semantic changes from the first to the last novel

of the writer; 4) feelings of unansweredness that cause pain and frustration. These motives are mostly presented as memories of the hero, which are constantly present in his present, indicating their status as a traumatic experience.

Therefore, in the novels of Graham Green's first period of creativity, many characters with damaged self: they are easily influenced by other people or ideas (and in particular, religion). Child injuries, including parental authoritarianism and school bullying, and sometimes death, are thought to be responsible. They are often presented as unspoken, invisibly present, which indicates the involvement of the writer himself. The functioning of these motives in the novels is not equal: the first and third are more frequent and much more influential on the fate of the hero, while the second is less intense, and the fourth plays an even lower intensity, though still palpable. The article also explores that in later novels the traumatic experience appears as elaborated, narrated, meaningful, and unable to influence the character of the title character.

Key words: motives, trauma, childhood, artistic modeling of a character, narrative.

*Акоп'яню Н. М.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри ділової іноземної мови та перекладу**Національного технічного університету**«Харківський політехнічний інститут»*

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ТЕРМІНІВ У ГАЛУЗІ ВИДОБУТКУ НАФТИ Й ГАЗУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню лексичних особливостей перекладу англomовних термінів у галузі видобутку нафти й газу українською мовою. Метою дослідження є аналіз лексичних особливостей, які виникають при перекладі англomовних текстів у галузі видобутку нафти й газу українською мовою, і виокремлення основних лексичних перекладацьких трансформацій, які застосовуються при перекладі термінології в текстах цієї галузі.

У роботі неоднозначність термінів і відсутність перекладацьких відповідників для них визначено як основні причини лексичних труднощів. У результаті дослідження виявлено найбільш уживані способи перекладу лексичних одиниць, серед яких переважають транскрибування, транслітерування та калькування. Визначено, що фірмові назви мають потужний семантичний потенціал для формування терміносистеми в цій галузі. З'ясовано, що назви нафтогазових приладів і процесів, фізичних реалій ввійшли до складу досліджуваної термінології через посередництво різних мов, зокрема латинської, грецької та німецької. Також проаналізовано лексичні трансформації, які застосовані при перекладі англomовних текстів у галузі видобутку нафти й газу українською мовою, і визначено конкретизацію найбільш поширеною перекладацькою лексичною трансформацією.

У дослідженні виявлено, що дискурс сфери видобутку нафти й газу в потенціалі має як слова, що притаманні будь-якому науково-технічному дискурсу, так і вузько вживану термінологічну лексику на позначення специфічних фахових понять. Перекладацькі трансформації задля адекватності еквівалента здебільшого стосуються звуження поняття, тобто конкретизації, яка досягається за допомогою описових зворотів на позначення процесів чи понять, притаманних цій галузі. За результатами дослідження констатуємо, що в термінологічному словнику цієї галузі спостерігаються процеси синонімії, омонімії, полісемії, а також метафоричного перенесення, що можуть додавати труднощів при перекладі галузевих термінів. Однак існують фахові українські термінологічні словники, де, за нашими висновками, еквіваленти представлені саме за допомогою уточнень через пояснювальні слова, вирази й навіть речення, що полегшує роботу як фахівців, так і перекладачів у галузі видобутку нафти й газу.

Ключові слова: переклад, перекладацькі лексичні трансформації, конкретизація, калькування, транскрипційний переклад, транслітераційний переклад, синонімія, омонімія, полісемія.

Постановка проблеми. Сьогодні швидке зростання різноманітних технологій, притаманне сучасному суспільству,

детермінує вдосконалення різних сфер промисловості. Такі процеси призводять до розширення словників спеціальної лексики та ведуть фахівців до розуміння важливості цих одиниць мовлення в процесі галузевої комунікації. Сьогодні Україна як незалежна держава ставить пріоритети на розвиток певних галузей своєї промисловості. Серед таких однією з головних індустріальних сфер є видобуток нафти й газу, де український уряд намагається створювати умови для залучення іноземних інвестицій, а також розвивати та підтримувати ефективно використання міжнародного науково-технічного потенціалу цієї промисловості. Результатом таких намагань є міжнародна комунікація українських представників промисловості із зарубіжними партнерами, що потребує фахового перекладу спеціальної лексики у сфері видобутку нафти й газу. Саме тому фокусом нашого інтересу і є англomовна термінологія галузі видобутку нафти й газу, що являє собою сукупність мовних одиниць на позначення об'єктів і явищ, характерних як власне для нафтогазової, так і для сфери технічного знання, що потрібне для їх видобутку, а також будівництва, експлуатації та ремонту нафтогазопроводів. Однак термінологічні особливості такої лексики як особливого словника в нафтогазовій галузі є маловивченими, хоча в декількох дослідницьких працях і висловлюється розуміння необхідності їх якісного гармонізування (М. Гінзбург, С. Дорошенко, Г. Малик, В. Осадчук, Н. Терських, О. Царук), що могло б допомагати фаховому перекладачеві в його діяльності.

Цим пояснюється *актуальність* представленого дослідження, що зумовлена загальною спрямованістю сучасних розвідок на аналіз терміносистем різноструктурних мов, особливостей формування терміносистеми нафтогазової галузі й подальшого впорядкування системи нафтогазових термінів. Актуальним також нам вважається той факт, що й проблема перекладу української нафтогазової термінології чітко не сформульована сьогодні, у зв'язку з чим виникає необхідність цілісного аналізу цієї галузевої лексики та потреба вивчення наявних класифікацій цих термінів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що подібного роду дослідження вимагають розгляду з багатьох аспектів. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять роботи, присвячені вивченню семантики терміна. Виникнення термінів і входження в галузевий словник, періоди формальної й семантичної асиміляції та подальше функціонування в мові-реципієнті призводить до того, що термінологія розглядається як важливий складник будь-якої сучасної мови.

Про це свідчать лінгвістичні розвідки вітчизняних (С.В. Гринев-Гриневич, М.С. Зарицький, В.М. Лейчик, Т.С. Пристайко, Л.О. Симоненко) та зарубіжних (М. Кабре, Х. Кокерт, Ф. Стерз, Р. Теммерман) учених. Поліфункціональність цих лексичних одиниць, їх переходи від одного лексичного класу до іншого, різноманітність внутрішньо- й зовнішньомовних характеристик термінів спонукають лінгвістів займатися ще однією проблемою – проблемою класифікації термінів, що завжди посідала значне місце в лінгвістичних дослідженнях, якими займалися такі дослідники, як, наприклад, Г.Й. Винокур, С.В. Гринев, В.М. Жирмунський, З.І. Комарова, В.М. Лейчик, О.О. Реформатський, А.Д. Хаютін та інші.

Метою дослідження є визначення засобів передачі термінологічності професійної лексики та пошуки шляхів адекватного перекладу українською мовою їх лексичних особливостей задля збереження адекватності тексту в галузі видобутку нафти й газу.

Об'єктом вивчення є термінологічна лексика, що вживається в галузі видобутку нафти й газу, а **предметом** дослідження є лексичні труднощі передачі цієї лексики українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Оскільки терміни виражають поняття, що властиві лише конкретній галузі науки й техніки, у нашому випадку це галузь видобутку нафти й газу, то головними причинами виникнення лексичних труднощів при перекладі професійних слів цієї сфери, на наш погляд, можуть бути дві: неоднозначність терміна та відсутність перекладацьких відповідників якихось із них. Саме на це ми й будемо звертати увагу, а також розглядати ті способи перекладу, що застосовані щодо адекватності фахового перекладу для передачі професійно значущої інформації у сфері видобутку нафти й газу [1; 2; 3].

Зрозуміло, що, як і в технічних текстах будь-якої науково-технічної галузі, у сфері видобутку нафти й газу знаходимо велику кількість загальнонаукових термінів.

Приклад № 1

Commissioning is the overall process of bringing a new or modified facility into service. Its prime purpose is to ensure that the facilities function as per design. The commissioning phase involves final system checks, initial start-up, system stabilization and performance testing [4, с. 30].

Задача в експлуатацію являє собою **загальну процедуру введення в експлуатацію** нового або вдосконаленого об'єкта. Метою цих робіт є забезпечення **функціонування об'єктів згідно з технічним проєктом**. Етап здачі в експлуатацію включає **перевірку працездатності систем, пусконаладжувальні роботи, стабілізацію роботи систем та експлуатаційні випробування**.

У цьому прикладі знаходимо такі нейтральні для англійської мови загалом і для науково-технічного стилю зокрема слова та словосполучення, як *commissioning, the overall process modified facility, the facilities function, design, the commissioning phase, system checks, initial start-up, system stabilization, performance testing*, що не викликають ніяких труднощів для перекладу цього тексту українською мовою.

Однак, чим більше технічний текст стає детальним і якщо в його інтенції є мета ввести реципієнта в специфіку нафтогазової справи, тим більше уточнень мають його термінологічні одиниці при їх перекладі українською мовою.

Так, наприклад, синоніми, що можуть бути вживані в багатьох інших промислово-технічних галузях, такі як *blanket* – гео-

логічний пласт, у якому знаходяться покриття, захисний шар; *casing* – коробка, футляр; *drawdown* – згортання; *deposit* – родовище, відкладення; *exhausted* – виснажена площа; *layer* – шар, пласт, прошарок; *modifier* – модифікатор; *outage* – простій, перерва в роботі й ще багато інших, у сфері нафто-газовидобування вже потребують з'ясування значення й саме в таких випадках набувають іншого, вузько специфічного, значення при перекладі: *blanket* – уже не просто покриття, а *пласт*, у якому знаходяться заклади нафти чи газу; *casing* – це не просто коробка, футляр, а *обсадна труба, колона*, що кріпиться цими обсадними трубами; *deposit* – *наліт, осад* від речовини в трубах; *drawdown* виявляється *перепадом тиску*, який створюється при відборі рідини з пласта або під час руху рідини до свердловини, це – *зниження тиску в пласті*; *exhausted* є *зоною припливу в нафтовій свердловині*; *layer* виявляється *нашаруванням породи*, де накопичується газ; *modifier* має розумітися як *збільшення темпів відбирання*, повноти вилучення нафти або газу, коли в пласт штучно вводять енергію, а от *outage* – це вже не зовсім перерва в роботі, а *втрата нафти або нафтопродуктів при транспортуванні* [5].

Для ілюстрації наведемо приклад: Tanker Loading Unit (TLU). The tanker loading unit (TLU) acts as a single point mooring and is located 4.8 km offshore in Aniva Bay at a depth of 30 m. Oil from the oil storage tanks is supplied to the TLU via an offshore pipeline. The TLU consists of a tower fitted with a mooring yoke which connects to the oil loading arm with hawsers [4, с. 28]. Пристрій для наповнення резервуарів (ПНР). Пристрій для наповнення резервуарів (ПНР) установлено в затоці Аніва за 4,8 кілометра від берега на глибині 30 метрів, використовується він як одноточечна швартовка. Нафта з резервуарів для зберігання подається на причальний нафтопромисловий трубопровід. ПНР складається з вежі, яка підходить до швартової траверси й під'єднана до нафтоналивного рукава швартовними тросами.

Основна маса термінів, що належать до сфери видобутку нафти й газу, перекладена за допомогою прийому *конкретизації*, тобто уточнення значення слова-терміна, як у прикладах: *Pressure Swing Adsorption (PSA) technology* – технологія адсорбції коливаний тиску (PSA); *pressure transient* – несталий тиск, *offshore pipeline* – причальний нафтопромисловий трубопровід, *initial start-up* – пусконаладжувальні роботи, або, навпаки, за допомогою *розширення* значення слова-терміна за рахунок описових зворотів (*feasibility studies* – техніко-економічне обґрунтування коефіцієнта вилучення нафти чи газу, чи *reservoir surveillance* – контроль параметрів пласту).

Назви приладів і процесів, хімічних елементів, газів, мінералів, фізичних реалій увійшли до складу досліджуваної термінології через посередництво різних мов. С. Дорошенко наводить приклади термінів у нафтогазово-промисловій галузі *латинського* (*адсорбція* = ad – до, в + sorbere – поглинати, усмоктувати; *корозія* = *corrosion* – роз'їдання; *парафін* = мало + affinis – суміжний), *грецького* (*антиклиналь* = anti – префікс, що означає протилежність + klino – нахил; *ангідрид* = an – префікс, що означає заперечення + hidor – вода; *озокерит* = ozo – пахну і keros – віск; *манометр* = manos – нещільний, рідкий + metro – вимірюю; *барограф* = baros – тягар, вантаж + grapho – пишу), *німецького* (*фланець* = Flansch – з'єднувальна частина арматури, труб, резервуарів, валів тощо, що забезпечує герметичність і (або) міцність з'єднання; *кern* = Kern – серцевина, стрижень, а саме циліндричний стовпчик гірської породи, який добува-

ється при бурінні свердловини; *муфта* = Muffe – пристрій для поздовжнього з'єднання циліндричних частин машин (наприклад, валів) або труб, канатів, кабелів тощо), *французького* (*монтаж* = montage, букв. – підйом, підймання – установлення виробу чи його складових частин на місці застосування; *ізолятор* = isolation – відділення, роз'єднання – засіб, матеріал (переважно діелектрик) для уникнення утворення електричного контакту між частинами електричного устаткування, що перебувають під різними електричними потенціалами; *манжета* = manchette < manche – рукав – ущільнювальна або ізолювальна деталь машини, трубопроводу у формі шкіряного або гумового кільця, що перешкоджає перетіканню (витіканню) рідини чи газу з однієї порожнини в іншу чи в зовнішнє середовище), *англійського* (*газгольдер* = gasholder < gas – газ + holder – тримач – стаціонарна сталевая споруда для приймання, зберігання й подавання газу в газопроводи; *танкер* = tanker < tank – бак, цистерна – судно для перевезення рідких вантажів (нафти) без тари в спеціальних резервуарах – танках; *крекінг* = cracking < crack – розщеплювати – перероблення нафти та її фракцій для одержання моторних палив і сировини для хімічної промисловості; *вайтспірит* = white spirit – суміш рідких вуглеводнів, що одержують за допомогою прямого переганяння нафти; *барель* = barrel, букв. – бочка – одиниця об'єму сипких речовин і рідин (нафти) у США та Великобританії) походження [6, с. 30–33].

Дослідивши назви хімічних елементів, мінералів, речовин і газів, можемо навести приклади *транскрипційного та транслітераційного їх перекладу*: *anchor* / *анкер*, *adsorbent* / *адсорбент*, *beidelite* / *бейделіт*, *benzol* / *бензол*, *butane* / *бутан*, *flysh* / *фліш* (*геол.*), *glycol* / *гліколь*, *hydrocracking* / *гідрокрекінг*, *kainite* / *каїніт* (*мінер.*), *kaoline* / *каолін* тощо, а серед найменувань приладів і процесів знаходимо такі приклади цього ж виду перекладу: *aerometer* / *аерометр*, *anchoring* / *анкерування*, *betatron* / *бетатрон*, *binocular* / *бінокляр*, *capnometry* / *капнометрія*, *centrifuge* / *центрифуга*, *isotropism* / *ізотропізм*, *orogenesis* / *орогенез*, якщо з хімічними елементами, мінералами, речовинами та газами все зрозуміло, оскільки вони є міжгалузевими термінами, то всі задіяні в галузі фахівці мають знати, що *капнометрія* – це замір щільності диму у свердловині, *анкер* – зв'язувальний болт, *аерометр* – прилад для визначення газів, а *орогенез* – це процес гороутворення [5]. Констатуємо, що такий лексичний прийом перекладу, як *калькування*, також представлений дуже широко: *bipolar* / *біполярний*, *centroclinal* / *центроклінальний*, *coregraph* / *кернова ортограма*, *divalent* / *двовалентний*, *hydrocutter* / *гідрорізак*, *semisolid* / *напівтвердий*.

Знаходимо багато термінів, які мають примітку «фірмові назви», оскільки для впровадження сучасних підходів до організації та функціонування системи управління галуззю ці терміни мають відповідати міжнародним стандартам ISO 9001, ISO 14001 та OHSAS 18001 [7]. Як ілюстрації надаємо декілька прикладів:

- *Brinefoam* / **фірм. назв.** агент-спінювач для буріння з очищенням вибою газоподібними агентами, *Brine Saver* / **фірм. назв.**

нафторозчинний знижувач водовіддачі для високомінералізованих бурових розчинів, *Brine-S* / **фірм. назв.** полімер-лігносульфонатний комплекс (знижувач водовіддачі для безглинистих бурових розчинів);

- *Claymaster* / **фірм. назв.** двоступеневий гідроциклон для вилучення рідини та колоїдних частинок з обважених бурових розчинів, *Clay Stabilizer L42* / **фірм. назв.** розчин солей цирконію, що захищає вибурені частинки від диспергування;

- *Dick's Mud Seal* / **фірм. назв.** дрібно порізаний папір (нейтральний наповнювач для ліквідації поглинання бурового розчину);

- *J-10* / **фірм. назв.** деемульгатор, що розчиняється в нафті й газі, *J-104* / **фірм. назв.** природна смола, загущувач і знижувач водовіддачі бурових розчинів, *J-Type Acid* / **фірм. назв.** соляна кислота з домішкою ПАВ [5].

Як бачимо, усі ці фірмові, тобто закріплені міжнародними стандартами, назви використовуються на позначення спеціальних препаратів для виконання різноманітних процедур з видобутку нафтопродуктів і їх обробки й у перекладі еквівалентність зберігається завдяки описовому прийому та уточненню змісту поняття.

Висновки. Як висновок зазначимо, що дискурс сфери видобутку нафти й газу в потенціалі має як слова, що притаманні будь-якому науково-технічному дискурсу, так і вузько вживану термінологічну лексику на позначення специфічних фахових понять. Перекладацькі трансформації задля адекватності еквівалента здебільшого стосуються звуження поняття, тобто конкретизації, яка досягається за допомогою описових зворотів на позначення процесів чи понять, притаманних цій галузі. У термінологічному словнику цієї галузі спостерігаються процеси синонімії, омонімії, полісемії, а також метафоричного перенесення, що можуть додавати труднощі при перекладі галузевих термінів. Однак існують фахові українські термінологічні словники, де, за нашими висновками, еквіваленти представлені саме за допомогою уточнень через пояснювальні слова, вирази та навіть речення, що полегшує роботу як фахівців, так і перекладачів у галузі видобутку нафти й газу.

Література:

1. Гречина Л.Б. До проблем лексичних труднощів перекладу науково-технічної літератури. *Вісник Житомирського державного університету*. 2011. № 57. С. 166–169.
2. Микитюк О. До проблеми розвитку української термолексики. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2012. № 453. С. 32–38.
3. Пустоварова О.О. Особливості технічного перекладу текстів наукового та ділового стилю. Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти. Монреаль : ЦСП «НБК» ; Северодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. С. 132–134.
4. «Сахалин-2» глазами переводчика / составитель: С.Д. Трефилова. Москва : «Сахалин Энерджи Инвестмент Компани Лтд.», НОЦ «Школа Китайгородской», 2009. 100 с.
5. Яремійчук Р., Середницький Л., Осінчук З. Англо-український нафтогазовий словник. Київ : Українська книга, 1998. 544 с.
6. Дорощенко С. Українська термінологія нафтогазової промисловості: становлення і розвиток : монографія. Полтава : Видавництво Полтавського національного технічного університету імені Ю. Кондратюка, 2013. 138 с.
7. Standardization and related activities. General vocabulary : ISO / IEC Guide 2: 2004. Edition 8. 2016. 60 с. URL: <https://www.iso.org/standard/39976.html>.

Akopiants N. Lexical peculiarities of translation English terms in the field of oil and gas extraction into Ukrainian

Summary. The article is devoted to the research of lexical peculiarities of translation of English terms in the field of oil and gas production into Ukrainian. The purpose of this study is to analyze the lexical features that arise during the translation of English texts in the field of oil and gas into Ukrainian and highlight the main lexical translation transformations used in translating terminology in texts in this field.

The ambiguity of the term and the lack of translation equivalents for them are identified as the main causes of lexical difficulties. The study revealed the most commonly used methods of translating lexical items, among which transcription, transliteration and loan translation. It is determined that brand names have a powerful semantic potential for the formation of a terminological system in this area. It was mentioned that the names of oil and gas devices and processes, physical realities became part of the studied terminology being derived from various languages, including Latin, Greek and German. The lexical transformations used in the translation of English-language texts in the field of oil and gas production into Ukrainian were also analyzed, and concretization was spec-

ified as the most common translation lexical transformation.

The study reveals that the discourse of oil and gas industry in its potential has both words inherent in any scientific and technical discourse, and narrowly used terminological vocabulary to denote specific professional concepts. Translation transformations mostly include narrowing of the concept, that is the concretization that is achieved with the help of descriptive references to the designation of processes or concepts inherent for the field. According to the results of the study, it is stated that in the terminological vocabulary of this field there are processes of synonymy, homonymy, polysemy, as well as metaphorical transference, which can add difficulties in translating industry terms. However, there are professional Ukrainian terminological dictionaries, where, according to our conclusions, the equivalents are presented with the help of clarifications, explanatory words, expressions and even sentences, which facilitates the work of both specialists and translators in the field of oil and gas.

Key words: translation, translation lexical transformations, concretization, loan translation, transcriptional translation, transliteration translation, synonymy, homonymy, polysemy.

Белінська І. Д.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій
Західноукраїнського національного університету

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ АВТОРСЬКОГО ЗАДУМУ У РОСІЙСЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДАХ (На прикладі вірша «The Fly» Вільяма Блейка та його перекладів С. Маршака та В. Богуславської)

Анотація. Стаття присвячена аналізу перекладів вірша «The Fly» Вільяма Блейка російською та українською мовами, виконаних Самуїлом Маршаком та Валерією Богуславською, на структурному, контекстному, лінгвостилістичному та фоносемантичному рівнях. Наголошено, що доробок Вільяма Блейка потребує подальшого детального опрацювання в різних напрямках філології в контексті діалогу культур, отже, наявність якісних перекладів є необхідною умовою для цікавих наукових розвідок. З'ясовані особливості відтворення поезії першотвору у російському та українському варіантах. Продемонстровані дискусії у підходах до перекладу та наголошено на необхідності передперекладацької підготовки в процесі тлумачення поезії. Розглянуто історію та підґрунтя написання твору та специфіку перекладацьких рішень. Підкреслено, що поява українських перекладів є важливим кроком популяризації поетичного спадку Вільяма Блейка в українському культурному просторі, що стане мотивацією для детальнішого опрацювання його доробку на різних рівнях. Опрацьовано арсенал засобів та методик, використаних перекладачами. Зроблено висновок, що кожен варіант перекладу має право на існування, вони є адекватними і правильно відображають головну ідею твору. Обидва перекладачі доклали максимум зусиль та змогли відтворити авторський задум, філософсько-світоглядні засади поета та показати його глибокий духовний пошук усвідомлення себе як людини у всесвіті. Аналіз перекладів дав можливість по-новому поглянути на оригінальний твір та зрозуміти, яким чином кожен із перекладачів «розшифрував» вірш; обидва автори дотрималися структури та ритміко-метричного формату оригіналу, зберегли лаконічність та сугестивність, врахували масштаб особистості поета, широкий теологічно-філософський світогляд та його експлікацію і вербалізацію у віршованому матеріалі. Зазначено, що переклади українських інтерпретаторів, а зокрема Валерії Богуславської, є вагомим поштовхом до подальшого вивчення літературної спадщини Вільяма Блейка та аналізу у різних аспектах, що згодом перейде у повноцінні «Blake Studies» на теренах українського наукового простору.

Ключові слова: переклад, інтерпретація, тлумачення, ідея, смисл, адекватність, вірш, філософія, структура, посил.

Постановка проблеми. З моменту виокремлення перекладознавства в окрему галузь філології здобутки у царині словесності набувають нових резонансних аспектів. Еволюція трансляторики та інтерпретації простежується майже в усіх

сферах діяльності сучасного суспільства, та основним полем функціонування все ж, на нашу думку, залишається художня література, особливо поезія. Остання, своєю чергою, залишає все ж широке поле для перекладача, незважаючи на засторогу Роберта Фроста, що «поезія – це те, що не підлягає перекладу». Цікавим та таким, який робить виклик для інтерпретатора, є англійський поет, філософ, гравер Вільям Блейк, неординарна особистість, що залишив по собі неабиякий культурний спадок, став об'єктом для досліджень та палких дискусій, проте залишається на периферії в українському науковому пошуку, за винятком поодиноких та фрагментарних розвідок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. Доробок поета перебуває у невивченому стані і через малу кількість перекладів на українську мову. Чого не скажеш про здобутки сусідніх держав: з часу відкриття Вільяма Блейка (а це початок ХХ століття) і дотепер кількість варіантів перекладу вражає, як і багаж дослідницьких праць. Остання, яка заслуговує на увагу, – це масштабна праця російської дослідниці В. Сердечної «Уильям Блейк в русской культуре» 2021 року, в якій аналізуються перекладацькі стратегії інтерпретації Блейка на російську мову з 1834 по 2020 рік, де поданий невідомий до сьогодні переклад Володимира Ельснера 1912 року, зроблений у Києві, можна ознайомитися також із досі не знайомими перекладами Миколи Гумільова та Серафими Ремізової; Г. Токарева, А. Зверева, О. Донских, Д. Дроздовського та ін. Частково українському читачу Блейка представляли (В. Коптілов, В. Кейс, В. Марац, О. Матвієнко, О. Здір), та вагомий внесок у перекладацьку скарбницю був зроблений В. Богуславською (мається на увазі збірка «Предковичне», куди ввійшло 250 творів поета): вперше в українській словесності з'явилися вірші Блейка в такому обсязі, «ця книжка відкриває нову добу в осмисленні мовою Шевченка поетичного огрому Блейка і його ролі в англійській та світовій літературі, в історії мистецтва і філософії» [1]. П'явоя цієї роботи відкрито ігнорує давно закріплену славу за В. Блейком як поета, що не підлягає перекладу та спонукає до пошуку і відтак до аналізу та порівняння попередніх варіантів. Звичайно, в рамках однієї статті не вдається зробити всебічний та повний аналіз перекладів – ми можемо зупинитися лише на деяких творах, що може в майбутньому стати частиною творення «Blake studies» в Україні. Тож зупиняємо свій вибір на вірші «The Fly» та його перекладах російською (перекладач С. Маршак) та українською (перекладач В. Богуславська) мовами як на **предметі** дослідження.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше в полі докладного аналізу постають переклади знаних тлумачів, які спробували інтерпретувати твір, відбувається порівняння вирішень авторських засобів та технік у відтворенні вірша як частини загальнокультурного та літературного процесу.

Мета – визначити адекватність перекладацьких рішень та відповідність оригіналу, врахування інформативного та естетичного контексту створення вірша, відтворення авторського послуху та ідеї, надати поштовх для подальших наукових студій, що можуть бути певним етапом для створення повноцінних «Blake studies» в Україні. Вважаємо, що такий підхід дасть змогу побачити «нові ніші, з яких можна розглядати той самий твір і постійно дізнаватися щось нове про автора та сам твір» [2, с. 9].

Виклад основного матеріалу. Без сумніву, переклад художньої літератури – клопітка та наполеглива праця, яка не завжди приносить очікувані результати, і, скоріш за все, ніякий розвиток ІТ тут не стане в нагоді, бо навряд чи зможе бути створена програма, яка передбачить, врахує та «проживе» філософський світогляд, духовний пошук та моральні переживання автора, які проєктуються в його творах, особливо коли мова заходить про поезію як «найтісліший прояв буття мови і буття світу у мові <...> у справі перекладання поезії може йтися лише про конгеніальний переклад, про співтворчість» [3, с. 24], і в тому, щоб «зайти» читачу на рідній мові, відчувати емоцію автора та посил, вправність перекладача відіграє важливу роль.

Вірш «The Fly» входить до збірки «Пісень досвіду» і є одним із найпопулярніших. Відомо, що завдяки авторському гравіруванню Вільям Блейк сам видавав свої твори, супроводжуючи їх малюнками. Деякі джерела заперечують існування ілюстрацій до вірша [4], і невідомо, що саме мав на увазі поет, оскільки у XXVIII «Фу» по-англійськи – це не лише «муха», а будь-яка дво- або багато крила комаха, що літає і має яскраве забарвлення, то й і назва вірша перекладається по-різному: в російських варіантах «Муха», «Мошка», «Мотылёк», навіть «Моль», в українських зустрічаємо «Муха», «Мушка», «Комаха». Дж. Кінс пише: «В коротких, трепетних рядках цього вірша Блейк імітує політ комашки, яка метастеється із боку в бік» [4]. Впадає в око і наявність великої кількості слів із диграфом th, що створює фонему /θ/, яка не має аналогу чи схожості ні в російській, ні в українській мовах, які, на думку певних дослідників, імітують дзиччання комахи чи мухи, отже, такий переклад назви вірша є цілком оправданим. Проте, зважаючи на філософську амплітуду В. Блейка та його прихильність до рокайльно-барокової традиції, назва «Метелик» теж відповідає оригіналу і має право на існування: інші джерела вказують на існування гравюри до цього вірша, що зображає дерево, з якого облетіло все листя, білого метелика та фігури людей на тлі темного неба [5].

Сам вірш є коротким, написаний тристопним ямбом, налічує 69 слів, з них лише п'ять мають більше ніж один склад, які сконцентровані у першій строфі (*little, summers, thoughtless, away, happy*) – по одному у кожному рядку, що, своєю чергою, створює враження простенького віршика, хоча несе потужний філософський задум.

Вірш є частиною міні-циклу, присвяченого мініатюрним і прекрасним проявам вітальності, які були улюбленими об'єктами зображення в рокайльно-сентименталістській поезії. У нього ввійшли вірші «My pretty rose tree» («Мій прекрасний рожевий куц»), «Ah! Sun-flower!» («О! Соняшнику!»), «The Lilly» («Лілія»), «The sick Rose» («Змарніла Троянда») та «The Fly» («Метелик»).

Цікаві міркування над цим віршем містяться в одному із західних досліджень. Тут проводиться аналогія між даним твором та віршем Т. Грея «Ода весні» і зазначається, що, на відміну від досить простого й очікуваного смислу вірша Грея, у Блейка ми знаходимо дивну й неочікувану перемену теми. Дослідник цілком слушно стверджує, що за своєю мораллю вірш Блейка скоріше нагадує рядки «Короля Ліра» про те, що всі ми є іграшками для богів, які розважаються нашою смертю [6, с. 21–22]. Іншими словами, усяку живу істоту характеризує розлога психологічна амплітуда: здатність перейти від закоханості до агресивного хижацтва й прагнення знищити.

Тож спробуємо проаналізувати, як цю поліфонію переживань передали знані перекладачі. Подаємо оригінал та переклади С. Маршака та В. Богуславської:

The Fly	Вот я играю,
Little Fly,	Пою, пока
Thy summer's play	Меня слепая
My thoughtless hand	Сметет рука.
Has brush'd away.	Коль в мысли сила,
	И жизнь, и свет,
	И там могила,
	Где мысли нет,
Am not I	Так пусть умру я
A fly like thee?	Или живу,
Or art not thou	Счастливой мухой
A man like me?	Себя зову. [7, 520]
	Комаха
For I dance,	Комахо, грай
And drink, and sing,	Із літом ти.
Till some blind hand	Змету – і край?
Shall brush my wing.	Ні, геть лети.
	Я б зміг незле,
If thought is life	Як ти, увись?
And strength and breath,	Людині злет
And the want	Чом не скоривсь?
Of thought is death;	
	Як ти, напій
Then am I	Співочий спів.
A happy fly,	Та рух сліпий
If I live	Рук замість крил.
Or if I die. [7, 168]	
Муха	Думок політ –
Бедняжка муха,	От сенс життя.
Твой летний рай	Як розум спить –
Смахнул рукою	Смерть, небуття.
Я невзначай.	
Я — тоже муха:	Життя тримаюся,
Мой краток век.	Смерть настає, -
А чем ты, муха,	В обох комасі
Не человек?	Розрада є. [8, 56].

Перше, що впадає в око, – точне відтворення формату вірша на структурному рівні і в російському, і в українському варіантах та збереження поетичної форми оригіналу. Як зазначалося раніше, англійський варіант налічує 69 слів, а запропоновані

для аналізу російська та українська версія містить однакову кількість – 54.

Перша строфа першотвору має констатаційний характер. Цього дотримався російський перекладач, позаяк в українському варіанті є зміни – це питання і відповідь на нього. Мотивацію різних перекладацьких підходів можна зрозуміти, проаналізувавши засоби вираження для реалізації поетичного замислу. С. Маршак як еквівалент для відтворення звернення «Little fly» у першому рядку використовує словосполучення «Бедняжка муха», а В. Богуславська – просте звернення до іменника живої істоти жіночого роду «Комахо». У вірші поетизується не лише «прекрасна мить» кружляння над квіткою любові, а й сатанинська втіха від того, що політ закоханого Метелика безжально обриває людська рука ззовні: *My thoughtless hand Has brush'd away*. У варіанті російського перекладача можна вловити співчуття до комах, чого не скажеш про український, де комасі надається шанс уникнути трагічного фіналу: *Ні, геть лети*.

Очевидний взаємозв'язок мушки і людини як творінь Божих у всесвіті, які обоє смертні, простежується у другій строфі і виражається двома питаннями, які вони відтворені в українській перекладачці, тоді як у російському варіанті спостерігаємо одне. Вираз *"art not thou"* – питальний умовний зворот, що складається із застарілих слів, але яким користуються саме в такій стійкій формі. Слід також пам'ятати, що *"art"* має ще значення «мистецтво» – складно стверджувати, що саме це Блейк мав на увазі, і ми маємо справу з певною грою слів. Використавши інверсію, українською це можна перекласти так: *А чи не людина мистецтва ти, як і я?*

Дослідник російських перекладів Ю. Таранніков, аналізуючи російські версії, наявні до 1997 року, наголошує, що жоден тлумач не звернув увагу на *art man*, вказавши на значення слова *art* – мистецтво. На його думку, ніхто з перекладачів не взяв до уваги, що В. Блейк був ще і художником-гравером – людиною мистецтва. Науковець вважає: «В контексті всього вірша порівняння мухи не просто з людиною, а з людиною мистецтва – є сильнішим прийомом, оскільки підсилює тотожність, а також надає поведінці мухи риси осмисленості, що є важливими для опрацювання теми протиставлення усвідомленого та неусвідомленого, яка проходить через увесь вірш» [5]. У варіантах, що аналізуються у цій статті, на цей аспект увагу не звернено.

У третій строфі йдеться про блейківське розуміння схожості людини та комашки, що відображено у таких виразах: *"summer's play" or "I dance and drink and sing"*. І комашка, і людина є героями чисісь гри. Блейк натякає, що людське життя схоже на комашине, тому немає різниці, над чим метушаться ці два створіння. Це ж і стосується їхньої смерті – доля людини визначається як *"some blind hand"* («сліпа рука» – метафора, це може бути фатум чи Господь, які припиняють людське буття, зітруть з лица землі – *"brush my wing"* (метафора), так як і чиясь рука *"thoughtless hand"* (метафора) безжально розправила з метеликом – невинність і безсилість мушки така ж ймовірна, як і в людини. З контекстуальних синонімів *thoughtless ma blind*, які присутні у першій та третій строфі, у російському та українському відтворенні присутній лише переклад *blind* – С. Маршак: *слепая Сметет рука*, В. Богуславська – *рух сліпої рук замість крил*. Як бачимо, російський тлумач максимально дотримався оригіналу, тоді як українська перекладачка вдалася до *руху сліпого рук*, що, на нашу думку, також максимально відтворює авторський посил.

Третя строфа у Блейка починається із *For I dance, And drink, and sing*, проте у російського перекладача немає перекладу трьох дієслів – він залучив лише два (*играю, пою*), збережено лише *sing* – *пою*, натомість *drink* проігнороване, і маємо зауважити, що у російських інтерпретаторів уникнення цього дієслова є масовим [5], а в українському варіанті воно присутнє, проте авторка об'єднала *sing* та *drink* в оригінальній манері – *Як ти, напій Снівочий стив*, вживши дієприкметник *снівочий* та дієслово *стив*, яке, на нашу думку, співзвучне з російським дієсловом *испыт* – відчуття всю повноту життя. Такий прийом вважаємо доречним, який підкреслює авторську ідею *стити* = *испыт*, а ще краще – *испытать*, відчуття трагізм, крихкість, непередбачуваність людського буття.

Четверта строфа вірша зосереджена на ідеї, що думка, усвідомлене мислення є основними в житті, а інакше – смерть. Тут Блейк прагне розвинути концепцію взаємозв'язку відсутності думки з доленосними вчинками.

Російський перекладач зберіг синтаксичну структуру, наближену до оригіналу: вжито підрядне речення та відповідний набір іменників, тоді як українська перекладачка змінила формат, вдавшись до простого, неокличного, розповідного, двоскладного, поширеного, повного речення, проте, завдяки лексичному арсеналу і побудові речень в іншому руслі – *Думок політ – От сенс життя*, тлумачці вдалося повною мірою відобразити смисл строфи. Вважаємо, що даний вираз є своєрідним девізом всього Блейківського життя і творчої діяльності і дуже правильно передає посил і головну ідею цього вірша, хоч і не витриманий формат оригіналу. Його сміло можна ставити епіграфом до життєпису поета. Роздуми про важливість думки, осмислення та її відсутність багатьма розглядається як перегук з виразом Декарта: *Я мислю – значить, я існую*. І ця ідея коректно відображена та обіграна у двох інтерпретаторів.

Впадає у вічі, що вірш насичений займенником першої особи *I* *Му, me* (Я), особливо друга, третя та остання, п'ята, строфи. Проте в четвертій строфі займенники відсутні, що, на думку Ю. Тараннікова, вказує на те, що йдеться не про автора, а про «субстанцію іншого походження» [5], де він вбачає посилання не на декартівську сентенцію, а на ідею Аристотеля: *"And life also belongs to God; for the actuality of thought is life, and God is that actuality; and God's self-dependent actuality is life most good and eternal."* ("І життя також належить Богу, бо діяльність думки – життя, і Бог і є цією діяльністю; і самопідпорядкована діяльність Бога є найкращим та вічним життям", "Метафізика" Аристотеля, Книга 12, Часть 7).

Але й Блейк, вважає він, трактує Аристотеля по-своєму, оскільки в Аристотеля домінуючою ідеєю є наявність, присутність думки і нічого немає про її відсутність. Дослідник пропонує такий дослівний переклад четвертої строфи: «Якщо Бог буде діяти осмислено і контролювати розумом мої дії, то я житиму, але якщо він неосмислено махне рукою, то я помру», підкреслюючи еретичні погляди поета і відкрите позиціонування їх протягом свого життя, і вважає цілком доцільним заміну трактування Бога на «вищий розум», світову гармонію, чи світоустрій. І тоді четверта строфа може бути розтлумачена таким чином: «Я живу доти, доки зберігається світова гармонія, її порушення призводить до моєї смерті» [5].

Навряд чи перекладачі, версії яких аналізуються у нашій розвідці, брали до уваги блейківське трактування Аристотеля, проте вони обидва вдало інтерпретували цю строфу, зберігши меседж та ідею першотвору.

У п'ятій, завершальній, строфі стверджується ідея схожості метелика та людини, яка змирилася з істиною свого усвідомлення. Невідворотні смерть та слабкість людини, чие життя таке ж короткоплінне і крихке, як і метелика, і вирішується сліпим втручанням долі, тому і жити треба як щасливий метеличок, насолоджуючись кожною миттю. Незважаючи на наявність прикметника «happy», який має позитивне значення, рядки залишають відчуття безпорадності та примирення, що відбивається на емоційному фоні вірша, надаючи негативної тональності і водночас підкреслюючи органічність включення цього вірша саме в цикл «Пісень Досвіду». На це вказує слово *Then* (Тоді). Людина не може бути абсолютно щаслива тільки за якихось певних умов, чи за наказом, чи в силу якихось висновків. Насправді, Блейк, проаналізувавши реалії буття, встановивши рівність мухи та людини, вже констатує факт «Тоді я муха», і використання прикметника *happy* – це не про позитивну емоцію, а для посилення абсурду реальності та її трагічності, з гіркою іронією, хоча багатьма читачами, критиками та перекладачами ця іронія проігнорована. (С. Маршак залучає переклад цього прикметника – *Счастливого мухой*, у В. Богуславської прикметник цей відсутній, натомість іменник *розрада* передає смислове навантаження строфи). Проте вказані переклади врахували цей настрій, і тлумачі вдалися до різних прийомів: у С. Маршака вдало обіграно *Then* – Так пусть, натомість В. Богуславська змогла передати емоцію і контент, не дотримуючись формату строфи, подавши ідею переліком словосполучень, оформлених в одне речення. Російський перекладач відтворив і наявність займенників – в оригіналі їх три І (я), в російському варіанті – два (я та зворотній *себя*), в українському ж варіанті цього наслідування не спостерігається, що не применшує питому вагу строфи, адже при перекладі поезії неважливим є сліпе наслідування та намагання залучити абсолютно адекватну структуру, лексичний арсенал, синтаксичну побудову, а головне – це виразити ідею, достукатися до читача, розбудити почуття та емоції, які змусять його (читача) звернутися до оригіналу та поринути у світ оригінальної, англійської поезії, адже, як сказав сам Вільям Блейк на захист свого каталогу: «No one can finish so high as the author himself» – в перекладі В. Потапової (чий переклади теж дуже цікаві своїми версіями і заслуговують окремої розвідки), який на нашу думку є найбільш адекватним, цей вираз звучить так: «Лишь автор способен достичь благородства отделки» [7, с. 292], то ж традиційно наголошуємо, що стовідсотковий Блейк існує лише в оригіналі, проте навряд чи це зупинить подальші спроби перекладання його поезій.

Підсумовуючи вищесказане, доходимо **висновків**, що кожен варіант перекладу має право на існування. І російський перекладач, чий доробок у царині інтерпретації не підлягає сумніву, і українська тлумачка, яка перша у великому масштабі звернулася до поетичної спадщини В. Блейка та, сподіваємось, стане імпульсом та таким собі челенджем для українських перекладачів, доклали максимум зусиль та змогли відтворити авторський задум, показати його глибокий духовний пошук усвідомлення себе як людини у всесвіті. Аналіз перекладів дав можливість по-новому поглянути на оригінальний твір та зрозуміти, яким чином кожен із перекладачів «розшифрував» вірш; обидва автори дотрималися структури та ритміко-метричного формату оригіналу, зберегли лаконічність та сугестивність, врахували масштаб особистості поета, його широкий теологіч-

но-філософський світогляд та його експлікацію у віршованому матеріалі. У російському та українському варіанті не відбулося відтворення поетики на фонетичному рівні, що пояснюється відсутністю в російській та українській мовах аналогу диграфу *th*, який створює фонему /θ/, що жодним чином не применшує значимість та адекватність перекладів.

Переклади українських інтерпретаторів, а зокрема В. Богуславської, є вагомим поштовхом до подальшого вивчення літературної спадщини Вільяма Блейка та його аналізу у різних аспектах, що згодом перейде у повноцінні «Blake Studies» на теренах українського культурного простору.

Література:

1. Віталій Радчук. Поезії Вільяма Блейка вперше вийшли в українському перекладі. *Україна молода*. 23.05.2018. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/3313/164/123327/> (дата звернення: 21.11.2021).
2. Роксолана Зорівчак. Заради примноження національної свідомості. *Перекладознавчий аналіз – теоретичні та прикладні аспекти: давня українська література сучасними українською та англійською мовами*: монографія. Львів, 2018. 510 с.
3. Тимофій Гаврилів. Текст між культурами. Київ, 2005. 198 с.
4. Geoffrey Keynes. William Blake. Songs of Innocence and of Experience. Ed., Introduction & Commentary by Sir Geoffrey Keynes. London. Oxford University Press, 1967. URL: <https://wikilivres.ru/> (дата звернення: 21.11.2021).
5. Юрий Таранников. О стихотворении Блейка "Муха" и о его переводах. URL: <https://poezia.ru/works/79294> (дата звернення: 21.11.2021).
6. Beer J. William Blake / John Beer // Blake W. 1757–1827. Windsor, Berkshire: Profile books, 1982. P. 5–46.
7. Уильям Блейк. Избранные стихи. Сборник / сост. А.М. Зверев; на англ. и русск. яз. Москва, 1982. 558 с.
8. Вільям Блейк. Предковичне / переклад з англ. Валерії Богуславської. Київ, 2019. 368 с.

Bielinska I. Peculiarities of reproduction author's idea in the Russian and Ukrainian translations (on the example of «The Fly» by William Blake translated by S. Marshak and V. Bohuslavska)

Summary. The proposed article analyses Ukrainian and Russian versions of «The Fly» by William Blake translated by Samuil Marshak and Valeria Bohuslavska from the structural, contextual, linguostylistic, phonosemantic point of view. It is pointed out that William Blake's heritage needs further detailed studies in different spheres of philology in the cultural dialogue context, therefore, availability of proper translation versions in Ukrainian is an important base which will lead to new scientific researches and enable scholars to find innovative ways in investigating Blake's literary assets. The recovery peculiarities of the original text are clarified. Different approaches to translation are demonstrated as well as the necessity of previous preparations of poetry interpretation. Consideration is given to the history and foundation of the poem creation and polemic points of the translators' solutions are shown. The article notices that uprising of the Ukrainian translations is an important step of William Blake's popularization in our cultural field. The range of means and techniques used by the translators are rendered and analyzed. It is concluded that each version of the translation is worth existing and translators' efforts are really significant. The two of translators did their best and were able to show the author's idea and demonstrate his deep spiritual search of his own recognition of him-

self in the universe. The translation analysis gives opportunity to consider the original and understand the ways interpreters' results in a new light. They kept the poem structure as well as rhythm and rhyme; followed laconic brevity and suggestiveness; poet's personality scale is meant and his wide theological and philosophical belief system and its explication in poetry. It is underlined that interpretations of the Ukrainian translators,

including in particular, V. Bohuslavska's ones, is a considerable impulse to the further investigations of William Blake's literary oeuvre and its analysis in different aspects will soon result into adequate «Blake Studies» in the Ukrainian cultural and scientific scopes.

Key words: translation, interpretation, commentation, idea, sense, adequacy, poem, philosophy, structure, message.

*Бойко Я. В.,**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри перекладу**Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»*

КОГНІТИВНИЙ ДИСОНАНС ЯК ФАКТОР КОГНІТИВНОЇ ВАРІАНТНОСТІ ОРИГІНАЛУ І ПЕРЕКЛАДУ З ПОЗИЦІЙ ФРЕЙМОВОЇ СЕМАНТИКИ (на матеріалі українських ретрансляцій творів У. Шекспіра)

Анотація. У запропонованій розвідці обґрунтовується поняття когнітивного дисонансу як фактору когнітивної варіантності діяхронних ретрансляцій часово віддаленого першотвору з позицій фреймової семантики. Матеріалом дослідження слугували часово віддалений першотвір, яким постає трагедія У. Шекспіра “Macbeth” (1605), та її діяхронні ретрансляції, авторами яких є П. Куліш (1900), Т. Осмачка (1930), Ю. Корецький (1940), Б. Тен (1986) і О. Грязнов (2008). У статті послідовно представлено основні етапи дослідження, які включають: визначення специфіки когнітивного дисонансу з позицій теорії і практики перекладу; обґрунтування когнітивної варіантності оригіналу і перекладу як результату когнітивного дисонансу мисленнєвого процесу автора і перекладача; моделювання когнітивної варіантності оригіналу і перекладу у світлі фреймової семантики. Встановлення когнітивної варіантності концептуального змісту одиниць оригіналу й одиниць перекладу у статті здійснено шляхом фреймового мапування, тобто співвідношенням п'яти слотів (референція, емотивність, образність, оцінність, стилістичне забарвлення) у складі фреймів одиниць оригіналу й одиниць перекладу з метою виявлення смислової невідповідності між ними. Залежно від смислового компонента концептуального змісту одиниць оригіналу, який має варіантний відповідник в одиниці перекладу, розрізняємо чотири типи когнітивної варіантності: референтний когнітивний варіант (невідповідність одиниць оригіналу за референтною співвіднесеністю), валоративний когнітивний варіант (формування іншої оцінності концептуального змісту одиниць перекладу), смисловий когнітивний варіант (втрата емотивності, образності і стилістичного забарвлення одиниць оригіналу), нульовий когнітивний варіант (відсутність варіантів передачі концептуального змісту одиниць оригіналу).

Ключові слова: когнітивний дисонанс, когнітивна варіантність, фреймова семантика, референтний когнітивний варіант, валоративний когнітивний варіант, смисловий когнітивний варіант, нульовий когнітивний варіант.

Теорія когнітивного дисонансу (далі – КД), що належить до суміжних із мовознавчою наукою областей, привертає увагу науковців у сфері філософії, психології, літератури, лінгвістики більше 60-ти років. Останнім часом теорія КД набула широкого висвітлення у роботах вітчизняних і зарубіжних науковців у сфері перекладознавства (Г. Д. Воскобойник, С. В. Біякова, О. А. Хопяйнен, С. А. Вебер, В. З. Дем'янков, Т. В. Дроздова та ін.) та постійно оновлюється і збагачується сучасними теорі-

ями та підходами у вивченні цього питання (Я. В. Бойко). У рамках сучасного когнітивного підходу до перекладацької діяльності (А. Нойберт, Г. Шрив, П. Кусмаул, П. Зікінгер, А. Рохо-Лопез, Б. Левандовська-Томашик, Т. А. Янссен-Фесенко, О. В. Дзера, В. Г. Ніконова та ін.) ця теорія має на меті визначити адекватність перекладу, вивчити причини перешкод на шляху досягнення адекватного перекладу та знайти шляхи їх максимального зменшення й усунення в процесі перекладу. Проте деякі важливі теоретичні та методологічні питання, пов'язані з визначенням тих критеріїв, за якими встановлюється адекватність тексту оригіналу і тексту перекладу в умовах когнітивного дисонансу мисленнєвого процесу автора і перекладача, ще й досі не вирішені. Нерозв'язаною залишається проблема множинності перекладів, що є результатом дії когнітивних механізмів мисленнєвого процесу перекладача у пошуку індивідуальних перекладацьких рішень в умовах когнітивного дисонансу.

Метою цієї статті є обґрунтування типології когнітивної варіантності діяхронних ретрансляцій часово віддаленого першотвору як результату когнітивного дисонансу з позицій фреймової семантики. Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) визначити специфіку когнітивного дисонансу з позицій теорії і практики перекладу; 2) охарактеризувати феномен когнітивної варіантності оригіналу і перекладу як результату когнітивного дисонансу мисленнєвого процесу автора і перекладача; 3) продемонструвати когнітивну варіантність оригіналу і перекладу у світлі фреймової семантики у чотирьох різновидах: референтний когнітивний варіант, валоративний когнітивний варіант, смисловий когнітивний варіант, нульовий когнітивний варіант. **Матеріалом дослідження** слугували: часово віддалений першотвір – трагедія У. Шекспіра “Macbeth” (1605) та її українські ретрансляції XIX–XXI ст.

Термін «**когнітивний дисонанс**» (від лат. *cognitio* «пізнання» і *dissonantia* «несузвучність», «нестройність», «відсутність гармонії») – стан психічного дискомфорту індивіда, викликаний зіткненням у його свідомості конфліктуючих уявлень: ідей, вірувань, цінностей або емоційних реакцій [1]. Г. Д. Воскобойник [2] визначає КД у перекладі як усвідомлення обмежень у виборі засобів мови перекладу, оскільки у процесі ознайомлення з оригінальним контекстом перекладачеві важко прочитати наявну інформацію, надану автором у тексті твору, тобто знайти чи вибрати елемент, що відповідає оригіналу тексту. С. А. Вебер [3, с. 33–34] виділяє три сфери, які можуть породжувати КД: 1) *сфера міжособистісних стосунків* (тип «суб'єкт – суб'єкт», заснований на

конфлікті інтересів); 2) *сфера людини та її оточення* (гносеологічний, або тип «суб'єкт – об'єкт»); 3) *сфера регулювання діяльності людей*, пов'язаних зі створюваними ними культурними цінностями (аксіологічний тип). Я. В. Бойко [4] визначає три фактори, які можуть спровокувати КД у сприйнятті тексту перекладу: *гносеологічний дисонанс* (зіткнення суперечливих знань); *ідеологічний дисонанс* (зіткнення суперечливих ідей, переконань, вірувань); *культурно-естетичний дисонанс* (зіткнення суперечливих поведінкових настанов, міжкультурних розбіжностей). В. З. Дем'янков [5, с. 34–39] аналізує когнітивний дисонанс у зв'язку з текстами з подвійним змістом (неоднозначністю) і виділяє такі модулі їх розуміння як інструменту досягнення співзвучності: 1) володіння мовою; 2) вироблення та перевірка гіпотез щодо змісту всього тексту; 3) обробка інформації; 4) реконструкція намірів мовця; 5) виявлення невідповідності між внутрішнім світом слухача та модельованим світом дискурсу; 6) порівняння співвідношення між внутрішнім світом і модельним світом; 7) встановлення балансу між модельним світом і безпосереднім сприйняттям дійсності (особою, яка її інтерпретує); 8) співвідношення між розумінням та іншими діями слухача; 9) вибір і зміна способу розуміння.

У рамках сучасного когнітивного підходу до перекладацької діяльності постулюється, що у ситуаціях міжмовного перекладу всі стратегії здійснюються у когнітивному інформаційному полі, зовнішні межі якого визначаються контекстом ситуації, а конкретні перекладацькі рішення залежать від здатності перекладача використати відповідний потенціал поля. Обставини, що перешкоджають кореляції значення одиниці оригіналу з одиницею перекладу, мають назву «зсув» і зумовлюють когнітивний дисонанс перекладача та рецептора.

В умовах когнітивного дисонансу мисленнєвого процесу автора і перекладача пошук індивідуальних перекладацьких рішень зумовлює множинність перекладів того самого тексту оригіналу. Встановлення адекватності множинних перекладів часово віддаленого першотвору постає важливою проблемою художнього перекладу. У ході розв'язання цієї проблеми В. Г. Ніконова [6, с. 21–28] розробляє типологію міжмовної мовленнєвої кореляції, залучаючи інструментарій семантичного аналізу лексичної одиниці в оригіналі і в перекладі шляхом співвідношення компонентів їх значення (денотативно-сигніфікативного та / або конотативного).

У запропонованій розвідці встановлення адекватності множинних перекладів часово віддаленого першотвору здійснюється з позицій *когнітивного підходу* до перекладацької діяльності. У процесі відтворення одиниць оригіналу перекладач має справу зі складною духовно-сисловою семантикою художнього тексту, що складається із вербальних і невербальних, інтенціональних і неінтенційних, імпліцитних та експліцитних елементів. Пошук індивідуальних перекладацьких рішень зумовлює **когнітивну варіантність** оригіналу і перекладу, яку розуміємо як взаємозв'язок альтернатив ретрансляції одиниць оригіналу (далі – ОО) і одиниць перекладу (далі – ОП), на відповідність форми та значення яких впливають різноманітні фактори (зіткнення суперечливих знань, ідей, переконань, вірувань, поведінкових настанов, міжкультурних розбіжностей), які відображаються у виборі різних стратегій (модернізація / історизація, доместикація / форенізація) у перекладі часово віддаленого першотвору. Когнітивна варіантність

оригіналу і перекладу визначається у разі, коли між зіставлюваними ОО й ОП існують відношення смислової варіативності, тобто смисловий компонент ОО, який впливає на смисл повідомлення (його референцію або оцінку), не має адекватного відповідника в перекладі.

Встановлення когнітивної варіантності концептуального змісту ОО й ОП здійснюється шляхом **фреймового мапування**, тобто співвідношенням п'яти смислових компонентів (слотів) ОО й ОП – референція, емотивність, образність, оцінність, стилістичне забарвлення – з метою виявлення смислової невідповідності між ними (про слоти концептуального змісту ОО й ОП див. [7, с. 81–84]). Залежно від смислового компоненту концептуального змісту ОО, який має варіантний відповідник в ОП, розрізняємо чотири типи когнітивної варіантності: *референтний когнітивний варіант*, *валоративний когнітивний варіант*, *смисловий когнітивний варіант*, *нульовий когнітивний варіант*.

Референтний когнітивний варіант – функційно рівноцінний і комунікативно рівнозначний концептуальному змісту ОО, що проявляється у рівноцінній емотивності, образності, оцінності і рівнозначному стилістичному забарвленні, але невідповідний ОО за референтною співвіднесеністю, тобто співвіднесеністю з об'єктами позамовної дійсності (референтами) в акті мовленнєвої комунікації. Референтний когнітивний варіант може мати різні типи логіко-смислових відношень з ОО: підпорядкування, включення, протиставлення, контрадикторності та ін., що слугує показником того, що при перекладі зберігаються ті поняття, за допомогою яких відбувається ідентифікація комунікативної ситуації засобами мови перекладу.

Валоративний когнітивний варіант – рівноцінно відтворює такі смислові компоненти концептуального змісту ОО, як референція, емотивність, образність і стилістичне забарвлення, але передбачає формування іншої оцінності (позитивної, негативної або нейтральної) концептуального змісту ОП по відношенню до ОО, яка залежить від естетичних переконань та ідеалів перекладача.

Смисловий когнітивний варіант відтворює фактуальну інформацію, структуровану у концептуальному змісті ОО, втрачаючи при цьому емотивність, образність і стилістичне забарвлення ОО. У результаті комунікативна інтенція оригіналу відповідає комунікативному ефекту перекладу.

Нульовий когнітивний варіант – це відсутність у тексті перекладу мовних / мовленнєвих варіантів передачі концептуального змісту ОО. Причини появи нульових когнітивних варіантів можуть бути різними, а саме: скорочення тексту оригіналу перекладачами, які підлаштовували текст для полегшення сприйняття зі сцени; спрощення важких для розуміння фрагментів оригіналу; компресія тексту перекладу з метою досягнення еквіліярності (точної відповідності кількості рядків в оригіналі і перекладі); жертвування смислом заради збереження еквіритмії тощо. Однак, якими б не були причини появи нульових когнітивних варіантів, їх наявність має впливати на появу когнітивного дисонансу.

Для ілюстрації визначених типів когнітивної варіантності розглянемо фрагмент із трагедії У. Шекспіра “Macbeth” (1605) [8] та його п'ять перекладів, авторами яких є: П. Куліш (1900) [9], Т. Осмачка (1930) [10], Ю. Корецький (1940) [11], Б. Тен (1986) [12] і О. Грязнов (2008) [13]:

<p>“Macbeth”: <...> <i>What cannot you and I perform upon / The unguarded Duncan? what not put upon / His spongy officers, who shall bear the guilt / Of our great quell?</i> [8]</p>	<p>П. Куліш: <i>Чого тоді не зробимо у двох ми / Із нещільнованим Дунканом? Чом би / Нам не звернутись на сих дворян губчастих / Усю вину за наш великий подвиг?</i> [9, с. 24]</p>
	<p>Т. Осмачка: <i>чого ми не здолаємо тоді зробити із Дунканом безборонним? Яку вину ми не складемо на цю намоктану сторожу, наче губка?</i> [10, с. 36]</p>
	<p>Ю. Корецький: <i>Чого тоді не зможемо зробити / З Дунканом безборонним? І чого / Не звалимо на п'яних вартових? / Увесь тягар великого убивства!</i> [11, с. 35]</p>
	<p>Б. Тен: <i>Ми зробимо з беззахисним Дунканом / Все, що захочемо, й на п'яних слуг / За гріх усю провину складемо.</i> [12]</p>
	<p>О. Грязнов: <i>Тоді із королем роби, що хочеш! / Ми зможемо на п'яних слуг звалити / Усю відповідальність за убивство.</i> [13]</p>

за наш великий подвиг? [9, с. 24], причинно-наслідкові відношення – з ОП *За гріх усю провину складемо*. [12], що демонструє порівняння словникових дефініцій їхніх лексичних компонентів:

<p>quell – (<i>obsolete</i>) slaughter [15]</p>	<p>подвиг – (<i>книж.</i>) важлива своїм значенням дія; вчинок, здійснюваний у важких, небезпечних умовах; героїчний, самовідданий вчинок [16, т. 6, с. 736]</p>
	<p>грїх – порушення релігійно-моральних догм, настанов і т. ін. [16, т. 2, с. 171]</p>

Фреймове мапування концептуального змісту оригіналу і референтного когнітивного варіанту показано на рис. 1.

ОО *of our great quell* [8] також корелює зі **смысловим когнітивним варіантом** у перекладі О. Грязнова: *Усю відповідальність за убивство*. [13], у якому втрачаються такі смислові компоненти, як образність і стилістичне забарвлення. Про **нульовий когнітивний варіант**, тобто про відсутність у тексті перекладу мовних / мовленнєвих варіантів передачі концептуального змісту ОО, свідчить переклад Т. Осмачки [10, с. 36].

У смисловій структурі ОО *his spongy officers* [8] відсутня оцінність, яка з'являється у **валоративному когнітивному варіанті** на цю намоктану сторожу, наче губка [10, с. 36]. Пор. словникові дефініції цих лексичних компонентів:

<p>spongy – resembling a sponge not firm or solid moist and soft like a sponge full of water [15]</p>	<p>Насмоктатися – (<i>неперех., перен., розм.</i>) напиватися доп'яна (<i>перех.</i>) багато випивати чого-небудь. [16, т. 5, с. 194]</p>
---	---

Фреймове мапування концептуального змісту оригіналу і валоративного когнітивного варіанту показано на рис. 2.

В інших перекладах ОО *his spongy officers* [8] відтворюється частковим когнітивним еквівалентом *на сих дворян губчастих*

ОО *the unguarded Duncan* [8] має повну когнітивну еквівалентність з ОП *Із нещільнованим Дунканом?* [9, с. 24] й ОП *з беззахисним Дунканом* [12] або часткову когнітивну еквівалентність з ОП *із Дунканом безборонним?* [10, с. 36] і ОП *З Дунканом безборонним* [11, с. 35] (про типи когнітивної еквівалентності див. Я. В. Бойко [14]). Зміну референції ОО *the unguarded Duncan* [8] у бік конкретизації спостерігаємо в ОП *тоді із королем роби* [13], який постає референтним когнітивним варіантом.

Різні типи логіко-смислових відношень встановлюються між ОО *Of our great quell* [8] та його **референтними когнітивними варіантами**: відношення контрадикторності – з ОП *Усю вину*

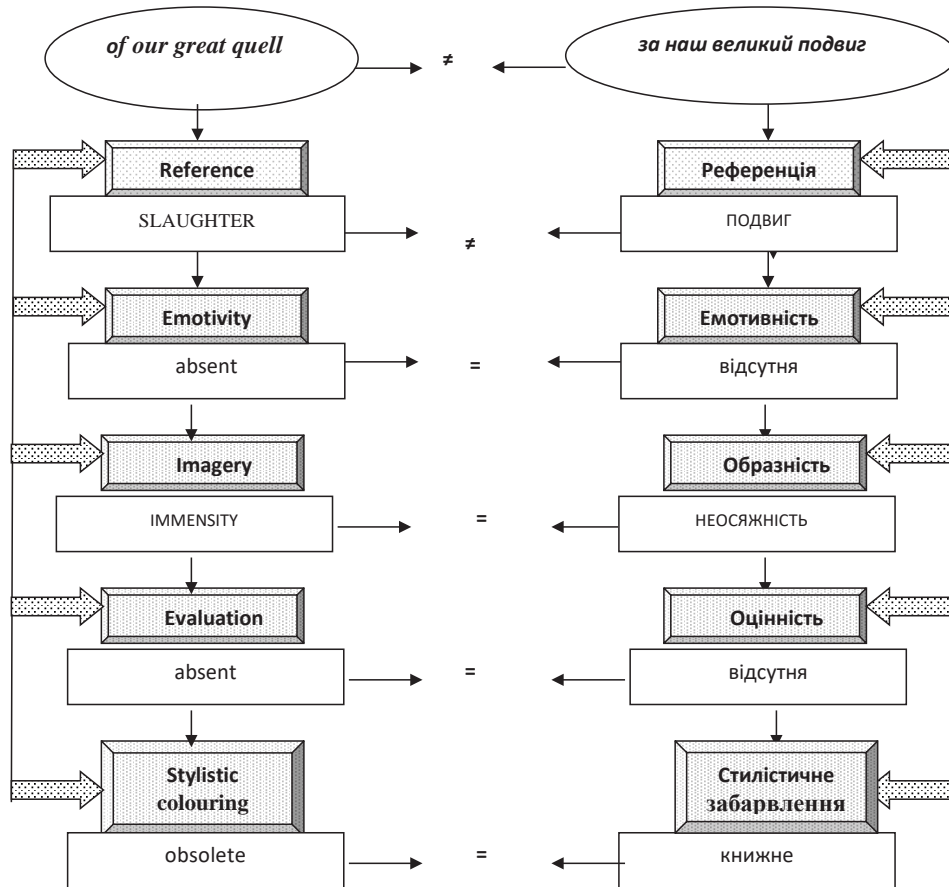

Рис. 1. Фреймове мапування концептуального змісту оригіналу і референтного когнітивного варіанту

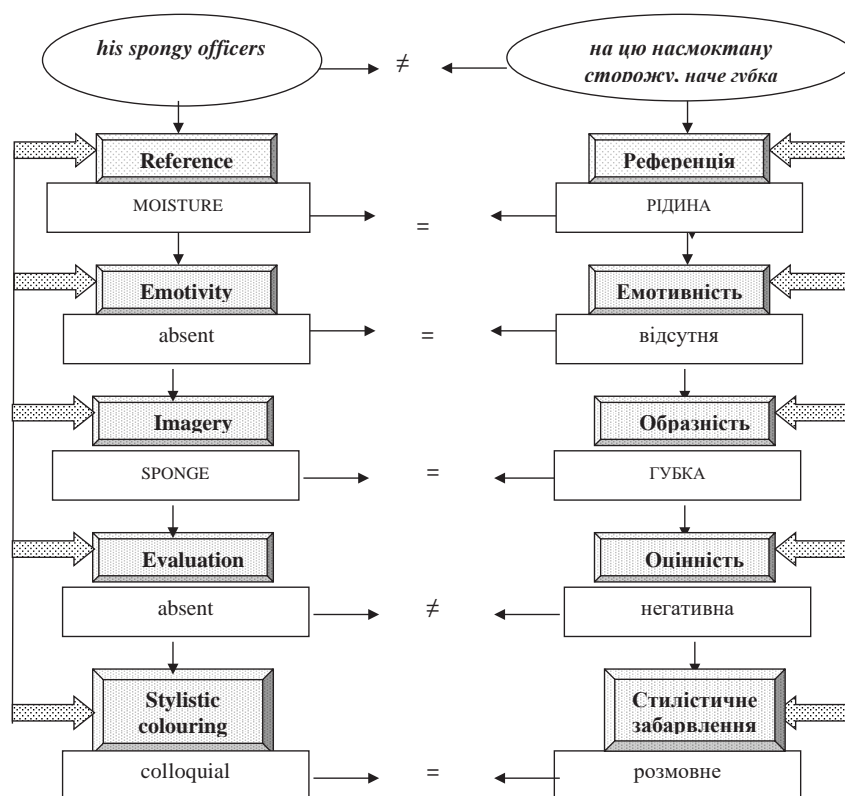

Рис. 2. Фреймове мапування концептуального змісту оригіналу і валоративного когнітивного варіанту

[9, с. 24] і **смысловими когнітивними варіантами**: на п'яних вартювих [11, с. 35], на п'яних слуг [12; 13], які відтворюють лише фактуальну інформацію, структуровану у концептуальному змісті ОО, втрачаючи при цьому образність і стилістичне забарвлення ОО.

Отже, результатом когнітивного дисонансу мисленнєвої діяльності автора і перекладача постає когнітивна варіантність одиниць оригіналу й одиниць перекладу, тобто смисловий компонент одиниці оригіналу не має відповідника в перекладі. Фреймове мапування концептуального змісту, яке відбувається шляхом співвідношення смислових компонентів одиниці оригіналу й одиниці перекладу, унаочнює їхню неповну наближеність у плані змісту. Варіативність смислового компоненту концептуального змісту одиниць оригіналу через зсуви в оцінності, змісті й референтній співвіднесеності варіантного відповідника в перекладі зумовлює диференціацію когнітивної варіантності і виокремлення чотирьох різновидів – *референтного когнітивного варіанта, валоративного когнітивного варіанта, смислового когнітивного варіанта, нульового когнітивного варіанта*.

Література:

1. Festinger, L., Carlsmith, J. M. Cognitive consequences of forced compliance. *J. Abnorm. Soc. Psychol.* 1959. 58, P. 203–210. doi: 10.1037/h0041593
2. Воскобойник Г. Д. Лингвофилософские основания общей когнитивной теории перевода : дис. ... д-ра филол. наук. Иркутск, 2004. 331 с.
3. Вебер Е. А. Когнитивный диссонанс в дипломатическом дискурсе как конфликт социального и индивидуального. *Филология и современное лингвистическое образование* : материалы региональной конференции молодых ученых (Иркутск, 2-4 марта, 2004 г.). Иркутск: ИГЛУ, 2004. С. 33–34.
4. Boiko, Y. Cognitive dissonance in the light of plurality in translation. *Theoretical and empirical scientific research: concept and trends: Collection of scientific papers «ЛОГОС» with Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference (Vol. 2)*, Oxford, December 10, 2021. Oxford-Vinnitsia: P. C. Publishing House & European Scientific Platform, 2021. P. 81–84 ISBN 978-1-8380555-8-5 DOI 10.36074/logos-10.12.2021.v. 2.23.
5. Демьянков В. З. Когнитивный диссонанс: когниция языковая и внеязыковая. *Когнитивные исследования языка*. Москва, 2011. Вып. 9. С. 33–40.
6. Ніконова В. Г. Проблема адекватності перекладу художнього тексту: типи міжмовної мовленнєвої кореляції. *Науковий Вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія, Педагогіка, Психологія»*. Вип. 34. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2017. С. 21–28.
7. Бойко Я. В. Когнітивний консонанс як фактор когнітивної аналогічності оригіналу і перекладу з позицій фреймової семантики (на матеріалі українських ретрансляцій творів У. Шекспіра). *Закарпатські філологічні студії*, 2021. № 20. С. 81–84.
8. Shakespeare, W. *Macbeth*. URL: <http://shakespeare.mit.edu/> (дата звернення: 08.12.2021).
9. Шекспір В. *Макбет* / переклад з англ. П. Куліша. Львів, 1900. 118 с.
10. Шекспір В. *Макбет* / переклад з англ. Т. Осмачки. Харків : Державне видавництво України, 1930. 150 с.
11. Корецький Ю. *Макбет* / переклад з англ. Ю. Корецького. Москва : Державне видавництво «Мистецтво», 1940. 164 с.
12. Шекспір В. *Макбет* / переклад з англ. Б. Тена. URL: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/415/> (дата звернення: 08.12.2021).
13. Шекспір В. *Макбет* / переклад з англ. О. Грязнова. URL: <https://ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=9050> (дата звернення: 08.12.2021).

14. Бойко Я. В. Когнітивний консонанс як фактор когнітивної еквівалентності ретрансляції часово віддаленого першотвору. *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2021. № 3. Луцьк : Комуніальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради. С. 3–12.
15. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. Danbury: Lexicon Publications Inc., 1993. 1149 p.
16. Словник української мови : у 11 т. / І. К. Білоділ, А. А. Бурячок та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 2. Т. 5. Т. 6.

Boiko Ya. Cognitive dissonance as a factor of cognitive variability of the original and translation in the light of frame semantics (case study of Ukrainian retranslations of Shakespeare's plays)

Summary. The present research substantiates the concept of cognitive dissonance as a factor of cognitive variability of chronologically distant retranslations from the standpoint of the frame semantics. The material of the research is William Shakespeare's tragedy "Macbeth" (1605), which is chronologically distant original, and its five different Ukrainian retranslations performed by P. Kulish (1900), T. Osmachka (1930), Yu. Koretsky (1940), B. Ten (1986), and O. Gryaznov (2008). The article consistently presents the main stages of the research

which include the determination of the cognitive dissonance in the light of translation studies; justification of the cognitive variability of the original and translation as a result of cognitive dissonance of the author's and the translator's mental processes; modelling of the cognitive variability specifics of the original and translation in the light of frame semantics. From the standpoint of frame semantics, five slots (reference, emotivity, imagery, evaluation, and stylistic colouring) of the conceptual content of the original units and translation units are distinguished. By means of frame mapping, the ratio of the slots in the frame structures of the original units and translation units is carried out in order to identify the cognitive variability of their notional components in referential and evaluative terms. The cognitive variability of the original and translation is presented in four types: referential cognitive variant (discrepancy of the original unit in reference correlation), valorative cognitive variant (formation of a different evaluation of the conceptual content of translation units), notional cognitive variant (loss of emotivity, imagery, and stylistic colouring of the original unit), zero cognitive variant (lack of options for transferring the conceptual content of the original unit).

Key words: cognitive dissonance, cognitive variability, frame semantics, referential cognitive variant, valorative cognitive variant, notional cognitive variant, zero cognitive variant.

*Волинець Н. В.,**аспірант кафедри іспанської та французької філології
Київського національного лінгвістичного університету*

НЕКОНВЕНЦІЙНА ЛЕКСИКА В ІСПАНОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТВОРАХ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Анотація. Цікавою видається думка відомого радянського філолога, перекладача В. Виноградова про те, що художній переклад є справжнім «словесним мистецтвом», яке вимагає від перекладача належної майстерності та ґрунтовних енциклопедичних знань, щоб відтворити та передати ідейно-образну суть оригіналу. З огляду на незліченну кількість наукових досліджень, присвячених питанням перекладу, проблема перекладу художніх творів не є новою, проте залишається завжди актуальною. Зумовлено це тим, що у текстах художніх творів культура та дійсність певного народу відображається крізь призму авторського світогляду, його особистих почуттів, які, як відомо, є неповторними. Сприяє цьому й те, що письменники використовують різні мовні засоби для створення художніх образів та емоційних ефектів, у тому числі і неконвенційну лексику, яка все частіше трапляється на сторінках художніх творів.

Однак у сучасному мовознавстві досі не існує єдиного підходу до тлумачення та класифікації неконвенційної лексики в перекладацькому аспекті. Відтворення у перекладах ненормативних комунікативних одиниць спричиняє певні труднощі: оскільки лексична семантика такого плану не збігається в різних мовах, перекладач повинен шукати такий функціональний відповідник, який може адекватно відтворити знижену лексику оригіналу, не пом'якшуючи і не підсилюючи її. Знайдений лексичний еквівалент повинен відтворювати саме ті експресивно-емоційні функції слова, які виражені в оригіналі, та передати той ефект, який створив автор у своєму творі.

У статті представлені різні класифікації стилістичних функцій неконвенційної лексики, а також окреслена проблематика та способи відтворення експресивних значень іспаномовної лайливої лексики українською мовою. Основним критерієм у відтворенні лайливої лексики є збереження її когнітивно-комунікативних та емоційно-експресивних функцій.

Ключові слова: неконвенційна лексика, стилістичні функції, іспанська мова, переклад, художня література.

Постановка проблеми. Визначною рисою художніх творів постмодернізму є тенденція до порушення комунікативних, тематичних та мовних табу, широке використання неконвенційної лексики. Ненормативна лексика функціонує у багатьох жанрах світової літератури, і сучасна іспаномовна художня література не є у цьому відношенні винятком. Кожен письменник, аби привернути увагу читача, послуговується різними засобами художньої виразності, як-от неологізми, метафори, синекдохи, табуйовані елементи тощо. Усі ці засоби, на думку Р. Миньяр-Белоручева, мають тимчасові семасіологічні зв'язки, тобто коли слова та словосполучення вживаються у переносному або ж в прямому значеннях, проте в незвич-

ному контексті, незвичній ситуації, створюючи в художній мові нові, яскраві емоційно-оцінні образи та індивідуалізуючи світобачення автора [1, с. 177]. Саме використання таких мовних засобів у першотворі, а також відтворення емоційно-естетичної інформації є одним зі складних завдань для перекладача, оскільки необхідно передати лінгвокультурні смисли авторського бачення, що не мають прямих відповідників в іншій культурі.

Сьогодні не існує ні єдиного загальноприйнятого визначення поняття «неконвенційна лексика», ні єдиної класифікації. Також актуальним залишається питання щодо мовно-експресивних функцій ненормативної лексики, оскільки кожен дослідник пропонує свій власний підхід у вирішенні цього питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників, які розглядали питання функцій неконвенційної, інвективної лексики, виділяються своїм науковим доробком такі вчені, як В. Желвіс [2], І. Стернин [3], Г. Дмитриенко [4], К. Сотмейстер [5], Х. Авіла Кабрера [6], А. М. Рохо Лопес [7], С. Форманова [8] та ін.

Мета статті – схарактеризувати стилістичну роль неконвенційної лексики в сучасних іспанських художніх творах та особливості її відтворення в українських перекладах.

Виклад основного матеріалу. Багато відомих дослідників, як наприклад, К. Аллан та К. Баррідж, О. Плусеро-Сарно, Т. МакЕнрі, Л. Ставицька, С. Форманова, В. Мокієнко, В. Желвіс, оперують такими термінами, як «ненормативна», «неконвенційна» або стилістично знижена лексика, розуміючи під нею обценну, лайливу, табуйовану лексику, інвективи, жаргонізми, вульгаризми, арго, матюки тощо, пропонуючи різні класифікації таких комунікативних одиниць.

Загальноприйнятого визначення поняття «неконвенційна лексика» натепер не існує у науковій літературі, проте вчені сходяться на тому, що вона формує досить великий пласт словника мови, охоплюючи різні регістри, до яких належать соціальні діалекти (жаргон, арго, просторіччя та сленг), а також стилістично знижена лексика (обценна лексика, інвективи, вульгаризми, лайлива лексика та мат). Саме контекст визначає приналежність неконвенційної лексики до конкретної групи.

Усталеною є думка багатьох дослідників, що художній текст являє собою мовний феномен, який моделює надзвичайно багатий художній світ. У ньому відображається як реальна дійсність, так і вигаданий світ автора. За словами Ю. Лотмана, літературний текст є певним повідомленням мовою мистецтва, певна модель світу, яка просто не існує поза цією мовою, як і поза іншими мовами суспільних комунікацій. У художньому тексті все є системним, все не є випадковим і має свою мету, але одночасно все є певним порушення системи [9, с. 65].

Дослідник В. Руднев вважає, що «художня література не відображення реальності, вона є відображенням мовленнєвої діяльності, яка характерна для тієї національної мовної культури, до котрої належить автор; вона є рефлексією тієї мовної культури та збагачує її» [10, с. 18].

На думку російського вченого Ю. Солодуба, художній текст має поліфункціональну природу, оскільки виконує функцію комунікації між автором та читачем, а також реалізує когнітивну функцію, завдяки якій ми можемо пізнавати та досліджувати відображену в творі дійсність. Проте, як зазначає дослідник, специфіка художнього твору проявляється насамперед в його естетичному впливі на реципієнта [11, с. 21].

Уважається, що мова художнього твору є особливою. Письменник за її допомогою закодовує глибинні смисли художнього твору, виражає своє світосприйняття та використовує природну мову як будівельний матеріал свого творчого мислення [12, с. 13]. Оригінальну роль у цьому процесі відіграє нестандартна лексика кожної окремої мови. На думку багатьох лінгвістів (Ставицька, Гіро, Мокієнко), характерною властивістю такої лексики є її експресивність та оцінність, саме тому лексеми такого пласту доволі часто вживаються в художніх творах.

Відома українська дослідниця Л. Ставицька зазначає, що величезна словотвірно-семантична продуктивність лексики мату є непрямим свідченням того, що табу, накладене на неї, забезпечує доволі широкий простір свободи, якому могли би позаздрити інші лексико-семантичні шари мови. Завдяки цій внутрішньомовній свободі така семантична продуктивність лексики мату набула здатності не лише заміщати будь-яке слово, а й виконувати функції мови в цілому [13, с. 16].

Російський професор В. Мокієнко звертає увагу на те, що однією із домінуючих тенденцій часткової легалізації мату в художній літературі і засобах масової інформації є загальна розкритість соціального життя в останні роки, і лайлива лексика є своєрідним показником цієї розкритості [14, с. 45].

Використання неконвенційної лексики в художньому тексті – характерна риса сучасної іспаномовної літератури. Як зазначає українська дослідниця сучасної іспанської прози С. Романова, сучасна іспанська література відзначається цілковитою свободою. Мультикультуралізм та необмеженість творчого експерименту – характерні ознаки іспанських літературних творів. На думку вченої, неповторні культурно-історичні події та умови, що склалися в Іспанії на межі ХХ-ХХІ століть, сприяли синтезу традиції критичного реалізму з магічним реалізмом Х. Л. Борхеса, Г. Маркеса, Х. Коркасара, космополітизму із закоріненістю у провінційну традицію [15]. Серед романів такого типу, що демонструють блискучу авторську гру у творенні реально-вигаданого “Я” оповідача, виділяються своєю художньою самобутністю твори Карлоса Руїса Сафона.

На думку низки літературних критиків, проза К. Руїса Сафона – еталон нового типу художньої літератури, в якій в рівних частках поєднується прекрасне та моторошне, зображається романтична та дещо кокетлива атмосфера. Романи автора перекладені більш ніж 50 мовами світу, а його книга «Тінь вітру» вважається найуспішнішим твором, опублікованим в Іспанії з часів «Дон Кіхота» Мігеля де Сервантеса. Художня мова К. Руїса Сафона є надзвичайно багата й барвиста, а теми книжок – непересічні.

Роман «Тінь вітру» (*La sombra del viento*) 2001 р. є частиною тетралогії «Цвинтар забутих книжок» (*El cementerio*

de los libros olvidados), до складу якої входять такі твори, як «Гра янгола» (*El juego del ángel*) 2008 р., «В’язень неба» (*El prisionero del cielo*) 2011 р., «Лабіринт духів» (*El laberinto de los espíritus*) 2016 р. Кожна книжка з цього циклу є окремою завершеною історією. За твердженням самого письменника, ці чотири книги символізують чотири входи до лабіринту.

Автор у своїх численних інтерв’ю наголошував, що його метою було створити «гібрид», який міг би об’єднати всі традиційні літературні жанри, які зазвичай не співіснують один з одним. Письменник говорив про те, що ця серія творів написана з метою віддати належне «світові книжков», мистецтву розповідати історії, а також привернути увагу до того магічного та нероздільного зв’язку, який існує між літературою та реальним життям [16].

Основна специфіка ідіостилю К. Руїса Сафона полягає у наявності еkleктики в його творчості, поліфонії, стилі стагнації сюжетної лінії, концепції часу, архітектурного символізму, а також вживання різних тропів (метафори, епітети, порівняння тощо). Еkleктика у творах К. Руїса Сафона виражається у комбінації різних стилів, жанрів, концепцій та художніх прийомів. У поліфонії сюжетних ліній інтригуюча таємниця є наріжним каменем повісті. На думку автора, саме містичні категорії секрету та загадки здатні повністю заволодіти перенавантаженою увагою сучасного читача. Концепт часу або його відсутність простежується у всіх творах автора. Таким чином, письменник відтворює хронологію важливих подій із життя героїв твору або деформує цю хронологію. Архітектурний символізм проявляється у детальних описах будинків, палаців, що символічно переплітаються з долею героїв. Місцем розвитку подій тетралогії є повоєнна Барселона (після громадянської війни), де автор дуже детально описує кожен із закуточків міста. Літературні критики зауважують, що сьогодні важко уявити місто без роману «Тінь вітру», де автор зображує готичну Барселону, реальну та вигадану водночас [17].

Мова творів К. Руїса Сафона наповнена різними тропами, які передають образність художнього слова та відтворюють індивідуально-авторську мовну картину світу. Вживання неконвенційної лексики автором відбувається здебільшого для створення бажаного стилістичного ефекту, що полягає у досягненні експресивної та емоційної виразності твору.

Відтворення неконвенційної лексики під час перекладу художніх творів є своєрідним випробуванням для перекладача, адже, окрім глибокого розуміння ідейно-тематичного спрямування першотвору, перекладач мусить відшукати адекватні засоби для збереження та передачі експресивних функцій лексем такого семантично пласта.

Професор А. Лілова зазначає, що одним із важливих аспектів під час перекладу художніх творів є вміння перекладача вловити та зберегти суть та загальні принципи, якими керувався автор, ідейно-образну структуру художнього оригіналу і таким чином визначити функції окремих елементів змісту і форми, а також їхню роль у контексті всього твору [18, с. 76].

Схожу думку висловлює і відомий російський дослідник В. Сдобніков, який говорить про те, що неконвенційна лексика має певне стилістичне забарвлення і необхідно визначити, яку саме роль відіграє це забарвлення в художньому тексті і як впливає збереження такого елемента на адекватність перекладу в цілому. Під функцією одиниці мови науковець розуміє її значення в мовленні та її роль у досягненні мети висловлю-

вання [19, с. 5]. Вчений виділяє сім функцій стилістично зниженої лексики в художньому творі: 1) емоційно-експресивну; 2) функцію оцінки; 3) функцію мовної характеристики; 4) соціально-ідентифікуючу функцію; 5) функцію часової атрибуції; 6) стилетворчу функцію; 7) функцію контекстуального ядра [19, с. 6-9].

Дещо іншу класифікацію пропонує українська дослідниця Л. Клепуц, яка виділяє в художніх творах такі стилістичні функції неконвенційної лексики: 1) натуралістичну; 2) протиставлення високій культурі; 3) експресивну; 4) демонстрації мовної розкутості; 5) ігрову; 6) наративну; 7) естетичну; 8) словотворчу [20, с. 110–112].

Французька дослідниця К. Сотмейстер виділяє тільки чотири основні функції неконвенційної лексики, а саме: 1) захисну реакцію, пов'язану із психологічним полегшенням (*réaction de défense liée à la libération de l'affect*); 2) викриття та помста (*dénonciation et vengeance*); 3) провокація, неприйняття опонента (*provocation, rejet de l'autre*); 4) словесне задоволення, інтелектуальна гра (*plaisir verbal et jeu spirituel*) [5, с. 8–15].

Найбільш продуктивним у цьому сенсі є російський лінгвіст В. Жельвіс, який виділяє 27 мовленнєвих функцій ненормативної лексики. Основними вчений вважає такі: інвектива як спосіб висловлювання земного, профанного начала, протиставленого началу сакральному, священному; катарсична; засіб зниження соціального статусу адресата; засіб встановлення контакту між рівними; засіб дружнього кепкування або підбадьорювання, встановлення корпоративного духу; наративна (спроба привернути до себе загальну увагу); демонстрація статевої приналежності мовця; інвектива як мистецтво; інвектива як бунт тощо [2, с. 109–126].

Думки цього філолога послужили нам основою для виведення функціонального ряду ненормативної лексики у художніх творах К. Руїса Сафона.

На основі наведених вище класифікацій у текстах іспаномовної художньої літератури, а саме у творах К. Руїса Сафона, можна виокремити такий ряд стилістичних функцій неконвенційної лексики:

1. Емоційно-експресивна функція. Ця функція проявляється у вираженні емоцій персонажів твору або ж автора, у підвищенні експресивності мови. Завдяки такій функції підсилюється значення сказаного. Така роль найбільш характерна для інвектив, вульгаризмів або грубого просторіччя, як приклад:

- *Cagandíez- maldijo el taxista* [21, с. 1376].

- *A bodai tóbi- laínvusa taxist* [22, с. 544].

В іспанській мові вираз "*me cago en diez*" вважається доволі грубим та непристойним. Існує декілька версій щодо етимології цього виразу. Одні лінгвісти вважають, що *diez* є евфемістичною заміною слова *Dios* (Бог), тому відносять цей вираз до табу, що належать до сфери богохульства. Проте є фахівці, які дотримуються дещо іншої думки та пов'язують цей вираз із прізвиськом одного із найкривавіших генералів наполеонівського війська *Jean François D'Huez*, який тероризував південну частину Іспанії [23]. Під час відтворення цього виразу українською мовою виникають труднощі, що зумовлені різними картинами світу носіїв двох мов, а тому дослівний переклад у цьому випадку може негативно вплинути на читача, оскільки для українців табу, що належать до релігійної сфери, мають більший ступінь негативності. Вживання перекладачем пом'якшеного варіанту прокляття *a bodai tóbi* не знімає нега-

тивної конотації та відтворює емоційно-експресивну функцію оригіналу. У наступному прикладі для відтворення цього ж виразу перекладач застосовує динамічний еквівалент у вигляді фразеологізму-прокльону *щоб тебе чорти вхопили*. Вживання такого лайливого вислову зберігає та максимально адекватно відтворює функції першотвору, оскільки використання українцями табуованого поняття *чорт* у прокльонах свідчить про намагання досягти максимального ефекту від такої словесної формули, що викликає шкоду.

Me cago en diez- resopló Linares [21, с. 1195].

А щоб тебе чорти вхопили! – вилаявся Линарес. [22, с. 473].

У наступному прикладі діалог відбувається під час допиту у в'язниці, тому автор, аби підсилити емоційне забарвлення речення, вживає неконвенційний термін. Слід зауважити при цьому, що іспанська неконвенційна лексика порівняно з українською є більш сексуально орієнтована, з частим вживанням скатологізмів:

"Te voy a abrir las tripas y te las voy a poner por collar, puta de mierda" [21, с. 948].

А зараз я тобі, суко, випущу тельбухи, а потім задушу ними. [22, с. 382].

Відтворюючи зміст цього висловлення, перекладач для збереження прагматичної еквівалентності та відтворення функції застосовує буквальний переклад лексеми *puta* (*новія, курва, лярва, сука*) та опускає *de mierda* (*лайно, гівно, гідота*), яка є семантично надлишковою, а тому її значення можна легко вилучити з контексту.

2. Натуралістична функція неконвенційної лексики полягає у реалістичному відтворенні живого мовлення, можливості передати ставлення персонажа до ситуації, а також відобразити характеристику певних героїв твору.

Розглянемо приклади з твору, де дії відбуваються під час громадянської війни в Іспанії. Місто бомбардують, а один з головних героїв Фермін після того, як не зміг врятувати життя маленькій дівчинці, плакав і ремствував:

Aquel mundo de mierda se acabaría para siempre al día siguiente o al otro porque no merecía seguir existiendo [21, с. 149].

Цей блядський світ мусить навіки згинуть завтра чи післязавтра, тому що не заслуговує на існування. [22, с. 59]

...si algo he aprendido en este perro mundo es que el destino siempre está a la vuelta de la esquina [21, с. 150].

...навчився у цьому сучому світі, то лише того, що доля завжди чекає на тебе за рогом вулиці [22, с. 59].

Для збереження натуралістичної функції та наближення емоційно-естетичної реакції читачів перекладу до реакції читачів оригіналу, перекладач застосовує прийом динамічної еквівалентності, оскільки дослівний переклад лексеми *mierda* (*лайно, гівно, гідота*) *perro mundo* (*собачий світ*) пом'якшує смислове значення цих лексем.

3. Функція оцінки. Ця функція притаманна переважно лексемам, які мають денотативно-оцінне значення, і вона є їхньою основною функцією. В. Сдобніков зазначає, що для стилістично зниженого слова функція оцінки може бути факультативною, якщо слово має у складі конотативного значення оцінний компонент. Перекладаючи ненормативну лексику з такою функцією, використовують фразеологізм *сучий син* або його гендерний еквівалент *хвойда*, який передає не лише денотативне значення зниженої лексичної одиниці, але й відтворює її стилістичне значення, наприклад:

...¿ese *hijo de puta* de Ubach ya tiene editor que le publique el *adefesio*? [21, с. 948].

До речі, а цей **сучий син** Убач уже має видавця, який публікуватиме його примхи? [22, с. 377]

No eres la primera ni la última **zorra de lujo** que se busca Leandro... [21, с. 529].

Ти, кралечко, не перша й не **остання хвойда** Леандро [22, с. 208].

4. Функція мовної характеристики особи. Ця функція неконвенційної лексики вважається однією із найбільш типових у художніх перекладах, оскільки вибір певного слова може багато розповісти про особистий характер того, хто говорить, яскраво зображуючи його внутрішній світ, ідеали та антипатії.

Проілюструємо її на прикладі діалогу одного з антигероїв твору Хав'єра Фумеро, який був найманним військовим і зраджував своїх побратимів. Через це його вигнали з війська, і він перетворився на відомого інспектора-ката в підвалах в'язниці Монжуїк. Автор твору широко вживає неконвенційну лексику для створення та розкриття ненависного образу цього персонажу.

Cuando la vida te da por el culo, es de sabios hacerse maricón. Y a usted, amigo mío, la vida está a punto de darle por el culo a base de bien [21, с. 991].

Коли життя грає тебе в дупу найрозумніше зробитися **педарастом**. А тебе, мій друже, життя ось-ось **добряче виграє** [22, с. 393].

У наведеному прикладі перекладач вдається до лексичної заміни, тобто замінює лайку лексею такого ж емоційного потенціалу та семантичного спрямування, але іншого лексичного ряду, що зберігає та не порушує мовну характеристику цього антигероя. У наступному прикладі, завдяки прийому буквального перекладу *freír los huevos* (я підсмажуватиму твої яйця) та прийому контекстуальної заміни *que te cagues en la madre que te partió* (доки з тебе з усіх дірок лайно не полізе), що дозволяє відтворити ненормативну лексику за допомогою слів, підібраних з урахуванням контексту та мовленнєвих норм української мови, табуована лексика відтворює ідентичну функцію, як і в тексті оригіналу.

Si no me dices dónde se encuentra Vaslls, te voy a freír los huevos hasta que te cagues en la madre que te partió. [21, с. 992].

Якщо ти мені зараз не скажеш де **Вальс**, я **підсмажуватиму твої яйця доти, доки з тебе з усіх дірок лайно не полізе** [22, с. 394].

Висновки. Проведене дослідження продемонструвало, що використання неконвенційної лексики в сучасних іспаномовних прозових творах є одним із важливих лінгво-стилістичних компонентів, кожен з яких наділений своєю стилістичною функцією і як такий є невід'ємною характерною частиною парадигми ідіостилу автора. Неконвенційна лексика виконує у художніх творах різні образно-естетичні функції, доміантними серед яких є: емоційно-експресивна, яка підсилює значення сказаного та розкриває внутрішню психологічну налаштованість персонажів, передаючи їхні почуття та переживання; натуралістична, що полягає у відтворенні живого мовлення персонажів, їх правдивого зображення; функція оцінки та мовної характеристики, які допомагають розкрити характер героїв, збагнути їхні цінності та ідеали. Функції зниженої лексики впливають на вибір перекладацьких прийомів, оскільки їх відтворення в перекладах художніх творів є важливим складником для досягнення функціонально-прагматичної адекватності

перекладу. Так, перекладач твору К. Руїса Сафона використав при перекладі проаналізованих вище функцій неконвенційної лексики такі прийоми, як застосування лексичної заміни, динамічного еквіваленту, буквального перекладу та контекстуальної заміни. Треба однак зазначити, що вибір таких перекладацьких прийомів продиктований особистісним сприйняттям ідейно-естетичного змісту художнього твору і цілком вірогідно, що інший митець, перекладаючи ці ж неконвенційні вирази, міг би використати інші перекладацькі прийоми. У цьому, власне, й полягає одна із перспектив подальшого вивчення розглянутого у статті питання.

Література:

1. Миньяр-Белоручев Р. К. Теория и методы перевода. Москва : Московский лицей, 1996. 298 с.
2. Желвис В. И. Поле брани. Сквернословие как социальная проблема. Москва : Ладомир, 2001. 352 с.
3. Стернин И. А. Проблема сквернословия. Воронеж : Истоки, 2011. 21 с.
4. Дмитренко Г. В. Вербальная инвектива в англоязычном лексическом субстандарте : дисс. ... канд. фил. наук : 10.02.04. Пятигорск, 2007. 166 с.
5. Sautermeister C. Céline vociférant ou l'art de l'injure. Paris : Société d'études céliniennes. 2006. 131 p.
6. Ávila-Cabrera J. Propuesta de modelo de análisis del lenguaje ofensivo y tabú en la subtítulos. *Revista Electrónica de la Lingüística Aplicada*. No. 12. P. 37-56. URL: <https://eprints.ucm.es/id/eprint/50076/> (дата звернення: 12.11.2021).
7. Rojo López A. M., & Valenzuela Manzanares J. Sobre la traducción de las palabras tabú. *Revista de Investigación Lingüística*. 3 (1). P. 207-220. URL: https://www.academia.edu/14712954/Sobre_la_traducción_de_la_palabras_tabú (дата звернення: 12.11.2021).
8. Форманова С. В. Стилістичні особливості інвективи в українській мові. *Затиски з українського мовознавства*. 2013. № 20. С. 121-131.
9. Лотман Ю. М. Структура художественного текста. Москва : Искусство, 1970. 384 с.
10. Руднев В. П. Морфология реальности: исследование по «философии текста». Москва : Аграф, 2000. 432 с.
11. Солодуб Ю. П., Альбрехт Ф. Б., Кузнецов А. Ю. Теория и практика художественного перевода : учебное пособие. Москва : Академия, 2005. 296 с.
12. Тураева З. Я. Лингвистика текста: Лекции. Санкт-Петербург : Образование, 2013. 38 с.
13. Ставицька Л. Українська мова без табу. Київ : Критика, 2008. 454 с.
14. Мокиєнко В. М., Никитина Т. Г. Словарь русской брани (матизмы, обсценцизмы, эвфемизмы). Санкт-Петербург : Норинт, 2003. 447 с.
15. Романова С. В. Іспанія: невтомний пошук нового. *Zbruc*. URL: <https://zbruc.eu/node/53456> (дата звернення: 09.12.2021).
16. Carlos Ruiz Zafón : Transformar mis libros en película sería una traición. *La Vanguardia*. URL: <https://www.lavanguardia.com/cultura/20161117/411938734752/carlos-ruiz-zafon-el-labertinto-de-los-espiritus.html> (дата звернення: 01.12.2021).
17. Светличная А. А. Идиостиль К. Р. Сафона как отражение его жизни и философских взглядов. *Молодой ученый*. 2020. № 22 (312). С. 631-633.
18. Лилова А. Введение в общую теорию перевода. Москва : Высшая школа. 1985. 256 с.
19. Сдобников В. В. Проблемы передачи стилистически сниженной лексики в переводе художественного текста : автореф. дисс. ... канд. филолог. наук : 10.02.19. Москва, 1992. 25 с.

20. Клепуц Л. Функціональна парадигма ненормативної лексики в постмодерні літературі. *Studia Methodologia* : науковий збірник. 2009. № 29. С. 107-112.
21. C. Ruiz Zafón. El Laberinto de los espíritus: A Novel. Barcelona : Planeta, 2016. 928 p.
22. Сафон Карлос Руїс. Лабіринт Духів: роман / пер. з ісп. Харків, 2018. 800 с.
23. El "diez" en el que nos cagamos tan alegremente era francés. URL: <https://lapaginadecatorce.es/me-cago-en-diez/> (дата звернення: 01.12.2021).

Volynets N. Unconventional vocabulary in Spanish fictional texts and features of its translation into Ukrainian

Summary. Interesting is the opinion of the famous Soviet philologist, translator V. Vinogradov that literary translation is a real "verbal art", which requires the translator of proper skills and thorough encyclopedic knowledge to reproduce and convey the ideological essence of the original. Given the myriad of research on translation, the problem of translating of works of art is not new, but it is always relevant. This is due to the fact that in the texts of works of art, the culture and reality of a certain nation is reflected through the prism of the author's worldview, his personal feelings, which are known to be unique.

Contributing to this is the fact that writers use various linguistic methods to create artistic images, including unconventional vocabulary, which is increasingly found in the pages of works of art. Reproduction of non-normative communicative units in translations causes some difficulties, as the lexical semantics of such a plan do not coincide in different languages, so the translator must look for a functional counterpart that can naturally reproduce the reduced vocabulary of the original without softening or reinforcing it. The found lexical equivalent must reproduce exactly those functions of the word that are expressed in the original and convey the effect created by the author in his work. The article presents classifications of functions of unconventional vocabulary, as well as outlines the problems and ways of reproducing the functions of Spanish unconventional vocabulary in Ukrainian. The main criterion in the reproduction of abusive vocabulary is the preservation of its cognitive and communicative functions. The translation of such communicative units encourages the translator to find adequate equivalents and reproduce the emotionally expressive effect. Excessive use of non-normative language, its softening, omission or reproduction of the literal meaning in translation can distort the author's style and impression of the work.

Key words: unconventional vocabulary, stylistic functions, Spanish language, translation, fiction.

*Ворова Т. П.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей
Дніпровського національного університету*

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПЕРЕКЛАДУ: ТРАДИЦІЙНИЙ ПОГЛЯД НА ДИСЦИПЛІНУ

Анотація. Переклад відіграє важливу роль на сучасному етапі: він збагачує життя людини, даючи можливість безмежного спілкування та передачі інформації, незважаючи на мовні бар'єри. Високоякісний переклад дедалі більше затребуваний у різних галузях людської діяльності – науці, культурі, політиці, бізнесі тощо. Спостерігається прискорений, поступальний рух у справі доступності різноманітної офіційної документації (у формі державних законодавчих актів, технічних регламентів, медичних інструкцій, загальноосвітньої літератури тощо), що оцінюється як характерна риса прогресивного сучасного суспільства. Переклад прямо стосується цього процесу, роблячи інформацію доступною, сприяючи її поширенню серед людей, які розмовляють різними мовами, і тим самим полегшуючи здобуття знань та досвіду. Специфіка текстового перекладу та аналіз способів перекладу, що застосовуються до нього, свідчать про велику різноманітність мовних засобів, що трапляються в тексті-оригіналі і, відповідно, перекладеному тексті. Спектр аналізованих явищ, вибір та комбінаторика мовних засобів перекладу постійно ускладнюються залежно від багатшаровості змісту, його ідейної спрямованості та емоційної насиченості. Спостерігаються певні загальні та приватні закономірності між інформаційною наповненістю тексту-оригіналу та способами його відтворення при перекладі (відсутність потреби дотримуватися дослівної точності та формального дотримання граматичних відповідностей окремих перекладних елементів, збереження смислової наповненості фразеологізмів та стійких поєднань та інші). У цих ситуаціях можливий як стандартний, так і нестандартний підхід у процесі пошуків практичних перекладацьких рішень; допустимим є зіставлення з іншими подібними ситуаціями для виявлення узагальнюючої платформи чи певних винятків у складних контекстуальних випадках художньої чи суспільно-політичної літератури. З методологічної точки зору помилково представляти текстову перекладаність як шаблонний, механічний процес, тому що коректний переклад можливий тільки на основі розуміння тексту-оригіналу і його перекладеного дубліката як єдності змісту та форми. Зіставлення різних видів перекладеного матеріалу та способів їх перекладу допомагає виявити їхню специфіку, особливості, а водночас і риси спільності у самому процесі їх передачі. Сучасний рівень еволюції, що вимагає постійного обміну науковим контентом, був би немислимий без знання іноземних мов та розвиненої перекладацької практики; тому дисципліна «теорія та практика перекладу» стає все більш актуальною та затребуваною, представляючи науково обґрунтований підхід до даної галузі знання.

Ключові слова: актуальність перекладу, теорія перекладу, перекладацька практика, перекладацькі підходи, переклад як процес.

Постановка проблеми. Переклад, як вид діяльності людини, перегукується з прадавниною: він завжди грав істотну роль в історії різних народів і світової культури. Нині перекладацька діяльність у всіх своїх різновидах набула небаченого раніше розмаху завдяки зростаючій інтенсивності міжнародних контактів, глобалізації економічних відносин, стиранню бар'єрів і кордонів в особистому спілкуванні. У цьому контексті наш час можна назвати епохою перекладу та перекладачів.

Сучасне перекладознавство можна образно уявити як якийсь перехрестя, на якому перетинаються під різними кутами теоретичні концепції та методи дослідження, які характеризуються великою різноманітністю та тісним зв'язком з психологією, культурологією, літературознавством. При цьому лінгвістична платформа, що базується на мовознавстві, залишається, мабуть, головною, вимагаючи власного особливого підходу та осмислення. У сучасних дослідженнях фокус уваги все більше зміщується від структур мовних систем та їхніх особливостей до розуміння та використання мови як засобу мовної та міжмовної комунікації, до смислового боку мовленнєвих творів, зв'язку мови з мисленням та культурою.

Лінгвістичні дослідження становлять значну частку у сучасному перекладознавстві, тому ми свідомо обмежуємо наш короткий огляд невеликою групою класичних праць англійських вчених та з жалем змушені пропустити чудові роботи інших авторів. Наш екскурс почнемо з праці Т. Севорі «Мистецтво перекладу» (1952) [1], в якому автор не лише традиційно виділяє чотири типи перекладу, а й вказує на право перекладача вибирати варіант перекладу залежно від передбачуваного типу читача (тип читача визначається за шкалою доброго, середнього, поганого знання або повного незнання іноземної мови).

У роботі Дж. Ферса «Лінгвістичний аналіз та переклад» (1956) [2] наголошується на важливості функціональної ролі мовних одиниць під час мовного спілкування; автор вважає, що це стимулює розробку основ лінгвістичної теорії перекладу. З перекладом як об'єктом мовознавства зустрічаємося в праці М. А. К. Хеллідея «Порівняння та переклад» (1964) [3], яка вказує на поняття еквівалентного перекладу як центрального для теорії перекладу та мовознавства.

Дж. Кетфорд у роботі «Лінгвістична теорія перекладу» (1965) [4] презентує спробу побудувати теорію перекладу на основі певних уявлень про мову та мовлення; автор також вважає еквівалентність ключовим поняттям щодо перекладу, а головне завдання теорії перекладу бачить у визначенні природи перекладацької еквівалентності та умов її досягнення. Думки Дж. Кетфорда про перекладацьку еквівалентність знайшли відображення у багатьох публікаціях з теорії перекладу пізнішого періоду.

У роботі П. Н'юмарка «Підходи до перекладу» (1981) [5] відображена насамперед позиція перекладача-практика, який формулює теоретичні положення на основі власного перекладацького багажу та досвіду. І хоча використовується ряд загальнотеоретичних концепцій, автор бачить завдання перекладу у застосуванні відповідних методів перекладу (комунікативного та семантичного), поясненні тонкощів і труднощів тексту, що перекладається, виводячи теорію перекладу з перекладацької практики.

У праці М. Снелл-Хорнбі «Вивчення перекладу» (1988) [6] представлена спроба опису інтегруючого підходу з метою створення єдиної концепції перекладу. Автор створює шестирівневу модель перекладу, у якій кожен рівень додатково поділяється на категорії та елементи (за принципом «від загального до приватного»). Є. Найда в «Теоріях перекладу» (1991) [7] зводить різні теорії перекладу до чотирьох типів (соціосемантичних, комунікативних, філологічних, лінгвістичних). У зв'язку з тим, що переклад має справу з двома мовами, вчений вважає лінгвістичний підхід найбільш природним.

Слід також згадати про роботи українських та російських учених (І. В. Корунця [8], В. І. Карабана [9], В. В. Коптілова [10], Н. Г. Калашника та Н. О. Гетьмана [11], А. В. Фьодорова [12], В. Н. Комісарова [13], Н. К. Гарбовського [14], Я. І. Рецкера [15] та ін.), які зробили свій внесок у розвиток перекладознавства.

Після досягнення крутих висот завжди має сенс призупинитися для огляду вже вивченого простору та окреслення меж пройденого шляху, щоб новачкам було легше сприйняти та освоїти ще невідомі для них обрії наукових досліджень та пошуків у науці перекладознавства.

Ціль статті. Метою цієї статті є репрезентація традиційного погляду на теорію та практику перекладу, усталених підходів, що використовуються в цій галузі, для полегшення вивчення цієї науки молодими фахівцями. Важливим аспектом такого традиційного погляду є розуміння того, що знання теорії перекладу сприяє створенню основи для розгляду окремих проблем, які, як правило, пов'язані з окремими видами перекладу та їх певною комбінаторикою у процесі перекладацької практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальновідомо, що необхідність наукової систематизації практичних результатів, накопичених у галузі практичного перекладу, привела свого часу до створення спеціальної теоретичної науки про переклад – theory of translation (застосовується також термін *translatology*). Навчальна дисципліна «Теорія перекладу» вивчає форми та способи передачі змістового тексту-оригіналу та його повноцінної функціонально-стилістичної відповідності під час перекладу зі збереженням їхньої діалектичної єдності. Нині можна констатувати тенденцію до пошуку та встановлення закономірностей перекладу та міжмовних співвідношень, широкого узагальнення даних, активної розробки лінгвістичного аспекту проблеми, підвищеного інтересу до самого поняття процесу перекладу та побудови його моделей та схем. У дослідженні співвідношення вихідного та перекладного текстів допускається схематизація та моделювання процесу перекладу. Встановлення об'єктивних можливостей перекладу, використання різних засобів і прийомів може бути ключем до розуміння власне перекладу.

Будь-який переклад повинен починатися з філологічного аналізу тексту і завершуватися літературною творчістю, яка враховує смислово, ідейну багатоплановість тексту та найто-

нші стильові нюанси. Важливо пам'ятати, що принципу перекладності, що склався в теорії перекладу, відповідає принцип сумісності. З функціональної точки зору зіставлення різних елементів художнього тексту може показати, що поряд з великими стилістичними розбіжностями у формі є чимало рис, що збігаються, – саме вони характеризують стиль мови та індивідуальний авторський стиль. Загальною платформою може бути однорідність змісту, що перекладається, співвідношення з нормами мови і єдність стилістичних функцій.

Спектр видів діяльності, що охоплюються поняттям «переклад», дуже широкий (публіцистика, проза, вірші, наукові книги, дипломатичне листування, ділові папери, статті політичних діячів, промови ораторів, газетна інформація тощо). Саме слово «переклад» означає (1) процес створення твору (чи усного висловлювання) засобами мови перекладу; (2) результат цього процесу (новий твір або усне висловлювання) мовою перекладу. Відповідно до цього дослідники, як правило, або акцентують увагу на аналізі сумісності перекладу з оригіналом як двох пов'язаних між собою мовних творів (з урахуванням їхньої специфіки), або займаються переважно моделюванням процесу перекладу в різних мовних та немовних умовах. Можна впевнено стверджувати, що метою перекладу є ознайомлення читача (або слухача) з точним еквівалентом тексту (або змістом мовлення), вираженого засобами мови перекладу.

Переклад може здійснюватися з однієї мови на іншу (неспоріднену або споріднену), з діалекту на літературну мову, з мови стародавнього періоду на ту ж мову в її сучасному стані і т. д., при цьому мова у перекладі відіграє роль найважливішого засобу людського спілкування (це аналогічно такій же соціальній ролі мови в суспільстві).

У процесі перекладацької практики важливо підібрати таку форму вираження думки першотвору, яка може передати чіткість висловлювання цієї думки в тексті оригіналу. Такий підхід вимагає відповідності перекладу нормам мови, якою зроблено переклад; отже, зміст перекладуваного тексту безпосередньо пов'язується з формами тієї мови, якою він створений. Окремо зазначимо, що перекладач-новачок, як правило, неминує у думках перемикає інформацію в площину своєї рідної мови, тоді як перекладач-професіонал схоплює інформативне ядро в цілому й обходить без уявного дублювання перекладу.

Загалом можна виділити два важливі етапи у процесі перекладу: особисте сприйняття первинного тексту-оригіналу (його складність, образність, насиченість специфічною лексику) та передача отриманої інформації мовою перекладу (вибір відповідних лексичних засобів та граматичних форм для точного, адекватного вираження ідейно-художнього змісту).

Нині допустимо робити машинний (або автоматичний) переклад на основі простих текстів, однак у разі такого варіанту перекладу завжди потрібно додаткове редагування текстів, отриманих від машини, за допомогою перекладача-людини. Ця логічна вимога випливає з того факту, що машинний переклад виконується на основі спеціальних програм. У таких програмах часто є вибір між альтернативними варіантами перекладу мовних одиниць, які обмежені рамками умов поставленого завдання. Очевидно, що основні перешкоди в цій галузі лежать не в обмежених можливостях комп'ютера, а в необхідності розвивати знання про суть перекладацького процесу та діапазону рішень проблем, що виникають. У людській практиці машинному перекладу може відповідати синхронний пере-

клад, у якому відповідності між мовою оригіналу та мовою перекладу встановлюються миттєво завдяки обсягу пам'яті перекладача, великому тренуванню та особистому досвіду, що виключає вагання під час вибору потрібного варіанту; у цьому випадку переклад є складним явищем, пов'язаним з інтерпретацією тексту-оригіналу як виду перекладу, постійними пошуками мовних засобів для вираження єдності змісту та форми тексту перекладу, вибором між декількома опціями перекладу.

Від творчої практики перекладу слід відрізнити теорію перекладу як наукову дисципліну, яка потребує власної теоретичної основи. Завдання теорії перекладу полягає у розкритті лінгвістичної основи перекладацького процесу, простеженні його закономірностей, узагальненні практичних висновків під час пошуку необхідних засобів лексичного висловлювання. Основним об'єктом уваги в теорії перекладу є взаємозв'язок між текстом-оригіналом і перекладом, диференціація граматичних форм (у конкретних випадках), конкретизація перекладацьких підходів, систематизація концепцій та категорій у теорії перекладу.

Важливість теорії перекладу визначається необхідністю застосування науково обґрунтованих принципів, що виключають суб'єктивність критики або свавілля перекладача, необґрунтованість їхніх підходів. Отже, потрібні такі теоретичні узагальнення, які можуть допомогти масштабувати (і узагальнити) висновки, сформувані сталу систему форм та методів перекладу. Наукова цінність теоретичних концепцій базується на тому, що переклад як творчий процес пов'язаний з мовою та літературою, а це передбачає неминучий контакт двох мов (або співвідношення двох мовних систем та їх стилістичних засобів) з метою передачі оригіналу засобами іншої мови.

Переклад є багатогранним об'єктом вивчення. Питання перекладу можуть розглядатися у культурному, історичному, літературознавчому, психологічному, мовознавчому аспектах.

Психологічний ракурс перекладу має справу з образністю мови, взаємозалежністю мови та мислення. Аналізуючи психологічні деталі, слід обов'язково мати на увазі, що в різних текстах вони можуть відігравати принципово різну роль. В одному випадку психологічні деталі нечисленні і мають службовий, допоміжний характер – тоді ними можна, як правило, нехтувати. В іншому випадку психологічне зображення займає в тексті суттєвий обсяг, здійснюючи відносну самостійність у відбитті мовними засобами думок, переживань, бажань, емоційних станів. Природно, що при перекладі кожна форма психологічного опису проявляється за допомогою різних пізнавальних, образотворчих, виразних засобів.

Історико-культурний ракурс пов'язаний з описом культурної мотивації людської поведінки, культурних факторів під час відтворення історичних суспільних процесів, культурних підстав під час презентації різних ідеологій, реалій культури народів та регіонів, представлених на тлі історичної мінливості їхніх форм (або національної специфіки цих форм на сучасному етапі) та простежених відмінностей. Вивчення літературознавчого ракурсу перекладу тісно пов'язане із сутністю та специфікою художньої літератури, розглядом закономірностей історико-літературного процесу. Проте всі ці аспекти було б неможливо перекласти без відповідної мовної бази, без застосування необхідних мовних явищ, аналізу та оцінки мовних засобів, які були використані під час перекладу. Це пояснюється тим, що текст-оригінал існує в єдності змісту і форми, і цей симбіоз може бути переданий тільки за допомогою мов-

ної платформи, тому що точність або спотворення оригіналу в перекладі пов'язані із застосуванням певних, незамінних мовних засобів.

Лінгвістичний підхід щодо перекладу базується на мовній платформі, поза якою неможливо здійснити інші перекладацькі функції. Разом із тим лінгвістичне вивчення перекладу (тобто вивчення взаємозв'язків двох мов) дозволяє будувати роботу конкретно, оперуючи об'єктивними фактами мови. Будь-які дискусії про те, як позначився під час перекладу зміст оригіналу, як були створені чи втілені образи літературного твору, будуть безпредметні без опори на аналіз мовних засобів висловлювання, використаних під час перекладу.

Безумовно, лінгвістичний метод не може бути застосований до пояснення всіх аспектів перекладу, наприклад, пов'язаних зі ставленням перекладача до змісту оригіналу, його тлумаченням (іноді – спотворенням), окремими смисловими змінами тощо. Водночас аналіз питань художнього перекладу, мовної майстерності, передачі індивідуального стилю автора потребують солідної мовної основи. Ступінь співвідношення традиційності / новаторства в стилі оригіналу і ступінь стилістичної близькості до нього в перекладі можуть бути оцінені тільки стосовно літературної норми обох мов. Як результат, лінгвістичний шлях вивчення, не будучи достатнім для вирішення всіх проблем перекладу, є, мабуть, найбільш затребуваним.

Лінгвістично зумовлений підхід до перекладацьких завдань має практичне значення, тому що розуміння різних нюансів у структурах двох мов служить певною гарантією захисту тексту-оригіналу від смислових помилок. При цьому вкрай наївно припускати, що робота перекладача вимагає лише мовного чуття та інтуїції для розкриття образів із тексту-оригіналу, співзвучності з автором тощо, а теоретичне знання другорядне внаслідок того, що воно в кращому разі має технічне значення. У зв'язку з цим слід рішуче вказати на існування взаємозалежності між знанням теоретичних засад та практичним досвідом.

Переклад будь-якої художньої, наукової, науково-популярної, політичної літератури не терпить стандартних рішень. У живій практиці завжди можуть трапитися випадки, коли потрібне вирішення завдань, що виходять за межі або не передбачені попереднім досвідом перекладача. Від правильного вирішення такого завдання залежатиме стилістичне забарвлення, сенс, глибина проникнення в зміст тексту-оригіналу. Безумовно, знання існуючих закономірностей між двома мовами необхідне, тому що саме вони дозволяють свідомо визначити вибір засобів, потрібних для передачі індивідуальних особливостей тексту-оригіналу без порушень вимог норми літературної мови, якою робиться переклад.

Якщо теорія художнього перекладу, як спеціальна галузь філологічної науки, передбачає тісні взаємозв'язки мовознавства з літературознавством, можливо навіть з історією тих народів, мови яких вона торкається, то загальна теорія перекладу вимагає насамперед постановки низки лінгвістичних питань (багатоплановість мовних одиниць, вплив розробки конкретного тексту, важливість урахування ситуативності під час мовного спілкування, надання належної уваги специфіці процесу комунікації тощо); їхнє рішення має скласти наукову платформу теоретичних та практичних досліджень – у цьому полягає об'єктивність теорії перекладу як наукової дисципліни.

Теорія перекладу у своєму лінгвістичному аспекті аналізує, пояснює та узагальнює факти перекладацького досвіду,

встановлює відповідності та розбіжності між мовами. Вона служить добротним та солідним науковим фундаментом для перекладацької практики. На підставі загальних закономірностей, виявлених теорією перекладу, надалі можуть робитися конкретні висновки стосовно деяких окремих випадків, – висновки, що допускають також і варіанти, і винятки. При цьому, звичайно, важливо уникати будь-яких шаблонів у вирішенні питань. Вироблення нормативних принципів, «правил» перекладу можливе лише у загальній формі та у певних, наперед визначених межах. Слід пам'ятати, що наявність закономірностей у співвідношенні двох мов, тих чи інших близьких відповідностей між ними ще зовсім не означає можливість чи необхідність застосовувати завжди однакові способи перекладу. Вирішальну роль завжди відіграє контекст, конкретний випадок. Як результат, до будь-якої нормативної рекомендації того чи іншого способу, хоча б навіть підкріпленої найвагомішими теоретичними доводами або посиланнями на авторитети, на практиці необхідно свідомо застосовувати творче ставлення залежно від чітко визначеної ситуації.

Висновки. Нині перекладацька практика допомагає забезпечити шляхи безмежного спілкування між різномовними людьми, будучи ефективною платформою для встановлення довіри та взаєморозуміння. Вивчення теорії перекладознавства сприяє розкриттю загальнолінгвістичних закономірностей перекладацького процесу, встановленню функціональної бази взаємодії різних мов, показу регулярності використовуваних перекладних еквівалентів (їхнього приватного або загального характеру та їхньої рівноцінності), проясненню етапів перекладу як такого. Загалом перекладознавство швидко еволюціонує як наука, розширюючи горизонти своїх досягнень та поповнюючи багаж перекладачів-практиків необхідним інструментарієм для ефективного виконання їхніх професійних обов'язків.

Література:

1. Savory T. The Art of Translation. London, 1952.
2. Firth J. R. Linguistic Analysis and Translation. The Hague, 1956.
3. Halliday M. A. K. Comparison and Translation. In: M. A. K. Halliday, A. McIntosh, P. Strevens. The Linguistic Sciences and Language Teaching. London, 1964.
4. Catford J. A Linguistic Theory of Translation. London 1965.
5. Newmark P. Approaches to Translation. Oxford, 1981.
6. Snell-Hornby M. Translation Studies. An Integrated Approach. Amsterdam, Philadelphia, 1988.
7. Nida E. Theories of Translation. In.: TTR, Volume IV, Number I, 1st. Semester 1991. P. 19-32.
8. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу. Вінниця : Нова книга, 2003. 448 с.
9. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Вінниця : Нова книга, 2023. 564 с.
10. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу. Київ, 1982. 166 с.
11. Калашник Н. Г., Гетьман Н. О. Теорія та практика перекладу. Вступ до спеціальності. Запоріжжя : Мотор-Січ, 2004. 314 с.
12. Федоров А. В. Основы общей теории перевода. Москва : ООО «Издательский Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», Санкт-Петербург : Филологический факультет СПбГУ. 416 с.
13. Комиссаров В. Н. Лингвистическое переводоведение в России. Москва : ЭТС, 2001. 184 с.
14. Гарбовский Н. К. Теория перевода. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 2004. 544 с.
15. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. Москва : Р. Валент, 2007. 242 с.

Vorova T. Theory and practice of translation: a traditional view of the discipline

Summary. Nowadays translation plays an essential role: it enriches a person's life, making it possible for the unlimited communication and the transfer of information, regardless of any language barriers. The high-quality translation is more and more in demand in various fields of human activity – science, culture, politics, business, etc. There is an accelerated headway in the availability of different kinds of official documentation (in the form of state legislative acts, technical regulations, medical instructions, general comprehensive literature, etc.) that is assessed as a characteristic feature of the progressive modern society. Translation is directly related to this process, making information available, contributing to the spreading of information among people speaking different languages, and, thereby, facilitating the acquisition of knowledge and experience. The specificity of the text translation and the analysis of the methods of translation applied to it indicate a wide variety of linguistic means found in the original text and, accordingly, in the translated text. The spectrum of the analyzed phenomena, the choice and the combinatorics of linguistic means of translation are becoming more and more complicated, depending on the multi-layered content, its ideological orientation and emotional saturation. Certain general and particular patterns are observed between the information content of the original text and the methods of its reproduction during the translation (the absence of the necessity to adhere to the literal accuracy and the formal following to the grammatical correspondences of some individual translated elements, the preservation of the semantic filling of phraseological units and stable combinations, and some others). In these situations, both standard and non-standard approaches are possible in search of practical translation solutions; it is permissible a comparison with some other similar situations to identify a generalizing platform or certain exceptions in the complex contextual cases of fiction or socio-political literature. From a methodological point of view, it is erroneous to represent the text translatability as a stereotyped, mechanical process, since the correct translation is possible only on the basis of understanding the original text and its translated duplicate as a unity of the content and the form. The comparison of different types of translated material and methods of their translation helps to reveal their specificity, peculiarities, and, along with this, some common features in the very process of their transference. The modern level of evolution that requires the constant exchange of scientific content would be impossible without knowledge of foreign languages and developed practice of translation; therefore, «theory and practice of translation» is becoming more and more relevant and necessary, presenting a scientifically grounded approach to this area of knowledge.

Key words: relevance of translation, theory of translation, practice of translation, practical approaches in translation, translation as a process.

*Голубенко Н. І.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології та перекладу імені професора І. В. Корунця
Київського національного лінгвістичного університету*

КРИТИЧНИЙ ДИСКУРС-АНАЛІЗ У ДОСЛІДЖЕННІ МОДАЛЬНОСТІ В ІНТЕРСЕМІОТИЧНОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Анотація. Дослідження передавання модальності висловлювання у перекладі може здійснюватися шляхом аналізу дискурсу, тлумачення цілей і способу організації комунікації, прив'язування дискурсу до соціального контексту, ідентифікації його джерел, цілей і мотивів комунікаторів. Таке дослідження ґрунтуватиметься на критичному дискурс-аналізі, що сприятиме усвідомленню специфічних механізмів поляризації, їхнього впливу на соціальну практику і вироблення пропозиції щодо мінімізації негативного впливу. Критичний дискурс-аналіз (КДА) є методом, що пояснює, яким чином повідомлення, пов'язане із контекстом, указує на позиції зацікавлених сторін, виражені через дискурс, тим самим демонструючи взаємодію різних дискурсів. Цей метод емпірично орієнтований і цілком придатний для дослідження відносин між дискурсом та соціальними подіями у різних соціальних сферах. Термін використовується у декількох значеннях, до яких відноситься як позначення широкого спектру класифікації дискурс-аналізу, так і емпірична модель Н. Ферклоу. Критичний дискурс-аналіз поєднує три компоненти: лінгвістичні риси, дискурс та соціальну практику. Крім того, аналіз лінгвістичних характеристик дозволяє досліджувати комунікацію із погляду на теорію мовленнєвих актів. Під мовленнєвим актом розуміють окремий цілеспрямований акт промови, одиницю поведінки, що у межах прагматичної ситуації співвідноситься з особистістю мовця і характеризується інтенціональністю, цілеспрямованістю та конвенційністю. Саме послідовність мовних актів утворює дискурс. Мовленнєві акти характеризуються поліфункціональністю, що відіграє важливу роль в організації дискурсу. Звідси важлива роль відводиться модальності, що позначає ставлення мовця до явища під час дискурсу, повідомляє про його самоідентифікацію і дозволяє робити загальні висновки про риторику конкретних осіб. Відповідно, застосування критичного дискурс-аналізу, нерозривно пов'язаного із контекстом, дозволяє зрозуміти комунікаторів, їхні завдання і мотиви.

Ключові слова: дискурс-аналіз, критичний дискурс-аналіз, категорія модальності, прагматика, перекладацький процес, інтерсеміотичний переклад.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Однією із сучасних наукових тенденцій у перекладознавстві є використання дискурс-аналізу з метою оптимізації процесу перекладу. На думку І. Ф. Ухванової-Шмигової, дискурс-аналіз – це «комплексний аналіз усіх видів змісту та реконструкція всіх видів закладених у нього контекстів» [1, с. 10]. За допомогою методів дискурс-аналізу перекладач виявляє ключові характеристики комунікантив, визначає комунікативні стратегії, що використовуються, досліджує національно-культурні, істо-

ричні, соціальні, ситуативні та інші аспекти змісту дискурсу, встановлює мету перекладеного дискурсу, що створює основу для глибокого розуміння його сенсу. М. М. Гавриленко стверджує, що «аналіз тексту із дискурсивних позицій буде одним із важливих етапів у діяльності перекладача, що зумовлює адекватність розуміння і перекладу тексту. Отже, цьому аналізу слід навчати майбутніх перекладачів» [2, с. 30].

Незважаючи на те, що більшість авторів переконані в обґрунтованості введення термінів «дискурс» та «дискурс-аналіз» у теорію і практику перекладу [1, 2], існують різні думки щодо способів реалізації дискурс-аналізу в межах перекладацького процесу. Наприклад, Т. А. Волкова вважає, що дискурс є однією із трьох фігур комунікації, водночас двома іншими є фігури тексту і дійсності [3]. Відповідно до цих тверджень на різних етапах перекладацького процесу автором пропонується послідовне проведення аналізу особливостей комунікації (функцій, типових властивостей і комунікативних стратегій), особливостей дискурсу (вузлових точок, цілей, цінностей, хронологу, форми, тематики, учасників та інтердискурсивності) та навіть лінгвістичних особливостей тексту.

Глибоке вивчення особливостей комунікації, дискурсу і тексту, що розглядаються в межах перекладацького процесу, видається нам дещо надлишковим за низкою причин. По-перше, як указує практика, перекладачу часто доводиться працювати в умовах стислих термінів, тому перекладацький аналіз повинен, на нашу думку, здійснюватися за допомогою інструментарію, що дозволяє максимально ефективно виявляти опори для розуміння сенсу дискурсу, що перекладається. Із цього погляду відсутня необхідність аналізувати під час перекладу всі можливі функції, типові властивості та стратегії виду комунікації, що розглядається, оскільки у дискурсі знайдуть своє відображення тільки ті з них, які відповідають його цілям.

Окрім того, ми вважаємо певною мірою штучним окремий розгляд під час перекладацького аналізу особливостей комунікації, дискурсу і тексту, враховуючи їх логічну взаємообумовленість. Зокрема, перекладач має фіксувати під час дискурс-аналізу той арсенал лінгвістичних засобів, який автор використав для реалізації тієї чи іншої комунікативної стратегії, нерозривно пов'язаної із модальністю співрозмовників у вираженні свого ставлення до дійсності. Такі чинники слід розглядати із позиції критичного дискурс-аналізу, який нині набуває все більшого застосування у перекладознавчих наукових дослідженнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із цієї теми. Істотні напрацювання відзначаються нині і у галузі вивчення модальності в аспекті інтерсеміотичного перекладу. У контексті перекладу важливість вивчення модальності зумовлена

тим, що вона є тією категорією, яка нерозривно пов'язана із нормами поведінки, міжособистісними відносинами, мовним етикетом тощо. Все це ускладнює пошук еквівалента, здатного максимально точно передати зміст висловлювання без істотних трансформацій оригінального повідомлення. Категорію модальності вивчали такі провідні вітчизняні та зарубіжні науковці, як Дж. Андерсон, О. Бондарко, С. Вауліна, В. Виноградов, Т. Дешерієва, О. Джуліан, Л. Б. Дуглас, Г. Золотова, К. Леві, Д. Лайонз, Р. Палмер, В. Панфілов, О. Трунова та інші. Відповідно, залучення критичного дискурс-аналізу, який неодноразово висвітлювався у працях Р. Барта, М. Фуко, Т. ван Дейка, Н. Феркклоу, до дослідження вираження модальності повідомлення потребує всебічного і детального вивчення цього аспекту.

Формування мети статті. Мета дослідження полягає у висвітленні проблематики використання критичного дискурс-аналізу (КДА) для вивчення передавання модальності в інтерсеmiotичному перекладі та розглядання аналітичних інструментів КДА за тривимірною моделлю Н. Феркклоу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дискурс-аналіз заявив про себе як про новий науково-теоретичний та прикладний напрямок на початку 90-х років ХХ століття. Його популярність серед представників соціально-гуманітарного знання є настільки великою, що у науковий побут увійшло поняття «дискурсивний поворот». Воно означає очікування нетривіальних результатів досліджень будь-яких соціальних, мовних чи психічних явищ, якщо вони розглядатимуться як структури дискурсу. Враховуючи множинність інтерпретацій поняття «дискурс», зупинимося на визначенні Т.А. ван Дейка [4], який розглядає це поняття у двох аспектах. У першому аспекті (у вузькому сенсі) термін «дискурс» означає завершений або генерований «продукт» комунікативної дії, його письмовий чи усний результат, який інтерпретується реципієнтами. У другому аспекті (у широкому сенсі) дискурс постає як комплексна комунікативна подія, що відбувається між тим, хто говорить, і тим, хто слухає (спостерігачем) у певному тимчасовому, просторовому та іншому контекстах.

Виявлені Т.А. ван Дейком аспекти поняття «дискурс» надають соціологічного, лінгвістичного і семіологічного виміру предметній сфері дискурс-аналізу. Зокрема, доцільно розглянути коротку характеристику кожного із таких напрямків: 1) у соціологічному напрямку, представленому, зокрема, М. Фуко, дискурс-аналіз позиціонується як методика оцінки можливості появи певних об'єктів у полі дискурсу, модальності висловлювань суб'єкта (хто, де і про які групи об'єктів може висловлюватися), як імовірність використання конкретних концептів у висловлюванні, стратегій вибору тем і теорій; 2) лінгвістичне спрямування, що розвивається, зокрема, Т. А. ван Дейком [4], передбачає вилучення із дискурсу смислових блоків і фрагментів тексту (стереотипних тематичних репертуарів, зумовлених комунікативним і культурним контекстом, а також соціально-демографічними, рольовими та особистісними особливостями автора); релевантну, апіорно задану дослідником ситуаційну модель, їхнє порівняння та узагальнення у систему категорій, що підсумовують ідеологічну позицію автора (оповідну схему доказу); 3) у семіологічному напрямі, родоначальником якого вважається Р. Барт, дискурс-аналіз визначається як практика застосування процедур розпізнавання (читання) природної мови та аналізу (дешифрування) мови міфів, які гарантують знаку сталість форми у різних варіантах реалізації.

Зауважимо, що тільки лінгвістичному напрямку дискурс-аналізу властива мультимодальність, яка виражається в тому, що дискурс-аналіз досліджує одночасно і комунікативну адекватність мовних дій, і ментальні процеси учасників комунікації (етнічні, психологічні, соціокультурні стереотипи та установки, а також стратегії розуміння), і повсякденну особисту розмову та формальний інституційний дискурс. Зрозуміло, мультимодальність не виключає акцентування, обумовленого завданнями дослідження та науковими уподобаннями дослідника.

Запропонована Т.А. ван Дейком модель дискурс-аналізу виходить із детермінації пізнання людини глибинними структурами її особистісної картини світу: її фундамент формує модель ситуації із варіативним змістом, що дозволяє нам «зчитувати» та розуміти дуже різні «тексти». Як дослідницький інструмент дискурс-аналіз передбачає вичленовування із комунікативних практик та/або конкретних текстів конституюючих їхніх смислових блоків – стереотипних тематичних репертуарів, що задаються комунікативною ситуацією, культурним сценарієм, соціально-демографічними і рольовими характеристиками соціальних акторів. Релевантним тут є їхнє порівняння та узагальнення у систему категорій, які дозволяють ідентифікувати ідеологічну позицію автора текстів та нав'язане ним «визначення ситуації» [5, с. 45-60].

Критичний дискурс-аналіз був розроблений Н. Фейрклоу [6], він теж виходить із пріоритетної ролі дискурсу у конструюванні соціального світу. На відміну від постструктуралістської теорії критичний дискурс-аналіз чітко розділяє дискурс як аспект соціальної дійсності (вербальні та візуальні елементи, оскільки «природа» тексту немає принципового значення, важливою є «дискурсивна семантика») і не-дискурс (реальний соціальний і культурний світ). Критичний дискурс-аналіз бачить у дискурсі «комплексну структуру зі своєю лексикою, граматику і риторикою, навіть сукупність звичаїв та умовностей», тобто «соціальний контекст однозначно підпорядкований мовленнєвому, який обмежує перший своїми мовленнєвими умовностями та доступними йому інтелектуальними ресурсами» [7, с. 8-13].

Критичний дискурс-аналіз на рівні предмета дослідження – це і окрема комунікативна подія, і певний порядок дискурсу (конфігурація всіх типів та жанрів комунікації, властивих соціальному інституту або галузі суспільного життя); на рівні власного позиціонування – це і наукове (тобто за визначенням об'єктивне) дослідження змісту і формальних характеристик комунікативних практик у соціальній взаємодії, і політико-ангажована діяльність, покликана відстоювати інтереси утикуваних дискримінаційними дискурсами. У збірнику всіх своїх робіт різних років Т.О. ван Дейк неодноразово підкреслює відсутність епістемологічного пріоритету критичної версії дискурсивних досліджень у цьому напрямку текстового аналізу, відкритий міждисциплінарний характер критичного дискурсивного аналізу та його соціально-прикладну орієнтацію. Остання означає, що основна проблема, яка цікавить Т.О. ван Дейка (і критичний аналіз загалом), – це співвідношення дискурсу і влади, що розглядається крізь призму трьох вимірів суспільного життя: власного дискурсивного (лінгвістичного, вербального, семіотичного), когнітивного (соціально-психологічних особливостей людського сприйняття і пізнання) та соціального (особливостей соціальної взаємодії і громадського порядку, зокрема із історичного, антропологічного та культурологічного погляду).

Предметом критичного дискурсивного дослідження, за ван Дейком, завжди виступає роль дискурсивних практик у процесах відтворення і зловживання владою (конструювання та легітимація соціальних відмінностей у текстах), об'єктом – будь-які види публічного дискурсу, контрольованого символічними елітами (політиками, журналістами, письменниками, чиновниками). Тут можна було б заперечити, що йдеться про не обов'язково публічний дискурс і символічні еліти, оскільки щоденникові записи або листи звичайних людей, призначені для приватного побутування, не менш успішно можуть відтворювати дискурсивні практики дискримінації тощо. Однак і сам Т.О. ван Дейк не завжди розмежує повсякденну особисту розмову із формальним інституційним дискурсом, іноді він визнає їхнє взаємопроникнення, оскільки будь-яка неформальна приватна бесіда містить інституційні обмеження внаслідок різних комунікативних статусів співрозмовників, зумовлених гендерною, класовою, расовою, віковою, національною та іншою ідентифікацією і приналежністю.

У цьому ракурсі доцільно більш детально розглянути тривимірну модель критичного дискурс-аналізу Н.Ферклоу [8], першим компонентом якої є дослідження *мовних характеристик та інструментів тексту*, залучених до дискурсу. Йдеться про аналіз лексики, граматики мови, адже дослідження мовленнєвого складника комунікаторів відіграє важливу роль у розумінні їхніх когнітивних процесів. Отже, лінгвістичні засоби, які у певному контексті встановлюють певні соціальні відносини між комунікаторами, дають змогу побачити дискурсивні фрейми, що використовують комунікатори з тією чи іншою метою, і, наприклад, ідентифікувати стереотипи щодо представників інших ідентичностей. Окрім того, аналіз лінгвістичних характеристик дозволяє досліджувати комунікацію із погляду на теорію мовленнєвих актів, які вважаються тією одиницею поведінки, яка в межах прагматичної завжди співвідноситься з особистістю мовця та характеризується інтенціональністю, цілеспрямованістю і конвенційністю. Мовленнєві акти характеризуються поліфункціональністю, що відіграє важливу роль в організації дискурсу. Дослідження лінгвістичних характеристик дискурсу у соціальних медіа щодо мовленнєвих актів дозволяє з'ясувати мотиви комунікаторів і співвіднести їх із засобами текстового відтворення, простежити закономірності комунікації у тимчасовому вимірі та виробити гіпотези щодо груп інтересів, які впливають на комунікацію.

До важливих елементів, які мають бути визначені на першому етапі дослідження, доцільно віднести також *транзитивність і модальність*. Транзитивність позначає інтенсивність відносин між процесами і суб'єктами та об'єктами, а модальність відображає особисте ставлення того чи іншого спікера до повідомлення, адже різне наповнення фраз може мати зовсім різну модальність та різне ідеологічне навантаження.

В. П. Руднев визначає модальність як певний тип відношення висловлювання до реальності. Він виділяє такі модальності, як алетичні (необхідно, можливо, неможливо), деонтичні (треба, дозволено, недозволено), аксіологічні (добре, байдуже, погано), епістемічні (знання, позиція, незнання), темпоральні (минуле, сьогодні, майбутнє) та просторові (тут, там, ніде). Кожне висловлювання може бути охарактеризовано тією чи іншою модальністю, декількома з них або, у деяких випадках, навіть усіма шістьма. Такі вирази називають сильними модальними виразами [9]. Модальності регулюють комунікацію,

отже, соціальне життя. Вони мають значення лише у зв'язку із контекстом і роблять свій внесок у розуміння комунікаторів, їхніх завдань та мотивів [10, с. 79].

Другий компонент дослідження дискурсу – це процес, пов'язаний із *виробництвом і споживанням тексту* [10, с. 68]. Вузьке розуміння дискурсу, використовуваного на цьому рівні аналізу, передбачає комунікативні акти, використані у специфічному соціальному контексті. Дослідження дискурсу допомагає усвідомити цілісність дискурсу тієї чи іншої групи (тобто наявність єдиної комунікаційної стратегії), установлює співвідношення сил різних акторів, їхньої співпраці або протидії та рівень зосередженості комунікації. Окрім того, аналіз дискурсів дає інформацію про засоби створення тексту та його споживання, зокрема вказуючи на цільову аудиторію.

Нарешті третій компонент, *дослідження соціальної практики*, відносить дискурс до ширшого контексту, яким є соціальний світ [10, с. 86]. Цей етап – завершальна частина роботи, що представляє "соціальну матрицю дискурсу" [11, с. 27]. Остання дозволяє зрозуміти, якою мірою повідомлення є інтерактивними чи проактивними, і відстежити модальність повідомлення загалом. Отже, ми можемо дійти висновку, що дослідження модальності повідомлення загалом нерозривно пов'язано із кожним компонентом тривимірної моделі критичного дискурс-аналізу Н. Ферклоу. Доцільності такі аргументи набувають у перекладацькій діяльності, а саме у передаванні модальності в інтерсеміотичному перекладі, або трансмутації (за термінами Р.Якобсона), – інтерпретації вербальних знаків за допомогою невербальних знакових систем [12]. Інтерсеміотичний текст, що складається із вербальних і невербальних одиниць, як і будь-який інший текст, має свою структуру, тобто є певним чином організованим єдиним цілим, стилістичний аналіз якого передбачає, зокрема, виявлення одиниць, що лежать в основі цієї організації принципів як структурно-стилістичних доміант тексту.

Звідси випливає, що паралінгвістичні моделі як перекодування вербальних засобів, на думку Ю. Є. Прохорова, містять різні види невербальних засобів: фонологічних (інтонація, тональний рівень голосу, темп тощо), кінетичних (жести, пози, міміка тощо) і графічних (шрифт, шрифтове виділення, архітектоніка тексту) [13, с. 175]. На нашу думку, відповідь на питання про те, яким чином потрібно враховувати паралінгвістичні моделі під час перекладу, міститься у роботі Г. Є. Крейдліна, який зазначає, що «використовується семантична мова, що має бути єдиною для вербальних і невербальних одиниць, оскільки тільки на загальному і міцному семантичному фундаменті можна досягти внутрішньої цілісності невербальної семіотики» [14, с. 12-13]. Отже, інформація емоційного, логічного та іншого характеру, що передається за допомогою паралінгвістичних засобів, має знаходити підкріплення під час перекладу на семантичному, прагматичному і дискурсивному рівнях.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямку. На основі розглянутих вище теоретичних положень ми можемо зробити висновок про те, що для максимального проникнення у сенс передавання модальності в інтерсеміотичному перекладі та у перекладі загалом доцільно залучити методи дискурс-аналізу і критичного дискурс-аналізу (КДА) задля конструювання цілісного сприйняття повідомлення. Застосування тривимірної моделі критичного дискурс-аналізу Н. Ферклоу дозволяє переклада-

чеві гармонізувати референційний, актуалізаційний, модусний та дейктичний плани висловлювань і знаходить своє ефективне застосування як на етапі сприйняття та розуміння перекладачем дискурсу мовою оригіналу, так і на етапі породження дискурсу мовою перекладу.

Література:

1. Ухванова-Шмыгова И. Ф. Методология исследований политического дискурса: актуальные проблемы содержательного анализа общественно-политических текстов: сб. науч. ст. 3-й вып. Минск : Технопринт, 2002. 109 с.
2. Гавриленко Н. Н. Понять, чтобы перевести: перевод в сфере профессиональной коммуникации. Кн. 2. Москва : Научно-техническое общество имени академика С. И. Вавилова, 2010.
3. Волкова Т. А. Дипломатический дискурс в аспекте стратегичности перевода и коммуникации: на материале английского и русского языков: дис. ...канд. филол. наук: 10.02.20. Челябинск, 2007.
4. ван Дейк Т.А. Дискурс и власть: репрезентация доминирования в языке и коммуникации. Пер. с англ. Е.А. Кожемякина, Е.В. Перверзева, А.М. Аматава. Москва, 2014.
5. ван Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация. Пер. с англ. О.А. Гульги, сост. В.В. Петрова, под ред. В.И. Герасимова. Москва, 1989.
6. Fairclough N. Critical discourse analysis and the marketization of public discourse: The universities. *Discourse & Society*. 1993. No 4.
7. Бёдекер Х.Э. Отражение исторической семантики в исторической культурологии. *История понятий, история дискурса, история менталитета*. Сб. ст. под ред. Х.Э. Бёдекера. Москва, 2010.
8. Fairclough N. *Discourse and social change*. Cambridge Polit Press, 1992.
9. Руднев В. Модальности, характеры и механизмы жизни. *Московский психотерапевтический журнал*. 2001. № 1. С. 57–75.
10. Jorgensen M. W. *Discourse analysis as theory and method*. Thousand Oaks: Sage, 2010.
11. Fairclough N. *Discourse and social change*. Cambridge Polit Press, 1992.
12. Якобсон Р.О. О лингвистических аспектах перевода. Избранные работы. Москва: Прогресс, 1985. 455 с.
13. Прохоров Ю. Е. Действительность. Текст. Дискурс : учеб. пособие. 2-е изд. Москва : Флинта: Наука, 2006.
14. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика: язык тела и естественный язык. Москва : Новое литературное обозрение, 2002.

Holubenko N. Critical discourse analysis in the study of modality in intersemiotic translation

Summary. The study of the transfer of modality in translation can be carried out by analyzing discourse, interpreting the goals and methods of communication, linking discourse to the social context, identifying its sources, goals and motives of communicators. The presented research paper is based on critical discourse analysis, which will help to understand the specific mechanisms of polarization, their impact on social practice and make proposals to minimize the negative impact. Critical Discourse Analysis (CDA) is a method that explains how contextual communication points to stakeholder positions expressed through discourse, thus demonstrating the interaction of different discourses. This method is empirically oriented and is quite suitable for studying the relationship between discourse and social events in different social spheres. The term is used in several senses, which include both the designation of a wide range of classification of discourse analysis, and the empirical model of N. Fairclough. Critical discourse analysis combines three components: linguistic features, discourse and social practice. In addition, the analysis of linguistic characteristics allows us to analyze communication in terms of the theory of speech acts. A speech act is a separate purposeful act of speech, a unit of behavior that, within a pragmatic situation, correlates with the personality of the speaker and is characterized by intentionality, purposefulness and conventionality. It is the sequence of linguistic acts that forms the discourse. Speech acts are characterized by multifunctionality, which plays an important role in the organization of discourse. Hence, an important role is given to modality, which indicates the attitude of the speaker to the phenomenon in the process of discourse, informs about his self-identification and allows to draw general conclusions about the rhetoric of specific individuals. Accordingly, the use of critical discourse analysis, which is inextricably linked to the context, allows to understand the communicators, their tasks and motives.

Key words: discourse analysis, critical discourse analysis, category of modality, pragmatics, translation process, intersemiotic translation.

*Грачова І. Є.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри англійської філології**Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського**Нікіфорова В. Г.,**старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу**Київського національного торговельно-економічного університету**Строкань Н. О.,**старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу**Київського національного торговельно-економічного університету*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЛЕКСЕМ ЕПОХИ КОРОНАВІРУСУ

Анотація. Світова спільнота перебуває під величезним впливом COVID-19 – всесвітньої епідемії коронавірусної хвороби. Нині беззаперечним залишається той факт, що тренди глобальної економіки та соціально-культурного життя людей суттєво змінюються. Не залишилась осторонь таких змін і мова, адже вона завжди тісно взаємопов'язана з усіма сферами людської діяльності. Лексика віддзеркалює найбільші зміни в мові через постійне збагачення новими словами. У ситуації із пандемією лексичний склад англійської мови зазнає стрімкого поповнення новими лексемами, адже англійська мова є мовою міжнародного спілкування. Актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю вивчення нової лексики, пов'язаної із COVID-19 як засобу відображення змін, що відбуваються у сучасній лінгвокультурі. Для правильного вживання нових лексем існує потреба в адекватному розумінні їх, що починається через переклад. Зважаючи на останні тенденції, пов'язані з пандемією, питання про особливості перекладу нових лексем англійської мови українською залишаються зовсім не дослідженими, що зумовлює актуальність нашої роботи. Мета роботи – визначення основних способів перекладу англійських неологізмів, пов'язаних із COVID-19, українською мовою на основі аналізу результатів дослідження. Матеріалом слугують зразки перекладу англійських лексем, які стосуються ситуації із пандемією. У роботі використано методи аналізу, узагальнення, порівняння і вивчення критичної літератури. У дослідженні брало участь близько 500 студентів закладів вищої освіти останнього року навчання. Запропоновано для перекладу 20 термінів англійською мовою. Аналіз результатів дозволив виокремити такі основні способи перекладу неологізмів: транслітерація і транскрипція, калькування, описовий спосіб і пряме включення. Кожен із способів є вагомим для передавання змістового наповнення нового явища через лексичне обрамлення. Перспектива подальших досліджень полягає у з'ясуванні способів творення неологізмів та особливостей перекладу їх українською мовою.

Ключові слова: неологізм, епоха COVID-19, транслітерація, транскрипція, калькування, описовий спосіб, пряме включення.

Постановка проблеми. 2019 рік – це рік, що змінив всесвіт назавжди. Світова спільнота перебуває під величезним впливом COVID-19 – всесвітньої епідемії коронавірусної хвороби.

Нині беззаперечним залишається той факт, що тренди глобальної економіки та соціально-культурного життя людей суттєво змінюються. Не залишилась осторонь таких змін і мова, адже вона завжди знаходиться у тісному взаємозв'язку з усіма сферами людської діяльності. Лексика віддзеркалює найбільші зміни у мові через постійне збагачення новими словами. У ситуації із пандемією лексичний склад англійської мови зазнає стрімкого поповнення новими лексемами. Актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю вивчення нової лексики, пов'язаної із COVID-19 як засобу відображення змін, що відбуваються у сучасній лінгвокультурі, а також вивченням основних способів перекладу англійських неологізмів українською мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми неологізмів вивчали Л. С. Бархударов, Ю. А. Зацний, В. І. Карабан, В. Н. Комісаров, М. Я. Цвілінг. Проблематиці їх перекладу присвячені дослідження І. Арнольд, І. О. Гальперіна, А. В. Янкова, R. Fischer. Сучасні дослідники приділяють значну увагу теоріям утворення неологізмів та їх класифікації (О. І. Дзюбіна, М. О. Шутова), а також досліджують особливості перекладу англійських неологізмів українською мовою (Т. Данкевич, І. В. Козаченко). Зверталися до перекладу термінів у своїх роботах Г. Агапова, О. Ахманова, І. Багмут, О. Баловнєва, А. Білецький, Л. Борисова, М. Брантес, О. Глоба, О. Дуда, О. Іванова, В. Карабан, Т. Кияк, А. Коваленко, К. Крушельницька, А. Кульчицька, Ю. Марчук, В. Мирошніченко, Л. Нелюбін, І. Носенко, С. Радецька, Е. Скороходько, Ю. Соболев, О. Суперанська, А. Циркаль, К. Шипіло. Проте, зважаючи на останні тенденції, пов'язані з пандемією, питання про особливості перекладу нових лексем англійської мови українською залишаються зовсім не дослідженими, що зумовлює актуальність нашої роботи.

Мета роботи – визначення основних способів перекладу англійських неологізмів, пов'язаних із COVID-19, українською мовою на основі аналізу результатів експерименту. Матеріалом дослідження слугують зразки перекладу англійських лексем, які стосуються ситуації із пандемією. У роботі використано методи аналізу, узагальнення, порівняння і вивчення критичної літератури.

Виклад основного матеріалу. У перекладі з грецької «неологізм» (neos – новий, logos – слово) означає «нове слово» – це «слово чи сполука, використана мовою у певний період на

позначення нового або вже наявного поняття або у новому значенні», і розуміється носіями мови як лексичне новоутворення [1, с. 417].

Неологізми проходять декілька стадій свого існування: 1) поява неологізму, коли він належить до пасивного і використовується лише невеликою групою людей зазвичай у розмовному стилі мовлення; 2) поступове поширення неологізму та його фіксація у засобах масової інформації; 3) поступова лексикалізація, що передбачає виявлення специфіки використання неологізму у певних контекстах; 4) закріплення неологізму в окремих словниках неологізмів; 5) закріплення неологізму у загальноживваному складі лексики [2, с. 80].

Ми поділяємо думку О.І. Дзюбіної про те, що під неологізмами варто розуміти не лише абсолютно нові слова, але й наявні лексичні одиниці, що набувають нового значення [3, с. 18].

Починаючи із грудня 2019 року, неологізми англійською мовою, пов'язані із ситуацією світової пандемії, охоплюють усі сфери життя людини. Переклад таких неологізмів українською мовою має свої труднощі, оскільки жоден словник на тлі сучасного розвитку подій не може встигнути зафіксувати всі неологізми, пов'язані із COVID-19. У таких умовах українцям необхідним є володіння викладачем екстралінгвістичними знаннями.

У нашому експерименті брало участь близько 500 студентів останнього року навчання у закладі вищої освіти спеціальності «Германська філологія (Переклад включно)». Було запропоновано для перекладу 20 термінів англійською мовою, які зібрала BBC News Україна [4]: *коронавірус, sars-cov-2, Covid-19, карантин, надзвичайна ситуація, самоізоляція, обсервація, соціальна дистанція, експрес-тести, ПЛР-тести, ШВЛ (штучна вентиляція легень), спейрейс, спейперпустка, захисні маски, респіратори, зоом, дистанційне навчання, санітайзер (антисептик), дезінфекція (coronavirus, sars-cov-2, Covid-19 quarantine emergencies, isolation, observation, social distance, rapid tests, PCR tests, mechanical ventilation (artificial ventilation), special flights, special permission, protective masks, respirators, zoom, distance learning, sanitizer (antiseptic), disinfection*¹). Основне поставлене завдання – перекласти зазначені англійські лексеми українською мовою у зручний спосіб.

Т. Данкевич виокремлює два етапи перекладу неологізмів англійської мови на українську: 1) з'ясування значення неологізму (коли перекладач або звертається до останніх видань англійських тлумачних чи енциклопедичних словників, або з'ясовує значення нового слова, зважаючи на його структуру і контекст); 2) власне переклад (передавання) засобами української мови, а саме: транскрипція, транслітерація, калькування, описовий переклад, пряме включення [5, с. 342].

Аналіз результатів свідчить, що учасники вкрай рідко зверталися до тлумачних та енциклопедичних словників для з'ясування значення. У більшості випадків вони робили власне переклад так, як розуміли суть поняття.

Т. Данкевич наголошує на значущості прагматичного аспекту під час здійснення перекладу, зокрема врахування екологічних, соціокультурних і національних «відтінків» неологізмів. Під час перекладу не повинно відбуватись явище трансформації, адже перекучення початкової інформації не передасть змісту перекладу неологізму. Особистість перекладача, його фаховий рівень, вік значно впливають на передачу

прагматичного значення неологізму. Процес перекладу прагматичного значення неологізмів, на думку дослідника, передбачає «взаємодію трьох типів компонента значення слова, який охоплює прагматичний компонент адресанта, адресата і перекладача» [5, с. 344].

У сучасній науковій літературі виокремлюють основні способи перекладу неологізмів: 1) транслітерація та транскрипція; 2) калькування; 3) описовий спосіб; 4) пряме включення; 5) приблизний переклад (І. Андрусак, В. Дорда, О. Дьолог, О. Глазова, А. Пасічник, М. Третяк, С. Новоселецька, Ю. Шустак та інші).

Проаналізувавши всі зразки перекладу, найуживанішим виявився спосіб *транслітерації і транскрипції*. Такий вид перекладу передбачає відтворення форми лексичної одиниці оригіналу за допомогою літер мови перекладу. Такий вид перекладу можна назвати фактичним запозиченням звукової (транскрипція) або графічної (транслітерація) форми слова зі збереженням значення слова з мови оригіналу у мову перекладу. Таким чином, запозичене слово стає фактом мови перекладу і виступає еквівалентом ідентичного з ним іншомовного слова. Насправді такий спосіб є одним із найдавніших і нині продовжує активно використовуватися. Серед цих двох видів перекладу найпоширенішим все ж таки є транскрибування, що полягає у передаванні фонетичної форми англійського слова українськими літерами [6, с. 122–123]. Транслітерація відрізняється від транскрибування тим, що за допомогою українських літер потрібно передати літери, з яких складається англійський неологізм. Зокрема, перекладачеві не обов'язково потрібно знати вимову англійського слова, можна обмежитися його зоровим сприйняттям [7].

Транслітерація – це передавання графічного зображення. У нашому дослідженні COVID-19 було перекладене способом транслітерації майже кожним учасником експерименту як *КОВІД-19*. У підвалинах транскрипції лежить фонетичний принцип, тобто передавання українськими літерами звуків англійських найменувань, зокрема *express tests* було зафіксовано як *експрес-тести*.

Транскрибування і транслітерацію Ю. Шкуліпа об'єднує терміном «транскодування», визначаючи його як «передавання звукової чи графічної форми слова мови оригіналу за допомогою літер мови перекладу» [8, с. 92].

Калькування передбачає заміну складових частин лексичної одиниці оригіналу або цілого слова їхніми лексичними відповідниками у мові перекладу. Калькування припускає існування двосторонніх міжмовних відповідностей між елементарними лексичними одиницями [9, с. 122]. Перевагою такого виду перекладу є стислість і простота отриманого за його допомогою еквівалента, його однозначна співвіднесеність із початковим словом [10]. За допомогою калькування у більшості випадків було перекладено: *special ticket – спейперпустка, захисні маски – protective masks, coronavirus – коронавірус, online studying – онлайн-навчання*. Хоча еквіваленти-кальки не позбавлені буквализму, їхня лаконічність і потенційна термінологічність робить їх привабливими [11].

Деякі науковці виділяють квазібезперекладні способи передавання неологізмів. У випадку квазібезперекладних методів переклад замінюється актом запозичення звукової (під час транскрипції) чи графічної (під час транслітерації) форми слова разом зі значенням із мови оригіналу у мову перекладу. Однак безперекладність цього прийому насправді є тільки удаваною: фактично запозичення тут здійснюється

¹ Переклад лексем виконано авторами статті.

саме заради перекладу як необхідної передумови для його здійснення. Запозичене слово стає фактом мови перекладу і вже як таке виступає еквівалентом зовні ідентичного з ним іншомовного слова [12, с. 223].

Описовий переклад – це лексико-граматична трансформація, під час якої лексична одиниця мови оригіналу замінюється словосполученням, яке роз'яснює її значення таким чином, що вона отримує повне пояснення або визначення мовою перекладу [6, с. 125]. Описовий спосіб здійснюється шляхом пояснення суттєвих елементів неологізму. Його часто порівнюють із тлумаченням слова. Цей переклад має істотний недолік – багатослівність. Використовуючи описовий переклад, перекладачу потрібно перевірити, чи є українській мові перекладений відповідник, щоб не створювати термінологічних повторів перекладу. Перевага описового способу полягає в тому, що значення англійського слова (неологізму) здійснюється за допомогою більш-менш поширеного пояснення. Цей спосіб можна застосовувати як для тлумачення значень у словниках, так і для перекладу неологізмів у конкретному тексті [11].

У нашому випадку для перекладу Sars-CoV-2 всі учасники використали пояснювальний метод і розтлумачили його як *тип коронавірусу; офіційна назва; назва коронавірусу; назва пандемії; назва хвороби; назва вірусу; назва вірусу нашого століття; хвороба XXI століття; Zoom – додаток онлайн; програма для відеозустрічей; онлайн-платформа; сервіс для організації онлайн-конференцій і відеозв'язку* та інші.

І.В. Козаченко вважає «опис і пояснювальний описовий переклад найпоширенішим способом передавання нових утворень іншою мовою» [13, с. 166], оскільки під час перекладу у певних випадках потрібно використовувати контекстуальні заміни або опис. Особливі труднощі для перекладу становлять нові слова, які відносяться до безеквівалентної лексики. У межах загального розуміння контексту розрізняють вузький (мікро)контекст та широкий (макро)контекст. Лексичний контекст – це сукупність конкретних лексичних одиниць, слів і стійких словосполучень, у середовищі яких і зустрічається ця мовна одиниця. Урахування синтаксичного контексту дозволяє перекладачеві визначити приналежність неологізму до певної частини мови, проте для з'ясування значення неологізму визначальним фактором є саме лексичний контекст. Нові слова здебільшого виникають на основі вже наявних у мові слів та морфем. Їхній аналіз може допомогти перекладачеві зрозуміти значення неологізму [11].

Спосіб прямого включення, що використовує написання англійського слова в оригінальній (початковій) формі, у нашому дослідженні також використаний учасниками. Зокрема, переклад лексем *COVID-19, Sars-CoV-2, Zoom* учасники дослідження залишили без змін (*COVID-19, Sars-CoV-2, Zoom*), у деяких випадках вказуючи, що запис є англійською мовою.

Ми погоджуємось із думкою, що спосіб прямого включення використовують, коли жоден із вищезазначених методів не передає потрібного значення поняття, що перекладається. Частим є явище використання слів, які складаються із двох частин. Перша частина подається англійською мовою, водночас слово зберігає свою оригінальність, а друга частина – українською мовою [13, с. 167].

Крім того, на практиці використовується приблизний переклад – спосіб перекладу, за якого застосовуються лексичні одиниці мови перекладу, здатні частково відповідати безеквіва-

лентній лексиці мови оригіналу [6, с. 249]. Під час такого перекладу зберігається головне значення слова, проте в українській мові слово відрізняється від мови оригіналу лексичним фоном. Хоча такий спосіб повністю не відповідає вимогам перекладу, оскільки втрачаються відтінки значення, конотативні відтінки слова, а з ним – і прагматичний компонент, приблизний переклад, однак це є допустимим, якщо не вдається застосувати жоден із описаних вище способів передавання неологізмів [10, с. 180]. Учасники дослідження не використовували такий спосіб перекладу, що свідчить про повне та усвідомлене розуміння лексем епохи коронавірусу.

Ми вважаємо, що доцільним буде під час перекладу неологізмів також використовувати перекладацькі трансформації. Перекладацька трансформація – це необхідний складник перекладу будь-якого тексту. Якщо відсутнім є пояснення слова у контексті та словнику, вдаються до використання перекладацьких трансформацій, які поділяють на такі види: 1) граматичні, що містять граматичні зміни та поділ речення; 2) лексичні, до яких можна віднести транскрибування і транслітерацію; 3) лексико-граматичні (антонімічний переклад) [14, с. 35].

Беззаперечним залишається і той факт, що особистість перекладача та його фаховий рівень значно впливає на адекватне передавання прагматичного значення неологізму. Адекватному передаванню прагматичного змісту сприяють фонові знання, що містять інформацію про культурний контекст та етномовний код мовця. Процес перекладу прагматичного значення лексичних новоутворень передбачає взаємодію трьох типів компонента значення слова, який охоплює прагматичний компонент адресанта, адресата і перекладача. Прагматичного ефекту можна досягнути у разі взаємодії зазначених типів прагматичного значення [15].

Висновки. XXI століття знаменує початок життя з новими змінами. Беззаперечним є той факт, що пандемія із грудня 2019 року впливає на всі сфери життя людини. Мова також не залишається осторонь і є однією із перших, які швидко реагують на нові соціальні явища. Англійська мова є мовою міжнародного спілкування, що демонструє світові зміни через появу нових лексем. Лексеми, пов'язані із ситуацією загальної пандемії, поширюються світом. Мова кожної країни вбирає їх для активного вжитку носіями мови. Задля правильного вживання нових лексем існує потреба в адекватному розумінні їх, що починається із перекладу. Результати нашого дослідження показали, що учасники використовують такі основні способи перекладу неологізмів: транслітерація і транскрипція; калькування; описовий спосіб; пряме включення, кожен із яких є беззаперечним та вагомим для передавання змістового наповнення нового явища через лексичне обрамлення.

Перспектива подальших досліджень полягає у з'ясуванні способів творення неологізмів та особливостей перекладу їх українською мовою.

Література:

1. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2006. 716 с.
2. Шутова М. О. Неологізми в сучасній англійській мові. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ*. Сер. Філологія. Педагогіка. Психологія. 2010. Вип. 21. С. 79–85.
3. Дзюбіна О. І. Особливості утворення та функціонування семантичних неологізмів англійської мови в сфері інтернет-комунікації. *Записки з романо-германської філології*. 2014. Вип. 2 (33). С. 17–23.

4. Словник епохи коронавірусу: 20 термінів, які завжди нагадуватимуть про весну-2020. BBC News Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-52212810>.
5. Данкевич Т. Переклад авторських неологізмів в англійській мові. *Мова і культура*. 2014. Вип. 17. Т. 3. С. 341–346.
6. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. Москва : Р. Валент, 2011. 408 с.
7. Костенко О. Г. Сучасні англійські неологізми та способи їх перекладу українською мовою. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/32791/...pdf>.
8. Шкуліпа Ю. С. Основні способи перекладу неологізмів публіцистичного стилю з англійської мови українською. *Актуальні проблеми філології*. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 22-23 вересня 2017 року). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 91–93.
9. Борисова О. В. Способи перекладу неологізмів та особливості їх опанування студентами на заняттях з практики перекладу. Мовні та концептуальні картини світу. Збірник наукових праць. 2008. Вип. 24. Ч. 1. 359 с.
10. Дрaбов Н. До питання перекладу англійських неологізмів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип. 13. С. 176–181.
11. Погоріла А. І., Тимчук О. Т. особливості перекладу неологізмів англійської мови. *Молодий вчений*. 2018. № 3.1 (55.1). URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/3.1/35.pdf>.
12. Куц Е. О. Англійські політичні неологізми як перекладацька проблема. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*: зб. наук. пр., Київ : Вид. центр КНЛУ, 2010. Вип. 25. С. 220–228.
13. Козаченко І. В. Особливості перекладу неологізмів англійської мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2014. Т. 2, № 5. С. 166–168.
14. Карабан В. І. Переклад англійської наукової та технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми : посібник. Вінниця : Нова книга, 2004. 574 с.
15. Кульчицька А. О. Переклад неологізмів. URL: http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Philologia/67491.doc.htm.
16. Karpova K., Chaiuk T. Vocabulary enrichment of modern English via world-formation (on the material of the language of COVID-19 pandemic). URL: https://www.researchgate.net/publication/348626013_Vocabulary_enrichment_of_modern_English_via_world-formation_on_the_material_of_the_language_of_COVID-19_pandemic.
17. Parikh S., Davoudi A., Yu S., Giraldo C., Schriver E., Mower y D. Lexicon Development for COVID-19-related Concepts Using Open-source Word Embedding Sources: An Intrinsic and Extrinsic Evaluation. URL: <https://medinform.jmir.org/2021/2/e21679/>.

Grachova I., Nikiforova V., Strokan N. Translation peculiarities of the coronavirus lexemes

Summary. The world community is heavily influenced by COVID-19, the global coronavirus epidemic. Today, the fact remains that the trends of the global economy and socio-cultural people's life are changing significantly. Language has not been left out of such changes, as it is always closely connected with all spheres of human activity. Lexicon reflects the biggest changes in the language due to the constant enrichment with new words. In a situation with a pandemic, the vocabulary of the English language is rapidly being supplemented with new lexemes, because English is the language of international communication. The relevance of the study is due to the need to examine the new vocabulary associated with COVID-19 as a means of reflecting the changes taking place in modern linguistics. For the correct use of new lexemes, there is a necessity for adequate understanding, which begins with translation. Given the recent trends related to the pandemic, the question of the translation peculiarities of new English lexemes into Ukrainian remains completely unexplored, which determines the relevance of the study. The purpose of the article is to determine the main ways of translating English neologisms related to COVID-19 into Ukrainian based on the analysis of research results. Samples of English lexemes, related to the pandemic situation have been used as material. The methods of analysis, generalization, comparison and study of critical literature are used in the study. The survey involved about 500 students of higher education institutions in the last year of study. 20 English lexemes were suggested for translation into Ukrainian. The analysis of the results makes it possible to identify the main ways of translating neologisms: transliteration and transcription, calque translation, descriptive method and direct inclusion. Each of the methods is important for conveying the content of a new phenomenon through lexical framing. The prospect of further research is to clarify the ways of creating neologisms and the peculiarities of their translation into Ukrainian.

Key words: neologism, epoch COVID-19, transliteration, transcription, calque translation, descriptive method, direct inclusion.

*Гусейнова К. С.,**викладач кафедри іноземних мов**Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Статтю присвячено порівняльному аналізу юридичних термінів в українській та англійській (британська та американська) мовах. Проводити порівняльне дослідження систем юридичних термінів та понять в англійській та українській мовах досить складно, оскільки зіставляються не стільки самі терміни, скільки різні правові системи. У зв'язку з цим існує нагальна потреба проводити не просто порівняльний аналіз окремих термінів та описувати способи їх перекладу з англійської мови на українську або з української мови на англійську, а провести комплексне дослідження термінологічних систем окремих галузей права. Як юристи, так і лінгвісти відзначають незалежність терміна від контексту, при цьому значення терміна розкривається в його дефініції, а не в контексті, як це відбувається із загальноживаною лексикою. Таким чином, слово переходить із загальнолітературної мови в мову професійну та стає елементом терміносистеми. Для більш чіткого опису юридичних термінологічних систем необхідно розробити класифікацію термінів даної предметної сфери, у зв'язку з чим виникає необхідність вибору класифікаційних підстав. Однією з таких підстав може бути фактор приналежності слова до підмови певної сфери діяльності. Особливості правової доктрини позначаються на використанні термінології, тому підбір еквівалентних відповідників для адекватного перекладу термінів можливий тільки після дослідження взаємозв'язків усередині кожної термінологічної системи, а також після вивчення межсистемного співвідношення термінів. Необхідно ще раз підкреслити, що об'єктом дослідження в цьому випадку стають не окремі терміни, а відповідні термінологічні поля.

Порівняльне дослідження української та англійської юридичної термінології має велике значення не тільки в теоретичному, але і в практичному плані. Існує нагальна потреба підготовки фахівців, здатних точно перекладати юридичні тексти різних жанрів у письмовій та усній формі. Без спеціальних підручників і словників таке завдання важко здійснити, оскільки нині здобувачам вищої освіти пропонуються посібники з юридичного перекладу, що містять перекладні еквіваленти окремих термінів і термінологічних словосполучень поза зв'язком із цілісними терміносистемами.

Ключові слова: термін, юридичний термін, терміносистема, право, мова.

Юридична термінологія широко використовується не тільки в професійному середовищі, а й в інших сферах мовної комунікації, тому існує великий попит на вивчення мови права для спеціальних цілей.

Юридична термінологія є унікальним об'єктом дослідження, оскільки характеризується великою різноманітністю

сфер застосування порівняно з іншими терміносистемами. За відомостями Комісії за жанрами юридичних текстів (Великобританія), кількість використовуваних у професійній сфері типів текстів – близько сімдесяти. Таке жанрове розмаїття зумовлено множинністю джерел права та розвиненістю англосаксонської правової сім'ї, до якої зараховуються насамперед правові системи Великобританії та США.

Проводити порівняльне дослідження систем юридичних термінів та понять в англійській і українській мовах досить складно, оскільки зіставляються не стільки самі терміни, скільки різні правові системи (як відомо, існують глибокі відмінності між українським кодифікованим та англо-американським прецедентним правом, які проявляються в тому числі і на рівні термінології). Словникова відповідність часто не дає правильного уявлення про лексичну одиницю, тому що за аналогічними термінами в двох мовах стоять різні поняття або різний обсяг значення близьких за змістом понять. Наприклад, «prosecutor» перекладається «прокурор», проте функції цих фігур у системах американського та українського права не збігаються, і американець, почувши слово «prosecutor», уявляє собі щось інше порівняно з тим, що вкладає в слово «прокурор» україномовний носій мови.

У зв'язку з цим, на нашу думку, існує нагальна потреба не просто проводити порівняльний аналіз окремих термінів та описувати способи їх перекладу з англійської мови на українську або з української мови на англійську, а провести комплексне дослідження термінологічних систем в окремих галузях права.

Для цього передусім необхідно визначити статус терміна в лексичній системі мови та ознаки, що відрізняють його від нетермінологічних лексем. Ф. де Соссюр бачить основну відмінність термінів від загальноживаних слів у такому: «Слово як знак має немотивовану, довільну природу, а термін – знак спеціальної семіотичної системи, яка має номінативно-дефінітивну функцію: номінативну тому, що термін (як слово) позначає цілий складний фрагмент із загальної системи смислів» [1, с. 126-127].

Зіставляючи слово і термін, можна виділити такі особливості останнього:

- 1) співвіднесеність значення не з окремим предметом або явищем, а з класом або родом предметів або явищ;
- 2) співвідношення не з побутовим поняттям або загальним уявленням, а з науковим або технічним поняттям;
- 3) необхідність функціонування терміна в рамках чітко визначеної терміносистеми; термін – член терміносистеми;
- 4) більш високий ступінь абстрагування від дійсності, аж до розриву з нею;

5) зв'язок терміна з певною професійною діяльністю, яка вимагає певних знань та навчання для вживання термінологічної лексики.

Наведені відмінності термінології від загальнонавчальної лексики виявлені мовознавцями. Цікаво проаналізувати, які критерії висувають юристи, розглядаючи питання про відмітні ознаки юридичного терміна. Звернемося до фундаментального дослідження «Юридична термінологія: формування і склад» С. П. Хижняка, в якому дається класифікація ознак, що характеризують термін, з погляду юристів. На думку автора, термін повинен бути:

1) єдиним, тобто вживатися в даному законі чи іншому нормативному акті в одному і тому ж сенсі, бути однозначним у межах однієї системи;

2) загальнонавчальним, а не винайденим законодавцем тільки для даного випадку, неприпустимо використання терміна в якомусь особливому значенні;

3) стабільним, тобто сенс і значення терміна не повинні змінюватися залежно від контексту;

4) логічно пов'язаним з іншими термінами даної системи;

5) співвіднесеним із професійною сферою вживання [2, с. 97].

Якщо порівняти розглянуті вище групи ознак, то стає очевидним, що юристи та лінгвісти розуміють під терміном дещо різні речі, хоча є і подібні критерії. Розуміння юристів значно ширше, оскільки вони відносять до категорії термінів навіть слова, які в текстах законів вживаються у своєму основному загальнолінгвістичному значенні. Подібні лексеми з точки зору більш суворого лінгвістичного підходу можна віднести до категорії термінів, тому що немає достатніх підстав для параметрів завершення цих понять.

Як юристи, так і лінгвісти відзначають незалежність терміна від контексту, при цьому значення терміна розкривається в його дефініції, а не в контексті, як це відбувається із загальнонавчальною лексикою. Таким чином, слово переходить із загальнолітературної мови в мову професійну та стає елементом терміносистеми.

На жаль, більш детальний аналіз відмінностей у підходах до проблеми термінування лексики з точки зору юридичного або лінгвістичного аналізу лежить за рамками цієї статті та вимагає подальшої розробки. Мета нашого короткого огляду – продемонструвати, що розробка цілісної концепції юридичної термінології вимагає поєднання підходів представників різних наук і на тепер перебуває на стадії формування.

Для більш чіткого опису юридичних термінологічних систем необхідно розробити класифікацію термінів даної предметної сфери, у зв'язку з чим виникає необхідність вибору класифікаційних підстав. Однією з таких підстав може бути фактор приналежності слова до підмови певної сфери діяльності. Зупинимось докладніше на розроблених раніше класифікаціях юридичної термінології.

Класифікація, розроблена А. С. Піголкіним, проводиться за вертикальним та горизонтальним принципами. На вершині вертикальної класифікації буде термінологія, закріплена в основному законі та інших законодавчих актах, тобто загальнонавчальна термінологія, яка об'єднує терміни, використовувани в усіх галузях права, та позначає найширші поняття.

Горизонтальна термінологія охоплює різні види міжгалузевих і галузевих терміносистем. Міжгалузєва терміноло-

гія – це терміни, які використовуються в кількох галузях права. Основний обсяг юридичних термінів припадає на міжгалузєву термінологію, тоді як кількість галузевих термінів порівняно невелика [3, с. 68-70].

Дещо іншу класифікацію ми знаходимо у Д. І. Мілославської [4, с. 36], яка виділяє такі групи термінів:

1) загальнонавчальні;

2) загальнонавчальні, що мають у нормативному акті більш вузьке, спеціальне значення

3) суто юридичні;

4) технічні.

Існують і інші класифікації юридичної термінології, проте для цілей цієї статті досить наведених вище класифікаційних підстав.

Термінологія правової сфери відрізняється від терміносистем інших галузей знань. Можна відзначити значний вплив латини на формування правової термінології, що призвело до втрати зв'язку між юридичною та загальнолітературною мовами. Правова термінологія в процесі становлення правових інститутів в Англії відокремилася від спільної мови та стала зрозумілою тільки присвяченим. Запозичені з латини слова стали вузькоспеціальними (дослідники відзначають, що збереглося до 10 % прямих латинських запозичень). Іншою особливістю можна вважати те, що в правових терміносистемах створюється особлива єдність лексичних одиниць, особлива їх сполучуваність та особливі зв'язки між словами, відбувається диференціація широкого та вузького значення слова в рамках даного термінологічного поля (так, у юридичній мові вузькоспеціального значення набувають такі слова, як «право», «сукупність», «склад» і ін.).

Ми вважаємо, що для зручності аналізу юридичну лексику можна розділити на класи за способом номінації поняття (терміни, терміноніми, професіоналізми). Іншим параметром є приналежність до певної галузі права, що дає підстави для віднесення лексеми до класу загальноюридичної або галузєвої лексики (визначення галузевих термінів можуть бути адекватно зрозумілими тільки в підсистемі відповідної галузі права). Третім параметром класифікації спеціальної лексики є виділення реалій, які представлені топонімами, антропонімами, апеліативами та фразеологізмами: Old Baily – Олд-Бейлі, Центральний кримінальний суд, топонім за назвою вулиці в Лондоні, де він знаходиться; Miranda Warning – офіційне оголошення підозрюваному його прав, антропонім за назвою відомого судової справи «Міранда проти штату Арізона» (1966); Pocket Veto – «кишенькове вето», непряме вето президента США, апеліатив (загальний іменник).

Класифікаційні підстави за належністю терміна до певного класу, за способом номінації та за виділенням типу реалії актуальні як для опису термінологічних систем однієї мови, так і для контрастивності досліджень. У процесі зіставлення правової термінології англійської та української мов з'являються інші класифікаційні ознаки.

Крім того, існують відмінності у використанні юридичної термінології в британському та американському варіантах англійської мови. Наведемо кілька характерних прикладів:

– міністерство закордонних справ: Foreign and Commonwealth Office (UK); State Department (USA);

– міністерство фінансів: Treasury (UK); Treasury Department (USA);

– міністерство юстиції: Department for Constitutional Affairs (UK); Department of Justice (USA);

– міністерство освіти: Department for Educational Skills (UK); Department of Education (USA).

Вказані відмінності становлять значні труднощі для перекладу, оскільки практично не фіксуються двомовними словниками.

Іншим характерним прикладом специфіки британської та американської термінологічних систем є класифікація злочинів. Детально ця тема розглянута в роботі Е. С. Максименко [5, с. 102].

Спочатку система класифікації в англійській та американській юридичних термінологіях збігалася. Усі «злочини» поділялися на “felonies”, “misdemeanours” та “treasons” з родовим терміном “crime”. За старою класифікацією “felony” поділялися на: “felony at common law”, “capital felony”, “statutory felony”. “Misdemeanour” включав два класи: “misdemeanor at common law”, “high misdemeanor”.

Відповідно до старої класифікації в мікрополі, представленому родовим терміном “felony”, входили номінанти “treason” та “sedition”. Така класифікація злочинів існувала в англійському та американському праві з кінця XIX століття. Однак у 1967 році в англійській юридичній термінології з’явилася нова класифікація, заснована на виділенні безпосередньо об’єкта злочину. В англійській юридичній термінології родовим терміном для даної таксономічної структури став термін “offence”. Термін “crime” став позначати поняття, які раніше виражалися термінами “felony” та “misdemeanour”. Замість термінів “felony”, “misdemeanour” та “treason” використовуються складені терміни, утворені на базі терміна “crime” з різними розповсюджувачами, обмеженими прийменниковими конструкціями: “crime” – “crime against the state”, “crime against justice”, “crime against religion”, “crime against reputation”, “crime against security”, “crime against morality”.

Відповідно до нової ситуації у моделі правової культури відбувся подальший перерозподіл наявних термінів по мікрополях: так, “crime against reputation” включають: “libel” (a method of defamation expressed by print, writing, pictures, or sign), “defamation” (an intentional false communication, either published or publicly spoken, that injures another's reputation or good name), “slander” (speaking of defamatory words tending to prejudice another in his reputation, community standing, office, trade, business or means of livelihood) (Black's Law Dictionary)[6].

У сучасній американській юридичній термінології збереглася стара, запозичена з англійського права класифікація, що об’єднує поняття, позначені термінами “felony” та “misdemeanour”.

Родовим терміном в американській таксономії на відміну від англійської є термін “crime”, а не “offence”. Термін “criminal offences” включає в себе: offences against persons (наприклад, “murder”, “manslaughter”), offences against habitation and occupation (наприклад, “burglary”, “arson”), offences against property (наприклад, “larceny”), offences against morality and decency (наприклад, “adultery”), offences against public order and government (наприклад, “treason”).

Крім того, в американській правовій системі існує класифікація злочинів за ступенем тяжкості, відповідно до якої термін *crime* має видові номінанти, які диференціюються за допомогою буквених індексів А, В, С, наприклад: А felony, В felony,

С felony і А misdemeanor, В misdemeanor, С misdemeanor. Такої класифікації в англійському кримінальному праві не існувало та не існує.

Перераховані відмінності англійської та американської термінології спричиняють труднощі у перекладі відповідних термінів на українську мову, оскільки в українській правовій системі існує своя класифікація злочинів, що відрізняється як від британського, так і від американського варіантів. Здійснюючи порівняльний аналіз термінології, необхідно враховувати, що в основі термінологічних систем лежать різні правові доктрини: романо-германська для української правової системи та англосаксонська – для англійського та американського права. Континентальна система права має ряд відмінностей від англо-американської системи. Так, наприклад, характерною особливістю останньої є поділ на статутне право (statute law) і загальне право (common law). Джерелом статутного права є законодавство. Загальне право складається з великої кількості судових прецедентів, тобто рішень, які визначають певний правовий принцип (ratio juris), обов’язковий для застосування у разі розгляду аналогічної справи. Таким чином, за прецедентом визнається правовстановлююча роль.

Особливості правової доктрини позначаються на використанні термінології, тому підбір еквівалентних відповідників для адекватного перекладу термінів можливий тільки після дослідження взаємозв’язків усередині кожної термінологічної системи, а також після вивчення межсистемного співвідношення термінів. Необхідно ще раз підкреслити, що об’єктом дослідження в цьому випадку стають не окремі терміни, а відповідні термінологічні поля.

Порівняльне дослідження української та англійської юридичної термінології має велике значення не тільки в теоретичному, але і в практичному плані. Це зумовлено гострою нестачею навчальних посібників і словників для юридичного перекладу. Існує нагальна потреба підготовки фахівців, здатних точно перекладати юридичні тексти різних жанрів у письмовій та усній формі. Без спеціальних підручників і словників таке завдання важко здійснити, оскільки нині здобувачам вищої освіти пропонуються посібники з юридичного перекладу, що містять перекладні еквіваленти окремих термінів і термінологічних словосполучень поза зв’язком із цілісними терміносистемами. При цьому не ставиться завдання ознайомитися з відмінностями двох правових систем, хоча без вивчення співвідношення англо-американських юридичних термінів з їхніми українськими еквівалентами якісний спеціальний переклад неможливий.

Література:

1. Ф. де Соссюр. Труды по языкознанию. Москва, 1977. 695с.
2. Хижняк С.П. Юридическая терминология: формирование и состав. Саратов, 1997. 137с.
3. Пиголкин А. С. Язык закона. Москва, 1990. 180 с.
4. Милославская Д. И. Термины избирательного законодательства и общественное сознание. Москва, 2002. 92 с.
5. Максименко Е.С. Национально-культурная специфика отраслевых терминосистем : на материале английской и американской юридической терминологии : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 10.02.04. Саратов, 2004. 194 с.
6. Bryan A. Garner Black's Law Dictionary, 9th Edition. USA, 2009. 1940 с.

Guseinova K. Comparative analyses of legal terms in English and Ukrainian languages: opportunities and prospects

Summary. The article is devoted to the comparative analysis of legal terms in Ukrainian and English (British and American) languages. It is difficult to conduct a comparative study of systems of legal terms and concepts in English and Ukrainian, as it is not so much the terms themselves that are compared as different legal systems. In this regard, there is an urgent need to conduct not just a comparative analysis of individual terms and describe ways to translate them from English into Ukrainian or from Ukrainian into English, but to conduct a comprehensive study of terminological systems in individual areas of law. Both lawyers and linguists note the independence of the term from the context, and the meaning of the term is revealed in its definition, and not in the context, as is the case with common vocabulary. Thus, the word passes from the general literary language to the professional language and becomes an element of the terminological system. For a clearer description of legal terminological systems, it is necessary to develop a classification of terms in this sub-

ject area, in connection with which there is a need to choose classification bases. One of such reasons may be the factor of belonging of the word to the subtext of a particular field of activity. Features of legal doctrine affect the use of terminology, so the selection of equivalent matches for adequate translation of terms is possible only after studying the relationships within each terminological system, as well as after studying the intersystem relationship of terms. It should be emphasized once again that the object of study in this case are not individual terms, but the relevant terminological fields.

Comparative study of Ukrainian and English legal terminology is of great importance not only in theoretical but also in practical terms. There is an urgent need to train specialists who can accurately translate legal texts of various genres in written and oral form. Without special textbooks and dictionaries, this task is difficult to accomplish, as higher education institutions are currently offered manuals on legal translation that contain translational equivalents of individual terms and terminological phrases unrelated to holistic terminology.

Key words: term, legal term, terminological system, law, language.

*Дорофеева М. С.,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри германської філології та перекладу
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ГАЛУЗЕВИЙ ПЕРЕКЛАД, РЕДАГУВАННЯ І ПОСТРЕДАГУВАННЯ У СИСТЕМІ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПЕРЕКЛАДАЧА

Анотація. Статтю присвячено ролі технологічної і перекладацької компетентностей як ключових рамок-вих компетентностей перекладача у системі підготовки майбутніх фахівців першого (бакалаврського) і другого (магістерського) рівнів вищої освіти. У сучасному освітньому просторі України питання оптимізації галузевого перекладу за допомогою комп'ютерних технологій залишаються не досить дослідженими як з академічного, так і з дидактичного погляду. Незважаючи на затвердження нових освітніх стандартів галузі знань 03 «Гуманітарні науки» спеціальності 035 «Філологія» у 2019 році, дисципліни, орієнтовані на сучасні вимоги індустрії перекладу і ринку перекладацьких послуг, лише повільно знаходять своє відображення у навчальних планах, освітньо-професійних та освітньо-наукових програмах підготовки майбутніх перекладачів. Глобальна проблема розриву між теоретичними знаннями зі спеціальності та практичними компетентностями випускників, зокрема технологічною компетентністю, ставить під загрозу конкурентоздатність майбутніх перекладачів на ринку праці. З урахуванням наведених дефіцитів підготовки фахівців, а також необхідності оптимізації процесу галузевого перекладу метою нашого дослідження стало експериментальне вивчення впливу системи автоматизованого машинного перекладу Google translate на швидкість та якість виконання студентами перекладацького замовлення.

Крім того, до завдань міні-дослідження входила оцінка сформованості перекладацької компетентності студентів у сфері письмового галузевого перекладу і редагування цільового тексту, а також технологічної компетентності у галузі постредагування машинного перекладу. Дослідницька гіпотеза полягала у наявності прямої залежності швидкості та якості виконання галузевого перекладу від жанру вихідного тексту і використання нейронної системи автоматизованого машинного перекладу Google translate. Умови експерименту передбачали розділення студентів-магістрів на три групи, кожна з яких отримувала той самий текст на переклад, але із різними завданнями. Перша група учасників перекладала текст самостійно, друга група виконувала постредагування перекладу, виконаного системою Google translate, третя група редагувала партнерський переклад іншого студента. Міні-дослідження проходили у чотири раунди на матеріалі чотирьох жанрів текстів: технічного, офіційно-ділового, теологічного та художнього. Студенти виконували переклади вдома та завантажували їх у Google Клас із поміткою часу виконання замовлення у хвиликах.

Результати показали, що гіпотезу про менші витрати часу та вищу якість виконання перекладу технічного та офіційно-ділового текстів порівняно з теологічним

та художнім текстами було підтверджено лише для групи 1 і частково для групи 3. Припущення для групи 2 (постредакторів) було спростовано. Результати експерименту свідчать про недостатню сформованість технологічної компетентності постредагування машинного перекладу і перекладацької компетентності редагування у студентів. Перспектива покращення показників часу та якості виконання галузевого перекладу шляхом формування технологічної компетентності вимагає дидактичних зусиль із розроблення і впровадження дисципліни «Галузевий переклад і постредагування» до освітніх програм підготовки перекладачів магістерського рівня вищої освіти.

Ключові слова: компетентність перекладача, технологічна компетентність, перекладацька компетентність, галузевий переклад, редагування, постредагування, нейронна система автоматизованого машинного перекладу Google translate.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасній системі підготовки майбутніх перекладачів як на міжнародному рівні, так і в Україні стрижневим елементом виступає поняття «компетентність». Нові освітні стандарти за спеціальністю 035 «Філологія» першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти передбачають три види компетентностей випускника: інтегральну, загальні та спеціальні (предметні фахові компетентності) [1, с. 6-7; 2, с. 7-8]. Стрімкий технологічний прогрес, пов'язаний із діджиталізацією суспільства, розвитком технологій у галузі штучного інтелекту, зокрема створенням нейронних систем автоматизованого машинного перекладу, подальшою розбудовою комп'ютерного інструментарію перекладача у вигляді термінологічних баз даних і програм перекладацької пам'яті, спричинив структурні зміни на ринку перекладацьких послуг.

Утім, майбутні фахівці письмового та усного перекладу все більше стикаються із прірвою між академічними знаннями, отриманими в університетах і спеціалізованих вищих навчальних закладах, та практичними вимогами роботодавців на місцях. Проблеми оптимізації письмового та усного (насамперед галузевого) перекладу за допомогою комп'ютерних технологій дотепер залишаються скоріше маргінальними під час підготовки перекладачів у системі вищої освіти України і навіть на теренах Європейського союзу. Тому питання про необхідність і доцільність формування технологічної компетентності майбутніх перекладачів бакалаврського і магістерського рівнів вищої освіти становлять *актуальність* цього дослідження.

Аналіз досліджень та публікацій з теми. Слід зазначити, що у загальній характеристиці освітніх стандартів бака-

лавра і магістра філології за спеціалізацією «Германські мови та літератури (переклад включно)», *інформаційно-комунікаційні технології* наведені у розділі «Опис предметної області» у підпункті «Методи, методики і технології» [1, с. 5; 2, с. 6]. Окрім того, у переліку загальних компетентностей випускника обох рівнів вищої освіти прямо вказані *навички використання інформаційних і комунікаційних технологій* [1, с. 7; 2, с. 7].

Європейські освітні стандарти підготовки письмових та усних перекладачів орієнтовані на рамкову програму Європейський магістр із перекладу (European Master's of Translation – EMT), розроблену у 2017 році та затверджену на період 2018-2024 роки [3]. Рамкова програма EMT охоплює, зокрема, ключові компетентності, потрібні випускникам перекладацьких відділень задля того, щоб бути конкурентоздатними на сучасному глобалізованому ринку праці. Термін «компетентність» трактується за визначенням Європейської рамки кваліфікацій від 2017 року як « доведена здатність використовувати знання, навички, соціальні та методичні вміння у робочих та навчальних ситуаціях і для професійного та /або особистого розвитку» [3, S. 3]. У межах рамкової програми Європейський магістр із перекладу EMT виділяють п'ять основних груп компетентностей, які містять окремі субкомпетентності: 1) лінгвістична компетентність (в оригіналі – компетентність у галузі мови і культури (нім. Sprache und Kultur)); 2) перекладацька компетентність (в оригіналі – компетентність у галузі письмового перекладу (нім. Übersetzen)); 3) технологічна компетентність (в оригіналі – компетентність у галузі використання інструментів і застосунків (нім. Technologie (Instrumente und Anwendungen)); 4) особистісна та міжособистісна компетентність (нім. persönliche und interpersonelle Kompetenz); 5) компетентність надання послуг перекладу (нім. Dienstleistungskompetenz) [3; 4, с. 597-599].

Наведені профілі компетентностей майбутнього перекладача першого і другого рівнів вищої освіти в Україні, так само, як і сукупність компетентностей Європейського магістра із перекладу, дозволяють стверджувати, що володіння інформаційно-комунікаційними перекладацькими технологіями посідає значне місце у системі компетентностей фахівця із письмового та усного перекладу, конкурентоздатного на міжнародному ринку праці.

Зважаючи на зазначене вище, **метою** роботи є встановлення впливу одного із популярних інструментів регулювання галузевого перекладу, а саме нейронної системи автоматизованого машинного перекладу Google translate, на якість і час виконання перекладацького замовлення. Задекларована мета передбачає кілька **завдань**: 1) провести міні-дослідження використання системи автоматизованого перекладу у групі студентів-магістрів за матеріалом різних типів і жанрів текстів для перекладу; 2) визначити змістові та просторово-часові умови проведення міні-дослідження; 3) оцінити ступінь сформованості технологічної компетентності студентів у галузі постредагування та її взаємозв'язок із швидкістю та якістю виконання перекладацького замовлення.

Вклад основного матеріалу. Задля досягнення поставленої мети у групі студентів-магістрів першого року навчання спеціальності 035 «Філологія», спеціалізації 035.043 «Германські мови та літератури (переклад включно) – перша німецька», Київського національного університету імені Тараса Шевченка проведено авторське міні-дослідження. Експеримент відбувався

у межах обов'язкової навчальної дисципліни «Галузеві теорії перекладу» за освітньо-науковою програмою «Галузевий переклад із німецької та англійської мов; міжкультурний менеджмент». У контексті завдань цієї статті нас цікавила насамперед технологічна компетентність виконавців перекладу, зокрема їхня здатність до постредагування автоматизованого машинного перекладу, виконаного нейронною системою Google translate. Поняття «постредагування» (слідом за С.Ганзен-Ширра) ми розуміємо як корегування машинного перекладу людиною, редагування тексту і підготовку перекладацького замовлення до друку [5]. За видами постредагування було білінгвальним і повним, тобто містило вихідний текст і машинний переклад, передбачаючи повноцінне лінгвістичне, стилістичне і графічне оформлення замовлення цільовою мовою.

Міні-дослідження містило чотири раунди з окремо сформульованими завданнями для самостійного виконання вдома. Після завершення роботи студенти завантажували свої переклади у Google Клас. Загальна кількість осіб, які брали участь у дослідженні, становила 9 студентів. За умовами експерименту студентів розділили на три групи, по три учасники у кожній. Кожна група отримувала своє перекладацьке замовлення щотижня протягом місяця із конкретною інструкцією.

Група 1 виконувала самостійний переклад без використання систем автоматизованого машинного перекладу та інших перекладацьких технологій, зокрема термінологічних баз даних і програм перекладацької пам'яті. Група 2 здійснювала постредагування перекладу, виконаного за допомогою нейронної системи автоматизованого машинного перекладу Google translate. Група 3 виконувала редагування помилок у готовому партнерському перекладі тексту, виконаного студентом із іншої групи магістрів-перекладачів, і мала підготувати переклад до друку. Всі партнерські переклади, обрані для використання у міні-дослідженні, були оцінені на «добре», тобто налічували не більше п'яти змістових помилок. Студенти-учасники трьох груп мали визначити час у хвилинах, витрачений на виконання перекладу, редагування або постредагування, і вказати його наприкінці перекладеного тексту.

Матеріали для перекладу охоплювали три спеціальні та один художній тип тексту, що розподілялися на такі жанри (нім. Textsorten): (текст а) – раунд 1 – технічний текст «посібник користувача мобільного пристрою»; (текст б) – раунд 2 – офіційно-діловий текст жанру «протокол»; (текст в) – раунд 3 – теологічний текст жанру «есе»; (текст г) – раунд 4 – художній текст жанру «притча» в авторстві І. Франка.

Дослідницька гіпотеза. Припущення полягало в тому, що існує пряма залежність швидкості та якості перекладу від жанру тексту і використання нейронної системи автоматизованого перекладу Google translate. Саме тому для проведення міні-дослідження було обрано різножанрові матеріали. За обсягом тексти для перекладу становили фрагменти від 1500 до 1800 знаків із пробілами.

Відповідно до авторської *гіпотези* група 1, що виконувала самостійний переклад, і група 3, що редагувала помилковий партнерський переклад, повинні були витратити приблизно на 15 хвилин менше часу на переклад або редагування перекладених фрагментів посібника користувача і протоколу, ніж на переклад або редагування фрагментів есе і притчі.

Очікувалося, що група 2, завданням якої було постредагування машинного перекладу Google translate, підготує пере-

клад технічного та офіційно-ділового тексту швидше учасників груп 1 та 3 приблизно на 10 хвилин. Водночас згідно із припущенням група 2 мала витратити орієнтовно на 15 хвилин більше часу на постредагування тексту есе і тексту притчі, ніж групи 1 і 3.

Відтак, різниця у часі між виконанням самостійного перекладу та редагуванням помилок партнерського перекладу, з одного боку, та постредагуванням технічного та офіційно-ділового текстів, із іншого боку, мала б становити приблизно 10-15 хвилин на користь постредакторів – групи 2. Така сама часова розбіжність очікувалася для виконання перекладу, редагування і постредагування теологічного та художнього текстів, але на користь груп 1 і 3.

У першому раунді всі групи перекладали або редагували/постредагували технічний текст – фрагмент посібника користувача мобільного пристрою [6, S. 20]. Протягом другого раунду студенти виконували переклад або редагування/постредагування фрагмента офіційно-ділового тексту «Bremer Protokoll» [7].

У третьому раунді учасники міні-дослідження здійснювали переклад або редагування/постредагування фрагмента тексту есе «Entstehung Europas», автором якого виступив колишній папа Римський Бенедикт XVI, відомий німецький теолог, кардинал Й. Ратцінгер [8, S. 68].

Четвертий раунд експерименту містив переклад, редагування або постредагування фрагмента художнього тексту-притчі І. Франка «Thomas mit dem Herzen und Thomas ohne Herz» [9, S. 3].

Результати дослідження представлені в табл. 1.

Таблиця 1
Результати міні-дослідження з оцінки компетентностей перекладу, редагування і постредагування студентами-магістрами

тип тексту/ жанр тексту/ назва тексту (фрагмент)/ учасник	група/кількість учасників/умови експерименту		
	група 1 3 учасники / переклад без використання комп'ютерних технологій	група 2 3 учасники/ постредагування автоматизованого перекладу Google translate	група 3 3 учасники/ редагування готового партнерського перекладу
технічний текст/ посібник кори- стувача/ User manual			
учасник 1	25 хв	30 хв	60 хв
учасник 2	20 хв	30 хв	45 хв
учасник 3	30 хв	35 хв	30 хв
<i>середнє арифметичне</i>	25 хв	32 хв	45 хв
офіційно-діло- вий текст/ протокол/ Bremer Pro- tokoll			
учасник 1	15 хв	25 хв	30 хв
учасник 2	20 хв	30 хв	20 хв
учасник 3	25 хв	45 хв	25 хв
<i>середнє арифметичне</i>	20 хв	33 хв	25 хв

теологічний текст есе/ Entstehung Europas			
учасник 1	35 хв	75 хв	40 хв
учасник 2	45 хв	45 хв	50 хв
учасник 3	40 хв	50 хв	60 хв
<i>середнє арифметичне</i>	40 хв	57 хв	50 хв
художній текст/ притча/ Thomas mit dem Herzen und Thomas ohne Herz			
учасник 1	60 хв	22 хв	40 хв
учасник 2	50 хв	25 хв	60 хв
учасник 3	55 хв	30 хв	50 хв
<i>середнє арифметичне</i>	55 хв	26 хв	50 хв

Проведене дослідження дозволяє зробити такі **висновки**:

1) гіпотеза про менші витрати часу на підготовку перекладу технічного та офіційно-ділового текстів порівняно із теологічним і художнім текстом підтвердилася для групи 1 (переклад без використання комп'ютерних технологій) і частково підтвердилася для групи 3 (редагування готового партнерського перекладу). Відповідно до показників табл. 1 на підготовку перекладу технічного тексту у групі 1 у середньому було витрачено 25 хвилин, на переклад офіційно-ділового тексту – 20 хвилин, тоді як відтворення теологічного тексту тривало у середньому 40 хвилин, а переклад художнього тексту – 55 хвилин. Отже, часова розбіжність між перекладом спеціальних текстів, теологічного тексту і художнього тексту у групі 1 становить від 20 до 35 хвилин;

2) У групі 3 (редагування партнерського перекладу) не виявлено значної розбіжності у часі редагування технічного, теологічного і художнього тексту, яка становила близько 5 хвилин. Утім, учасники експерименту потребували більше часу на редагування технічного тексту – 45 хвилин (табл. 1), який майже дорівнював часу редагування теологічного і художнього текстів (у середньому 50 хвилин), ніж редагування офіційно-ділового тексту (у середньому 25 хвилин). Відтак у випадку редагування перекладу технічного тексту у групі 3 авторське припущення було спростовано;

3) результати дослідження повністю спростували очікування для групи 2 (постредагування автоматизованого перекладу системи Google translate). Згідно з показниками табл. 1, постредагування автоматизованого перекладу технічного тексту тривало в цій групі близько 32 хвилин, тобто на 7 хвилин довше, ніж у групі 1, але на 13 хвилин менше, ніж у групі 3. На постредагування офіційно-ділового тексту студенти групи 2 витратили у середньому 33 хвилини, тобто на 13 хвилин довше, ніж учасники групи 1, та на 8 хвилин довше, ніж учасники групи 3. Час постредагування теологічного тексту у групі 2 тривав у середньому 57 хвилин, що на 17 хвилин довше, ніж у групі 1, та на 7 хвилин довше, ніж у групі 3. Неочікуваними виявилися витрати часу на постредагування перекладу художнього тексту. У групі 2 воно тривало значно менше, ніж у групі 1 і групі 3

(у середньому 26 хвилин). За даними табл. 1, цей показник на 29 хвилин був меншим, ніж у групі 1, та на 24 хвилини меншим, ніж у групі 3. Такий незбіг у часі виконання завдання можна пояснити змістовими та індивідуально-авторськими особливостями художнього тексту, обраного для перекладу;

4) авторське припущення щодо прямої залежності швидкості та якості виконання перекладу від жанру тексту і застосування нейронної системи автоматизованого перекладу Google translate підтверджено для групи 1, частково підтверджено для групи 3 і спростовано для групи 2. Результати експерименту показують, що ані використання нейронної системи автоматизованого перекладу Google translate у групі 2, ані наявність готового партнерського перекладу-шаблону у групі 3 не допомогли учасникам зменшити час виконання і підвищити якість перекладу (виняток становить постредагування художнього тексту). Утім, результати дослідження свідчать про те, що у студентів-магістрів не досить сформована технологічна компетентність постредагування, спостерігається дефіцит компетентності редагування і продукування цільового тексту, а також недостатній досвід перекладу великих обсягів текстів протягом обмеженого часу.

Тому *перспективою* підготовки майбутніх фахівців із метою оптимізації галузевого перекладу ми вважаємо розроблення дисципліни «Галузевий переклад і постредагування» і її введення у навчальні плани та освітні програми підготовки перекладачів магістерського рівня вищої освіти.

Література:

1. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 03 Гуманітарні науки, спеціальність 035 «Філологія». URL: 035-Filohiyya-bakalavr.28.07-1.pdf (mon.gov.ua) (дата звернення: 10.12.2021)
2. Стандарт вищої освіти України: другий (магістерський) рівень, галузь знань 03 Гуманітарні науки, спеціальність 035 Філологія. URL: 035-filohiyya-magistr.pdf (mon.gov.ua) (дата звернення: 10.12.2021)
3. European Master's in Translation. Kompetenzrahmen 2017. URL: emt_competence_fw_k_2017_de_web.pdf (europa.eu) (дата звернення: 8.12.2021)
4. Міщенко А. Перекладацька компетентність та освітній стандарт. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2017. Вип. 153. С. 597-603.
5. Hansen-Schirra S. Fachübersetzung & Postediting. *Johannes-Gutenberg-Universität Mainz*: веб-сайт. URL: <https://video.uni-mainz.de/Panopto> (дата звернення: 11.09.2021)
6. General mobile GM 8d. User Manual. Android One. 2018. 38 S.
7. Bremer Protokoll. II Winterakademie – Bildung mit Europa. Digitale Netzwerkuni (Bremen, Dezember 4–6, 2017). 2017. Handout.
8. Ratzinger J.K. Werte in Zeiten des Umbruchs. Die Herausforderungen der Zukunft bestehen. Freiburg : Herder, 2005. 156 S.
9. Franko I. Thomas mit dem Herzen und Thomas ohne Herz. *Die Zeit. Die Sonntagszeit, belletristische Beilage zur Tageszeitung*. Wien. 1904. Vol. 19. Nr. 626. S. 3-6.

Dorofeieva M. Specialized translation, edition and post-editing in the system of translator's competence

Summary. The article deals with the role of technological and translation competencies as key framework transla-

tor's competencies in the system of training future specialists of the first (bachelor's) and second (master's) levels of higher education.

In the modern educational space of Ukraine, the issues of specialized translation' optimization with computer technologies still remain insufficiently investigated both from the academic and didactic point of view. Despite the approval of new educational standards in the field of knowledge 03 "Humanities", specialty 035 "Philology" in 2019, disciplines focused on modern requirements in the translation industry and the translation services market are only few reflected in curricula, educational, professional and educational -scientific training programs for future translators.

The global problem of the gap between theoretical knowledge and practical competencies of the graduate, primarily technological competence, threatens the competitiveness of translation departments' graduates in the international translation services market. Given the above pain points of the future translators' training, as well as the need to optimize the specialized translation process, the aim of our research was an experimental study of the impact of the neural machine translation system on the translation time and quality of translation orders, done by students.

The tasks of the experimental study also included assessing the formation of students' translation competence in specialized translation and editing of the target text, and technological competence in the field of post-editing. The research hypothesis was that there is a direct dependence of the time and quality of specialized translation both on the genre of source text and the use of the automated machine translation system Google translate.

The experimental conditions provided for the division of master's students into three groups, which received the same text for translation, but with different tasks. The first group of participants translated the text unassisted without computer technologies, the second group post-edited the translation performed by Google translate, the third group edited the partner translation of another student. The study was conducted in four rounds on the basis of four genres: technical, official, theological and literary texts. Students performed translations at home and uploaded them to Google Class with a note of the translation time in minutes.

The experiment results showed that the hypothesis of less time and higher quality of technical and official translation compared to theological and literary translation was confirmed only for group 1 and partly for group 3. The hypothesis for group 2 - post-editors was refuted. Experimental data indicate a lack of both technological competence for post-editing and for translation editing competence of participants.

The perspective of improving the specialized translation time and quality through the formation of technological competence requires didactic efforts to develop and implement the discipline "specialized translation and post-editing" in educational programs for training translators of master's degree in higher education.

Key words: translator's competence, technological competence, translation competence, specialized translation, edition, post-editing, neural system of automated machine translation Google translate.

*Жулавська О. О.,*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3132-6877>*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології
Сумського державного університету**Заболотна І. С.,**студентка-магістрантка кафедри германської філології
Сумського державного університету*

СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ КУЛІНАРОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Анотація. Статтю присвячено теоретичному обґрунтуванню та аналізу специфіки утворення, функціонування і труднощів перекладу кулінарних термінів українською мовою. Різномовні кулінарні терміни представляють широке поле для лінгвокультурологічних досліджень унаслідок того, що гастрономічний дискурс у кожному мовному середовищі відображає особливості кулінарних традицій, різноманітність використовуваних харчових компонентів.

Кулінарні терміни – це найменування страв, напоїв і кондитерських виробів. Нині все ще бракує спеціального розділу ономастики, який вивчав би особливості цього лексико-семантичного розряду. Проте кулінарні терміни широко вживаються у спеціальній і художній літературі, періодичних виданнях і повсякденній мові. Кулінарні терміни поєднують ємність сенсу і стислість: за кожною назвою страви є рецепт. Кулінарні терміни можуть виконувати символізуючу, тематизуючу або оцінну функції, відображають реалії традиційного побуту. Вони пов'язані з історією формування національної кухні та належать до довготривалих фонових знань.

Відмінності у сформованих гастрономічних нормах породжують комплексні проблеми для міжкультурної комунікації та перекладу відповідно.

Тексти гастрономічного дискурсу становлять одну з основних труднощів англо-українського перекладу, адже такі тексти насичені національно-специфічною лексикою, до якої належать, зокрема, і найменування страв, продуктів харчування, способів приготування чи подавання їжі тощо. Порівняння текстів оригіналу та перекладу виявляє комплекс проблем, із якими стикається перекладач під час роботи з цими лексичними одиницями; аналізуються перекладацькі рішення, а також прийоми і трансформації, до яких вдаються перекладачі; представляються територіально і культурно сформовані перекладацькі традиції.

Основні прийоми перекладу кулінарних термінів можна розділити на ті, які реалізують стратегію одомашнення (калька, описовий переклад або аналоги – передавання складних для розуміння назв страв), і ті, що реалізують стратегію відчуження (транслітерацію чи деякі випадки дослівного, буквального перекладу або навіть збереження іншомовного слова без передавання його засобами мови перекладу).

З'ясовано, що стратегія фореїзації (відчуження) є ефективним та доцільним способом перекладу національно-специфічних кулінарних термінів, оскільки дозволяє зберегти їхній колорит. Натомість стратегія одомашнення у більшості випадків не є доцільною, адже під час її вико-

ристання втрачається оригінальне найменування страви, а переклад часто здійснюється через опис. Стратегія відчуження рекомендована до використання разом із перекладацьким коментарем, в основі якого зазвичай описовий прийом перекладу. Стратегія одомашнення є допоміжною для тлумачення лексеми у коментарі або зноски до назви страви чи продукту.

Ключові слова: кулінарні терміни, лінгвокультурологічні дослідження, гастрономічний дискурс, глутонім, стратегія одомашнення, стратегія відчуження.

Постановка проблеми. Гастрономічний дискурс є одним із найдавніших і найважливіших типів спілкування. Це тип змішаної комунікації, який відбувається під час придбання, виготовлення і вживання харчових продуктів, а головне, полягає в оцінюванні якості страв, мистецтві подавання їжі [1]. Гастрономічний дискурс є одним із соціальних дискурсів, у котрому ситуації, пов'язані з обробленням, приготуванням і вживанням їжі, набувають вербальної форми. Описуваний дискурс містить «текстові структури, пов'язані з процесом харчування, під час якого враховуються учасники, умови, способи спілкування, середовище, в якому триває мовлення, місце і час комунікації, цілі та мотиви, а також жанр і стиль мовлення [2, с. 70].

Об'єктом дослідження є тексти кулінарних рецептів і меню англійською мовою, їхні переклади українською мовою, а також лексичні одиниці, що відображають кулінарно специфічні поняття та їхні переклади українською мовою.

Предметом дослідження є особливості перекладу англійських кулінарних термінів українською мовою, що відображено у стратегіях, способах і трансформації, які застосовують перекладачі під час відтворення кулінарно-специфічних лексичних одиниць українською мовою.

Говорячи про важливість гастрономії для англословного світу, можна сказати, що процесу споживання їжі часто не надається належної уваги. Згідно із сучасним прагматичним поглядом прийняття їжі – це не поодинокий ритуал, а швидше послуга чи потреба. Перевага віддається легким у приготуванні стравам, які містять мінімальну кількість інгредієнтів. Показово, що прийняття їжі частіше проходить одночасно з такими діями, як перегляд телевізора або читання газети. Це призводить до відмови від гучних сімейних вечерь або обідів із друзями [3]. Отже, **актуальність дослідження** в тому, що

гастрономічному дискурсу бракує вивчення, а кулінарними не були предметом перекладацького аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кулінарними – це лексичні одиниці мови, що означають назви страв. Досліджували назви страв такі науковці, як Л. В. Андрейко [4], Ю.М. Половинчак [5].

Нині низка лінгвістичних робіт присвячена вивченню мовної концептуалізації сфери, пов'язаної із приготуванням і вживанням кулінарних страв та напоїв, де поняття «гастрономія» часто підміняється такими поняттями, як «кулінарія», «глютонія». Відповідно дискурси, які висвітлюють цю сферу життєдіяльності людини, названі кулінарним і глутонічним [6, с. 34].

Мета дослідження – обґрунтування та аналіз специфіки утворення і функціонування кулінарно-специфічної лексики, а також ґрунтовне вивчення труднощів, які виникають під час перекладу кулінарних термінів з англійської мови на українську, і способів їх вирішення.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі основні **завдання**: 1) визначити особливості функціонування кулінарних термінів у сучасній англійській мові; 2) охарактеризувати принципи і стратегії перекладу кулінарних термінів; 3) визначити основні перекладацькі прийоми і трансформації, які застосовуються під час перекладу кулінарних термінів; 4) дослідити особливості застосування стратегій одомашнення та відчуження під час перекладу кулінарних термінів.

У статті застосовувалися такі **методи дослідження**: узагальнення та інтерпретація теоретичного матеріалу, історичний і функціональний, а також структурний аналіз.

Виклад основного матеріалу. Кулінарний або гастрономічний дискурс має потужний лінгвокультурний потенціал, тому важливо знати історію національної кухні мови, кулінарні традиції, які є в цій культурі. Найвідоміші ресторани Лондона часто акцентують увагу на англійських традиційних стравах «від буряка до свинячих ніжок і тельбуха. У кулінарів знову стають модними такі традиційні продукти, як ревінь або чорний (кров'яний) пудинг. Отже, широке застосування знаходять сезонні та екологічно чисті продукти» [7, с. 36].

Для кожного регіону характерні свої неповторні страви, тому варто зазначити стереотипні особливості кожної із цих кухонь:

- в англійській кухні превалюють страви з риби (оселедець, сьомга, тріска), м'яса (баранина, курка, яловичина, свинина) та овочів (переважно печених);

- у шотландській кухні поширені різноманітні супи, крупи і м'ясні страви;

- в ірландській кухні переважають морепродукти, хліб (фруктовий, картопляний), червоні водорості [8, с. 36].

Нині є декілька термінів, що використовуються для позначення назв страв і напоїв: «кулінарний», «глутонічний», «гастрономічний» і «глутонічний прагматонічний». Зауважимо, що терміни «глутонічний» і «гастрономічний» більше асоціюються із лексикою загалом (наприклад «глутонічна лексика», «гастрономічна лексика»). У деяких випадках, зокрема під час найменування страв і напоїв у ресторанному меню, можна використовувати, зокрема, і термін «глутонічний прагматонічний», як це робить, наприклад, Л. Р. Єрмакова у своєму дослідженні, розглядаючи глутонічні прагматоніми у зв'язку з національним характером [1, с. 36]. Водночас деякі науковці вважають, що термін «глутонічний прагматонічний» є дуже об'ємним; він містить ще і назви закладів харчування, торгових марок продуктів харчування.

Класифікацію кулінарних термінів можна представити у декількох класах, наприклад, класифікація найменувань підприємств громадського харчування; класифікація за професією кухаря; харчові продукти, найменування їжі та продуктів харчування тваринного походження; найменування їжі та продуктів харчування рослинного походження; спеції і прянощі; страви; напої; хлібо-булочні вироби; найменування кухонного приладдя [9, с. 42].

Загалом із погляду на структуру кулінарних термінів є словосполученнями, побудованими переважно за атрибутивною моделлю, тобто один із компонентів «стрижневий», інший уточнює його [10, с. 43]. Отже, кулінарний термін має сувору послідовність: означення знаходиться перед означуваним словом. Водночас назва страви або напою містить ім'я творця або ім'я відомої особистості, або географічне місце, де ця стравка або напій були вигадані.

Вивчаючи особливості та стратегії перекладу кулінарних термінів англійською мовою, треба звернутися до теоретичного осмислення цього питання. Загалом під час перекладу перекладач зближує дві лінгвістичні системи, одна з яких експліцитна і стійка, інша – потенційна та адаптована [11, с. 45]. Насамперед перекладач досліджує текст оригіналу; оцінюватиме дескриптивний, афективний та інтелектуальний зміст одиниць перекладу, які він вичленував; відновлюватиме ситуацію, описану у тексті; зважуватиме та оцінюватиме стилістичний підхід тощо [12, с. 41].

Відмінності у системах вихідної мови та мови перекладу, особливості створення текстів за кожною з цих мов по-різному можуть обмежувати можливість повного їх збереження під час перекладу змісту оригіналу. Тому перекладацька еквівалентність ґрунтується на збереженні і, відповідно, втраті різних елементів змісту, що містяться в оригіналі [13, с. 23].

Аналіз способів відтворення англійських кулінарних термінів українською мовою уможливило розподіл прийомів перекладу від найчастіших до рідко вживаних [14, с. 4; 15, с. 64]. *Калькування* (відтворює лексику оригіналу за допомогою словникових статей і часто не вимагає від перекладача будь-яких фонових знань. Калькування є запозиченням особливого роду. Зазвичай ми запозичуємо з іноземної мови ту чи іншу синтагму і буквально перекладаємо її елементи, наприклад, *fruit and vegetable carving* [16] – карвінг овочів і фруктів, *spicy pancakes* – пікантні млинці, *soda bread* [16] – содовий хліб. У цьому випадку ми отримуємо калькований вираз, використовуємо синтаксичні структури мови перекладу, привносячи в неї нові експресивні елементи або калькування структури, нові конструкції. Виділяють два види слів-кальок: словотворчі та семантичні. Семантичні кальки – це українські слова, які отримали нові значення під впливом відповідних слів іншої мови внаслідок буквализму під час перекладу. Наведемо приклад: *roasted peppers with mozzarella* [17] – смажені перці з моцареллою.

Транскрипція і транслітерація зберігають національний колорит, точно передають антропоніми, топоніми і назви інгредієнтів, які входять до складу кулінарних термінів. Транскрипція або транслітерація часто використовуються під час перекладу кулінарних термінів іншомовного походження, наприклад: *aioli* – айолі, *Consomme "Divette"* [16] – консоме «Діветт», *Quiche Lorraine* [16] – кіш-лоррен тощо. Часткова транскрипція зустрічається в таких прикладах перекладу кулінарних термінів: *fondue de tomates* [16] – фондю з помідорів, *apple crumble* [16] – яблучний кранбл, *spicy chutney* [16] – гострий чатні.

Розглянемо основні прийоми перекладу, що використовуються під час відтворення англомовних кулінарних термінів українською мовою. Загалом під час перекладу кулінарних термінів ми часто стикаємось із запозиченими словами, наприклад: *parfait* – «1) a dessert consisting of layers of ice cream, fruit, etc., served in a tall glass 2) a rich cold dessert made with whipped cream, eggs, and often fruit; Origin: from the French adjective parfait» [16] / *парфе* – «1) десерт, що складається із шарів морозива, фруктів тощо, подається у високій склянці; 2) насичений холодний десерт, який приготований зі збитими вершками, яйцями і часто фруктами; Походження: від французького прикметника *parfait*».

Як показує практика, прийом транскрипції або транслітерації під час перекладу використовується у деяких випадках: з одного боку, він вимагає наявності у терміна певного звукового ладу і закінчення, що сприяє подальшому утворенню відмінкових форм іменника; з іншого – слід обмежено включати запозичення у систему понять відповідної галузі [17, с. 42]. Одна з основних переваг транскрипції як прийому – максимальна стислість, яка є основною причиною транскрибування.

Розглянемо приклади англійських найменувань страв, під час перекладу яких зазвичай використовується прийом транслітерації або транскрипції: *beefsteak* – біфштекс, *fish and chips* – фіш-енд-чипс, *hamburger* – гамбургер, *cheeseburger* – чізбургер, *fishburger* – фішбургер, *nuggets* – нугетси, *roast beef* – роастбіф, *beef Wellington* – біф Веллінгтон, *pudding* – пудинг, *doughnut* – донат *ma in* [17].

Транскрибування чи транслітерації досить для перекладу деяких національно-специфічних кулінарних реалій, особливо назв популярних у всьому світі страв, які з великою часткою вірогідності виявляються відомими читачеві за текстом перекладу. Втім, іноді перекладачеві доводиться використовувати комбінований спосіб – транскрипцію + опис, або ж поєднання транскрипції і кальки, наприклад: *Worcester sauce* – вустерський соус [16].

Транскрипція або транслітерація часто використовуються під час перекладу кулінарних термінів іншомовного походження, наприклад: *aioli* – айолі, *Consomme "Divette"* – консоме «Діветт», *Quiche Lorraine* – кіш-лоррен тощо. Часткова транскрипція трапляється в таких прикладах перекладу кулінарних термінів: *fondue de tomates* – фондю з помідорів, *apple crumble* – яблучний кранбл, *spicy chutney* – гострий чатні [16]. Загалом прийом транскрипції є одним із найдоцільніших через його компактність і зручність, а також тому, що реципієнти часто вже мають фонові знання, потрібні для розуміння тієї чи іншої реалії, тому супровід коментарем не обов'язковий. Поміж таких реалій велику групу формують так звані «нові» реалії – шойно відомі, але такі, що дуже швидко набули широкого поширення завдяки соціальним мережам, інтернет-виданням тощо, наприклад: *pancakes* – панкейки, *sir cakes* – капкейки, *muffins* – маффіни, *doughnuts* – донати [16].

Калькування є запозиченням особливого роду. Зазвичай ми запозичуємо з іноземної мови ту чи іншу синтагму і буквально перекладаємо її елементи, наприклад: *fruit and vegetable carving* – карвінг овочів і фруктів, *spicy pancakes* – пікантні млинці, *soda bread* [16] – содовий хліб. Цього разу ми отримуємо калькований вислів, використовуємо синтаксичні структури мови перекладу, привносячи в неї нові експресивні елементи, або калькування структури, привносячи в мову нові конструкції. Виділяють два види слів-кальок:

словотворчі та семантичні. Семантичні кальки – це українські слова, які здобули нових значень під впливом відповідних слів іншої мови внаслідок буквализму під час перекладу, наприклад: *roasted peppers with mozzarella* – смажені перці з моцареллою [17]. Під час калькування зберігається семантичний зміст, але втрачається національний колорит. Наприклад, кулінарним *shepherd's pie* [16] перекладається з англійської мови як «пасуший пиріг». Але навряд чи неангломовний відвідувач ресторану знатиме, що це картопляна запіканка з бараниною. Тому у цьому разі потрібне уточнення. Калькування дозволяє перенести в мову перекладу гастрономічну реалію за максимально повним збереженням семантики. Однак збереження семантики не означає збереження національного колориту, оскільки частина слова або вислову відтворюється засобами мови перекладу, наприклад, *oxtail soup* – «суп із бичачих хвостів», *jellied Eel* – «заливний вугор» [16].

Описовий переклад необхідний для повного пояснення значення реалії, розуміння якої вимагає додаткового коментаря. Наприклад: *mehalabeya* – мехалабія (египетський десерт *tutu pudding*), *savoury omelette* – омлет із запашними травами [16].

Кожен із наведених прийомів перекладу гастрономічних реалій має свої переваги та вади: використовуючи транслітерацію і транскрипцію, перекладач зберігає екзотичний колорит, але не бере на себе відповідальності за зміст; калькування пов'язане із буквализмом і втратою національного колориту; описовий переклад призводить до збільшення обсягу тексту, що не завжди є бажаним.

Під час перекладу тексту, насиченого реаліями, треба не допустити розбіжності між текстом оригіналу і текстом перекладу, що виявляється зазвичай на рівні плану змісту і плану вираження, що може призвести до змістовних помилок спотворення фактологічної інформації у перекладі або у невиправданій втраті комунікативно-релевантної інформації. Задля уникнення неправильного розуміння укладеної у тексті інформації та зниження якості перекладу студенту потрібно мати достатні фонові знання культури та історії країни іноземної мови, а також володіти технологією перекладу і вмінням застосовувати різні прийоми передавання англомовних реалій українською мовою.

Висновки. У статті сфокусовано увагу на перекладацьких прийомах, які реалізують стратегію одомашнення (калька, описовий переклад або аналоги як варіант передавання складних для розуміння назв страв), або стратегію відчуження (транслітерація або деякі випадки дослівного, буквального перекладу чи навіть збереження іншомовного слова без передавання його засобами мови перекладу). Основними стратегіями під час перекладу культурно-специфічної лексики є стратегії доместикації і форенізації. Найбільш бажаним і доцільним способом перекладу національно-специфічних кулінарних термінів (які є безеквівалентними) є стратегія відчуження із використанням стратегії одомашнення як допоміжної для тлумачення значення лексеми у коментарі або зноски до назви страви чи продукту.

Література:

1. Срмакова Л. Р. Глоттоническая номинация в этнокультурном аспекте. URL: http://rusnauka.com/28_PRNT_2011/Philologia/9_94631.doc.htm
2. Державецкая И. А. Глоттонический дискурс: лексикографический аспект. *Одесский лингвистический вестник*. 2014. Вып. 4. С. 69–72.

3. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики. Кіровоград, 1999. 148 с
4. Андрейко Л. В. Стратегії очуження та одомашнення при перекладі інтертекстуальних одиниць у художньому творі. *Філологічні трактати*. 2015. Т. 7, № 3. С. 7–13.
5. Половинчак Ю. М. Кулінарно-гастрономічний дискурс соціальних медіа в процесах формування національної ідентичності. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2016. № 82. С. 34–47.
6. Бірковська І. М. Гастрономічні та антропонімічні культурні константи в Британському фольклорі. *Закарпатські студії*. 2015. Вип. 5. С. 33–38.
7. Климович С. Глютоніми на позначення десертів в українському гастрономічному дискурсі. Матеріали І Міжнародної наук. практ. конф. «Філологія та лінгводидактика в умовах євроінтеграції: реалії і перспективи». Херсон, 2018. С. 88–91.
8. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця: Нова книга, 2004. 576 с.
9. Levi-Strauss C. The Culinary Triangle. *Food and Culture: a Reader*. NY, 2013. 3rd ed. P. 40–47.
10. Кияк Т. Р. Функції та переклад термінів у фахових текстах. *Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2008. С. 3–5.
11. Коваленко А. О. Стратегії перекладу текстів дискурсу маскультури. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. С. 174–179.
12. Мороз Т. О. Специфіка перекладу культурно маркованих одиниць. *Вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. 2018. Вип. 4.4. С. 64–68.
13. Чернова Ю. В., Гарашенко Т. С. Кулінарна термінологія та проблеми її перекладу. *Young Scientist*. 2018. №12(64). С. 149–150.
14. Oxford Advanced Learner's Dictionary URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>
15. Delia online. Recipes. URL: <http://www.deliaonline.com/recipes>
16. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/sis/index.shtml>
17. Collins English Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english>

Zhulavska O., Zabolotna I. Ways of reproduction of culinary names in the Ukrainian language

Summary. The article is devoted to the theoretical substantiation and analysis of the specifics of the formation, functioning and difficulties of translating culinary names into Ukrainian. Multilingual culinary names represent a wide field for linguistic and cultural studies, due to the fact that gastronomic

discourse in each language environment reflects the peculiarities of culinary traditions, the variety of food ingredients used.

Culinary names are the names of dishes, drinks and confectionery. Today there is still a lack of a special section on onomastics, which would study the features of this lexical-semantic category. However, culinary names are widely used in special and fiction, periodicals and everyday language. Culinary names combine the capacity of meaning and brevity: for each name of the dish – a recipe. Culinary names can perform a symbolic, thematic or evaluative function, reflect the realities of traditional life. They are connected with the history of the formation of national cuisine and belong to the long-term background knowledge.

Differences in the established gastronomic norms create complex problems for intercultural communication and translation, respectively.

Texts of gastronomic discourse are one of the main difficulties of English-Ukrainian translation, because such texts are full of national-specific vocabulary, which includes, in particular, the names of dishes, foods, methods of cooking or serving food and more. Comparison of the original and translated texts reveals a set of problems faced by the translator when working with these lexical items, analyzes translation decisions, as well as techniques and transformations resorted to by translators, presents territorially and culturally formed translation traditions.

The main methods of translating culinary names can be divided into those that implement the strategy of domestication (tracing paper, descriptive translation or analogues – the transfer of difficult to understand names of dishes) or the strategy of alienation (transliteration or some cases of literal, literal translation or even preservation of a foreign word. languages of translation).

The strategy of forensics (alienation) has been found to be an effective and expedient way of translating nationally specific culinary names, as it allows to preserve their color. The strategy of domestication, on the other hand, in most cases is not appropriate in itself, because its use loses the original name of the dish, and the translation is often done through a description. The alienation strategy is recommended for use together with the translation commentary (which is usually based on a descriptive method of translation). The strategy of domestication is helpful to interpret the token in the commentary or footnote to the name of the dish or product.

Key words: culinary names, linguocultural studies, gastronomic discourse, glutonym, domestication strategy, alienation strategy.

Карачова Д. В.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри ділової іноземної мови та перекладу

Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Карпенко Н. О.,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри мовної підготовки І

Навчально-наукового інституту міжнародної освіти

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Агібалова Т. М.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри ділової іноземної мови та перекладу

Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

РОЛЬ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ДОСЯГНЕННІ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ Й АДЕКВАТНОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕКСТІВ

Анотація. Статтю присвячено проблемі залучення перекладацьких трансформацій під час перекладу англomовних економічних текстів українською мовою. Поняття перекладацьких трансформацій як сутнісно-теоретичну підвалину нашого дослідження визначаємо як перетворення, за допомогою яких перекладач здійснює перехід від одиниць мови оригіналу до комунікативно-рівноцінних одиниць цільової мови через неможливість використання регулярних відповідників в умовах заданого контексту. Метою наукової розвідки є визначення та дослідження специфіки міжмовних перетворень під час перекладу текстів зазначеної семантики з урахуванням їхнього функціонального навантаження відповідно до жанру комунікації. Аргументацію доцільності залучення перекладацьких трансформацій описано на засадах категорії адекватності, що забезпечує як прагматичність завдання, так і максимальний рівень еквівалентності в співвідношенні початкового й кінцевого текстів, виходячи зі стильових вимог і мовних нормативів цільового тексту. З огляду на необхідність прицільного вивчення такої царини перекладацької діяльності у сфері професійного словника на сучасному етапі для аналізу ми обрали саме тексти медійного дискурсу як такі, що презентують зріз так званого «живого» мовлення як комунікацію автора з реципієнтом у режимі умовно реального часу.

У статті акцентовано, що адекватне «розкодування» одиниць мови оригіналу не має уніфікованої методики, незважаючи на численну кількість класифікацій і прийомів міжмовних трансформацій, пропонувану дослідниками. З'ясовано, що під час добору лексичного відповідника й адекватної синтаксичної структури перекладач має спиратися на контекст і розумітися в предметно-поняттєвому полі цільової мови. Доведено, що, хоча висококачотними способами перекладу на рівні речення є перестановка, заміна, додавання, у той час, коли нульова трансформація простежується майже виключно в заголовках, а вилучення можливе лише за умови порушення нормативів цільової мови або у випадку дублювання означуваних понять, най-

частіше для медійних текстів економічної тематики застосовано комбінований спосіб через їхню подвійну науково-публіцистичну жанрову природу.

Ключові слова: перекладацька трансформація, адекватність, нульова трансформація, перестановка, заміна, додавання, вилучення.

Постановка проблеми. Здійснення міжнародних контактів приводить до розширення перекладацької діяльності в усіх її формах. За таких умов надзвичайно важливою є роль перекладу економічних текстів для отримання, інтерпретації та поширення інформації про систему суспільних відносин за допомогою моделей дійсності. Економічна тема стала однією з найбільш затребуваних як для фахівців, так і для людей, які опосередковано залучені до сфери фінансів, кредиту й грошового обігу як резиденти своєї країни. У таких умовах переклад сприяє порозумінню в міжнаціональних економічних, наукових, суспільно-політичних реаліях. Для аналізу як об'єкт дослідження ми обрали саме економічний текст, що функціонує у сфері електронних засобів масової комунікації, оскільки вважаємо, що він презентує найсучасніший зріз мовлення, причому у форматі так званої «живої» комунікації автора з реципієнтом. Предмет дослідження – перекладацькі трансформації синтаксичного рівня, що виникають у результаті перекладу англійських економічних текстів українською мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження специфіки перекладу економічних текстів, а саме визначення, опис і порівняння традиційних та інноваційних способів, методів і підходів, становить інтерес як перекладознавча проблема для наукових розвідок, оскільки сприяє як вирішенню низки прикладних галузевих завдань, так і прискоренню обміну інформацією у сфері економіки між фахівцями й науковцями провідних країн світу. Аспектологію міжмовних трансформацій досліджують та описують В. Карабан, І. Корунець, В. Комісаров, Л. Латишев, Ф. Циткіна, Я. Рецкер, В. Слепович,

В. Коптілов, Т. Левицька, А. Горохова, Л. Латишев, Т. Козакова; акцент на економічному перекладі роблять як викладачі-науковці, так і укладачі сучасних словників відповідної термінології: Л. Черноватий, З. Куделько, Т. Крисанова, Ю. Височинський, Р. Соневицький, А. Латигіна, Н. Бессараб, А. Шимків.

Мета статті – виявлення та дослідження на рівні речення специфіки міжмовних трансформацій під час перекладу текстів економічної семантики з англійської мови на українську.

Виклад основного матеріалу. Серед основних мовних особливостей сучасних медіатекстів дослідники виділяють такі: високий ступінь інформативності, що передбачає наявність розгалуженої фахової терміносистеми й певних знань із відповідної проблематики або галузі в читача; демократизація публіцистичного стилю мовлення, інакше кажучи, його деофіціалізація та пов'язане з нею розширення стилістичних норм; слідування так званій мовній моді й відповідне розширення словника медіамови; до певної міри англізація мови сучасних засобів масової інформації (далі – ЗМІ), на що треба звернути особливу увагу сучасним перекладачам. Оскільки ми в роботі зосереджуємо ракурс уваги саме на економічному тексті, маємо виокремити його основні характеристики:

1. Стилїстика мовлення. Економічний текст ЗМІ поєднує риси публіцистичного й наукового стилів. Поділяємо думку дослідників, що економічні тексти масової комунікації, з одного боку, наближені до книжного й наукового стилів і характеризуються логічністю та стандартизованістю мовлення, чітким викладом фактів і подій, розгорнутістю висловлювання, наявністю термінології з певних галузей знань, як-от: політичні, технічні, суспільні тощо; з іншого боку, для текстів економічного дискурсу ЗМІ – як таких, де важливе місце займає образ автора чи авторське «я» – характерне вживання емоційно-оцінних, експресивних лексичних одиниць, фразеологізмів різних структурних типів і різного стилістичного забарвлення, розмовної лексики, професійного жаргону, оскільки повідомлення, в яких використовується емоційний вплив на читача, легше засвоюються та довше зберігаються в пам'яті [1].

До того ж стандарти стилістики економічного тексту в мові оригіналу й у цільовій мові не збігаються, адже на відміну від англійського варіанта в українській фаховій журналістиці немає такого великого шару образної лексики, і це до певної міри нейтралізує її рівень конотативної валентності. Так, уживання різноманітних фразеологізмів є ознакою англійського медійного тексту, натомість в українському ресурсі залучено значно більшу кількість стандартизованих кліше. Це дозволяє зробити висновок, що вітчизняний фаховий медіадискурс більше тяжіє до наукового стилю мовлення, ніж англійський ЗМІ.

2. Економічні терміносистеми української та англійської мов не збігаються. Багато економічних термінів «невмотивовані», що пояснюється відсутністю в українській мові понять, які відповідають сучасній ринковій економіці. Як ми з'ясували, найчастіше економічні терміни перекладаються засобами транскрипції та транслітерації, а також лексичного калькування. До того ж так звана «мовна мода», що широко представлена саме в медіаракурсі комунікації, свідчить про тенденцію вживання великої кількості запозичень замість вітчизняних мовних відповідників навіть за умови їх традиційного вживання в цільовій мові. Це здебільшого пояснюється тяжінням терміносистеми фахової мови до лаконізму: *міжнародні торги – тендери; передавальний натис на цінному папері – індосамент; зниження курсу – деваль-*

вація; нематеріальні активи – гудвіл; Міжнародні правила інтерпретації торгових термінів – Інкотермс; працівник транспортної компанії – логіст; кей-флюу – рух грошових коштів; наблік рілейїнз – зв'язки з громадськістю.

3. В англійських медійних текстах економічного профілю переважають так звані «популярні» економічні терміни, добре відомі читачам: *default – дефолт, budget – бюджет, tax – податок*, натомість вживання одиниць вузькогалузевої термінології здебільшого супроводжується поясненням відповідних понять: *credit rating – кредитний рейтинг, public debt – державний борг, budgetary policy – бюджетно-податкова політика.*

4. Для досягнення адекватності під час перекладу текстів економічного дискурсу необхідною умовою є застосування перекладацьких трансформацій. Оскільки морфологія та синтаксис англійської та української мов не збігаються, під час перекладу фахових текстів перед перекладачем стоїть завдання передати сутність поняття, що стоїть за буквено-звуковою одиницею мови оригіналу. Якщо слово має експресивне навантаження, перекладач має спиратися виключно на інтерпретацію ознаки, що лежить в основі образу, по-перше, зважаючи на те, що під час перекладу такого англійського тексту українською мовою в ряді випадків спостерігається зниження експресивності, причому те ж саме може відбуватися й за зворотного перекладу; по-друге, усвідомлюючи, що, оскільки економічний дискурс ЗМІ орієнтований на широку аудиторію, мова економічних статей у цілому не повинна ускладнювати розуміння.

Визначаючи таке поняття, як «перекладацькі трансформації», науковці обирають досить різні ключові слова, кваліфікуючи їх як прийоми логічного мислення: прийом, що допомагає розкривати значення іншомовного слова в контексті й знайти йому український відповідник, який не збігається зі словником (Я. Рецкер); перетворення та заміни в процесі перекладу однієї форми вираження іншою (А. Швейцер); міжмовні перефразування (Л. Латишев); засоби перекладу за умови відсутності словникової відповідності або неможливості використання таких відповідників з огляду на контекстуальне оточення (В. Комісаров) [2; 3; 4; 5]. З огляду на опрацьовані наукові дослідження та численні класифікації перекладацьких трансформацій (В. Комісаров, Т. Казакова [6], Я. Рецкер, Л. Латишев) вважаємо за доцільне виділити в економічному тексті такі види міжмовних перетворень:

1) лексичні трансформації: транслітерація, калькування, звуження значення (конкретизація), розширення значення (генералізація), експлікація (описовий переклад);

2) лексико-граматичні трансформації та граматичні трансформації: нульова трансформація (повне збереження мовних елементів та їх місця в реченні під час перекладу), перестановка (пермутація), заміна (на рівні синтаксичної структури речення), додавання (додавання частин мови), вилучення (вилучення елементів), антонімічний переклад;

3) стилістичні трансформації: емпатизація (стилістична спеціалізація), стилістична нейтралізація.

Л. Латишев називає три основні причини використання перекладацьких перетворень:

1) відмінності в системах вихідної та цільової мов (в одній із мов немає категорії, характерної для іншої мови; порівняльні мовні категорії не повністю співвідносяться між собою щодо обсягу значення);

2) розбіжності в мовних нормах тексту цільового й оригінального (ми стикаємося з порушенням норми в тому випадку,

коли зрозуміла суть висловлювання, однак це викликає уявлення про неправильність мови (нормативні відхилення));

3) невідповідність між узусами, що діють у середовищі носіїв мови оригіналу й цільової мови [4].

Методом суцільної вибірки з інтернет-джерел ми виділили певну кількість економічних статей, як професійно орієнтованих, так і публікацій для широкого загалу. Отже, у межах розвідки розглянемо в них перекладацькі трансформації на рівні речення:

1. Нульова трансформація. Такий різновид синтаксичних перекладацьких трансформацій передбачає повне збереження мовних елементів та їх місця в реченні під час перекладу мовою вихідного тексту: *Omicron is an economic threat, but inflation is much worse* (London News Time, 17 December 2021) – *Омікрон – це економічна загроза, але інфляція набагато гірша; On Thursday, Britain's central bank unexpectedly raised interest rates* (The News International, 17 December 2021) – *У четвер британський Центробанк несподівано підвищив процентні ставки; Trump asks Supreme Court to step in* (New York Post, 18 December 2021) – *Трамп просить Верховний суд втрутитися; Buyers compete with one another* (The Guardian, 8 May 2017) – *Покупці конкурують один з одним*. Через свою синтаксичну цільність (здебільшого прості або складні речення без другорядних членів) такі висловлення майже виключно представлені заголовками й короткими реченнями-анотаціями до газетних текстів, наявність шару фахової термінології в них мінімізована або взагалі нульова. Звісно, як відмінності морфологічного й синтаксичного планів мови оригіналу й цільової мови, так і розбіжності в стилістиці обох мов приводять до низької частотності вживання нульової трансформації.

2. Перестановка. Такий вид трансформації, як перестановка, на нашу думку, може вважатися найчастіше вживаною перекладацькою технікою в економічному перекладі. Під час використання перестановки професійний перекладач змінює порядок розташування мовних елементів тексту оригіналу, а саме: слів, словосполучень, частин складного речення або навіть самостійних речень. Як показав аналіз, найчастотнішими перекладацькими трансформаціями в економічному тексті є перестановка, за якої група підмета втрачає своє перше місце в реченні, відбувається зміна порядку слідування обставинної конструкції та граматичної основи речення для емоційного акцентування певної частини вислову, зміна порядку слідування частин складного речення (головного й підрядного):

а) заміна порядку слідування граматичної основи речення та вставної конструкції: *We see, day after day, that the main drivers of inflation are imported from overseas, such as fuel and energy, vehicles, and other imported goods such as garments and furniture, along the biggest macroeconomic question facing the UK whether families feel deceived this Christmas* (The Guardian, 25 November 2021) – *День за днем ми бачимо, що основними чинниками інфляції є імпортовані з-за кордону паливо й енергія, транспортні засоби й інші імпортовані товари, такі як одяг і меблі, разом із найбільшим макроекономічним питанням, що стоїть перед Великобританією: чи почуватимуться обдуреними наші сім'ї цього Різдва?*;

б) зміна місця обставини (прислівника образу дії) в реченні: *Mary Daly, president of the Federal Reserve Bank of San Francisco, wanted to withdraw economic help slowly but now she might support a rate increase as soon as March* (The New York Times, 21 December 2021) – *Мері Дейлі, президент Федерального резерв-*

ного банку Сан-Франциско, хотіла поступово відкликати економічну допомогу, проте зараз вона може підтримати підвищення ставки вже в березні.

У першому реченні автор статті акцентує на прислівниковій конструкції *day after day*, пунктуаційно виділяючи його в тексті речення, тому під час перекладу таке акцентування має зберігатися. В українській мові вставлена одиниця в препозиції може використовуватися як засіб комунікативного впливу в публіцистичному дискурсі, тому вважаємо за доречне ужити її перед граматичною основою. У другому прикладі вважаємо за доцільне поміняти місце прислівника *postupovo* в реченні, виходячи зі смислового навантаження другої частини висловлення, адже ідея в тому, що президент Федерального банку хотіла припинити фінансування повністю, а не в тому, що, на її нібито переконання, це треба робити поступово.

3. Заміна синтаксичної структури речення (заміна кількості й типів речень / частин речення: заміна простого речення складним; заміна складного речення простим; заміна головного речення підрядним і навпаки; заміна сполучникового типу зв'язку безсполучниковим і навпаки): *She had three children to provide for and her husband was forbidden from working while his application for asylum was processed* (Financial Times, 20 December 2021) – *Вона мала забезпечувати трьох дітей, а її чоловікові заборонили працювати на час, поки розглядалася його заява про надання притулку*. У реченні поєднано прийом перестановки зі зміною типу складного речення та додаванням. Так, у третій його частині група підмета в перекладі стоїть після групи присудка, а сама ця частина перекладається за допомогою складнопідрядного речення, оскільки в українській мові сполучник *поки* належить до підрядних часу. Уважаємо за недоречне перекладати частину з прийменником *while* як *під час розгляду його заяви про надання притулку*, оскільки, на нашу думку, це некоректно передає зміст реальної події, за якої заборона працевлаштування розповсюджувалася на весь часовий проміжок позовного періоду, а не тільки на час проведення судових засідань. Саме задля передавання такої семантики вислову також додаємо сполуку *на час*.

4. Додавання як перекладацька трансформація є високо-частотним прийомом під час перекладу фахових дискурсів, оскільки навіть за умови вживання в публіцистичному жанрі такий текст сприймається реципієнтом як ресурс інформації з високим ступенем достовірності або як такий, що привертає увагу новими ідеями й знаннями про наявну дійсність, аби довести їх до істинності. Такому сприяє наявність лексичного шару галузевої термінології, а реалізації підкресленої точності й однозначності як стильових ознак професійного дискурсу сприяє конкретизація змісту мовлення – розкодування певних понять економіко-політичного життя, відповідність висловлення об'єктно-речовій реальності й системі понять про неї. Звісно, синтаксичну трансформацію додавання як перебудову граматичної конструкції здебільшого поєднано з такою лексичною трансформацією, як *перекладання*, адже метою перекладача є передача стилістичних, семантичних і прагматичних особливостей за допомогою мовних відповідників цільового тексту, а традиції вживання слів у певній сфері мовлення та обізнаність у системі суспільно-економічного устрою є одними з найважливіших критеріїв у виборі лексичного елемента. Так, речення *The Political Economy of the Arab Gulf Program studies the link between economic reform and the wider operation of social and political*

systems across the Middle East, assessing the short- and long-term implications for regional politics, security, and U.S. interests (Baker Institute, 25 February 2020) ми переклали як *Програма «Політична економія арабських країн Перської затоки» вивчає зв'язок між економічними реформами й більш масштабним функціонуванням соціальних і політичних систем на Близькому Сході, оцінюючи короткострокові й довгострокові наслідки для регіональної політики, безпеки й інтересів США. Уважаємо за доцільне перекласти вживання Arab Gulf як арабські країни Перської затоки, оскільки фраза англійською лаконічна й потребує смислового розширення для досягнення адекватності перекладу в такому функціональному стилі. Виходячи з того, що медійний фаховий текст поєднує ознаки двох стилів – книжно-наукового й публіцистичного, – поняття та концепції, що розглядаються автором, мають бути зрозумілими читачеві. До того ж іменник *politics*, що вживається в англійському реченні в множині, перекладаємо як *політика* з огляду на те, що в українській мові він зазвичай вживається в однині.*

Найбільш частотно вживаними, як доводить аналіз дібраного матеріалу, є додавання таких частин мови, як прикметник та іменник. Так, речення *Yes, the number of personal and business bankruptcies filed last year in the country fell by nearly 30% from 2019 despite COVID-19* (Los Angeles Times, 23 March 2021) перекладаємо як *Так, незважаючи на Ковід-19, кількість випадків банкрутства фізичних та юридичних осіб, заявлених торік у країні, знизилася майже на 30% у порівнянні з 2019 роком. У реченні додавання іменників випадків та осіб продиктовано стилістичними вимогами точності й влучності до фахового мовлення. Хоча зазвичай в українській мові тема передує ремі, але за реалізації певних комунікативних завдань (як у нашому випадку: необхідність наголосити на умовах, в яких склалася зазначена ситуація) рема передує темі. Саме тому вважаємо за необхідне вжити перекладацьку трансформацію перестановки щодо дієприслівникової конструкції *despite COVID-19* і в мові перекладу поставити її на початку висловлення після стверджувальної частки *так*, підсилюючи емоційний вплив на цільову аудиторію позиційною суміжністю позитивного *так* і заперечного префікса *не*.*

5. Вилучення. На відміну від художнього дискурсу, де авторська уява сприяє творчому переосмисленню образів, у фахових текстах, які презентують комунікативну компоненту інтерактивної взаємодії учасників спілкування у сфері фінансово-кредитних, податкових, комерційних, підприємницьких відносин, перевага надається влучності передачі понять, що лежать в основі номінації. У медійному фаховому дискурсі – з одного боку, інформативному, а з іншого, – специфічно емоційному – вилучати можна лише ті елементи, що порушують нормативи цільової мови або дублюють означувані поняття. Так, наприклад, тавтологію в процесі перекладу понять можна усунути шляхом опущення одного із синонімічних слів: *Health care costs and spending in the US continue to grow at an unsustainable rate. Increased health care costs and spending contribute to the lack of affordable health care* (Health Affairs, December 2021) – *Витрати на охорону здоров'я у США продовжують зростати нестійкими темпами. Збільшення витрат на охорону здоров'я призводить до нестачі доступної медичної допомоги*. В обох реченнях вважаємо за доцільне вилучити слово *spending* як синонімічне до *cost* під час перекладу українською мовою.

Висновки. Перекладацькі трансформації, що застосовуються в процесі перекладу медійних текстів економічного профілю, потребують як належного знання цільової мови, так і фахових знань, вимагають певної креативності перекладача під час застосування мовних норм. Отже, хоча високочастотними способами перекладу на рівні речення є перестановка, заміна, додавання, у той час, коли нульова трансформація простежується майже виключно в заголовках, а вилучення можливе лише за умови порушення нормативів цільової мови або у випадку дублювання означуваних понять, найчастіше для медійних текстів економічної тематики застосовано комбінований спосіб через їхню подвійну книжно-наукову й водночас публіцистичну жанрову природу. **Перспективи подальших наукових пошуків** вбачаємо в аналізі лексичних трансформацій на матеріалі політичного й економічного медійних дискурсів.

Література:

1. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. Москва : СмарТБук, 2009. 651 с.
2. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика: очерки лингвистической теории перевода. Москва : Международные отношения, 1974. 216 с.
3. Швейцер А.Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты. Москва : Наука, 1988. 215 с.
4. Латишев Л.К. Технология перевода. 2-е изд. Москва : Академия, 2005. 320 с.
5. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). Москва : Высшая школа, 1990. 228 с.
6. Казакова Т.А. Теория перевода (лингвистические аспекты). Санкт-Петербург : Союз, 2001. 142 с.

Джерела:

1. Rice University's Baker Institute for Public Policy. URL: <https://www.bakerinstitute.org/>.
2. Financial Times. URL: <https://www.ft.com/>.
3. Health Affairs. URL: <https://www.healthaffairs.org/>.
4. London News Today. URL: <https://londonnewstime.com/>.
5. Los Angeles Times. URL: <https://www.latimes.com/>.
6. The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/>.
7. The International News. URL: <https://www.thenews.com.pk/>.
8. The New York Times. URL: <https://www.nytimes.com/>.
9. New York Post. URL: <https://nypost.com/>.

Karachova D., Karpenko N., Ahibalova T. The role of translation transformations in achieving equivalence and adequacy in translation of economic texts

Summary. The article is devoted to the problem of translation transformations when English economic texts are translated into Ukrainian. The concept of translation transformations is an integral theoretical basis of our study. They are defined as transformations by which the translator embodies the transition from units of the original language to communicatively equivalent units of the target language due to the inability to use regular equivalents in a given context. Therefore, the purpose of the present scientific research is to determine and investigate the methods and techniques of economic texts' translation, taking into account their functional capacity under the genre of communication. The argumentation of the expediency of applying translation transformations is described based on the category of adequacy, which provides both pragmatism of the task and the maximum level of equivalence in the ratio of initial and final texts, based on stylistic requirements and language standards of a target text. Given the need to focus on this area of translation in the field of profession-

al vocabulary at the present stage, we have chosen the texts of media discourse since they present that so-called “live” language as communication between the author and the recipient in a real-time mode.

The article emphasizes that adequate “decoding” of units of the original language does not have a unified methodology, despite the numerous classifications and methods of interlingual transformations proposed by researchers. It was found that when choosing a lexical equivalent and adequate syntactic structure, the translator must rely on a specific context and understand

the subject-conceptual field of the target language. It is proved that although high-frequency translation methods at the sentence level are permutation, replacement, addition, while zero transformation is observed almost exclusively in the titles, and removal is possible only if the standards of a target language is violated or in case of duplication of concepts, most often for media economic texts complex ways of translation are used due to their dual scientific and journalistic genre nature.

Key words: translation transformation, adequacy, zero transformation, permutation, replacement, addition, exclusion.

Лалаян Н. С.,

доцент кафедри германської філології та перекладу Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

АНТРОПОНІМІКОН ЕРІХА КЕСТНЕРА В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ „EMIL UND DIE DETEKTIVE“, „EMIL UND DREI ZWILLINGE“, „DER KLEINE MANN“)

Анотація. Стаття присвячена дослідженню функціонування власних імен у творах відомого німецького письменника Еріха Кестнера „Emil und die Detektive“, „Emil und drei Zwillinge“, „Der kleine Mann“. Узагальнено відомості про дослідження літературно-художніх антропонімів і встановлено, що вони виступають невід'ємним елементом художнього твору й виконують у ньому різні стилістичні функції.

Визначено особливості вживання антропонімів у творчості Еріха Кестнера й досліджено, що вони слугують маркером індивідуального авторського стилю, яскравим виражальним і зображувальним засобом. З'ясовано, що літературно-художні антропоніми в досліджуваних творах представлені нейтральними, зменшувально-пестливими й оказіональними власними іменами. Установлено, що власні імена у творах Еріха Кестнера використовуються з номінативною та характеристичною функціями.

Розглянуто труднощі відтворення антропонімів у художньому творі, і в дитячих художніх творах зокрема. Здійснено контрастивний контекстуальний аналіз авторських антропонімів у тексті оригіналу й відповідників у тексті перекладу, виконаного перекладачкою Катериною Гловацькою. Установлено, що на вибір стратегії перекладу авторського антропонімікону впливають різні чинники, зокрема тип тексту, функція власного імені, роль персонажів у творі й цільова аудиторія. Зазначено, що під час відтворення нейтральних літературно-художніх антропонімів Катерина Гловацька реалізує стратегію очуження та запозичує їх в українську мову за допомогою формальних засобів передачі (транскодування та адаптивного транскодування). Під час передачі характеристичних власних імен перекладачка тяжіє до перекладацької стратегії одомашнення. Найчастотнішим прийомом перекладу оказіональних прізвиськ і прізвиськ виявилось калькування. Відтворення промовистих прізвиськ і прізвиськ із характеристичною функцією за допомогою стратегії очуження збіднює текст перекладу й призводить до втрати інформації, закладеної автором у власному імені.

Ключові слова: художній твір, онім, власне ім'я, літературно-художній антропонім, номінативна функція, характеристична функція, стратегія перекладу, очуження, одомашнення, прийом, калькування.

Постановка проблеми. Власні імена, які виступають маркером ідіостилю письменника, важливим стилістичним засобом, що розкриває сутність персонажа, відіграють надзвичайно важливу роль у художньому творі. Дослідження літературно-художньої антропонімії (термін Л. Белея) як найвагомішої

для художнього тексту групи онімів, що займає чільне місце серед мовних засобів художнього твору, надаючи йому своєрідного колориту й символіки, знаходиться у фокусі уваги сучасних дослідників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у царину літературної ономастики, і літературно-художніх антропонімів зокрема, зробили Н. Бербер, Д. Єрмолович, Ю. Карпенко, О. Карпенко, Л. Белей, Г. Лукаш, В. Калінкін, Т. Гриценко й інші. Особливостям перекладу власних назв присвячені наукові праці В. Виноградова, І. Алексеевої, Л. Бархударова, М. Бережної, Д. Єрмоловича, С. Влахова, С. Флоріна, А. Гудманяна, В. Карабана, Т. Кияка, І. Корунця, Ю. Рилова, Е. Магазаніка й інших дослідників. Проте окремі аспекти функціонування власних назв у художньому тексті, особливості їхнього відтворення на іншомовному ґрунті досі залишаються малодослідженими, оскільки мовно-функціональні властивості онімів надзвичайно широкі й не вичерпуються їхнім розглядом на рівні національної мови й ідіостилю окремого автора. З іншого ж боку, розуміння особистості перекладача не лише як суб'єкта перекладу, але й як визначальної особистості міжкультурних взаємодій (М. Іваницька) стає дедалі вагомим і потребує подальшого аналізу. У такому й полягає **актуальність** розвідки.

Метою дослідження є аналіз літературно-художніх антропонімів відомого німецького письменника Еріха Кестнера й з'ясування перекладацьких стратегій і прийомів відтворення таких одиниць в українському перекладі. Дослідження проводилося на **матеріалі** творів „Emil und die Detektive“, „Emil und drei Zwillinge“, „Der kleine Mann“ та їх українських перекладів, виконаних Катериною Гловацькою.

Об'єктом дослідження є літературно-художній антропонім Еріха Кестнера у вибраних творах, **предметом** – їхнє функціонування та відтворення під час перекладу з німецької мови українською.

Виклад основного матеріалу. Невід'ємним елементом літературно-художнього тексту зазвичай виступає власне ім'я персонажа, яке автор не лише в оригінальний спосіб пов'язує з персонажем-денотатом, але якому часто відводиться особлива роль у реалізації всього творчого задуму письменника й котре входить у простір позачасових загальнолюдських проблем, стає «геном сюжету» [1, с. 8]. У майстра слова власні назви стають могутнім виразовим, характеристичним засобом, одержують високу прагматичну насагу. Письменник добирає імена своїм персонажам, уже обміркувавши їх характер та особливості, знаючи їх роль у розвитку сюжету [2, с. 69]. Саме в такі мовні

одиниці автор твору закладає виражальний потенціал, численні аналогії, забарвлення, увиразнення, символічність, конотації. Літературно-художні антропоніми містять неоціненну інформацію, важливу для інтерпретації твору. Якщо реальні антропоніми, як і будь-які оніми, виконують номінативну чи ідентифікаційну функцію, служать для диференціації однорідних об'єктів і мають, як правило, нейтральне забарвлення, то антропоніми, вжиті в художньому тексті, виконують передусім стилістичну функцію, точніше, цілий букет розмаїтих стилістичних функцій. Митець обирає (чи творить) оніми, яких ужито в його творі, з певними художніми настановами. Сама по собі номінація, диференціація однорідних об'єктів може бути досягнута в художньому творі взагалі без власних назв [2, с. 70].

Український дослідник Л. Белей, праці якого є вагомим внеском у дослідження літературно-художніх антропонімів, виокремлює чотири групи літературних антропонімів: нейтральні, характеристичні, дейктичні й ідеологічні. Такі функціонально-стилістичні типи літературно-художніх антропонімів корелюють з їхніми функціями. *Нейтральні* антропоніми позбавлені супровідних конотацій. Під час вибору літературно-художнього антропоніма такого типу автор керується виключно його здатністю однозначно називати й диференціювати денотат від решти персонажів твору, виражальні можливості його не цікавлять. *Характеристичні* антропоніми за функціональним забарвленням поділяються на чотири підгрупи:

- 1) національно або регіонально значущі (створюють національний колорит твору й часто містять різні супровідні конотації);
- 2) хронологічно значущі (сприяють локалізації твору в часі та є особливо істотними для творів на історичну тематику);
- 3) соціально значущі антропоніми (відтворюють соціальний статус персонажів, їхнє походження, професію тощо);
- 4) характеристично-оцінні оніми (служать для емоційно-експресивної оцінки й поділяються на експресивно-оцінні (відтворюють увесь спектр емоційно-експресивних оцінок) та інформаційно-оцінні (внутрішня форма виступає засобом характеристики денотата, оцінка виражається твірною основою, а не суфіксом, як у першому випадку).

Дві інші групи літературних антропонімів функціонально обмежені в порівнянні з попередніми. *Дейктичні* антропоніми вказують на реальний прототип персонажа чи його протонім. Функція *ідеологічних* літературно-художніх антропонімів полягає в тому, щоб дати ідеологічно вмотивовану характеристику або оцінку денотата-персонажа, проте характеристичний або оцінний потенціал є суб'єктивно-політичним [3, с. 8–10].

Ономастичний простір художніх творів для дорослих і для дітей має істотні функціональні розбіжності. Якщо у творах для дорослих переважає інформаційна функція власних назв, то в дитячих творах на перший план виходить емоційна, експресивна функції. «Такою функціональною розбіжністю зумовлені й усі інші відмінності ономастичного наповнення художніх творів для дорослих і для дітей. Останні насичені промовистими власними назвами, різними формами онімічної гри, масовим переходом загальних назв у власні, багатоманітними онімічними жартами – відкритими й прихованими. Загалом же онімічний складник художнього твору для дітей виявляється вагомим, істотним, ніж у творах для дорослих» [4, с. 8–9]. Власні назви, вжиті в дитячих творах, покликані не стільки поінформувати маленьких читачів, скільки посприяти їхньому саморозвитку й самопізнанню.

Аналіз літературно-художньої антропонімії творів „Emil und die Detektive“, „Emil und drei Zwillinge“, „Der kleine Mann“ засвідчив, що власні назви займають у них вагомe місце, утворюючи власну замкнену антропонімічну систему, слугують маркером індивідуального авторського стилю та яскравим виражальним і зображувальним засобом. Антропонімікон Еріха Кестнера в досліджуваних творах репрезентований:

1) нейтральними німецькими й іншомовними власними іменами (у поєднанні з апелятивами, що вказують на діяльність, соціальний статус героїв тощо): *Martha, Gustav, Heinrich, Caruso, Paul, Mackie, Jackie, Justizrat Haberland, Selenbinder, Mehnert, Wachtmeister Jeschke, Frau Homburg, Kortejohann, Bäcker Wirth, Byron, Pfarrer Remigius Dallmayr, Familie Bambus, Napoleon, Julius Cäsar, Goethe, Einstein, Chaplin, Churchill, Senor Lopez, Kriminalkommissar Steinbeiß*;

2) поодинокими зменшувально-пестливими іменами, які надають художньому тексту певного емоційного навантаження: *Paulchen, Mäxchen*;

3) великою кількістю створених автором промовистих імен, прізвищ і прізвиськ, які містять вказівку на характер, зовнішній вигляд, соціальне становище персонажів тощо (у поєднанні з апелятивами й без): *Fräulein Fiedelbogen, Herr Kurzhals, Petersilie, der kleine Dienstag, Pony Hütchen, die Schnelle Post, der Zauberkünstler Professor Jokus von Pokus, der Uhrmacher Unruh, Waldemar Holzkopf, der Leutnant Unsichtbar, Klettermäxchen, Mager, Meister Langfinger, der Doktor Struwelbart, Traberewski, der Kunstreiter Galoppinski, König Bileam von Breganzona, Bileam der Nette, Bileam der Beste, König Bileam, Inspektor Müller Zwo, Brausewasser, Brausewetter, Brausepulver, Juckpulver, Schlafpulver*.

Переклад літературно-художніх антропонімів є складним творчим процесом, що вимагає від перекладача окрім знання мови творчого підходу, перекладацької майстерності й компетенції, адже будь-який антропонім, вжитий у творі, є частиною авторського задуму й бачення тексту, кожний персонаж виконує в художньому тексті певну роль. Особливо це стосується промовистих імен із властивою їм алюзивністю та яскравою внутрішньою формою. Нерозуміння авторського бачення чи нездатність донести його до цільового читача впливають на перекладацькі дії (вибір стратегій і прийомів перекладу) і відбиваються на якості всього перекладеного тексту.

Зауважимо, що під терміном «стратегія» в перекладознавстві розуміють «потенційно усвідомлений план дій перекладача, спрямований на розв'язання конкретної перекладацької проблеми в рамках конкретного перекладацького завдання» [5, с. 76]. Розрізняють дві основні стратегії перекладу: очуження (foreignizing) та одомашнення (domesticating). Стратегія очуження зорієнтована на мовну картину світу мови оригіналу й має на меті зберегти моностилістичний устрій оригіналу. Стратегія одомашнення є орієнтацією на мовну картину світу мови перекладу й спрямована на створення прозорого перекладу, який відповідав би смакам і вподобанням ширшого кола цільової аудиторії, з дотриманням норм мови перекладу, плавності й елегантності мови. Керуючись тією чи іншою стратегією, перекладач застосовує конкретні прийоми відтворення смислових, стилістичних, прагматичних ознак конкретної одиниці, під якими розуміють «вибір мовленнєвої реалізації або мовного елементу» [6, с. 30]. Так, стратегія очуження реалізується за допомогою безперекладного запозичення,

транскрипції, транслітерації, калькування, перекладу екзотизмів, буквального перекладу. А стратегія одомашнення містить переклад за допомогою аналога, смисловий переклад, описовий переклад, додавання експлікації смислу, післятекстову виноску.

Як засвідчує фактичний матеріал, під час відтворення нейтральних літературно-художніх антропонімів, а також зменшувально-пестливих власних імен з експресивно-оцінною функцією Катерина Гловацька реалізує стратегію очуження та запозичує їх за допомогою формальних засобів передачі (транскодування чи адаптивного транскодування): *Martha – Марта; Herbert Kießling – Герберт Кіслінг; Nietenführ – Нітенфюр; Frau Bäckermeister Wirth – пані пекарка Вірт; Wachmeister Jeschke – вахмістр Єшке; Frau Homburg – пані Гомбург; Remigius Dallmayr – Ремігіус Дальмаєр; Joseph Kortejohann – Йозеф Кортейоганн; Mehnert – Менерт; Mackie und Jackie – Маккі й Джеккі; Mäxchen – Максик; der Kunstreiter Galoppinski – вершник Галопінський; Klotilde Selenbinder – Клотільда Зеленбіндер; Körte – Керте; Rosa Marzipan – Роза Марципан. Аналогічний підхід простежується також і під час передачі скороченого жіночого імені *Rieke* (від *Friederike* або ж *Ulrike*), яке Катерина Гловацька в кличному відмінку відтворила як *Ріко*.*

Традиційні найменування перекладачка використовує, як правило, для передачі алюзивних імен, які в минулому належали визначним історичним персонажам, святым чи міфічним героям: *auf Sankt Helena – на острові Святої Єлени; Julius Cäsar – Юлії Цезар; Goethe – Гете; Einstein – Ейнштейн; Churchill – Черчилль*.

Оскільки в досліджуваних творах домінують авторського стилю Е. Кестнера є вигадані власні імена, цікаво розглянути підхід перекладачки саме до відтворення таких одиниць. Як відомо, обов'язковою умовою повноцінної передачі семантично значущих власних імен є пояснення, «виявлення» їхньої смислової та експресивної інформації зі збереженням водночас національно-культурного компонента семантики, тому способи відтворення інформації, яка міститься в таких образних найменуваннях, повинні відрізнятися від тих принципів передачі, які використовують для звичайних, ідентифікувальних імен. Характеристичне ім'я вимагає і від читача оригіналу, і від читача перекладу розуміння змісту внутрішньої форми й сприйняття його образності [7, с. 16], тому під час їх відтворення, як і під час перекладу дитячої літератури загалом, доцільно використовувати перекладацьку стратегію одомашнення.

Перекладацький аналіз прикладів із досліджуваних творів засвідчив, що під час відтворення характеристичних власних імен із прихованими асоціаціями Катерина Гловацька послуговується обома стратегіями, водночас стратегія очуження є допоміжною, а стратегія одомашнення – основною.

Розглянемо, наприклад, прізвище головного героя твору „*Emil und die Detektive*“ *Tischbein* (з німецької «ніжка стола»). Автор вигадав таке прізвище, коли рахував ніжки стола, тому воно є оказіональним, створеним спеціально для твору. Катерина Гловацька транскрибувала його як *Тиббайн* і подала дослівний переклад у посиланні. Можливо, таке прізвище й залишилося б поза увагою перекладачки, але контекст вимагав пояснень.

Оказіональне ім'я професора чародійства *Jokus von Pokus*, створене автором від *Jokus* – (з німецької «жарт») і відомого магічного заклинання *Hokusfokus* перекладачка також тран-

скрибувала – *Йокус фон Покус*. Уважаємо таке рішення цілком виправданим, адже ім'я дуже співзвучне з відомим цільовим читачам магічним висловлюванням «*фокус-покус*», викликає асоціації, пов'язані з фокусами, магами й чародіями й, таким чином, відтворює ідею автора.

Зустрічаємо також приклади застосування адаптивного транскодування оказіональних імен. Так, перекладачка транслітерувала й адаптувала до норм української мови жіноче ім'я *Petersilie* (з німецької «петрушка»), унаслідок чого ім'я отримало звичне для українських жіночих імен закінчення *-я* (*Петерзілія*) та закінчення *-ю* у знахідному відмінку (*Петерзілію*): «*А ваша повість – це духовка, в якій ви хочете засмажити й Тихий океан, і Петерзілію, і тигрів*» [8, с. 3].

Стратегія очуження простежується і в інших випадках, коли К. Гловацька транскрибує промовисті прізвища й прізвиська з характеристичною функцією, як, наприклад, *Fräulein Fiedelbogen* [9] – панночка Фідельбоген [8]; *Herr Kurzhals* [9] – пан Курцгальс [8]; *Petzold* [10] – Петцольд [8]. На нашу думку, такий підхід перекладачки до відтворення таких антропонімів збіднює текст перекладу й позбавляє юних читачів можливості отримати додаткову інформацію про героїв, що закладена автором в їхніх іменах, адже панночка Фідельбоген, ймовірно, була стрункою, як смичок скрипки (*die Fiedel* – жарт. «скрипка», *der Bogen* – «смичок»), мануфактурник пан Курцгальс мав коротку шию (*kurz* – «короткий», *der Hals* – «шия, горло»), а злока й забіяка Петцольд, який завдає друзям багато прикростей, міг бути також ябедою та наклепником (із німецької *petzen* – «набріхувати, доносити»).

Проаналізуємо приклади, що є проявом реалізації перекладацької стратегії одомашнення. Найчастотнішим прийомом передачі оказіональних прізвищ і прізвиськ виявилось калькування: так, кузина Еміля *Pony Hütchen* постає перед юними читачами як *Поні Капелюшок* (у перекладі збережено й експресивно-оцінне забарвлення антропоніма), ватажок шибеників на прізвисько *die Schnelle Post* отримує в українському перекладі кальковане прізвисько *Швидка Пошта*, а наймолодший із дітей, який брав участь в операції з піймання злодія, *der kleine Dienstag*, стає *малим Вівторком*. Подібний приклад спостерігаємо під час передачі прізвиська манекена *Waldemar Holzkopf* [11] – *Вольдемар Цурпак* [8]. Іменник *Holzkopf* має в німецькій мові два значення:

- 1) пряме «дерев'яний бубанець» (для головних уборів);
- 2) переносне «дурень, бовдур, бельбас».

Цурпак в українській мові означає «колода, оцупок, обрубок, цур(у)палок».

Вдалим, на наш погляд, є використання калькування для передачі інших прізвищ і прізвиськ героїв творів Е. Кестнера: *Bileam der Nette* [11] (вигадане ім'я короля з Бреганцони; Валаам (Білеам, Вілеам) – ім'я біблійного вішуну старозавітного періоду, пророка) – *Валаам Присмний* [8]; *Bileam der Beste* [11] – *Валаам Найкращий* [8]; *Inspektor Müller Zwo* [11] – *інспектор Мюлер-другий* [8]; *der Leutnant Unsichtbar* (так професор Йокус фон Покус назвав Максика) [11] – *лейтенант Невидимий* [8]; *Mager* (товстун у цирку) [11] – *Кістяк* [8]; *Meister Langfinger* (так товстун у цирку назвав професора) [11] – *маєстро Довгі Пальці* [8]; *Doktor Struwelbart* (чарівник) [11] – *лікар Кошлатий Бородань* [8]; *der Karl mit der schiefen Backe* (йшлося про пам'ятник великому герцогу Карлу) [9] – *Карл, прозваний Кривоцоком* [8]; *Klettermäxchen* [11] – *Макси-*

кальнініст [8]. Хоча форми деяких прізвищ і прізвиськ в українському перекладі не збережено, такий підхід перекладачки до відтворення характеристичних імен вдалий, оскільки відтворює інтенцію автора й закладену в імені характеристику героїв.

Цікавим видається ще один приклад: *Ich heiÙe Traberewski* [11] – *Мене звали Алюрський* [8]. У німецькомовних реципієнтів прізвище *Traberewski* викликає асоціації, пов'язані з дієсловом *traben* у значенні «іхати (бігти) рясом (трусом, клусом)». *Алюр* (з французької *allure* – «хода») вживається в українській мові зі значенням «вид поступального руху коня», тобто це може бути й ступа, і клус, і однохідь, і чвал. Отже, спостерігаємо розширення інформації, закладеної в оказіональному прізвищі.

Помічений також випадок відтворення характеристичного імені за допомогою функціонального аналога: *der Uhrmacher Unruh* [10] – *годинникар Шпіндель* [8]. У німецькій мові іменник *Unruh* використовується на позначення *балансу* – балансового колеса разом зі спіраллю, що утворюють коливальну систему, врівноважуючу рух шестеренного механізму годинника. Іменник *шпіндель* в українській мові використовується на позначення елемента механізму годинника, який регулює його рух: перетворює коливання маятника або балансу в рівномірне обертання шестерень механізму, а також передає енергію маятника або балансу для підтримки його коливань. Тобто балансир і шпіндель є різними елементами годинникового механізму.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Отже, антропонікон художнього твору тісно пов'язаний з іншими лінгвальними й екстралінгвальними засобами авторського стилю, з концепцією персонажів та ідейно-художнім спрямуванням твору. Вдалий вибір автором імен не лише однозначно ідентифікує персонажів, але й характеризує їх, оцінює, надає їхнім образам завершеності. На вибір стратегії перекладу авторського антропонікону впливають різні чинники: це й тип тексту, і функція власного імені, і роль персонажів у творі, і, звичайно ж, цільова аудиторія. Використання стратегії очуження переносить читача в інший культурний світ і працює на очуження тексту перекладу. Така перекладацька стратегія може бути доцільною під час передачі нейтральних антропонімів, проте призводить до суттєвих втрат інформації, закладеної в характеристичних іменах. Катерина Гловацька застосовує очуження як додаткову стратегію, надаючи перевагу одомашненню, зокрема прийому калькування.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в аналізі онімного простору інших художніх творів.

Література:

1. Вегеш А.І. Проблеми української літературно-художньої антропоніміки : Методичний посібник для студентів 5–6 курсів філологічного факультету. Ужгород, 2021. 67 с.
2. Карпенко О.Ю. Про літературну ономастику та її функціональне навантаження. *Записки з ономастики*. Одеса, 2001. Випуск 5. С. 68–74.
3. Белей Л.О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX–XX ст. Ужгород : Патент, 1995. 120 с.

4. Петренко О.Д. Ономастика дитячих творів Роалда Дала : автореф. дис. ... канд. філол. наук :10.02.04 «Германські мови». Одеса, 2006. 16 с.
5. Комиссаров В.Н. Общая теория перевода : учебник. Москва : ЧеРо, 1999. 136 с.
6. Андрієнко Т.П. Когнітивний аспект перекладацького дискурсу. *East European Journal of Psycholinguistics*. 2016. No. 3 (1). P. 23–33.
7. Паламарчук О.Л. Українські оніми у чеських перекладах художньої літератури. *Вісник Львівського університету. Серія «Філологія»*. 2009. Вип. 48. С. 206–211.
8. Кестнер Е. Еміль і детективи. Еміль і троє близнюків. Повесть про Чоловічка / пер. з нім. К.І. Гловацької. Київ : Веселка, 1997. 336 с.
9. Kästner E. Emil und die Detektive : Ein Roman für Kinder. 139. Auflage. Hamburg, 1994. 127 S. URL: <https://nosologoethelc.files.wordpress.com/2013/03/kc3a4stner-erich-emil-und-die-detektive.pdf>.
10. Kästner E. Emil und die drei Zwillinge. Berlin : Cecilie Dressler Verlag, 1961. 176 S.
11. Kästner E. Der kleine Mann. Berlin : Cecilie Dressler Verlag, 1963. 123 S.

Lalaian N. Anthroponymicon of Erich Kästner in Ukrainian Translation (based on the books “Emil and the Detectives”, “Emil and the three Twins”, “The Little Man”)

Summary. The article is devoted to the study of the functioning of personal names in the books of the famous German writer Erich Kästner “Emil and the Detectives”, “Emil and the three Twins”, “The Little Man”. The peculiarities of the use of personal names in the writer’s works were determined and it was found that they serve as a marker of individual author’s style, a bright means of expression and depiction.

It was determined that literary and artistic anthroponyms in the studied works are represented by neutral, diminutive and occasional personal names. It was found that personal names in the works of Erich Kästner are used with a nominative and characteristic functions.

The difficulties of reproducing of anthroponyms in an artistic work and in artistic works for children in particular have been clarified. The comparative contextual analysis of the author’s anthroponyms in the original text and their equivalents in the text of the translation made by the translator Kateryna Hlovatska was performed. It was found that the choice of translation strategy of the author’s anthroponymicon is influenced by various factors, in particular, the type of text, the function of a personal name, the role of characters and the target audience. It was noticed that in the reproduction of neutral literary and artistic anthroponyms Kateryna Hlovatska implements the foreignization strategy and borrows them through formal means of rendering (transcoding and adaptive transcoding). While rendering characteristic personal names, the translator tends to the translation strategy of domestication. The most frequent method of rendering of occasional surnames and nicknames is calquing. The reproduction of eloquent surnames and nicknames with a characteristic function with the help of the foreignization strategy impoverishes the text of the translation and leads to the loss of information laid down by the author in a personal name.

Key words: artistic work, onym, personal name, literary and artistic anthroponym, nominative function, characteristic function, translation strategy, foreignization, domestication, method, calquing.

Маркова Ю. Р.,

аспірантка,

викладач кафедри англійської філології і перекладу імені професора І. В. Корунця
Київського національного лінгвістичного університету

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ МОДАЛЬНОГО ДІЄСЛОВА *SHOULD* В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ДОКУМЕНТІВ М'ЯКОГО ПРАВА: ДО ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ДЕОНТИЧНОЇ МОДАЛЬНОСТІ

Анотація. Статтю присвячено аналізу особливостей відтворення модального дієслова *should* в українських перекладах англійськомовних документів м'якого права як засобу адаптації міжнародного документу до більш «жорсткого права» з інтенсифікацією деонтичної облігативної модальності. Метою статті є обґрунтування способу перекладу як адаптивного прийому, що сприяє посиленню інтенсивності ілокутивного акту й асоційованого з ним типу деонтичної модальності. Мета реалізована у низці завдань: визначення перекладацьких трансформацій, що задіяні у перекладі українською мовою модального дієслова *should*; обґрунтування трансформацій як адаптивного прийому реалізації адаптивної стратегії деінтенсифікації директивної ілокутивної сили й облігативної модальності; визначення чинників адаптації тексту українського перекладу до більш жорсткого права. Дослідження дійшло таких основних висновків. Модальність рекомендації, що є підкатегорією облігативної деонтичної модальності, відтворюється в англійськомовних текстах-джерелах міжнародного м'якого права за допомогою модального дієслова *should*, що є показником директивної ілокутивної сили рекомендації. В українських перекладних версіях документів м'якого права такий ілокутивний маркер відтворюється або зі збереженням, або зі втратою значення рекомендації. У першому випадку для адекватного відтворення рекомендаційної модальності застосовується трансформація частини мовної категоризації дієслова *should* на предикативний прислівник «слід». Четверть перекладів англійськомовних міжнародних документів м'якого права українською мовою здійснюється із втратою значення рекомендації і з заміною ілокутивної сили рекомендації на зобов'язання, що здійснюється за допомогою трансформації диференціації значень – із заміною *should* на український відповідник *повинні*. Це приводить до інтенсифікації ілокутивної сили директивного акту і збільшення ступеня облігативної деонтичної модальності, що базується на директивних мовленнєвих актах. Зважаючи на те, що у міжнародно-правовому дискурсі деонтична модальність є дискурсовірною категорією, її інтенсифікація впливає на посилення юридичної сили документу, його обов'язковості і розглядається у дослідженні як вид прагматичної адаптації міжнародного тексту до більш жорсткого права. Основним чинником такої адаптації визначено жанровий або реєстровий критерій з огляду на те, що така адаптація зазвичай відбувається у перекладах текстів, що належать до жанру рамкової конвенції, який є гібридним жанром м'якого права, що межує із жорстким загальнообов'язковим правом.

Ключові слова: перекладацька адаптація, міжнародне м'яке право, модальність, ілокутивна сила.

Постановка проблеми. Актуальною і маловивченою проблемою сучасних перекладацьких студій є особливості відтворення у перекладах різних типів модальності. Для правового і в тому числі міжнародно-правового дискурсу особливого значення набуває проблема передання значень деонтичної облігативної модальності, що є конститутивною категорією правового тексту. Відповідно, відтворення такої категорії безпосередньо впливає на певне варіювання юридичної сили документу. Однією з підкатегорій облігативної деонтичної модальності є модальність рекомендації, що виражена директивними мовленнєвими актами, але з меншою інтенсивністю директивної ілокуції, ніж зобов'язання або юридичні вимоги. Зокрема, в Таблиці 4 (Recommendation) Принципів та правил структури та складання документів Міжнародної організації зі стандартизації (ISO) [1] зазначається, що преференційною вербальною формою для вираження рекомендації має бути *should* і *should not*. Тобто в українському перекладі таким модальним дієсловам має відповідати предикативні прислівники «слід» або «необхідно».

Натомість, як показує попередній матеріал аналізу корпусу міжнародно-правових текстів, що складається з автентичних англійськомовних текстів і їхніх українських перекладів, лише у 75% переклад фрагментів текстів м'якого права, що містять *should*, здійснюється із дотриманням зазначених вище правил – зі збереженням директивної рекомендаційної модальності, що в українському варіанті корелює з безособовими структурами зі словами «слід» і «необхідно». Решта українськомовних перекладних версій здійснюється із прагматичною адаптацією фрагмента тексту до більш жорсткого права, що впливає на ступінь інтенсифікації директивної ілокутивної сили і, відповідно, посилення облігативної модальності.

Отже, зважаючи на вищесказане, метою цієї статті є висвітлення специфіки відтворення *should* в українських перекладах англійськомовних документів м'якого права у ракурсі застосування перекладацьких стратегій адаптації деонтичної модальності.

Мету реалізовано у низці завдань дослідження, таких як: 1) визначення перекладацьких трансформацій, що задіяні у перекладі українською мовою модального дієслова *should*; 2) обґрунтування трансформацій як адаптивного прийому реалізації адаптивної стратегії деінтенсифікації директивної ілокутивної сили й облігативної модальності; 3) визначення критеріїв адаптації тексту українського перекладу до більш жорсткого права.

Матеріалом дослідження вибрано англійськомовний текст United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) [2] і його український переклад – Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату [3] (РКООНЗК).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічне підґрунтя статті об'єднує чотири дослідницькі ракурси, включаючи підходи до визначення типів модальності, дискурсивної функції, з одного боку, і мовленнєвих актів – з іншого; градуальної природи таких феноменів, що відзначені різним ступенем інтенсивності ілюктивної сили і модального значення, а також підходи до усвідомлення поняття прагматичної адаптації й адаптивних технік.

Незважаючи на відсутність однаковості у диференціації типів модальності, у науковій літературі зазвичай визначаються клас епістемічної деонтичної, алетичної, екзистенційної, телеологічної і волітвної модальності [4; 5; 6; 7; 8]. Для міжнародно-правового дискурсу найважливішою є деонтична модальність, яка усвідомлюється як модальність дозволу та зобов'язання, включаючи команди, вимоги, поради, запрошення, дозволи, заборони, прохання, побажання, рекомендації. Навіть простий перелік таких маніфестацій деонтичної модальності демонструє її кореляцію із мовленнєвими актами директивів, що варіюються за ступенем інтенсивності своєї ілюктивної сили, оскільки команда вочевидь, є «сильнішою» за прохання тощо.

Дискурсивна функція модальності тією чи іншою мірою розглядалася в аспекті міжособистісної метафункції (у системній функціональній лінгвістиці М. Холлідея) [9], конструювання дискурсивної ідентичності [10, с. 72], моделювання певного стану або установки [11]. Натомість такі функції модальності вивчалися насамперед на матеріалі політичного або розмовного дискурсу і не були предметом дослідження у розрізі правового і міжнародно-правового дискурсів.

Ідея дискурсивної функції мовленнєвих актів висловлюється у працях Дж. Серля, який розглядає такі мовленнєві дії як одиниці, що конструюють контексти соціальної взаємодії [12; 13]. У юридичному дискурсі дискурсивний потенціал мовленнєвих актів вивчався з огляду на особливі ілюктивні сили створення, зміни, припинення прав та обов'язків осіб чи установ [14; 15; 16].

Поняття сили ілюктивних актів вперше впроваджується Дж. Остіном [17, с. 100], а ідея «ступенів сили» таких актів висвітлюється у працях Дж. Холмса [18]. Що стосується варіювання «сили» модальності, то окремі напрацювання у цьому аспекті належать Ф. Палмеру [7, с. 57–58] і М. Халлідею, що висловлює ідею шкали-парадигми модальних значень у межах функціональної граматики – наприклад, шкали-парадигми «ймовірності» [9, Halliday, с. 148].

За аналогією можна стверджувати про існування шкали-парадигми облігативної деонтичної модальності – від рекомендації до зобов'язання, на яку здатні вплинути особливості перекладу директивних мовленнєвих актів.

Оскільки одним із завдань дослідження є обґрунтування трансформацій в українських перекладах як адаптивних прийомів, наступною теоретичною передумовою статті є поняття прагматичної адаптації, що уперше було визначено канадськими лінгвістами Ж.-П. Вینی і Ж. Дарбельне [19] й усвідомлюється як модифікація вихідного тексту з метою його пристосування «до потреб аудиторії цільової мови» [20, с. 34]. Серед

численних технік локальної прагматичної адаптації науковці зазначають у тому числі й «ілюктивну зміну» [21, с. 60–63], що усвідомлюється у нашій праці як адаптивна стратегія інтенсифікації або деінтенсифікації у перекладі деонтичної модальності – конститутивної категорії правового і міжнародно-правового текстів.

Виклад основного матеріалу. Корпус матеріалу дослідження засвідчує, що приблизно 25% українських перекладів англійськомовних текстів м'якого права трансформують рекомендаційну модальність оригіналу на модальність зобов'язання, наслідком чого стає інтенсифікація директивного ілюктивної сили та асоційованої із нею облігативної модальності.

У цьому зв'язку порівняймо два фрагменти Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату:

– The Parties *should* take precautionary measures to anticipate, prevent or minimize the causes of climate change and mitigate its adverse effects (...) (article 3 (3) UNFCCC). – Сторонам *необхідно* вживати попереджувальні заходи з метою прогнозування, запобігання або зведення до мінімуму причин зміни клімату і пом'якшення його негативних наслідків (стаття 3 (3) РКООНЗК);

– The Parties *should cooperate* to promote a supportive and open international economic system (article 3 (5) UNFCCC) – *Сторони повинні співпрацювати* з метою встановлення сприятливої і відкритої міжнародної економічної системи (стаття 3 (5) РКООНЗК).

Переклад першого з наведених фрагментів здійснюється відповідно до стандартів ISO стосовно необхідності відтворення у перекладах асоційованого із *should* значення «рекомендації», а не «зобов'язання» (що корелює з іншим модальним дієсловом – *shall*). Адекватний переклад зі збереженням ілюктивної сили рекомендації і рекомендаційної модальності фрагменту забезпечується трансформацією частиномовної перекатегоризації дієслова на прислівник зі збереженням рекомендаційного значення: The Parties *should* take precautionary measures – Сторонам *необхідно* вживати попереджувальних заходів.

У другому з наведених прикладів перекладач використовує лексичну трансформацію диференціації значень, замінюючи модальне дієслово *should* на позначення рекомендації на дієслово *повинні* на позначення зобов'язання. Така заміна, не змінюючи ілюктивної сили директивного акту, приводить до її певної інтенсифікації, що впливає на облігативну модальність документу.

Зазначена трансформація усвідомлюється у праці як вид прагматичної адаптації – зважаючи, по-перше, на залученість прагматичного параметру ілюктивної сили акту і, по-друге, з огляду на те, що наслідком перетворень у процесі перекладу стає інтенсифікація директивної модальності, що безпосередньо пов'язана зі стратегічно заданим рівнем юридичною силою документу.

Чинником прагматичної адаптації, асоційованою з інтенсифікацією ілюктивної сили директиву й облігативної модальності, є, на наш погляд, жанрова специфіка аналізованого документу, а саме жанру фреймової конвенції, що є жанром м'якого права, гібридним із «жорстким правом». При цьому жанровий критерій у разі адаптації стає домінуючим порівняно із критерієм локального контексту, як засвідчує наведений нижче приклад, де розгорнута структура-хедж, що послаблює рекомендаційну модальність, не стає на заваді жанрово зумовленої трансформації до більш жорсткого права:

Without prejudice to the sovereign right of the Parties to determine and establish their taxation policies, each Party should take account of its national health objectives concerning tobacco control and adopt or maintain, as appropriate, measures which may include (article 6 (2) FCTC).

Без шкоди для суверенного права Сторін визначати і встановлювати свою політику оподаткування кожна Сторона повинна враховувати свої національні цілі в галузі охорони здоров'я, які стосуються боротьби проти тютюну, й у відповідних випадках запроваджувати чи зберігати заходи, що можуть включати (стаття 6 (2) РКБПТ).

Адаптація до імперативної облігативної модальності в українському тексті відбувається незважаючи на те, що уточнювальний зворот-застереження *Without prejudice to the sovereign right of the Parties to determine and establish their taxation policies*, який передусе перформативній частині директивного акту, містить засоби референції до національних законодавств і суверенних прав держав-членів документу, що розширює можливості альтернативного застосування правил поведінки, встановлених у нормативній пропозиційній частині директиву, і, відповідно, знижує інтенсивність ілюкутивної сили директиву. Окрім зазначеного розгорнутого хеджу, з метою пом'якшення директивних вимог у фрагменті також вживається інший хедж: *у відповідних випадках / as appropriate*.

Водночас навіть у текстах, що належать до жанру рамкової конвенції, ілюкутивна адаптація до високого ступеня облігативної модальності не завжди має нерегулярний характер. Наприклад, у перекладі пункту 5 статті 3 (Принципи) використовується ілюкутивна прагматична адаптація зі значною інтенсифікацією облігативної модальності й ілюкутивної сили директиву. Проте у перекладі трьох інших пунктів тієї ж статті 3 використовується рекомендаційна форма «необхідно», що є синонімічним еквівалентом *should* і цілком відповідає європейським стандартам перекладу документів.

Більше того, навіть в одному й тому ж самому пункті зазначеної статті *should* у попередньому висловленні перекладається із збереженням ілюкутивної сили побажання і рекомендаційної модальності, а у наступному – з інтенсифікацією директивної ілюкуції і шкали модальності.

Пункт 1: The Parties should protect the climate system for the benefit of present and future generations of humankind, on the basis of equity and in accordance with their common but differentiated responsibilities and respective capabilities. Accordingly, the developed country Parties should take the lead in combating climate change and the adverse effects thereof. – Сторонам необхідно захищати кліматичну систему на благо нинішнього і майбутніх поколінь людства на основі справедливості і у відповідності з їх спільною, але диференційованою відповідальністю і можливостями. Відповідно, Сторони, які є розвинутими країнами, повинні відігравати головну роль у боротьбі зі зміною клімату та її негативними наслідками.

Також жодними чинниками і критеріями вихідного тексту не можна, на наш погляд, пояснити лексико-семантичну трансформацію *should* на дієслово обов'язку «повинні» з відповідним посиленням директивної ілюкуції й облігативної модальності у такому «слабкому» жанрі, м'якого права, як Декларація:

States should cooperate to strengthen endogenous capacity-building for sustainable development by improving scientific understanding through exchanges of scientific and technological

knowledge, and by enhancing the development, adaptation, diffusion and transfer of technologies, including new and innovative technologies [22]. – Держави повинні співпрацювати з метою зміцнення діяльності з нарощування національного потенціалу для забезпечення стійкого розвитку завдяки поглибленню наукового розуміння шляхом обміну науково-технічними знаннями і розширення розроблення, адаптації, розповсюдження та передачі технологій, включаючи нові і новаторські технології [23].

Такий нерегулярний характер застосування адаптивних прийомів, пов'язаних з інтенсифікацією і деінтенсифікацією ілюкутивної сили й облігативної модальності документів, може свідчити, на наш погляд, про неусвідомлене, неінтенційне застосування перекладачем таких прийомів і про те, що правовий переклад модальних дієслів українською мовою потребує уніфікації, зважаючи на здатність дібраних еквівалентів впливати на юридичну силу документів.

Висновки. Модальність рекомендації, що є підкатегорією облігативної деонтичної модальності, відтворюється в англійськомовних текстах-джерелах міжнародного м'якого права за допомогою модального дієслова *should*, що є показником директивної ілюкутивної сили рекомендації. В українських перекладних версіях документів м'якого права такий ілюкутивний маркер відтворюється або зі збереженням, або із втратою значення рекомендації. У першому разі для адекватного відтворення рекомендаційної модальності застосовується трансформація частиномовної перекатегоризації дієслова *should* на предикативний прислівник «слід». Чверть перекладів англійськомовних міжнародних документів м'якого права українською мовою здійснюється із втратою значення рекомендації та із заміною ілюкутивної сили рекомендації на зобов'язання, що здійснюється за допомогою трансформації диференціації значень – із заміною *should* на український відповідник *повинні*. Це приводить до інтенсифікації ілюкутивної сили директивного акту і збільшення ступеня облігативної деонтичної модальності, що базується на директивних мовленнєвих актах. Зважаючи на те, що у міжнародно-правовому дискурсі деонтична модальність є дискурсотвірною категорією, її інтенсифікація впливає на посилення юридичної сили документу, його обов'язковості і розглядається у дослідженні як вид прагматичної адаптації міжнародного тексту до більш жорсткого права. Основним критерієм такої адаптації визначено жанровий або реєстровий критерій з огляду на те, що така адаптація зазвичай відбувається у перекладах текстів, що належать до жанрів рамкової конвенції, які є гібридними жанрами м'якого права, що межують із жорстким загальнообов'язковим правом.

Література:

1. *Principles and rules for the structure and drafting of ISO and IEC documents.* Retrieved from https://www.iso.org/sites/directives/current/part2/index.xhtml#_idTextAnchor090
2. *United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC).* United Nations, 1992. Retrieved from Convention text with Annexes - English (unfccc.int)
3. *Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату (РКООНЗК).* Конвенцію ратифіковано Законом N 435/96-ВР від 29.10.96, ВВР, 1996, N 50, ст.277. Retrieved from Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату (rada.gov.ua)
4. Hacquard, V. (2011). Modality. In: Maienborn, (edited) Claudia; von Heusinger, K.; Portner, P., *Semantics: An international handbook of natural language meaning.* Berlin: Mouton de Gruyter.

5. Hegarty, M. (2016). *Modality and propositional attitudes*. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Nuyts, J. (2016). Analyses of modal meanings. In Jan Nuyts & Johan van der Auwera (eds.), *Oxford handbook of modality and mood*, (pp. 31-49). Oxford: Oxford University Press.
7. Palmer, F.R. (1986). *Mood and Modality*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge: CUP.
8. Von Fintel, K. (2006). Modality and language. In: BORCHERT, Donald. *Encyclopedia of Philosophy*. Detroit: MacMillan Reference.
9. Halliday, M. (2004). *An introduction to functional grammar* (3rd ed.), London: Edward Arnold.
10. Fowler, R. (1985). 'Power'. in T.A. Van Dijk (ed.). *Handbook of Discourse Analysis*. Vol. 4. London: Academic Press. P. 61-82.
11. Martin, J.R. and David, R. (2003). *Working with Discourse: Meaning beyond the Clause*. London: Continuum.
12. Searle, J. (1995). *The Construction of Social Reality*, New York: Free Press.
13. Searle, John R. (1983). *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind*. New York: Cambridge University Press.
14. Cone, N. (2020). Speech Acts in UN Treaties: A Pragmatic Perspective. *Open Journal of Modern Linguistics*. Vol. 10. No 6. P. 813–827.
15. Кравченко Н. *Интерактивное, жанровое и концептуальное моделирование международно-правового дискурса*: монография. К.: Реферат, 2006. 320 с.
16. Kravchenko, N., Pasternak, T. Davydova, (2020). Institutional eco-pragmatics vs. anthro-pragmatics: problems, challenges, research perspectives. *Cogito. Multidisciplinary research journal*. Vol. XII (2), pp. 24–39.
17. Austin, John L. (1962). *How to do things with words*. Second revised edition. Oxford: Oxford University Press.
18. Holmes, J. (1984). Modifying illocutionary force. *Journal of Pragmatics*. Vol. 8. P. 345–365.
19. Vinay, J., Darbelnet J. (1972). *Stylistique comparée du français et de l'anglais: méthode de traduction*. Nouvelle édition revue et corrigée. Paris: Didier.
20. Neubert, Al. (1968). *Pragmatische Aspekte der Übersetzung*. Leipzig: Verlag Sprache und Literatur.
21. Chesterman, A., Wagner, E. (2002). *Can theory help translators? A dialogue between the ivory tower and the wordface*. Manchester: St. Jerome Publishing.
22. *Rio Declaration on Environment and Development*. (1992). Retrieved from https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf
23. *Ріо-де-Жанейро декларація з навколишнього середовища і розвитку*: (1992, June 3-14). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455#Text

Markova Yu. Specifics of rendering the modal verb *should* in Ukrainian translations of English-based soft law documents: to the problem of adaptation of deontic modality

Summary. The article deals with the analysis of the specific rendering of the modal verb *should* in Ukrainian translations of English soft law texts as a means of adapting an international document to a "harder law" with the intensification of deontic obligative modality. The aim of the article is to substantiate the method of translation as an adaptive technique that helps to increase the intensity of the illocutionary act and the associated type of deontic modality. The aim is realized in a number of tasks, i.e. to define translation transformations involved in the Ukrainian translation of the modal verb *should*; to substantiate transformations as adaptive methods of implementing an adaptive strategy of de-intensification of directive illocutionary force and obligative modality; to determine the factors for adapting the text of the Ukrainian translation to harder law. The study reached the following main results. The modality of the recommendation, which is a subcategory of the obligative deontic modality, is rendered in English-language texts-sources of soft international law with the help of the modal verb *should*, which is an indicator of the directive illocutionary force of the recommendation. In the Ukrainian versions of the translated soft law documents, such an illocutionary marker is reproduced either with the preservation or loss of the meaning of the recommendation. In the first case, the recommendatory modality is reproduced by means of re-categorization of the verb *should* into the predicative adverb "слід". A quarter of translations of English-language international soft law texts into Ukrainian are made with the loss of the meaning of the recommendation and with the replacement of the illocutionary force of the recommendation by an obligation carried out by differentiation of meanings – by replacing "should" with the Ukrainian equivalent of «повинні». This results in intensification of the illocutionary force of the directive act and an increase in the degree of obligative deontic modality based on directive speech acts. Given that in international legal discourse deontic modality is a discourse-creating category, its intensification affects the strengthening of the legal force of the document, its binding nature and is considered in the study as a kind of pragmatic adaptation of the international text to a harder law. The main factor in such adaptation is the genre or register criterion, given that such adaptation usually occurs in translations of texts belonging to the genre of the Framework Convention, which is a hybrid genre of soft law bordering on hard universal law.

Key words: translation adaptation, soft international law, modality, illocutionary power.

*Moshkovska L. M.,
Senior Lecturer*

*Department of Foreign Philology and Translation
Kyiv National Transport University*

FUNCTIONAL ASPECTS OF CONVEYING ENGLISH NAMES OF TRANSPORT ENTERPRISES INTO UKRAINIAN

Summary. The article has been devoted to the functional aspects of English-language names of transport enterprises and the ways of their conveying into Ukrainian. It has been noted in the research that proper names of transport entities are mostly English borrowings that actively function in the Ukrainian lexical system of the Transport sublanguage to denote new realia. The names of transport enterprises are determined as ergotonyms with different sources of origin that affected the word-forming peculiarities of the proper names due to the use of anthroponyms, hydronyms, khrematonyms. It has been substantiated that proper names are intended to achieve communication and pragmatic efficiency and realize four main functions: nominative-signifying, informative, advertising and aesthetic. Having conducted a componental analysis, a great number of abbreviations, other shortenings and personal names have been revealed. They have been adapted in the target language through transliteration or the transfer of the original English name. Besides, proper names of transport enterprises have been classified according to the field of their business activity, forms of property, forms of incorporation with identification of the countries of transport entity's registration. The main ways of conveying English names of transport enterprises into Ukrainian have been investigated. It has been found that the most common one is descriptive method (or partial explication) with the transfer of English names in the initial or final position in translation of well known transport brands, logistics companies with abbreviated components or names of founders. Loan translation, permutation of components, omission of abbreviations, denoting the forms of property or incorporation, addition of the location component have often been used while rendering English names of transport associations, auto shows, transport dealerships, conferences into Ukrainian. Some cases of translation analogies' application have also been singled out. It has been stated that the names of transport enterprises function as one-component, two-, three-, four-, five-, six-, seven-component lexical units which are adapted in the target language with the help of the following mixed translation ways: loan translation + permutation + transcribing (or the transfer of the English abbreviation); partial explication + omission + lexical substitution.

Key words: proper name, ergotonym, borrowing, transport enterprise, abbreviation, advertising function, explication, mixed translation way.

Problem Statement. At present, advanced transport technologies have become one of the crucial factors that affect production forces allocation in Ukraine and all round the world. Leading transport businesses use their names as an effective advertising tool of their products and services. Meanwhile, small

firms, that have recently emerged in the national market, promote their business activity, designing sites in English. The names of transport enterprises serve as a "business card" in the constantly developing transport sphere. The name of the trademark is the most notable and stable element of the interrelation of the final product and the target consumer. Well promoted brands encourage regular consumers to opt for only tested and high quality transport products, so the notion "brand" is regarded as the intellectual property of any well recognisable transport structure, the name of which is gradually turning to our everyday life sounding support and a key component of a new technically advanced language.

The professional language of transport is characterised by an increasing number of proper names of terminological nature. It is stipulated by the fact that modern transport sphere is under constant development. Due to innovative technologies implementation and transport activity expansion, there are various terminological lexemes that constitute proper names of transport enterprises, denoting transport vehicles, spare parts, liquids, logistics processes, transportation documents and services (NISSENS conditioning systems, STARLINE braking discs, FERODO oils, DENSO sparking plugs) which are worth classifying. In the period of global processes, the Ukrainian lexical system is being currently saturated with English borrowings of technical directionality (proper names, internationalisms, abbreviations). So, English borrowings are the most productive lexical units in socially oriented spheres – mass media sources and advertising – which successfully implement a popular trend on effective English language borrowings' application. As a result, new lexemes, particularly those denoting proper names, are recorded in the language consciousness of many recipients, gradually entering their active vocabulary.

It is to be noted that proper names as the realia of a certain community cause major discrepancies in linguistic and conceptual codes of the target audience. They become the object of research in modern linguistics due to their word-forming peculiarities, functional features, pragmatic loading and cognitive potential. In translation studies proper names in the transport sublanguage constitute a problematic lexical layer that requires a comprehensive analysis as there is a constant need to adapt English proper names (often regarded as the non-equivalent lexis) to the norms of the Ukrainian graphical and morphological systems. Nowadays there is no unified regulation of their application and interpretation in the target language with the preservation of functional and pragmatic characteristics.

The aim of research is elaborated to identify functional aspects of English-language names of transport businesses in order to achieve faithfulness of their conveying into Ukrainian.

Recent Researches and Publications Overview. The issue of proper names as the complex lexical units that steadily enrich the linguistic environment has long been studied by many national and foreign linguists. Scholar O.O. Selivanova defines the anthroponym as any name of a person or a group of people and suggests the classification based on personal names, surnames, family names, nicknames. She considers transliteration and transcribing the most common ways of their linguistic representation in the target text [1]. Linguist L.O. Belei notes that proper names are the unique language signs which reflect many years' nomination experience, different onomastic models, connected with ethical and cultural processes. Proper names (onyms) are regarded as the words, naming real or imaginary objects, people and locations that are unique in nature [2]. Researcher L.S. Barkhudarov determines the process of translating proper names as that focused on achieving communication and functional efficiency and describes them as non-equivalent lexis [3]. Many modern experts refer to M. P. Kocherhan's classification of proper names according to their semantic peculiarities. He states that proper names unlike common ones are intended to single out an object in the group of similar ones in order to identify and individualize it [4]. Semantic and functional characteristics of ergonyms have been explored by such researchers as: N.V. Podolska, I.V. Kriukova, V.M. Leichyk, R.I. Kozlov. The term "ergonym" was originally recorded by N.V. Podolska to express the name of a business amalgamation (union, organization, company, foundation, corporation). She claims that the nominator creates a wide range of original names to provide successful communication. She distinguishes several requirements for a "catchy" ergonym: euphony, its compliance with the orthographic rules, avoidance of false associations that will contradict business activity of an enterprise, evaluation of the pragmatic name's potential [5]. Linguist P. Sjoblom devotes her studies to multimodal character of company names that can be revealed in their functional aspect [6]. Modern translators I.V. Korunets, V.I. Karaban, Yu.B. Tsverkun made a structural and functional analysis of company names and suggested two methods of their rendering into Ukrainian: 1) translation only or 2) transliteration/transcribing and explication in brackets at the same time [7].

Putting all the contributions above together, proper names (transport company names, in particular) are mostly English borrowings that have a clear internal structure, cultural allusiveness, bright emotiveness, undergoing a lexico-semantic classification. They fully realize their pragmatic potential by fulfilling advertising and emotive functions.

Research Outcomes. In the course of the study, the names of transport enterprises are considered as ergotonyms that originate from Greek, implying business + law + name. According to researcher V.M. Leichyk, the ergotonym corresponds to the full structure of a term and signifies official naming under which the enterprise runs business. Ergotonyms realize their main functions, based on a specific content and a communicative intent. The nominative and signifying function is designed to single out a business entity, focusing on its unique character. The informative function is aimed at the successful message content realization to be unambiguously interpreted by the target reader or listener. The designer of the company name should be well aware that the product of his creativity is mainly a message that represents the object of nomination. So, many names contain lexical markers of terminological character that can be manifested

in the classification of transport entities according to the field of business activity:

1) production: SACHS Shock Absorbers, Pierburg Pumps, MPM Oils, VatOil, Brembo Braking Systems, Bilstein Springs, Valeo Windshield Wipers;

2) distribution: LKQ Autoparts, ERA (Quality Care Protection), Warrens Warehousing and Distribution Ltd., Aquatrans Distributors Inc.;

3) dealership activity (sales): Drive Reineke: New and Used Car Dealers, Jackson Family of Dealerships, Maguire Family of Dealerships;

4) auto repair and maintenance: Aol Sajow Centre for Car Maintenance, Auto Service Centre & Car Maintenance Shop, Wheeling Auto Centre;

5) products and services promotion: Miami International Auto Show, United AUTO EXPO Motor Show, Vancouver International Auto Show;

6) research: C, 3rd European Conference on Connected and Automated Driving, Electric Vehicles Symposium, EV Infrastructure Summit.

7) organizational activity: Amalgamated Union of Engineering Workers (USA).

Having classified the names of transport enterprises and identified the key lexemes (markers) which are expressed by the terminological clusters, collective nouns, abbreviations, internationalisms, geographical names, it is worth describing the main ways of their adaptation in the target language environment. So, the first group of proper names can be rendered into Ukrainian by means of mixed translation ways: loan translation + permutation + transcribing (or the transfer of the English abbreviation): SACHS Shock Absorbers – Амортизатори ЗАКС (SACHS), MPM Oils – Оливи МІМ (MPM). The second group of proper names are conveyed by loan translation + transfer of the English abbreviation + permutation of the component: LKQ Autoparts – Автозапчастини LKQ; description + original name's transfer: Американська логістична компанія Warrens Warehousing and Distribution Ltd. The third group of company names are rendered into Ukrainian through partial explication and the transfer of the original name: Drive Reineke: New and Used Car Dealers – Дилерський центр Drive Reineke: New and Used Car Dealers. When conveying English names of the auto centers and shops, loan translation + omission can be resorted to: Auto Service Centre & Car Maintenance Shop – Автосервісний центр та автомагазин. In the process of translating the proper names of the fifth and sixth groups, the following mixed translation ways can be distinguished: loan translation + permutation + transliteration, f.e. Miami International Auto Show – Міжнародне Автошоу в Маямі; loan translation + permutation + partial explication, f.e. Electric Vehicles Symposium – Симпозіум з питань розробок електромобілів. Partial explication of the component + omission + lexical substitution can be applied to the complex lexeme of the seventh group: Amalgamated Union of Engineering Workers (USA) – Профспілка працівників машинобудівної промисловості.

As can be seen, English names of transport enterprises are complex lexical units, consisting of two, three, four, five, six, seven components that are mostly expressed by abbreviations, transport terms, internationalisms, proper nouns. Thus, they can be faithfully rendered into Ukrainian by means of mixed translation ways.

One of the strategic tasks of any company name is successful fulfilment of an advertising function to arouse possible and regular customers'

interest in a wide range of company products or services, research projects. Two auxiliary functions allow to achieve the ultimate goal. The emotive sub-function provides positive emotions and associations through lexical amplifiers in proper names (ERA, OPTIMAL, ELIT). The expressive sub-function of the linguistic units in question consists in transmitting the main directionality of the transport enterprise to the addressee by means of graphical (capitalization), phonetic (alliteration, rhythm), stylistic devices and word-formation: SALERI, TOPTUL, NISSENS, Auto Kelly, LiquiMolly, STARLINE, MANN.

It is also worth describing the memorial (memorable) function of ergotonyms which serve as external memory of a human or society as a whole to store or carry information when the transport company name commemorates outstanding personalities, honours the founders of transport brands. The names of celebrities, so called national symbols, are closely related to the denotata of the idea (Ford, Lincoln, Porsche, Chrysler). Linguist N.O. Sadulska states that certain traditional motives prevail in the verbal expression of many classes of goods as well as in the names of transport companies, organisations and firms. It can be seen that the names of English and American automobiles and their manufacturing companies are mostly anthropomorphic which means that the names of founders, designers and manufacturers became the components of company names as well as the names of final products: Americans Henry Ford, Walter Percy Chrysler, brothers John and Horace Dodge, an American of Scottish origin David Dunbar Buick; Englishmen Walter Owen Bentley, Frederic Royce and Charles Stewart Rolls. Moreover, most trade marks also include the names of founders, constituting such lexical peculiarity in the company name formation [8]. There are some names of transport companies with somewhat modified founders' names. So, Toyota is a phonetically modified original surname Toyoda, the spelling of which required 9 moves that symbolized unhappiness in Japan. The world known trademark is written by means of 8 moves that is a happy numeral for the Japanese [9]. Mercedes-Benz company name consists of 2 components. The second component represents the name of a great German engineer Carl Benz while the first one is a name of Austro-Hungarian diplomat's daughter. Pininfarina auto brand originates from the surname of a famous Italian car designer Farina and his father's nickname Pinin (a dwarf) [10].

Certain official transport company names are connected with theonyms of different classes (toponyms, hydronyms) that indicate geographical coordinates of manufacturing companies:

- 1) Dacia implies "a historical region" in Romania during Roman Empire times;
- 2) Pontiac represents "a city";
- 3) Aston Martin stands for a hilly area Aston Clinton where auto rally took place while Martin is a surname of the brand founder;
- 4) Isuzu is also a Japanese river name.

In addition, some official names of automobile companies turn out to be unclear for general public as they contain certain subjective nomination peculiarities:

- 1) Mitsubishi represents "three diamonds", available on the company emblem;
- 2) Volvo means "I'm rolling";
- 3) Daewoo symbolizes "great universe";
- 4) Hyundai stands for "modernity";
- 5) Volkswagen is interpreted as "people's car" [11].

Hence, the necessity of researching company names' origin can be grounded on the fact that the name is an indispensable element

of the marketing mix of brands. It performs a communicative function and significantly facilitates the product's promotion in the market since it carries information about its manufacturer, origin, positioning [12, p. 276]. In the course of analysing the main ways of their faithful conveying into Ukrainian, it has been found that both transliteration and the transfer of original names are applied: Volvo – Вольво, Volvo; Daewoo – Део, Daewoo.

Almost all ergotonyms pertain an aesthetic function that is fully realized in the combination of supporting attributes that form a logo design. It consists of a logotype and a logomark. A logotype is a logo centered around a company name or initials while a logomark is a symbolic image or icon. Logotypes are also referred to as wordmarks or lettermarks while logomarks are pictorial logos or logo symbols. The name, being in the middle, is designed in a picturesque or stylistic font [13]. Colour is another element in a logo design that manipulates the sentiments of the target audience, making an enormous impact on the human visual perception. For example, ELIT company is one of the leaders of spare auto and motor parts distribution in Ukraine. It has a concise slogan "More than auto parts" under the dark blue name in the middle of the icon. ELIT logo design symbolizes the company's reliability, novelty, flexibility and openness for further advanced technologies implementation [14].

Thus, the names of transport entities (ergotonyms) are regarded as complex language units that have different origin, graphical, phonetic, stylistic peculiarities of their formation, accompanying attributes, all of them enabling to realize the basic functions.

Having carried out a componental analysis of the lexemes, denoting names of transport businesses, it should be noted that abbreviations constitute a predominant lexical layer. It is stipulated by the current tendency to simplify oral and written communication of transport manufacturers, partners and their final consumers for the sake of time and space economy. Therefore, names-abbreviations (NGK, KYB, MPM, RH, KIA), clippings (Auto Kelly, Liqui Molly), acronyms (BREMBO, ERA, DENSO, MANN) in English names of transport companies can easily be recognized and adequately comprehended by the knowledgeable target audience of customers and business partners. Moreover, in the period of internet information exchange, an active user often resorts to different shortenings and abbreviations, the number of which is steadily increasing. But the problem of their rendering into the target language remains acute and requires our thorough consideration. Both equivalent translation and decipherment techniques of abbreviations in the target text pose some difficulties for the inexperienced translator as the newly formed abbreviated words are not recorded in dictionaries, especially author's terms, designer's company names although there are many appendices that constitute mini-glossaries of neologisms, proper names, abbreviations. So, most translators distinguish abbreviated translation, transliteration and explication [15]. Abbreviated translation through transliteration can be applied if foreign companies, particularly ELIT and ERA, members of a large American corporation LKQ, have been running their business in Ukraine for years and have become an integral part of the Ukrainian transport world with their names adapted in the target culture (ELIT – ЕЛІТ, ERA – ЕРА). The way of interpreting English names-abbreviations of little-known firms is short explication of their business activity and the country of origin with the initial orthographic form transfer: BLG – Українська автомобільна логістична компанія BLG. It should be admitted that many

abbreviations in Ukrainian are English borrowings that function in the target text in their original orthographic forms are semantically and syntactically adapted in the context of a sentence with the help of short explications, expressed by either right-hand or left-hand word-groups as well as by parenthetical elements. For example, FORCE-Auto – FORCE-Auto, Інтернет центр автослюсарних інструментів; FORCE – Інструмент центр FORCE.

In addition, names of transport enterprises often encompass abbreviations, denoting forms of property that can be distinguished as follows:

1) LLC (Lmited Liability Company) – ТОВ (товариство з обмеженою відповідальністю); LLC Forsdyke Group – Логістична компанія експедирування вантажів LLC Forsdyke Group. The name of the transport company is conveyed by means of the descriptive method with the preservation of the English orthographic version. LLC abbreviation is not conveyed into Ukrainian.

2) OJSCO (Open Joint Stock Company) – БАТ (відкрите акціонерне товариство); Transport and Logistics Center of Turkmenistan OJSC – Транспортний логістичний центр Туркменістану. Loan translation and omission of OJSC abbreviation are applied in this case.

3) PJSC (Private Joint Stock Company) – ЗАТ (закрите акціонерне товариство); f.e. Tristar Transport PJSC – Логістична компанія з автоперевезень Трістар. The complex transformation is employed to faithfully render the name into Ukrainian: descriptive method + transliteration of the first component + permutation + omission of PJSC abbreviation).

Besides, some abbreviated forms and shortenings have been found in transport businesses' names and classified according to the form of incorporation:

1) PLC (Public Limited Company) – компанія відкритого типу з обмеженою відповідальністю; f.e. AKWG Group PLC – Логістичні послуги англійської компанії AKWG Group PLC. The descriptive method, addition of the component, expressing the geographical location of the company, transposition of the original English name in the final position are used to adapt the proper name in the target language text.

2) Ltd. (Limited) – обмежена відповідальність; Rosenau Transport Ltd – Логістична компанія Rosenau Transport Ltd в Західній Канаді. Explication, the English name transfer and the addition of the component, expressing the place of origin are the appropriate ways of conveying the name into Ukrainian.

3) Inc. (Incorporated) – реєстрація компанії як корпорації; American Corporate Services, Inc. – Американська компанія по веденню корпоративної документації. The Ukrainian equivalent was obtained through the application of the descriptive method and omission of the component, denoting the form of incorporation.

4) LDC (Limited Duration Company) – компанія з обмеженим терміном; LDC Transport Express – Автотранспортна компанія Транспорт Експрес. The English company name is rendered into Ukrainian by means of short explication, transliteration of the original version and omission of LDC abbreviation [16].

Thus, English abbreviations, expressing forms of property and incorporation, can be found in many dictionaries although their Ukrainian equivalents can only be employed in judicial texts, transport documents and aren't recommended to use in publicistic texts, intended for general public. Besides, such abbreviations in their original orthographic forms allow to identify the country of the company's registration: PLC – Great Britain, AG – Germany,

SpA – Italy, A/S – Denmark, OY – Finland. But in some cases the English abbreviated lexemes in transport businesses' names are possible to convey into Ukrainian by translation analogies: Motorola, JSC – ЗАТ «Моторола». Loan translation can also be applied to convey the names of transport centers, auto shows, dealerships: JSC Center of Automobile Projects – ЗАТ Центр автомобільних проєктів.

Conclusions. Having conducted functional, etymological and componental analyses of the English names of transport enterprises, it has been revealed that they are mainly English borrowings that constantly enrich the Ukrainian lexical system due to the constant development of national and foreign transport technologies. They are investigated as the ergotemy which have different etymology: anthroponyms (original and modified names of company founders or designers, surnames, nicknames of relatives), toponyms, hydronyms, khrematonyms (historic origin). The name of any business structure turns out to be an integral component of the whole brand logo design. It has been grounded that English names of transport entities realize their pragmatic potential (promotion of goods, services, intellectual projects by causing positive sentiments and favourable reviews of the target audience) by fulfilling four main functions: nominative-signifying, informative, advertising with emotive and expressive sub-functions and aesthetic. Based on business activities of transport entities, English names have been classified into seven groups with the identification of lexical makers, denoting specific tools, products, services. It has been inferred that abbreviations and shortenings constitute a predominant group of lexical units in the names of transport enterprises and function as full names or components of company names.

The research of English proper names of transport businesses has enabled to describe different ways of their conveying into Ukrainian, based on English and Ukrainian internet articles. The most common translation way is the descriptive method or short explication with the the original English name transfer to adequately convey the names of well known transport companies. Loan translation, transliteration, transposition of components, omission of abbreviations, expressing the form of property and incorporation, addition of the component, denoting the country of origin have also been employed. There have been rare cases of using Ukrainian analogies.

In the **perspective**, further research will tackle upon the issue of stylistic peculiarities of rendering English names of transport enterprises with the identification of common stylistic markers that have a great impact on the realization of the main informative and advertising functions of these proper names. The analysis of their functioning in different genre texts will enable to single out some other ways of their adaptation in the target language environment.

Література:

1. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля. К. 2010. 844 с.
2. Белей Л.О. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії. Любомир Белей. Ужгород: ІНВАЗОР, 2002. 175 с.
3. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). Л. С. Бархударов. М.: Международные отношения, 1975. 240 с.
4. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. Кочерган М.П. Київ : Академія, 2005. 368 с.

5. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии. Москва : Наука, 1978. 199 с.
6. Sjoblom, Paula 2008: Jobs vacant: seeking to employ a good company name. The structure, meaning and function of Finnish company names. Namn och bygd 96. p. 67–82.
7. I.V. Korunets'. Theory and Practice of Translation. Nova Knyha Publishers, 2003. 445 p.
8. Садульская Н. А. Функционально-прагматическая направленность и лингвистический статус товарных знаков (на материале английского языка): автореф. ... дисс. канд. филол. наук [Электронный ресурс]. Н.А. Садульская. Пятигорск, 2003. Режим доступа: www.textreferat.com/referat-7609-3.html.
9. Toyota. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Toyota>
10. Mercedes-Benz: about the company. URL: <https://www.mercedes-benz.com/en/company/>
11. А. П. Романченко, Н. М. Хрустик. Офіційні назви автомобілів та їх функційно-прагматичне спрямування етимологічно-словотвірний аспект, Одеський національний університет. Одеса. 2014.
12. Волох О.Т. Сучасна українська літературна мова. Друге видання, перероблене і доповнене. О.Т. Волох. К.: Вища школа, 1996. 199 с.
13. What is the difference between a logotype, logomark, and logo lockup? URL: <https://designtlc.com/what-is-the-difference-between-a-logotype-logomark-and-logo-lockup/#:~:text=A%20logo%20lockup%20is%20a,image%2C%20department%20name%2C%20etc>.
14. ЕЛІТ-Україна: про компанію. URL: <https://www.elit.ua/about/>
15. Возненко Н.В., Харковець Г. В. Особливості відтворення німецьких термінів-аббревіацій галузі автомобілебудування при перекладі на українську мову. Херсонський національний технічний університет. Херсон. 2013 р.
16. Закрите акціонерне товариство англійською скорочено. Інн і інші юридичні скорочення англійською. URL: <https://flarione.ru/uk/personal-effectiveness/zakrytoe-akcionernoe-obshchestvo-nangliiskom-sokrashchenno-inn-i-drugie/>

Мошковська Л. Функціональні аспекти передачі англійських назв транспортних підприємств українською мовою

Анотація. Статтю присвячено функціональним аспектам англійських назв транспортних підприємств та способам їх передачі українською мовою. У дослідженні зазначено, що власні назви транспортних об'єктів є переважно англійськими запозиченнями, що активно функціонують

в українській лексичній системі транспортної підмови для відтворення нових реалій. Назви транспортних підприємств визначаються як ерготемоніми різних джерел походження, що вплинули на словотворчі особливості назв через використання антропонімів, топонімів, гідронімів та хремагонімів. Обґрунтовано, що власні назви орієнтовані на досягнення комунікативно-прагматичної ефективності та реалізують чотири основні функції: номінативно-визначальну, інформативну, рекламну, естетичну. При застосуванні компонентного аналізу виявлено велику кількість аббревіатур, інших скорочень, особливих імен, які адаптуються у мові перекладу через транслітерацію або копіювання оригінальної англійської версії. До того ж власні назви розкласифіковано за сімома напрямками діяльності (виробництво, доставка та розповсюдження, продаж, авторемонт та обслуговування, реклама продукції та послуг, дослідження, організаційна діяльність), за формами власності, за організаційно-правовою формою із зазначенням країн реєстрації установ. Досліджено основні способи передачі англійських назв транспортних підприємств українською мовою. Найбільш вживаним є описовий метод (або часткова експлікація) з копіюванням англійських назв у початкову чи кінцеву позицію під час перекладу відомих транспортних брендів, логістичних компаній з аббревіатурними компонентами та іменами засновників. Калькування, транслітерація, перmutація компонентів, опущення аббревіатур на позначення форм власності та організаційно-правової діяльності, додавання географічної складової частини під час передачі англійських назв транспортних асоціацій, автошоу, автосалонів, конференцій також набули широкого вжитку. Встановлено, що назви транспортних підприємств функціонують як одно-, дво-, трьох-, чотирьох-, п'яти-, шести-, семикомпонентні лексичні одиниці, які адаптуються у мові перекладу за допомогою таких комбінованих перекладацьких способів: калькування + перmutація + транскрибування (копіювання англійської аббревіатури); часткова експлікація + опущення + лексична заміна. Виокремлено окремі випадки застосування перекладацьких аналогів.

Ключові слова: власна назва, ерготемонім, запозичення, транспортне підприємство, аббревіатура, рекламна функція, експлікація, комбінований перекладацький спосіб.

*Pavliuk I. B.,**Doctor of Philosophy,**Associate Professor of English Philology Department**Mintsys E. Ye.,**Senior Lecturer of English Philology Department**Bylytsia U. Ya.,**Doctor of Philosophy,**Associate Professor of English Philology Department**Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*

FITNESS ABBREVIATIONS AND BLENDS AND PECULIARITIES OF THEIR TRANSLATION IN UKRAINIAN

Summary. This article is devoted to the problem of clippings and abbreviations of fitness terms and ways of their translation into Ukrainian. The relevance of the research is justified by rapid development of terminology in the sphere of fitness and the lack of thorough study on the problem of their classification, standardization and translation into Ukrainian. The article considers linguistic and extralinguistic factors that contribute to a significant increase in the formation of new abbreviations and acronyms. The analysis of terms under study showed that more than half of them are presented by abbreviations, and telescope-words constitute only a small part. The following main types of term abbreviations have been identified and described as follows: alphabetisms, sound (acronyms), symbols: (consisting of letters or syllables and numbers) and acronym-initialism hybrids: (one of the elements is a letter (letters), the other is a whole word). According to the results of the research, alphabetisms are the most productive ones and can completely replace term-phrases in LSP texts in course of time. The highest frequency of functioning of abbreviations in LSP texts falls on the terms which are used to denote the key concepts of fitness. As one of the term requirements is its brevity, so many terms are subject to the process of shortening. It is also noted that the number of components in alphabetisms may vary from two to five letters. The most frequent ones are two- and three-component structures.

The analysis of the empirical material has shown that a number of strategies are employed by translators to ensure effective and efficient translation of abbreviations in Ukrainian. Consequently, a translator should have relevant knowledge in the field of science in which the term functions to adequately convey it in Ukrainian. In most cases, the abbreviation is translated in Ukrainian using the full form of the word or the corresponding term-phrase, translation of the abbreviation with an equivalent Ukrainian abbreviation, borrowing of foreign abbreviations with Latin spelling, descriptive translation or creating a new Ukrainian abbreviation. In addition, a translator should define the full form of the abbreviated term in the source language, using specialised dictionaries or context.

Key words: term, abbreviation, acronym, telescope-word, translation.

Target setting and substantiation of the urgency of its consideration. On average, the length of terms varies from two to

five components, which makes them cumbersome and difficult to use in LSP texts. Therefore, there is a tendency to substitute such cumbersome terms by means of abbreviations and acronyms in modern science, which leads to rapid professional communication between experts in various scientific fields. Extralingual factors also have a significant impact on the increasing growth and use of abbreviations, namely the emergence of the Internet, new forms of mass media and the spread of scientific knowledge in the shortest possible time and others. Factors such as integration and differentiation of sciences, interpenetration of ideas and research methods, joint research work of scientists from different countries, exchange of scientific information should also be taken into account [1, p. 25]. In addition to extralingual factors, there are also linguistic ones, which have an influence on this trend such as monosyllabicism, which is characteristic of the English language and language economy.

The actuality of this paper is predetermined by the fact that there are a number of studies devoted to the problems of abbreviation in modern languages but such abbreviated lexical units still remain a topic for heated linguistic discussions as there is no unanimous point of view on such fundamental problems as word structure and their meanings as well as the status of abbreviations. One more aspect of the relevance of this study is that fitness industry is developing very fast as a result new shortening of terms appear every day. Consequently, the issue of adequate translation of fitness abbreviations is becoming more urgent.

Analysis of recent research and published works. The analysis of theoretical sources has shown that there is still no unanimous except definition of the term "abbreviation". This is due to the fact that researchers are trying to look at this issue from different angles.

Some linguists do not consider abbreviation as a way of word formation. Others, for example V. Borisov, define abbreviation as "a coherent, unified, indissoluble process of transformation of one lexical unit, which is the unity of sound and meaning, into another lexical unit, which also represents the unity of sound and meaning [2, p. 64].

Abbreviations and shortenings have repeatedly been the subject of research by E. Dyuzhakov [3] who studied the structure and semantics of abbreviations in the English language in relation

to word formation. The research on clipping, abbreviations and acronyms is presented in the studies of V. Borisova [2], V. Zabotkina [4], A. Sokolenko [5] and others. Different linguistic aspects of term translation (translation transformations; etymology of term formation; terminology standardisation) have been outlined in the scientific papers of T. Kyiak [6], V. Karaban [7]. Recent research in this area aims to identify the functional properties of abbreviated lexical units in comparison with their derived correlates and to determine the conditions that contribute to the resolution of ambiguity and semantic uncertainty of abbreviations [8].

The **novelty** of the current research results from the analysis of fitness abbreviations, acronyms and blendings from the perspective of their formation, classification and ways of translating in Ukrainian. The **aim** of this paper is to research the main types of abbreviations and blends of fitness terms and their translation in the Ukrainian language. To achieve this aim, the following tasks should be fulfilled: 1) to consider the ontology of the concept of “abbreviation”, “shortening”; 2) to classify productive models of abbreviations and shortenings of fitness terms; 3) to analyze the methods and techniques of translating abbreviations and shortenings of fitness terms from English into Ukrainian.

The corpus comprises 185 fitness terms, which constitute 4,85% of terminology corpus, selected by means of employing the manual selection procedure from specialist dictionaries.

Results and Discussion. The dynamic development of coining abbreviations and shortenings began in the middle of the 20th century and this process is gaining even more popularity today. Its main purpose is to save time and spread information quickly. There are indisputable reasons for the growth of abbreviations: an increase in volume of information in various scientific fields, which leads to the shortening of term-phrases to abbreviations and as a result their widespread use in LSP texts; subject to language laws, in particular, the tendency to monosyllabism (in English, phonetic processes have led to an increase in the proportion of one-syllable words) [9, p. 100]; the influence of literary language on the language for special purposes. Thus, acronyms, abbreviations and shortening have become an integral part of any terminology.

In English, it has become a tradition to distinguish three types of shortenings: abbreviations, clippings and telescopes (blends). Abbreviations are traditionally subdivided into initialisms (= alphabetisms) and acronyms. According to our findings the initialisms dominate in fitness terminology, which account for 67.27% and blendings constitute only 8.38%. E.F. Skorokhodko notes that terminological abbreviations can be textual and terminological: “Textual abbreviations are only used by one or a few authors, and in each case (in each book or article) they must be explained and defined by the authors in the text or in the footnotes. Terminological abbreviations are commonly used (sometimes standard) synonymous short versions of standard terms. The meanings of terminological abbreviations are usually clear to experts without explanation” [10, 53-54]. Therefore, in our paper we use terminological abbreviations that have acquired the status of terms and are short forms of terms-phrases.

1. Abbreviation (Italian *abbreviatura* – Latin *brevis* short) is a method of word formation, the purpose of which is to form shortened form of a written word or phrase, as opposed to cumbersome derivative structures (phrases or syllables) of synonymous nominations.

The following types of abbreviations of fitness terms have been singled out:

1. Initialisms. The most productive type of abbreviation within the fitness terminology, as they comprise 67.27% of the total number of abbreviations of fitness.

Corresponding initialisms are subdivided into:

a) alphabetisms (**BMI** *body mass index* [bi:əmaɪ] – індекс маси тіла (**ИМТ**)), **LCD** [əlsi:di:] *low-carbohydrate diet* – низько вуглеводна дієта);

b) acronyms (**NEAT** [ni:t] *non-exercise activity thermogenesis* – термогенез без фізичних навантажень), **SIT** [sit] *sprint interval training* – інтервальне тренування спринту, **ROM** [rɒm] *range of motion* – діапазон руху / амплітуда руху);

c) symbols: (consisting of letters or syllables; symbols or numbers) (**ΣSKF** *sum of skinfolds* – сума шкірних складок, **IRM** – one repetition maximum – одне повторення з максимальною вагою (**ИПМ**), **VO2** [vi: ə tu:] – *volume of oxygen consumed per minute* – об’єм спожитого кисню за хвилину – (**МСК**);

d) acronym-initialism hybrids: (one of the elements is a letter (letters), the other is a whole word) (**F-plan diet** – *a very low fat, high fibre diet* – дієта з низьким вмістом жиру, але багату на клітковину, **vitamin D** – *calciferol* – кальциферол (вітамін D), **ATP-PCr system** – *phosphagen system* – фосфагенна система).

2. Clippings are divided into:

a) *final* or *apocope* (words in which the hinder part of the word is dropped) (**quad** < *quadriceps muscle* – чотирикутний м’яз, **carb** < *carbohydrate* – вуглевод);

b) *medial* or *syncope* (words in which some syllables or sounds have been omitted from the middle of the word) (**lats** < *latissimus dorsi* – широчайший м’яз спини, **hems** < *hamstring muscles* – м’язи підколінного сухожилля);

c) *aphaeresis* (words that have been shortened at the beginning) (**tone** < *muscle tone* – тону м’язів);

d) *graphical* (shortening of words and word-groups only in written speech while orally the corresponding full forms are used) (**bpm** < *beats per minute* – частота серцевих скорочень на хвилину, **kcal** < *kilocalorie* – кілокалорія (ккал), **lb** < *pound* – фунт).

3. Blending is a form of word formation which became productive in the second half of the twenties century. Sometimes, it is also regarded as the subtype of compound word formation. The formation of blends is similar to compounding, as blends are formed by merging two (or sometimes more) content words and semantically either are hyponyms of one of their constituents, or exhibit some kind of paradigmatic relationships between the constituents. According to T. Tymoshenko, blending is an intermediate phenomenon between word formation and derivation. It is considered as a separate, albeit related method of word formation [11, p. 25]. The morphological basis of telescopic words is the fusion of morphemes with a partial “shift” overlapping each other. In this case, one common root morpheme is formed from two root morphemes. The basis for blend formation is a free syntactic construction, its stereotypical nature and frequent repetition in different areas of language communication [12, p. 34].

For example, (**jazzercise** < *jazz + exercise* – фітнес тренування з елементами танцю під джаз, **aquacise** < *aqua + exercise* – водна аеробіка у мілкому басейні, **aerobicise** < *aerobic + exercise* – фітнес тренування на велосипеді). In fitness terminology, blends are formed to denote the latest variations of fitness training concepts that combine different types of training. Thus, this form of term formation has proved to unproductive as contributes 8,38%.

According to our finds we can claim that initialisms are the most productive ones among all types of the shortening of fitness terms. One of the factors that has an influence on the productivity of initialisms is that they comply with some of the term requirements namely, precision and conciseness, which is the main reason why many terms are abbreviated.

The fitness initialisms can be classified into the following thematic groups:

1) *types of physical exercise* (**BP** < *bench press* – жим штанги лежачи на лаві, **DL** < *dead lift* – станова тяга, **PC** < *power clean* – тяга штанги від підлоги до плечей);

2) *physiological processes involved in the body during or after physical activity* (**PMR** < *progressive muscular relaxation* – прогресивна нервово-м'язова релаксація, **OBLA** < *onset of blood lactate accumulation* – відтерміноване накопичення лактози в крові, **RMR** < *resting metabolic rate* – рівень обміну речовин у стані спокою);

3) *illnesses and syndromes* (**CLRD** – *chronic lower respiratory disease* – хронічне захворювання нижніх дихальних шляхів, **EIA** – *exercise-induced asthma* – бронхіальна астма фізичного зусилля (БАФЗ), **HIV** – *human immunodeficiency virus* – вірус імунодефіциту (СНІД));

4) *chemical compounds and medication* (**ZMA** < *zinc monomethionine aspartate and magnesium aspartate* – аспарагінат магнію та цинку, **RNA** < *ribonucleic acid* – рибонуклеїнова кислота (РНК), **EFA** < *essential fatty acid* – незамінна жирна кислота (НЖК));

5) *standards and recommendations on supplements' consumption* (**AI** < *Adequate Intake* – адекватний рівень споживання, **DVs** < *daily values* – добова потреба, **RDI** < *Recommended Daily Intake* – рекомендована добова норма споживання);

6) *sports and dietary supplements* (**MRP** – *meal replacement product* – замітник їжі, **WPC** – *whey protein concentrate* – концентрат сироватки білка, **WGF** < *weight gain formula* – продукти для збільшення ваги);

7) *physiological indicators of fitness* (**BFC** < *body fat composition* – розподіл жирової тканини у тілі, **CG** < *center of gravity* – центр рівноваги, **HLE** < *health life expectancy* – очікувана тривалість життя).

Recent linguistic studies have proven that new lexical units are gradually falling under the influence of the language system. The tendency to structure shortening of terms is manifested in the emergence of new standard complexes in the initial abbreviations, which leads to the creation of their “microsystems” [2, p. 166].

The length of the initialisms of fitness terms ranges from two to five letters. The most frequent ones are two and three letter structures – 22 and 55 accordingly.

Empirical data analysis has shown that abbreviations of fitness terms have different ways of conveying them in Ukrainian. Here are the strategies of translation that are productive for fitness terminology:

1. Translation by means of equivalent Ukrainian abbreviation. To obtain the adequate translation, the translator usually consults a specialized dictionary and uses the available initialism in the target language. Such strategy is applied to translate the abbreviations denoting physiological indicators of fitness, syndromes and illnesses, for example, **ATP** (*Adenosine Triphosphate*) – **АТФ** (аденозинтрифосфат), **BMI** (*body mass index*) – **ІМТ** (індекс маси тіла), **ACSM** (*American*

College of Sports Medicine) – **АКСМ** (Американський коледж спортивної медицини). In our opinion, an interesting example is the name of an existing US organization – CDC (Centers for Disease Control and Prevention) – *Центри контролю та профілактики захворювань (ЦКПЗ)*. A corresponding organization was established in Ukraine in July 2021 to strengthen the epidemic control in the regions after the outbreak of the COVID-19 pandemic, but the Ukrainian equivalent of the US organization has a single difference in its name, i.e. to avoid misunderstanding the word “disease” was substituted by “illness” and sounds *Центри контролю та профілактики хвороб (ЦКПХ)* – *Centres for Illnesses Control and Prevention (CIC)*.

2. Translation by means of corresponding phrase or full form of the word in the target language. Such translation is considered as an adequate if there is no equivalent in the target language. Therefore, the translator must have relevant knowledge in the area of science in which the term functions to convey it adequately in Ukrainian. The translator should also identify the full form of abbreviation in the source language using a dictionary or microcontext. For example: **EDD** (*exercise deficit disorder*) – *дефіцит рухової активності*, **HW** (*hydrostatic weighing*) – *гідростатичне зважування*, **LP** (*linear periodization*) – *лінійна періодизація*, **N** (*sample size*) – *обсяг вибірки*.

3. Borrowing of a foreign abbreviation with Latin spelling which is used to convey an abbreviation as it is used in the source language, which is usually combined with a general explanatory word, e.g., **ABS** (*abdominal training*) – *ABS тренування*, **ABT** (*athletic based training*) – *АВТ тренування*, **HIIT** (*high intensity interval training*) – *HIIT тренування*. This type of translation technique is conditioned by the marketing strategy of fitness centres in Ukraine, which are willing to attract more clients using English abbreviations of fitness training programmes to make them look more attractive to potential customers.

4. Descriptive translation of an abbreviation. This translation technique is applied when there is no equivalent in the target language. The translator should also take into account the microcontext in which the abbreviation is used. The surface structure must correspond to the deep structure of the abbreviation in the source language. For example, **EIMD** (*Exercise-induced muscle damage*) – *м'язова травма, обумовлена фізичним навантаженням*, **boxercise** – *аеробне заняття з елементами боксу*, **PC** (*power clean*) – *тяга штанги від підлоги до плечей*. Descriptive translation is mostly used in translating abbreviations denoting types of physical exercise as it provides the most accurate translation of the deep structure.

5. Coining a new Ukrainian abbreviation. This technique consists of translating the correlation of the English abbreviation and creating a new abbreviation on the basis of translation in accordance with the laws of Ukrainian abbreviation [13]. This strategy can only be used by those translators who have relevant knowledge in this scientific area and closely collaborate with its experts. Moreover, newly coined abbreviations must be approved by the specialist working in that sphere. For example, **LDL-C** (*low-density lipoprotein cholesterol*) – **ЛПНЩ** (*холестерин ліпопротеїдів низької щільності*), **RER** (*respiratory exchange ratio*) – **ДК** (*дихальний коефіцієнт*), **WHR** (*Waist-to-hip ratio*) – **ТСС** (*співвідношення талії до стегон*). The above mentioned abbreviation can also be translated as follows **TCC** – *талія-стегна співвідношення*.

There is a tendency in translating fitness abbreviations which manifests itself in combining several translation strategies. For instance, the translator may translate abbreviation using full form of the term and immediately providing English abbreviation in brackets, which will further on be used in the text instead of an Ukrainian equivalent. For example, «Головна ідея статті <...> (на основі метаболічного еквіваленту, англ. MET – metabolic equivalent of task). <...> Проведено аналіз енергетичного балансу основних типів ексергейм на базі показника MET» [14]. One more distinct example of such technique is: «По-науковому кажучи, швидкість метаболізму в спокої (RMR) і тісно пов'язана базальна швидкість метаболізму (BMR) вимірюють кількість щоденної енергії, витраченої людиною» [15]. Such translation tendency by means of corresponding phrase or full form of the word in the target language and further use of an English abbreviation in academic writing for language economy.

Conclusion. Firstly, the initial abbreviation of fitness terms is an extremely productive way of term formation, which helps to optimize the terminology. Due to their brevity and conciseness, abbreviations can acquire the status of full-fledged terms, i.e. frequently used terminological units and over time may completely replace their counterparts – multicomponent terms from professional and academic communication. Blends, abbreviations and clippings begin to function more frequently due to their brevity and language economy, and multicomponent terms in turn take the status of their “interpreters”.

Secondly, the use of abbreviations is extremely efficient in professional and academic communication, because they reduce the actual length of LSP texts, but do not reduce their informative and scientific significance, being comprehensible and clear to professionals in a particular scientific area.

Thirdly, the findings of the study make it possible to assume that each strategy of translating abbreviations into Ukrainian has its advantages and disadvantages, therefore, the translator must choose the most appropriate one to obtain an adequate translation in each case depending on its microcontext. While translating, the translator should take into consideration the following factors: compliance with the norms of the Ukrainian language, ease of pronunciation and spelling, traditions of translating these abbreviations in other languages (i.e. they have internationally accepted spelling in other European languages), etc.

Finally, the functioning of the full forms of terms with the subsequent use of English abbreviations prevails in Ukrainian LSP texts.

Further studies may explore the classification of multicomponent fitness terms and their translation in Ukrainian.

References:

1. Скороходько Е.Ф. Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу). Київ : Наукова думка, 2006. 99 с.
2. Борисов В.В. Аббревиация и акронимия. Военные и научно-технические сокращения в иностранных языках. Москва : Воениздат, 1972. 320 с.
3. Дюжакова Е.А. Аббревиация сравнительно со словосложением: структура и семантика (на материале современного английского языка) : автореф. дисс. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.04. Моск. гос. ун-т им. Ломоносова. М., 1997. 47 с.
4. Заботкина В.И. Семантика и прагматика нового слова : авто-

- реф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20. Москва: Наука, 1991. 51 с.
5. Соколенко А.П. Сокращения в английской научно-технической литературе : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04. Москва, 1965. 19 с.
 6. Кияк Т.Р., Огуй О.Д., Науменко А.М. Теорія та практика перекладу. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 543 с.
 7. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця: Нова книга, 2004. 576 с.
 8. Шевців Р.Б. Термінологічна насиченість німецькомовних фахових текстів економічних наук. Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. Житомир, 2006. № 29. С. 223–227.
 9. Янсон Я.В., Лежньов С.М., Скорочення у складі англомовної лексики сфери освіти. Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов. випуск 27, 2012. С. 100–102.
 10. Скороходько Э.Ф. Вопросы перевода английской технической литературы. Киев: Изд-во Киевского ун-та, 1960. 86 с.
 11. Тимошенко Т.Р. Телескопия в словообразовательной системе современного английского языка : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10. 02. 04. Киев. гос. пед. ин-т ин. яз., Киев, 1976. 26 с.
 12. Омельченко Л.Ф., Максимчук Н.М., Бех П.О., Биркун Л.В. Деякі тенденції у розвитку телескопічних слів сучасної англійської мови: Навч. посібник. Київ : НМК ВО, 1992. 60 с.
 13. Ковтун О. Особливості перекладу аббревіатур та скорочень в галузі авіації. URL: www.dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/47342/1/ Дата звернення: 14.11.2021.
 14. Андреев В.І., Случак О.І., Андрищенко М.І., Маер В.Я. Позитивний вплив ексергемінгу на відновлення після стресу та метаболічний еквівалент задач для спортсменів і геймерів на прикладі екстер'єрних мобільних ігор. Український журнал медицини, біології та спорту. 2021. Том 6, № 4 (32) С. 208–216.
 15. Швидкість метаболізму в стані спокою: як розрахувати та покращити свій. URL: www.ukr.waykun.com/articles/shvidkist-metabolizmu-v-stani-spokoju-jak.html Дата звернення: 14.11.2021.

Павлюк І., Мінцис Е., Билиця У. Аббревіатури та скорочення термінів фітнесу та особливості їх перекладу українською

Анотація. Стаття присвячена дослідженню аббревіатур та скорочень термінів фітнесу та шляхів їх перекладу українською мовою. Актуальність розвідки зумовлена стрімким розвитком фахової мови фітнесу та відсутністю ґрунтовних розвідок щодо проблеми класифікації, стандартизації та перекладу аббревіатур термінів фітнесу українською мовою. У статті розглянуто мовні та позамовні чинники, які впливають на значне зростання утворення нових аббревіатур та скорочень. Аналіз термінів фітнесу засвідчив, що більше половини всіх скорочень становлять терміни аббревіатури, а телескопізми становлять лише незначну частину. З'ясовано та описано типи термінів аббревіатур: алфаветизми, звукові (акроніми), цифрові скорочення (складаються із літер або складів та цифр), складні (один з елементів є літера (літери), інший – ціле повноцінне слово). Обґрунтовано, що ініціальні аббревіатури є найуживанішими та з часом можуть повністю витіснити функціонування термінів-словосполучень із фахового тексту. Найбільша частота функціонування термінів аббревіатур у фаховому тексті припадає на терміни аббревіатури, як вживаються на позначення ключових понять фітнесу. Оскільки одна з вимог, яка висувається до терміна, це його стислість, тому багато термінів-словосполучень підлягають процесу скорочення. Зауважено також, що довжи-

на ініціальних термінів абрєвіатур становить від двох до п'яти букв, а найчастотнішими є дво- та трикомпонентні скорочення.

Аналіз емпіричного матеріалу показав, що абрєвіатури термінів фітнесу мають різні способи їх передачі українською мовою, що вимагає від перекладача відповідних знань у галузі науки, в якій функціонує термін-абрєвіатура, щоб адекватно передати його українською мовою, окрім того, визначити повну форму абрєвіатури у мові

оригіналу, послуговуючись орфографічним джерелом або текстом оригіналу. Здебільшого термін «абрєвіатура» перекладається на українську мову повною формою слова або відповідним словосполученням, переклад скорочення – еквівалентним українським скороченням, використовуючи описовий переклад або створення нового українського скорочення.

Ключові слова: термін, абрєвіатура, скорочення, телекопізми, переклад.

Першина Л. В.,*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри романо-германської філології та методики викладання іноземних мов
Міжнародного гуманітарного університету***Таланова Л. Г.,***кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри романо-германської філології та методики викладання іноземних мов
Міжнародного гуманітарного університету*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація. Статтю присвячено розгляду особливостей перекладу в полікультурному середовищі. Визначено поняття «переклад», «перекладацька компетенція», «полікультурне середовище». Розглянуто головні проблеми та міжкультурні аспекти перекладу та визначено їх роль у сучасній міжнародній комунікації. Окреслено чинники, що впливають на переклад як комунікативну діяльність. Проаналізовано роль перекладача у процесі міжнародної комунікації. Професійна підготовка потенційних перекладачів у ЗВО здійснюється в межах курсу теорії та практики перекладу, метою якого є формування у студентів базових, специфічних та спеціальних складників перекладацької компетентності, яка передбачає сукупність знань, умінь та навичок, які дозволяють перекладачу успішно вирішувати свої професійні завдання. У наш час переклад відбувається в полікультурному середовищі, що становить різновид соціального середовища, в якому взаємодіють представники різних соціокультурних груп, які різняться між собою національною, етнічною приналежністю, релігійними, етнічними, культурними орієнтаціями, фізичними та розумовими характеристиками.

Під час дослідження проаналізовано складники перекладацької компетенції, вивчення яких є необхідним для міжкультурної комунікації. Визначено вимоги до перекладацької компетентності перекладачів.

Розглядаючи особливості діяльності перекладача в сучасному суспільному середовищі, де взаємодіють представники різних традицій, культур і новацій, де постійно змінюються життєві ситуації, норми буття є нестабільними та непередбачуваними, доведено, що перекладач має володіти толерантністю, що передбачає потребу оволодіння емоційною стабільністю, налаштованістю на взаємодію та співпрацю. Під час дослідження у майбутніх перекладачів визначено рівень сформованості комунікативності, емоційної стабільності, інтерактивності, мотивації до успішної діяльності. Перспектива дослідження полягає у вивченні прийомів формування тексту перекладу згідно з розумінням соціолінгвістичного виміру.

Ключові слова: переклад, майбутній перекладач, полікультурне середовище, перекладацька компетенція, толерантність, готовність, комунікація.

Постановка проблеми. Процес перекладу є дуже важливим для існування суспільства як симбіозу ініціатора комунікації (комуніканта) та адресата процесу спілкування (комуніката), оскільки переклад – це різновид міжмовного спілкування, а саме

процес обміну інформацією між комунікаторами, на якому базується встановлення та підтримання контактів між членами соціальної групи різних етносів і культурних прошарків та які, у свою чергу, формують процес спілкування в суспільстві загалом [1]. Без перекладача жодна комунікація на міжмовному рівні є неможливою, будь то усна чи писемна форма. Виокремлюють певні вимоги щодо особистості перекладача, рівня його культури, етичних та моральних якостей, професійної лінгвістичної підготовки. Значення перекладу і діяльності перекладача усних і письмових текстів є безперечним. Перекладач як робить письмове оформлення текстів різних стилів та жанрів, так і бере участь в ситуаціях, що передбачають синхронний переклад. Слід наголосити, що задля перекладу в полікультурному середовищі необхідно володіти не тільки глибокими екстралінгвістичними та лінгвістичними знаннями, а й загальнокультурними знаннями з галузі країнознавства, історії і літератури. Вагомого значення набувають психологічні компетенції перекладача, знання медицини, економіки, політики, освіти, тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти комунікації в полікультурному середовищі розглядали Т. Атрощенко, С. Бондаренко, Н. Головіна, С. Лур'є, О. Миролібов, М. Миронова, І. Плужник. Міжкультурна комунікація стала предметом досліджень багатьох зарубіжних та вітчизняних учених, а саме Л. Буєва, І. Зимньої, М. Кагана, Д. Костенко, О. Потебні, В. Різун, О. Чердніченко та інших. Особливості перекладу вивчали Н. Іваницька, О. Штепуляк.

Професійна реалізація перекладу залежить від світогляду майбутніх перекладачів та їхньої комунікативної компетентності та не лише передбачає оволодіння мовою як засобом спілкування, навчання, самоосвіти, але й забезпечує вільне, нормативно-правильне і функціонально-адекватне володіння всіма видами мовленнєвої діяльності іноземною мовою на рівні, що є близьким до рівня носія мови [2]. Слід зазначити, що професійний світогляд перекладача – це система узагальнених поглядів на світ професії, яка динамічно розвивається, її роль і місце в соціумі, що визначають ставлення до галузі міжкультурної, іншомовної і міжособистісної комунікації та до самого себе як суб'єкта професійної перекладацької діяльності [3]. Професійна підготовка потенційних перекладачів у ЗВО здійснюється в межах курсу теорії та практики перекладу, метою якого є формування у студентів базових, специфічних та спеціальних компонентів перекладацької компетентності, під якою розуміють

сукупність знань, умінь та навичок, які дозволяють перекладати успішно вирішувати свої професійні завдання [4].

Інтеграційні процеси у політиці та економіці відбуваються в тісній взаємодії щодо формування єдиного світового простору. Т. Атрощенко зазначає, що загалом позитивні інтеграційні процеси, що є результатом об'єднання зусиль держав із розв'язання актуальних проблем планетарного масштабу, вносять додаткові труднощі у процес соціалізації окремої особистості. Людина постає перед проблемою необхідності навчитися жити в умовах поліфонії культур, за якої обов'язково варто мати свою власну позицію, а сформувати її можна лише в разі розуміння множинності думок [5, с. 92–95]. Теоретичний аналіз [6] засвідчив, що переклад відбувається в полікультурному середовищі, що становить різновид соціального середовища, в якому взаємодіють представники різних соціокультурних груп, які різняться між собою національною, етнічною приналежністю, релігійними, етнічними, культурними орієнтаціями, фізичними та розумовими характеристиками.

Особливості перекладу полікультурної орієнтації вимагають від майбутнього перекладача не тільки високого рівня комунікативності, але й уміння володіти своїм емоційним станом, мати високий рівень інтерактивної спрямованості та сильну мотивацію на досягнення успіху.

Мета статті – проаналізувати особливості перекладу в полікультурному середовищі та визначити рівень готовності майбутніх перекладачів до цієї діяльності.

Виклад основного матеріалу. Базовий компонент перекладацької компетенції передбачає володіння знаннями, вміннями та навичками, що є необхідними для перекладача під час усіх типів перекладу, письмового або усного, не беручи до уваги жанр перекладацького вхідного тексту (ділового, наукового, газетного, технічного або публіцистичного). До специфічних компонентів перекладацької компетенції відносять знання, уміння та навички, що використовуються у процесі одного або декількох споріднених видів перекладу (письмового, візуально-усного, абзацно-фразового, послідовного, синхронного). Спеціальні компоненти зумовлюють складники, що є необхідними під час перекладу текстів конкретних жанрів або стилів: наукових, юридичних, технічних, економічних, художніх [8].

Слід зазначити, що як письмова, так і усна форми перекладу є складними. Студенти інколи виявляють здібності під час письмового перекладу, проте усна форма перекладу становить для них труднощі. Це можна пояснити тим фактом, що ці різні види роботи вимагають від майбутніх перекладачів різних фахових здібностей. Американський дослідник Р. Тінслей стверджує, що процес формування професійної компетенції перекладача передбачає письмове або усне спілкування у різноманітних сферах діяльності суспільства; використання сучасних методів збору та обробки інформації, автоматизованих систем пошуку; застосування глобальних інформаційних мереж та електронних баз даних; допомогу глосаріїв та довідників; здійснення наукових досліджень. Виокремлюють такі характеристики особистості фахівця з перекладу, як ерудованість, розвинену культуру мислення, здатність до самоосвіти, зрозуміле та чітке висловлювання своїх думок в усній та письмовій комунікації, здібності до організації, аналіз та критична оцінка власного досвіду у професійній діяльності [9].

Слід звернути увагу на дослідження О.І. Чередниченка, який бачить взаємозв'язок професійної компетенції перекла-

дача із чотирма основними функціями перекладу. Науковець наголошує на тому, що переклад – це ефективний засіб комунікації людей, народів і культур; це засіб передачі знань (когнітивна функція); це засіб побудови нового тексту в стилістичній системі іншої мови чи культури, тому передбачає можливість рецепції (креативна функція); це засіб захисту не досить розповсюджених мов від нападу глобальних мов із метою захоплення інформаційного простору (захисна функція) [10]. Дослідник вважає, що майбутній перекладач повинен мати належний рівень мовної та культурної компетенції для забезпечення всіх зазначених функцій. Також важливим є когнітивний багаж та преференційна компетенція у певній сфері, стилістичні здібності (знання жанрів та засобів вираження у межах будь-якого жанру), змога протистояти надмірному іншомовному впливу, збереження національної культурної спадщини, розвиток і поширення рідної мови [10].

Також слід звернути увагу на знання предмета висловлювання та термінологічних одиниць, що представляють фахову спрямованість тексту. Перекладацька компетенція передбачає володіння термінологічними одиницями у двох мовних поняттях та постійне вдосконалення предметної галузі знань, напрацювання практичних навичок під час взаємодії з певними термінологічними одиницями.

Згідно з аналізом літературних джерел [11] виокремлено такі складники перекладацької компетентності, як:

- 1) фахова компетенція, що передбачає відповідні знання, вміння та навички задля дієвого виконання професійної діяльності, а саме: знання з теорії перекладу та таких суміжних дисциплін, як порівняльна лексикологія, граматики й стилістика; володіння перекладацькими нормами обох мов, що зумовлюють вибір стратегії перекладу; техніка перекладу; здатність професійного перекладу в одному або декількох жанрах та стилях в писемній та усній формах; застосування довідкових інформаційних джерел та сучасних інфотехнологій; психічні та поведінкові здібності майбутнього перекладача, вміння емоційного контролю, вирішення типових професійних завдань;
- 2) інтелектуальна компетенція включає рівень перекладацької освіченості; вміння оцінки та мобілізувати власних дій, навичок;
- 3) мовна компетенція передбачає знання мовного матеріалу та здатність подолання мовних труднощів під час перекладу;
- 4) мовленнєва компетенція визначає особливе «перекладацьке» використання мови перекладу та оригіналу на обох рівнях: рецептивному та продуктивному;
- 5) семантична компетенція передбачає глибше розуміння тексту; здатність «бачення» та передачі імпліцитної складової частини оригінального тексту; застосування фонових знань поза мовної сфери перекладу;
- 6) текстотвірна компетенція включає правильне визначення типу оригінального тексту, його структури і складових елементів, знання алгоритму переходу, або перекладацької стратегії, та різних прийомів від оригінального тексту до перекладацького, зберігаючи типологічні ознаки;
- 7) інтерпретаційна компетенція визначає вміння інтерпретувати текст, а саме «бачити» його, як носій іншої мови або культури;
- 8) міжкультурна компетенція передбачає країнознавчі знання культури та традицій; використання соціокультурних даних; вміння розуміти ситуації реальності стосовно життя та побуту країни мовою перекладу.

Діяльність перекладача передбачає здатність працювати протягом необмеженого часу та вміння зосереджуватися в непередбачуваних ситуаціях, володіти терпінням і витривалою, вміти стилістично правити текст, добираючи потрібні слова, використовувати у роботі різні словники тощо. Перекладацька спеціальність вимагає від майбутнього професіонала як гарної фізичної підготовки, так і знання мови, психології та основ дипломатії. Перекладач має слідувати певним правилам поведінки й усвідомлювати визначені норми етикету під час роботи у суспільстві. Слід зазначити, що ціллі теорії і практики мовного перекладу є повага до загальних норм людства, формування виокремлених компетенцій та компетентностей, а також гуманістичного світосприйяття та певних правил етикету стосовно культури і національних аспектів.

З погляду морально-етичного аспекту перекладу перекладач повинен правильно розуміти й об'єктивно оцінювати події суспільних та політичних світових ситуацій; володіти нормами моралі високого рівня і правилами поведінки в різних обставинах; вільно орієнтуватися у нормах поведінки представників різних націй або культур сучасності, знати особливості їхніх законів, усвідомлювати певні відмінності в традиціях різних святкувань і обрядів, розуміти всілякі форми етикету у поведінці і вбранні, розпізнавати значення жестів та міміки, що є прийнятими і вживаними загалом [7].

Також вагомим є зауваження стосовно того, що перекладачу слід гарно розумітися у політичних справах держави, усвідомлювати, до чого має привести та чи інша розмова, знати як позитивні, так і негативні результати процесу перекладу і вміти вирішувати різні питання. Безперечно, це має місце у перекладацькій діяльності під час підписання всіляких державних угод, військових документів, контрактів у сфері комерції та економіки, під час переговорів на вищих рівнях життя суспільства та політики. Отже, перекладач є відповідальним за процес бесіди, її спрямованість і отримані результати. Тому слід виокремити важливість глибоких знань майбутнього перекладача у галузі дипломатії і психології.

У процесі розгляду особливостей професійної перекладацької роботи в сучасному суспільному середовищі, де взаємодіють представники різних традицій, культур і новацій, де постійно змінюються життєві ситуації, норми буття є нестабільними та непередбачуваними, дослідники зазначають, що толерантність як особлива риса, що інтегрує усілякі ціннісні установки та орієнтації, має бути ключовою у процесі перекладу.

Науковці виокремлюють толерантність як обов'язкову професійну рису перекладача сучасності, що передбачає усвідомлення себе гуманною особистістю, вміння керувати своїми емоціями та проявами волі в будь-яких складних ситуаціях під час взаємодії суб'єктів.

Звертаємо увагу на те, що в кінці XX століття толерантність стає терміном міжнародної спільноти, який характеризує засоби для взаємодії та співіснування мешканців, що мають певні відмінності. Питання толерантності у відносинах міжетнічного та соціального характеру гостро постають у наш час, оскільки передбачають норму культурної суспільної поведінки, особистісної спрямованості на рівноправну взаємодію і діалог, тому що дуже важливою сьогодні є здатність розуміти та приймати іншу національну культуру.

У процесі перекладу велике місце займає комунікативна компетенція перекладача, що включає в себе добір відповід-

ного стилю та тону бесіди у різних ситуаціях, використання знань, вмінь та навичок вживати вербальні і невербальні засоби з метою налагодити та підтримати контакти, що потрібні для міжкультурної комунікації. Майбутній перекладач під час виконання власних професійних обов'язків має застосовувати принципи рівноправності та терпимості, будувати толерантне спілкування на основі взаємоповаги та взаєморозуміння.

Майбутніх перекладачів потрібно навчати передбачати вплив стилевих особливостей власної професійної діяльності на інших представників, учити гармонізації власного стилю роботи з певними особливостями праці інших у процесі співробітництва, варто продемонструвати наслідки усвідомлення перспектив їхнього самовдосконалення та розвитку.

У процесі нашого дослідження, а саме вивчення особливостей перекладу в полікультурному середовищі, було продіагностовано та визначено рівень сформованості у майбутніх перекладачів комунікативності, емоційної стабільності, інтерактивності та мотивації до успішної діяльності.

Показниками готовності майбутніх перекладачів до комунікації в полікультурному середовищі було вибрано оптимістичне прогнозування, що перевірялося за допомогою тесту В. Пугачова «Яка у Вас мотивація до успіху?»; емоційну стабільність (анкета Г. Айзенка); інтерактивну спрямованість особистості (анкета Н. Щуркової в модифікації Н. Фетискіна); комунікативність (анкета для оцінки рівня комунікативних здібностей В. Ряховського). Результати діагностики майбутніх перекладачів наведено в таблиці 1 та на рис. 1.

Таблиця 1
Діагностика готовності майбутніх перекладачів до комунікації в полікультурному середовищі

Показники	Рівні					
	Низький		Середній		Високий	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Оптимістичне прогнозування	1	2	40	85	6	13
Емоційна стабільність	5	11	6	13	35	76
Комунікативність	39	58	27	40	1	2
Інтерактивна спрямованість	28	53	24	45	1	2

Як видно з табл. 1, за першим показником (оптимістичне прогнозування) на низькому рівні виявлений 1 студент (2%); на середньому рівні – 40 студентів (85 %); на високому рівні – 6 студентів (13 %).

За другим показником (емоційна стабільність) на низькому рівні виявлено 5 студентів (11%); на середньому рівні – 6 студентів (13%); на високому рівні – 35 студентів (76 %).

За показником (комунікативність) на низькому рівні виявлено 39 студентів (58%); на середньому рівні – 27 студентів (40%); на високому рівні – 1 студент (2%).

Четвертий показник (інтерактивна спрямованість) – на низькому рівні виявлено 28 студентів (53%); на середньому рівні – 24 студенти (45%); на високому рівні – 1 студент (2%).

Дані таблиці свідчать, що більшість студентів мають низький рівень комунікативності (58%) та спрямованості на взаємодію (53%). Слід зазначити, що діагностування виявило високий рівень емоційної стабільності у майбутніх перекладачів (76%).

Рис. 1. Показники готовності майбутніх перекладачів до перекладу

Висновки. Переклад у межах полікультурного середовища має певні особливості та передбачає не тільки знання мови та культури, а й психологічну підготовку та формування особистості перекладача, зокрема аутотренінг, оскільки оволодіння іноземною мовою і перекладом передбачає залучення до іншої культури, оволодіння новим соціокультурним змістом. Сучасним спеціалістам у сфері перекладу також необхідно брати до уваги рекомендації Ради Європи, в яких чітко окреслюється завдання формування плюралінгвальної та плюракультурної компетенції студентів [12].

Перспективи дослідження полягають у визначенні прийомів формування тексту перекладу згідно з розумінням соціолінгвістичного виміру.

Література:

- Різун В. Теорія масової комунікації. К., 2008. 260 с.
- Миронова М.С. Деякі аспекти підготовки фахівців з перекладу до професійної діяльності в умовах вищого навчального закладу. URL: <http://intkonf.org/mironova-ms-deyaki-aspekti-pidgotovki-fahivtsiv-z-perekladu-do-profesiyanoi-diyalnosti-v-umovah-vischogo-navchalnogo-zakladu/> (дата звернення 2.11.2021).
- Таланова Ж.П. Педагогічні умови формування професійного світогляду майбутнього перекладача : автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.04 Кіровоград, 2007. 20 с.
- Іваницька Н.Б. Формування перекладацької компетенції в аспекті використання новітніх інформаційних технологій // Електронне наукове видання матеріалів ІХ Міжнародної науково-практичної конференції "Гуманізм та освіта". Вінниця, 2006. URL: <http://conf.vstu.vinnica.ua/humed/2006/txt/06inbnit.php> (дата звернення 26.09.2021).
- Атрошенко Т. Розвиток культури міжнаціонального спілкування у студентському колективі // Наукові записки Тернопільського державного пед. університету. Серія : Педагогіка. Тернопіль, 1999. Вип. 6. С. 92–95.
- Довгополова Я.В. Толерантні відносини студентів у полікультурному середовищі // Реалізація принципів і завдань Болонського процесу в Україні : матеріали міжнар. наук. конф. – Львів, 2005. С. 76–82.
- Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград, 2014. Вип.128. 604 с.
- Штепуляк О.С. Міжкультурні аспекти перекладу та їх роль у фаховій підготовці майбутніх перекладачів. Молодий учений. 2016. No 4.1. С. 110–113.
- Tinsley Royal L. Guidelines for college and University programs in translator training. 1973. 288 с.
- Чердниченко О.І. Про мову і переклад : мова в соціокультурному просторі, переклад як міжкультурна комунікація. К., 2007. 247 с.
- Волчанська М.Д. «Компетенція» і «компетентність» у галузі методики навчання. URL: alma.mater.luguniv.edu.ua/magazines/elect_v/NN9/1Onavppd.pdf. (дата звернення 23.09.2021).
- Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment. Council of Cultural Cooperation Education Committee. Modern Languages Division, Strasbourg. Cambridge, 2001. 260 p.

Pershyna L., Talanova L. Peculiarities of translation in a multicultural environment

Summary. The article is devoted to the peculiarities of translations in a multicultural environment. The concepts of “translation”, “translation competence”, “multicultural environment” are defined and the importance of mastering multicultural competence by future translators for establishing tolerant relations during translation is proved. The main problems and intercultural aspects of translation are considered and their role in modern international communication is determined. The factors influencing translation as a communicative activity are outlined. The role of the translator in the process of international communication is analyzed. Professional training of potential translators in higher educational establishments is carried out within the course of translation theory and practice, which aims to form students' basic, specific and special components of translation competence, which provides a set of knowledge, skills and abilities that allow translators to solve successfully their professional problems. Nowadays, translation takes place in a multicultural environment, which is a kind of social environment in which representatives of different socio-cultural groups interact, being different in nationality, ethnicity, religious, ethnic, cultural orientations, physical and mental characteristics.

In the course of the research the components of translation competence are analyzed. Requirements for trans-

lation competence of translators are defined. Considering the peculiarities of the translator in a society in which many cultures, traditions and innovations interact, where there is a constant change of life situations, instability, unpredictability, it is proved that the translator must have tolerance, which requires emotional stability, willingness to interact and cooperate. In the course of the research the level of formation of communicativeness, emotional stability, interac-

tivity, motivation for successful activity in future translators was determined.

The perspective of the research is to study the methods of forming the text of the translation according to the understanding of the sociolinguistic dimension.

Key words: translation, future translator, multicultural environment, translation competence, tolerance, readiness, communication.

*Романюха М. В.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри перекладу**Дніпровського державного технічного університету*

АНГЛОМОВНІ АТРИБУТИВНІ ГРУПИ ЯК КОМПЛЕКСНА ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОГО ТЕКСТУ

Анотація. У статті розглядається лінгводидактичний потенціал науково-популярного тексту у викладанні практичних перекладознавчих дисциплін. Зокрема, авторка намагається продемонструвати комплексність проблеми перекладу атрибутивних конструкцій в англomовному науково-популярному тексті, на відміну від суто наукового.

Науково-популярний текст транслює новини зі світу науки і техніки для широкої читацької аудиторії, яку треба зацікавити і якій треба розтлумачувати складну інформацію. Саме за цих причин в науково-популярному тексті, окрім загальних рис наукового стилю, використовують також: розмовну лексику, пряме звертання, риторичні питання – для зближення з читачем; високу емоційність та оцінні мовні засоби, образність, фразеологізми та їх обігрування задля втримання читацької уваги, елементи обманутого очікування тощо.

Англomовні атрибутивні групи у науково-популярному тексті являють собою широке поле проблем. Тут можна зустріти і суто термінологічні сполуки атрибутивного характеру, хоча і в дещо меншій кількості, й атрибутивні сполучення, характерні саме для цього типу текстів і не властиві суто науковому чи науково-технічному. Вони відзеркалюють яскраві риси науково-популярного тексту, такі як демократизація мовних норм, образність, багатозначність, емоційно-експресивне забарвлення тощо. Атрибутивні сполуки тут являють собою більш комплексну перекладознавчу проблему, ніж у науковому тексті, оскільки перекладачеві необхідно враховувати, окрім лексико-синтаксичних аспектів, ще й функціонально-стилістичні компоненти значення.

Рекомендовано звертатися до цієї проблематики на старших курсах, за умов попереднього ознайомлення з такими дисциплінами, як «Порівняльна лексикологія» та «Порівняльна стилістика англійської та української мов», де вищезазначені явища розглядаються детально. Автори припускають, що напрацьовувати навички перекладу атрибутивних конструкцій варто саме на матеріалі науково-популярних текстів, адже тут ці конструкції ставлять перед перекладачем дещо ширший діапазон завдань, ніж під час перекладу наукових текстів.

Ключові слова: науково-популярний текст, атрибутивна конструкція, переклад, економія мовних засобів.

Постановка проблеми. Групи з англomовним означенням (атрибутивні групи) традиційно викликають зацікавленість у філологічній і перекладознавчій спільноті, адже позначені конструкції яскраво демонструють типологічну відмінність української та англійської мов, слугують яскравим підтвердженням тенденції метонімічного стягнення (такої економії мовних засобів, яка може

вимагати неабияких зусиль під час інтерпретації), а також, звісно, складне англomовне означення виступає ефективним полем для закріплення знань із граматики молодого філолога та перекладацької майстерності майбутнього перекладача.

Аналіз останніх наукових досліджень. Англomовні атрибутивні словосполучення давно привертають увагу лінгвістів. Значний внесок у дослідження структурно-семантичних типів англійського означення зробив В.Д. Аракін [1]. Важко переоцінити внесок В.І. Карабана [2], О. Суперанської [3] у проблематику науково-технічної термінології, де атрибутивні конструкції виявляють неабияку частотність і різноманітність. Загальні питання перекладу англomовного означення постійно знаходять відображення у наукових студіях, оскільки семантичні зв'язки в англomовних атрибутивних групах значно багатші, ніж у російській [4, с. 94] та українській мовах. Сучасна періодика, присвячена питанням фахової термінології та її відтворення під час перекладу, практично неосяжна [5]. Англomовні атрибути у науковому і науково-технічному тексті являють собою досить популярний об'єкт дослідження, але якщо враховувати функціонально-стилістичну варіативність у масиві наукових текстів, то відчувається, що атрибутивні сполуки у науково-популярному тексті несправедливо оминули увагою. Отже, **мета цього огляду** – продемонструвати широкий лінгводидактичний потенціал проблем перекладу атрибутивних конструкцій в англomовному науково-популярному тексті.

Джерелами фактичного матеріалу є такі сучасні науково-популярні видання, як National Geographic, Scientific American, Euroscientist, які відповідають лінгводидактичним принципам автентичності, доступності і сучасності ілюстративного матеріалу, адже ці ресурси доступні онлайн і завдяки цікавим рубрикам обов'язково знайдуть свого читача серед філологічної молоді. Як відомо, мотивація студента – один із найпотужніших інструментів пізнання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Жанрово-стилістичну специфіку науково-популярного тексту було добре сформульовано І.С. Алексеевою: науково-популярний текст містить обсяг когнітивної інформації, який зіставний із суто науковим текстом. Однак діапазон засобів передачі цієї інформації у науково-популярному тексті ширший, оскільки комунікативне завдання – складніше [6, с. 165–173]. Зокрема, через специфіку читачів-непрофесіоналів науково-популярний текст, на відміну від суто наукового, рясніє такими мовними засобами, як:

– спеціальні засоби для зближення читачем: розповідь від першої особи; розмовна і навіть розмовно-просторічна лексика; пряме звертання; риторичні питання;

– емоційно-оцінні засоби;
 – цитатія фрагментів із ненаукових творів;
 – фразеологізми та образні кліше для полегшення сприйняття змісту; деформація фразеологізмів;
 – контрастні мовні засоби для створення ефекту обманутого очікування, які слугують інструментом емоційної розрядки під час сприйняття складного матеріалу [6, с. 214–215].

Підтримуючи цю позицію, можна дійти висновку, що використання науково-популярних текстів у викладанні порівняльної лексикології, теорії і практики перекладу має високий дидактичний потенціал, адже тут можна зіткнутися із більшим розмаїттям перекладацьких труднощів, ніж у науково-технічному тексті [7, с. 93].

Якщо звузати проблему перекладу англomовного науково-популярного тексту до питання словосполучення, можна впевнитися, що така досить специфічна і вузька перекладацька проблематика насправді може бути більш різноманітною та складною, ніж у суто науковому тексті. Припустимо, що за різноманіттям та характером означень можна ідентифікувати функціональний різновид наукового тексту.

Важко знайти викладача перекладу, який би не рекомендував філологічній молоді спиратися на рекомендації В.І. Карабана під час перекладу складних термінів. У них вбачають універсальність та застосовують під час перекладу будь-яких словосполучень, що вписуються у зазначені структурні типи. Привчити молодь до вдумливого виконання двох основних етапів перекладу – аналітичного та синтетичного – це ціль, яку ставить кожен викладач науково-технічного перекладу [2, с. 303]. Прививати повагу до контексту, вчити студентів спілкуватися з авторитетними довідковими джерелами, надихати до пошуку творчих рішень – усі ці завдання стають усе важчими для викладача за умов пришвидшення інформаційних потоків та їх урізноманітнення. Вдавана доступність інформації іноді заважає молоді уповільнити аналіз та засумніватися, аби поглянути вглиб мовних процесів.

Так, під час перекладу атрибутивної конструкції субстантивного типу *lake-effect snowstorms* у цьому фрагменті у студента може виникнути спокуса відтворити його як *завірюха з ефектом озера* або *завірюха, що утворює озеро*:

When the glaciers that carved out most of Michigan's Upper Peninsula receded two million years ago, they left behind rolling hills and the largest freshwater lake in the world, Superior, which produces lake-effect snowstorms that blanket the region with some 200 inches of snow each year [8].

Однак уважний читач має засумніватися і зрештою дізнається, що у цій статті з National Geographic мають на увазі таку інформацію термінологічного характеру: «Lake Effect snow occurs when cold air, often originating from Canada, moves across the open waters of the Great Lakes. As the cold air passes over the unfrozen and relatively warm waters of the Great Lakes, warmth and moisture are transferred into the lowest portion of the atmosphere. The air rises, clouds form and grow into narrow band that produces 2 to 3 inches of snow per hour or more» [9].

Тож атрибути науково-популярного тексту, безсумнівно, несуть складну когнітивну інформацію на рівні із науковим, але варто зупинитися на декількох аспектах атрибутивних сполук науково-популярного тексту, які збагачують викладацьку практику та ускладнюють переклад, порівняно із суто науковим текстом.

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ГРАМАТИЧНОЇ НОРМИ. Для порівняння, у низці фрагментів містяться досить типові для наукового тексту структурно-семантичні види атрибутів:

Сполуки на позначення розміру чи форми з елементом *-size / -sized, -shape*:

As a token of the flight's historic nature, Ingenuity carries a postage-stamp-size piece of fabric from the original Wright Flyer, which carried Orville Wright on the first powered flight of a heavier-than-air aircraft in 1903. That flight over the hills of Kitty Hawk, North Carolina, lasted only 12 seconds [10].

DNA shows great promise for sating the world's voracious appetite for data storage. The technology requires new tools and new ways of applying familiar ones. But don't be surprised if one day the world's most valuable archives find a new home in a poppy-seed-sized collection of molecules [11].

Такі згорнуті типово англійські лівосторонні означення сприймаються як належне у науковому тексті. Вони компактні порівняно із правостороннім варіантом означення – *a collection of molecules the size of a poppy seed*, а отже, вони задовольняють вимогам компактної подачі когнітивної інформації у науковому тексті.

Сполуки структури N+ADJ+N або більший за кількістю складників тип **Num+N+ADJ+N** на позначення різноманітних аспектів фізичного об'єкта:

In the Amazon Basin, which is the most species-rich river in the world, there are more than 400 hydropower dams planned in various tributaries. Of particular concern are two river dolphin species, the tucuxi dolphin and the larger pink river dolphin, which were recently listed as endangered [12].

Ingenuity will spin those four-foot-wide rotors up to a frenzied speed of about 2,500 rotations per minute [10].

Конструкції такого типу не становлять особливих труднощів для студентів старших курсів, оскільки вони вписуються в унормовані граматичні форми. Однак у науково-популярному тексті означення, що деталізують розмір, хронологічні, фізичні ознаки предмета, можуть відходити від граматичної норми і містити іменник у формі множини, що є недопустимим для суто наукового тексту. Таким чином автори роблять реверанс у бік читача з неідеальною англійською:

Advent gets its name from adventus, the Latin word for "arrival." As the Christian church solidified in the fifth century A.D., so did traditions around December 25. Historians have tracked the first formal Advent celebrations to northern Italy, where churchgoers observed a weeks-long preparation for Christmas that involved fasting, prayer, and reflection on Christian values [13].

Тісно переплетена із попередньою **ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ ОЗНАЧУВАНОВОГО СЛОВА**, яка рідко піднімається у науковому тексті з огляду на вимоги однозначності термінів. У результаті демократизації граматичної норми читач може зустріти вельми екзотичні за будовою іменники, приміром *goings-on*: *Simulations using cold dark matter have been extremely successful at replicating patterns seen in the large-scale clustering of galaxies, as well as in the cosmic microwave background, the leftover light from about 380,000 years after the big bang. But the predictions of these simulations for galaxy-scale goings-on have proved somewhat harder to reconcile with astronomical observations* [14].

Принагідно зазначимо, що наведений оказіоналізм у функціонально-стилістичному плані належить до розмовної лексики, як і фразове дієслово, добре відоме студентській молоді

завдяки комунікативній формулі *What is going on?* Відтворити цей оказіональний іменник українською – непросте завдання. З іншого боку, другий елемент атрибутивної конструкції (*galaxy-scale*) відсилає нас до феноменів, недоступних розумінню більшості, тож тут наявний стилістичний контраст – прояв неабиякої майстерності автора, створення типової для науково-популярного тексту ситуації «поєднання несполученого». Завдяки цьому контрасту проблема перекладу не обмежується перекладом атрибутивної сполуки, як це могло би бути в науковому тексті. Перекладач має врахувати стилістичні аспекти, а отже, застосувати дещо інші перекладацькі прийоми (компенсацію, пошук оказіонального відповідника тощо).

Відтворення означуваного іменника може становити труднощі у разі багатозначності. У фрагменті нижче обговорюється спроба американської поліції використовувати роботів у вигляді собаки на чергуванні у місті. Роботи викликають неоднозначну реакцію у перехожих через незвичні та подекуди непримітні аспекти зовнішності. Робот-пес вражає та лякає людей. На перекладачів-початківців чекає кропітка робота з підбору варіантного відповідника до багатозначного іменника *presence*, як і до багатозначного дієприкметника *imposing*. Зрештою може виявитися, що пошуки відповідників треба припинити і прагнути більш глобальної перебудови речення, приміром, завдяки антонімічному перекладу – *його неможливо ігнорувати*:

The robot, if you've seen pictures of it, is a rather imposing presence. It's a little smaller than the robots you see in science fiction. But the way it navigates through space gives it this very imposing profile that can be seen as creepy by a lot of human observers [15].

ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНА ЗАБАРВЛЕНІСТЬ

Науково-популярний текст не настільки жорстко регламентований, як суто науковий, у цьому плані він наближається до інформаційно-аналітичної статті. Нагадаємо, що науково-популярний текст адресований не професійній аудиторії, отже, він покликаний не лише інформувати по новини науки і техніки, але й розтлумачувати, спрощувати розуміння. Для цих завдань використовують різноманітні засоби зближення з читачем, такі як: розмовна лексика, риторичні питання, цитатія, образність і, зокрема, емоційно-забарвлена лексика. Атрибутивна сполука *nail-biting moment* нижче прекрасно передає стан хвилювання дослідників космосу перед першим запуском робота на поверхню Марсу, аби він зібрав зразки ґрунту і передав їх на Землю. Рецепти, які підходять для терміносполук, приміром, перетворення лівостороннього означення на правостороннє (*moment, коли гризеш ніті*), тут не спрацює, адже атрибут містить емоційно-експресивний компонент, який варто передати шляхом комплексного перетворення: *The launch will be "one of those nail-biting moments," says Michael Meyer, lead scientist of NASA's Mars Exploration Program. If it succeeds, it will release the sample container to float freely in Mars orbit* [16].

ОБРАЗНІСТЬ. Більшість типів атрибутивних сполук, ідентифікованих для наукового тексту, зустрічаються і в науково-популярному тексті. Спільною проблемою обох типів тексту є багатоконпонентні сполуки, що потребують прискіпливого аналізу зв'язків між складовими частинами. У науковому тексті такі багатоконпонентні сполуки є термінами, а в науково-популярному тексті такі громіздкі утворення можна зустріти у вигляді заголовків, де тенденція до економії мовних засобів досягає піку – приміром, у назві статті про випробування

екологічного палива: *Sustainable Aviation Fuel Aces Helicopter and Plane Flight Tests* [17].

З'ясувавши семантичні зв'язки між складниками, допитливий студент має точно встановити частину мови кожного з елементів і неодмінно звернути увагу на образність, яку містить дієслово *to ace*. У суто науковому та науково-технічному текстах, як ми знаємо, образність мінімальна, здебільшого стерта, тож із такою проблемою перекладач не часто стикнеться.

У **висновках** до цього короткого огляду варто зазначити, що англомовні атрибутивні групи у науково-популярному тексті містять характерні ознаки, притаманні цьому типу текстів взагалі, такі як демократизація мовних норм, образність, багатозначність, емоційно-експресивне забарвлення тощо. Отже, атрибутивні сполуки тут становлять дещо більшу, комплексну перекладознавчу проблему, ніж у науковому тексті. Вочевидь, звертатися до цієї проблематики варто на старших курсах, за умов попереднього ознайомлення з такими дисциплінами, як «Порівняльна лексикологія» та «Порівняльна стилістика англійської та української мов», де вищезазначені явища розглядаються детально. Можна припустити, що напрацьовувати навички перекладу атрибутивних конструкцій варто саме на матеріалі науково-популярних текстів, адже тут ці конструкції ставлять перед перекладачем дещо ширший діапазон завдань, ніж під час перекладу наукових текстів.

Література:

1. Аракин В.Д. Сравнительная типология английского и русского языков. Учеб. пособие. 3-е изд., М.: ФИЗМАТЛИТ, 2006, 232 с.
2. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця: Нова книга, 2004, 576 с.
3. Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология: Вопросы теории. М.: ЛИБРОКОМ, 2012, 248 с.
4. Крупнов В.Н. В творческой лаборатории переводчика. Очерки по профессиональному переводу. М.: «Международные отношения», 1976, 192 с.
5. Білозерська Л.П. Термінологія та переклад: навч. посіб. / Л.П. Білозерська, Н.В. Возненко, С.В. Радецька. Вінниця: Нова книга, 2010, 232 с.
6. Алексеева И.С. Профессиональный тренинг переводчика. СПб: Союз, 2001, 288 с.
7. Романюха М.В. Англомовні науково-популярні онлайн-ресурси у викладанні перекладознавчих дисциплін. Лінгвістика. Лінгвокультурологія: «Картина світу у життєдіяльності людини» / За ред. акад. НАНВО України, проф. Ю. О. Шепеля. Дніпро: Акцент ПП, 2020. Т. 16. С.81–93.
8. Pearson S. These are the best cross-country ski trails in the U.S. December 22, 2021. <https://www.nationalgeographic.com/travel/article/these-are-the-best-cross-country-ski-trails-in-the-us>
9. What is a Lake Effect Snow? <https://www.weather.gov/safety/winter-lake-effect-snow>
10. Bennett J. NASA's Mars helicopter gets ready to make history. APRIL 12, 2021. <https://www.nationalgeographic.com/science/article/nasa-mars-helicopter-ingenuity-gets-ready-to-make-history>
11. Ionkov L., Settlemeyer B. DNA the ultimate data storage solution. May 28, 2021. URL <https://www.scientificamerican.com/article/dna-the-ultimate-data-storage-solution/>
12. Lovgreen S. New megadams threaten worlds' biggest fish. December 22, 2021. <https://www.nationalgeographic.com/animals/article/new-megadams-threaten-worlds-biggest-fish>
13. Blakemore E. Advent is a season of candlelight reflection and expectation. November 29, 2021 <https://www.nationalgeographic.com>

com/culture/article/advent-is-a-season-of-candlelight-reflection-and-expectation

14. Ananthaswamy A. December 22, 2021. <https://www.scientificamerican.com/article/dark-matter-may-be-missing-from-this-newfound-galaxy-astronomers-say/>
15. Bushwick S. The NYPD's Robot Dog Was a Really Bad Idea: Here's What Went Wrong. May 7, 2021. URL: <https://www.scientificamerican.com/article/the-nypds-robot-dog-was-a-really-bad-idea-heres-what-went-wrong/>
16. Rocks, Rockets and Robots: The Plan to Bring Mars Down to Earth URL: <https://www.scientificamerican.com/article/rocks-rockets-and-robots-the-plan-to-bring-mars-down-to-earth1/>.
17. Khadilkar D. December 3, 2021. <https://www.scientificamerican.com/article/sustainable-aviation-fuel-aces-helicopter-and-plane-flight-tests/>

Romaniukha M. English attributive groups as a complex translation problem of popular science texts

Summary. The article considers the linguodidactical potential of popular science text in the teaching of practical translation disciplines. In particular, the author tries to demonstrate the complexity of the problem of translating attributive constructions in English popular science text, in contrast to the purely scientific one.

Popular science texts broadcast news from the world of science and technology for a wide readership, which should get

interested and which should be assisted when interpreting complex information. To this end, the popular science text, in addition to the general features of the scientific style, also contains: colloquial vocabulary, direct address, rhetorical questions – to get more intimacy with the reader; emotional and evaluative language means, imagery, phraseology and their modification with the aim of keeping the reader's attention, elements of defeated expectancy, etc.

English attributive groups in popular science text contain the characteristic features inherent in this type of text in general – the relaxation of language norms, imagery, vocabulary with broad meaning, emotional and expressive colouring, and so on. Attributive compounds here represent a more complex translation problem than in a scientific text, as it is necessary to take into account the functional and stylistic components of meaning.

It is recommended to address this issue at senior courses, subject to prior acquaintance with such disciplines as "Comparative Lexicology" and "Comparative Stylistics of English and Ukrainian", where the above phenomena are considered in detail. The authors suggest that the skills of translating attributive constructions should be developed specifically on the basis of popular science texts, since here these constructions set for the translator a slightly wider range of tasks than when translating purely scientific texts.

Key words: popular science text, attributive construction, translation, economy of language means.

Сайко К. О.,

магістрантка

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Дорофеева М. С.,

доктор філологічних наук, професор,

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

КОМП'ЮТЕРНІ ІНСТРУМЕНТИ РЕГУЛЮВАННЯ ГАЛУЗЕВОГО ПЕРЕКЛАДУ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню впливів на процес перекладу термінологічних баз даних та перекладової пам'яті як інструментів регулювання міжкультурної фахової комунікації. Мета розвідки, з одного боку, полягала у висвітленні впливів перекладових технологій на процес галузевого перекладу, а з іншого – у віднайденні та описові потенційних ризиків, що виникають під час послуговування цими інструментами. У статті здійснено дослідження останніх публікацій у згаданому річизі та встановлено, що кількість відповідних іноземних робіт значно зростає, на відміну від українського наукового простору, де такі тенденції не простежуються. Серед чотирьох видів інструментів регулювання значний вплив на процес перекладу здійснюють термінологічні бази даних та перекладова пам'ять. У роботі наведено різні види регулювання за допомогою термінологічних баз даних, зокрема термінологічне, фразеологічне, орфографічне, граматичне та лексико-стилістичне регулювання, із конкретними прикладами. Ілюстративним матеріалом був німецький посібник «*Bauentwurfslehre*», його авторизований український переклад «*Будівельне проєктування*» та два студентські переклади. Після порівняння всіх трьох перекладів встановлено випадки, які демонструють переваги, вади та ризики, що пов'язані зі згаданими вище видами регулювання. Основною перевагою є послідовність у підборі термінів-відповідників, а найпоширенішою помилкою та ризиком є перейняття неякісних пропозицій із термінологічної бази даних. Порівняння трьох перекладів також уможливило виокремлення прикладів різних видів регулювання за допомогою перекладової пам'яті. Серед них – контекстуальне, термінологічне, фразеологічне та синтаксичне регулювання, що забезпечують очевидні переваги, значно поліпшують якість цільового тексту та передбачають менше зусиль із боку перекладача. Проте під час порівнювання ілюстративних матеріалів було також встановлено одну із типових помилок – послуговування неповідомленою формою іменника та перейняття цієї вже збереженої в пам'яті неякісної пропозиції в сегменті зі збігом. На основі цього можна стверджувати, що якість кінцевого продукту залежить як від інструментів регулювання, так і від перекладача та його вміння критично підходити до здійснюваних впливів.

Ключові слова: перекладові технології, перекладова пам'ять, термінологічні бази даних, інструменти регулювання, галузевий переклад.

Порушувана проблема. На початку 90-х років минулого століття в галузі перекладознавства та перекладу відбувся пере-

ломний момент. З одного боку, внаслідок технічного поступу до процесу роботи над перекладом почали залучати допоміжні комп'ютерні технології, що суттєво розвинулися та стали необхідним знаряддям праці сучасного перекладача. З іншого боку, змінився загальний фокус досліджень у галузі перекладознавства. Низка вчених зацікавилася впливом комп'ютерних технологій на перекладання, тим, як вони регулюють перебіг процесу перекладу та з якими ризиками зіштовхується перекладач під час роботи над текстом. З огляду на те, що вплив перекладових технологій на результат перекладу стає дедалі сильнішим, актуальність досліджень у цьому напрямі не викликає сумнівів. Проте розвідки в галузі експліцитних комп'ютерних інструментів регулювання перекладу потребують великої кількості напрацювань. Також попри те, що, згідно з деякими дослідженнями, перекладові технології значно підвищують ефективність перекладача (до 80%) [1, с. 102], не варто забувати про низку ризиків, невміння обходитися з якими призводить до низьких за якість перекладів. Ці ризики потрібно систематизувати в теоретичних роботах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження в згаданому напрямі провадяться за кордоном уже з початку XXI століття. Г. Ріску, розробниця метафори екосистеми, у своїй роботі 2004 року згадує про перекладові технології як про артефакти, що впливають на процес перекладу та якість кінцевого продукту [2, с. 73]. 2007 року Клавс Шуберт у своїй роботі «*Wissen, Sprache, Medium, Arbeit...*» вперше описав ідею регулювання міжкультурної фахової комунікації [3, с. 136]. На основі цієї роботи Ральф Крюгер розрізнув групу артефактів, що складається з різних інструментів регулювання міжкультурної фахової комунікації, та проаналізував їхній вплив на процес перекладу [4, с. 37]. Коментуючи роботу Г. Ріску, він стверджує, що нині є мало досліджень, які присвячені впливові цих інструментів, зокрема перекладових технологій, навіть попри актуальність цього питання [5, с. 287].

Роботи українських науковців, таких як А.С. Ольховська [1], О.С. Бондаренко та Т.В. Струк [6], здебільшого спрямовані на проблеми впровадження перекладових технологій до навчальних програм ВНЗ. Варто також згадати статтю В.Д. Ігнатенко, у якій проаналізовано ситуацію на теперішньому ринку перекладацьких послуг, компоненти системи *Trados*, їхній позитивний вплив на процес перекладу, а також згадано про переваги

та вади послугоування системами автоматизованого перекладу [7]. Проте в Україні немає жодної роботи, де здійснено ґрунтовний розслід та опис позитивних та негативних впливів перекладових програм на процес перекладу, потенційних ризиків та способів їх уникнення, переваг та вад послугоування ними. Тому можна стверджувати, що дослідження в цьому напрямі є необхідною умовою для підвищення конкурентоздатності українських перекладачів на міжнародному ринку праці.

Мета статті полягає у висвітленні впливів перекладових технологій, зокрема термінологічних баз даних та перекладової пам'яті, на процес галузевого перекладу, а також в описові потенційних ризиків, що виникають під час послугоування цими інструментами.

Виклад основного матеріалу. Ральф Крюгер розрізнув чотири види інструментів регулювання та надав їм таке визначення: «*Елементами регулювання є ті інструменти, за допомогою яких процес галузевого перекладу як складова частина міжкультурної фахової комунікації експліцитно регулюється в різних формах*» (переклад наш – К. Сайко) [4, с. 37]. Першочерговим інструментом регулювання є *вихідний текст*, адже його зміст є визначальним під час роботи над перекладом галузевого тексту. Другим інструментом регулювання є різні *попередні притиси* або *побажання* замовника, які можуть стосуватися змісту та оформлення цільового тексту. Третій інструмент – *директиви та норми*, що мають рекомендаційний характер. Наприклад, норми щодо оформлення фахових текстів на різних рівнях. Четвертим інструментом регулювання є перекладові технології, серед них *гlossарії*, *термінологічні бази та перекладова пам'ять*, що опирається на попередні переклади. Ступінь регулювання залежить безпосередньо від того, якого значення або «*авторитету*» замовник надає цим ресурсам [4, с. 37–38].

Значний вплив на процес перекладу здійснюють перекладові технології, зокрема термінологічні бази даних та перекладова пам'ять. Варто зазначити, що, попри вагомий переваги, які забезпечує послугоування цими інструментами, є також і низка потенційних ризиків, які треба постійно брати до уваги під час роботи та вміти професійно обходитися з ними. До цих ризиків належать такі: (1) занадто сильне зосередження на одному реченні внаслідок поділу тексту на сегменти, труднощі осягнути текст як цілісність і, як наслідок, труднощі зберегти змістову зв'язність тексту (когерентність); (2) перейняття неякісних пропозицій перекладу з термінологічних баз даних; (3) помилка в одному сегменті призводить до помилок в усіх наступних, що є повністю або частково аналогічними (унаслідок перейняття неякісних пропозицій із перекладової пам'яті); (4) виявивши помилку (3), перекладач мусить виправляти її власноруч, що призводить до втрати часу; (5) можлива втрата «*влади*» над текстом із боку перекладача-людини [4, с. 30; 6, с. 41–42]. Список згаданих ризиків, безсумнівно, не є вичерпним, що засвідчують результати здійсненої розвідки.

Задля дослідження та демонстрації впливів термінологічних баз даних та перекладової пам'яті як інструментів регулювання процесу перекладу, а також унаочнення потенційних ризиків послугоування цими елементами ми інтегрували частину німецького посібника «*Bauentwurfslehre*» до перекладової програми як проєкт. На основі авторизованого перекладу (далі – АП) ми створили термінологічну базу та поповнили перекладову пам'ять. Будучи умовним замовником, ми надали

одному з перекладачів-студентів напрацьовану базу даних (далі – П1), а іншому не надали жодних даних і поставили умову здійснити переклад без перекладових програм (наприклад, МемоQ) (далі – П2). Після цього ми, опираючись на класифікацію впливів Ральфа Крюгера, проаналізували вплив інструментів регулювання на переклад (див. *табл. 1*).

Таблиця 1

Впливи термінологічної бази як інструменту регулювання

Вид регулювання	Оригінал	АП	П1	П2
Термінологічне	Aufzugsanlage	ліфтова система	ліфтова система	ліфтова система / система ліфтів / ліфт
Фразеологічне	Vertikalverkehr <i>übernehmen</i>	<i>реалізувати</i> вертикальне пересування	<i>здійснювати</i> вертикальне пересування	<i>здійснювати</i> вертикальне пересування
Ортографічне	Planung	проєкування	проєкування	проєкування
Граматичне	Fahrkorb	кабіна ліфта	кабіна ліфта	кабіна ліфту
Лексико-стилістичне	Mindesttiefe <i>messen</i>	<i>виміряти</i> мінімальну відстань	<i>виміряти</i> мінімальну відстань	<i>заміряти</i> мінімальну відстань

Проаналізувавши та порівнявши вихідний текст та його три переклади, ми виявили приклади різних видів регулювання за допомогою термінологічних баз даних. Термін *Aufzugsanlage* трапляється у ВТ тричі, його запропонований відповідник в АП – *ліфтова система*, який ми, відповідно, внесли до термінологічної бази даних. Під час аналізування П1, як і АП, можна простежити послідовність авторів у відтворенні цього терміна внаслідок *термінологічного регулювання*. У П2 терміна *Aufzugsanlage* відтворено за допомогою трьох різних відповідників (*ліфтова система*, *система ліфтів*, *ліфт*). Окрім цього, один із відповідників, а саме *система ліфтів*, не є еквівалентом до терміна *Aufzugsanlage*. Цей приклад демонструє позитивний вплив термінологічного регулювання на якість перекладу.

Другим видом регулювання є *фразеологічне*. Як бачимо, у П1 перекладач вирішив не послугоуватися запропонованим в авторизованому перекладі та, відповідно, у термінологічній базі відповідником: замість фрази *реалізувати вертикальне пересування* він послугоувався фразою *здійснювати вертикальне пересування*. Таке саме рішення було ухвалено в П2 що, на нашу думку, є доречним, адже в українськомовному просторі більш вживаною є фраза *здійснювати пересування*, але не *реалізувати*. Таким чином, автор П1 обійшов згаданий Ральфом Крюгером ризик перейняття неякісних пропозицій [4, с. 30].

Третій вид регулювання, *ортографічне*, є особливо проблемним в українськомовному просторі, зокрема з огляду на подвійні варіанти написання певних слів. Варто передусім зазначити, що авторизований переклад, який ми аналізуємо, було здійснено 2017 року, а отже, до ухвалення нового Правопису (2019), який передбачає вживання слова *проєкт* як єдино правильне [8, с. 126]. У П1 перекладач не врахував цього та перейняв неякісну пропозицію з термінологічної бази даних. Натомість у П2 подано відповідник, що узгоджений із чинним правописом.

Проте, як уже згадувалося, рішення на користь того чи іншого відповідника залежить безпосередньо від думки замовника і від того, якої ваги він надає інструментам регулювання.

Ральф Крюгер, коментуючи *граматичний вид регулювання*, згадує, що в німецькій мові одні й ті самі слова можуть вживатися в загальнонаціональній та фаховій мовах із різними артиклями (наприклад, *das Filter* – *фахова мова*, *der Filter* – *загальнонаціональна мова*) [4, с. 43]. Аналізуючи три запропоновані переклади, ми натрапили на інший випадок граматичного регулювання. В авторизованому перекладі відповідник *кабіна ліфта* подано у формі *кабіна* + (*ліфт*) у родовому відмінку, що відповідає правилам граматики. Таку пропозицію було перейнято в П1. У П2 вжито форму *кабіна* + (*ліфт*) у *давальному відмінку*. На основі цього можна стверджувати про граматичне регулювання з якісною пропозицією.

У п'ятому випадку можна спостерегти два види регулювання – передусім *лексико-стилістичне*. В АП німецьку терміносполуку *Mindesttiefe messen* послідовно відтворено за допомогою словосполучки *виміряти мінімальну відстань*, як і в П1. У П2 вжито вираз *заміряти мінімальну відстань*, професіоналізм, що, як правило, є рідковживаним у посібниках, а радше в розмовній мові між працівниками певної галузі. Можна також зауважити, з іншого боку, що в цьому разі йдеться також про *фразеологічне регулювання*.

У межах аналізованого тексту також можна простежити вплив перекладової пам'яті (далі – ПП) як інструменту регулювання. Для дослідження впливів ми проаналізували переклади двох речень ВТ, відсоток збігу між якими, згідно з підрахунком програми, становить 77% (на місці трьох крапок – абсолютні збіги): **(a)** *Nutzbare Mindesttiefe zwischen Schachttürwand u. gegenüberliegender Wand, gemessen in Richtung der Fahrkorbtiefe, soll gleich der Fahrkorbtiefe sein.* **(b)** *..., soll gleich der Tiefe des tiefsten Fahrkorbes sein* [9, с. 205]. Варто зазначити, що в авторизованому перекладі простежується послідовність у відтворенні цих речень. Авторизований переклад: **(a)** *Мінімальна відстань між стіною з дверима шахти і протилежною стіною, виміряна в напрямку глибини кабіни ліфта, повинна дорівнювати глибині кабіни.* **(b)** *..., повинна дорівнювати глибині найглибшої кабіни* [10, с. 171]. Оскільки сегмент (a) розташований вище від сегменту (b), то його попередньо збережений переклад автоматично вбудовується в редакційне вікно сегменту (b) без жодних змін, а незбіжності зазначаються у вікні справа. Також бувають випадки, коли утворюється суміш ВТ та ЦТ, тобто місця незбігів вбудовуються в редакційне вікно мовою оригіналу. У будь-якому разі завдання перекладача полягає в тому, що він має пристосувати запропоновані ПП одиниці до відповідного контексту, що, на думку Ральфа Крюгера, є первинним регулювальним впливом ПП, а саме *контекстуальним* [4, с. 46].

Також ПП здатна здійснювати такі види регулювання, що здійснюють термінологічні бази (*див. вище*). Аналізуючи П1, що здійснений з використанням термінологічної бази даних, можна побачити приклади *термінологічного* та *фразеологічного* регулювання: **(a)** *Мінімальна відстань між стіною з дверима шахти та протилежною стіною, яка виміряна в напрямі глибина кабіни ліфта, має дорівнювати глибині кабіни.* **(b)** *... має дорівнювати глибині найглибшої кабіни.* Перекладач, працюючи над сегментом (a), скористався запропонованими термінологічною базою відповідниками, зокрема такими, як *мінімальна відстань*, *виміряти мінімальну відстань*, *стіна з дверима шахти*, *протилеж-*

ний, *глибина кабіни ліфта*. Цікавим є те, що в перекладі сегменту (a) наявна помилка, в *напрямі глибина кабіни ліфта*, що виникла, ймовірно, внаслідок того, що перекладач скористався запропонованим нами терміном у початковій, непровідмінюваній формі, як і було подано в термінологічній базі. Оскільки переклад сегменту із помилкою було збережено, то його було вбудовано в редакційне вікно сегменту (b) як пропозицію теж із помилкою, на що перекладач не звернув уваги. Помилки такого типу трапляються дуже часто, у цьому разі ключову роль відіграє уважність перекладача.

Аналізуючи П2, що був здійснений без використання програм, можна простежити непослідовність перекладача під час відтворення цих схожих речень: **(a)** *Корисна мінімальна глибина між стінкою дверей шахти та протилежною стіною, виміряна в напрямку глибини кабіни, повинна бути такою ж, як і глибина ліфту.* **(b)** *Мінімальна корисна глибина між стінкою дверей шахти та протилежною стінкою, яку було заміряно в напрямку глибини кабіни, повинна дорівнювати глибині найглибшої кабіни.* Під час порівнювання всіх запропонованих перекладів можна простежити послідовність в авторизованому перекладі та П1 під час добирання сполучників у двох реченнях (*мінімальна відстань...*, *виміряна (АП – (a) = (b)) // мінімальна відстань...*, *яка виміряна (ПП – (a) = (b))*), та непослідовність в П2 (*...глибина...*, *виміряна (a) // ...глибина...*, *яку було (b)*). З огляду на це можна стверджувати про *регулювання на синтаксичному рівні*, завдяки якому текст стає зрозумілішим та читабельнішим, а сприйняття інформації вимагає менших зусиль цільового читача.

Висновки. Отже, комп'ютерні перекладові технології, зокрема, перекладова пам'ять та термінологічні бази даних, здійснюють значний вплив на процес перекладу. Вони розглядаються як інструменти регулювання галузевого перекладу й класифікуються за видами регулювання. За допомогою термінологічних баз даних здійснюються такі види регулювання, як *термінологічне*, *фразеологічне*, *ортографічне*, *граматичне* та *лексико-стилістичне*. Найбільшим потенційним ризиком, що виникає під час послугоування цим видом інструмента, є, як продемонструвало здійснене дослідження, ризик перейняття неякісної пропозиції. До переваг, які нам вдалося встановити під час аналізування ілюстративного матеріалу, належить передусім послідовність у перекладі термінів та терміносполук. Серед видів регулювання за допомогою перекладової пам'яті, встановлених під час дослідження, розрізняють *контекстуальне*, *термінологічне*, *фразеологічне* та *синтаксичне регулювання*. В одному з проаналізованих перекладів було виявлено типову помилку, а саме: використання непровідмінюваної форми іменника в одному із сегментів. Унаслідок цього відбулося перейняття неякісної пропозиції, оскільки в тексті був наявний сегмент, що збігався на 77% із попереднім, у якому було допущено помилку. Варто згадати і про переваги цього інструмента, адже саме завдяки контекстуальному регулюванню забезпечується послідовність у перекладі схожих уривків текстів, що значно підвищує якість цільового тексту.

Перспективи дослідження бачаємо у вивченні різних видів регулювання, що здійснюються за допомогою перекладових технологій під час перекладу в мовній парі «німецька-українська» та навпаки. Також наявна необхідність виявлення та класифікації ризиків, що виникають під час послугоування перекладовими програмами.

Література:

1. Ольховська А.С. Системи автоматизованого перекладу як складова фахового навчання: переваги та недоліки. *Філологічні трактати*. 2015. Т.7. №2. С. 102–108.
2. Risku H. Translationsmanagement. Interkulturelle Fachkommunikation im Informationszeitalter. 3 ed. Tübingen: Narr Verlag, 2016. 288 p.
3. Schubert K. Wissen, Sprache, Medium, Arbeit. Ein integratives Modell der ein- und mehrsprachigen Fachkommunikation. 2007. 431 S.
4. Krüger R. Lenkende Einflüsse von Übersetzungstechnologie auf den Fachübersetzungsprozess. In: *Translation– Fachkommunikation– Fachübersetzung* / Barbara Ahrens, Silvia Hansen-Schirra, Monika Krein-Kühle, Michael Schreiber, Ursula Wienen (Hrsg). Berlin: Frank&Timme, 2019. S. 29–67.
5. Krüger R. Fachübersetzen aus kognitionstranslatologischer Perspektive – das Kölner Modell des situierten Fachübersetzers. In: *trans-kom* 8:2, 2015. S. 273–313.
6. Бондаренко О.С., Струк Т.В. Основні напрямки покращення підготовки перекладачів на базі ВНЗ. *Зміст підготовки перекладачів та сучасні вимоги професії*: матеріали наук.-практ. конф. Дніпропетровськ : Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2014. С. 7–14.
7. Ігнатенко В.Д. Використання сучасних інформаційних технологій у підготовці майбутніх філологів. *Іноземні мови*. 2020. № 1(101). С. 37–42.
8. Український правопис. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/ukrayinskij-pravopis-2019> (дата звернення: 13.12.2021).
9. Neufert E. Bauentwurfslehre : Grundlagen, Normen, Vorschriften. *Handbuch für den Baufachmann, Bauherrn, Lehrenden und Lernenden*. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden, 2002. 682 S.
10. Нойферт Е. Будівельне проектування: довідник. 40-ве вид, перероб. та доп. Київ : Фенікс, 2017. 619 с.

Dorofeieva M., Saiko K. Computer tools of specialized translation regulation

Summary. The article explores the effects of terminology databases and translation memory on the translation process

as tools for regulating intercultural professional communication. The aim of this study was, on the one hand, to shed light on the effects of translation technologies on the specialized translation process and, on the other hand, to identify and describe potential risks that arise while using these tools. The article presents the analysis of recent scientific publications in the field and finds that the number of relevant foreign works increases significantly while no such tendencies can be observed in Ukraine. Among the four types of regulatory tools, a significant influence on the translation process is made by terminology databases and translation memory. The paper provides various types of regulation using terminology databases, including terminological, phraseological, orthographic, grammatical and lexical-stylistic types of regulations, as well as their examples. As the illustrative material served the German reference book “Bauentwurfslehre,” its authorized Ukrainian translation and two translations performed by students. After comparing all three translations, we established cases demonstrating the advantages, disadvantages and risks associated with the aforementioned types of regulation. The main advantage is consistency in the selection of terminological equivalents, and the most common mistake and risk lie in adoption of low-quality suggestions from the terminology database. A comparison of the three translations also highlighted examples of different types of regulation through translation memory. These include contextual, terminological, phraseological and syntactic regulations, which provide obvious advantages, significantly improve the quality of the target text and involve less effort on the part of the translator. However, one of the most common mistakes was discovered when comparing illustrative materials – use of the undeclined form of the noun and adopting this already saved low-quality sentence in the matching segment. Based on this, it can be argued that the quality of the final product depends on both the regulatory tools and the translator’s ability to critically approach the exerted influence.

Key words: CAT-tools, Terminological Databases, Translation Memory, tools for regulating, specialized translation.

*Сергієнко А. С.,**аспірант кафедри германської філології факультету іноземної філології**та соціальних комунікацій**Сумського державного університету*

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ КОГНІТИВНО-ЕМОТИВНОГО СКЛАДНИКА БЛЕНДІВ ІНТЕРНЕТ-МЕДІА

Анотація. Стаття присвячена дослідженню, аналізу перекладу блендів сучасної англійської мови українською зі збереженням їх когнітивно-емотивних складників у межах Інтернет-медіадискурсу. Останнім часом Інтернет-медіадискурс привертає увагу не лише закордонних, але і вітчизняних мовознавців, проте когнітивно-емотивний компонент у створенні бленду, а зокрема збереження його під час перекладу, залишається недостатньо дослідженим. Саме когнітивно-емотивний складник є чи не найголовнішим засобом впливу автора на реципієнта для досягнення комунікативної мети повідомлення.

Центр дослідницьких інтересів у сучасній лінгвістиці зміщений на актуальні питання масово-інформаційного та розважального дискурсів. Нині майже всю цю сферу заповнив Інтернет-медіадискурс, який завдяки своїй оперативності та доступності здійснює величезний вплив на масову свідомість, маніпулює когнітивно-емотивним сприйняттям та комунікаційною поведінкою реципієнтів, зокрема завдяки такому прагмалінгвальному феномену, як блендинг.

В умовах Інтернет-медіадискурсу бленди утворюються досить просто, тому цей вид словотвору стає все популярнішим завдяки своїй лаконічності, компактності, семантичній місткості, атракції. Перед перекладачем постає завдання адекватно перекласти бленд зі збереженням його кількісного складу, прагматичного аспекту, метафоричного складника, дискурсивної зумовленості тощо. Погляд на бленд крізь призму когнітивності презентує його як засіб вираження людиною свого ставлення до картини світу, її уявлення, декодування. Всі ці процеси спричинені емоційно-чуттєвим сприйняттям людиною певних явищ, які і виражаються засобами лінгвістики у формі блендів. Саме тому постає питання про адекватний переклад таких одиниць іншою мовою зі збереженням не тільки змістовного складника, а й когнітивно-емотивної інтенції автора.

Ключові слова: Інтернет-медіадискурс, блендинг, бленд, когнітивно-емотивний складник, прагматика, транскодування, еквівалентний переклад.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Сьогодні явище блендингу набуває значної популярності і широкого застосування у мережі Інтернет. Причиною такої популярності є екстралінгвальні фактори, які вдало поєднуються з особливостями Інтернет-дискурсу, а саме лаконічності, стислості, виразності, новизною. Бленди являють собою один із найнезвичніших способів утворення слів, що не заважає йому бути досить продуктивним. Інтенсивний розвиток мережі Інтернет сьогодні несе собою величезний вплив на суспільство, на його життя та свідомість, уявлення про світ та культури. Інтернет-медіадискурс має особливе значення, оскільки

виступає засобом подання інформації та переконання адресата завдяки своїй когнітивності та емотивності. Цей вид дискурсу розрахований на неоднорідну масову аудиторію, яку весь час треба зацікавлювати для збереження охоплення. Обсяг публікацій різної тематики, реклама, блогінг неспинно зростає, і, оскільки Інтернет не має кордонів, орієнтується не тільки на свого внутрішнього адресата, а й на зовнішнього іншомовного реципієнта. Переклад текстів Інтернет-медіа вже став важливим повсякденним явищем життя, тому **актуальність** цієї роботи зумовлена дослідженням способів адекватного перекладу блендів у текстах Інтернет-медіадискурсу, зі збереженням їх прагмаемотивного складника.

Мета статті полягає в аналізі способів адекватного перекладу блендів, виявлених у мережі Інтернет, зі збереженням їх когнітивно-емотивних особливостей як важливого складника прагматики медіатексту. **Об'єктом** дослідження виступають лексичні блендингові одиниці в Інтернет-медіадискурсі; **предметом** – їх способи перекладу.

Задля досягнення мети наукової розвідки використовувалися такі **методи**: метод аналізу джерел для збору наукової інформації та ілюстративного матеріалу; метод узагальнення для систематизації вже існуючих знань та виявлення лакун у цьому векторі досліджень; метод відбору та обробки емпіричного матеріалу; лінгвопрагматичний аналіз для виявлення прагмалінгвістичного значення досліджуваних блендів; функціональний та перекладацький аналіз для дослідження особливостей перекладу блендингових одиниць в Інтернет-медіадискурсі.

Матеріал дослідження було зібрано на Інтернет-сторінках соціальних мереж, ЗМІ, блогів (Twitter, Instagram, Facebook, The Week, Publishers Weekly, BBC, The Independent, The Guardian, The Nation, Esquire, Reader's Digest тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковою базою дослідження стали праці у сфері лексикології та словотворення таких вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як: J. Algeo, S. Kemmer, L. Lipka, H. Marchand, H. Wentworth, A.M. Акопянц, І.Р. Гальперін, О.В. Косович, О.С. Кубрякова, М.О. Кулініч, О.М. Медвідь, Т.Р. Тимошенко. Дослідження медіадискурсу представлені у наукових доробках Н.Б. Кирилова, Г. Почепцова, В. Різуна, Е.Л. Shostrom, S. C. Herring, A. Zeffass та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтернет-медіадискурс являє собою складну систему, в якій одночасно існують різні типи комунікації: текст, аудіо і візуал. Кожна з них має такі функції: інформаційну, ціннісно-регулюючу, функцію форуму і каналу соціальної участі, комунікативну, соціально-організаційну, соціально-креативну і розважальну. Інтернет-медіа, як і інші засоби масової комунікації, має низку

властивостей, а саме: оперативність (всі медіа націлені на висвітлення актуальних подій, завдяки Інтернету цей процес значно пришвидшився), демонстрація життя соціуму, універсальність, жанрово-видове різноманіття бази для матеріалу. Оскільки Інтернет-медіа майже повністю заповнили увесь медійний світ, питання перекладу цього виду дискурсу зараз має пік своєї популярності.

За С.О. Швачко, переклад – це «процес тлумачення й трансформації усних та писемних одномовних і двомовних об'єктів трансляції. Діючими чинниками є адресант або автор, текст, перекладач та адресат» [1]. Текст оригіналу і перекладу є об'єктом перекладознавства, при цьому сам текст як явище являє собою мовний знак – об'єкт лінгвістики, тому перекладознавство слід тлумачити як прикладну лінгвістику. Переклад являє собою міждискурсивну діяльність завдяки здійсненню процесу взаємодії двох культур і мов перекладачем. Адекватний переклад – це не тільки інтерпретація окремих лексем, а й аналіз концепту, дискретної одиниці загалом [2]. Саме тому перекладач повинен оперувати мовними і культурними категоріями, що відображають різноманітні мовні картини світу, а також концептосфери.

Інтернет-медіадискурс сповнений культурно значущих лексичних одиниць, що відображають загальні та специфічні особливості функціонування різних культур, що перетворює переклад лексичних одиниць медіадискурсу на особливо складну діяльність і ставить перед перекладачем завдання не тільки виявляти культурно вагомі компоненти медіатекстів, але й максимально розтлумачити їх для розуміння реципієнта, орієнтуючись на поле культури адресата.

Розвиток мультимедіа відчутно змінює традиційне уявлення про текст як мовний знак. Оскільки головними функціями засобів масової інформації є інформування та вплив на реципієнтів, перекладачеві необхідно правильно співвідносити не тільки логічність та емотивність викладу думок, а й експресію та стандарт. Інтернет-медіа являють собою сукупність мовленнєвих дій, що здійснюються для досягнення мети комунікації. Автор виявляє прагматичний намір у композиційно-мовленнєвих формах повідомлення, описі, міркуванні.

Під час перекладу медіадискурсу треба брати до уваги, що текстовий прагматичний потенціал – це результат вибору автором змісту та способу мовного вираження повідомлення. Звичайно, автор має свій комунікативний намір, відповідно до якого він обирає мовні одиниці з необхідним логічним та конотативним значенням для передачі інформації [3]. Так, під час перекладу текстів із сайтів новин, типу BBC, перекладач трансформує вихідний текст як на граматичному, так і на семантичному рівнях, адже для адекватного перекладу потрібно підібрати відповідний лексичний та граматичний еквівалент. Отже, основним завданням перекладача є семантична еквівалентність вихідного тексту і тексту перекладу. Це зумовлює використання різноманітних перекладацьких трансформацій. Згадаємо, що ще однією головною функцією перекладача є передача прагматики текстової одиниці. Перед тим, як почати переклад, перекладач повинен врахувати низку істотних моментів, спрямованих на відтворення прагматичного потенціалу тексту оригіналу, який несе у собі бажаний вплив на реципієнта повідомлення. Насамперед перекладачу потрібно зрозуміти комунікативну інтенцію автора тексту, потребу, задля втілення якої і було створено текст. Потім виокремлюється домінантна функція повідом-

лення, тобто прагматичний складник. Це особливо важливо для текстів суспільно-політичного характеру, метою яких є вплив на публіку [4]. Варто також приділити увагу комунікативній спрямованості вихідного тексту та його відповідності оригіналу. Відповідальністю перекладача є забезпечення адекватної передачі картини світу різних мовно-культурних середовищ. Це залежить від професійної компетентності перекладача, яка включає досконале володіння типологією мов, трансформаційними методами передачі задуму автора у різних площинах мови, прагнення до еквівалентності денотатів та конотатів в мові оригіналу та перекладу, володіння фразеологією, врахування екстралінгвістичного компонента для донесення до реципієнта змісту повідомлення у найбільш ясному, чіткому і звичному для нього форматі. До практичних труднощів перекладу Інтернет-медіадискурсу можна віднести багатозначність слів, використання розмовних та специфічних жанрових зворотів, особливі синтаксичні конструкції, використання невеликої кількості термінів, які часто наближені до загального узусу, та навпаки широке використання розмовної лексики, різних стилістично-забарвлених слів, емоційно забарвленої лексики, окличних та риторичних конструкцій [2]. Індивідуальне ставлення автора до змісту тексту висвітлюється саме цими мовними особливостями і в свою чергу окреслює специфіку перекладацької діяльності.

Для більшого охоплення аудиторії, залучення її у контент медіа, отримання зворотного зв'язку використовуються усі можливі й дозволені засоби впливу на отримувача повідомлення. Такі вербальні і невербальні засоби, як звук, зображення та текст, створюються залежно від формату медіа. Для перекладачів цікавим є лінгвістичний аспект і лінгвістичні прийоми вербального складника медіатексту. Привабливість медіатексту для аудиторії визначається ступенем його динамічності. Одним із популярних останнім часом лінгвістичних прийомів, який впливає на динамічність мовної одиниці, є блендинг. За останні роки це явище значно поширилося, і сьогодні бленди становлять близько 8–10% від загальної кількості неологізмів. Це явище насамперед пов'язано зі збільшенням ролі суспільно-масової культури у всьому світі: науково-популярний стиль спрощується в своїй термінології для того, щоб бути зрозумілим більш широким масам; діловий стиль набуває рис розважального для залучення ширшої аудиторії; реклама стає більш схожа на шоу, гру, яка розігрується перед її адресатом. Такі умови є продуктивними для утворення блендів, адже їх основними аспектами є: номінальність (назви явищ, продуктів, компаній); лаконічність (коротка мовна одиниця, що несе собою складне значення); інформативність; прагматичність (часто бленди створюються для якоїсь конкретної мовної ситуації); новизна (нове, незатерте слово); запам'ятовуваність (неординарна мовна одиниця легко залишається у пам'яті завдяки створенню ментального образу); експресивність (бленд завжди інтенсивніший та емоційніший ніж його похідні основи); креативність або атрактивність [5].

Поява такої кількості блендингу говорить про високий потенціал цього явища у комунікативно-прагматичному впливі на реципієнта і мотивує дослідників до пошуку стратегій вивчення формації блендів і способів адекватного перекладу цього явища іншими мовами, адже читач має не тільки розтлумачити зміст повідомлення, але й «спіймати» його прагматичний намір. Для вирішення цього питання було виділено дві

стратегії введення блендингових одиниць у текст: тлумачення блендингової одиниці та попереднє пояснення бленду з його оригінальною формою. Ці стратегії можуть бути введені на рівні тексту, зображення чи звуку, тобто вербальними та невербальними способами. Наприклад, зображення як графічний контент полегшує завдання перекладачу і сприйняття адресату, в цьому разі має місце асоціативний семантичний фон.

За результатами дослідження прикладів англійських Інтернет-медіатекстів, які містили бленди, можна говорити про такі способи їх перекладу. 1. Транскодування. Передача форми бленду вихідної мови передається графічними або звуковими засобами абетки мови перекладу. В Інтернет-медіадискурсі трапляються бленди, які можуть бути передані:

а) транслітерацією (бленд передається на мову перекладу по літерах):

Join the Shopathon and help fight two pandemics. – Приєднайся до Шопмарафону і допоможі у боротьбі з пандеміями. In the next installment of ReviewPro's free webinar series, we discuss the most important trends in digital marketing for 2020 and what hoteliers need to do to adapt and thrive. – У наступній серії безкоштовних вебінарів ReviewPro ми поговоримо про найважливіші тенденції цифрового маркетингу на 2020 рік і про стратегію виживання й процвітання готельєрів. Muslim women have pushed back against a ban on burkini at a public pool, provoking a firm response from the far right. – Мусульманки виступили проти заборони на буркіні в громадському басейні і викликали рішучу відповідь ультраправих сил. Glamping is where stunning nature meets modern luxury. – Глемпінг – зустріч приголомшливої природи з сучасною розкішшю. AcroYoga: New form of acrobatic yoga taking social media, Australia and the world by storm. – Акрійога: нова форма акробатичної йоги захоплює соціальні мережі Австралії та світу.

б) транскрибуванням (у перекладі передається звукова форма):

English: How to use English to sound like a true German. – Денгліш: як говорити англійською на німецькій. Heli-skiing is the ultimate challenge for the powder-hungry skier or boarder in the never-ending quest to carve tracks in soft snow. – Гелі-скі це найголовніший виклик для спраглих лижників або бордерів у нескінченному прагненні вирізати траси на м'якому снігу. Kornberg spoke with BU Today about the history of genetic modification and why today's concerns about Frankenfood may be 30 years too late. – Корнберг розповів BU Today про історію генетичної модифікації та про те, чому сьогоднішнє занепокоєння щодо Франкенфуду зіпзнилось на 30 років. Why Every Instaholic Loves the Latest Instagram Update – Чому кожному інстаголіку подобається останнє оновлення Instagram. Blend the words internet and etiquette and you'll find the relatively new word netiquette just rolls off the tongue. – Змішайте слова «інтернет» та «етикет», і ви побачите, що відносно нове слово «нетікет» просто зривається з язика.

Майже всі вищезазначені бленди є лакунарними для інших мов і для української мови також. Але перекладаються вони не описовим методом, а методом транскодування, що дає можливість збереження когнітивного складника блендингової одиниці. Також слід зазначити, що метод транскодування найчастіше зустрічається в перекладі блендів рекламного дискурсу. Таким чином перекладач зберігає обсяг рекламного тексту: Інтернет-дискурс передбачає використання візуального контенту, а реципієнт достатньо просто розкодує значення бленду

за допомогою контексту зображення. Наприклад, повідомлення про шопофон супроводжується табличками з надписом “Sale”, знаковим позначенням відсотків (%) та зображенням жінок з пакунками. До того ж транскодування – це найпростіший метод перекладу блендів, тому що зазвичай обидва компоненти бленду є легкими для розуміння, а контекст допомагає їм бути ще більш доступними, наприклад: *webinar (web + seminar) – вебінар, Bollywood (Bombay + Hollywood) – Боллівуд, brunch (breakfast + lunch) – бранч.*

– Транскодування з поясненням. Це один із найпоширеніших видів перекладу блендів в Інтернет-медіадискурсі. Перекладачем використовується одразу два способи перекладу: транскодування (транслітерація або транскрибування) та описовий переклад:

Daily twitamin from Lisa Kudrow – Щоденний твітамін або корисні поради від Лізи Кудров. Burgers are grilled to juicy perfection, and topped with guacamole, lettuce, tomato, and cheese! – Бекургери або бургери з беконом приготовані на грилі до соковитої досконалості, доповнені гуакамоле, листям салату, помідорами та сиром!

Цей метод перекладу є доцільним для об'ємних текстів. Слогани, заголовки та рекламу не варто перекладати у такий спосіб задля збереження когнітивно-емотивного складника та кількісного складу тексту.

– Калькування або буквальный переклад. Під час перекладу відбувається створення нового бленду українською мовою:

What kid doesn't love a ginormous appliance box and all the pretend play possibilities it offers? – Якій дитині не сподобається гігантська коробка з якою можна грати у все, що завгодно? Massive May-Hem. Half Price Sale Fly from Birmingham. All Routes Every Day in May. Book a hotel – win free flights. – Грандіозний Травнепад. Переліт з Бірмінгема за півціни. Усі маршрути щодня у травні. Бронюйте готель – вигравайте безкоштовні авіаквитки. The PLAYcation is scheduled to run from September 25 through December 15. – Ізронікули триватимуть з 25 вересня по 15 грудня. Get spooky with us at Cosmic Scaryoke on Halloween night from 6 – 11 PM – Насолоджуйтеся з нами моторошним Кошмароке в Cosmic в ніч на Хеллоуїн з 18:00 до 23:00. The Movember Foundation – Вусонадовий фонд. Bus-sized fatberg weighing 40 tonnes cleared from London sewer. – Лондонську каналізацію прочистили від жирбергу розміром з автобус та вагою 40 тон.

Вищезазначені приклади блендів були перекладені методом буквального перекладу, але слід зазначити, що між англійською і українською мовами існує різниця на морфологічному рівні, тому буквально перекладені бленди не завжди мають тотожне значення на рівні семантики та стилістики.

– Описовий переклад має за мету адекватну передачу змісту бленду. Важливими аспектами для описового перекладу є: точна передача змісту бленду, короткий опис, простота синтаксису описового речення. При застосуванні такого методу перекладу треба слідкувати, щоб опис точно і повноцінно передавав всі предметні ознаки бленду.

Gymfluence: habit centered design for a fitter world. – Вплив занять у спортзалі: звичка, орієнтована на світове оздоровлення. Diabetes is a modern epidemic, which indicates the coexistence of both diabetes and obesity. – Зайва вага у результаті діабету – сучасна епідемія, що свідчить про співіснування цукрового діабету і ожиріння. The ten

commandments of a girlcation. – 10 заповідей жіночої відпустки. The “femivore”: New breed of feminist, or frontier throwback? – “Жінка, яка вирішила піктуватися про свій дім та сім’ю, як про свою основну роботу”: новий вид фемінізму чи повернення до витоків. The animals in a biome depend upon plants for food. – Тварини в своєму ареалі проживання залежать від рослин, які вони їдять. Bigness Is the Problem, Not the Solution. – Великі корпорації це проблема, а не рішення.

Недоліком цього способу перекладу можна сміливо назвати якісну й кількісну зміну інформації у тексті перекладу. Зростає обсяг тексту, частково втрачається емотивний складник повідомлення. Але якщо переклад іншим способом видається неможливим через відсутність адекватних відповідників, то такий вид експлікації залишається єдиним можливим способом тлумачення бленду. Продуктивний аспект експлікації українською мовою полягає у розбіжностях засобів творення слів і сполучень. Взагалі цей спосіб перекладу блендів становить приблизно 20% від опрацьованого ілюстративного матеріалу, тому можна стверджувати, що він найбільш продуктивний, передає значення бленду достатньо точно, хоча й ускладнює синтаксичну структуру речення і змінює кількісний склад речення при перекладі. Тож головний мінус описового перекладу – багатослівність, що руйнує сам принцип бленду – лаконічність й точність. Але з іншого боку, якщо перекладач застосує інший спосіб перекладу, наприклад транскодування до таких складних блендів як *Elvisitor – Elvis Presley + visitor* (турист, що відвідує будинки, в яких раніше проживали відомі особи), *maniston – Jennifer Aniston + manish* (термін використовується в контексті пліток про знаменитостей), *beetweet – bee + Twitter* (“гудіння” навколо посту), *twinfancy – twitter + infansy* (новачок в мережі Twitter), *facepout – facebook + pout* (дратівливий, негативний коментар розміщений у Facebook), *twitterside – suicide + Twitter* (видалення свого профілю в соцмережі Twitter), то втрачиться прагматика повідомлення через незрозумілість змісту. Звичайно, під час описового перекладу перекладач несе відповідальність за модифікацію повідомлення, яка вимагає креативності, тому перекладачу необхідно застосувати когнітивну стратегію для досягнення того ефекту, який у повідомлення вклав автор. Також бажано уникати громіздких описів, зазвичай Інтернет користувач швидко гортає інформацію, і у повідомлення є досить обмежений час на вплив на реципієнта і його зацікавлення.

5. Нульова трансформація або збереження бленду мовою оригіналу. Цей метод перекладу застосовується, коли будь-який інший переклад може спричинити зниження пізнаваності бленду.

Nestle forced to remove claim Nesquik is “reat start to the day” – Компанія Nestle змушена відізвати заклик про те, що Nesquik – це «гарний початок дня». Nesquik – Nestle + quick (назва марки какао). YumEarth partners with FARE to drive food allergy awareness – Yumearth співпрацює з FARE для підвищення обізнаності про харчову алергію. Charmour is a second generation Australian jewellery manufacturer with over 300 independent retail stockists – Charmour – австралійський виробник ювелірних виробів у другому поколінні і має понад 300 роздрібних магазинів. Chewels was the very first gum to have the liquid center – Chewels була найпершою гумкою з рідким центром.

6. Підбір відповідностей. Цей метод перекладу базується на підборі односкладового найменування чи то словосполучення, яке відповідає значенню вихідного бленду.

Two decades ago alcopops caused a wave of concern that led to increased taxes and new regulations for drinks makers. – Два десятиліття тому слабоалкогольні газовані напої викликали хвилю занепокоєння, що призвело до збільшення податків і нових правил для виробників напоїв. The former Fenwick building in Leicester is converted into an aparthotel and restaurant. – Колишня будівля Fenwick в Лестері переобладнана на готель з номерами квартирної типу і ресторан. The main attraction is Bwad Pitt. – Головна симпатія це Бвед Пумт.

Цей метод перекладу позбавляє бленду своєї самотності і неординарності, водночас зміст експлікується більш зрозуміло для реципієнта стандартними загальнозживаними лексемами.

7. Переклад складним словом. Українська мова достатньо гнучка з точки зору флективності, тому при перекладі достатньо легко утворити нові складні слова для передачі когнітивно-емотивного значення бленду.

Snubbing a friend by using your phone – known as friend phubbing – can have serious repercussions on relationships. – Відсторонення від друзів через телефон – це відоме як телефонозалежність – може спричинити серйозні проблеми вашим стосункам. The tigon (the result of mating a tiger with a lioness) possesses features of both parents. – Тигролев (результат спарювання тигра з левицею) володіє рисами обох батьків. YogaCise classes take a light and fun approach to yoga – Йогавправи мають легкий і веселий підхід до йоги.

– Переклад – прикладка. Цей спосіб перекладу дозволяє водночас називати явище, повідомляючи додатково інформацію про його ознаку:

While starting a company with my husband in our basement with three young children, I learned quite a bit about the momtrepreneur journey. – Створюючи компанію у нашому підвалі з чоловіком і трьома маленькими дітьми, я багато дізналася про шлях мамі-підприємця. 10 best skorts for women in 2021, according to experts. – 10 найкращих фасонів спідниць-шорти на думку експертів.

– Змішаний переклад:

Blaxploitation refers primarily to a wave of independently produced genre films of the early 1970s. – Блексплуатація відноситься насамперед до хвилі жанрових фільмів, створених на початку 1970-х років. Бленд blaxploitation перекладений за допомогою транскрипції та калькування задля збереження контомінації виразів “black” і “exploitation” та їх смислового навантаження. Note to Hillary: Clintonomics Was a Disaster for Most Americans. – Зауваження до Гіллари: Клінтономіка була катастрофою для більшості американців. Бленд Clintonomics також перекладений за допомогою транскрибування та калькування. У цьому випадку також можна було б використати метод відповідності (економіка Клінтона) або описовий переклад (економіка часів Білла Клінтона), але тоді втрачається емотивна складник, що несе в собі дещо негативний характер. The first and most basic step to fix Insta-crash is to restart your Android or iPhone – Першим і найосновнішим кроком для виправлення Insta-збою, є перезавантаження Android або iPhone. В даному випадку використано нульовий переклад з відповідником. Головне слово “Insta”, скорочено від “Instagram”, залишається без змін, оскільки це назва соціальної мережі, вона є загальновідомою і не потребує перекладу, а до лексеми “crash” підібрано слово відповідник “збій”. 10 ways to take an original flowfie. – 10 способів зробити оригінальне квіткове selfie. Бленд flowfie – flower + selfie (селфі з квітами) перекладений

за допомогою нульового перекладу і калькування. Причому бленд розкладений на дві початкові лексеми. Через відсутність в українській мові відповідника бленду *flowfie* застосовано калькування і водночас задія збереження когнітивної інтенції, збережено оригінальну форму лексеми *“selfie”*. *Over the past decade cybercrime has continuously evolved, motivated by profit, ideology, and nationalism.* – *Протягом останнього десятиліття кіберзлочинність постійно розвивалася, мотивуючись прибутком, ідеологією та націоналізмом.* Переклад здійснено двома способами, а саме транслітерацією та еквівалентним відповідником. *Legal experts worldwide draw up “historic” definition of ecocide.* – *Юридичні експерти в усьому світі склали “історичне” визначення екоциду – навмисного знищення навколишнього середовища.* Бленд *ecocide* створений за аналогією до лексеми *genocide*, тому перекладений транслітерацією, але в перекладі додано ще й роз’яснення даного поняття, тому використано значно більше мовних знаків, але тим самим посилено емотивну складову бленду *ecocid* за допомогою означення *“навмисного”*. *But there is good news for all chocoholics: eating chocolate does less harm to you than you might think.* – *Але є хороші новини для всіх шокоманів: вживання шоколаду завдає вам менше шкоди, ніж ви думаєте.* У перекладі застосовано калькування з еквівалентним перекладом. Частина *“-aholic”*, що має значення залежності перекладена як *“-ман”*, завдяки чому зберігається емоційне забарвлення інформації у повідомленні мовою перекладу, що привертає увагу читача. *My name is Catherine Cole and I am a bookaholic.* – *Мене звати Кетрін Коул і я бугаголік.* Бленд *bookaholic* є емоційно забарвленим і демонструє пристрасть до читання. В перекладі використано калькування із транскодуванням. Лексема *book* є простою для розуміння, тому задія збереження експресії і кількісного складу повідомлення, вона лише транскодується.

Висновки та перспективи. Результати дослідження свідчать про високий рівень вживаності блендів в Інтернет-медіадискурсі. Насамперед це викликано спробою привернути увагу адресата до повідомлення. Англійська мова і англійський медіадискурс має великий вплив на мови світу і на українську в тому числі, більший відсоток реципієнтів, що мають справу з інформацією, яка містить у собі блендинг і перекладена методом транслітерації чи транскодування, не розуміє зміст повідомлення. Транслітеровані блендингові одиниці зрозумілі у випадку, коли це назви компаній, торгові марки товарів, або коли бленди мають у своєму складі інтернаціональні слова. Інші ж випадки блендів тяжіють до перекладу методами еквіваленту, опису, пояснення. Адекватний переклад з урахуванням всіх прагматичних цілей, закладених автором повідомлення, з часом трансформує незвичні для сприйняття бленди у добре зрозумілі мовні явища, що стають гарним інструментом у медіадискурсі як англо-, так і україномовному. Матеріали дослідження можуть стати основою для подальшого вивчення перекладацької специфіки в межах Інтернет-медіадискурсу.

Література:

1. Швачко С.О. Об’єкти перекладознавства: монографія. Суми: СумДУ, 2019. 222 с.
2. Кияк Т.Р. Міжнародна комунікація, дискурс та переклад. *Актуальні питання іноземної філології*. 2015. №2. С. 83–91.
3. Медвідь О., Вашист К., Соломка А. Communicative and Pragmatic Functions of Lexical Blends in Advertising Discourse. *Філологічні трактати*. 2020. Т. 12. № 2. С. 68–75.
4. Медвідь О., Петухова А., Вашист К. Телескопія як спосіб утворення неологізмів (на матеріалі сучасних англійських онлайн-видань ЗМІ). *Філологічні трактати*. 2016. Т. 8 №1. С. 39–45.
5. Нелюба А.М. Словотвірна контамінація як вияв принципу економії. Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія. Харків 2002, 163с.
6. Потапенко С.І. Сучасний англійський медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти: монографія. Ніжин: Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя, 2009. 78 с.

Serhiienko A. Translational peculiarities of cognitive-emotional component of blending units in Internet media

Summary. The article is devoted to the study and translation analysis of cognitive-emotional features of modern English blending units into Ukrainian within the Internet discourse. Despite a large number of scientific works of domestic and foreign linguists on Internet discourse, such phenomena as cognition and emotionality in the creation of blending units, as well as ways of their translation, remain insufficiently studied by linguists. However, the cognitive-emotional component is perhaps the most important means of the author’s effect on the recipient to achieve the communicative purpose of the message.

The research interests in modern linguistics is shifted to current problems of media and entertainment discourses. Nowadays, this area is filled with Internet media discourse, which due to its efficiency and accessibility, has a huge impact on the mass consciousness as well as manipulates the cognitive-emotional perception and communication behavior of recipients via such pragmatic means as a blending unit.

Lexical blends are formed quite simply in the Internet media, that is why this type of word formation is very popular due to its conciseness, compactness, semantic capacity and attraction. The interpreter is faced with the task to translate blending unit and at the same time to render its pragmatic aspect, metaphorical component, discursive features, etc. The analysis of lexical blends through cognitive aspect presents this linguistic phenomenon as the means of human reflection of the world around, its conception and decoding. These processes are caused by a person’s sensory-emotional perception of certain phenomena, which are linguistically explicated by blending lexical units. That is why the problem of adequate translation of such units via rendering not only the content component but also the cognitive-emotional intention of the author is very important.

Key words: Internet media discourse, blending, blending unit, cognitive-emotional component, pragmatics, transcoding, equivalent translation.

*Ткач П. Б.,**кандидат філологічних наук, доцент,
професор кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій
Національної академії Національної гвардії України*

СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДУ ПОЕТОНІМІВ ФЕНТЕЗІЙНОГО ЦИКЛУ РОБІН ХОББ «СВІТ ЕЛДЕРЛІНГІВ»

Анотація. Стаття присвячена дослідженню стратегій англо-українського перекладу поетонімів фентезійного циклу Робін Гобб «Світ Елдерлінгів». Проведений аналіз фентезійного циклу Робін Гобб «Світ Елдерлінгів» підтвердив, що поетоніми є важливою складовою частиною літературного твору, а їх структура й семантичне та функціональне навантаження слугують реалізації авторського задуму.

У роботі висвітлено теоретичні засади вивчення поетонімів у сучасній лінгвістиці, зокрема уточнено поняття поетоніма – власної назви (найчастіше антропонім або топонім) у літературному творі, що створює і демонструє портрет персонажа, а також формує сприйняття образу, мотивує ставлення до нього читача. У статті визначено особливості поетонімів як виду літературної онімії.

З'ясовано, що переклад поетонімів циклу романів Робін Гобб «Світ Елдерлінгів» передбачає реалізацію двох головних стратегій, таких як: очуження (форенізація) тексту перекладу, тобто збереження форми вихідного поетоніму з очевидною втраченою прихованого змісту, та одомашнення (доместикація) твору шляхом заміни вихідного поетоніму іншомовним аналогом або шляхом власне його перекладу. Аналіз перекладу показав, що перекладачі аналізованих романів переважно вибрали стратегію очуження, що призвело до певних прагматичних утрат. Під час перекладу переважали такі методи очуження, як: метод семантичної експлікації, транскрипція, транслітерація, змішаний метод транскрипції і транслітерації. Методи одомашнення були використані значно менше, зокрема методи функціонального аналога, калькування, змішаний метод калькування й морфологічної модифікації.

Зроблено висновок, що переважання стратегії очуження призводить до руйнування авторських онімічних моделей у тексті перекладу, через що українському читачеві залишився невідомим авторський задум показати світ, у якому імена визначають долю героїв.

Ключові слова: поетонім, стратегії перекладу, очуження, одомашнення, методи перекладу.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Робота присвячена дослідженню особливостей англо-українського перекладу поетонімів фентезійного циклу Робін Гобб «Світ Елдерлінгів». Специфіка та своєрідність творів жанру фентезі не в останню чергу визначаються способом творення і джерелом виникнення власних назв, що в них уживаються. Оскільки головним завданням авторів фентезійних творів є формування переконливого вигаданого світу, власні назви покликані максимально допомагати в цьому. Власні назви, які отримали в науковій літературі назву «поетоніми», розглядають як оніми в художньому мовленні літературного твору. Поетоніми

не лише виконують номінативну й стилістичну функції, але й сприяють створенню образності тексту, особливих асоціацій та конотацій, що втілюють індивідуально-художню семантику, відтворюють історичне та культурне тло подій, виявляють закономірності авторського задуму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із теми. Вивчення літературних онімів, або поетонімів, спрямоване на виявлення їхнього функціонування в художньому тексті, має відлік від 60–80 рр. ХХ с. Засадничими в цій ділянці ономастики стали праці Ю. Карпенка, В. Михайлова, Є. Отіна. Деяко пізніше порушено питання відтворення найменувань у художньому перекладі та збереження тих функцій, які ці найменування виконують у художньому творі (Н. Бияк). У дослідження власних назв як стилістичної категорії, вивчення видів мотивації поетичних власних назв, соціальних та естетичних оцінок власних назв свій внеок зробили Ю. Карпенко, Е. Магазаник, В. Михайлов, І. Муромцев, Є. Некрасова, В. Ніконов, А. Пузирьов, А. Суперанська, В. Чернишев, Б. Шварцкопф. Перекладацький аспект поетонімів розглядали М. Бережна, А. Гудманян, О. Новічков.

Актуальність теми дослідження зумовлена відсутністю цілісного підходу до вивчення семантики, структури й функціонування поетонімів у фентезійних творах, а також невпорядкованістю підходів до відтворення поетонімів українською мовою. Натомість переклад поетонімів викликає певні труднощі, пов'язані з тим, що необхідно одночасно відтворити і структуру імені, і його значення.

Мета – виявити стратегії англо-українського перекладу поетонімів фентезійного циклу Робін Гобб «Світ Елдерлінгів».

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поетоніми – це вторинні номінації, що мають за собою не реальні денотати, а фіктивні, які існують у уяві автора [1].

Переклад поетонімів має свої суттєві особливості, оскільки їхня соціо-семіотична сутність відіграє важливу роль у композиційно-змістовній структурі художнього твору. Антропоніми, які є компонентами прислів'їв, приказок, фразеологізмів, імена літературних персонажів та реальних історичних осіб не можуть замінюватися еквівалентами в мові, що сприймає [2, с. 216].

У перекладацькому арсеналі з опрацювання онімів виділяються дві головні стратегії. Перша скерована на форенізацію тексту перекладу і передбачає збереження форми вихідного оніму з очевидною втраченою прихованого змісту. Такий тип перекладу визначається як «ономастичний відповідник», який відтворює фонографічну оболонку слова з тим чи іншим ступенем близькості до оригіналу [3, с. 188].

Друга стратегія відтворення онімів у перекладі скерована на доместикацію твору і передбачає або заміну вихідного оніму іншомовним аналогом, або власне його переклад [3, с. 190]. На думку А.Г. Гудманяна, тут зазвичай застосовується «принцип поміркованої українізації», у якому з очевидністю відбиваються «результати творчої взаємодії української мови з іншими мовними системами» [4, с. 8].

М.В. Бережна виділяє дві перекладацькі стратегії – очуження й одомашнення. Вона вважає транскрипцію, транслітерацію, морфологічну модифікацію, обмеження варіативності імені власного, метод семантичної експлікації та онімну заміну методами формування ономастичного відповідника, які переносять читача в інший культурний світ, а отже, працюють на очуження тексту перекладу. Методи одомашнення – це калькування, деонімізація, використання традиційного найменування [5, с. 194–201].

Усього М.В. Бережна, аналізуючи переклад романів Дж. К. Ролінг про Гаррі Поттера українською та російською мовами, виділяє 14 методів формування ономастичних відповідників, таких як: транскрипція, транслітерація, морфологічна модифікація, змішаний метод (транскрипції і морфологічної модифікації, транскрипції і транслітерації), обмеження варіативності імені власного, метод семантичної експлікації, використання традиційного найменування, транспозиція власного імені з ресурсів мови перекладу, калькування, функціональна аналогія, онімна заміна, деонімізація, вилучення, додавання [5, с. 194–201].

У перекладі поетонімів циклу Робін Гобб «Світ Елдерлінгів» перекладачі переважно застосували стратегію очуження. Методами очуження вважають транскрипцію, транслітерацію, морфологічну модифікацію, змішаний метод (транскрипції і морфологічної модифікації, транскрипції і транслітерації), обмеження варіативності імені власного, метод семантичної експлікації та онімну заміну.

«Our Sacrifice, er, ah, you say, King Eyod will welcome you. And he will show to you all his daughter, to be your Sacrifice, hem, ah, Queen».

– Наш Жертовний... е-е-е, тобто, як кажуть у вас, король Ейод, хоче вас привітати і показати вам свою доньку, яка стане вашою Жертовною... ммм... тобто... е-е... королевою...

Оскільки імена представників інших держав у романах Робін Гобб не мають лексичного значення, усі вони відтворюються методом транскрипції – способом відтворення вимови поетоніма засобами іншої мови. Такий спосіб відтворення цілком логічний, адже персонажі сприймають незвичні імена на слух.

Інша ситуація складається з іменами персонажів Шести Герцогств, оскільки всі вони мають яскраво виражене лексичне значення й виконують характеристичну функцію в аналізованих романах. Проте під час перекладу було переважно застосовано метод транскрипції, що призводить до втрати семантики поетоніма.

Найбільша проблема виникає з іменем головного героя:

«Fitz is what Burrich calls me.»

She flinched slightly.»

He would. Calls a bitch a bitch, and a bastard a bastard, does Burrich. Well ... I suppose I see his reasons. Fitz you are, and Fitz you'll be called by me as well».

– Фітц.

Вона спохмурніла, почувши мій тихий голос. Я випростався і промовив голосніше:

– Так мене кличе Барріч.

Год злегка всміхнулася.

– Це на нього схоже. Він називає суку сукою, а бастарда бастардом. Ну... гадаю, в нього на це свої причини. Раз ти для нього Фітц, то й для мене теж ним будеш.

Префікс *Fitz* має два значення: син визначної людини і бастард. Імені головного героя циклу романів Робін Гобб притаманні обидва визначення. Проте особливий упор авторка робить саме на значення «бастард». Натомість у перекладі ім'я головного героя існує окремо від його переживань. Для україномовного читача ім'я Фітц є просто незвичною фонетичною формою, не наділеною жодним семантичним навантаженням. Перекладач лише в прикінцевих примітках указує на значення префікса *Fitz*. Тому задум авторки романів повністю втрачається в перекладі.

Іншим прикладом, де було втрачено образ, є Леді Пейшенс:

Patience has demanded that you be educated as befits your bloodlines.

Пейшенс вимагає, щоб ти здобув освіту відповідно до твого походження.

Героїня з іменем Пейшенс (терпіння) є дружиною принца, чий позашлюбним сином виявився головний герой. Факт його існування став страшним ударом для цієї жінки, проте вона опанувала себе і стала хлопцеві справжньою матір'ю. Утрата значення її імені є досить суттєвою прогалиною перекладу.

Використання транслітерації – побуквенного відтворення іншомовного поетоніма засобами мови перекладу – позбавило прагматичного потенціалу імена персонажів у такому прикладі:

«I was used to Regal's disdain for me. This sharp rebuke was something new, however. Usually, he did little more than avoid me, or hold himself away from me as if I were fresh manure».

Я вже звик, що Регал неприязно ставиться до мене, але таких гострих докорів від нього ще не чув. Зазвичай він намагався уникати мене і сахався, як від свіжого гною.

Зрозумілий, зухвалий і жорстокий принц Регал, чие ім'я перекладається як «королівський, величний», отримує характеристику в романах тільки на рівні опису, проте його ім'я жодним чином не допомагає зрозуміти природу його поведінки.

I nodded and resolved to deliver the scroll that very night to Verity. "I do not much care for Wallace," I commented to the Fool.

"'Tis not Wall's Ass you should have a care for, but Wall's Ears," he replied solemnly.

– Я більше не дбаю про Воллеса, – зауважив я блазневі.

– Не Воликом Ласом ти маєш перейматися, а його вухами. А радше вухами у стіні, – поважно відповів він.

В імені персонажа *Wallace* зашифрований фразеологізм «і стіни мають вуха», оскільки він, працюючи на короля, доносить його молодшому сину про все, що чує, й допомагає реалізувати плани Регала щодо захоплення престолу в обхід старшого брата. Проте під час перекладу було використано змішаний метод транскрипції і транслітерації, що призвело до втрати як значення імені, так і гостроти гри слів Блазня – персонажа, який не втрачав можливості образливо обіграти ім'я персонажа. Так, у перекладі залишається незрозумілим, який зв'язок бачить Блазень між Воллесом і «його вухами». А головне, повністю втрачається образливість прізвища, яке вигадує Блазень. Не видається семантично прозорим прізвищем «Волик Лас», і намагання Блазня підколоти персонажа таким чином сприймаються як невинні дитячі витівки, якими не є. Усе це

спотворює прагматичний ефект, якого добивалась авторка.

У перекладі романів Робін Гобб широко представлена семантична експлікація – додаткове пояснення оніма або реалії, якого немає в оригіналі [6, с. 50].

« *He is the King!*» *Molly protested. And named **Shrewd to be shrewd***».

– Він король! – заперечила Моллі. – Недарма ж його називають **Шрюд Проникливий**.

У словнику слово *shrewd* перекладається як *проникливий, практичний*. У прикладі ми бачимо, що перекладач доповнив ім'я короля прізвиськом, притаманним усім королям у реальному історичному процесі, тим самим підкреслив його промовисте ім'я та показав характер. При цьому була втрачена гра слів, наявна в оригіналі: *Shrewd to be shrewd*. Проте значення імені відтворено адекватно.

*A more ancient tradition attributes such names to accident, at least initially. It is said that King **Taker** and King **Ruler**, the first two of the Outislanders to rule what would become the Six Duchies, had no such names at all.*

Згідно зі старішою традицією, імена даються випадково (принаймні спочатку). Кажуть, що король **Тейкер Завойовник** та король **Рулєр Правитель** – перші два острів'яни, які правили землями, що згодом стали Шістьома герцогствами, взагалі не мали імен.

У наведених прикладах перекладачка втілює класичний зразок семантичної експлікації, пояснюючи значення поетонімів за допомогою королівських прізвиськ.

Отже, перекладач широко використав стратегію очуження, проте видається, що при цьому було втрачено прагматичний потенціал поетонімів.

Методи одомашнення, які використовувалися під час перекладів романів Робін Гобб, – це калькування, деонімізація, використання традиційного найменування, транспозиція власного імені з ресурсів мови перекладу, функціональна аналогія, вилучення, додавання.

Калькування – це переклад слова або словосполучення шляхом заміни їхніх складових частин на відповідні в мові перекладу з подальшим поєднанням перекладених частин без будь-яких змін [7], наприклад:

*To speak of the **Mountain Kingdom** as a kingdom is to start out with a basic misunderstanding of the area and the folk who people it.*

Ті, хто називають **Гірське королівство** королівством, взагалі не знають його географії та населення.

Під час іменування королівства авторка керувалася географічними особливостями розташування. Адже, дійсно, Гірське Королівство розташоване в самому центрі гірського хребта. Під час відтворення перекладач зміг точно передати назву місцевості, використавши спосіб калькування: *mountain* – гори, *гірський, kingdom* – королівство.

У романі є кілька випадків застосування змішаного методу калькування і морфологічної модифікації, тобто утворення формального відповідника із додатковою адаптацією до морфологічної системи мови перекладу, наприклад:

«*Nighteyes*», he corrected me. «*My mother-named me **Nighteyes**. I was the last of my litter to get my eyes open*».

– Нічноокий, – поправив він мене. – Мама називала мене **Нічнооки**. У мене в останнього з выводку розплющилися очі.

Під час перекладу прізвиська найкращого друга головного героя – вовка Нічноокого – було використано калькування частин

його імені, але при цьому прізвисько отримало граматичну форму субстантивованого прикметника, змінивши граматичний розряд.

Функціональний аналог – це заміна незрозумілого читачеві перекладу поетоніма іншим, який розкриє сутність образу. Часто функціональний аналог є зручним для передачі онімів, зокрема, коли вони призначені для створення у читача яких-небудь якісних уявлень [8, с. 76].

*The **Fool** was almost certainly born of the human race, though not entirely of human parentage. Stories that he was born of the Other Folk are almost certainly false, for his fingers and toes are completely free of webbing and he has never shown the slightest fear of cats. The unusual physical characteristics of **the Fool** (lack of coloring, for instance) seem to be traits of his other parentage, rather than an individual aberration, though in this I well may be mistaken.*

Блазень, поза всяким сумнівом, – людина, але має не зовсім людське походження. Те, що він народився від Іншого Народу, – швидше за все, брехня, оскільки на пальцях немає навутиння і він ніколи не боявся котів. Незвичайний вигляд блазня (як-от безбарвна шкіра) може бути ознакою іншого походження, а не просто відхилення. Хоч тут я можу й помилятися.

Із усіх синонімів слова *the fool* перекладач усвідомлено обрав історичну назву «блазень», оскільки в романах Робін Гобб описуються часи Середньовіччя й зазначений персонаж відіграв роль блазня при дворі короля Шрюда. Блазень – неоднозначний персонаж, він не має власного імені, і протягом усіх романів циклу «Світ Елдерлінгів» читачі знають його лише під іменем Блазень. Це ім'я напряму пов'язане з його роллю при дворі, тому вибір функціонального аналога є цілком закономірним.

*The ruling house of the Six Duchies, **the Farseers**, were descended from those Outislanders.*

Правлячий дім Шістьох герцогств – **Провісники** – походить від тих острів'ян.

Прізвище правлячої сім'ї – це складене власне ім'я *far* – далеко, *see* – бачити. У перекладі був використаний метод функціонального аналога, і тому розуміння назви та характеристичних особливостей королівської сім'ї не викликає труднощів щодо розуміння для читача, який сприймає текст українською мовою.

Метод функціонального аналогу застосовано і щодо іменування давнього народу, який заснував світ, у якому відбуваються події:

*Could these figures represent an **Elderling** and King Wisdom? Does this tapestry record the path through the Mountain Kingdom to the **Elderlings'** homeland in the Rain Wilds?*

Можливо, ці постаті і є **Старійшиною** та королем **Вайздомом**, а на гобелені зображено дорогу до країни **Старійшин** у Дошових нетрях, яка пролягає крізь Гірське королівство?

Методів деонімізації, онімної заміни, вилучення, додавання під час аналізу перекладу поетонімів у романах Робін Гобб виявлено не було.

Висновки та перспективи досліджень. Переклад поетонімів циклу романів Робін Гобб «Світ Елдерлінгів» передбачає реалізацію двох головних стратегій, таких як: очуження (форенізація) тексту перекладу, тобто збереження форми вихідного поетоніму з очевидною втратою прихованого змісту, та одомашнення (доместикація) твору шляхом заміни вихідного поетоніму іншомовним аналогом або шляхом власне його перекладу. Перекладачі аналізованих романів вибрали стратегію очуження. Так, під час перекладу переважали такі методи, як: метод семан-

тичної експлікації, транскрипція, транслітерація, змішаний метод транскрипції і транслітерації. Методи одомашнення були використані набагато менше. Переважно це були методи функціонального аналога, калькування, змішаний метод калькування й морфологічної модифікації. Переважання стратегії очуження призводить до руйнування авторських онімічних моделей у тексті перекладу. Найбільш поширеними помилками під час відтворення поетонімів є використання формальних методів перекладу. Через це український переклад романів циклу Робін Гобб суттєво втратив у прагматичному плані.

Література:

1. Вінтонів Т.М. Роль міфонімів та біблійних онімів у створенні семантичної аури антропоетоніма Мотря в історичній епопеї Богдана Лепкого "Мазепа". *Studia philologica*. 2017. Вип. 9. С. 85–92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stfil_2017_9_16
2. Чала Ю.П. Переклад культурно-маркованих поетонімів: соціо-семіотичний підхід. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2005. № 23. С. 215–217.
3. Ребрій О.В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.
4. Гудманян А.І. Відтворення власних назв у перекладі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство». К., 2000. 40 с.
5. Бережна М.В. Ономастикон романів Дж. К. Ролінг циклу «Гаррі Поттер» в українському та російському перекладах: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Спеціальність 10.02.16 перекладознавство. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2008. 308 с.
6. Єнчева Г., Фірсова Є. Перекладацькі трансформації та деформації у художньому перекладі. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. Київ, 2016. № 33. С. 47–57.
7. Бараненкова Н.А., Литвин С. В. Експлікація як спосіб перекладу безеквівалентної лексики науково-технічного стилю. *Journal of the National Technical University of Ukraine "KPI": Philology and Educational Studies*. 2014. № 4. С. 6–13.
8. Гавриленко А.В., Кобякова І.К. Мовні реалії та проблеми перекладу. *Філологічні трактати*. 2011. №3. Том 3. С. 74–78.

Tkach P. Strategies of the Translation of the Poetonyms of Robin Hobb's Fantasy Cycle "The Realm of the Elderlings"

Summary. The article is devoted to the study of strategies of the translation of the poetonyms of Robin Hobb's fantasy cycle "The Realm of the Elderlings". The analysis of Robin Hobb's fantasy cycle "The Realm of the Elderlings" confirmed that poetonyms are an important component of a literary work, and their structure and semantic and functional load serve the realization of the author's idea.

The paper highlights the theoretical foundations of the study of poetonyms in modern linguistics, in particular, clarifies the concept of poetonym – proper name (usually anthroponym or toponym) in a literary work that creates and demonstrates a portrait of the character, and forms the perception of the image, motivates the reader. The article identifies the features of poetonyms as a type of literary onymy.

It was found that the translation of the poetonyms of the Robin Hobb's fantasy cycle "The Realm of the Elderlings" involves the implementation of two main strategies: foreignization of the translated text, preservation of the original poetonym with obvious loss of hidden meaning; domestication by replacing the original poetonym with a foreign analogue or by its actual translation. The analysis of the translation showed that the translators of the analyzed novels mostly chose the strategy of foreignization, which led to certain pragmatic losses. The following methods of foreignization prevailed during the translation: the method of semantic explication, transcription, transliteration, mixed method of transcription and transliteration. Methods of domestication were used much less, in particular the methods of functional analogue, tracing, mixed method of tracing and morphological modification.

It is concluded that the predominance of the strategy of foreignization leads to the destruction of the author's onymic models in the text of the translation, which left the Ukrainian reader unaware of the author's idea to show the world in which names determine the fate of heroes.

Key words: poetonyms, strategies of translation, foreignization, domestication, ways of translation.

Четвертак Є. О.,*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії та практики перекладу
Національного університету «Запорізька політехніка»***Островський М. Д.,***студент другого (магістерського) рівня,
група ГФ-310м
Національного університету «Запорізька політехніка»*

ПРОБЛЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ НЕВЕРБАЛІСТИКИ В ЛІНГВІСТИЦІ

Анотація. Стаття описує основні проблеми дослідження невербалістики та висвітлює її роль в лінгвістиці. Невербалістика ідентифікує жести людини, її пози, інтерпретує посмішку, міміку, вивчає взаємодію людського спілкування і вплив невербальних засобів передачі інформації в різних сферах діяльності людини. Отже, невербалістика – це наука про повсякденне життя, та вона є необхідною завжди. Під час мовленнєвого акту саме невербальне спілкування стає більш суттєво-результативним. Невербальне спілкування виступає одним із засобів репрезентації особистісного «Я», створює певний образ співрозмовника, виступає в ролі уточнення та випередження вербального повідомлення. У невербальній поведінці визначають експресивну і перцептивну сторони. Саме експресивна складова частина комунікативного акту є причиною труднощів у встановленні нормальних міжособистісних відносин. Постає питання про використання у невербалістиці певних невербальних сигналів. Вони можуть бути спонтанними, несвідомими і завжди ширими, на відміну від звичайних слів. У невербалістиці головне місце посідає використання невербальних засобів, які передають емоційне значення в міжособистісному спілкуванні. Велика частина невербальних засобів проявляється засобами вираження емоцій, тобто за допомогою міміки. Тому треба не тільки використовувати вербальну мову під час спілкування, а й знати своєрідний «невербальний сленг» для більшого взаємопорозуміння співрозмовників. Комунікація через застосування невербального сленгу також відбувається через особисті та публічні артефакти (будинки, дороги, парки, театри, авіакомпанії і навіть громадські туалети), які мають особливе значення в контексті міжкультурної комунікації. Ці предмети символізують етичний стан та культурну приналежність кожної людини. Розглядаючи особливості невербальної комунікації та підходи до проблематики дослідження невербалістики в сучасній лінгвістиці, необхідно ідентифікувати поняття «комунікація», специфічну форму взаємодії людей у процесі спілкування».

Ключові слова: лінгвістика, невербальна комунікація, невербалістика, емоційний вплив, реципієнт.

Значна частина нашого спілкування є невербальною комунікацією. Дослідники ідентифікували, що ми щодня реагуємо на тисячі невербальних сигналів та форм поведінки, включаючи пози, міміку, погляди, жести та тональність голосу. Від наших потисків рук до зачісок – це невербальні деталі, які розкривають нас, якими ми є та впливають на те, як ми ставимося до інших людей.

Дослідження невербальних компонентів під час спілкування є одним із пріоритетних напрямів сучасної лінгвістики, дозволяючи вирішити актуальні лінгвосоціотичні, лінгвокультурологічні, прагматичні, семантичні, лінгвокогнітивні проблеми. Зважаючи на тісний взаємозв'язок когнітивної і прагматичної функцій невербальних знаків, модифікується вся прагматика дискурсивної практики [1, с. 221].

Завдяки саме теоретичним і прикладним дослідженням української школи невербалістики ми ідентифікуємо невербальну поведінку людини як спосіб її існування в просторі, прагматичні наміри комунікантів; невербальні знаки як специфічні способи пізнавальної діяльності людини; взаємозв'язок візуального та психологічного компонентів комунікації.

Для усвідомлення прагматичного потенціалу невербальної комунікації важливими є функціональне і прагматичне значення невербальних знаків у конфліктному дискурсі. Під час дослідження їх прагматики розглядають і адресантно-адресатний фактор, який забезпечує варіативність невербальних знаків [2, с. 37]. Отже, невербальна поведінка або фізіологічний вияв будь-якої особи пов'язані із життєдіяльністю її організму та слугує знаковим дескриптором під час вибору стратегій зворотної комунікативної поведінки.

Т.А. Грідіна відзначає, що спілкування є синкретичним процесом, що включає як вербальні, так і невербальні коди передачі інформації [2, с. 39]. Сукупність невербальних комунікаційних систем поділяється на кінетичну та некінетичну підсистеми. Кінетична підсистема вивчає рухи тіла в процесі комунікативної взаємодії індивідів та категорії немовних символів: міміку, жести та положення тіла. Некінетична система розглядає невербальні одиниці в таких явищах, як артефакти, парамова, тактильні засоби, хронеміка та проксеміка.

Головною метою спілкування завжди було прагнення до адекватного розуміння переданої інформації. Для того, щоб логічно донести свою думку, людина використовує багато вербальних та невербальних засобів, які пропонують мову і культура. У спілкуванні вербальні і невербальні знаки є нерозривними: в розмову включаються жести, міміка, рухи тіла, особливості фонації [3, с. 88]. У художньому тексті велику увагу необхідно приділяти саме невербальній комунікації, тобто невербалістиці, намагаючись максимально наблизити ситуації спілкування та діалоги до реальних за допомогою опису жестів, міміки та рухів, які супроводжуються мовленням героя.

Дослідники відзначають, що «вираз обличчя, пози, жести, коли йдеться про сприйняття співрозмовника як особистості, набагато ефективніші за його вербальне вираження» [4, с. 112]. Таким чином, невербальні сигнали повинні гармоніювати зі словесним мовленням, доповнюючи та підсилюючи його, хоча вони значною мірою не усвідомлюються і практично не контролюються мовцем.

Міміка відповідає за більшу частину невербального спілкування. Скільки ж інформації можна передати за допомогою посмішки чи похмурого погляду. Вираз обличчя людини часто буває першим, що ми бачимо, навіть до того, як чуємо те, що хоче сказати. Обдумані рухи та сигнали – важливий спосіб передачі сенсу без слів. Поширені жести включають розмахування руками, вказівку та використання пальців для позначення числових значень. Інші жести довільні і пов'язані з культурою.

Що стосується такого поняття, як паралінгвістика, то його відносять до голосової комунікації, яка відокремлена від реальної мови. Сюди входять такі фактори, як тон голосу, гучність, інтонація та висота звуку. Адже сильний вплив тону голосу може передавати різний сенс під час говоріння. Якщо ідентифікується сильний тон – слухачі можуть інтерпретувати це як схвалення та прояв ентузіазму. Ті самі слова, сказані невпевненим тоном, можуть вказувати на несхвалення та відсутність інтересу. Холодний тон голосу може вказувати на те, що насправді не все в порядку, але ви не хочете обговорювати це. Яскравий, щасливий тон голосу покаже, що все добре.

Поза та рухи також можуть передавати багато інформації. Дослідження мови тіла активізувалися з 1970-х років, але в теперішній час саме ЗМІ зосереджуються на надмірній інтерпретації «захисних поз», «схрещуванні рук та ніг». Що стосується «особистого простору», який є також важливим типом невербального спілкування, то на необхідну відстань та простір впливає ряд факторів, включаючи соціальні норми, культурні очікування, ситуаційні фактори, особистісні характеристики та рівень міжособистісного знайомства.

Хоча така невербальна поведінка може вказувати на наявні почуття і відносини, дослідження ж показують, що мова тіла більш тонка і менш визначена, ніж вважалося раніше. Саме очі відіграють важливу роль у невербальному спілкуванні, і такі речі, як погляд, пильний погляд і миготіння, є важливими невербальними формами поведінки. Під час комунікації погляд на іншу людину може вказувати на низку емоцій, включаючи ворожість, інтерес та потяг. Нормальний, постійний зоровий контакт часто сприймається як знак того, що людина говорить правду і заслуговує на довіру. З іншого боку, рухливі очі та нездатність підтримувати зоровий контакт часто розглядаються як показник того, що хтось бреше чи обманує. Спілкування за допомогою дотиків – ще одна важлива невербальна поведінка людини під час комунікації. Дослідники виявили, що люди з високим статусом мають тенденцію вторгтися в особистий простір інших людей із більшою частотою та інтенсивністю, ніж люди з нижчим статусом. Статеві відмінності також грають у тому, як використовують дотику передачі сенсу.

Хоча невербальне спілкування та поведінка можуть сильно відрізнятися в різних культурах, висловлювання щастя, смутку, гніву та страху на обличчях у всьому світі однакові. Виходячи з вищезазначеної інформації, можна зробити висновок, що невербалістика в лінгвістиці передається і приймається за допомогою різних сенсорних каналів: візуальних (мова жестів, міміка, пози), кінестетичних (тактильні відчуття), нюхових

(сприйняття запахів). Усі ці невербальні «сигнали» виражають різні стани та наміри (мотиви, емоції) людини [5, с. 114].

Сучасна наука невербалістика розглядає невербальні засоби спілкування з кількох позицій: у контексті розуміння загальних програм і модусів поведінки людини; формально-семантичний аналіз невербальних знаків стосовно мовних знаків; власне лінгвістичні, соціолінгвістичні, психолінгвістичні та інші аналітичні розробки, спрямовані на розпізнавання вербальних і невербальних ознак психологічних і емоційних станів, вивчення національної специфіки мовленнєвої та немовленнєвої поведінки, аналіз способів прояву невербальної поведінки.

Особливим аспектом дослідження невербалістики є її розгляд на основі художніх текстів. Переважна більшість дослідників вважають художню літературу багатим і надійним джерелом проявів невербальної поведінки людини. Опис невербальної комунікації в художньому тексті безпосередньо пов'язаний із комунікативним процесом [6, с. 95].

Аналіз структури художнього тексту не може не враховувати такі явища, насамперед під час вираження психологічного стану та почуттів героїв твору. Передача емоцій героїв здійснюється не тільки вербально, а й за допомогою невербального спілкування, а автори літературних творів наводять опис емоційного життя людини [7, с. 19]. Психологи та психолінгвісти часто беруть приклади застосування невербальних засобів із художньої літератури, щоб проілюструвати конкретну ситуацію. З іншого боку, лінгвісти також звертаються до інтерпретації невербальної поведінки персонажа художнього тексту, щоб підтвердити або спростувати інформацію, передану ним для точнішого відображення образу цього персонажа.

Невербальне спілкування, як правило, не може передати точного значення (за винятком деяких жестів). Зазвичай вони так чи інакше узгоджені зі словесним текстом. Неузгодженість окремих невербальних засобів значно ускладнює міжособистісне спілкування. Невербальні знаки в контактній комунікації маніфестують комунікативні наміри та емоційний стан того, хто говорить, та активно впливають на хід і результат мовної взаємодії, стаючи визначальною його частиною [8, с. 43]. Таким чином, створивши оптимальну модель мовної взаємодії, можна з достатнім ступенем об'єктивності «занурюватися» в канву міжособистісних відносин комунікантів і проводити паралельний аналіз різноманітних невербальних та вербально-невербальних модулів, спостерігаючи їх спільне функціонування в мові.

Регулююча функція невербальних знаків також може використовуватися для навмисного загострення відносин між учасниками комунікації. Наприклад, під час публічної дискусії, дебатів «плескання» є способом для того, щоб зупинити його промову і є проявом негативного ставлення. Емоції є невід'ємною частиною людського існування, і вони відіграють значну роль у житті людей, оскільки є формою сприйняття світу, відображаючи емоційні переживання, хвилювання, переживання [8, с. 30].

Об'єкти та зображення є інструментами, які можна використовувати для невербального спілкування. Наприклад, на онлайн-форумі ви можете вибрати аватар, який представлятиме вашу особу в мережі і передаватиме інформацію про те, хто ви і що вам подобається. Люди часто витрачають багато часу на розробку певного зображення і оточують себе об'єктами, призначеними для передачі інформації про речі, які їм важливі.

Уніформа, наприклад, може використовуватися для передачі великої кількості інформації про людину. Солдат носитиме

форму, поліцейський носитиме форму, а лікар носитиме білий лабораторний халат. Із першого погляду це вбрання розповідає людям, чим людина заробляє собі на життя.

Емоції – це форма відображення дійсності, своєрідна реакція на ситуації та події, що відбуваються в повсякденному житті. Емоційна сфера є предметом глибокого і різноманітного аналізу, який проводять представники різних наук. Лінгвістів цікавлять невербальні засоби, які використовуються для вираження почуттів мовця та емоційного впливу на реципієнта [4, с. 18]. У процесі безпосереднього спілкування емоції можуть бути виражені за допомогою позамовних засобів, міміки та пантоміміки. На письмі ці фактори закодовані мовою.

Вчені ідентифікують фундаментальні або базові емоції, кількість яких різниться з точки зору представників різних шкіл. Найбільш точною вважається класифікація емоцій, запропонована американським психологом Ч. Ізардом. Вчений виділяє такі основні емоційні стани: задоволення, інтерес, презирство, смуток, сором, гнів, здивування, огида [4, с. 63]. Також розрізняють емоції за аксіологічними ознаками (позитивними та негативними) та модальністю (радість, інтерес, смуток тощо).

Розглядаючи стилістичні особливості невербальних засобів номінації емоційного відгуку особистості, необхідно також звернути увагу на стилістичні фігури, до яких належать епітети, метафори, порівняння, повтори, персоніфікація, іронія тощо. Найуживанішим стилістичним засобом є епітет. Функцію епітета найчастіше виконують такі розглянуті лексичні групи, як емотивно-оцінна лексика, застаріла лексика та okazionalizmi [4, с. 97].

Загалом, аналіз номінації як основного способу невербального засобу актуалізації емоційного реагування особистості показав, що найчастіше зустрічаються дієслова (переважно в минулому часі, а також форми Continuous і Gerund) та іменники (включаючи окрему групу соматизмів), які використовують для номінації невербальних показників емоційного стану, рідше – прикметники та прислівники.

Детальний аналіз стилістичних аспектів невербальних засобів номінації емоційного відгуку персонажа показав, що серед найважливіших стилістичних засобів репрезентації невербальних маркерів емоційного реагування є загальноприйняті та авторські епітети, метафора, персоніфікація, порівняння, перифраз. Аналіз ролі та функцій невербальних засобів емоційного реагування особистості вказує на невербальні маркери емоційного стану та реакції, які можуть доповнювати, підтверджувати, посилювати вербальні маркери та повністю їх замінювати [2, с. 42].

Невербалістика відображається в художньому тексті за допомогою так званих соматизмів і соматичних висловлювань. Описуючи зовнішню поведінку людини під час спілкування, вони допомагають створити цілісний, точний і переконливий образ, відображаючи його думки, почуття, ставлення до світу та погляди на життя [4, с. 75]. Невербальні засоби комунікації створюють психологічний портрет особистості, характеризуючи її психологічні особливості, вихованість, освітній рівень і розкриваючи внутрішній світ і показуючи читачеві всі думки і переживання героя.

Таким чином, невербальні компоненти роблять комунікативний процес більш переконливим, достовірним, наочним і виразним. Вивчення невербальних засобів передачі емоцій мовою художнього тексту дозволяє краще пізнати твір, глибше розібрати героїв, а також вивчити мовні особливості авторського стилю та специфіку його індивідуально-авторської моделі світу.

Особливістю невербальної мови є те, що її виявлення зумовлене імпульсами нашої підсвідомості, і відсутність можливостей підробити ці імпульси дозволяє нам довіряти мові більше, ніж звичайному вербальному каналу спілкування.

Література:

1. Крейдлин Г.Е. Невербальная семиотика: язык тела и естественный язык. Москва : НЛЮ, 2004. 581 с.
2. Гридина Т.А., Коновалова Н.И., Воробьева Н.А. Невербальная коммуникация: практикум ФГБОУ ВПО «УрГПУ». Екатеринбург, 2015. 106 с.
3. Кашкин В.Б. Основы теории коммуникации: Краткий курс. Москва : АСТ: Восток-Запад, 2007. 256 с.
4. Изард К.Э. Психология эмоций. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 752 с.
5. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. Москва : Рефл-бук, 1999. 653 с.
6. Seryakova I. Magic of Nonverbal Communication. Київ : ОсвітаУкраїни, 2009. 161 р.
7. Ниренберг Д., Калеро Г., Грейсон Г. Как читать мысли людей. Практ. руководство по расшифровке языка тела. Минск : Попурри, 2012. 144 с.
8. Buerkel-Rothfus N. Communication: Competencies and Contexts. New York : Newbery Award Records, 1985. С. 112–122.

Chetvertak Ye., Ostrovsky N. The problem non-verbalistics's in linguistics

Summary. The article has been devoted to the description of main non-verbalistics's problems and highlights role in linguistics. Non-verbalistics identifies human gestures, postures, interprets smiles, facial expressions, studies the interaction of human communication and the impact of nonverbal means of transmitting information in various areas of human activity. Thus, nonverbalism is the science of everyday life, and it is always necessary. During the speech act, non-verbal communication has become more significant and effective. Non-verbal communication is one of the representing means of personal "I", creates a certain image of the interlocutor, acts as a clarification and anticipation of the verbal message. In nonverbal behavior determine the expressive and perceptual sides. It is the expressive component of the communicative act that causes difficulties in establishing normal interpersonal relationships. The many question has been arising in the use of non-verbal signals in studies. It can be spontaneous, unconscious and always sincere, unlike ordinary words. In nonverbal studies, the main place is the use of nonverbal means that convey emotional significance in interpersonal communication. Most non-verbal means are manifested by means of expression of emotions, through facial expressions. Therefore, it is necessary for using verbal language in communication, and also for knowing a kind of "non-verbal slang" for greater mutual understanding interlocutors. Communication, by using nonverbal slang, also occurs through personal and public artifacts (houses, roads, parks, theaters, airlines and even public toilets), which are particularly important in the intercultural communication context. These items have been symbolizing the ethical status and cultural affiliation of each person. Considering the features of non-verbal communication and approaches to the study of non-verbal studies in modern linguistics, it is necessary to identify the concept of "communication", a specific form of human interaction in the communication process.

Key words: linguistics, nonverbal communication, non-verbalistics, emotional influence, recipient.

*Шмідт Д. П.,**викладач кафедри іноземних мов
Поліського національного університету*

СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ ТУРИСТИЧНИХ ТЕРМІНІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Анотація. Стаття фокусується на дослідженні проблематики термінології сфери англомовного туризму. Наукова стаття присвячена розгляду ключових аспектів проблематики англомовної туристичної термінології та способам їх перекладу українською мовою. З'ясовано вплив та значення туристичних термінів, перекладених на українську мову, та способи їх використання. Розглянуто туристичну термінологію та її характеристики в рамках послуг сфери туризму. У статті наведено основні виклики сучасного термінознавства, встановлена періодизація розвитку терміна «туризм», яка поділяється на чотири етапи: 1) прообраз туристичної діяльності; 2) початок розвитку масового туризму; 3) масовий туризм; 4) масовий диференційований туризм. Наведено класифікацію туристичних термінів та їх відповідників у лексиці української мови, також було розглянуто способи перекладу англійських туристичних термінів українською мовою. Туристична термінологія складається з двох рівнів – мовного та концептуального, охоплюючи загальнонаукові, міжгалузеві та вузькоспеціалізовані терміни. В ході дослідження виявлено, що запозичення є найбільш продуктивним джерелом поповнення українського мовного запасу туристичних термінів. Визначені основні способи перекладу запозиченої туристичної лексики, такі як: 1) дослівний переклад; 2) транскодування; 3) передача значень слів завдяки відносним або абсолютним еквівалентам; 4) заміна контекстуального значення слова або словосполучення; 5) гібридний переклад. Розглянуто способи творення більшості туристичних назв, які формуються за моделлю N+N для позначення понять туристичної сфери. Встановлені способи перекладу запозиченої лексики у зв'язку з високим рівнем сформованості англомовної туристичної термінології. Окрім цього, в дослідженні проаналізована роль запозичень та калькування у становленні цілісної терміносистеми туризму як суспільного феномену в українській мові. Виокремлені семантичні групи назв видів туризму, туристичних приміщень, туристичного інвентаря та засобів пересування, які дають змогу виразніше передати картину туристичної дійсності.

Ключові слова: термінологія, терміносистема, запозичення, транскодування, калькування, туристичний термін, туристична термінологія.

Постановка проблеми. Проблеми термінології та її суттєвий вплив на літературну норму зумовлюють дедалі більший інтерес мовознавців та лінгвістів до вивчення особливостей формування термінологічних систем. Опанування лексики та термінології туризму становить інтерес як для фахівців-лінгвістів, так і для спеціалістів, залучених до туристичної сфери, оскільки швидкий розвиток останньої як продуктивної галузі економіки зумовлює більшу диференційованість вимог до належного рівня підготовки працівників цієї сфери. Про-

блематика вивчення туристичної лексики та способів її перекладу ще не досліджена достатньою мірою, оскільки туризм є галуззю, яка постійно поповнюється новими поняттями для номінації явищ, пов'язаних з туристичною індустрією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіка термінів та загальноприйняті способи їх перекладу завжди посідали чинне місце у лінгвістичних дослідженнях. Раніше над цим питанням працювали такі лінгвісти, як І.В. Арнольд та Д.С. Лотте, а станом натеper вирішення завдань стосовно визначення найбільш оптимальних способів перекладу термінів є об'єктом уваги таких сучасних лінгвістів, як Л.В. Виноградова, Л.П. Крисін та ін. Діахронічний аспект термінології туризму було розглянуто у працях Л.В. Виноградової [1].

Метою роботи є окреслення засобів формування нових термінів та особливостей термінології туризму, аналіз можливих шляхів розвитку та поповнення англійської й української туристичних терміносистем, а також визначення найбільш живаних способів перекладу таких термінів.

Виклад основного матеріалу. Актуальність лінгвістичного вивчення способів та викликів перекладу туристичних термінів зумовлена швидким розвитком туризму як галузі економіки та різносторонньою співпрацею між зарубіжними та вітчизняними фірмами, що надають туристичні послуги. Під час перекладу спеціальних текстів слід приділяти увагу значенням термінів: вони є засобом організації структури тексту та кодування його інформаційного змісту. Своєю чергою вивчення термінології індустрії туризму необхідне як для мовознавців-лінгвістів, так і для власне фахівців цієї сфери, які послуговуються тим самим лінгвістичним інструментарієм для здійснення своєї професійної діяльності.

Нині, навіть незважаючи на пандемію коронавірусу, туризм є однією з найбільш прибуткових сфер економіки. Оскільки термін «туризм» є одним із ключових у цій статті, то доцільно буде визначити це поняття. Однозначно сформулювати цей термін досить складно, оскільки він виконує чималу кількість функцій, тому можна послуговуватися загальноприйнятим визначенням Всесвітньої туристичної організації: туризм – діяльність особи, яка подорожує у вільний час протягом певного періоду за межі постійного місця проживання з іншою, ніж діловою, метою, у відвідуваному місці [2]. Також варто розглядати туризм як джерело ознайомлення індивіда з культурною спадщиною різних народів та національностей. Окрім цього, туризм можна визначити як універсальний інструмент ознайомлення з традиціями та звичаями інших країн або територій та засіб відпочинку. Також варто зазначити, що туризм почали розглядати як наукову сферу в Україні зовсім недавно [3].

Варто враховувати те, що туристична термінологія є інструментом комунікації не тільки серед користувачів подібних

послуг, але й використовується безпосередньо фахівцями, залученими до сфери туризму. Це й пояснює те, що в основі туристичної термінології лежить загальноприйнята літературна норма, яка доповнена термінами [4, с. 61].

Будь-яка терміносистема функціонує в рамках текстів окремої галузі або сфери діяльності. Термінологічна лексика становить значний масив неологізмів, які з'являються у більшості сучасних мов. На поточний момент повністю сформований термінологічний апарат туристичної сфери в українській мові відсутній, що, своєю чергою, зумовило появу тенденції до запозичення англійської лексики для позначення понять. Також зустрічаються запозичення з інших мов, зокрема польської, іспанської та французької. Англійська мова є однією з найпоширеніших мов у світі, тому запозичення з неї носять найбільш інтернаціональний характер. Однак власне англійська туристична термінологія зараз перебуває на етапі наукового осмислення, відбувається її стрімкий розвиток [4].

Термінологічну лексику будь-якої сфери можна умовно поділити на три великі групи, а саме: загальнонаукові, міжгалузеві та вузькоспеціалізовані терміни [5]. Фахова або професійна термінологія швидко поповнюється завдяки стрімкому розвитку туристичної сфери.

Туристична термінологія характеризується наявністю специфічної структури на двох рівнях: концептуальному та мовному. Термін у такому разі виступає не тільки елементом лексики певної мови, але й окремою ланкою у системі науково-понятійного апарату [4, с. 63]. Проте необхідно також встановити суть поняття «термін». За визначенням І.С. Квітко, «термін – це слово чи словесний комплекс, що співвідноситься з поняттям певної організованої галузі пізнання (науки, техніки), що вступають у системні відносини з іншими словами та словесними комплексами і утворюють разом з ними в кожному окремому випадку та в певний час замкнену систему, що характеризується високою інформативністю, однозначністю, точністю та експресивною нейтральністю» [6, с. 21]. Послугуючись дефініцією, запропонованою О.В. Трушиною, визначаємо, чим є туристичний термін. Туристичним терміном прийнято вважати певне слово або словосполучення, які застосовуються для визначення предметів, явищ та понять, що належать до туристичної галузі [7, с. 94].

Окремої уваги заслуговує проблематика сучасного термінознавства. Перш за все, варто виокремити тісний взаємозв'язок терміносистеми туризму з іншими термінологічними системами. Така взаємодія мовних одиниць зумовлює появу нечітких меж терміносистем і розширення семантичних полів, в яких трапляються окремі терміни. Туризм лише зараз почали розглядати як сферу наукового знання, оскільки власне туристична індустрія почала активно розвиватися лише з кінця XIX – початку XX століття [8; 9]. Також варто зазначити, що більшість англійських реалій для позначення явищ туризму не мали відповідників в українській мові до недавнього часу; отже, це затримувало появу науково-дослідницького інтересу до цієї галузі.

Після комплексного аналізу інформації, наведеної у словниках англійської мови, можна дійти висновку, що одними з найбільш продуктивних способів утворення неологізмів є два варіанти деривації: лексична та семантична. Крім вищезазначених, до інших продуктивних засобів творення нових термінів відносять телескопію (складання двох або більше основ декількох

слів) та афіксацію [10]. Крім того, українська та англійська терміносистеми туризму також можуть поповнюватися термінами, які утворені за допомогою вузької спеціалізації значення слова.

У праці «Основи термінотворення: семантичний та соціолінгвістичний аспект» було наведено декілька найбільш популярних шляхів виникнення термінів, а саме:

1. Надання статусу термінів загальноновживаним лексичним одиницям рідної мови.

2. Утворення термінів шляхом запозичення з інших мов.

3. Вживання слів і словотворчих моделей грецької та латинської мов.

4. Запозичення одиниць з інших наукових сфер [11, с. 15].

Найбільш динамічний розвиток термінології туризму відбувся у середині XX століття, причому появу нових реалій було зафіксовано як в англійській, так і в українській мовах. Однак цьому етапу передувало ще декілька, які ознаменували становлення туристичної термінології. Періодизація виглядає таким чином:

1. Прообраз туристичної діяльності (хронологічні межі починаються з епохи античності, але точні роки не визначено – початок XIX століття) – торгівля, паломництво, лікування, освіта виступали основними чинниками міграції та подорожей, що, своєю чергою, зумовило появу туристичних термінів для позначення місць проживання та примітивних засобів пересування (*наприклад, carriage, board, excursion, hotel, resort*).

2. Початок розвитку масового туризму (середина XIX століття) – у цей час відбувається активне збагачення лексико-термінологічного складу мов, з'являються терміни *tourism, tourist* та назви послуг, які пов'язані із перевезеннями, розміщенням та харчуванням (*booking, transit, maitre d'hotel, a la carte, buffet*).

3. Масовий туризм (початок XX століття – кінець Другої світової війни) – інтенсивний розвиток транспортної сфери, туристичних послуг та готельного бізнесу зумовив появу суттєвої кількості нових термінів (*airline, airport, motel, receptionist, room-service*).

4. Масовий диференційований туризм (кінець Другої світової війни – наш час) – цей період характеризується величезною різноманітністю послуг туристичної сфери, що спрямовані на індивідуальні потреби туриста. Цей етап також знайшов своє відображення у термінології туризму (*nostalgic tourism, rural tourism, flotel, honeymoon suite, American plan, last minute tour*) [12; 13].

Для четвертого етапу характерна поява лексичних одиниць для позначення нових видів туристичної індустрії, а також розширення семантичної групи сфери туристичних послуг. У ході аналізу було виокремлено такі семантичні групи:

1. Назви видів туризму та турів (*fertility tourism, health/medical tourism, dental tourism, cosmetic tourism, wellness tourism, birth tourism, tattoo tourism, ecotourism, green tourism, sustainable tourism, soft tourism, nature tourism with a soft touch, egotourism, grief tourism, literary tourism, culinary/food tourism, fashion tourism, agritourism, sports tourism, whale watching, nautical tourism, religious tourism, coastal cruise, hosted tour, conducted tour ma in.*) [14; 15].

2. Назви видів приміщень для розміщення туристів (*presidential suite, beehive-style hotel, boarding house, honeymoon room, superior chalet, serviced, non-serviced accommodation, airport hotel, B&B hotel, commercial hotel, congress hotel, farmhouse, guesthouse, hostel, penthouse, inn, junior suit(e), resort hotel*) [16; 17].

3. Назви видів туристичного інвентаря (*life jacket, holdall, sleeping bag, rucksack*) [17].

4. Назви різних видів транспорту та засобів пересування (*glass-bottomed boat, cruise liner, camper van, jumbo jet, shuttle bus, ski-bus, recreational vehicle (RV), car rental, bareboat charter, camping trailer*) [13; 17].

5. Назви різних видів спорту та розваг (*canyoneering, rafting, scuba diving, cave tubing, ski-pass, skiing, snowboarding, bungee-jumping, mountaineering*) [13; 17].

6. Назви видів їжі та типів харчування (*coffee shop, continental breakfast, pool bar, high class all inclusive, European Plan, Continental Plan, Asian breakfast, brunch, a la carte menu*) [16; 17].

7. Складені за моделями **N + N** та **Adj. + Adj. + N** назви для позначення тарифів за послуги (*cancelation charge, departure tax, complementary ticket, average daily rates, hotel bill, BBB tax (bed, board, beverage tax)*) [16; 17].

8. Назви різних туристичних документів (*health declaration form, hotel voucher, ski pass, accident insurance*) [17].

Під час дослідження було також встановлено, що більшість термінів – це назви, утворені за моделлю **N+N**, для позначення понять туристичної сфери.

Доцільно звернути увагу на проблеми невідповідності швидкості поповнення термінологічного складу української та англійської мов. Терміносистема туризму в українській мові належить до таких, що розвиваються. Водночас англійська туристична термінологія має більший ступінь сформованості. Англійська термінологія туризму послуговується запозиченнями з французької, іспанської, шведської та голландської мов, тоді як українська термінологічна система збагачується здебільшого запозиченнями з англійської мови, хоча інколи трапляються і запозичення з французької мови лексичні одиниці. На думку Л.В. Виноградової, транстермінологізація сприяє поповненню словникового складу обох мов [18; 19].

Безсумнівно, прийнято вважати, що основним завданням перекладача є передача функцій та інформації тексту як найбільш суттєвої одиниці лінгвістичної ієрархії. Відповідно, перекладачеві варто зосереджувати увагу на специфіці актуальної передачі контексту термінологічної лексики сфери туризму. Проведене дослідження дає можливість стверджувати, що одним з найбільш продуктивних джерел збагачення україномовної терміносистеми туризму є запозичення. Використання запозичення може бути зумовлене тим, що на лексичному або когнітивному (концептуальному) рівні такого поняття немає у мові, на яку здійснюється переклад, або з метою заміни більш громіздкого поняття однією лексичною одиницею. На думку Л.П. Крисіна, потреба у позначенні нового поняття та розмежуванні близьких термінів є головними причинами запозичень [20, с. 58]. У зв'язку з вищезазначеним доцільно проаналізувати, яким чином можна перекласти запозичену лексику.

Загалом, можна виокремити чотири способи перекладу запозиченої лексики.

1. Дослівний переклад (або калькування). Цей спосіб передбачає збереження зовнішньої форми запозиченого слова та передачу її внутрішньої форми (назву мовної реалії в основі лексичної одиниці) задля розуміння змісту поняття чи терміна без змін. Прикладами можуть слугувати такі фрази: *guaranteed rooms* – *гарантовані номери* (ті, які були оплачені до приїзду туриста), *half board* – *напівпансион*, *open date ticket* – *авіакви-*

ток з «відкритою» (нефіксованою) датою подорожі, економ-клас – *economy class* – *економ-клас*, *all inclusive* – *все включено* [13; 17].

2. Транскодування (передача значень термінів за допомогою транскрипції, транслітерації та/або поєднання транскрипції з транслітерацією). Унаочнимо вищезазначене прикладами: *jeep safari* перекладають калькуванням «джип-сафарі», або як *екскурсійну чи мисливську поїзду на позашияховику або автомобілі з кузовом для пасажирів для полювання або спостереження за дикими тваринами*, а *rafting* перекладають як *рафтинг* (тобто спуск по високогірній річці на човні або плоті). *Shuttle bus* транскрибується як *шаттл-бас*, за аналогією транскрибуються і такі терміни, як *ski pass* (*скі-пас*), *travel card* (*тревелкард*, хоча цей термін інколи може бути переданий калькуванням «карта для подорожей»), а *snorkeling* передають як *сноркелінг*. *Famtrip*, утворений завдяки телескопії понять «*familiarise*» та «*trip*», перекладають як *фамтрім*, або рідше як *ознайомчий тур*.

3. Передача значень слів завдяки відносним або абсолютним еквівалентам у мові перекладу. Наприклад, *complimentary ticket* можна перекласти як *безкоштовний проїзд*; а *escorted tour* – *туристична поїздка із супроводом* [13; 17].

4. Заміна контекстуального значення слова або словосполучення, як, наприклад, у випадку з дієсловом *to downgrade*. У економіці цей термін має таке значення: *to give something a lower grade, value or status*. Однак у термінологічній системі туристичної сфери це поняття має значення *to move to a lower grade or quality of services or accommodations*.

5. «Гібридний» переклад, або використання варваризмів безпосередньо в терміні, що перекладають. Такі терміни під час перекладу можуть повністю або частково зберігати латинське написання. Розглянемо приклади: *VIP service* та *VIP tourism* перекладають українською як *VIP-сервіс* та *VIP-туризм* відповідно. Іншими популярними «гібридами» виступають назви типів номерів та послуг у готелях, які зберігають латинський варіант своїх назв: *lounge-зал*, *call-центр*, *wellness-комплекс*, *номери junior suite*, *номери corner room*, *номери presidential suite*. Поширені концепти *room service* та *housekeeping* мають декілька відповідників українською мовою, а саме: *рум сервіс*, *обслуговування в номерах* та *прибирання в номері*. Закріплення таких лексичних одиниць у складі мови зумовлене бажанням комунікантів надати дуже поширеним словам більш престижного звучання. Відповідно, це свідчить про майже повну заміну українського слова «обслуговування» аналогом з англійської [17; 21, с. 140]. А термін *housekeeping* українською перекладають як «*поверхова служба*», «*обслуговування номерів*» або «*послуги покоївки*». Варто зазначити, що жодне з вищезазначених понять не сприяє формуванню асоціації з домашнім господарством, що є в англійському варіанті цього терміна [3].

Узагальнюючи проведене дослідження, можна охарактеризувати проблему формування туристичної термінології в українській мові. Україномовна термінологія використовує багато запозичень та калькувань. Навіть за умови наявності відповідників у національному літературному варіанті мови під час перекладу віддають перевагу англійським термінам, а вони, своєю чергою, швидше асимілюються в мові. На нашу думку, доцільно використовувати іноземні запозичення лише в тих випадках, коли в українській мові не існує реалії для позначення певного терміна. Це допоможе уникнути засмічення мови.

Висновки та перспективи подальших пошуків у такому науковому напрямі. Туристична сфера буде швидко розвиватися й надалі, навіть незважаючи на пандемію. Потреба в оптимізації та подальшому впорядкуванні туристичної термінології буде актуальною, позаяк виникає все більше й більше видів диференційованого туризму. В ході дослідження було встановлено джерела походження туристичних термінів, проаналізовано найбільш продуктивні методи їх утворення, визначено найбільш ефективні методи перекладу термінології сфери туризму. Перспективи подальших досліджень полягають у більш детальному аналізі англійських туристичних термінів та їхніх еквівалентів в українській мові та вивченні шляхів заміни запозиченої лексики власне українською.

Література:

1. Виноградова Л.В. Терминология туризма английского и русского языков в синхронном и диахронном аспектах : диссертация канд. филол. наук. Великий Новгород, 2011. 213 с.
2. World Tourist Organization. Glossary of tourism terms. URL: <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms> (дата звернення: 14.12.2021)
3. Ліпінська В.В. Особливості англійської та української терміносистем у галузі міжнародного туризму. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Серія «Філологія. Педагогіка»*. 2014. Вип. 3. С. 37–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vntufil_2014_3_8 (дата звернення: 10.12.2021).
4. Виноградова Л.В. Становление и развитие терминологии туризма в английском и русском языках. *Актуальные проблемы лингвистики и методики преподавания иностранных языков: материалы Всероссийской научно-практической конференции (15 апреля 2010 г.)*. Уфа : РИЦ БашГУ, 2010. С. 61–66.
5. Суперанская А.В. Общая терминология: вопросы теории. Москва : Наука, 1989. 108 с.
6. Квитко И.С. Термин в научном документе. Львов, 1976. 128 с.
7. Трушина Е.В. Теоретические основания когнитивного терминоведения. Перевод и межкультурная коммуникация. Екатеринбург : Изд-во АМБ, 2003. 235 с.
8. Агафонова Л.Г. Туризм, готельний та ресторанный бізнес: ціноутворення, конкуренція, державне регулювання. Київ : Знання України, 2002. 227 с.
9. Кубрякова Е.С. Основы морфологического анализа. Москва : Наука, 1974. 320 с.
10. Зацкий Ю.А., Янков А.В. Нова розмовна лексика і фразеологія : Англо-український словник. Вінниця : Нова книга, 2010. 224 с.
11. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основы терминотворения: Семантический та соціолінгвістичний аспект. Київ : Вид. дім «KM Academia», 2000. 218 с.
12. Белан Э.Т. Формально-структурный анализ терминов международного туризма в английском языке. *Вестник МГОУ. Серия «Лингвистика»*. № 2. Москва, 2007. С. 92–100.
13. Скібіцька О.В. Еквівалентність перекладу англійської термінології у сфері туризму. Збірник наукових праць *«Актуальні проблеми філології та перекладознавства»*. Вип. 3. Хмельницький, 2007. С. 195–198.
14. Англійська для туристичного бізнесу: професії, поезія та незвичайні тури. Сайт *Yarpi.com.ua*. URL: <https://yarpi.com.ua/posts/read/anglijskij-dlya-turisticheskogo-biznesa> (дата звернення: 16.12.2021).
15. Карпова К.С. Шляхи утворення неологізмів у туристичному лексиконі (на матеріалі англійської мови). URL: http://philology.knu.ua/files/library/movni_i_konceptualni/47-1/48.pdf (дата звернення: 29.11.2021).
16. Черноватий Л.М., Карабан В.І., Ковальчук Н.М., Набокова І.Ю., Пчеліна С.Л., Ряхих М.В. Практичний курс англійської мови : підручник для студентів третього курсу вищих закладів освіти (філологічні спеціальності та спеціальність «Переклад»). Вінниця : Нова книга, 2006. 214 с.
17. Англійські терміни сфери туризму та їх переклад. Сайт *book.net*. URL : <http://book.net/index.php?p=achapter&bid=19949&chapter=1> (дата звернення: 15.12.2021).
18. Виноградова Л.В. Термины туризма в русском и английском языках: понятийная система. *Международный аспирантский вестник*, № 1. 2010. С. 4–8.
19. Большой глоссарий терминов международного туризма / под ред. М.Б. Биржакова, В.И. Никифорова. Санкт-Петербург : Изд. дом «Герда», 2002. 704 с.
20. Крысин Л.П. Лексические заимствования и калькирование в русском языке последних десятилетий. *Вопросы языкознания*, № 6. 2002. С. 52–61.
21. Маршалл Н. Лексические инновации в сфере туристической рекламы. *Язык, коммуникация и социальная среда*. Вып. 2. 2002. С. 137–142.

Shmidt D. Methods of translation of English tourism terms in Ukrainian

Summary. The article focuses on the study of terminology in the field of English tourism. The scientific article is devoted to the consideration of key aspects of the problem of English tourist terminology and ways of their translation into Ukrainian. The influence and importance of tourist terms into Ukrainian and ways to use them are revealed. The tourist terminology and its characteristics are considered within the framework of services of tourism. The article presents the main challenges of modern terminology, the periodization of the development of the term “tourism” is established, which is divided into four periods: 1) the prototype of tourism activity; 2) the beginning of the development of mass tourism; 3) mass tourism; 4) mass differentiated tourism. The classification of tourist terms and their equivalents in the Ukrainian vocabulary, and also considers ways to translate English tourist terms into Ukrainian. Tourist terminology consists of two levels – linguistic and conceptual, covering general scientific, inter-sectoral, and highly specialized terms. During the research, it was found that borrowing is the most productive source of replenishment of the Ukrainian speech stock of tourist terms. Basic methods of translating borrowed tourist vocabulary: 1) test translation; 2) transcoding; 3) transferring values of words due to relative or absolute equivalents; 4) replacing the contextual meaning of a word or phrase; 5) hybrid translation. We reviewed ways to create most tourist names that are formed by model N + N to refer to the concepts of the tourism. The methods of translation of borrowed vocabulary are established, due to the high level of formation of English-language tourist terminology. In addition, the study analyzes the role of borrowing and tracing in the formation of an integrated terminology of tourism as a social phenomenon in Ukrainian. We have outlined semantic groups of types of tourism, tourist premises, tourist inventory and movement tools that make it possible to more a picture of tourist reality.

Key words: terminology, terminological system, borrowing, transcoding, loan translation, tourism term, tourism terminology.

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

<i>Томчаковська Ю. О.</i> ЛІНГВАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ АСТРОЛОГІЧНИХ ПРОГНОЗІВ.....	4
<i>Філь Г. О., Патен І. М.</i> ФРАЗЕОЛОГЕМА-ФАУНОНІМ У СТРУКТУРІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ ТА БІЛОРУСЬКОЇ МОВ: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	7
<i>Хабарова Н. А.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ТА АРГУМЕНТУВАННЯ В СУДОВОМУ ДИСКУРСІ.....	11
<i>Ципердюк О. Д.</i> КОДИФІКАЦІЯ РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ В НОВІЙ РЕДАКЦІЇ «УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ» (2019).....	15
<i>Швелідзе Л. Д.</i> СТРАТЕГІЯ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ В КОМУНІКАТИВНІЙ ПОВЕДІНЦІ УКРАЇНСЬКОМОВНИХ ТА АНГЛОМОВНИХ КОРИСТУВАЧІВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ.....	20
<i>Швидка Н. В.</i> АСОЦІАТИВНА ОБРАЗНІСТЬ СИМВОЛУ <i>ВОДА</i> В УКРАЇНСЬКОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ.....	24
<i>Юмрукуз А. А., Петрушко О. О.</i> ДИСКУРСИВНІ СТРАТЕГІЇ КРИТИКИ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ ПЕРЕДВИБОРЧИХ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ТЕЛЕДЕБАТІВ.....	28
<i>Яремко М. В.</i> МОВЛЕННЄВА ОРГАНІЗАЦІЯ НАРАЦІЇ У РОМАНІ Р. ВАЛЬЗЕРА «РОДИНА ТАННЕР».....	32
<i>Яремчук І. М.</i> ОСНОВИ СТИЛІСТИЧНОГО СИНТАКСИСУ (В РАМКАХ КУРСУ «ПОРІВНЯЛЬНА СТИЛІСТИКА НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ»).....	36

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

<i>Бойчук Н. В., Рудевич М. Р.</i> ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАРЕНТЕТИЧНИХ ВНЕСЕНЬ У КОРОТКОМУ ОПОВІДАННІ РОБЛІ ВІЛСОНА «ЗЛЮДІЙ».....	40
<i>Гурдуз А. І.</i> ДУХОВНО-ЕТИЧНІ ДОМІНАНТИ В РОМАННИХ ЦИКЛАХ АНДЖЕЯ САПКОВСЬКОГО «ВІДЬМАК» І МАРІЇ СЕМЕНОВОЇ «ВОВКОДАВ».....	44
<i>Гуцало О. В.</i> ДЕТАЛІ-АНТИПОДИ В ОПОВІДАННІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА «ЧУДНИЙ ЕПІЗОД».....	49
<i>Довганич М. В.</i> ОБРАЗ ГЕРОЯ-НАРАТОРА У РОМАНІ КАДЗУО ІШІГУРО «ЗАЛИШОК ДНЯ».....	52
<i>Жижченко Л. Б.</i> ХУДОЖНЄ ОСМИСЛЕННЯ АКСІОЛОГІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ ЩАСТЯ У ЗАКАРПАТСЬКІЙ НАРОДНІЙ КАЗЦІ «ПРО ЩАСТЯ».....	56
<i>Lavrenchuk M. V.</i> METHODOLICAL ISSUES OF RESEARCH OF THE ENGLISH FICTIONAL FAIRY TALES.....	60

<i>Дорофєєва М. С.</i> ГАЛУЗЕВИЙ ПЕРЕКЛАД, РЕДАГУВАННЯ І ПОСТРЕДАГУВАННЯ У СИСТЕМІ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПЕРЕКЛАДАЧА.....	133
<i>Жулавська О. О., Заболотна І. С.</i> СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ КУЛІНАРОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	137
<i>Карачова Д. В., Карпенко Н. О., Агібалова Т. М.</i> РОЛЬ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ДОСЯГНЕННІ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ Й АДЕКВАТНОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕКСТІВ.....	141
<i>Лалаян Н. С.</i> АНТРОПОНІМІКОН ЕРІХА КЕСТНЕРА В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ „EMIL UND DIE DETEKTIVE“, „EMIL UND DREI ZWILLINGE“, „DER KLEINE MANN“).....	146
<i>Маркова Ю. Р.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ МОДАЛЬНОГО ДІЄСЛОВА <i>SHOULD</i> В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ДОКУМЕНТІВ М'ЯКОГО ПРАВА: ДО ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ДЕОНТИЧНОЇ МОДАЛЬНОСТІ.....	150
<i>Moshkovska L. M.</i> FUNCTIONAL ASPECTS OF CONVEYING ENGLISH NAMES OF TRANSPORT ENTERPRISES INTO UKRAINIAN.....	154
<i>Pavliuk I. B., Mintsys E. Ye., Bylytsia U. Ya.</i> FITNESS ABBREVIATIONS AND BLENDS AND PECULIARITIES OF THEIR TRANSLATION IN UKRAINIAN.....	159
<i>Першина Л. В., Таланова Л. Г.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	164
<i>Романюха М. В.</i> АНГЛОМОВНІ АТРИБУТИВНІ ГРУПИ ЯК КОМПЛЕКСНА ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОГО ТЕКСТУ.....	169
<i>Сайко К. О., Дорофєєва М. С.</i> КОМП'ЮТЕРНІ ІНСТРУМЕНТИ РЕГУЛЮВАННЯ ГАЛУЗЕВОГО ПЕРЕКЛАДУ.....	173
<i>Сергієнко А. С.</i> СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ КОГНІТИВНО-ЕМОТИВНОГО СКЛАДНИКА БЛЕНДІВ ІНТЕРНЕТ-МЕДІА.....	177
<i>Ткач П. Б.</i> СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДУ ПОЕТОНІМІВ ФЕНТЕЗІЙНОГО ЦИКЛУ РОБІН ХОББ «СВІТ ЕЛДЕРЛІНГІВ».....	182
<i>Четвертак Є. О., Островський М. Д.</i> ПРОБЛЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ НЕВЕРБАЛІСТИКИ В ЛІНГВІСТИЦІ.....	186
<i>Шмідт Д. П.</i> СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ ТУРИСТИЧНИХ ТЕРМІНІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	189

CONTENTS

LINGUISTICS

<i>Tomchakovska Yu.</i> LINGUAL PECULIARITIES OF ENGLISH ASTROLOGICAL PREDICTIONS.....	4
<i>Fil H., Paten I.</i> PHRASEOLOGUM-FAUNONYM IN THE STRUCTURE OF PHRASEOLOGICAL UNITS OF UKRAINIAN AND BELARUSIAN LANGUAGES: LINGUO-CULTURAL ASPECT.....	7
<i>Khabarova N.</i> THE PECULIARITIES OF THE INFLUENCE AND OF THE ARGUMENTATION IN JUDICIAL DISCOURSE.....	11
<i>Tsyperdiuk O.</i> CODIFICATION OF THEOLOGICAL VOCABULARY IN THE NEW EDITION OF “UKRAINIAN ORTHOGRAPHY” (2019).....	15
<i>Shvelidze L.</i> STRATEGY OF SELF-PRESENTATION IN COMMUNICATIVE BEHAVIOR OF UKRAINIAN AND ENGLISH-SPEAKING USERS OF SOCIAL NETWORKS.....	20
<i>Shvydka N.</i> ASSOCIATIVE IMAGERY OF THE SYMBOL OF <i>WATER</i> IN THE UKRAINIAN-LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD.....	24
<i>Yumrukuz A., Petrushko O.</i> DISCOURSE STRATEGIES OF CRITICISM IN THE ENGLISH DISCOURSE OF PRE-ELECTION PRESIDENTIAL TV DEBATES.....	28
<i>Yarenko M.</i> SPEECH ORGANIZATION OF NARRATION IN R. WALSER’S NOVEL “THE TANNERS”.....	32
<i>Yaremchuk I.</i> FUNDAMENTALS OF STYLISTIC SYNTAX (WITHIN THE COURSE “COMPARATIVE STYLISTICS OF GERMAN AND UKRAINIAN LANGUAGES”).....	36

LITERATURE STUDIES

<i>Boychuk N., Rudevych M.</i> FUNCTIONAL PECULIARITIES OF PARENTHETICAL INSERTIONS IN ROBLEY WILSON’S SHORT STORY “THIEF”.....	40
<i>Gurduz A.</i> SPIRITUAL AND ETHICAL DOMINANTS IN THE NOVEL CYCLES BY ANDRZEJ SAPKOWSKI “THE WITCHER” AND BY MARIA SEMENOVA “WOLFHOUD”.....	44
<i>Gutsalo O.</i> DETAILS-ANTIPODES IN VOLODYMYR VYNNYCHENKO’S STORY «THE WONDERFUL EPISODE».....	49
<i>Dovhanych M.</i> THE IMAGE OF THE HERO/NARRATOR IN KAZUO ISHISHURO’S «THE REMAINS OF THE DAY».....	52
<i>Zhizhchenko L.</i> ARTISTIC COMPREHENSION OF THE AXIOLOGICAL CATEGORY OF HAPPINESS IN THE TRANSCARPATHIAN FOLK TALE "ABOUT HAPPINESS".....	56
<i>Lavrenchuk M. V.</i> METHODOLICAL ISSUES OF RESEARCH OF THE ENGLISH FICTIONAL FAIRY TALES.....	60

<i>Karachova D., Karpenko N., Ahibalova T.</i> THE ROLE OF TRANSLATION TRANSFORMATIONS IN ACHIEVING EQUIVALENCE AND ADEQUACY IN TRANSLATION OF ECONOMIC TEXTS.....	141
<i>Lalaian N.</i> ANTHROPONYMICON OF ERICH KÄSTNER IN UKRAINIAN TRANSLATION (BASED ON THE BOOKS “EMIL AND THE DETECTIVES“, “EMIL AND THE THREE TWINS“, “THE LITTLE MAN“).....	146
<i>Markova Yu.</i> SPECIFICS OF RENDERING THE MODAL VERB <i>SHOULD</i> IN UKRAINIAN TRANSLATIONS OF ENGLISH-BASED SOFT LAW DOCUMENTS: TO THE PROBLEM OF ADAPTATION OF DEONTIC MODALITY.....	150
<i>Moshkovska L. M.</i> FUNCTIONAL ASPECTS OF CONVEYING ENGLISH NAMES OF TRANSPORT ENTERPRISES INTO UKRAINIAN.....	154
<i>Pavliuk I. B., Mintsys E. Ye., Bylytsia U. Ya.</i> FITNESS ABBREVIATIONS AND BLENDS AND PECULIARITIES OF THEIR TRANSLATION IN UKRAINIAN.....	159
<i>Pershyna L., Talanova L.</i> PECULIARITIES OF TRANSLATION IN A MULTICULTURAL ENVIRONMENT.....	164
<i>Romaniukha M.</i> ENGLISH ATTRIBUTIVE GROUPS AS A COMPLEX TRANSLATION PROBLEM OF POPULAR SCIENCE TEXTS.....	169
<i>Dorofeieva M., Saiko K.</i> COMPUTER TOOLS OF SPECIALIZED TRANSLATION REGULATION.....	173
<i>Serhiienko A.</i> TRANSLATIONAL PECULIARITIES OF COGNITIVE-EMOTIONAL COMPONENT OF BLENDING UNITS IN INTERNET MEDIA.....	177
<i>Tkach P.</i> STRATEGIES OF THE TRANSLATION OF THE POETONYMS OF ROBIN HOBB’S FANTASY CYCLE “THE REALM OF THE <i>ELDERLINGS</i> “.....	182
<i>Chetvertak Ye., Ostrovsky N.</i> THE PROBLEM NON-VERBALISTICS’S IN LINGUISTICS.....	186
<i>Shmidt D.</i> METHODS OF TRANSLATION OF ENGLISH TOURISM TERMS IN UKRAINIAN.....	189

НОТАТКИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 52 том 2, 2021

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Вишнякова Я.І.

Комп'ютерна верстка – Кузнєцова Н.С.

Підписано до друку 30.12.2021 р. Формат 60x84/8. Обл.-вид. арк. 27,68, ум. друк. арк. 23,25.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 0322/087.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6424 від 04.10.2018 р.)

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Тел. +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua